ڕووناکی (رَبِّ الْعالَمِين)

ڕوونکردنەوەی

منهاج الطالبين

للإمام النواوي

لە تێگەیشتنی بڕیارەکانی شەریعەتی ئیسلام
لە سەر ڕاڕەوی ئیمامی (الشافعي) رضي الله عنه

دانانی
عبدالله عبدالعزيز هەرتەلی

دار المعرفة
بيروت - لبنان

ڕووناكی (رَبِّ الْعالَمِين)

ڕوونكردنەوەی

﴿مِنْهَاجِ الطّالِبِين﴾

للإمام النواوي

لە تێگەیشتنی بڕیارەكانی شەریعەتی ئیسلام

لە سەر ڕاڕەوی ئیمامی (الشافعی) رضي الله عنه

بەرگی دووەم

دانانی

عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی

چاپی پوختەكراو

دانەر بەخۆی پێیدا چۆتەوەو چەند مەسەلەیەكی تێدا زیاد كردون

محرم (١٤٣٠)ی كۆچی

بەفرانبار (٢٧٠٨)ی كوردی

كانونی‌دووەم (٢٠٠٩)ی زایینی

ژمارەی سپاردنی (١٩٤) ساڵی (٢٠٠١)ز، لە كتێبخانەی‌گشتی هەولێر، دراوەتێ

ناسنامە:

ناوی کیتاب: ڕووناکی (رب العالمین) ڕوونکردنەوەی (منهاج الطالبین).

بابەت: شەریعەتی ئیسلام.

دانەر: عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی.

نۆبەتی چاپ: دوایین چاپی پوختەکراو و زێدەکراو.

بڵاوکراوەی: کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی، لە هەولێر.

چاپخانە: دارالمعرفة بەیروت

شارەزاکردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر کاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشیخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.

* رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.

* هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە. یان ڕوون کراوەتەوە. مەبەستی ئەم چوار کتێبەنە:

١ -(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).

٢ -(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهیتمي).

٣ -(نهایةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).

٤ -(مغنیالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطیب الشربیني).

جا ئەگەر یەکێك لەو چوارانە لە گەڵدا نەبێ. ئەو کاتە دەڵێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویست و ڕێزدار، تکایە:

١- پێشەکیەکەلە بەرگی یەکەمدا بە بیرلێکردنەوەیەکی ورد بخوێنەوە.

٢- بۆ تێگەیشتنی ئەم کتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بەڵکو لە لای مامۆستای ئایینی بیخوێنە، چونکە چەند پێناسەو زاراوەیەکی شەرعی هەنە، لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ.

ئەمەیە بەرگی دووەمی﴿ ڕووناکی (رَبِّ الْعالَمِين) ڕوونکردنەوەی (مِنْهاجِ الطَّالِبِين) ﴾، خوای گەورە یارمەتیم بدا بۆ تەواوکردنی، آمِين.

ئیمامی (النووی) دەفەرموێ:

﴿ بابُ صَلاةِالْمُسافِرِ: باسی چۆنیەتی نوێژی ڕێبوار ﴾

لە ڕووی (قَصْر)، واتە: کورتکردنەوەی نوێژی چوار ڕەکعەتی، لە ڕووی (جَمْع)، واتە: کۆکردنەوەی دوو نوێژ لە کاتی یەکێکیاندا.

دەربارەی (قَصْر)-کورتکردنەوەی‌نوێژ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾.

﴿عَنْ يَعْلَى بن أُمَيَّةَ: قُلتُ لِعُمَرَ ﷺ: (فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا). وَقَدْ أَمِنَ النَّاسُ؟ فَقالَ: عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ مِنْهُ، فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ ذلِكَ؟ فَقالَ: صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ﴾ رواه مسلم وأصحاب السنن، بە ئیمامی(عمر)م گوت: خوای‌گەورە دەفەرموێ: (هەر کاتێك بۆ سەفەر ڕۆیشتن گوناهبار نابن ئەگەر نوێژ کورت بکەنەوە، بەو مەرجە: بترسێن کافرەکان زیانتان لێبدەن). خۆ ئێستا خەڵك دڵنیایەو ڕێبوارەکان ناترسێن، ئەی بۆچی نوێژیش کورت ئەکەنەوە؟ ئیمامی(عمر ﷺ) فەرمووی: منیش-وەکو تۆ- پێم سەیر بوو و پرسیارم لە پێغەمبەر ﷺ کرد؟ ئەویش فەرمووی: ئەوە خێرێکە خوای‌گەورە داویەتە ئێوە، کەوابو: خێرەکەی قبوڵ بکەن.

(إِنَّما تُقْصَرُ رُباعِيَّةٌ) لەو پێنج نوێژانە، تەنها نوێژە چوار ڕەکعەتیەکان کورت دەکرێنەوە بۆ دوو ڕەکعەت، کەواتە: نوێژی مەغریب و سبەینێ کورت ناکرێنەوە، بە بەڵگەی (إجماع)، هەم ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: اَلصَّلاَةُ أَوَّلَ مافُرِضَتْ رَكْعَتان، فَأُقِرَّتْ صَلاَةُالسَّفَرِ وَأُتِمَّتْ صَلاةُالْحَضَرِ﴾ رواه الشيخان، زاد أحمد وابن حبان وابن خزيمة: ﴿إِلاَّالْمَغْرِبَ فَإِنَّها وِتْرُ النَّهارِ، وَإِلاَّالصُّبْحَ فَإِنَّها تُطَوَّلُ فِيها الْقِرَاءَةُ﴾. یەکەمجار پێنج نوێژەکان دوو ڕەکعەت دوو ڕەکعەت واجب کران، ئینجا لە سەفەردا نوێژەکان وەك خۆیان بە دوو ڕەکعەتی مانەوەو لە ماڵەوەشدا تەواو کران، تەنها نوێژی مەغریب لە ماڵەوەو لە سەفەردا بە سێ

مُؤَدَّاةً فِي السَّفَرِ الطَّوِيلِ الْمُباحِ لاَ فائِتَةُ الْحَضَرِ، وَلَوْ قَضَى فائِتَةَ السَّفَرِ فَالأَظْهَرُ قَصْـرُهُ فِي السَّفَرِ دُونَ الْحَضَرِ، وَمَنْ سافَرَ مِنْ بَلْدَةٍ فَأَوَّلُ سَفَرِهِ مُجاوَزَةُ سُـورِها، فَـإِنْ كـانَ وَرَاءَهُ عِمارَةٌ اُشْتُرِطَ مُجاوَزَتُها فِي الأَصَحِّ،

ڕەکعەتی واجب کرا چونکە وەتری ڕۆژێیە، نوێژی سبەینێش هەر دوو ڕەکعەتە چونکە خوێندنی قورئانی تێدا درێژ دەکرێتەوە.

ئینجا بزانە: ئەو حەدیسەی دەفەرموێ: ﴿نوێژ لە کاتیترسدا یەك ڕەکعەتە﴾ مەبەست ئەوەیە: ڕەکعەتێکی بە جەماعەت دەکرێو ئەویتریشی بە تەنهایی، هەروەك لە سەرچاوەکان فەرموویانە، لە نوێژیترسدا ڕوونی دەکەینەوە إن شاء الله تعالى.

(مُـؤَدَّاةً) مەرجە نوێژە کورتکراوەکە: (أداء) بێ، واتە: نوێژی ئەو کاتە بێ (فِي السَّفَرِ الطَّوِيلِ) کورتکردنەوەکەش لە سەفەرێکی درێژ بێ، کە لای کەمی ئەندازەی (٨٠) هەشتا کیلۆمەتر درێژ بێ (الْمُباحِ) سەفەرەکەش سەفەرێکی حەڵاڵ بێ، واتە: سەفەری تاوانباری نەبێ (لاَ فائِتَةُ الْحَضَرِ) نوێژەکە فەوتاوی ماڵەوە نەبێ، واتە: ئەگەر لە ماڵەوە نوێژی فەوتابو، دروست نیە: لە سەفەردا بە کورتکراوەیی قەزای بکاتەوە، چونکە بە تەواوی کەوتۆتە ئەستۆی، کەوابو: واجبە لە ماڵەوەو لە سەفەردا بە تەواوی قەزای بکاتەوە.

بەڵام (وَلَوْ قَضَى فائِتَةَ السَّفَرِ) ئەگەر نوێژە فەوتاوێکی سەفەرێکی درێژی قەزا کردەوە، واتە: لە سەفەرێکیدرێژدا نوێژەکەی فەوتابو، جا ویستی قەزای بکاتەوە، ئەوە (فَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (قَصْـرُهُ فِي السَّفَرِ) دروستە: لەم سەفەرەدلو لە سەفەرێکیتری درێژیشدا نوێژە قەزاکراوەکەش کورت بکاتەوە، چونکە لە هەردوو حاڵەتی فەوتانو قەزاکردنەوەدا عوزری بە دەستە (دُونَ الْحَضَرِ) بەڵام لە ماڵەوە دروست نیە نوێژە قەزاکراوەکە کورت بکاتەوە، چونکە عوزری نەماوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر کاتی نوێژەکە هاتبو، بەڵام لە ماڵەوە نوێژەکەی نەکردو ڕۆیشتە سەفەر، ئەوە بۆی دروستە: لە ڕێگەدا ئەم نوێژەش کورت بکاتەوە، هەروەها ئەگەر لە کۆتاییکاتەکەشدا –بە قەد نوێژکردنەکە– کاتینوێژەکە مابو و ڕۆیشتە سەفەر، دروستە: لە ڕێگەدا ئەم نوێژەش کورت بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: دروست نیە ڕێبوار نوێژ کورت بکاتەوە، تا دەست بە سەفەر دەکاو لە شوێنی نیشتەجێبوونی جیا دەبێتەوە، کەوابو: (وَمَنْ سافَرَ مِنْ بَلْدَةٍ) هەر کەسێك لە شارێکەوە بڕواتە سەفەر (فَأَوَّلُ سَفَرِهِ) ئەوە سەرەتای سەفەرەکەی (مُجاوَزَةُ سُورِها) تێپەڕبوونە لە شوورەی شارەکە، ئەگەر شوورەی هەبێ (فَإِنْ كانَ وَرَاءَهُ عِمارَةٌ) جا ئەگەر لەو دیوی شوورەکەش خانوو هەبن (اُشْتُرِطَ مُجاوَزَتُها فِي الأَصَحِّ) بە مەرج دانراوە:

قُلْتُ: اَلأَصَحُّ لاَ يُشْتَرَطُ وَاللهُ أَعْلَمُ. فَإِنْ لَمْ يَكُنْ سُورٌ فَأَوَّلُهُ مُجاوَزَةُالْعُمْرانِ لاَالْخَرَابِ وَالْبَسَاتِينِ، والْقَرْيَةُ كَبَلْدَةٍ، وَأَوَّلُ سَفَرِ ساكِنِ الْخِيامِ مُجاوَزَةُالْحِلَّةِ، وَإِذا رَجَعَ انْتَهَى سَفَرُهُ بِبُلُوغِه مَا شُرِطَ مُجَاوَزَتُهُ اِبْتِدَاءً،

لـه خانووەکـانیش تێبپـەڕێ (قُلْتُ) ئیمـامی (النـواوی) دەفـەرموێ (الأَصَحُّ لاَ يُشْتَرَطُ) فـەرموودەی ڕاسـتتر ئەمەیـە: بـە مـەرج دانانـدرێ لـەم خانووانـەش تێبپـەڕێ (وَاللهُ أَعْلَمُ) بەڵکو هەر کاتێـك لـە شـوورەکە چـووە دەرەوە، سـەفەرەکەی دەسـت پێدەکـاو دروسـتە نوێژ کورت بکاتەوە.

(فَإِنْ لَمْ يَكُنْ سورٌ) بەڵام ئەگەر شارەکە شـوورەی نـەبو–وەك شـارەکانی ئـەم سـەردەمە– (فَأَوَّلُهُ) ئـەوە سەرەتایسـەفەرەکەی (مُجاوَزَةُ الْعُمْرانِ) تێپەڕبوونـە لـە ئاوەدانیشارەکە: وەك خانوو و یاریگەی منداڵانو ئەو گۆڕستانەی بە ئاوەدانیەوەیـە، هـەر وەك لـە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە (لاَ الْخَرَابِ) بەڵام مەرج نیـە لـەو کاولـە خانووانـە تێبپـەڕێ: کـە بناغـەیان نەماوە، یـان کراونەتـە بـاغو بێسـتان (وَالْبَسَاتِينِ) هـەروەها مـەرج نیـە لـە بـاغو بێسـتانی شـارەکەش تێبپـەڕێ، هەرچـەند کۆڵیـتو خانووشـی تێدابـێو لـە چـەند وەرزێکیسـاڵدا خەڵکەکە تێیدا نیشتەجێ ببێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر لە شار–بۆ سـەفەر– چـونە دەرەوەو لـە دەرەوەی شـار چـاوەڕوانی هاوڕێکانیان دەکرد، ئەوە ئەگەر نیەتیان وەها بێ: هەر کاتێك هاوڕێکانیـان هـاتن گشـتیان بۆ سەفەر بڕۆن، ئەگەر نەهاتن بگەڕێنەوە، ئەوە دروست نیە لەوێ نوێـژ کـورت بکەنـەوە؟ چـونکە بـە تـەواوی بڕیـاری سـەفەریان نـەداوە، بـەڵام ئەگـەر نیـەتیان ئـەوەبو: ئەگـەر هاوڕێکانیشیان نەیێن، ئەوان هەر بڕۆن بـۆ سـەفەر، ئـەو کاتـە دروسـتە لـەوێ نوێـژ کـورت بکەنەوە؟ چونکە بە تەواوی بڕیاریان داوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَالْقَرْيَةُ) دێ، واتە: ئەو گوندەی لە شار بچووکترە (كَبَلْدَةٍ) وەکو شار وایە: لـە گشـت ئـەو بڕیارانەیڕابردوودا (وَأَوَّلُ سَفَرِ ساكِنِ الْخِيامِ) سەرەتای سەفەری ئەو کەسەی لـە ڕەشماڵـدا نیشتەجێیە: وەکو خێڵانو ڕەوەندەکان (مُجاوَزَةُالْحِلَّةِ) تێپەڕبوونـە لـە هۆبـە ڕەشماڵەکـە، واتە: لە گشت خێمەو یاریگەی منداڵانو مۆڵگەی ئاژەڵەکانو شوێنی ئاو لێهێنـانی تایبـەت بە خۆیان، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِذا رَجَعَ) هـەر کاتێـك ڕێبـوار لـە سـەفەرەکەی گـەڕاوە (انْتَهَى سَفَرُهُ) ئـەوە سـەفەرەکەی کۆتـایی دێ (بِبُلُوغِهِ) بـەوەی بگاتـەوە (مَا شُرِطَ مُجَاوَزَتُهُ اِبْتِدَاءً) ئـەو شـوێنەی بـە مـەرج داندرابو لە سەرەتای سەفەرەکەی لێی تێبپەڕێ، واتە: کە لە گەڕانـەوەی گەیشـتەوە ئـەوێ، هیچیتر دروست نیە نوێژ کورت بکاتەوە، هەرچەندە نەشگەیشتبێتەوە ماڵیخۆی.

وَلَوْ نَوَى إِقَامَةَ أَرْبَعَةَ أَيَّامٍ بِمَوْضِعٍ إِنْقَطَعَ سَفَرُهُ بِوُصُولِهِ، وَلاَ يُحْسَبُ مِنْهَا يَوْمَا دُخُولِـهِ وَخُرُوجِهِ عَلَى الصَّحِيحِ،

ئینجا بزانە: ئەوە لە كاتێكدا بوو: كە لایكەمی ئەندازەی (٨٠) هەشتا كیلۆمتر ڕۆیشتبێ، بەلام ئەگەر ئەندازەی (٨٠) هەشتا كیلۆمتر نەڕۆیشتبو، واتە: لە ئەندازەیەكی كەمتر بۆ پێویستیەكی‌خۆی گەڕاوە، ئەوە ئەگەر بۆ وولاتی‌خۆی بگەڕێتەوە، هەر بە دەست پێكردنی گەڕانەوەكە سەفەرەكەی كۆتایی دێو كورتكردنەوەی نوێژی بۆ دروست نیە، بەلام ئەگەر بۆ شوێنێكی‌تر گەڕاوە-كە وولاتی‌خۆی نەبو- ئەوە هەر بە ڕێبوار دادەنرێو كورتكردنەوەی نوێژی بۆ دروستە، بەو مەرجەی بە نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژان نەگەڕێتەوە، ئەگینا: ئەویش هەر بە نیەتهێنانی گەڕانەوە سەفەرەكەی كۆتایی دێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كرانەوە.

(وَلَوْ نَوى إِقَامَةَ أَرْبَعَةَأَيَّامٍ بِمَوْضِعٍ) ئەگەر ڕێبوارێك نیەتی وەهابو: چوار ڕۆژ بە شەوەكانیانەوە، یان زیاتر لە شوێنێك بمێنێتەوە (اِنْقَطَعَ سَفَرُهُ) ئەوە سەفەرەكەی كۆتایی دێ (بِوُصُولِهِ) بە گەیشتنەجێی ئەو شوێنە (وَلاَ يُحْسَبُ مِنْهَا) لەو چوار ڕۆژانە ناژمێردرێ (يَوْمَا دُخُولِهِ وَخُرُوجِهِ) ئەو ڕۆژەی دەچێتە شوێنەكەو ئەو ڕۆژەی لێی دەردەچێ (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی‌ڕاست، واتە: جگە لەم دوو ڕۆژانە، چوار ڕۆژو شەوی تەواو بێ، كەواتە: ئەگەر نیەتی مانەوەی سێ ڕۆژ، یان كەمتری هەبێ، ئەوە سەفەرەكەی كۆتایی نایێو كورتكردنەوەی نوێژی بۆ دروستە، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿يُقِيمُ الْمُهَاجِرُ بِمَكَّةَ بَعْدَ قَضَاءِ نُسُكِهِ ثَلاَثًا﴾رواه الشيخان، سەحابە كۆچكەرەكان-لە دوای حەج كردن- تەنها سێ ڕۆژان لە (مكة)دا دەمێننەوە.

واتە: پێغەمبەرﷺ پێش (فتح مكة)، قەدەغەی كردبو سەحابە كۆچكەرەكان لە (مكة)دا نیشتەجێ ببن-هەروەك لە (بخاری‌و مسلم)دا هاتوە- بەلام چونكە مانەوەی سێ ڕۆژان بە نیشتەجێیی دانانرێ، پێغەمبەرﷺ ڕێگەی داوە، كەوابو: بە مانەوەی سێ ڕۆژان بڕیاری ڕێبواریی لە سەر لاناچێ، بەلام بە چوار ڕۆژان لادەچێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ئاگاداری﴾ یەكەم: هەر بە بەلگەی ئەو حەدیسە: ئەگەر حاجی بە چوار ڕۆژان پێش وەستانی(عَرَفَة) گەیشتە ناو شاری(مَكَّة)، ئەوە هیچی‌تر (قَصْر)و(جَمْع)ی بۆ دروست نیە: نە لە (مَكَّة)و نە لە(عَرَفَة)و نە لە(مُزْدَلِفَة)و نە لە(مِنى)؟ چونكە بوەتە نیشتەجێ، بەلام ئەگەر بە دوو ڕۆژان، یان سێ ڕۆژان پێش وەستانی(عَرَفَة) گەیشتە (مَكَّة)، ئەوە (قَصْر)و(جَمْع)ی بۆ دروستە: لە (مَكَّة)وە تا لە دوای ڕەجمی هەرسێك شەیتانەكان لە (مِنى) دەگەڕێتەوە بۆ

وَلَوْ أَقامَ بِبَلَد بنيَّة أَنْ يَرْحَلَ إِذَا حَصَلَتْ حَاجَةٌ يَتَوَقَّعُهَا كُلَّ وَقْـتٍ قَصَـرَ ثَمَانِيَةَعَشَـرَ يَوْماً، وَقِيلَ أَرْبَعَةً، وَفِي قَوْلٍ أَبَداً، وَقِيلَ الْخِلاَفُ فِي خَائِفِ الْقِتَالِ،

(مَكَّة)، ئینجا–له دوای گەڕانەوەی له (منى)– تەماشا دەكەین: ئەگەر نیەتی ئەوەمابێ: چوار ڕۆژان، یان زیاتر له (مَكَّة)دا بمێنێتەوە، ئەوە هیچیتر (قَصْر)و(جَمْع)ی بۆ دروست نیە، بەڵام ئەگەر نیەتی مانەوەی كەمتر له چوار ڕۆژانی هەبو، ئەو كاتە (قَصْر)و(جَمْع)ی بۆ دروستە، هەروەك له (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر بە سەفەر چووە شوێنێك–كە هەشتا كیلۆمتر، یان زیاتر دوور بوو– بە مەبەستی ئەوە: ئەگەر لەوێ بكاتە فڵانكەس لەگەڵی بمێنێتەوە تا چوار ڕۆژان، یان زیاتر، بەڵام ئەگەر نەیكاتێ، ئەو كاتە كەمتر له چوار ڕۆژان بمێنێتەوەو بگەڕێتەوە، ئەوە بۆی دروستە: نوێژ كورت بكاتەوە تا لە شوێنەكە دەگەڕێتەوە، ئینجا ئەگەر لەوێ گەیشتە فڵانكەس، ئەوە هیچیتر كورتكردنەوەی نوێژی بۆ دروست نیە تا لەو شوێنە بە سەفەر دەڕواتە دەرەوە، هەروەك له (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ أَقامَ بِبَلَدٍ) ئەگەر ڕێبوار بۆ كارێك لە شوێنێك مایەوە (بِنِيَّةِ أَنْ يَرْحَلَ) بەو نیەتەی لەو شوێنە بار بكا (إِذَا حَصَلَتْ حَاجَةٌ) هەر كاتێك كارەكەی بۆ پێك هات، كارەكەشی لەو جۆرە بوو: كە (يَتَوَقَّعُهَا كُلَّ وَقْتٍ) چاوەڕوانی پێكهاتنی دەكرد لە گشت كاتێكداو نەیدەزانی دەكاتە چوار ڕۆژان (قَصَرَ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَوْماً) ئەوە دروستە هەژدە ڕۆژی تەواو نوێژ كورت بكاتەوە، واتە: جگە له ڕۆژی هاتنو دەرچوون ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّـاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَقامَ النَّبِيُّ ﷺ بِمَكَّةَ تِسْعَةَعَشَرَ يَوْماً يَقْصُـرُ﴾رواه البخاري، پێغەمبەر ﷺ نۆزدە ڕۆژان لە (مكة)دا مایەوەو نوێژی كورت دەكردەوە. واتە: ڕۆژی نۆزدەمین بۆ هاتنو دەرچوون داندراوە، چونكە لە حەدیسی(أبیداود بسندحسن) بە هەژدە ڕۆژ هاتوە.

بەڵام ئەگەر دەیزانی تا كارەكەی پێك دێ چوار ڕۆژ تەواو دەبن، ئەو كاتە لەو شوێنەدا كورتكردنەوەی نوێژی بۆ دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَقِيلَ أَرْبَعَةً) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: تەنها چوار ڕۆژان نوێژ كورت دەكاتەوە (وَفِي قَوْلٍ أَبَداً) لە فەرموودەیەكیتری ئیمامی(الشافعي)دا: تا كارەكەی پێك دێ بەردەوام نوێژ كورت دەكاتەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (الْخِلاَفُ) جیاوازی ئەو فەرموودانەی ڕابردوو: لە چوار ڕۆژان زیاتر (فِي خَائِفِ الْقِتَالِ) دەربارەی ئەو جەنگاوەرەیە: كە بۆ جەنگێكی شەرعی بە سەفەر چوبێو مەترسی هەڵگیرسانی جەنگی هەبێ، بە بەڵگەی ﴿عَنْ ابنِ عُمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّهُ أَقامَ بِآذربيجان سِـتَّةَ أَشْـهُرٍ يَقْصُرُالصَّـلاَةَ﴾ رواه البيهقي بسندصحيح، (ابْن عمر)رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا ماوەی شەش مانگ بۆ غەزا لە (آذربیجان) مایەوە، نوێژی كورت دەكردەوە.

لاَ التَّاجِرِ وَنَحْوِهِ، وَلَوْ عَلِمَ بَقَائَهَا مُدَّةً طَوِيلَةً فَلاَ قَصْرَ عَلَى الْمَذْهَبِ.
(فَصْلٌ) وَطَوِيلُ السَّفَرِ ثَمَانِيَةٌ وَأَرْبَعُونَ مِيلاً هَاشِمِيَّةً، قُلْتُ: وَهُوَ مَرْحَلَتَانِ بِسَيْرِ الأَثْقَالِ،

(لاَالتَّاجِرِ وَنَحْوِهِ) نەك دەربارەی بازرگانو قوتابیو ئەو جۆرە کەسانە، واتە: ئەوانە لە چوار ڕۆژان زیاتر نوێژ کورت ناکەنەوە.
(وَلَوْ عَلِمَ بَقَائَهَا مُدَّةً طَوِيلَةً) ئەگەر ڕێبواری جەنگاوەر دەیزانی: کارەکەی ماوەیەکی درێژ دەمێنێتەوە، واتە: چوار ڕۆژان، یان زیاتر دەڕوا، تا کارەکەی پێك دێ (فَلاَ قَصْرَ) ئەوە کورتکردنەوەی نوێژی بۆ دروست نیە (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.
کەوابو: حەدیسەکەی(ابْنِ عمر)یڕابردوو و هەم ئەم حەدیسەی﴿أَنَس﷛: أَنَّ أَصحَابَ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَقامُوا بِرامهُرمز تِسْعَةَأَشْهُرٍ يَقْصُرُونَ الصَّلاَةَ﴾رواه البيهقي بسندصحيح، (صحابة)ی پێغەمبەرﷺ نۆ مانگ لە (ڕامهرمز) بۆ غەزا مانەوەو نوێژیان کورت دەکردەوە.
لە لای فەرموودەی ڕاستتر وەڵامی ئەو دوو حەدیسە دراوەتەوە: کە (صحابە)کان﷡ لەو ماوەیەدا تەنها لە یەك شوێنی ئەو ناوچەیەدا نەدەمانەوە، بەڵکو لەچەند شوێنێکی ناوچەکەدا دەگەڕانو هێرشیان دەبردە سەر کافرەکان، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: ئەو دوو حەدیسە نابنە بەڵگەی فەرموودە بێهێزەکانیڕابردوو،وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مەرجەکانی (قَصْر): کورتکردنەوەی نوێژ ﴾

مەرجەکانی کورتکردنەوەی نوێژ، هەشتن:
مەرجییەکەم: دەبێ سەفەرەکەی درێژ بێ (وَطَوِيلُ السَّفَرِ) ئەندازەی سەفەری درێژ بە پێوانەی زەمین (ثَمَانِيَةٌ وَأَرْبَعُونَ مِيلاً هَاشِمِيَّةً) چلو هەشت میلی هاشمییە، واتە: شانزە فەرسەخ، کە دەکاتە (٨٠) هەشتا کیلۆمترو نیو کیلۆمترو سەدو چل متر (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَهُوَ) ئەندازەی سەفەری درێژ بە ڕۆیشتن (مَرْحَلَتَانِ) دوو قۆناغە، واتە: دوو ڕۆژ، یان دوو شەو، یان ڕۆژێكو شەوێك، کە بگەنە ئەندازەی بیستو چوار سەعات، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
جا ڕۆیشتنەکەش (بِسَيْرِ الأَثْقَالِ) بەگوێرەی ڕۆیشتنی وڵاغە بارکراوەکانو پشوودانو نوێژکردنە ﴿عَنْ ابنِ عُمرَ وَابنِ عَبَّاس﷡: أَنَّهُمَا كَانَا يَقْصُرانِ وَيُفطِرانِ فِي أَرْبَعَةِ بُرُدٍ، وَهِيَ سِتَّةَعَشَرَ فَرْسَخاً﴾ رواه البخاري تعليقا والبيهقي باسنادصحيح، ئەو دوو (صحابە)یە لە سەفەردا لە ئەندازەی چوار بەرید، واتە: شانزە فەرسەخ، نوێژیان کورت دەکردەوەو بەڕۆژووش نەدەبون.
جا بزانە: لەم مەسەلەیەدا هیچ (صحابە)یەك جیاوازیی لەگەڵ ئەو دوو (صحابە)یە نەبوە، وا دیارە لە پێغەمبەرەوەﷺ بەڵگەیان بە دەستەوە بووە، واتە: بووەتە (الإجماع السكوتي)، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

وَالْبَحْرُ كالْبَرِّ، فَلَوْ قَطَعَ الأَمْيالَ فِيهِ فِي ساعَةٍ قَصَرَ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُشْتَرَطُ قَصْدُ مَوْضِعٍ مُعَيَّنٍ أَوَّلاً،

ئینجا بزانە: بە بەڵگەی حەدیسەکەی (ابن عباس)ی داهاتوو، مەرجە: ئەو شوێنەی بە سەفەر بۆی دەچێ تەنها چوونەکەی دوو قۆناغ دوور بێ، نەك چوون و هاتن، واتە: ئەگەر چوونەکەی قۆناغێك بوو، هاتنەوەشی قۆناغێك بوو، ئەوە کورتکردنەوەی نوێژی بۆ دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەم حەدیسەی ﴿أَنس﷜: كَانَ رَسُول اللهﷺ إِذا خَــرَجَ ثَلاَثَــةَ أَمْيَــالٍ أَوْ فَرَاسِخَ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ﴾رواه مسلم، هەر کاتێك پێغەمبەرﷺ سێ میل، یان سێ فەرسەخ دەچووە دەرەوە، نوێژی دەکردەوە دوو ڕەکعەت. مەبەست ئەوە نیە: سەفەرەکەی تەنها سێ فەرسەخ دوور بووە، بەڵکو مەبەستی ئەوەیە: کە پێغەمبەرﷺ بۆ سەفەرێکی دوور دەڕۆیشت، سێ میل، یان سێ فەرسەخ لە (مدینة) دوور دەکەوتەوە، کاتی نوێژ دەهات و لەوێ نوێژی کورت دەکردەوە، هەروەك ئیمامی (النواوي) لە (شرح مسلم) و (المجموع)دا ئەوەهای فەرمووە.

هەم لە (المجموع)دا دەفەرموێ: (لە هیچ حەدیسێکدا بە ئاشکرایی نەهاتوە: کە لە ئەندازەی کەمتر لە دوو قۆناغ پێغەمبەرﷺ نوێژی کورت کردبێتەوە، بەڵگەشی حەدیسەکەی (ابْن عمر وابْن عباس)ی ڕابردوە، هەم ﴿عَنْ عَطَا: سُئِلَ ابنُ عَبَاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: أَأَقْصُرُ الصَّلاةَ إِلَى عَرَفَةَ؟ فَقالَ: لاَ، وَلَكِنْ إِلَى عُسْفَانَ وَإِلَى جِــدَّةَ وَإِلَــى الطَّــائِفِ﴾ رواه الشافعي والبيهقي باسناد صحيح، پرسیار لە (ابن عباس) کرا: ئایا کە لە (مکة) چوومە (عرفة) نوێژ کورت بکەمەوە؟ فەرمووی: نا، بەڵام کە چوویە (عسفان)، یان (جدة)، یان (الطائف) نوێژ کورت بکەوە. واتە: هەریەك لەو سێیانە لای کەم شانزە فەرسەخ=هەشتا کیلۆمەتر دوورن لە (مكة)ی پیرۆز.

(وَالْبَحْرُ كالْبَرِّ) دەریا وەکو بیابان وایە: لە مەرجی ئەندازەی هەشتا کیلۆمەتری ڕابردوودا (فَلَوْقَطَعَ الأَمْيالَ فِيهِ فِي ساعَةٍ) ئەگەر لە دەریادا چل و هەشت میلەکە=هەشتاکیلۆمەترەکە لە یەك سەعاتدا بە کەشتی، یان بە مەلەوانی ڕۆیشت (قَصَرَ) دروستە نوێژ کورت بکاتەوە، هەروەها ئەگەر بە یەك سەعات هەشتا کیلۆمەتر بە ئۆتۆمبیل لە زەمیندا، یان بە فڕۆکە لە هەوادا ڕۆیشت دروستە: نوێژ کورت بکاتەوە، وَاللهُ أَعْلَم.

مەرجی دووەم: (وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ (قَصْدُ مَوْضِعٍ مُعَيَّنٍ) سەفەرەکەی بە مەبەستی چوونە شوێنێکی زاندراو بێ: لە ڕووی ڕۆیشتنەوە (أَوَّلاً) لە سەرەتاوە، واتە: هەر لە سەرەتای سەفەرەکەی بزانێ لایکەم بە ئەندازەی هەشتا کیلۆمەتر دەڕوا، ئیتر

فَلاَ قَصْرَ لِلْهائِمِ وَإِنْ طَالَ تَرَدُّدُهُ، وَلاَ طَالِب غَرِيمٍ وَآبِقٍ يَرْجِعُ مَتَى وَجَـدَهُ وَلاَ يَعْلَـمُ مَوْضِعَهُ، وَلَوْ كَانَ لِمَقْصِدِهِ طَرِيقَانِ: طَوِيلٌ وَقَصِيرٌ فَسَلَكَ الطَّوِيلَ لِغَرَضٍ كَسُـهُولَةٍ أَوْ أَمْنٍ قَصَرَ، وَإِلاَّ فَلاَ فِي الأَظْهَرِ،

مەرج نیە بزانێ: بۆ کام شار دەڕوا، یان ناوی شوێنەکە بزانێ، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

کەوابو: (فَلاَ قَصْرَ لِلْهائِمِ) نوێژ کورتکردنەوە دروست نیە: بۆ ڕێبواری سەر لێشێواو، واتە: ئەو کەسەی نازانێ بۆ کوێ دەڕوا (وَإِنْ طَالَ تَرَدُّدُهُ) هەرچەند گەڕانو ڕۆیشتنیشی بە ئەندازەیەکی درێژ بێو لە هەشتا کیلۆمەتر زیاتر بێ، چونکە لە سەرەتاوە نەیزانیوە مەبەستی لەو ڕۆیشتنە چەندە، واتە: بەڵام ئەگەر سەرلێشێواو لە سەرەتاوە مەبەستی بێ: لایکەمی هەشتا کیلۆمەتر بڕوا، بۆی دروستە نوێژ کورت بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ طَالِبِ غَرِيمٍ) هەروەها نوێژ کورتکردنەوە دروست نیە: بۆ ئەو کەسەی بە شوێن قەرزدارێکدا دەگەڕێو (وَآبِقٍ) هەم بۆ ئەو کەسەش کە بە شوێن کۆیلەیەکی هەڵاتوودا، یان بە شوێن شتێکی دزراودا دەگەڕێ، کە هەر یەکێك لەوانە مەبەستی ئەوەها بێ: (يَرْجِعُ) بگەڕێتەوە (مَتَى وَجَدَهُ) هەر کاتێك قەرزدارەکەی، یان کۆیلەکەی، یان دزراوەکەی دۆزیەوە (وَلاَ يَعْلَمُ مَوْضِعَهُ) لە سەرەتاوەش شوێنی قەرزدارەکەی، یان کۆیلەکەی، یان دزراوەکەی نەدەزانی، واتە: بەڵام ئەگەر ئەو ڕێبوارە لە سەرەتاوە دەیزانی پێویستە لای کەم هەشتا کیلۆمەتر بڕوا ئینجا دەگاتە مەبەستەکەی، ئەو کورتکردنەوەی نوێژی بۆ دروستە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ كَانَ لِمَقْصِدِهِ طَرِيقَانِ) ئەگەر هاتو بۆ ئەو شوێنەی مەبەستیەتی، دوو ڕێگە هەبون: (طَوِيلٌ) ڕێگەیەکیان هەشتا کیلۆمەتر، یان زیاتر درێژ بوو (وَقَصِيرٌ) ڕێگەیەکیش کورت بوو: نەدەگەیشتە هەشتا کیلۆمەتر (فَسَلَكَ الطَّوِيلَ) ڕێبوارەکەش بە ڕێگە درێژەکەدا ڕۆیشت (لِغَرَضٍ) لە بەر هۆیەکی حەڵاڵ (كَسُهُولَةٍ) وەك درێژەکە ئاسان بێ، یان کرێیەکەی هەرزان بێ، یان ئاو و خواردەمەنی لێبێ (أَوْ أَمْنٍ) یان دڵنیابێ: لە ڕێگرو گومرگو دوژمنی خۆی، یان مەبەستی کڕینو فرۆشتن بێ، یان سەردانی نەخۆشو خزمو کەسی بێ (قَصَرَ) بۆی دروستە نوێژ کورت بکاتەوە، چونکە مەرجەکە هاتوتەجێ.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بە هۆیەکی حەڵاڵ بەڕێگە درێژەکەدا نەڕۆیشت، بەڵکو بە بێهۆ، یان تەنها بە مەبەستی کورتکردنەوەی نوێژ بە درێژەکەدا ڕۆیشت (فَلاَ) دروست نیە: نوێژ کورت بکاتەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵام ئەگەر بۆ شوێنەکە دوو

وَلَوْ تَبِعَ الْعَبْدُ أَوِالزَّوْجَةُ أَوِالْجُنْدِيُّ مَالِكَ أَمْرِهِ فِي السَّفَرِ وَلاَ يَعْرِفُ مَقْصِدَهُ فَلاَ قَصْـرَ، فَلَوْ نَوَوْا مَسَافَةَالْقَصْرِ قَصَرَالْجُنْدِيُّ دُونَهُمَا، وَمَنْ قَصَدَ سَفَراً طَوِيلاً فَسَارَ ثُـمَّ نَـوَى رُجُوعاً انْقَطَعَ،

ڕێگەی دریژ هەبون، واتە: هەردووکیان لای کەم هەشتا کیلومتر دەبون، بەلام یەکێکیان لەویتر دریژتر بوو، ئەویش بە بێهیچ هۆیەك بە دریژترەکەدا ڕۆیشت، ئەوە بۆی دروستە: نوێژ کورت بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَـوْ تَبِـعَ الْعَبْـدُ) ئەگەر کۆیلە ڕەگەڵ گەورەکەی کەوت (أَوِالزَّوْجَـةُ) یان ژن ڕەگەڵ مێردەکەی کەوت (أَوْ الْجُنْدِيُّ مَالِكَ أَمْرِهِ) یان سەرباز ڕەگەڵ کاربەدەستی خۆی کەوت، یان دیل ڕەگەڵ دیلگرەکەی کەوت (فِي السَّفَرِ) ڕەگەڵکەوتنی ئەوانەش لە سەفەردا بوو، بەلام (وَلاَ يَعْرِفُ مَقْصِدَهُ) هیچێکیان مەبەستی کاربەدەستیخۆی نەدەزانی ئایا چەند دەڕواو دەچێتە کوێ (فَلاَ قَصْرَ) هیچێکیان پێش ڕۆیشتنی دوو قۆناغ کورتکردنەوەی نوێژیان بۆ دروست نیە، واتە: بەلام ئەگەر هەشتا کیلۆمتر ڕۆیشتن، ئەوە لەمەودوا بۆ گشتیان دروستە: نوێژ کورت بکەنەوە، چونکە تازە مەبەستی کاربەدەستەکەیان بۆ ئاشکرا بوو، کەوابو: ئەگەر لە سەرەتاوە ئەوانیش دەیانزانی لای کەم هەشتا کیلۆمتر دەڕۆن، دروستە ئەوانیش نوێژ کورت بکەنەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَلَوْ نَوَوْا مَسَافَةَ الْقَصْرِ) جا ئەگەر ئەوانەیڕابردوو، نیەتیان هەبو: بە ئەندازەی (قَصْر) کورتکردنەوەینوێژ–کە هەشتا کیلۆمترە– بڕۆن (قَصَرَالْجُنْدِيُّ) تەنها سەربازی تۆمارنەکراو نوێژ کورت دەکاتەوە، چونکە لە کارەکانیدا سەربەخۆیەو ژێر دەست نیە (دُونَهُمَا) بەلام ژنو کۆیلە–هەروەهاش دیل– بۆ هیچیان دروست نیە نوێژ کورت بکەنەوە، چونکە سەربەخۆ نینو ژێر دەستن، کەوابو: نیەتەکەیان کار ناکا.

ئینجا بزانە: لێرەدا مەبەست ئەو سەربازەیە: کە بە خۆشی خۆی ڕەگەڵ کاربەدەستێك کەوتبێ، نەك ئەو سەربازەی لە تۆمارگەی لەشکردا ناونووس کراوە، چونکە سەربازی تۆمارکراویش –وەکو ژنو کۆیلە– ژێر دەستەو سەربەخۆ نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَـنْ قَصَـدَ سَـفَراً طَـوِيلاً) هەرکەسێك ویستی بڕواتە سەفەرێکی دریژ، واتە: هەشتا کیلۆمتر، یان زیاتر (فَسَارَ) جا بۆ سەفەرەکە ڕۆیشت (ثُمَّ نَوَى رُجُوعاً) ئینجا لە ڕێگەدا نیەتی گەڕانەوەی هێنا، یان کەوتە دوو دڵی: ئایا بگەڕێتەوە، یان نا (انْقَطَعَ) لەو شوێنەوە، لە کاتی نیەتەکەیدا سەفەرەکەی دەپچڕێو تا لەو شوێنەدا بمێنێتەوە دروست نیە هیچیتر نوێژ کورت بکاتەوە.

فَإنْ سَارَ فَسفَرٌ جَدِيدٌ، وَلاَ يَتَرَخَّصُ الْعَاصِي بِسَفَرِه كَآبِقٍ وَنَاشِزَة، فَلَوْ أنْشأَ مُبَاحاً ثُمَّ جَعَلَـهُ مَعْصِيَةً فَلاَ تَرَخُّصَ فِي الأصَحِّ، وَلَوْ أنْشَأَهُ عَاصِياً ثُمَّ تَابَ فَمُنْشِئٌ لِلسَّفَرِ مِنْ حِينِ التَّوْبَة،

بەڵام (فَإنْ سَارَ) ئەگەر لەو شوێنە ڕۆیشتە شوێنێکیتر (فَسَفَرٌ جَدِيدٌ) ئەوە سەفەرێکی نوێ دەست پێدەکا، واتە: ئەگەر مەبەستی بوو: لێرە بەو لاوە هەشتا کیلۆمەتریتر، یان زیاتر بڕوا، دروستە نوێژ کورت بکاتەوە، ئەگەر نا: نا، جیاوازی نیە ڕۆیشتنە نوێیەکەی: بۆ وڵاتی خۆی بێ، یان بۆ شوێنێکیتر، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

مەرجی سێیەم: سەفەرەکەی حەرام نەبێ، کەوابو: (وَلاَيَتَرَخَّصُ) ڕوخسەت وەرناگرێ، واتە: کورتکردنەوەی نوێژ دروست نیە: بۆ (الْعَاصِي بِسَفَرِه) ئەو کەسەی بە سەفەر چوونەکەی گوناهباری بێ (كَآبِقٍ) وەك کۆیلەی هەڵاتوو (وَنَاشِزَة) هەم ژنی ناشیزە، واتە: بە بێئیزنی مێردەکەی بۆ سەفەر بچێ، هەم ئەو قەرزدارەی توانای قەرزدانەوەی هەیەو بە بێڕەزامەندی خاوەن قەرزەکەی بە سەفەر بچێ، هەم ئەو کەسەی بۆ ڕێگری، یان بۆ کوشتنی بە ناهەق، یان بۆ هەر گوناهێکیتر بە سەفەر بچێ، هەم ئەو کەسەی تەنها بە مەبەستی شار دیتن شارەوشار دەگەڕێ، ئەوانە هیچیان نوێژ کورتکردنەوەیان بۆ دروست نیە، چونکە ڕوخسەتەکانی شەرعی نادرێنە مرۆڤی گوناهبار، هەروەك خوای گەورە دەربارەی ڕوخسەتی مردارخواردن دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَمُتَجَانِفٍ لإثْمٍ فَإنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ هەر کەسێك لە ترسیمردن ناچار بوو لە برسیەتیدا مرداری خواردو مەیلی گوناهی نەبو، خوای گەورە لێی خۆش دەبێو ڕەحمی پێدەکا. واتە: بۆ وەرگرتنی ڕوخسەتی شەرعی خوای گەورە بە مەرجی داناوە: گوناهبار نەبێ.

(فَلَوْ أنْشأَ مُبَاحاً) ئەگەر ڕێبوارێك دەستی بە سەفەرێکی حەڵاڵ کردو ڕۆیشت (ثُمَّ جَعَلَهُ مَعْصِيَةً) ئینجا سەفەرەکەی کردە گوناهکاری، وەك بڕیار بدا: بۆ ڕێگری، یان بۆ زینا، یان بۆ گومرگ وەرگرتن، یان بۆ کوشتن بچێ (فَلاَ تَرَخُّصَ) ئەوە ڕوخسەتی بۆ نیە نوێژ کورت بکاتەوە، لەو کاتەوە: کە بڕیاری گوناهەکەی داوە (فِي الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، بەڵام ئەگەر سەفەرەکەی حەڵاڵ بوو، لەکاتی سەفەردا گوناهێکی تووش بوو، ئەوە کورتکردنەوەی نوێژی بۆ دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: چونکە بە مەبەستی گوناه کردن بە سەفەر نەچوە.

(وَلَوْ أنْشَأَهُ عَاصِياً) ئەگەر ڕێبوارێك دەستی بە سەفەرێکی گوناهکاری کردو ڕۆیشت (ثُمَّ تَابَ) ئینجا لە ڕێگەدا تۆبەی کردو بڕیاریدا: گوناهەکە نەکا (فَمُنْشِئٌ لِلسَّفَرِ مِنْ حِينِ التَّوْبَة) ئەم ڕێبوارە لە کاتی تۆبەکردنیەوە دەست بە سەفەرێکی تازە دەکا، واتە: ئەگەر لێرە بەو لاوە مەبەستی بوو: هەشتا کیلۆمەتر، یان زیاتر بڕوا، دروستە نوێژ کورت

وَلَو اقْتَدَى بِمُتِمٍّ لَحْظَةً لَزِمَهُ الإِتْمَامُ، وَلَوْ رَعَفَ الإِمَامُ الْمُسَافِرُ وَاسْتَخْلَفَ مُتِمّاً أَتَمَّ الْمُقْتَدُونَ وَكَذا لَوْ عَادَ الإِمَامُ وَاقْتَدى بِه،

بكاتەوە، ئەگەر نا: نا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە، كەواتە جياوازی نيە ڕۆيشتنە تازەكەی: بۆ وولاتی خۆی بێ، يان بۆ شوێنێكیتر.

ئينجا بزانە: ئەگەر بێدەسەلاتێك بەزۆرلێكردن سەفەرێكی گوناهكاری‌ی پێكرا، ئەوە بە گوناهبار دانانـدرێو نوێـژ كورتكردنـەوەو ڕوخسـەتەكانی‌تری سەفەريشـی بـۆ دروسـتن، هەروەك لە (فتاوى إبن حجر)دا ڕوون كراوەتەوە.

مەرجی‌چوارەم: نابـێ نوێژەكـەی بـە جەماعـەت لـە پشـت ئيمـامێكی وەهـا بكـا: كـە نوێژەكـەی تـەولو بكـا، كـەوابو: (وَلَو اقْتَدَى بِمُتِمٍّ) ئەگـەر ڕێبوارێـك ئيقتيـدای كـرد بـە ئيمامێكی وەها: كە نوێژەكەی تەواو دەكرد (لَحْظَةً) ماوەيـەكی كـەم، هـەر چـەند بـە قـەد (الله أكبر)ێك، يان كـەمتر بـێ (لَزِمَهُ الإِتْمَامُ) واجبـە: ڕێبوارەكـەش نوێژەكـەی تـەولو بكـا، جيـاوازی نيـە: ئيمامەكـەش ڕێبـوار بـێ، يـان نيشـتەجێ بـێ، هـەروەها جيـاوازی نيـە: نوێژەكەی ئيمام سێ ڕەكعـەتی، يـان چـوار ڕەكعـەتی بـێ، يـان دوو ڕەكعـەتی بـێ: وەكـو نوێژی جومعەو سبەينی‌ی قەزاكراوە، هەروەك لـە سەرچـاوەكاندا ڕوون كراوەتـەوە ﴿عَـنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما أَنَّهُ سُئِلَ: مَا بَالُ الْمُسَافِرِ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ إِذَا انْفَرَدَ وَأَرْبَعاً إِذَاائْتَمَّ بِمُقِـيمٍ؟ فَقَالَ: تِلْكَ السُّنَّةُ﴾رواه الإمام أحمد بإسناد صحيح، پرسيار لـە (ابـن عبـاس) كـرا: بۆچـی ئەگـەر ڕێبـوار نوێـژ بـە تـەنهايی بكـا دوو ڕەكعـەت دەكـا، ئەگـەر بـە جەماعـەت لـە پشـت نيشتەجێ بيكا چوار ڕەكعەت دەكا؟ فەرمووی: ئەوە ڕێبازی پێغەمبەرەﷺ.

ئينجـا بزانـە: دروسـتە ئيمـامی‌ڕێبوار پێشـنوێژی بـۆ نيشـتەجێ بكـا، هـەروەك لـە باسـی جەماعەتدا ڕابرا، هەروەها دروستە: ڕێبوار پێشنوێژی بـۆ ڕێبـوارو بـۆ نيشـتەجێ بـە تێكڕايـی بكا، ئينجا كە ئيمامەكـەو ڕێبوارەكـان سـەلاميان داوە، نيشـتەجێيەكان هەڵدەسـتنەوە چـوار ڕەكعەت تەولو دەكەن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموويەتی.

(وَلَوْ رَعَفَ الإِمَامُ الْمُسَافِرُ) ئەگـەر ئيمـامێكی‌ڕێبوار لـووتی داڕسـا، واتـە: خـوێن لـە لـووتی هـاتو بـە لاشـەكەی كـەوت، يـان بـە هۆيـەكی‌تر نوێـژی بـەتاڵ بـوو (وَاسْـتَخْلَفَ مُتِمّـاً) ئيمامەكەش يەكێكی وەهای لە جێی خۆی كردە ئيمام: كە نوێژەكەی تـەولو دەكـرد (أَتَمَّ الْمُقْتَـدُونَ) واجبـە مەئمومـە ڕێبوارەكـانيش نوێژەكـە تـەولو بكـەن (وَكَذا لَـوْ عَـادَ الإِمَـامُ) هـەروەها ئەگـەر ئيمامـە ڕێبوارەكـەش گـەڕاوەو (وَاقْتَـدى بِـهِ) ئيقتيـدای بـە ئيمامـە تەولوكەرەكە كرد، ئەويش لە سەری واجبە: نوێژەكەی تەولو بكا، چونكە گشـتيان مـەرجی چوارەميان لە دەست چووە.

وَلَوْ لَزِمَ الإتْمَامُ مُقْتَدِياً فَفَسَدَتْ صَلاَتُهُ أَوْ صَلاَةُ إِمَامه أَوْ بَـانَ إِمَامُـهُ مُحْـدِثاً أَتَـمَّ، وَلَواقْتَدَى بِمَنْ ظَنَّهُ مُسَافِراً فَبَانَ مُقِيماً أَوْ بِمَنْ جَهِلَ سَفَرَهُ أَتَمَّ، وَلَـوْ عَلِمَـهُ مُسَـافِراً وَشَكَّ فِي نِيَّتِه قَصَرَ، وَلَوْ شَكَّ فِيها فَقَالَ: إِنْ قَصَرَ

(وَلَوْ لَزِمَ الإتْمَامُ مُقْتَدِياً) ئەگەر مەئموومێکیڕێبوار لە سەری واجب بوو نوێژەکەی تەواو بکا؟ چونکە ئیقتیدای بە ئیمامێکی نیشتەجێ کردبو (فَفَسَدَتْ صَلاَتُهُ) ئینجا لە دوای ئیقتیدا نوێژەکەی خۆی بەتاڵ بوو (أَوْ صَلاَةُ إِمَامه) یان نوێژی ئیمامەکەی بەتاڵ بوو (أَوْ بانَ إِمَامُهُ مُحْدِثاً) یان ئاشکرا بوو: ئیمامەکەی بێدەستنوێژە، یان جەنابەتدارە، یان پیسیەکی شاردراوەی پێوەیە (أَتَمَّ) واجبە: مەئموومەکە چوار ڕەکعەتی تەولو بکا، کەواتە: لە حاڵەتی یەکەمدا هەرکاتێك نوێژەکەی دووبارە کردەوە، واجبە: بە چوار ڕەکعەتی دووبارەی بکاتەوە.

هەروەها ئەگەر مەئمووم نەبو، بەڵکو بە تەنهایی نوێژی دابەستو نیەتی کورتکردنەوەی نەهێنا، ئینجا نوێژەکەی بەتاڵ بوو، واجبە: بە چوار ڕەکعەتی دووبارەی بکاتەوە، چونکە نوێژەکەیان بە تەواوی کەوتۆتە ئەستۆیان، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەلام ئەگەر ئاشکرا بوو: هەر لە سەرەتاوە نوێژەکەی دانەمەزراوە—چونکە مەرجی نوێژی ناتەواو بوو— ئەو کاتە دروستە: بە کورتکراوەیی دووبارەی بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ اقْتَدَى بِمَنْ ظَنَّهُ مُسَافِراً) ئەگەر ڕێبوارێك ئیقتیدای کرد بە ئیمامێکی وەها: کە دڵی بۆ دەچوو ئیمامەکەش ڕێبوار بێو نوێژ کورت دەکاتەوە (فَبَانَ مُقِيماً) ئینجا ئاشکرا بوو ئیمامەکە نیشتەجێیە، یان ڕێبوارە بەلام نوێژ تەولو دەکا (أَوْ بِمَنْ جَهِلَ سَفَرَهُ) یان ئیقتیدای کرد بە ئیمامێکی وەها: کە لێی دوو دڵ بوو و نەیزانی: ئایا ڕێبوارە، یان نا (أَتَمَّ) لەو سێ مەسەلانەدا واجبە نوێژەکەی تەواو بکا، هەرچەند لەم سێیەمەشدا ئاشکرا بێ: کە ئیمامەکەش ڕێبوارەو نوێژ کورت دەکاتەوە.

(وَلَوْ عَلِمَهُ مُسَافِراً) ئەگەر مەئموومی ڕێبوار دەیزانی ئیمامەکەش ڕێبوارە، بەلام (وَشَكَّ فِي نِيَّتِه) لە نیەتی ئیمامەکەی کەوتە گومان: ئایا نیەتی کورتکردنەوەی نوێژی هێناوە، یان نا؟ جا لەگەڵ ئەوەشدا مەئموومەکە نیەتی کورتکردنەوەینوێژی هێنا (قَصَرَ) ئەوە دروستە: نوێژەکەی کورت بکاتەوە، بەو مەرجەی ئاشکرا بێ: ئیمامەکەش نوێژەکە کورت دەکاتەوە.

هەروەها (وَلَوْ شَكَّ فِيها) ئەگەر ڕێبوارەکە—وەك مەسەلەیڕابردوو— لە نیەتی ئیمامەکەی کەوتە گومان (فَقَالَ) مەئموومە ڕێبوارەکە نیەتێکی هەڵواسراوی هێناو گوتی (إِنْ قَصَرَ

قَصَرْتُ وإلاّ أتْمَمْتُ قَصَرَ فِي الأصَحِّ، وَيُشْتَرَطُ لِلْقَصْرِ نِيَّتُهُ فِي الإحْرَامِ وَالتَّحَرُّزُ عَنْ مُنَافِيهَا دَوَاماً، وَلَوْ أَحْرَمَ قَاصِراً ثُمَّ تَرَدَّدَ فِي أَنَّهُ يَقْصُرُ أَوْ يُتِمُّ أَوْ فِي أَنَّهُ نَوَى الْقَصْرَ أَوْ قَامَ إمَامُهُ لِثَالِثَةٍ فَشَكَّ هَلْ هُوَ مُتِمٌّ أَوْ سَاهٍ أَتَمَّ، وَلَوْ قَامَ الْقَاصِرُ لِثَالِثَةٍ عَمْداً بِلاَ مُوجِبٍ لِلإتْمَامِ بَطَلَتْ صَلاَتُهُ،

قَصَرْتُ) ئەگەر ئیمامەکە نوێژەکەی کورت بکاتەوە، منیش کورتی دەکەمەوە (وإلاَّ أتْمَمْتُ) ئەگەر نا: منیش تەواوی دەکەم (قَصَرَ) ئەوە دروستە: نوێژەکەی کورت بکاتەوە (فِي الأصَحِّ) لە فەرموودەی‌ڕاستتردا، بەو مەرجەی ئیمامەکەش کورتی بکاتەوە، واتە: ئەگەر –لەم مەسەلەو لە مەسەلەی‌پێشدا– ئیمامەکە نوێژەکەی تەواو بکا، واجبە: مەئموومە ڕێبوارەکەش تەواوی بکا، هەروەك لە (نهاية)و(مغني)دا فەرموویانە.

مەرجی‌پێنجەم: نیەتی (قَصْر)، واتە: کورتکردنەی‌نوێژ (وَيُشْتَرَطُ لِلْقَصْرِ) بە مەرج دانراوە بۆ دروستبوونی کورتکردنەوەی‌نوێژ (نِيَّتُهُ فِي الإحْرَامِ) نیەتی کورتکردنەوەی نوێژەکە بێنێ لەگەڵ (الله أكبر)ی نوێژدابەستندا، واتە: ئەگەر لەگەڵ (الله أكبر)ی نوێژدابەستندا نیەتی کورتکردنەوەی نوێژەکەی نەهێنا، نوێژەکەی لە سەر تەواوی دادەبەستریێ، واتە: واجبە چوار ڕەکعەتی تەواو بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

مەرجی‌شەشەم: (وَالتَّحَرُّزُ) خۆ پاراستنە (عَنْ مُنَافِيهَا) لە گشت دژێکی نیەتی کورتکردنەوە (دَوَاماً) لە بەردەوامی نوێژەکەی‌دا، کەوابو: (وَلَوْ أَحْرَمَ قَاصِراً) ئەگەر بە نیەتی کورتکردنەوە نوێژەکەی دابەست (ثُمَّ تَرَدَّدَ) ئینجا لە ناو نوێژەکەدا کەوتە دوو دڵی (فِي أَنَّهُ يَقْصُرُ أَوْ يُتِمُّ) لەوەدا: ئایا نوێژەکە کورت بکاتەوە یان تەواوی بکا (أَوْ فِي أَنَّهُ) یان لەوەدا کەوتە گومان: ئایا (نَوَى الْقَصْرَ) نیەتی کورتکردنەوەی هێناوە، یان نا (أَوْ قَامَ إمَامُهُ لِثَالِثَةٍ) یان ئەگەر هاتو: ئیمامەکەی بۆ ڕەکعەتی سێیەم هەڵساوە (فَشَكَّ) ئینجا مەئموومەکەش کەوتە گومان: ئایا (هَلْ هُوَ مُتِمٌّ) ئیمامەکەی نوێژ تەواو دەکا (أَمْ سَاهٍ) یان بە سەهوو هەڵساوەتەوە؟ (أَتَمَّ) لەو سێ مەسەلانەدا واجبە: چوار ڕەکعەتی تەواو بکا، چونکە ئەو دوو دڵی‌و گومانە دژی نیەتی کورتکردنەوەیە.

(وَلَوْ قَامَ الْقَاصِرُ) ئەگەر ئەو ڕێبوارەی نیەتی کورتکردنەوەی هێناوە، هەڵساوە پێوە (لِثَالِثَةٍ) بۆ ڕەکعەتی‌سێیەم (عَمْداً) بە قەسدی هەڵساوە (بِلاَ مُوجِبٍ لِلإتْمَامِ) هیچ هۆیەکی تەواوکردنیشی نەبو: وەك نیەتی تەواوکردن، یان نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژان لەو شوێنەدا (بَطَلَتْ صَلاَتُهُ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، بەڵام ئەگەر ڕێبوارەکە لە ناو نوێژەکەدا نیەتی مانەوەی لەو شوێنەدا هێنا، یان لە ناو نوێژەکەدا دڵی گۆڕلو نیەتی تەواوکردنی هێنا، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ‌و نیەتەکەش دروستە، کەوابو: واجبە هەڵستێتەوەو نوێژەکەی چوار ڕەکعەتی تەواو بکا، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَإِنْ كَانَ سَهْوَاً عَادَ وَسَجَدَ لَهُ وَسَلَّمَ، فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ عَادَ ثُمَّ نَهَض مُتِمّـاً، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ مُسَافِراً فِي جَمِيعِ صَلاَتِه، فَلَوْ نَوَىالإِقَامَةَ فِيهَا أَوْ بَلَغَتْ سَفِينَتُهُ دَارَ إِقَامَتِـهِ أَتَـمَّ، وَالْقَصْرُ أَفْضَلُ مِنَ الإِتْمَامِ عَلَىالْمَشْهُورِ إِذَا بَلَغَ ثَلاَثَ مَرَاحِلَ،

هەروەها (وَإِنْ كَانَ سَهْوَاً) ئەگەر هەڵسانەوەکەی بۆ ڕەکعەتی سێیەم بە سەهوو بوو، نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام (عَادَ) واجبە: بگەڕێتەوە بۆ تەحیات خوێندن‌و (وَسَجَدَ لَهُ) سوننەتە سوجدەی سەهوو بۆ سەهووەکە ببا (وَسَلَّمَ) ئینجا سەلام بداتەوە (فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ) جا ئەگەر بە سەهوو هەڵساوە، ئینجا دڵی گۆڕاو ویستی چوار ڕەکعەتی تەواو بکا (عَادَ) واجبە: بگەڕێتەوە بۆ دانیشتن (ثُمَّ نَهَضَ مُتِمّاً) ئینجا دووبارە بە نیەتی تەواوکردن بۆ ڕەکعەتیسێیەم هەڵدەستێتەوەو نوێژەکەی بە چوار ڕەکعەتی تەواو دەکا.

مەرجیحەفتەم: (وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەنرێ: (كَوْنُهُ مُسَافِراً) نوێژکەرەکە هەر ڕێبوار بێ (فِي جَمِيعِ صَلاَتِه) لە هەموو نوێژەکەیدا، واتە: لە سەرەتای نوێژەکەوە تا کۆتایی سەلامدانەوە، هەر لە سەفەردابێ، کەوابو: (فَلَوْ نَوَىالإِقَامَةَ فِيها) ئەگەر لە ناو نوێژەکەدا نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژان، یان زیاتری هێنا لەو شوێنەدا (أَوْ بَلَغَتْ سَفِينَتُهُ دَارَ إِقَامَتِه) یان کەشتیەکەی-واتە: یان فڕۆکە، یان ئۆتومبیلەکەی- گەیشتە شوێنی مانەوەی (أَتَمَّ) واجبە: چوار ڕەکعەت تەواو بکا، چونکە هۆی کورتکردنەوەکە نەماوە.

مەرجیهەشتەم: دەبێ بزانێ: (قَصْر) کورتکردنەوەی نوێژ دروستە، واتە: ئەگەر نەیدەزانی: کورتکردنەوەی نوێژ دروستەو، لە خۆیەوە نوێژی کورت کردەوە، نوێژەکەی دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْقَصْرُ) کورتکردنەوەی نوێژ (أَفْضَلُ مِنَ الإِتْمَامِ) خێری گەورەترە لە تەواوکردنی نوێژ (عَلَى الْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب (إِذَا بَلَغَ ثَلاَثَ مَرَاحِلَ) هەر کاتێك سەفەرەکەی بگاتە سێ قۆناغ، واتە: (١٢٠) سەدو بیست کیلۆمەتر، یان درێژتر بێ، چونکە بەزۆری پێغەمبەرﷺو (الخلفاء الراشدون) لە سەفەرە درێژەکانیاندا کورتیان کردۆتەوە، ئیمامی(حَنَفي)ش لە سێ قۆناغو درێژتر بە واجبی داناوە.

هەروەها ئەگەر کورتکردنەوەی نوێژی پێ ناخۆش بوو، یان گومانی لە دروستبوونی کورتکردنەوەدا هەبو، یان خەڵك شوێنکەوتەی دەبو، لەو حاڵەتانەشدا کورتکردنەوە خێری گەورەترە، بەڵام ئەگەر ئەو حاڵەتانە هیچیان نەبون، سەفەرەکەش نەدەگەیشتە سێ قۆناغ، ئەو کاتە تەواوکردن خێری گەورەترە.

ئینجا بزانە: لە گشت حاڵەتێکی سەفەردا دروستە: نوێژ تەواو بکاو کورتی نەکاتەوە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهَا: أَنَّ النَّبِيَّﷺ كَانَ يَقْصُرُ فِيالسَّفَرِ وَيُتِمُّ، وَيُفْطِرُ وَيَصُومُ﴾ رواه الدارقطني

وَالصَّوْمُ أَفْضَلُ مِنَ الْفِطْرِ إِنْ لَمْ يَتَضَرَّرْ بِهِ.
(فَصْلٌ) يَجُوزُ الْجَمْعُ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ تَقْدِيمًا وَتَأْخِيرًا، وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ كَذَلِكَ فِي السَّفَرِ الطَّوِيلِ،

والبيهقي بإسناد صحيح، پێغەمبەرﷺ لە سەفەردا نوێژی کورت دەکردەوەو تەواویشی دەکرد، هەم بەڕۆژوو نەدەبو و بەڕۆژووش دەبو.

(وَالصَّوْمُ) بەڕۆژووبوونی ڕەمەزان لە سەفەری دوو قۆناغیو درێژتردا (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە (مِنَ الْفِطْرِ) لە بەڕۆژوو نەبوون، تاکو بە پەلە ئەو واجبەی لە ئەستۆ لابچێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ﴾ ئەگەر لە سەفەردا بەڕۆژوو بن بۆ ئێوە چاکترە. جا ئەوە بەم مەرجەیە: (إِنْ لَمْ يَتَضَرَّرْ بِهِ) ئەگەر بە هۆی ڕۆژوو تووشی زیان نەبێ، واتە: ئەگەر تووشی زیانێکی نالەبار دەبو، ئەو کاتە بەڕۆژوونەبوون خێرترە ﴿عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه: رَأَى النَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً صَائِماً فِي السَّفَرِ قَدْ ظُلِّلَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصَّوْمُ فِي السَّفَرِ﴾رواه الشيخان، پیاوێك لە سەفەردا بەڕۆژوو بوو، بە هۆی گەرماو تێنووەتی هۆشی نەمابو و سێبەری لە سەر کرابو، کە پێغەمبەرﷺ ئەوەی دیت، فەرمووی: بەڕۆژووبوون لە سەفەردا خێر=چاکە نیە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (جَمْع) کۆکردنەوەی دوو نوێژ ﴾

(يَجُوزُ الْجَمْعُ) دروستە: کۆ بکاتەوە (بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ) لە نێوان نوێژی نیوەڕۆو عەسردا (تَقْدِيماً) بە (جَمْع التَّقْدِيم)، واتە: نوێژی عەسر پێش بێخێ و لە کاتی نیوەڕۆدا بیکا (وَتَأْخِيراً) هەم بە (جَمْع التَّأْخِير)، واتە: نوێژی نیوەڕۆ دوا بێخێ و لە کاتی عەسردا بیکا، هەروەها نوێژی عەسر لەگەڵ (جُمُعَة)دا بە (جَمْع التَّقْدِيم) دروستە، بەڵام (جُمُعَة) بە (جَمْع التَّأْخِير) دروست نیە، چونکە ناگونجێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ) هەروەها دروستە: نوێژی مەغریبو عیشا کۆ بکاتەوە (كَذَلِكَ) هەم بە (جَمْع التَّقْدِيم) پێشخستن، هەم بە (جَمْع التَّأْخِير) دواخستن.

جا (جَمْع) کۆکردنەوەی دوو نوێژ کە دروستە (فِي السَّفَرِ الطَّوِيلِ) لە سەفەری درێژدا–کە (قصر)ی تێدا دروست بێ– واتە: لای کەم سەفەرەکەی دوو قۆناغ= هەشتا کیلۆمەتر درێژ بێ، هەم مەرجەکانیتری تێدا بێنەجێ: کە لە سەفەری (قصر)دا باس کران، هەروەك لە (الأنوار)دا فەرموویەتی، کەواتە: لە سەفەری گوناهکاریدا (جَمْع) کۆکردنەوەی دوو نوێژ دروست نیە، هەروەك سەرچاوەکان فەرموویانە.

﴿عَنْ مُعَاذٍ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ: إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَرْتَحِلَ جَمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَإِنْ يَرْتَحِلْ قَبْلَ أَنْ تَزِيغَ الشَّمْسُ أَخَّرَ الظُّهْرَ حَتَّى يَنْزِلَ لِلْعَصْرِ،

وَكَذَاالْقَصِيرِ فِي قَوْلٍ، فَإِنْ كَانَ سَائِراً وَقْتَ الأُولَى فَتَأْخِيرُهَا أَفْضَلُ وَإِلاَّ فَعَكْسُهُ،

وَفِي الْمَغْرِبِ مِثْلَ ذَلِكَ: إِنْ غَابَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَرْتَحِلَ جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعَشَـاءِ، وَإِنْ يَرْتَحِلْ قَبْلَ أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ أَخَّرَ الْمَغْرِبَ حَتَّى يَنْزِلَ لِلْعِشَاءِ ثُمَّ جَمَعَ بَيْنَهُمَا﴾ رواه ابـوداود وأحمد وحسنه الترمذي وصححه البيهقي، (معاذ) دەفەرموێ: پێغەمبەرﷺ لە غەزای (تبوك)دا ڕەفتاری بەم جۆرە بوو: ئەگەر پێش ڕۆیشتن کاتی نیوەڕۆ هاتبا، ئەوە نوێژی نیوەڕۆو عەسری بە (جَمْعِ التَّقْدِيمِ) دەکردن، بەڵام ئەگەر پێش کاتی نیوەڕۆ ڕۆیشتبا، ئەو کاتە نوێژی نیوەڕۆی دوا دەخست تا بۆ عەسر دادەبەزیو هەردووکی بە (جَمْعِ التَّأْخِيرِ) دەکردن، لە مەغریبیشدا هەر بەم جۆرە: ئەگەر پێش ڕۆیشتن ڕۆژ ئاوا دەبو، ئەوە نوێژی مەغریبو عیشای بە (جَمْعِ التَّقْدِيمِ) دەکردن، بەڵام ئەگەر پێش ڕۆژ ئاوابوون ڕۆیشتبا، ئەو کاتە نوێژی مەغریبی دوا دەخست تا بۆ عیشا دادەبەزیو هەردووکی بە (جَمْعِ التَّأْخِيرِ) دەکردن.

(وَكَذَاالْقَصِيرِ) هەروەها لە سەفەری کورتیشدا کۆکردنەوەی دوو نوێژ دروستە (فِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی‌کۆندا، بەڵام لە فەرموودەیڕاستتردا: لە سەفەری کورتدا (جمع) کۆکردنەوەی دوو نوێژ دروست نیە، بەڵکو لە سەرچاوەکاندا دەفەرمون: لە سەفەری درێژیشدا وەها خێرترە: (جمع) نەکاو هەر نوێژێك لە کاتی‌خۆی‌دا بکا، چونکە لە لای ئیمام (أبي‌حنيفة)–جگە لە (عرفات)و (مزدلفة)– (جمع) دروست نیە.

ئینجا بزانە: هەر بە بەڵگەی حەدیسەکەی (معاذ)ی‌ڕابردووش نوێژی سبەینێ کۆ ناکرێتەوە: نە لەگەڵ عیشاو نە لەگەڵ نیوەڕۆ، هەروەها نوێژی عەسرو مەغریبیش لەگەڵ یەکتری کۆ ناکرێنەوە، هەروەك لە سەرچاوەکانیشدا فەرموویانە.

دیسان هەر بە بەڵگەی حەدیسەکە: (فَإِنْ كَانَ سَائِراً وَقْتَ الأُولَى) ئەگەر ڕێبوارەکە لە کاتی نوێژی یەکەمدا–واتە: لە کاتی نیوەڕۆ، یان مەغریب–لە ڕۆیشتندا بوو (فَتَأْخِيرُهَا أَفْضَلُ) ئەو کاتە دواخستنی نوێژەکەی یەکەم خێرترە، واتە: تاکو بە (جَمْعِ التَّأْخِيرِ) بیکا.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لە کاتی نوێژی یەکەمدا لە ڕۆیشتندا نەبو، بەڵکو دابەزی بوو (فَعَكْسُهُ) ئەو کاتە پێچەوانەی‌ڕابردوو خێرترە، واتە: نوێژی عەسر، یان عیشا پێش بێخێ تاکو بە (جَمْعِ التَّقْدِيمِ) بیکا، بەڵام ئەگەر لە کاتی نوێژی یەکەمو دووەمدا هەر لە ڕۆیشتندا بوو، یان هەر لە دابەزیندا بوو، ئەو کاتە (جَمْعِ التَّأْخِيرِ) دواخستنی نوێژی یەکەم خێرترە، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە، بەڵام لە (تحفة)دا دەفەرموێ: (جَمْعِ التَّقْدِيمِ) پێشخستنی نوێژی دووەم باشترە، چونکە بە پەلە واجبەکەی لە ئەستۆ لادەچێ.

وَشُرُوطُ التَّقْدِيمِ ثَلاَثَةٌ: اَلْبَدَاءَةُ بِالأُولَى، فَلَوْ صَلاَّهُمَا فَبَانَ فَسَادُهَا فَسَدَتِ الثَّانِيَةُ. وَنِيَّةُ الْجَمْعِ، وَمَحَلُّهَا أَوَّلُ الأُولَى وَتَجُوزُ فِي أَثْنَائِهَا فِي الأَظْهَرِ.

﴿مەرجەكانی (جَمْع التَّقْدِيم)﴾

(وَشُرُوطُ التَّقْدِيمِ) مەرجەكانی (جَمْع التَّقْدِيم)، واتە: دروستبوونی پێشخستنی نوێژی دووەم (ثَلاَثَةٌ) سێ مەرجن:

مەرجیيەكەم: (اَلْبَدَاءَةُ بِالأُولَى) پێشدا نوێژی یەكەم بە دروستی بكا، ئینجا كە سەلامی داوە، یەكسەر نوێژی دووەم بكا، كەوابو: (فَلَوْ صَلاَّهُمَا) ئەگەر نوێژی یەكەم‌و نوێژی دووەمی بە (جَمْع التَّقْدِيم) كردن (فَبَانَ فَسَادُهَا) ئینجا ئاشكرا بوو: نوێژی یەكەم بەتاڵ‌و دروست نەبووە (فَسَدَتِ الثَّانِيَةُ) ئەو كاتە نوێژەكەی دووەمیش بەتاڵ‌و دروست نابێ، چونكە مەرجەكەی لە دەست چووە، كەوابو: واجبە هەردووكیان دووبارە بكاتەوە: یان بە (جَمْع التَّقْدِيم)، یان بە (جَمْع التَّأْخِير)، یان هەر یەكەی لە كاتی خۆیدا.

مەرجیدووەم: (وَنِيَّةُ الْجَمْعِ) نیەتهێنانی(جَمْع التَّقْدِيم)، واتە: پێشخستنی نوێژیدووەم (وَمَحَلُّهَا) شوێنی نیەتهێنانەكەش (أَوَّلُ الأُولَى) سەرەتای نوێژی یەكەمە (وَتَجُوزُ فِي أَثْنَائِهَا) لە ناو نوێژی یەكەمیشدا–پێش سەلامدانەوە– نیەتهێنانەكە دروستە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، واتە: لە (الله أكبر)ی نوێژدابەستنەوە تا تەواوبوونی سەلامدانەوەی نوێژییەكەم، دروستە هەر كاتێك نیەت بێنێ: نوێژیدووەم پێش دێخێ‌و بە (جَمْع التَّقْدِيم) دەیكا، ئیتر پێویست ناكا: لە كاتی دابەستنی نوێژیدووەمدا نیەتی (جَمْع التَّقْدِيم) دووبارە بكاتەوە.

جا بزانە: لە لای ئیمامی (اَلْمُزَنِي) دروستە لە دوای سەلامدانەوەی نوێژییەكەم، نیەتی (جَمْع التَّقْدِيم) بێنێ: پێش دابەستنینوێژیدووەم‌و لە گەڵ دابەستنیی، هەروەك لە (إحياءالعلوم)و (المجموع)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە ناو نوێژییەكەمدا نیەتی(جَمْع التَّقْدِيم) پێشخستنی نوێژی دووەمی هێنا، ئینجا دڵی گۆڕاو نیەتی هێنا پێشی نێخێ، ئینجا دیسان دڵی گۆڕاوەو دووبارە نیەتی هێنا پێشی بێخێ، ئەوە لە فەرموودەی بەهێزتردا: زیانی نیەو دروستە (جَمْع التَّقْدِيم) بكا–هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە– بەڵام ئەگەر لە ناو نوێژی یەكەمدا دڵی نەگۆڕاوەو دووبارە نیەتی (جَمْع التَّقْدِيم)ی نەهێناوە، بەڵكو لە دوای سەلامدانەوەی نوێژی یەكەم دڵی گۆڕاوەو دووبارە نیەتی (جَمْع التَّقْدِيم)ی هێناوە، ئەوە سوودی نیەو (جَمْع التَّقْدِيم)ی بۆ دروست نیە، چونكە كاتی نیەتەكەی بەسەر چووە، هەروەك لە (الشرواني)دا روون كراوەتەوە.

وَالْمَوَالاَةُ بِأَنْ لاَ يَطُولَ بَيْنَهُمَا فَصْلٌ، فَإِنْ طَالَ وَلَوْ بِعُذْرٍ وَجَبَ تَأْخِيرُ الثَّانِيَةِ الَى وَقْتِهَا، وَلاَ يَضُرُّ فَصْلٌ يَسِيرٌ، وَيُعْرَفُ طُولُهُ بِالْعُرْفِ. وَلِلْمُتَيَمِّمِ الْجَمْعُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلا يَضُرُّ

بەڵام ئەگەر لە ناو نوێژی یەكەمدا نیەتی (جَمْع التَّقْديم)ی هێنا، ئینجا لـە دوای سـەلامدانەوە دڵی گۆڕاو نیەتی هێنا: (جَمْع التَّقْديم) نـەكا، ئینجا دڵیگۆڕاوەو نیـەتی هێنـا (جَمْـع التَّقْـديم) بكا، ئەو كاتە (جَمْع التَّقْديم)ی بۆ دروسـتە، بـەو مەرجـەی ماوەیـەكی درێـژ نەكەوێتـە نێـوان دڵ گۆڕان‌و نیەتەكان، هەروەك لە (نهاية)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

مەرجی‌سێ‌یەم: (وَالْمَوَالاَةُ) یەكسەر نوێژی‌دووەم لە دوای نوێژی‌یەكەم بكا (بِأَنْ لاَ يَطُولَ بَيْنَهُمَا فَصْلٌ) بە جۆرێكی وەها: ماوەی نێوان هەردووكیان درێژ نەبێ.

(فَإِنْ طَالَ) جا ئەگەر نێوانەكەیان درێژ بوو (وَلَوْ بِعُذْرٍ) هەرچـەند بـە هـۆی عـوزرێكیش بـێ: وەك سەهوو، یان هەر ڕووداوێكی‌تر، ئەو كاتە (جَمْـع التَّقْـديم)ی بـۆ دروسـت نیـە، كـەوابو: (وَجَبَ تَأْخِيرُ الثَّانِيَةِ إلَى وَقْتِهَا) واجبە: نوێژەكەی دووەم دوا بێخێ بـۆ كاتەكـەی خـۆی‌و لـە كاتەكەی خۆی‌دا بە تاك بیكا، بەڵام (وَلاَ يَضُرُّ فَصْلٌ يَسِيرٌ) نێوانێكی‌كـەم زیـان نـادا: وەك ئیقامـەت كـردن بـۆ نوێـژی‌دووەم (وَيُعْـرَفُ طُولُـهُ بِـالْعُرْفِ) درێـژی‌و كورتی نێـوان هـەردوو نوێژەكان بە گوێرەی عادەت دەناسرێ.

كەواتـە: ئەنـدازەی دوو ڕەكعـەت نوێـژی سـووك‌و بـە پەلـە درێـژەو (جَمْـع التَّقْـديم) بـەتاڵ دەكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانـە ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ فِـي صِـفَةِ وُقُـوفِ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِعَرَفَاتٍ: ثُمَّ أَذَّنَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَـا شَيْئاً﴾ رواه مسلم، پێغەمبـەر ﷺ لـە (حجةالوداع)دا كـە لـە (عرفـات)دا بـانگی نیـوەڕۆ دراو ئیقامەت كرا، نوێژی نیوەڕۆی كرد، ئینجا دووبارە ئیقامەت كراو نوێـژی عەسـری بـە (جَمْـع التَّقْديم) كردو هیچ سوننەتێكی لە نێوان هەردوو نوێژەكاندا نەكرد.

ئینجا بزانە: بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: لە (جَمْع التَّقْديم)دا دروسـت نیـە هـیچ سـوننەتێك لـە نێـوان هـەردوو نوێژەكانـدا بكـرێ، كـەوابو: ئەگـەر ویسـتی سـوننەتەكانی پـاش نوێـژی نیوەڕۆو پێش عەسر بكـا، یـان سـوننەتەكانی پـاش نوێـژی مـەغریب‌و پـێش نوێـژی عیشـا بكا، ئەوە با لە دوای تەواوكردنی هەردوو نوێژە واجبەكان ئەو سوننەتانە –بـە ڕیـز– بكـا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلِلْمُتَـيَمِّمِ الْجَمْـعُ) كۆكردنـەوەی دوو نوێـژ دروسـتە: بـۆ ئـەو ڕێبـوارەی لـە نێـوان هـەردوو نوێژەكانـدا تەیـەممووم دەكـا (عَلَى الصَّحِيحِ) لـە سـەر فـەرموودەی ڕاسـت، واتـە: تەیەممووم كردن بۆ نوێژی‌دووەم زیان لە (جَمْـع التَّقْـديم) نـادا، هـەروەك دەسـتنوێژگرتنیش زیان نـادا، چـونكە نێوانەكـەیان كەمـە، كـەوابو: (وَلا يَضُرُّ) زیـان لـە (جَمْع التَّقْديم) نـادا

تَخَلُّلُ طَلَبٍ خَفِيفٍ، وَلَوْ جَمَعَ ثُمَّ عَلِمَ تَرْكَ رُكْنٍ مِنَ الأُولَى بَطَلَتَا وَيُعِيدُهُمَا جَامِعاً، أَوْ مِنَ الثَّانِيَةِ فَإِنْ لَمْ يَطُلْ تَدَارَكَ وَإِلاَّ فَبَاطِلَةٌ وَلاَ جَمْعَ، وَلَوْ جَهِلَ أَعَادَهُمَا لِوَقْتَيْهِمَـــا، وَإِذَا أَخَّرَالأُولَى لَمْ يَجِبِ التَّرْتِيبُ

(تَخَلُّلُ طَلَبٍ خَفِيفٍ) گەڕانێكی سووك بە دوای ئاودا بكەوێتە نێوان هەردوو نوێژەكان، واتە: ماوەكەی كەم بێ‌و نەگاتە ئەندازەی دوو ڕەكعەتی سووك.

(وَلَوْ جَمَعَ) ئەگەر هەردوو نوێژەكانی بە (جَمْعِ التَّقْدِيمِ) كۆكردنەوە (ثُمَّ) ئینجا لە دوای تەواوكردنی هەردوو نوێژەكان، یان هەر لە ناو نوێژی‌دووەمدا پاش ماوەیەكی درێژ (عَلِمَ تَرْكَ رُكْنٍ مِنَ الأُولَى) زانی ڕوكنێكی لە نوێژی یەكەم نەكردوە (بَطَلَتَا) ئەوە هەردوو نوێژەكان بەتاڵ دەبن، چونكە یەكەمەكەیان ڕوكنێكی ناتەواوە، دووەمەكەش بە ڕیز نەكراوە، هەروەك لە مەرجی‌یەكەمدا ڕابرا، كەوابو: (وَيُعِيدُهُمَا) واجبە: هەردوو نوێژەكان دووبارە بكاتەوە: (جَامِعاً) یان بە (جَمْعِ التَّقْدِيمِ)، یان بە (جَمْعِ التَّأْخِيرِ)، یان ئەگەر حەز دەكا: هەریەكەی لە كاتی خۆی‌دا دەكا.

(أَوْ مِنَ الثَّانِيَةِ) یان لە دوای سەلامدانەوەی نوێژی‌دووەم زانی ڕوكنێكی لە نوێژی‌دووەم نەكردوە، ئەوە (فَإِنْ لَمْ يَطُلْ) ئەگەر نێوانی سەلامدانەوەو زانینەكەی درێژ نەبو (تَدَارَكَ) دەگەڕێتەوە ناو نوێژەكەو ڕوكنەكەی دەكاو لە ڕوكنەكەوە نوێژەكەی تەواو دەكاو هەردوو نوێژەكانی دروست دەبن (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر نێوانی سەلامو زانینەكەی درێژ بوو (فَبَاطِلَةٌ) ئەو كاتە نوێژی دووەم بەتاڵەو (وَلاَ جَمْعَ) دروست نیە بە (جَمْعِ التَّقْدِيمِ) بیكا، بەڵكو واجبە: نوێژەكەی‌دووەم لە كاتی خۆی‌دا بكاتەوە.

(وَلَوْ جَهِلَ) ئەگەر نەیزانی ڕوكنە نەكراوەكە لە نوێژی یەكەمە، یان لە دووەمە، ئەو كاتەش (جَمْعِ التَّقْدِيمِ)ی بۆ دروست نیە، بەڵكو (أَعَادَهُمَا) واجبە: هەردوو نوێژەكان دووبارە بكاتەوە (لِوَقْتَيْهِمَـا) هەریەكەی لە كاتی خۆی‌دا، یان ئەگەر حەز بكا: یەكەمەكەیان دوا بێخێ‌و لە كاتی دووەمەكەدا بە (جَمْعِ التَّأْخِيرِ) بیكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: بۆ دروستبوونی (جَمْعِ التَّقْدِيمِ) مەرجە: ڕێبوارەكە هەر لە سەفەردابێ، لەو كاتەوە: كە لە ناو نوێژی‌یەكەمدا نیەتی (جَمْعِ التَّقْدِيمِ) دێنێ، تا دابەستنی نوێژی‌دووەم، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ مەرجەكانی (جَمْعِ التَّأْخِيرِ)﴾

(وَإِذَا أَخَّرَ الأُولَى) هەر كاتێك ڕێبوار نوێژی‌یەكەمی دواخست، تاكو بە (جَمْعِ التَّأْخِيرِ) لە كاتی نوێژی‌دووەمدا بیكا (لَمْ يَجِبِ التَّرْتِيبُ) ڕیزكردن واجب نیە، واتە: واجب نیە

وَالْمُوَالاَةُ وَنِيَّةُالْجَمْعِ عَلَىالصَّحِيحِ، وَيَجبُ كَوْنُ التَّأْخيرِ بنِيَّةِالْجَمْعِ وَإِلاَّ فَيَعْصي وَتَكُــونُ قَضَاءً، وَلَوْ جَمَعَ تَقْدِيمًا فَصَارَ بَيْنَ الصَّلاَتَيْنِ مُقيماً بَطَلَ الْجَمْعُ، وَفي الثَّانية وَبَعْدَهَا

له پێشدا نوێژیيهكهم بكا (وَالْمُوَالاَةُ) ههروهها واجب نیه: یهكسهر نوێژیدووهم له دوای نوێژیيهكهم بكا (وَنِيَّةُ الْجَمْعِ) ههروهها نیهتی (جَمْعِ التَّأْخِيرِ)ش له دابهستنی نوێژیيهكهمدا واجب نیه، بهڵكو ئهو سێیانه گشتیان سوننهتن (عَلَىالصَّحِيحِ) له سهر فهرموودهی ڕاست.

(وَيَجبُ) بۆ دروستبوونی (جَمْعِ التَّأْخِيرِ) دوو شت واجبن، یهكهم: (كَوْنُ التَّأْخِيرِ بِنِيَّةِ الْجَمْعِ) واجبه: دواخستنی نوێژیيهكهم به نیهتی (جَمْعِ التَّأْخِيرِ) بێ، وهك بڵێ: (نیهتمه ئهم نوێژهی نیوهڕۆ دوا بخهم تاكو له كاتی عهسردا بیكهم.)؟ بۆ ئهوهی بهو نیهته جیاوازیی ههبێ لهگهڵ ئهو كهسهی به گوناهكاری نوێژهكه دوا دهخا-یان نایكا- ههروهك له (تحفة)و (نهاية)و حاشیهكانیاندا ڕوون كراوهتهوه.

دووهم: واجبه: ڕێبوارهكه ههر له سهفهردابێ: له كاتی نیهتهێنانی دواخستنینوێژهكهوه تا ههردوو نوێژهكان تهواو دهبن، ههروهك له سهرچاوهكاندا فهرموویانهو، له پێش (كۆكردنهوهی دوو نوێژ به هۆی باران) ڕوونی دهكهینهوه،إن شاءالله تعالى.

ئینجا بزانه: مهرجه نیهتی دواخستنینوێژهكهش له كاتی نوێژهكهدا بێ، واته: لای كهم به ئهندازهی نوێژكردنهكه له كاتی نوێژهكه مابێ، ههروهك له سهرچاوهكاندا فهرموویانه.

كهوابو: (وَإِلاَّ) ئهگهر به نیهتی (جَمْعِ التَّأْخِيرِ) نوێژهكهی دوا نهخست، یان بهو نیهته دوای خست، بهڵام درهنگ بوو و به ئهندازهی نوێژكردنهكه له كاتی نوێژهكه نهمابو (فَيَعْصِي) ئهوه له ههردوو مهسهلهدا گوناهبار دهبێ، چونكه له كاتی نوێژهكهدا نیازی نوێژكردنهكهی نهبوه (وَتَكُونُ قَضَاءً) نوێژی یهكهم دهبێته قهزا، چونكه به بێنیهتی دواخستن له كاتی خۆیدا نهكراوه، كهوابو: ئهگهر له كاتی نوێژیدووهمیشدا بیكا، نیهتی قهزای لێدێنێ.

(وَلَوْ جَمَعَ تَقْدِيماً) ئهگهر ویستی (جَمْعِ التَّقْدِيمِ) بكا، واته: له ناو نوێژیيهكهمدا نیهتی كۆكردنهوهی هێنا (فَصَارَ بَيْنَ الصَّلاَتَيْنِ مُقِيماً) ئینجا له نێوان نوێژی یهكهمو دووهمدا، یان له ناو نوێژیيهكهمدا بووه نیشتهجێ: وهك نیهتی نیشتهجێیی بێنێ، یان له فرۆكهدا، یان له ئۆتۆمبیلدا بگاته جێ، ئهوه (بَطَلَ الْجَمْعُ) لهو مهسهلانهدا (جَمْعِ التَّقْدِيمِ)ی بهتاڵ دهبێ، چونكه له سهفهردا نهماوه، كهواته: نوێژهكهیيهكهمی دروست بووه، واجبه نوێژهكهی دووهمیش له كاتیخۆیدا بكا.

بهڵام (وَفِي الثَّانِيَةِ) ئهگهر ڕێبوارهكه (جَمْعِ التَّقْدِيمِ)ی كردو له ناو نوێژیدووهمدا بووه نیشتهجێ (وَبَعْدَهَا) ههروهها ئهگهر له دوای تهواوبوونی نوێژیدووهمیش بووه نیشتهجێ:

لاَيَبْطُلُ فِي الأَصَحِّ، أَوْ تَأْخِيراً فَأَقَامَ بَعْدَ فَرَاغِهِمَا لَمْ يُؤَثِّرْ، وَقَبْلَهُ يَجْعَلُ الأُولَى قَضَاءً، وَيَجُوزُ الْجَمْعُ بِالْمَطَرِ تَقْدِيماً، وَالْجَدِيدُ مَنْعُهُ تَأْخِيراً، وَشَرْطُ التَّقْدِيمِ وُجُودُهُ أَوَّلَهُمَا،

وەك بگاتە شوێنی مەبەست، ئەوە (لاَيَبْطُلُ) لە هەردوو مەسەلەدا (جَمْع التَّقْدِيم)ی بەتاڵ نابێ‌و هەردوو نوێژەكانی دروستن، چونكە لە سەفەردا كراون (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، كەواتە: ئەگەر ڕێبوارێك هەردوو نوێژەكانی بە (جَمْع التَّقْدِيم) كردن، ئینجا كە گەیشتە جێ، یان كە هاتەوە ماڵ، هێشتا كاتی نوێژییەكەم هەر مابو، یان تەنها كاتی نوێژیدووەم مابو، ئەوە لە هیچ حاڵەتێكدا دووبارەكردنەوەی هیچ لەو دوو نوێژانەی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

(أَوْ تَأْخِيراً) یان ئەگەر ڕێبوارەكە هەردوو نوێژەكانی بە (جَمْع التَّأْخِير) كردن (فَأَقَامَ بَعْدَ فَرَاغِهِمَا) ئینجا لە دوای تەواوبوونی هەردوو نوێژەكان بووە نیشتەجێ: وەك بگاتەوە ماڵ (لَمْ يُؤَثِّرْ) ئەوە كار لە (جَمْع التَّأْخِير) ناكاو هەردوو نوێژەكانی دروستن.

بەڵام (وَقَبْلَهُ) ئەگەر لە پێش تەواوبوونی هەردوو نوێژەكان ببێتە نیشتەجێ، جیاوازی نیە: هیچیانی نەكردبێ‌و بگاتە جێ، یان نوێژییەكەمی كردو گەیشتە جێ، لەو حاڵەتانەدا (يَجْعَلُ الأُولَى قَضَاءً) نوێژییەكەم دەكاتە قەزا، واتە: وا دادەنێ: ئەو نوێژەی لە ماڵەوە نەكردووەو تاوانباریش نابێ، كەواتە: ئەگەر نوێژەكەی بە (قَصْر) كردبو-یان هەر نەیكردبو- واجبە: بە چوار ڕەكعەتی قەزای بكاتەوە، هەروەك لە (بجيرمي)دا ڕوون كراوەتەوە، واتە: ئەگەر بە تەواوی كردبوی ئەوە وای بۆ دادەنرێ: قەزای كردۆتەوە، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ كۆكردنەوەی دوو نوێژ بە هۆی باران ﴾

(وَيَجُوزُ الْجَمْعُ بِالْمَطَرِ) كۆكردنەوەی دوو نوێژ دروستە بە هۆی باران (تَقْدِيماً) بە (جَمْع التَّقْدِيم) بەو مەرجەی بارانەكە جلو بەرگی تەڕ بكا ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ جَمِيعاً وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ جَمِيعاً﴾رواه الشيخان، زاد مسلم: ﴿مِنْ غَيْرِ خَوْفٍ وَلاَ سَفَرٍ﴾. قَالَ الإمام الشافعي-كالإمام مالك-: (أُرَى ذَلِكَ بِعُذْرِ الْمَطَرِ). پێغەمبەرﷺ لە (مەدینە) نوێژی نیوەڕۆو عەسری پێكەوە كۆ كردنەوەو نوێژی مەغریب‌و عیشایشی پێكەوە كۆ كردنەوە، هیچ ترس‌و سەفەریشی نەبو.

ئیمام (مالك)- هەم ئیمام(الشافعی)ش- دەفەرموێ: واتێدەگەم ئەو كۆكردنەوەیە بە هۆی باران بوو. (وَالْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێی ئیمام(الشافعی) ئەمەیە (مَنْعُهُ تَأْخِيراً) قەدەغەیە بە هۆی باران (جَمْع التَّأْخِير) بكرێ، بەڵكو تەنها (جَمْع التَّقْدِيم) دروستە، چونكە وا دەبێ: بۆ كاتی نوێژیدووەم باران بارین دەبڕێ.

(وَشَرْطُ التَّقْدِيمِ) مەرجی(جَمْع التَّقْدِيم)ی بە هۆی باران ئەمەیە: (وُجُودُهُ أَوَّلَهُمَا) باران بارینەكە لە سەرەتای هەردوو نوێژەكاندا هەبێ.

وَالأَصَحُّ اشْتِرَاطُهُ عِنْدَ سَلاَمِ الأُولَى، وَالثَّلْجُ وَالْبَـرَدُ كَمَطَـرٍ إِنْ ذَابَـا، وَالأَظْهَـرُ تَخْصِيصُ الرُّخْصَةِ بِالْمُصَلِّي جَمَاعَةً بِمَسْجِدٍبَعِيدٍ يَتَأَذَّى بِالْمَطَرِ فِي طَرِيقِهِ.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە (اشْتِرَاطُهُ عِنْدَ سَلاَمِ الأُولَى) مەرجە: باران بارینەکە لە کاتی سەلامدانەوەی نوێژی یەکەمیش هەبێ، هەروەها ئەو سێ مەرجانەی لە (جَمْع التَّقْدِيم)ی سەفەردا ڕابران، مەرجن لە (جَمْع التَّقْدِيم)ی بارانیشدا هەبن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالثَّلْجُ) بەفر (وَالْبَرَدُ) تەزرە (كَمَطَرٍ) وەکو باران بڕیاری (جَمْع التَّقْدِيم) بۆیان دەدرێ (إِنْ ذَابَا) بەو مەرجەی هەردووکیان بتاوێنەوەو جلو بەرگ تەڕ بکەن.

(وَالأَظْهَـرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: (تَخْصِـيصُ الرُّخْصَـةِ) ئەو ڕێدانەی (جَمْـع التَّقْدِيم)ی باران تایبەتە (بِالْمُصَلِّي جَمَاعَةً) بەو کەسەی نوێژەکان بە جەماعەت بکا (بِمَسْجِدٍ بَعِيدٍ) لە مزگەوتێکی دوور، کە (يَتَـأَذَّى بِـالْمَطَرِ) بە هۆی باران تووشی ئەزیەت ببێ (فِي طَرِيقِهِ) لە ڕێگەیدا.

کەواتە: ئەگەر مەرجەکانی نەهاتنە جێ، یان لە ماڵەوە نوێژی دەکرد، یان لە مزگەوت بە تەنها نوێژی دەکرد، یان لە ڕێگەدا بەرگی تەڕ نەدەبو، یان مزگەوتەکە نزیك بوو، لەو حاڵەتانەدا (جمع) دروست نیەو واجبە: گشت نوێژێك لە کاتی خۆیدا بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ کۆکردنەوەی دوو نوێژ بە هۆی نەخۆشی ﴾

بزانە: چەند زانایەکی مەزهەبی(شافعی) فەرموویانە: دروستە بە هۆی نەخۆشی دوو نوێژ کۆ بکاتەوە بە گوێرەی بۆگونجانی نەخۆشەکە: بە (جَمْع التَّقْدِيم)، یان بە (جَمْع التَّأْخِير)، لە (المجموع)دا ئەو فەرموودەیەی بە بەهێز داناوەو بەڵگەی بەم حەدیسە بۆ هێناوە: ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهما: جَمَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ مِنْ غَيْرِ خَـوْفٍ وَلاَمَطَـرٍ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ لە (مدينة) دوو نوێژی کۆکردەوە، ترس و بارانیش نەبو.

ئینجا بزانە: لێرەدا مەبەست ئەوەیە نەخۆشیی لەو پلەیە بێ: بە هۆی نوێژکردن تووشی ئازارێکی ئاشکرا ببێ، کەوابو: ئەگەر لە کاتی نوێژی دووەمدا بەو جۆرە نەخۆشتر دەبو، ئەوە (جَمْع التَّقْدِيم) دەکا، بەو سێ مەرجانەی لە (جَمْع التَّقْدِيم)ی سەفەردا باس کران، هەم بەم مەرجەش: لە سەرەتای هەردوو نوێژەکاندا لە کاتی سەلامدانەوەی نوێژییەکەمدا نەخۆشیی بەردەوام بێ، بەڵام ئەگەر لە کاتی نوێژییەکەمدا بەو جۆرە نەخۆشتر بوو، ئەوە بە نیەتی(جَمْع التَّأْخِير) نوێژەکەی دوا دێخێ و لە کاتی نوێژیدووەمدا دەیکا، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

....

دیسان بزانە: مەزهەبی هەر چوار ئیمامەکانو کۆمەڵی زانایانی ئیسلام ئەمەیە: دروست نیە دوو نوێژ لە یەك کاتدا کۆ بکرێتەوە بە بێ ترسو بێ بارانو بێ نەخۆشیو بێ سەفەر، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی چەند ڕەوشتێکی سەفەر ﴾

یەکەم: هەر کاتێك ویستی بە سەفەر بڕوا، سوننەتە: ڕاوێژ بە مرۆڤی لێزانو دیندار بکاو نوێژی (إستخارة) بکا، ئینجا کە دڵی هاتە سەر ڕۆیشتن، واجبە: گەردەنی خۆی بە خاوەن مافان ئازاد بکاو مافەکانیان بداتەوە، هەم ئەگەر کاتیقەرزدانەوە هاتبو، قەرزەکان بداتەوەو، دڵی دایکو باوکی ڕازی بکا، ئینجا سوننەتە: خوا حافیزی لە خزمو کەسیو لە جیرانو دۆستو برادەران بکا، ئینجا وەها سوننەتە هەردوولا ئەم دوعایە بۆ یەکتری بکەن: ﴿أَستَوْدِعُ اللهَ دِينَكَ وَأَمانَتَكَ وَخَواتِيمَ عَمَلِكَ﴾رواه أصحاب السنن بإسناد صحيح.

دووەم: سوننەتە: ڕۆژی پێنج شەممە، یان دوو شەممە دەست بە ڕۆیشتن بکاو پێش ئەوەی لە ماڵ بڕواتە دەرەوە دوو ڕەکعەت بە نیەتی (سُنَّةالسَّفَر) لە ماڵەوە بکا، ئینجا لە دوای سەلامدانەوە (آيَةالْكُرْسِيِّ)و سورەتی(لإِيلاَفِ قُرَيْش) بخوێنێ، ئینجا لە کاتی چوونە دەرەوەدا بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَىاللهِ وَلاَحَوْلَ وَلاَقُـوَّةَ إِلاَّ بِـاللهِ﴾حديث حسن رواه أصحاب السنن، ئینجا کە ویستی سواری وولاغ-واتە: یان کەشتی، یان فڕۆکە، یان ئۆتۆمبێل- ببێ، بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ﴾، ئینجا کە بە تەواوی سوار بوو، بڵێ: ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ، سُبْحَانَ الَّذى سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَىرَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ، اَلْحَمْدُ لِلَّهِ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ، اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ، سُبْحَانَكَ إِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي إِنَّهُ لاَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ﴾ رواه أصحاب السنن بإسناد صحيح.

هەروەها پێغەمبەرﷺ لە کاتی چوونە سەفەردا ئەم دوعایەشی دەکرد: ﴿اَللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِىالسَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِىالأَهْلِ، اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِىالأَهْلِ وَالْمَالِ، اَللَّهُمَّ اطْوِ لَنَا الأَرْضَ، وَهَوِّنْ عَلَيْنَاالسَّفَرَ﴾ رواه مسلم وأصحاب السنن واللفظ لأبيداود.

سێیەم: لە هەر قۆناغێك دابەزی، سوننەتە بڵێ: ﴿أَعُوذُ بَكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَاخَلَقَ﴾ رواه الترمذي بسند صحيح، ئینجا هەر کاتێك ویستی لە هەر شوێنێك بڕوا، سوننەتە بە هەمان شێوەیڕابردوو دوو ڕەکعەتیتر (سنةالسفر) بکا، هەر کاتێك لە بەرزاییەکان سەرکەوت بڵێ: (اللهُ أَكْبَر)و، هەر کاتێك لە بەرزاییەکان هاتە خوارەوە بڵێ: (سُبْحَانَ اللهِ)، بەلام دەنگی بەرز نەکاتەوە، وە هەر کاتێك چاوی بە گوندێك=دێیەك، یان

شارێك کەوت، سوننەتە بڵێ: ﴿اَللّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذه الْقَرْيَة وَخَيْرَ أَهْلِهَا وَخَيْرَ مَافِيهَا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ أَهْلِهَا وَشَرِّ مَافِيهَا﴾حديث حسن رواه النسائي.

جا لە هەر شوێنێك لە جنۆكەو شەیتان ترسا، سوننەتە: بانگ بدا، ئەگەر لە خاوەن دەسەلاتێك، یان لە هەر کەسێکیتر ترسا، سوننەتە ئەم زیکرو دوعایانە بکا: ﴿لاإِلَهَ إِلاَّاللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، لاإِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ عَزَّ جَارُكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ﴾ رواه ابن السنى ﴿اَللّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِى نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ﴾ رواه أبوداود بإسناد صحيح.

چوارەم: هەر کاتێك کارو پێویستیەکانی پێك هات، سوننەتە: بە پەلە بگەڕێتەوە لای ماڵو خێزانی خۆی، سوننەتە: دیاریيەکیش لەگەڵ خۆی بێنێ بۆ ماڵو منداڵەکانی، هەروەها کە چاوی بە گوندەکەی خۆی، یان شارەکەی خۆی کەوت، سوننەتە ئەو دوعایەیڕابردوو بکا: ﴿اَللّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذه الْقَرْيَة...﴾ متد، ئینجا ئەم دوعایە: ﴿اللّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا بِهَا قَرَاراً وَرِزْقاً حَسَناً﴾حديث حسن رواه الطبرانى، ئینجا تا دەگاتەوە جێ بەردەوام بڵێ: ﴿آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ﴾رواه مسلم، ئینجا پێش ئەوەی بڕواتە ناو ماڵیخۆی سوننەتە: بڕواتە نزیکترین مزگەوتو دوو ڕەکعەت نوێژ لە ناو مزگەوتەکەدا بکا، بە ناوی سوننەتی گەڕانەوە -هەروەك لە (بخاري ومسلم)دا هاتووە- ئینجا بڕواتە ماڵی خۆی.

ئینجا سوننەتە زیافەتێك بکا- کە پێی دەگوترێ: (اَلنَّقِيعَة)- بە بۆنەی گەڕانەوەی ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ نَحَرَ جَزُوراً أَوْ بَقَرَةً﴾رواه البخاري، کە پێغەمبەرﷺ لە سەفەر گەڕاوە (مدينة)، ووشترێك، یان ڕەشە وولاغێکی سەر بڕی.

ئینجا سوننەتە: لە بەردەوامی سەفەریشدا -وەکو ماڵەوە- زۆر بایەخ بە نوێژە سوننەتەکانیش بدا؟ چونکە پێغەمبەرﷺ زۆر بایەخی پێدەدان، بە شێوەیەکی وەها: لە سەر پشتی وولاغیشنوێژە سوننەتەکانی دەکردن، هەروەك لە باسی قیبلەدا ڕوونمان کردنەوە، جا بزانە: سەرچاوەی ئەم پاشکۆیە: (المجموع)و(الأنكار)ی ئیمامی(النـواوى) بون، وَالْحَمْدُ لله تَعالَى.

﴿ بابُ صَلاةالْجُمُعَة: باسی نوێژی جومعە ﴾

پێشەکی بزانە: ڕۆژی هەینی لە پێش ئیسلامدا بە (يَوْم الْعَرُوبَة) ناو دەبرا، هەروەها بزانە: ڕۆژیهەینی -جگە لە ڕۆژیعالفە- لە گشت ڕۆژەکانیتر گەورەترە، شەویهەینیش -جگە لە شەوی(لَيْلَةُالْقَدْر)- لە گشت شەوەکانیساڵ گەورەترە، هەروەها نوێژیجومعەش لە گشت نوێژەکانیتر گەورەترە.

إِنَّمَا تَتَعَيَّنُ عَلَى كُلِّ مُكَلَّفٍ حُرٍّ ذَكَرٍ مُقِيمٍ بِلاَ مَرَضٍ وَنَحْـوِهِ، وَلاَجُمُعَـةَ عَلَىمَعْـذُورٍ بِمُرَخِّصٍ فِي تَرْكِ الْجَمَاعَةِ وَالْمُكَاتَبِ وَكَذَا مَنْ بَعْضُهُ رَقِيقٌ عَلَىالصَّحِيحِ،

نوێژی جومعـه دوو ڕەکعەتـە، واجبـە: بـە جەماعـەت بکرێ، جا لە بـەر گـەورەیی جومعـە گـەورەترین هەڕەشـە لـەو کەسـە کـراوە: کـە جومعـە ناکـا، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعَاتِ، أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللهُ عَلَىقُلُوبِهِمْ ثُمَّ لَيَكُونُنَّ مِـنَ الْغَـافِلِينَ﴾ رواه مسـلم، سـوێند بـەخوا: ئەگـەر ئـەو کەسـانەی جومعـە ناکـەن تۆبـە نەکـەن‌و واز لـەو خراپەیە نەهێنن، خـوای گـەورە مـۆری نیفـاق لـە سـەر دڵـەکانیان دەدلو تـامی ئیمـانی تـێدا نامێنێ، ئینجا لە ئاین بێئاگا دەبن‌و چاکە ناکەن‌و واز لە خراپە ناهێنن.

ئینجا بزانە: نوێژیجومعە پێش کۆچکردن لە (مکـة)ی پـیرۆزدا واجب کرا، بـەڵام نـەگونجا لـە (مکـة)دا بکرێ؟ چـونکە موسـڵمانان لـەوێ بـێهێز بـون، جا یەکـەم نوێژیجومعـە لـە (مدینــة)ی پـیرۆزدا –پـێش کۆچـکردن– (أسـعد بـن زرارة) کـردی لـەو سـەردەمەدا: کـە پێغەمبەرﷺ (مُصْعَب بن عُمَيْـر)ی نـاردە (مدینـة)ی پـیرۆز، هـەروەك لـە (تحفـة)و (نهایـة)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

(إِنَّمَا تَتَعَيَّنُ) نوێـژی جومعـە بـە (فَـرْضِ الْعَيْنِ) واجبـە، تـەنها (عَلَـى كُـلِّ مُكَلَّـفٍ) لـە سـەر موسڵمانێکی داوالێکراوی شەرعی، واتە: بـالغ‌و عـاقڵ بـێ (حُـرٍّ) ئـازاد بـێ (ذَكَـرٍ) پیـاو بـێ (مُقِيمٍ) نیشتەجێی شوێنی جومعە بێ، هەرچـەند خـەڵکی شـوێنەکەش نـەبێ (بِـلاَ مَـرَضٍ) نەخۆش نـەبێ (وَنَحْـوِهِ) عوزرەکـانیتری لـەو جۆرەشـی نـەبن: کـە لـە جەماعەتـدا ڕابـران، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿اَلْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِـي جَمَاعَـةٍ إِلاَّ أَرْبَعَـةً: عَبْدٌمَمْلُوكٌ أَوْ إِمْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَرِيضٌ﴾رواه أبوداود بإسناد صحيح، نوێـژی جومعـە واجبـە لـە سـەر گشـت موسـڵمانێك بـە جەماعـەت بیکـا، جگـە لـە چـوار کـەس: کۆیلـە، ئـافرەت، منداڵ، نەخۆش.

(وَلاَ جُمُعَةَ عَلَى مَعْذُورٍ) نوێـژی جومعـە واجـب نیـە لـە سـەر ئـەو کەسـەی عـوزرێکی هـەبێ (بِمُـرَخِّصٍ فِيتَـرْكِ الْجَمَاعَـةِ) لـە یـەکێك لـەو عوزرانـەی ڕێگـەی نـەکردنی جەماعـەتی دەدا (وَالْمُكَاتَبِ) هەروەها جومعە واجب نیـە لـە سـەر کۆیلـەی نوسـراوپێدراو (وَكَذَا مَـنْ بَعْضُـهُ رَقِيقٌ) هەروەها جومعە واجب نیـە لـە سـەر کۆیلـەی بەشـێکی کۆیلەیـەو بەشەکەیتریشـی ئازادە (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فـەرموودەی ڕاسـت، هـەروەها لـە سـەر نێرامـۆکیش جومعـە واجب نیە، چونکە بە بێگومانی پیاو نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾ نوێژی جومعە لـە سـەر ڕێبـوار واجـب نیـە بـەڵکو سوننەتە، بـەو مەرجـەی سـەفەرەکەی گوناهکـاری نـەبێ، هەرچـەند سەفەرەکەشـی کـورت بـێ، واتـە: ئەگاتـە دوو

وَمَنْ صَحَّتْ ظُهْرُهُ صَحَّتْ جُمُعَتُهُ، وَلَهُ أَنْ يَنْصَرِفَ مِنَ الْجَامِعِ إِلاَّ الْمَرِيضَ وَنَحْوَهُ فَيَحْرُمُ انْصِرافُهُ إِنْ دَخَلَ الْوَقْتُ إِلاَّ أَنْ يَزِيدَ ضَرَرُهُ بِانْتِظَارِهِ، وَتَلْزَمُ الشَّيْخَ الْهَرِمَ وَالزَّمِنَ إِنْ وَجَدَا مَرْكَباً وَلَمْ يَشُقَّ الرُّكُوبُ وَالأَعْمَى يَجِدُ قَائِداً،

قۆناغ، بەڵام ئەگەر سەفەرەكەی گوناهكاری بوو، یان چوار ڕۆژ، یان زیاتر لە شوێنی جومعەدا مایەوە، یان نیەتی مانەوەی هێنا، ئەو كاتە نوێژی جومعەی لە سەر واجبە، بەڵام ژمارەی پێ تەواو ناكرێ، واتە: لە چل پیاوەكان ناژمێردرێ؟ چونكە خەڵكی شوێنەكە نیە، هەروەك لە (المجموع)و(الأنوار)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَمَنْ صَحَّتْ ظُهْرُهُ) هەر كەسێك-لەوانەی جومعەیان لە سەر واجب نیە- نوێژی نیوەڕۆی دروست بێ (صَحَّتْ جُمُعَتُهُ) نوێژی جومعەشی دروستە، وەك منداڵو كۆیلەو ئافرەتو ڕێبوار، واتە: ئەگەر ئەوانە نوێژی جومعەیان كرد، بۆیان دروست دەبێو بە بەر چوار ڕەكعەتەكەی نیوەڕۆ دەكەوێ، بە بەڵگەی (إجماع)ی زانایان.

(وَلَهُ) ئەو كەسەی جومعەی لە سەر واجب نیە، بۆی دروستە (أَنْ يَنْصَرِفَ مِنَ الْجَامِعِ) پێش دابەستنی نوێژیجومعە لە مزگەوت بڕواتە دەرەوەو نوێژی جومعە نەكاو نوێژی نیوەڕۆ بكا (إِلاَّ الْمَرِيضَ) تەنها پیاوی نەخۆشو (وَنَحْوَهُ) ئەو پیاوەش كە عوزری وەكو نەخۆشە-وەك پیاوی كوێر- بۆیان دروست نیە، كەوابو: (فَيَحْرُمُ انْصِرافُهُ) لە هەریەكێك لەوانە حەرامە لە مزگەوت بڕواتە دەرەوە (إِنْ دَخَلَ الْوَقْتُ) ئەگەر كاتیجومعە هاتبێ، چونكە تازە گەیشتونەتە مزگەوتو ئازارو ماندوویی ڕێگە نەماوە (إِلاَّ أَنْ يَزِيدَ ضَرَرُهُ) مەگەر زیانو ئازاری زیاتر ببێ (بِانْتِظَارِهِ) بە هۆی چاوەڕوانكردنو مانەوە، ئەو كاتە دروستە بڕواتە دەرەوە بەو مەرجەی ئیقامەتیجومعە نەكرابێ، ئەگینا: حەڕامە.

هەروەها بۆ ئەوانیتریش دروست نیە: نوێژی جومعە ببڕنو بڕۆنە دەرەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَتَلْزَمُ الشَّيْخَ الْهَرِمَ) نوێژی جومعە واجبە: لە سەر پیری بەساڵداچوو (وَالزَّمِنَ) هەم لە سەر پیاویپەككەوتووش كە توانایڕۆیشتنیان نەبێ (إِنْ وَجَدَا مَرْكَباً) ئەگەر پیرو پەككەوتووەكە شتێكی سواریان دەست بكەوێو بە سواری ئەو شتە بگەنە شوێنی جومعە، جیاوازی نیە شتەكە: هی خۆیان بێ، یان بە خواستن بێ، یان بە كرێ بێو كرێیەكەشیان دەست بكەوێ (وَلَمْ يَشُقَّ الرُّكُوبُ) بەم مەرجەش سواربوون ئازاریان نەدا.

(وَالأَعْمَى) هەروەها لە سەر پیاوی كوێریش جومعە واجبە، كە (يَجِدُ قَائِداً) یەكێكی دەست بكەوێ لە ڕێگەدا دەستی ڕابكێشێ بە خۆڕایی، یان بە كرێو كرێیەكەشی دەست بكەوێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ بەندكردن بە عوزر دانراوە، بەڵام ئەگەر لە بەندیخانەدا چل پیاو، یان زیاتر كۆ بونەوە، واجبە: نوێژی جومعە بكەن، هەروەك لە (نهایة)و(مغنی)دا فەرموویانە،

وَأَهْلُ الْقَرْيَةِ إنْ كانَ فيهِمْ جَمْعٌ تَصِحُّ بِه الْجُمُعَةُ أَوْ بَلَغَهُمْ صَوْتٌ عَالٍ فِي هُـــدُوٌّ مِـــنْ طَرَفٍ يَلِيهِمْ لِبَلَدِالْجُمُعَةِ لزِمَتْهُمْ، وَإلاَّ فَلاَ،

بەلام لە (تحفة)دا دەفەرموێ: واجب نیە، بەڵکو هەر دروستیش نیە لـە بەندیخانـەدا نوێـژی جومعە بکەن، چونکە بەندیخانەی(الحجاج الثقفي)–لـە سـەردەمی(السـلف الصـالح)دا– زۆر زانای ئاینی تێدا بونو جومعەیان نەدەکرد.

ئینجا (إبن قاسم) ڕەخنەی لە فـەرموودەی دروسـتنەبوون گرتـوەو دەشـفەرموێ: لەوانەیـە ڕێگـەی جومعـە کردنیـان تـەدرابێ. ئـەوەش وا دەگەیـەنێ: هەرچـەند جومعـەیان لـە سـەر واجب نیە، بەلام دروستە لە بەندیخانەدا بیکەن، ئەگەر شوێنەکە ژمـارەی جومعـەی تـێدا دروست بێ، وَاللهُ أعْلَم.

(وَأَهْـلُ الْقَرْيَـةِ) دانیشـتووانی گونـد- دێ (إِنْ كـانَ فِـيهِمْ جَمْـعٌ) ئەگـەر کۆمەڵـە پیـاوێکی وەهایان تێدا هەبو (تَصِحُّ بِهِ الْجُمُعَةُ) بەو کۆمەڵە نوێژی جومعـە دروسـت دەبـو: وەك چـل پیاوی نیشـتەجێ تـەواو ببـێ، ئـەوە نوێـژی جومعـەیان لـە سـەر واجبـە، هـەم واجبـە: لـە دێیەکەی خۆیاندا بیکەن، واتە: حەڕامە بـۆ جومعـە کـردن بڕۆنـە شـوێنێکیترو دێیەکـەیان جومعەی تێدا نەکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(أَوْ) یـان دێیەکـە چـل پیـاوی نیشـتەجێی تـێدا نـەبو، بـەلام لـە شـوێنێکی دیکـەوە: کـە جومعـەی تـێدا دەکـرا (بَلَغَهُـمْ صَـوْتٌ عَـالٍ) بـانگی بانگـدەرێکی دەنـگ بـەرز دەگەیشـتە دێیەکەیان (فِي هُدُوٍّ) لە حاڵەتی وەستانی با و کپبوونی دەنگەکانـدا، هەرچـەند ووشـەکانی بانگیش لێك جیا نەکرێنەوە (مِنْ طَرَفٍ يَلِيهِمْ لِبَلَدِ الْجُمُعَةِ) بانگدەرەکـەش لـە ڕۆخێکـی ئـەو شـوێنەوە بـێ: کـە جومعـەی تـێدا دەکـرێو ڕۆخەکـەش بکەوێتـە لای دێیەکـەو گـوێگری بانگەکـەش لـە ڕۆخـی دێیەکـەوە بـەلای شـوێنی جومعـەوە بـێ، جـا ئەگـەر بـەو مەرجانـە گوێیان لە دەنگی بانگ دەبو (لزِمَتْهُمْ) ئەوانیش جومعەیان لە سەر واجبـە، کەوابو: واجبـە بۆ جومعە کردن بڕۆنە ئەو شوێنە، یان شوێنێکیتر (وَإلاَّ) بەلام ئەگەر دێیەکـە چـل پیـاوی نیشتەجێی تێدا نەبو، هەم دەنگی بـانگی شـوێنی جومعەشیان نەدەگەیشـتێ (فَلاَ) ئـەو کاتە جومعەیان لە سەر واجب نیە.

ئینجا بزانە: لێرەدا مەبەست زەمینێکی ڕاستانە، کەواتە: ئەگەر دێیـەك لـە دۆڵاییـدا بـوو و دەنگی بانگی نەدەگەیشتێ، بەلام ئەگەر لە ڕاستاندا بوایە، دەیگەیشتێ، ئەوە بـە ڕاسـتان دادەندرێو جومعەیان لە سەر واجبە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکـەم: ئەگەر وەها ڕێك کەوت ڕۆژی هەینی بووە جـەژن، جـا دانیشـتووانی ئەو گوندو لادێیانەی جومعەیان تێدا ناکرێ، بۆ نوێژی جەژن هاتنە ئەو شـارەی، یـان ئـەو

وَيَحْرُمُ عَلَى مَنْ لَزِمَتْهُ اَلسَّفَرُ بَعْدَالزَّوَالِ إِلاَّ أَنْ تُمْكِنَهُ الْجُمُعَةُ فِي طَرِيقِه أَوْ يَتَضَرَّرَ بِتَخَلُّفِــهِ عَنِ الرُّفْقَةِ، وَقَبْلَ الزَّوَالِ كَبَعْدِه فِي الْجَدِيدِ إِنْ كَانَ السَّفَرُ مُبَاحاً، وَإِنْ كَانَ طَاعَةً جَازَ،

شوێنەی جومعەی تێدا دەكرێ، ئەوە لە دوای نوێژی جەژن بۆیان دروستە: بڕۆنەوە بۆ شوێنەكەی خۆیانو دووبارە بۆ جومعە كردن نەگەڕێنەوەو لە شوێنی‌خۆیاندا نوێژی نیوەڕۆ بكەن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: قَدْ اجْتَمَعَ فِي يَوْمِكُمْ هَذَا عِيدَانِ فَمَنْ شَاءَ أَجْزَأَهُ مِنَ الْجُمُعَةِ وَإِنَّــا مُجَمِّعُــونَ﴾ رواه أبوداود والبيهقي وصححه الحاكم والذهبي، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: لەم ڕۆژەتاندا دوو جەژن كۆبونەتەوە، جا هەر كەسێك حەز دەكا: با بڕواتەوەو نوێژی‌جەژنی بۆ بە بەر جومعە دەكەوێ، بەڵام ئێمە بەخۆمان نوێژی جومعە دەكەین.

ئینجا بزانە: ڕستەی﴿أَجْزَأَهُ مِنَ الْجُمُعَــةِ﴾ وا دەگەیەنێ: كە تەنها جومعەیان لە سەر لادەچێو واجبە: نوێژی نیوەڕۆ بكەن، هەروەها ڕستەی﴿وَإِنَّا مُجَمِّعُــونَ﴾ وا دەگەیەنێ: دانیشتووانی شوێنی‌جومعە، جومعەیان لە سەر لاناچێو واجبە: جومعە بكەن، وَاللهُ أَعْلَم.

دووەم: كاسبكارو جوتیارەكان كە بۆ دروێنەو كاروباری خۆیان دەڕۆنە دەرەوە، ئەگەر پێش بەیان بڕۆنو دەنگی بانگی دێیەكەی خۆیان نەگاتێ، جومعەیان لە سەر واجب نیە، هەرچەند دەنگی بانگی شوێنێكی‌تریشیان گوێ لێبێ، هەروەك لە (الشرواني)و(بجيرمي)دا فەرموویانە، واتە: بەڵام ئەگەر دەنگی بانگی دێیەكەی خۆیان دەگەیشتێ، ئەو كاتە واجبە: بۆ جومعە كردن بگەڕێنەوە، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ سەفەركردن لە ڕۆژی جومعەدا ﴾

(وَيَحْـرُمُ عَلَـى مَـنْ لَزِمَتْـهُ) لـە سـەر ئـەو كەسـەی جومعـەی لـە سـەرە، حەرامـە: (اَلسَّـفَرُ بَعْدَالزَّوَالِ) بـە سـەفەر بچـێ لـە دوای لادانـی ڕۆژ بـەرەو لای ڕاستە، چونكە كاتی جومعـە هاتووەو جومعەی لە سەر واجب بووە (إِلاَّ أَنْ تُمْكِنَـهُ الْجُمُعَـةُ فِـي طَرِيقِـهِ) مەگەر بزانـێ لـە ڕێگەدا بۆی دەگونجێ جومعـە بكـا، ئـەو كاتـە دروستە بچێتە سـەفەر، بـەڵام واجبـە: لـە سەفەردا جومعـە بكـا (أَوْ يَتَضَـرَّرَ بِتَخَلُّفِـهِ عَنِ الرُّفْقَـةِ) یـان زیـانێكی تـووش ببـێ بـە هـۆی دواكەوتنی لە هاوڕێكانی سەفەرەكەی، ئەو كاتەش دروستە لەگـەڵیان بڕواتـە سـەفەر، بـەو مەرجەی سەفەری گوناهكاری نەبێ.

(وَقَبْلَ الزَّوَالِ) پێش لادانی ڕۆژ، واتە: نێوان بـەیانو لادانـی ڕۆژ (كَبَعْـدِهِ) وەك دوای لادانـی ڕۆژ وایە: لە حـەرامیو دروسـتیی ڕابردوودا (فِي الْجَدِيـدِ) لـە فـەرموودەی نـوێدا (إِنْ كَـانَ السَّـفَرُ مُبَاحـاً) ئەگـەر سـەفەرەكە حـەڵاڵ بـێ: وەك سـەفەری بازرگـانی، بـەڵام (وَإِنْ كَـانَ طَاعَةً) ئەگەر سەفەرەكە خواپەرستی بوو: وەك حەجو غەزا (جَـازَ) دروستە بڕواتـە سـەفەر

قُلْتُ: اَلأَصَحُّ أَنَّ الطَّاعَةَ كَالْمُبَاحِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمَنْ لاَجُمُعَةَ عَلَيْهِمْ تُسَنُّ الْجَمَاعَـةُ فِـي ظُهْرِهِمْ فِي‌الأَصَحِّ، وَيُخْفُونَهَا إِنْ خَفِيَ عُذْرُهُمْ، وَيُنْدَبُ لِمَنْ أَمْكَنَ زَوَالُ عُذْرِهِ تَـأْخِيرُ ظُهْرِهِ إِلَى‌الْيَأْسِ مِنَ الْجُمُعَةِ، وَلِغَيْرِهِ كَالْمَرْأَةِ وَالزَّمِنِ تَعْجِيلُهَا،

(قُلْتُ) ئیمام (النـواوي) دەفـەرمویٚ (اَلأَصَحُّ) فـەرموودەی ڕاسـتتر (أَنَّ الطَّاعَـةَ كَالْمُبَـاحِ) سەفەری خواپەرستیش وەکو سەفەری حەڵاڵە، واتە: لە هەردووکیاندا –لە بەیانـەوەو بـەو لاوە– حەڕامە: بڕواتە سەفەرو جومعەش نەکا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

بەڵام شەوی هەینی پێش بەیانو بەم لایەوە، دروستە بڕواتە سەفەر، واتـە: جومعەشـی لـە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَنْ لاَجُمُعَةَ عَلَـيْهِمْ) ئـەو کەسانەی جومعـەیان لـە سـەر نیـە: وەکـو ئـافرەتو نـەخۆشو ڕێبوارو، هتد (تُسَنُّ الْجَمَاعَةُ فِي ظُهْرِهِمْ) سـوننەتە: نوێـژی نیوەڕۆیـان بـە جەماعـەت بکـەن (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَيُخْفُونَهَا) سوننەتە: جەماعەتەکەش بە شاراوەیی بکەن (إِنْ خَفِيَ عُذْرُهُمْ) ئەگـەر عـوزری جومعـە نـەکردنیان شـاراوە بـوو: وەك تـرسو قـەرزداریو ئـەو جۆرانـە، تـاکو تۆمـەتی نەویستنی ئایینیان پیٚنەکریٚ، کـەوابو: ئەگـەر عوزرەکـەیان ئاشـکرا بـوو: وەکـو ئـافرەتو ڕێبوار، ئەو کاتە سوننەتە ئەوانیش جەماعەتی نیوەڕۆ بە ئاشکرا بکەن.

(وَيُنْدَبُ لِمَنْ أَمْكَنَ زَوَالُ عُذْرِهِ) بۆ ئەو کەسەی دەگونجیٚو چـاوەڕوانی لاچـونی عوزرەکـەی دەکا: وەکـو ڕێبـوارو نـەخۆشو کۆیلـە، بـۆ هەریەکـەیان سـوننەتە (تَـأْخِيرُ ظُهْرِهِ) نوێـژی نیوەڕۆی دوا بخا (إِلَى‌الْيَـأْسِ مِـنَ الْجُمُعَـةِ) تـا لـە جومعـە کـردن بیٚئومێـد دەبـیٚ، واتـە: تـا جومعـەی لـە دەسـت دەچـیٚ: بـەوەی ئیمـامی جومعـە لـە ڕوکـووعی دووەم هەڵسـێتەوە، کەوابو: ئەگەر پێش دابەستنی‌جومعە، ئەوانە نوێژی نیوەڕۆیان کـرد، نوێژەکـەیان دروسـت دەبیٚو ئەگەر لە دوای نوێژەکە فریای جومعەش بکەون، واجب نیـە جومعـە بکـەن، بـەڵکو سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەڵام (وَلِغَيْرِهِ) بـۆ ئـەو کەسـەی کـە ناگونجـیٚ عوزرەکـەی لابچـیٚ (كَالْمَرْأَةِ وَالزَّمِنِ) وەکـو ئافرەتو پەككەوتوو، سوننەتە (تَعْجِيلُهَا) زوو نوێـژی نیـوەڕۆ بکـا تـاکو خێـری سـەرەتای کاتی لە دەست نەچیٚ.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەوەی‌ڕابردوو دەربارەی ئەو کەسانە بـوو: کـە عوزریـان هـەبیٚ، بـەڵام ئـەو کەسـەی جومعـەی لـە سـەرەو هـیچ عوزریشـی نیـە، دروسـت نیـە: نوێـژی‌نیوەڕۆ بکـا تـا جومعەی لە دەست دەچیٚ: بەوەی ئیمامی جومعە لە ڕوکووعی دووەم هەڵسێتەوە، واتـە: ئەگەر پـێش لـە دەستچوونی جومعـە نوێـژی نیـوەڕۆی کـرد، نوێژەکـەی بەتاڵـەو دروسـت نابیٚ، چونکە واجبی خۆی–کە جومعەیە– بە جیٚ نەهێناوە.

وَلِصِحَّتِهَا مَعَ شَرْطِ غَيْرِهَا شُرُوطٌ: أَحَدُهَا وَقْتُ الظُّهْرِ فَلاَ تُقْضَى جُمُعَةً، فَلَوْ ضَاقَ عَنْهَا صَلَّوْا ظُهْراً، وَلَوْ خَرَجَ وَهُمْ فِيهَا وَجَبَ الظُّهْرُ بِنَاءً وَفِي قَوْلٍ اسْتِئْنَافاً، وَالْمَسْبُوقُ كَغَيْرِهِ، وَقِيلَ:

کەوابو: ئەگەر دانیشتووانی دێیەك -کە چل پیاو، یان زیاتر بون- بە تێکڕایی جومعەیان نەکرد، ئەوە گشتیان گوناهبارنو بۆ هیچێکیان دروست نیە: نوێژی نیوەڕۆ بکەن تا لە جومعە کردن بێئومێد دەبن: بەوەی لە کاتەکەی نیوەڕۆ بەشی دوو خوتبەو نوێژی جومعە نەمێنێ، واتە: ئەگەر نوێژی نیوەڕۆیان کرد، نوێژەکەیان بەتاڵەو دروست نابێ، چونکە واجبی خۆیان -کە جومعەیە- بەجێ نەهێناوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ مەرجەکانی دروستبوونی جومعە ﴾

(وَلِصِحَّتِهَا) بۆ دروستبوونینوێژیجومعە -(مَعَ شَرْطِ غَيْرِهَا) لەگەڵ پێنج مەرجەکانیتر: کە لە باسی مەرجەکانینوێژدا ڕابران- (شُرُوطٌ) پێنج مەرجیتریش پێویستن:

(أَحَدُهَا) مەرجییەکەم: (وَقْتُ الظُّهْرِ) دەبی جومعە -بە هەردوو خوتبەکانیەوە- لە کاتی نیوەڕۆدا بکرێ ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُصَلِّي الْجُمُعَةَ حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ﴾ رواه البخاري وأصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ نوێژی جومعەی لەو کاتەدا دەکرد کە ڕۆژ بەلای ڕاستەدا لای دەدا.

کەوابو: ئەگەر نوێژی جومعە لە کاتی نیوەڕۆدا نەکراو فەوتا (فَلا تُقْضَى جُمُعَةً) بە جومعەیی -بە دوو ڕەکعەتی- قەزا ناکرێتەوە، بەڵکو واجبە: -بە چوار ڕەکعەتی- نیوەڕۆ قەزا بکرێتەوە بە (إجماع)ی زانایان، هەروەها (فَلَوْ ضَاقَ عَنْهَا) ئەگەر کاتەکە تەنگ بوو: بەشی واجبی دوو خوتبەو دوو ڕەکعەتەکەی جومعە نەمابو (صَلَّوْا ظُهْراً) واجبە: یەکسەر نوێژی نیوەڕۆ بکەن، واتە: دروست نیە دەست بە جومعە بکەنو دروستیش نیە: چاوەڕوانی بەسەرچوونی کاتی نوێژ بکەن.

(وَلَوْ خَرَجَ) ئەگەر کاتەکە نەما (وَهُمْ فِيها) لەو حاڵەتەی ئەوان لە ناو نوێژی جومعەدا بونو هێشتا سەلامیان نەدابۆوە (وَجَبَ الظُّهْرُ) واجبە چوار ڕەکعەتی نیوەڕۆ بکەن (بِنَاءً) لە سەر بەشە کراوەکەیجومعە تەواوی دەکەنو پێویست بە نیەتی نیوەڕۆ ناکا (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (إِسْتِئْنَافاً) لە سەرەتاوە دەست بە نوێژی نیوەڕۆ دەکەنەوە.

(وَالْمَسْبُوقُ) مەئمومی دواکەوتوو (كَغَيْرِهِ) وەکو مەئمومەکانیترە، واتە: ئەگەر ڕەکعەتێکی کردو ئیمامەکەی سەلامی داوە، ئەویش هەڵساوە بۆ ڕەکعەتی دووەم بەڵام پێش سەلام بداتەوە کاتەکە نەما، ئەویش واجبە: بە چوار ڕەکعەتی نیوەڕۆ تەواو بکا (وَقِيلَ) لە

يُتِمُّهَا جُمُعَةً. اَلثَّانِي: أَنْ تُقَامَ فِي خِطَّةِ أَبْنِيَةِ أَوْطَانِ الْمُجَمِّعِينَ، وَلَوْ لاَزَمَ أَهْـلُ الْخِيَـامِ الصَّحْرَاءَ أَبَداً فَلاَ جُمُعَةَ فِي الأَظْهَرِ.

فەرموودەیەکی بێهێزدا (يُتِمُّهَا جُمُعَةً) بـە دوو ڕەکعـەتی جومعـە تـەواو دەکـا، واتـە: جگـە لـەو ڕەکعەتەی لە پشت ئیمام کردویەتی تەنها ڕەکعەتێکیتر دەکاو سەلام دەداتەوە.

(اَلثَّانِي) مـەرجیدووەم: (أَنْ تُقَامَ) دەبی جومعە بکرێ (فِي خِطَّـةِ أَبْنِيَـةِ أَوْطَـانِ الْمُجَمِّعِينَ) لە سنووری خانووەکانی وولاتی ئەو پیاوانەدا: کە جومعە دەکەن، جا شوێنەکە: شـار بـێ، یان دێ بێ، لە سەرچاوەکاندا بەڵگەیان بـەوە هێنـاوە: ﴿کە لـە سـەردەمیپێغەمبەروﷺ هەر چوار خەلیفەکانﷺ نوێژیجومعە تەنها لە ناو شاردا، یان لـە نـاو دێدا کـراوە، لـە هـیچ حەدیسـێکدا نـەهاتوە جومعـە لـە دەرەوەیشـار، یـان لـە دەرەوەیدێ کرابـێ﴾. پێغەمبەریشﷺ دەفـەرموێ: ﴿صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي﴾رواه البخاري، نوێـژ بکـەن بـەو جۆرەی منتان دیت نوێژم کرد.

جا بە بەڵگەی ئەو حەدیسانە: ئەگەر خەڵکەکە–بۆ جومعە کـردن– چـوونە دەرەوەیشـار، یان دەرەوەیدێ، جومعەکەیان دروست نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویـەتی، بـەلام مەرج نیە: جومعە لە ناو مزگەوتدا بکرێ، بەڵکو ئەگەر لە گۆڕەپانێکیشدا بکـرێ جومعەکـە دروستە، بەو مەرجەی گۆڕەپانەکە لە سنووری شارەکەدا، یان دێیەکـەدا بـێ، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجـا بزانـە: ئەگـەر شـارێك، یـان دێیـەك وێـران بـوو، ئینجـا خـەڵکی دێیەکـە لـە سـەری نیشـتەجێ بـون بـۆ ئاوەدانکردنـەوەی، لـەو حاڵەتەشـدا واجبـە: جومعـە بکـەن، چـونکە وولاتیخۆیانە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، لێرەدا مەبەست بـە ئاوەدانکردنـەوە ئەوەیە: لـە دێیەکـە نەگوازنـەوە شـوێنێکیتر، هـەر چـەند مەبەسـتی خانووکردنەوەشـیان نەبێ، هەروەك لە (القليوبي)و(بجيرمي)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ لاَزَمَ أَهْلُ الْخِيَامِ الصَّحْرَاءَ) ئەگەر ڕەشماڵ نیشینەکان هەر لە چۆڵو بیابانـدا بـون (أَبَداً) بـە بـەردەوامی (فَلاَجُمُعَـةَ) ئـەوە جومعـەیان لـە سـەر نیـەو دروسـتیش نیـە: لـە هۆبـە ڕەشماڵەکانـدا جومعـە بکـەن (فِيالأَظْهَـرِ) لـە فـەرموودەی بـە هێزتـردا، جیـاوازی نیـە: لـە زسـتانو هاوینـدا هـەر لـە یـەك شـوێندا بمێننـەوە، یـان بگوازنـەوە شـوێنێکیتر ﴿چـونکە پێغەمبـەرﷺ فـەرمانی بـە ڕەشمـاڵ نیشـینەکانی دەرەوەی(مدینـة) نـەکردوە جومعـە بکەن﴾، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو بەڵگـەیان هێنـاوەو هـەم فەرموویانـە: ئەگـەر ڕەشماڵ نیشـینەکان دەنگی بـانگی شـوێنێکی جومعـەیان دەگەیشـتێ، جومعـەیان لـە سـەر واجب دەبێ، کەوابو: واجبە بۆ جومعە کردن بڕۆنە شوێنەکەی جومعە.

اَلثَّالِثُ: أَنْ لاَ يَسْبِقَهَا وَلاَ يُقَارِنَهَا جُمُعَةٌ فِى بَلْدَتِهَا إِلاَّ إِذَا كَبُرَتْ وَعَسُرَ اجْتِمَاعُهُمْ فِـــي مَكَانٍ،

﴿ ئاگــاداری ﴾: ئەگـەر کاربەدەسـتێك دانیشـتووانی شـارێك، یـان دێیـەكی بـە زۆرلێكـردن گوازتنەوە شوێنێكیترو لە وێدا نیشتەجێ بون، بـەڵام مەبەسـتیان ئەوها بـوو: هـەر كاتێـك بۆیان بگونجێ بگەڕێنەوە شارەكەیخۆیان، یان دێیەكەیخۆیان، ئەوانـە جومعـەیان لـە سـەر نیەو دروستیش نیە: لەو شوێنەدا جومعە بكەن، چـونكە لـەو شـوێنەدا وولاتنیشـی یـەكجاری نـیەنو نەبووەتــە وولاتیخۆیــان، هــەروەك لــە (تحفــة)و (نهایــة)دا ئــەو مەســەلەیە ڕوون كراوەتەوە، بەڵام ئەگەر گوێیان لە بانگی گوندێكیتر دەبو، واجبـە: بـۆ جومعـە كـردن بچـنە ئەوێ، هەروەها ئەگەر مەبەستیان ئەوەبێ نەگەڕێنەوە شارو دێیەكەی خۆیان، ئـەو كاتـەش دروستە لە شوێنەكەدا جومعە بكەن، هەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویـەتی، كـەوابو: ئەگـەر تەنها چل پیاو مەبەستیان ئەوە بێ: نەگەڕێنەوە شـارو دێیـەكانیان، ئـەو ژمارەیـە بەسـە بـۆ دروستبوونی جومعەی گشت خەڵكەكە، وَاللهُ أَعْلَم.

(الثَّالِثُ) مەرجیسێیەم: (أَنْ لاَيَسْبِقَهَا) نابـێ هـیچ جومعەیـەكیتر پـێش ئـەم جومعەیـە بكرێو (وَلاَ يُقَارِنَهَا جُمُعَةٌ) نابێ هـیچ جومعەیـەكیتریش لەگـەڵ ئـەم جومعەیـە بكـرێ (فِـى بَلْدَتِهَا) لەو شوێنەی ئەم جومعەیەی تێدا دەكرێ، واتە: لـە هـیچ دێیـەكو لـە هـیچ شـارێك دروست نیە لە جومعەیەك زیاتر بكرێ: نە لەگەڵ یـەكترو نـە لـە دوایـیەكتر؟ ﴿چونكە لـە سەردەمی پێغەمبەرﷺ هەر چوار خەلیفەكان لە هـەر شـوێنێكدا تـەنها یـەك جومعـە كراوە، لەگەڵ ئەوەش هەر لە سەردەمی پێغەمبەرﷺ لـە (مدینـة)ی پـیرۆزدا-جگـە لـە مزگەوتەكـەی پێغەمبـەرﷺ- نـۆ مزگـەوتیـتر هـەبون، گشـتیان نوێـژیان تـێدا دەكـرا، بەڵام لە هیچ حەدیسێكدا نەهاتوە: پێغەمبـەرﷺ یـان هـەر چـوار خەلیفـەكان ئیزنیـان دابێ-جگـە لـە مزگـەوتی پێغەمبـەرﷺ-لـە یـەكێك لـەو مزگەوتانـەدا جومعەیـەكیتر بكرێ﴾. هەروەك ئیمام (إبن حجر العسقلاني)-بـۆ ئـەو مەسـەلەیە-ئـەو حەدیسـانەی لـە (التلخیص)دا بە بەڵگە هێناون.

(إِلاَّ إِذَا كَبُرَتْ) مەگەر شارەكە گەورە بێو (وَعَسُرَ اجْتِمَاعُهُمْ فِـى مَكَـانٍ) زەحمـەت بـێ: لـە یـەك شـوێندا خەڵكەكـە كـۆ ببێتـەوە بـۆ جومعـە كـردن، ئـەو كاتـە دروسـتە: بـە گـوێرەی پێویست لە جومعەیـەك زیـاتر بكـرێ، بـەڵام لێرەشـدا مـەرج نیـە: شـوێنەكە مزگـەوت بـێ، واتە: ئەگەر لە هۆڵێك، یان لە گۆرەپانێكدا دەگونجا بـۆ جومعـە كـردن كـۆ ببنـەوە، ئـەوە واجبە: تـەنها لـەوێدا یـەك جومعـە بكـەن، دوو جومعـەو زیـاتر دروسـت نیـە، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەكاندا بە ئاشكرایی دەفامێتەوە.

وَقِيلَ لاَ تُسْتَثْنَى هَذِهِ الصُّورَةُ، وَقِيلَ إِنْ حَالَ نَهْرٌ عَظِيمٌ بَيْنَ شِقَّيْهَا كَانَا كَبَلَدَيْنِ، وَقِيلَ إِنْ كَانَتْ قُرًى فَاتَّصَلَتْ تَعَدَّدَتِ الْجُمُعَةُ بِعَدَدِهَا، فَلَوْ سَبَقَهَا جُمُعَةٌ فَالصَّحِيحَةُ السَّابِقَةُ،

هەروەها لێرەدا مەبەست ئەو کەسانەیە: کە بە ئەغڵەبی دێنە جومعە کردن، واتە: ئەگەر ئەو کەسانە لە یەك شوێندا جێگەیان نەدەبۆوە، ئەوکاتە دروستە: لە جومعەیەك زیاتر بکرێ بەگوێرەی پێویست، بەڵام زیاتر لە پێویست بەتاڵەو دروست نابێ، واتە: ئەگەر پێویستیەکە بە دوو جومعە پێك دەهات ئەوە جومعەکەی سێیەم بەتاڵەو دروست نابێ ...بەو جۆرە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر خەڵکەکە جەنگو دوژمنایەتی لە نێوانیاندا بوو، ئەو کاتەش دروستە دوو جومعە بکرێن، کەواتە: هەر لایەنێك ئەگەر چل پیاو تەواو بوون، واجبە: لە لای خۆیان جومعە بکەن، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (لاَ تُسْتَثْنَى هَذِهِ الصُّورَةُ) ئەو وێنەیەش جیا ناکرێتەوە، واتە: هەرچەند کۆبوونەوەش لە یەك شوێندا زەحمەت بێ، لە یەك جومعە زیاتر دروست نیە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا (إِنْ حَالَ نَهْرٌ عَظِيمٌ بَيْنَ شِقَّيْهَا) ئەگەر ڕووبارێکی گەورە کەوتە نێوان ئەم بەرو ئەو بەری شارەکە (كَانَا كَبَلَدَيْنِ) هەردوو لایەکانی وەکو دوو شارن، واتە: لە هەر لایەکدا جومعەیەك دروستە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا (إِنْ كَانَتْ قُرًى) ئەگەر شارەکە لە پێشدا چەند دێیەك بوبێ‌و (فَاتَّصَلَتْ) ئینجا یەکتریان گرتبێتەوەو بوبنە یەك شار (تَعَدَّدَتِ الْجُمُعَةُ بِعَدَدِهَا) ئەو کاتەش بە گوێرەی ژمارەی دێیەکان ژمارەیجومعەکانیش دروستە.

جا لەو چوار فەرموودانە، تەنها فەرموودەکەییەکەم ڕاستە: کە بە گوێرەیپێویست لە جومعەیەك زیاتر دروستە. لە (المجموع)دا بەڵگەی بەم ئایەتە هێناوە: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ خوایگەورە لە ئاییندا هیچ زەحمەتێکی نەخستۆتە سەر ئێوە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە هەر شوێنێکدا بە گوێرەی پێویست لە جومعەیەك زیاتر کراو نەیزانی جومعەکەیوی پێش ئەویتر کەوتوە، سوننەتە: بە چوار ڕەکعەتی نوێژی نیوەڕۆ دووبارە بکاتەوە، تاکو لە جیاوازی ئەو فەرموودانە ڕزگاری ببێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لە هەر شوێنێکدا لە جومعەیەك زیاتر دروست نەبو-چونکە پێویستی نەبو- لەگەڵ ئەوەشدا دوو جومعە، یان زیاتری تێدا کران، ئەو کاتە (فَلَوْ سَبَقَهَا جُمُعَةٌ) ئەگەر جومعەیەك پێش ئەویتر کرا (فَالصَّحِيحَةُ السَّابِقَةُ) ئەوە یەکەمەکە-کە پێشدا کراوە- دروست بووەو ئەوەیدوایوی بەتاڵەو دروست نەبووە، کەواتە: واجبە ئەوانە-بە چوار ڕەکعەتی- نوێژی نیوەڕۆ دووبارە بکەنەوە.

وَفِي قَوْلٍ إنْ كَانَ السُّلْطَانُ مَعَ الثَّانِيةِ فَهِيَ الصَّحِيحَةُ، وَالْمُعْتَبَرُ سَبْقُ التَّحَرُّمِ وَقِيلَ التَّحَلُّلِ وَقِيلَ بِأَوَّلِ الْخُطْبَةِ، فَلَوْ وَقَعَتَا مَعاً أَوْ شَكَّ اُسْتُؤْنِفَت الْجُمُعَةُ، وَإِنْ سَبَقَتْ إِحْدَاهُمَا وَلَمْ تَتَعَيَّنْ أَوْ تَعَيَّنَتْ وَنُسِيَتْ صَلَّوْا ظُهْراً وَفِي قَوْلٍ جُمُعَةً. اَلرَّابِعُ: اَلْجَمَاعَةُ، وَشَرْطُهَا كَغَيْرِهَا،

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (إِنْ كَانَ السُّلْطَانُ مَعَ الثَّانِيةِ) ئەگەر گەورەی شار لەگەڵ دووەمەکەدا بوو (فَهِيَ الصَّحِيحَةُ) ئەو کاتە جومعەکەی دووەم دروستە، بەڵام لە فەرموودەی ڕاستتردا ئەو کاتەش هەر یەکەمەکە دروستە (وَالْمُعْتَبَرُ) ئەوەی لە فەرموودەی ڕاستدا ڕەچاو کراوە بۆ وەپێشکەوتن (سَبْقُ التَّحَرُّمِ) وە پێشکەوتنی (الله أكبر)ی نوێژدابەستنە، واتە: کامەیان پێشدا (الله أكبر) بڵێ، ئەویان یەکەمەو دروستە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (التَّحَلُّلِ) وە پێشکەوتنی سەلامدانەوەیە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا (بِأَوَّلِ الْخُطْبَةِ) بە سەرەتای خوتبەکەوە ڕەچاو دەکرێ.

جا ئەوەیڕابردوو لەو حاڵەتەدا بوو: کە جومعەیەك لە دوایجومعەیەك بکرێ، بەڵام (فَلَوْ وَقَعَتَامَعاً) ئەگەر هەردوو جومعەکان وێکڕا کران (أَوْ شَكَّ) یان گومان پەیدا بوو: نەزاندرا کامەیان پێشدایە (اُسْتُؤْنِفَتِ الْجُمُعَةُ) واجبە: هەردوو لا پێکەوە یەك جومعە لە سەرتاوە بکەنەوە، واتە: دروست نیە: هەر لایەو جومعەیەك بکەنەوە؟ چونکە سوودی نیە، دروستیش نیە نوێژی نیوەڕۆ بکەن؟ چونکە ماوەیجومعە ماوەو هێشتاش جومعەیەکی دروستبوو نەکراوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِنْ سَبَقَتْ إِحْدَاهُمَا) ئەگەر جومعەیەك پێش ئەوانیتر کرا (وَلَمْ تَتَعَيَّنْ) بەڵام دیار نەبو کام جومعەیە (أَوْ تَعَيَّنَتْ) یان دیار بوو کامەیە، بەڵام (وَنُسِيَتْ) لە بیر کرابو (صَلَّوْا ظُهْراً) واجبە: هەردوو لا—لە دوای جومعە— نوێژینیوەڕۆش بکەن؟ چونکە نەزاندراوە جومعە درووستبووەکە کامەیانە، کەواتە: لە بنچینەدا گشتیان واجبەکەیان لە ئەستۆدا ماوە، جا لە بەر ئەوەی لە ڕاستیدا جومعەیەکیدروستبووش کراوە، دروست نیە جومعەیەکیتر بکرێ (وَفِي قَوْلٍ جُمُعَةً) لە فەرموودەیەکدا: واجبە گشتیان جومعەیەکیتر بکەن، بەڵام فەرموودەکەیتر ڕاستترە.

(الرَّابِعُ) مەرجیچوارەم: (اَلْجَمَاعَةُ) دەبی نوێژیجومعە بە جەماعەت بکرێو پیاویش ئیمامەتی جەماعەتەکە بکا، بە بەڵگەی (إجماع)ی زانایانی ئیسلام.

(وَشَرْطُهَا) مەرجی جەماعەتی جومعە (كَغَيْرِهَا) وەکو مەرجی جەماعەتی نوێژەکانیترە، واتە: ئەو حەفت مەرجانەی لە باسی جەماعەتدا ڕابران، واجبە: لە جەماعەتی جومعەشدا بێنە جێ، بەڵام لە جومعەدا لە سەر ئیمامەکەش واجبە: نیەتی ئیمامەتی بێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَأَنْ تُقَامَ بِأَرْبَعِينَ مُكَلَّفاً حُرّاً ذَكَراً مُسْتَوْطِناً لاَ يَظْعَنُ شِتَاءً وَلاَ صَيْفاً إلاَّ لِحَاجَةٍ،

هەروەها (وَأَنْ تُقَامَ بِأَرْبَعِينَ) مەرجە: جەماعەتی جومعە -لایکەم- بە چل پیاو بکرێ، ئینجا بزانە: جەماعەت تەنها لە ڕەکعەتی یەکەمیجومعەدا مەرجە، بەڵام هەبوونی چل پیاوەکە لە سەرەتای خوتبەوە تا سەلامدانەوەی گشتیان مەرجە، کەواتە: ئەگەر ئیمام ڕەکعەتییەکەمی بۆ چل پیاو بە جەماعەت کرد، ئینجا بێدەستنوێژ بوو، ئەو کاتە دروستە: هەرکەسە بۆ خۆی ڕەکعەتەکەیدووەم بە تەنهایی تەواو بکا، جومعەکەشیان دروست دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەڵام ئەگەر لە چل پیاو تەنها یەك پیاو پێش سەلامدانەوەیگشتیان بێدەستنوێژ ببێ، ئەو کاتە جومعەی گشتیان بەتاڵ دەبێ، چونکە ژمارەی چل پیاو لە نوێژدا کەم بۆتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتیو، لەمەودواش زیاتر ڕوونی دەکەینەوەإن شاءَ اللهُ تعالَى.

بەڵگە: ﴿عَنْ كَعْب بنِ مَالِكٍ: أَوَّلُ مَنْ جَمَّعَ بِنَا أَسْعَدُ بنُ زُرَارَةَ فِي نَقِيعِ الْخَضِمَاتِ، قِيلَ: كَمْ كُنْتُمْ؟ قَالَ أَرْبَعُونَ﴾ حديث حسن رواه أبوداود وابن حبان والبيهقي، یەکەم کەس کە نوێژی جومعەی بە ئێمە کرد لە (مدینە)ی پێرۆزدا، (أسعد بن زرارة) بوو، ئێمە لەو کاتدا چل پیاو بووین. واتە: چونکە لە هیچ حەدیسێکدا نەهاتوە: بە کەمتر لە چل پیاو جومعە کرابێ، بۆیە مەرجە: چل پیاو هەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەوها حەدیسەکەیان کردۆتە بەڵگەی ئەو مەسەلەیە.

ئینجا بزانە: مەرجە: هەر یەکێك لەو چل کەسەش (مُكَلَّفاً) داوا لێکراوی شەرعی بێ، واتە: بالغو عاقڵ بێ (حُرّاً) ئازاد بێ (ذَكَراً) نێر بێ، واتە: ژمارەی چل کەسەکەی جومعە بە منداڵو شێتو کۆیلەو ئافرەت تەواو نابێ، چونکە جومعەیان لە سەر واجب نیە (مُسْتَوْطِناً) هەروەها: وڵاتنیشی یەکجاری بێ لە شوێنی جومعەکەدا، واتە: (لاَ يَظْعَنُ) لە شوێنی جومعە لا نەچێ (شِتَاءً وَلاَ صَيْفاً) نە زستانو نە هاوین (إلاَّ لِحَاجَةٍ) تەنها بۆ پێویستی نەبێ: وەکو بازرگانیو سەردانو...ئەو جۆرە کارانە.

کەواتە: ژمارەی چل کەسەکەیجومعە بەو پیاوانە تەواو نابێ: کە لە دەرەوەی شوێنەکە دەنگی بانگیان دەگاتێو دێنە جومعە کردن؟ چونکە وڵاتنیشی شوێنی جومعەکە نین، هەروەها: ژمارەی چل کەسەکە بە ڕێبواریش تەواو نابێ؟ چونکە جومعەی لە سەر واجب نیە، هەروەها ژمارەکە بەو نیشتەجێیەش تەواو نابێ: کە نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژ، یان زیاتری هێناوە، هەرچەند ماوەیەکی زۆریش لە شوێنی جومعەدا بمێنێتەوە: وەکو قوتابیو بازرگانو سەربازو...ئەو جۆرە کەسانە؟ چونکە ئەوانە وڵاتنیشی یەکجاری نین، بەڵام بە هۆی نیشتەجێیی جومعەیان لە سەر واجب بووە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەوهایان ڕوون کردۆتەوە.

وَالصَّحِيحُ انْعِقَادُهَا بِالْمَرْضَى، وَأَنَّ الإِمَامَ لاَ يُشْتَرَطُ كَوْنُهُ فَوْقَ أَرْبَعِينَ، وَلَـوِ انْفَضَّ الأَرْبَعُونَ أَوْ بَعْضُهُمْ فِي الْخُطْبَةِ لَمْ يُحْسَبِ الْمَفْعُولُ فِي غَيْبَتِهِمْ،

(وَالصَّحِيحُ) فـەرموودەی ڕاسـت (إِنْعِقَادُهَـا بِالْمَرْضَـى) جومعـە دادەمـەزرێ بـە پیـاوانی نەخۆش، چونکە نەخۆش گشت مەرجەکانی تەواوە، بەڵام بۆ بارسووکی ڕێگەی دراوەتێ جومعـە نـەکا، کـەوابو: لـە چـل پیاوەکـان دەژمێـردرێ (وَأَنَّ الإِمَـامَ لاَ يُشْـتَرَطُ كَوْنُـهُ فَـوْقَ أَرْبَعِينَ) هەم بە فەرموودەی ڕاست: مەرج نیە ئیمامی جومعە لە ژمارەی چل پیاوەکە بە سەرەوەتر بـێ، بـەو مەرجـەی سیفەتەکانی دروستبوونی جومعـەی لێبێنـە جـێ، کەواتـە: دروستە مەئموومەکان سی‌و نۆ بن‌و بە ئیمامەکەوە ژمارەی چل پیـاو تـەواو ببـێ، چـونکە حەدیسەکەی (كعب)ی‌ڕابردوو ئەوها دەگەیەنێ.

﴿ئاگاداری﴾ یەکەم: ئەگەر خـەڵکی دێیـەك چـوونە هاوینەهـەوارەکانیان، دروست نیـە: لـە هاوینەهەوارەکەدا جومعە بکەن، بەڵام ئەگەر بۆ جومعە کردن بگەڕێنـەوە دێیەکـەی خۆیـان‌و لەوێدا جومعە بکـەن، لەو حاڵەتەدا جومعەکەیان دروستەو دادەمـەزرێ، هـەروەها ئەگـەر لـە هاوینەهەوارەکەدا دەنگی بانگی شوێنێکی جومعـەیان دەگەیشـتێ، ئـەو کاتـە جومعـەیان لـە سەر واجب دەبێ، جا ئەگەر بۆ جومعـە کـردن نەگەڕێنـەوە دێیەکـەی خۆیـان، واجبـە: بچنە شوێنی جومعەکەو لەوێدا جومعە بکەن، هەروەك لە (تحفة) دا ڕوونی کردۆتەوە.

دووەم: لە فەرموودەیەکی کۆنی ئیمـامی(الشـافعي)دا: جومعـە بـە چـوار کەسـان دروست دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا گێڕاویەتیەوەو بە نامۆشی دانـاوەو ڕەدی کردۆتـەوە، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا فـەرموودەی ئیمـام (أبوحنيفـە)ش ئەوهایـەو زۆر لـە زانایـانی مەزهـەبی (الشـافعي)ش دڵیـان بـۆ لای ئـەم فەرموودەیـە چـووە، هـەروەك لـە (بغيةالمسترشـدين)دا فەرموویـەتی. کـەوابو: ئەگـەر دانیشـتووانی دێیـەك-گونـدێك لـە چـل پیـاو کـەمتر بـون، دروسـتە: بـەو فـەرموودە کۆنـە بـێ‌هێزە ڕەفتـار بکـەن‌و جومعـە بکـەن، ئینجـا لـە دوای جومعەش-بۆ پارێزکاری- نوێژی نیوەڕۆش بکـەن، چـونکە جومعـە زۆر گەورەیـەو کردنـی لە نەکردن باشترە. بۆ دڵنیایی بڕوانە (حاشية إعانةالطالبين).

(وَلَوْ انْفَضَّ الأَرْبَعُونَ) ئەگەر چـل پیاوەکـەی جومعـە پـەرت بـون‌و ڕۆیشـتن (أَوْ بَعْضُـهُمْ) یـان هەندێکیان پەرت بون‌و کـەمتر لـە چـل پیـاو مانـەوە، یـان بـە هۆیـەکی‌تر کـەم بونـەوە: وەك یەکێکیان بمرێ، یان بێهۆش بێ (فِي الْخُطْبَةِ) کەمبوونەوەکە، یـان پەرتبوونەکـەش لـە کـاتی خوتبەدا بوو (لَـمْ يُحْسَـبُ الْمَفْعُـولُ فِـي غَيْبَـتِهِمْ) ئـەو ڕوکنـەی لـە کـاتی دیارنـەبوونی ئەوانـدا کراوە بە بەر خوتبە ناکەوێ، چونکە مەرجە: چل پیاو گوێیان لـە گشت ڕوکنـەکانی هـەردوو خوتبەکان ببێ، کەواتە ئەگەر چل پیاو تەواو نەبون، دروست نیە دەست بـە خوتبـەکان بکـا، تا تەواو دەبن‌و گوێیان لێدەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

وَيَجُوزُ الْبِنَاءُ عَلَى مَامَضَى إنْ عَادُوا قَبْلَ طُولِ الْفَصْلِ، وَكَذَا بِنَاءُ الصَّلَاةِ عَلَىالْخُطْبَـةِ إن الْفَضُّوا بَيْنَهُمَا، فَإِنْ عَادُوا بَعْدَ طُوله وَجَبَ الإِسْتِئْنَافُ فِيالأَظْهَرِ، وَإِنَ الفَضُّوا فِـي الصَّلَاةِ بَطَلَتْ وَفِي قَوْلٍ لاَ إنْ بَقِيَ إِثْنَانِ، وَتَصِحُّ خَلْفَ الْعَبْـدِ وَالصَّـبِيِّ وَالْمُسَـافِرِ فِيالأَظْهَرِ إِذَا تَمَّ الْعَدَدُ بِغَيْرِهِ،

(وَيَجُوزُ الْبِنَاءُ) دروسته خوتبەكەی دەست پێبكاتەوە (عَلَى مَامَضَى) له سەر ئەو بەشەی پێش پەرتبوون گوتویەتی (إِنْ عَادُوا قَبْلَ طُولِ الْفَصْلِ) ئەگەر پەرتبووەكان گەڕانەوە پێش ئەوەی ماوەیەكی درێژ بكەوێتە نێوان (وَكَذَا بِنَاءُ الصَّلَاةِ) هەروەها دروستە: نوێژەكەش دەست پێ بكا (عَلَىالْخُطْبَةِ) له سەر خوتبەكە (إِنِ انْفَضُّوا بَيْنَهُمَا) ئەگەر له نێوان خوتبەكەو دابەستنی نوێژەكەدا پەرت بونو زوو گەڕانەوە.

بەلام (فَإِنْ عَادُوا بَعْدَ طُولِه) ئەگەر لەو دوو مەسەلەیەدا پەرتبووەكان پاش ماوەیەكی درێژ گەڕانەوە (وَجَبَ الإِسْتِئْنَافُ) له هەردوو مەسەلەدا واجبە: له سەرەتاوە هەردوو خوتبەكان دووبارە بكاتەوە، ئینجا نوێژی جومعە دابەستێ (فِيالأَظْهَرِ) له فەرموودەی بەهێزتردا، چونكە ﴿پێغەمبەرﷺو خەلیفەكانﷺ خوتبەو نوێژی جومعەیان هەر بە دوای یەكدا كردووەو نێوانیان نەخستووەتێ﴾.

(وَإِنْ انْفَضُّوا فِيالصَّلَاةِ) بەلام ئەگەر چل پیاوەكە له ناو نوێژی جومعەدا پەرت بون، یان بە هۆیەكیتر ژمارەیان كەم بۆوە (بَطَلَتْ) جومعەی گشتیان بەتاڵ دەبێ، چونكە هەبوونی چل پیاو مەرجە له سەرتای خوتبەوە تا گشت مەئمومەكان سەلامی نوێژی جومعە دەدەنەوە، كەوابو: ئەگەر تەنها یەك پیاو لەو چل پیاوە له ناو نوێژدا بێهۆش بوو، یان مرد، یان بە هۆیەكیتر نوێژی بەتاڵ بوو، ئەوە جومعەی گشتیان بەتاڵ دەبێ، جا ئەوانەی ماونەوە، واجبە: بە چوار ڕەكعەتی نوێژی نیوەڕۆ تەواو بكەن، چونكە ژمارەی چل پیاو كەم بۆتەوە، هەروەك له سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە (وَفِي قَوْلٍ) له فەرموودەیەكدا (لاَ) جومعەكە بەتاڵ نابێ (إِنْ بَقِيَ إِثْنَانِ) ئەگەر دوو پیاو له پشت ئیمام بمێننەوە، چونكە جەماعەتەكە ماوە، بەلام فەرموودەیەكەم ڕاستترە.

(وَتَصِحُّ) نوێژی جومعە دروستەو دادەمەزرێ (خَلْفَ الْعَبْدِ) له پشت كۆیلەو (وَالصَّبِيِّ) له پشت منداڵینێرینەی فامیدەو (وَالْمُسَافِرِ) له پشت ڕێبوار (فِيالأَظْهَرِ) له فەرموودەی بەهێزتردا، واتە: دروستە هەر یەكێك لەو سێیانە ببێتە ئیمامی جومعە (إِذَا تَمَّ الْعَدَدُ بِغَيْرِهِ) بەو مەرجەی ژمارەی چل پیاوەكە—بە بێ ئەو ئیمامە— بەوانیتر تەواو ببێ.

بەلام ئەگەر ئیمامەكە: ئافرەت بێ، یان كافر بێ، یان ژمارەی چل پیاوەكە بە ئیمامێكی كۆیلە، یان منداڵ، یان ڕێبوار تەواو ببێ، ئەوە جومعەی هیچیان دروست نابێ، هەروەك له زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَلَوْ بَانَ الإِمَامُ جُنُباً أَوْ مُحْدِثاً صَحَّتْ جُمُعَتُهُمْ -فِي الأَظْهَرِ- إِنْ تَمَّ الْعَدَدُ بِغَيْـرِهِ، وَإِلاَّ فَلاَ، وَمَنْ لَحِقَ الإِمَامَ الْمُحْدِثَ رَاكِعاً لَمْ تُحْسَبْ رَكْعَتُـهُ عَلَى الصَّـحِيحِ. اَلْخَـامِسُ: خُطْبَتَانِ قَبْلَ الصَّلاَةِ، وَأَرْكَانُهُمَا خَمْسَةٌ: حَمْدُاللهِ تَعَالَى، وَالصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ،

(وَلَوْ بَانَ الإِمَامُ جُنُباً أَوْ مُحْدِثاً) ئەگەر -لە دوایسەلامدانەوە- ئاشكرا بوو: ئیمامی جومعە جەنابەتدار، یان بێدەستنوێژ بووە، یان پیسیەكیﻧادیاری پـێوە بـووە (صَحَّتْ جُمُعَتُهُمْ) جومعەی مەئموومەكانیتر دروست دەبێ -(فِي الأَظْهَرِ) لـە فـەرموودەی بـەهێزتردا- (إِنْ تَمَّ الْعَدَدُ بِغَيْرِهِ) بەو مەرجەی ژمارەی چل پیاوەكە -بە بێ ئەو ئیمامـە- بـەوانیتر تـەواو ببـێ (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر ژمـارەی چـل پیاوەكـە بـە ئیمامـە بێدەسـتنوێژەكە تـەواو دەبـو (فَلاَ) جومعەی هیچیان دروست نابێ، چونكە ژمارەی چل پیاو كەم بۆتەوە.

ئینجـا بزانـە: مەسـەلەی بێدەسـتنوێژبوونی ئیمـام لـە نـاو نوێـژدا، لـە بەشـەكەی كۆتـایی جومعەدا ڕوون دەكەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

(وَمَنْ لَحِقَ الإِمَامَ الْمُحْدِثَ) هـەر مـەئمومێك بگاتـە ئیمـامێكی بێدەسـتنوێژ، نوێـژی لـە پشـت دابیەسـتێ (رَاكِعاً) لـەو حاڵەتـەی ئیمامـە بێدەسـتنوێژەكە لـە ڕوكـووع دا بـێ (لَمْ تُحْسَبْ رَكْعَتُهُ) ئەو ڕەكعەتەی بۆ نـاژمێردرێ (عَلَى الصَّحِيحِ) لـە سـەر فـەرموودەی ڕاسـت، كەواتە: ئەو ڕوكووعە بە بەر فاتیحە خوێندن ناكـەوێ، جیـاوازی جومعـەو نوێـژەكانیتریش نیـە، هـەروەك لـە (تحفـة)دا فەرموویـەتی، بـەلام ئەگـەر ئیمامەكـە بێدەسـتنوێژ، یـان جەنابەتدار نەبو، ئەو كاتە ڕوكووعەكە بە بەر فاتیحـەش دەكـەوێو بـە ڕەكعـەتێكی تـەواو بۆی دەژمێردرێ، هەروەك لە كۆتایی جەماعەتدا ڕوون كراوە.

﴿ خوتبەی جومعە ﴾

(اَلْخَامِسُ) مەرجیپێنجەمی دروستبوونیجومعە: (خُطْبَتَانِ) خوێندنـەوەی دوو ووتـارە (قَبْلَ الصَّلاَةِ) پێش دابەستنی نوێژیجومعە ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُـبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَائِماً ثُمَّ يَقْعُدُ ثُمَّ يَقُومُ كَمَـا تَفْعَلُـونَ الآنَ﴾رواه الشيخان وأحمد واللفظ لـه، پێغەمبەرﷺ لە ڕۆژی جومعە بە پێوە ووتاری دەخوێندەوە، ئینجا لـە دوای ووتارییەكـەم دادەنیشت، ئینجا بۆ ووتاریدووەم هەڵدەستا پێوە، هەروەك ئێستا ئێوە وا دەكەن.

(وَأَرْكَانُهُمَا) ڕوكنەكانی هەردوو خوتبەكان (خَمْسَةٌ) پێنجن، ئەگەر لـەو پێنجانـە یـەك ڕوكـن ناتەواو بێ، خوتبەكە دروست نابێ:

ڕوكنییەكـەم: (حَمْـدُاللهِ تَعَـالَى) حەمـدو سـەنای خوایگەورەیـە، هـەروەك لـە (صـحیح مسلم)دا هـاتوە. ڕوكنـیدووەم: (وَالصَّـلاَةُ عَلَـى رَسُولِ اللهِ ﷺ) سـەلاوات لێدانـە لـە سـەر پێغەمبەرﷺ، (چونكە (سلف)و(خلف) لـە سـەر سـەلاواتیخوتبە یەكدەنگن)، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَلَفْظُهُمَا مَتَعَيَّنٌ، وَالْوَصِيَّةُ بِالتَّقْوَى وَلاَ يَتَعَيَّنُ لَفْظُهَا عَلَى الصَّحِيحِ، وَهَذِهِ الثَّلاَثَةُ أَرْكَانٌ فِي الْخُطْبَتَيْنِ. وَالرَّابِعُ قِرَاءَةُ آيَةٍ فِي إِحْدَاهُمَا وَقِيلَ فِي الأُولَى وَقِيلَ فِيهِمَا، وَقِيلَ لاَ تَجِبُ. وَالْخَامِسُ مَا يَقَعُ عَلَيْهِ اسْمُ دُعَاءٍ لِلْمُؤْمِنِينَ

(وَلَفْظُهُمَا) ووشەی حەمدو سەنای خوایگەورەو سەلاوات (مُتَعَيَّنٌ) دیارکراوە، وەك بڵێ: (اَلْحَمْدُ لله)، یان (أَحْمَدُالله). هەروەها بڵێ: (وَالصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِ)، یان (اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ). چونکە لە سەردەمی پێغەمبەرەوە ﷺ تا ئێستا هەر بەو جۆرە گوتراون، کەواتە: رستەی (اَلشُّكْرُ للّه)، یان (اَلْحَمْدُ لِلرَّحْمَنِ)، یان (اَلْعَظَمَةُ للّه) بە بەر ناکەوێ.

هەروەها (رَحِمَ اللهُ مُحَمَّداً)، یان ناوی پێغەمبەرﷺ نەڵێو بە (ضمیر) سەلاواتی لێبدا، وەك بڵێ: (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ)، یان (اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ) ئەوانە هیچیان بە بەر ناکەون، هەرچەند پێشداش ناوی پێغەمبەرﷺ گوترابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ڕوکنیسێیەم: (وَالْوَصِيَّةُ بِالتَّقْوَى) ئامۆژگاریکردنە بە ترسان لە خوایگەورە (وَلاَ يَتَعَيَّنُ لَفْظُهَا) ووشەی ئامۆژگاریکردن دیاری نەکراوە (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، بەڵکو هەر ووشەیەك هاندانی خواپەرستیو ڕێگرتن لە خراپەی لێبفامێتەوە، دروستە بە کاری بهێنێ: وەك (أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى الله)، یان (إتَّقُوا الله)، (أَطِيعُوا الله)...ئەو جۆرە ڕستانە ﴿عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رضي الله عنه: كَانَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ خُطْبَتَانِ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيُذَكِّرُ النَّاسَ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ لە ڕۆژی جومعە دوو ووتاری هەبون، لە نێوان هەردووکیان دادەنیشت، لە خوتبەکەدا قورئانی دەخوێندو ئامۆژگاری خەڵکی دەکرد.

(وَهَذِهِ الثَّلاَثَةُ) ئەو سێ ڕوکنانە، واتە: حەمدو سەناو سەلاواتو ئامۆژگاریکردن (أَرْكَانٌ فِي الْخُطْبَتَيْنِ) هەرسێکیان ڕوکنن لە خوتبەی یەکەمو دووەمدا، واتە: واجبە: لە هەردووکیاندا بگوترێن.

(وَالرَّابِعُ) ڕوکنیچوارەم: (قِرَاءَةُ آيَةٍ فِي إِحْدَاهُمَا) خوێندنەوەی ئایەتێکی قورئانە بە تەواوی لە یەکێکیاندا، واتە: یان لە خوتبەی یەکەمدا، یان لە دووەمدا، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (جابر)یڕابردوو، بەلام (إمام الْحَرَمَيْن) دەفەرموێ: دوور نیە نیوەی ئایەتێکی درێژ بەس بێو بە بەر بکەوێ، لە (نهاية)و(مغنی)دا ئەو فەرموودەیان بە بەهێز داناوە، ئینجا سوننەتە: لە خوتبەییەکەمدا ئایەتەکە بخوێنێ، بەلام (وَقِيلَ فِي الأُولَى) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: لە خوتبەییەکەمدا واجبە بخوێندرێ (وَقِيلَ فِيهِمَا) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا: لە خوتبەی یەکەمو دووەمدا واجبە بخوێندرێ (وَقِيلَ لاَيَجِبُ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا: واجب نیە بخوێندرێ.

(وَالْخَامِسُ) ڕوکنیپێنجەم: (مَا يَقَعُ عَلَيْهِ اسْمُ دُعَاءٍ لِلْمُؤْمِنِينَ) دوعا کردنە بۆ ئیمانداران کە بە ووشەیەکی وەها: ناوی دوعای بۆ بگوترێ، وەك بڵێ: (اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ

فِي الثَّانِيَةِ وَقِيلَ لاَ يَجِبُ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهَا عَرَبِيَّةً، مُرَتَّبَةَ الأَرْكَانِ الثَّلاَثَـةِ الأُولَى، وَبَعْـدَ الزَّوَالِ، وَالْقِيَامُ فِيهِمَا إِنْ قَدَرَ، وَالْجُلُوسُ بَيْنَهُمَا،

وَالْمُؤْمِنَـاتِ)، چـونکه (سـلف)و(خلـف) لـه خوتبـهدا دوعايـان کـردوه (فِي الثَّانِيَـةِ) واجبـه: دوعايهکـهش لـه خوتبهى‌دووهمـدا بـێ، واتـه: لـه خوتبهى‌يهکهمـدا بـه بـهر ڕوکنـى خوتبـه ناکهوێ، ههروهك له (المجموع)دا فهرموويهتى (وَقِيلَ لاَ يَجِبُ) لـه فهرموودهيـهکى بـێ‌هێزدا دوعا کردن واجب نيه.

﴿ مەرجەکانى خوتبە ﴾

(وَيُشْـتَرَطُ) بـــه مـــهرج دا دهنـــدرێ بـــۆ دروســـتبوونى خوتبـــهکان، نـــۆ مـــهرج: مەرجى‌يەکـەم: (كَوْنُهَا عَرَبِيَّةً) ڕوکنهکانى ههردوو خوتبهکان به عهرهبى بگـوترێن، چـونکه ﴿لـه سـهردهمى پێغهمبـهرو ﷺ هـهر چـوار خهليفـهکان-تـا ئێسـتاش- بـه هـيچ زمـانێکى‌تر نـهگوتراون﴾. واتـه: بـهلام جگـه لـه ڕوکنـهکان، مـهرج نيـه: بهشـهکانى‌ترى خوتبهکه به عهرهبى بن، ههروهك له (تحفة)دا فهرموويهتى. (مُرَتَّبَةَ الأَرْكَانِ الثَّلاَثَـةِ الأُولَـى) سوننهته: ڕوکنهکانى يهکهم‌و دووهم‌و سێيهم به دواى يـهکتردا ڕيـز بکـرێن، واتـه: حهمدو سهنا، ئينجا سهلاوات، ئينجا ئامۆژگارى.

مـهرجى‌دووهم: (وَبَعْدَ الزَّوَالِ) خوتبهکان له دواى ڕۆژ لادان بهرهو لاى ڕاسته، واتـه: لـه دواى هاتنى کاتى نيـوهڕۆ بخوێندرێتـهوه ﴿عَنِ السَّائِبِ بن يَزِيدَ ﷺ: كَانَ التَّأْذِينُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ حِـينَ يَجْلِسُ الإِمَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ﴾رواه البخاري وأصحاب السنن، لـه سـهردهمى پێغهمبـهردا ﷺ بـانگى جومعه لهو کاته دهدرا: که ئيمامى‌جومعه له سهر مينبهر دادهنيشت.

مەرجى‌سێيەم: (وَالْقِيَـامُ فِيهِمَـا) بـه پێـوه ڕاوهسـتانه لـه هـهردوو خوتبهکانـدا (إِنْ قَـدَرَ) ئهگـهر تواناى ههبێ، بـه بهڵگـهى حهديسـهکهى(ابْـن عمـر)ى‌ڕابـردوو، بـهلام ئهگـهر توانـاى نهبو، ئهو کاته به دانيشـتوويى خوتبـهکان دهخوێنێتـهوه، ئينجـا ئهگـهر بـه دانيشـتوويش تواناى نهبو، ئهو کاتـه لـه سـهر تهنيشـت خوتبـهکان دهخوێنێتـهوه، هـهروهك لـه زۆربـهى سهرچاوهکاندا فهرموويانه.

مەرجى‌چوارەم: (وَالْجُلُوسُ بَيْنَهُمَـا) دانيشـتنه لـه نێـوان خوتبـهى يهکـهم‌و دووهمـدا، بـه بهڵگـهى حهديسـهکهى(ابْـن عمـر)ى‌ڕابـردوو، کهواتـه: ئهگـهر دانهنيشـت، ئـهوه هـهردوو خوتبهکان هـهر بـه يـهك خوتبـه دهژمێـردرێن، کـهوابو: واجبـه دابنيشـێ، جـا ههڵسـێتهوه خوتبـهى دووهمـيش بخوێنێتـهوه، هـهروهك لـه (تحفـة)دا فهرموويـهتى، هـهروهها ئهگـهر بههۆى نهتوانين به دانيشـتوويى خوتبـهى دهخوێنـدهوه، واجبـه: لـه نێـوان ههردووکيانـدا ماوهيهك بێ‌دهنگ ببێ، ههروهك له سهرچاوهکاندا فهرموويانه.

وَإِسْمَاعُ أَرْبَعِينَ كَامِلِينَ، وَالْجَدِيدُ أَنَّهُ لاَ يَحْرُمُ عَلَيْهِمُ الْكَلاَمُ، وَيُسَنُّ الإِنْصَاتُ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ أَنَّ تَرْتِيبَ الأَرْكَانِ لَيْسَ بِشَرْطٍ وَاللهُ أَعْلَمُ.

مەرجی پێنجەم: (وَإِسْمَاعُ أَرْبَعِينَ) ئەوەندە دەنگ بەرز بکا: تا چل پیاو گوێی لێدەبێ (كَامِلِينَ) لای کەم سیو نۆیان لەو جۆرە پیاوانە بن کە جومعەیان پێ دادەمەزرێ، بەلام مەرج نیە: لێی تێبگەن، مەرجیش نیە: دەستنوێژیان هەبێ، جا ئەگەر لەو سیو نۆیانە تەنها یەکێك کەڕ بێو گوێی لێنەبێ، خوتبەکە دروست نابێ، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێی ئیمامی(الشافعي) ئەمەیە: (أَنَّهُ لاَ يَحْرُمُ عَلَيْهِمُ الْكَلاَمُ) قسە کردن لە سەر ئامادەبووانیخوتبەکان حەرام نیە، بەلکو (مَكْرُوه) ناپەسندە: لە کاتی خوتبەدا قسە بکەن، بەلام لە سێ مەزهەبەکەیتردا: قسەکردن لە حاڵەتی خوتبەدا حەرامە، کەواتە: تا بۆی بگونجێ سوننەتە: بە ئاماژەکردن مەبەستەکانی جێبەجێ بکا، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ: أَنْصِتْ-وَالإِمَامُ يَخْطُبُ- فَقَدْ لَغَوْتَ﴾رواه الشيخان، هەر کاتێك لە ڕۆژی هەینی-لەو حاڵەتەی ئیمام خوتبە دەدا- بە هاوڕێکەت گوت: بێدەنگ بە، ئەوە قسەی پوچو بێشەرعیت کرد. واتە: خێری جومعەکەت کەم دەبێتەوە.

جا هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە (وَيُسَنُّ الإِنْصَاتُ) سوننەتە: ئامادەبووەکان بێدەنگ بن، هەروەها سوننەتە: گوێ بدەنە خوتبەکانو ڕوو بە ڕووی ووتار خوێن دانیشنو خۆیان بە شتیتر خەریك نەکەن، تا ئەگەر یەکێك هاتە ناو مزگەوت ناپەسندە: سەلام بکا، بەلام وەلامی سەلامەکە واجبە، جا ئەگەر ناوی پێغەمبەرﷺ گوترا، سوننەتە: سەلاواتی لە سەر لێبدا، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ تَرْتِيبَ الأَرْكَانِ) ڕیزکردنی ڕوکنەکان (لَيْسَ بِشَرْطٍ) مەرج نیە (وَاللهُ أَعْلَمُ) بەلکو سوننەتە، هەروەك باسمان کرد.

﴿ ئاگاداری ﴾ هەر کاتێك ووتارخوێن بۆ خوتبەدان چووە سەر مینبەر، حەرامە مرۆڤی دانیشتوو هەڵبستێ نوێژی سوننەت، یان واجب بکا، واتە: ئەگەر لەو حاڵەتەدا هەڵسێو نوێژێکی سوننەت بکا، یان نوێژێکی واجب قەزا بکاتەوە، گوناهبار دەبێو نوێژەکەش دانامەزرێو بە بەر ناکەوێ، بەلام ئەگەر لەو حاڵەتەدا خەریکی نوێژکردن بوو، ئەو کاتە واجبە: پەلە بکاو بە سوکی نوێژەکە تەولو بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەلام ئەگەر لە حاڵەتیخوتبەخوێندنەوەدا هاتە ناو مزگەوت، ئەو کاتە سوننەتە: دوو ڕەکعەتی بە پەلە بکا: بە نیەتی(تَحِيَّةُ الْمَسْجِدِ)، یان سوننەتی پێش جومعە، یان هەردووکیان

وَالأَظْهَرُ اشْتِرَاطُ الْمُوالاَة، وَطَهَارَةُ الْحَدَث والْخَبَث، وَالسَّتْرُ،

﴿عَنْ جَابِرٍ﴾: جَاءَ سُلَيْكٌ الْغطَفَانِيُّ يَوْمَ الْجُمُعَة-وَالنَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ- فَجَلَسَ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: يَا سُلَيْكُ قُمْ فَارْكَعْ رَكْعَتَيْنِ وَتَجَوَّزْ فِيهِما، ثُمَّ قَالَ: إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَة -وَالإِمَامُ يَخْطُبُ- فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ وَلْيَتَجَوَّزْ فِيهِمَا﴾رواه مسلم وأصحاب السنن، (سُلَيْك) هاته ناو مزگەوتو دانیشت، لەو کاتەدا پێغەمبەر ﷺ ووتاری جومعەی دەدا، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: هۆ (سُلَيْك) هەڵسە دوو ڕەکعەت سوننەت بکەو بە پەلە بە سوکی بیانکە. ئینجا فەرمووی: هەر کاتێك لە ڕۆژی هەینیدا یەکێکتان هاتە مزگەوتو لەو حاڵەتدا ئیمام خوتبەی دەخوێندەوە، با دوو ڕەکعەت سوننەت بکاو بە پەلەو بە سوکی بیانکا.

ئینجا بزانە: هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: ئەگەر هاتە ناو مزگەوتو بە قەسدی دانیشت، یان نەهاتە ناو مزگەوت، بەڵکو لە دەرەوەی مزگەوت بوو، ئەوە لە هەردوو حاڵەتدا لە کاتی خوتبەخوێندنەوەدا حەرامە: هەر جۆرە نوێژێك بکا، چونکە (تحيةالمسجد) وەدەست نایێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

مەرجیشەشەم: (وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بە هێزتر: (اشْتِرَاطُ الْمُوالاَة) مەرجە: ڕوکنەکانی خوتبەکان-بە بێ‌نێوان- بە دوای یەکتردا بگوترێن، نوێژی جومعەش لە دوای‌خوتبەکان- بە بێ‌نێوان-دابیەسترێ، واتە: نێوانێکی درێژی بە ئەندازەی دوو ڕەکعەتی بە پەلە، بە شتێکی وەها: کە پەیوەندی بەو خوتبەیەوە نەبێ، کەواتە: ئامۆژگاری، یان ئایەت خوێندنەوە، بە نێوان دانانرێ‌و ڕوکنەکان لێك ناپچڕێنێ، هەرچەند ماوەکەش درێژ بێ، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام ئەگەر نێوانەکە بە ئامۆژگاری نەبو و بەو ئەندازەی‌ڕابردووش نێوانەکە درێژ بوو، ئەو کاتە واجبە: لە سەرەتاوە ڕوکنەکانی خوتبەکان دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

مەرجیحەفتەم: (وَطَهَارَةُ الْحَدَث) پاکیی ووتارخوێنەکەیە: لە بێ‌دەستنوێژیی گەورەو بچووك، هەم (وَالْخَبَث) پاکیەتی لە پیسیی لاشەو بەرگو شوێن: بە درێژیی ئەو ڕوونکردنەوەیەی لە مەرجەکانی نوێژدا ڕابرا، چونکە ﴿پێغەمبەر ﷺ نە بە پیسیەوەو نە بە بێ‌دەستنوێژی خوتبەی نەداوە﴾. کەوابو: ئەگەر ووتارخوێن پیسیەکی لێنەبوردراوی پێوەبوو، یان بێ‌دەستنوێژ بوو: خوتبەکەی دروست نابێ، کەواتە: لە دوای دەستنوێژگرتنەوە واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە خوتبەکان بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

مەرجیهەشتەم: (وَالسَّتْرُ) داپۆشینی عەورەتی ووتارخوێنەکەیە: بەو جۆرەی لە مەرجەکانی نوێژدا ڕابرا، چونکە ﴿پێغەمبەر ﷺ بە عەورەت داپۆشراوی خوتبەی دەدا﴾.

وَتُسَنُّ عَلَى مِنْبَرٍ أَوْ مُرْتَفِعٍ، وَيُسَلِّمُ عَلَى مَنْ عِنْدَالْمِنْبَرِ وَأَنْ يُقْبِلَ عَلَيْهِمْ إِذَا صَعِدَ وَيُسَلِّمَ عَلَيْهِمْ، وَيَجْلِسَ ثُمَّ يُؤَذِّنُ،

بەلام واجب نیە: نیەتی خوتبە بێنێ، هەروەها مەرج نیە: ئامادەبووەکان پاك بنو بەدەستنوێژ بنو داپۆشراو بن، هەروەك لە (نهایة)و(مغنی) دا فەرموویانە. مەرجی‌نوێیەم: هەردوو خوتبەکان لە پێش نوێژی‌جومعەدا بخوێندرێنەوە، هەروەك باسمان کرد.

﴿ سوننەتەکانی خوتبەکان ﴾

(وَتُسَنُّ عَلَى مِنْبَرٍ) سوننەتە: لە سەر مینبەرێك خوتبە بدا (أَوْ مُرْتَفِعٍ) یان لە سەر شوێنێکی بەرز، چونکە ﴿پێغەمبەرﷺ لە سەر مینبەر خوتبەی دەدا﴾، هەروەك لە (بخاري ومسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

ئینجا سوننەتە: مینبەرەکەش لە لای ڕاستەی میحراب دابندرێ (وَيُسَلِّمُ عَلَى مَنْ عِنْدَ الْمِنْبَرِ) کە ئیمام هاتە ژووری مزگەوت سوننەتە: سەلام بکا لە دانیشتووانی مزگەوتو لەوانەی لە لای مینبەرەکەن.

(وَأَنْ يُقْبِلَ عَلَيْهِمْ إِذَا صَعِدَ) ئینجا کە چووە سەر مینبەر، سوننەتە ڕوو لە خەڵکەکان بکاو (وَيُسَلِّمَ عَلَيْهِمْ) دووبارە سەلام لە ئامادەبووان بکا، ئینجا بە (فرض الْكِفاية) واجبە: وەلامی سەلامەکانی بدرێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا (وَيَجْلِسَ) لە دوای سەلامکردن دابنیشێ (ثُمَّ يُؤَذِّنُ) ئینجا بانگی جومعە بدرێو لە دوای تەواوبوونی بانگ دەست بە خوتبە دەکا ﴿عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ رضي الله عنه: كَانَ النِّدَاءُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوَّلُهُ إِذَا جَلَسَ الإِمَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رضي الله عنهما فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ وَكَثُرَ النَّاسُ زَادَ النِّدَاءَ الثَّالِثَ عَلَى الزَّوْرَاءِ وَثَبَتَ الأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ﴾ رواه البخاري وأصحاب السنن، لە سەردەمی پێغەمبەرﷺو ئیمامی (ابوبکر)و ئیمامی (عمر)رضي الله عنهما سەرەتای بانگی جومعە لەو کاتەوە بوو: کە ئیمام لە سەر مینبەر دادەنیشت، ئینجا کە سەردەمی ئیمامی عثمان هاتو خەڵك زۆر بوو، بانگێکی‌تری–جگە لە بانگو ئیقامەتی جومعە– زیاد کرد، لە سەر (الزوراء)–کە شوێنێکی بەرز بوو– ئەو بانگە دەدراو، ئەو بانگەیەکەم بەو شێوەیە جێگیر بوو.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەو عادەتەی ئێستا هەیە: کە پێش دەست پێکردنی ووتارخوێن، یەکێك ئایەتی﴿إِنَّ اللهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ﴾...الآیة، دەخوێنێتەوە، هیچ بنچینەیەکی لە حەدیسدا نیە، بەلام بە (البدعةالحسنة) دادەندرێ، چونکە خوێندنەوەی ئەو ئایەتە پیرۆزە خەڵکی ئاگادار دەکاتەوەو هانیان دەدا: بۆ سەلاوات لێدان لە سەر پێغەمبەرﷺ لەو ڕۆژە پیرۆزەدا، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا فەرموویانە.

وَأَنْ تَكُونَ بَلِيغَةً مَفْهُومَةً قَصِيرَةً، وَلاَ يَلْتَفِتُ يَمِيناً وَشِمَالاً فِي شَيْءٍ مِنْهَا، وَيَعْتَمِدُ عَلَى سَيْفٍ أَوْ عَصاً وَنَحْوِهِ،

(وَأَنْ تَكُونَ بَلِيغَةً) سوننەتە خوتبەكە ڕێكوپێك بێو داڕشتنەكەی جوان بێو بە گوێرەی ڕووداوەكانی كاتەكە بێ (مَفْهُومَةً) خەڵكەكە زوو لێی تێبگاو ووشەكانی ئاشكرا بن، هەروەك ئیمامی(علي)ﷺ دەفەرموێ: (قسە لەگەڵ خەڵك بكەن بە گوێرەی تێگەیشتنی ئەوان).

(قَصِيرَةً) كورت بێ، واتە: مام ناوەنجی بێو خەڵك لێی وەڕەز نەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ طُولَ صَلاَةِالرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مَئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ، فَأَطِيلُوا الصَّلاةَ وَأَقْصِرُوا الْخُطْبَةَ﴾ رواه مسلم، درێژی نوێژی پیاو و كورتی ووتارەكەی نیشانەی تێگەیشتنو شەرع زانینیەتی، كەوابو: نوێژی جومعە درێژ بكەنەوەو ووتارەكەشی كورت بكەنەوە.

هەروەها سوننەتە: ووتارخوێن خۆی توڕە بكاو دەنگی بەرز بكا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ جَابِرٍﷺ كَانَ النَّبِيُّﷺ إِذا خَطَبَ إِحْمَرَّتْ عَيْنَاهُ وَعَلاَ صَوْتُهُ وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ كَأَنَّهُ مُنْذِرُ جَيْشٍ﴾ رواه مسلم، كە پێغەمبەرﷺ خوتبەی دەدا، چاوی سور دەبو، دەنگی بەرز دەبو، زۆر بە هێز توڕە دەبو، وەك بڵێی‌ترسێنەری لەشكرێكە.

جا بزانە: گوتنی (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ) لە سەرەتای خوتبەی جومعەدا (بِدْعة)یەو دژ بە ڕەفتاری (السلف الصالح)ە، هەروەك لە (بغيةالمسترشدين)دا فەرموویەتی.

هەم (وَلاَ يَلْتَفِتُ يَمِيناً وَشِمَالاً) نابێ بە ڕاستەو چەپەدا ئاوڕ بداتەوە (فِي شَيْءٍ مِنْهَا) لە هیچ بەشێكی خوتبەكەدا، بەڵكو بەردەوام ڕوو لە خەڵكەكە دەكا، چونكە ئاوڕدانەوە ناپەسندەو (بِدْعة)یە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها ئاو خواردنەوەش لە حاڵەتی خوتبەدا بۆ ووتارخوێنو ئامادەبووان ناپەسندە، بەڵام ئەگەر تێنوو بون، ئەو كاتە بۆ هیچیان ناپەسند نیە، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَيَعْتَمِدُ عَلَى سَيْفٍ أَوْ عَصاً) بۆ ووتارخوێن سوننەتە: لە حاڵەتی‌خوتبەدا شمشێرێك، یان عەسایەك بە دەستیەوە بگرێو هێزی بداتە سەر (وَنَحْوِهِ) یان شتێكی لەو جۆرە: وەكو ڕمو كەوان-واتە: یان چەكێكی‌تر- چونكە ئەوە ئاماژەیە: كە ئاینی‌ئیسلام بە بەرگری چەك ڕاوەستاوە، هەروەك لە زۆربەی‌سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عَنِ الحكم بن حَزنﷺ: شَهِدْنَاالْجُمُعَةَ مَعَ رَسُولِ اللهِﷺ فَقَامَ مُتَوَكِّئاً عَلَى عَصاً أَوْ قَوْسٍ، فَحَمِدَاللهَ...﴾ حديث حسن رواه ابوداود وصححه إبن السكن، لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ نوێژی جومعەمان كرد، كە بۆ خوتبە هەڵسا، پاڵی‌دا سەر دارعەسایەك، یان كەوانێك، جا ووتاری خوێندەوە.

وَيَكُونُ جُلُوسُهُ بَيْنَهُمَا نَحْوَ سُورَةِ الإِخْلاَصِ، وَإِذَا فَرَغَ شَرَعَ الْمُؤَذِّنُ فِي الإِقَامَةِ وَبَادَرَ الإِمَامُ لِيَبْلُغَ الْمِحْرَابَ مَعَ فَرَاغِهِ، وَيَقْرَأُ فِي الأُولَى الْجُمُعَةَ، وَفِي الثَّانِيَةِ الْمُنَافِقِينَ جَهْراً.
(فَصْلٌ) يُسَنُّ الْغُسْلُ لِحَاضِرِهَا،

ئینجا سوننەتە: ئەو چەکە بە دەستیچەپیەوە بگرێو دەستیڕاستەشی لە سەر ڕۆخی مینبەر دابنێ، جا ئەگەر ئەو چەکەی بە دەستەوە نەگرت، با دەستیڕاستەی لە سەر دەستیچەپەی دابنێ، یان بە هەردوو تەنیشتیدا شۆڕیان بکاتەوە، واتە: ناپەسندە ئاماژەیان پێبکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَيَكُونُ جُلُوسُهُ بَيْنَهُمَا) سوننەتە دانیشتنی ووتارخوێن لە نێوان خوتبەی یەکەمو دووەمدا (نَحْوَ سُورَةِ الإِخْلاَصِ) بە قەد خوێندنی سورەتی(قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) بێو زیاتر نەبێ، جا سوننەتە: هەر ئەو سورەتەش لەو دانیشتنەدا بخوێنێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، ئینجا سوننەتە: لە کۆتایی خوتبەیدووەمدا بڵێ (أَسْتَغْفِرُ اللهَ لِي وَلَكُمْ).
ئینجا (وَإِذَا فَرَغَ) کە لە خوتبەیدووەم بۆوە (شَرَعَ الْمُؤَذِّنُ فِي الإِقَامَةِ) یەکسەر بانگدەر دەست بە ئیقامەتی نوێژ دەکاو ئیمامەکەش دەست بە هاتنە خوارەوە دەکا–ئەگەر لە سەر مینبەر بێ– (وَبَادَرَ الإِمَامُ) هەروەها ئیمامەکەش پەلە دەکا (لِيَبْلُغَ الْمِحْرَابَ) تاکو زوو بگاتە میحراب بۆ نوێژ دابەستن (مَعَ فَرَاغِهِ) لەگەڵ لێبوونەوەی بانگدەر لە ئیقامەت کردن، تاکو نێوانێکی درێژ نەکەوێتە بەینی نوێژو خوتبەکە.
ئینجا نوێژی جومعە دادەبەستێو (وَيَقْرَأُ فِي الأُولَى) لە ڕەکعەتییەکەمدا لە دوای فاتیحە سورەتی(الْجُمُعَةَ) بە تەواوی دەخوێنێو (وَفِي الثَّانِيَةِ) لە ڕەکعەتیدووەمیشدا لە دوای فاتیحە سورەتی(الْمُنَافِقِينَ) بە تەواوی دەخوێنێ، (چونکە پێغەمبەرﷺ ئەو دوو سورەتانەی دەخوێندن). هەروەها (هەندێ جاریش پێغەمبەرﷺ لە دوای فاتیحە: لە ڕەکعەتییەکەمدا (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى)ی دەخوێندو لە ڕەکعەتیدووەمیشدا (هَلْ أَتَاكَ)ی دەخوێند). هەردوو حەدیسەکانیش لە (صحيح مسلم)دا هاتون.
(جَهْراً) سوننەتە: فاتیحەو سورەتەکان لە نوێژی جومعەدا بە دەنگی ئاشکرا بخوێندرێن، بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی غوسلو سوننەتەکانی جومعە ﴾

(يُسَنُّ الْغُسْلُ) خۆشۆردن سوننەتە (لِحَاضِرِهَا) بۆ ئەو کەسەی دەیەوێ ئامادەی نوێژی جومعە بێ، جیاوازی پیاو و ئافرەتو منداڵ نیە، چونکە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ﴾رواه الشيخان، هەر یەکێکیان ویستی بێتە نوێژی جومعە، با خۆی بشوا.

وَقِيلَ لِكُلِّ أَحَد، وَوَقْتُهُ مِنَ الْفَجْرِ، وَتَقْرِيبُهُ مِنْ ذَهَابِهِ أَفْضَلُ، فَإِنْ عَجَزَ تَيَمَّمَ فِي الأَصَحِّ، وَمِنَ الْمَسْنُونِ غُسْلُ الْعِيدِ وَالْكُسُوفِ وَالإِسْتِسْقَاءِ وَلِغَاسِلِ الْمَيِّتِ وَالْمَجْنُونِ وَالْمُغْمَى عَلَيْهِ إِذَا أَفَاقَا،

(وَقِيلَ لِكُلِّ أَحَدٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: خۆشۆردنی ڕۆژی هەینی بۆ گشت موسڵمانێك سوننەتە، هەرچەند لە نوێژی جومعەش ئامادە نەبێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ حَقٌّ أَنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ يَوْماً﴾ رواه الشيخان والنسائي وزاد: ﴿وَهُوَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ﴾ لە سەر گشت موسڵمانێك ئەو مافە هەیە: لە گشت حەفت ڕۆژێکدا ڕۆژێك خۆی بشوا، ئەوەش ڕۆژی هەینییە.

(وَوَقْتُهُ مِنَ الْفَجْرِ) کاتی ئەو خۆشۆردنەی جومعە لە دەرکەوتنی بەیانەوە دەست پێ دەکا، چونکە لە حەدیسەکاندا بە ووشەی (يَوْمُ الْجُمُعَةِ) واتە: ڕۆژی جومعە هاتوە، کەوابو: ئەگەر بە شەوێ، لە پێش بەیاندا خۆی بشوا، بە بەر غوسلی جومعە ناکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَقْرِيبُهُ) نزیك خستنەوەی خۆشۆردنەکە (مِنْ ذَهَابِهِ) لە کاتی ڕۆیشتنی بۆ جومعە (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە، چونکە زیاتر بۆنی ناخۆشی لادەچێ (فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای خۆشۆردنی نەبو: لە بەر بێئاوی، یان لە بەر برینداری (تَيَمَّمَ) سوننەتە: تەیەمموم بکا، بە نیەتی تەیەمومی غوسلیجومعە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، چونکە مەبەست پاکیو خواپەرستییە، جا ئەگەر پاکیەکەش نەبێ، بە تەیەمومەکە خواپەرستیەکە وەدەست دێ.

(وَمِنَ الْمَسْنُونِ) لە غوسلە سوننەتەکانە: (غُسْلُ الْعِيدِ) خۆشۆردنی جەژنی ڕەمەزانو قوربان (وَالْكُسُوفِ) هەروەها خۆشۆردن بۆ نوێژی ڕۆژگیرانو مانگگیرانو (وَالإِسْتِسْقَاءِ) بۆ نوێژی باران.

(وَلِغَاسِلِ الْمَيِّتِ) هەروەها خۆ شۆردن سوننەتە: بۆ ئەو کەسەی مردووی شۆردوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ غَسَّلَ مَيِّتاً فَلْيَغْتَسِلْ، وَمَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ﴾ رواه الترمذي وحسنه، هەر کەسێك مردووێکی شۆرد با خۆی بشوا، هەر کەسێك مردووێکی هەڵگرت با دەستنوێژ بگرێتەوە.

(وَالْمَجْنُونِ) هەروەها خۆ شۆردنی شێت (وَالْمُغْمَى عَلَيْهِ) خۆ شۆردنی بێهۆشبوو (إِذَا أَفَاقَا) هەر کاتێك شێتەکەو بێهۆشەکە چاك بونەوە، سوننەتە خۆیان بشۆن ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّﷺ كَانَ يُغْمَى عَلَيْهِ فِي مَرَضِ مَوْتِهِ ثُمَّ يُفِيقُ فَيَغْتَسِلُ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە نەخۆشی مردنیدا بێهۆش دەبو، جا هۆشی دەهاتەوەو غوسلی دەکرد.

وَالْكَافِرِ إِذَا أَسْلَمَ وَأَغْسَالُ الْحَجِّ، وآكَدُهَا غُسْلُ غَاسِلِ الْمَيِّتِ ثُمَّ الْجُمُعَة، وَعَكَسَهُ الْقَدِيمُ، قُلْتُ: الْقَدِيمُ هُنَا أَظْهَرُ وَرَجَّحَهُ الأَكْثَرُونَ وَأَحَادِيثُهُ صَحِيحَةٌ كَثِيرَةٌ وَلَيسَ لِلْجَدِيدِ حَدِيثٌ صَحِيحٌ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُسَنُّ التَّبْكِيرُ إِلَيْهَا مَاشِياً بِسَكِينَة،

ئینجا بزانە: شێتیش (قیاس) کراوەتە سەر بێهۆش، بەڵام ئەگەر لە کاتی شێتیو بێهۆشیدا (مَني)یان هاتبو، یان جیماعیان لەگەڵ کرابو، ئەو کاتە واجبە: خۆیان بشۆن، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَالْكَافِرِ) هەروەها خۆ شۆردنی مرۆڤیکافر (إِذَا أَسْلَمَ) هەر کاتێك بووە موسڵمان سوننەتە خۆی بشوا ﴿عَنْ قَيْسِ بنِ عَاصِمٍ ﷺ أَنَّهُ أَسْلَمَ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، کە (قیس) بووە موسڵمان، پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێکرد خۆی بشوا بە ئاو وسیدر، واتە: سابوون.

بەڵام ئەگەر لە کاتیکافریدا غوسلی لە سەر بوو، ئەوە کە بووە موسڵمان واجبە غوسل بکا، چونکە غوسلی سەردەمی کافریی بە بەر ناکەوێ، لە بەر ئەوەی نیەتەکەی دروست نەبوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَأَغْسَالُ الْحَجِّ) هەروەها غوسلەکانی حەجو عومرە گشتیان سوننەتن: کە لە باسیحەجدا روونیان دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تعالى.

(وآكَدُهَا) لە هەموو غوسلەکان خێرتر (غُسْلُ غَاسِلِ الْمَيِّتِ) خۆشۆردنی مردووشۆرە (ثُمَّ الْجُمُعَة) ئینجا خۆ شۆردنی ڕۆژی هەینی، ئەمە فەرموودەی نوێی ئیمام (الشافعي)بوو، بەڵام (وَعَكَسَهُ الْقَدِيمُ) فەرموودەی کۆن بە پێچەوانەی فەرمووە: خۆ شۆردنی هەینی لە گشتیان خێرترە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الْقَدِيمُ هُنَا أَظْهَرُ) فەرموودەی کۆن لێرەدا بەهێزترە لە فەرموودەی نوێ (وَرَجَّحَهُ الأَكْثَرُونَ) زۆرترینی زانایان بەهێزیان کردوە (وَأَحَادِيثُهُ) حەدیسەکانی خۆ شۆردنی ڕۆژی هەینی (صَحِيحَةٌ كَثِيرَةٌ) ڕاستو زۆرنو لە (بخاري)و(مسلم)دا هاتون (وَلَيسَ لِلْجَدِيدِ حَدِيثٌ صَحِيحٌ) بەڵام فەرموودەی نوێ هیچ حەدیسێکی ئەوها ڕاستی نیە: کە بە یەکدەنگی(صحیح) ڕاست بێو ببێتە بەڵگەی خێرتری خۆشۆردنی مردووشۆر (وَاللهُ أَعْلَم).

(وَيُسَنُّ التَّبْكِيرُ إِلَيْهَا) سوننەتە: لە بەیانەوە زوو بڕوا بۆ نوێژیجومعە (مَاشِياً) سوننەتە: بە پیادە بڕوا، نەك بە سواری (بِسَكِينَةٍ) بە هێمنیو لە سەر خۆ، نەك بە غاردان، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ غَسَّلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ، ثُمَّ بَكَّرَ وَابْتَكَرَ، وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ، وَدَنَا مِنَ الإِمَامِ فَاسْتَمَعَ وَلَمْ يَلْغُ، كَانَ لَهُ بِكُلِّ خَطْوَةٍ عَمَلُ سَنَةٍ: أَجْرُ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا﴾رواه أصحاب السنن بسندحسن، هەر کەسێك لە ڕۆژی جومعەدا ژنەکەی تووشی غوسل بکا-واتە: سوننەتە جیماعی لەگەڵ بکا- بە خۆیشی غوسل بکا، ئینجا لە

وَأَنْ يَشْتَغِلَ فِي طَرِيقِهِ وَحُضُورِهِ بِقِرَاءَةٍ أَوْ ذِكْرٍ، وَلاَ يَتَخَطَّى، وَأَنْ يَتَـزَيَّنَ بِأَحْسَـنِ ثِيَابِهِ، وَطِيبٌ، وَإِزَالَةُ الظُّفْرِ وَالرِّيحِ،

بەیانەوە زوو بڕوا بۆ جومعەو بگاتە سەرەتای خوتبە، بە پێیان بڕواو سوار نەبێ، لە ئیمام نزیك ببێتەوەو قسە نەكا، بە هەر هەنگاوێك خێری كردەوەی ساڵێك: شەو نوێژو ڕۆژووی بۆ دەنووسرێ.

ئینجا بزانە: ئەوە دەربارەی مەئموومەكان بوو، بەڵام بۆ ئیمامی جومعە ئەوها سوننەتە: تا كاتی خوتبە نەڕواتە مزگەوت، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَأَنْ يَشْتَغِلَ) سوننەتە: خۆی خەریك بكا (فِي طَرِيقِهِ وَحُضُورِهِ) هەم لە ڕێگەو هەم لە كاتی ئامادەبوونی لە شوێنی جومعەدا (بِقِرَاءَةٍ) بە قورئان خوێندن (أَوْ ذِكْرٍ) یان بە زیكری خوای گەورەو سەلاوات لێدان لە سەر پێغەمبەرﷺ.

(وَلاَ يَتَخَطَّى) نابێ، واتە: ناپەسندە بە سەر ملیخەڵكدا ڕاببرێ، بەڵام ئەگەر ئیمام نەدەگەیشتە شوێنەكەی خۆی بۆ وی ناپەسند نیە بەسەر ملیمەئموومەكاندا ڕاببرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها ناپەسندە—لە لای هەندێك زانایانیش حەرامە—: دوو كەسان لێك جیابكاتەوەو بە بێ ئیزن لە نێوانیان دابنیشێ، هەروەك لە (المجموع)و (فتح الباري)دا فەرموویانە.

هەروەها ناپەسندە شوێنی خۆی بداتە یەكێكیتر، چونكە ناپەسندە: مرۆڤ مافی خواپەرستی خۆی بداتە یەكێكیتر، بەڵام ئەگەر بەخۆی بۆ ڕیزی پێشەوەتر چوو، ئەو كاتە ناپەسند نیە، ئینجا بزانە: حەرامە یەكێك لە شوێنێك لاببا تاكو بە خۆی لە شوێنەكەی وی دابنیشێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَأَنْ يَتَزَيَّنَ) سوننەتە: خۆی برازێنێتەوە (بِأَحْسَنِ ثِيَابِهِ) بە جوانترین جلو بەرگەكانی خۆی، هەروەك لە پاشكۆی جلو بەرگدا بەڵگەی بۆ دێنین، إن شاء الله تعالى، ئینجا بزانە: بەرگی سپی لە گشتی خێرترە (وَطِيبٌ) سوننەتە بۆنی خۆش لە خۆی بدا.

(وَإِزَالَةُ الظُّفْرِ وَالرِّيحِ) هەروەها سوننەتە نینۆكو بۆنی ناخۆش لە خۆی لاببا و سمێڵی كورت بكاو مووی بن هەنگڵو بەری لاببا و دەمو ددانەكانی پاك بكاو خۆی ڕێكوپێك بكا.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاسْتَنَّ وَمَسَّ مِنْ طِيبٍ إِنْ كَـانَ عِنْـدَهُ وَلَبِسَ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ ثُمَّ خَرَجَ حَتَّى يَأْتِيَ الْمَسْجِدَ وَلَمْ يَتَخَطَّ رِقَابَ النَّاسِ ثُمَّ رَكَعَ مَاشَـاءَ اللهُ أَنْ يَرْكَعَ وَأَنْصَتَ إِذَا خَرَجَ الإِمَامُ، كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الَّتِـي قَبْلَهَـا﴾رواه أحمد وأبوداود وغيرهما بأسانيدحسنة، هەر كەسێك لە ڕۆژی جومعەدا خۆی بشوٚاو سیواك بكاو خۆی بۆنخۆش بكا—ئەگەر هەیبێ— جوانترین جلەكانی دەبەر بكا، ئینجا بڕواتە

مزگەوتو بە سەر ملیخەڵکدا ڕانەبرێو ئەوەندەی خوا حەز بکا نوێژ بکاو لە کاتی خوتبەدا بێدەنگ بێ، ئەوە دەبێتە داپۆشەری گوناهەکانی نێوان ئەم جومعەو جومعەکەی پێشە وی.

ئینجا بزانە: ئەو ڕەوشتانەیڕابردوو بۆ گشت کەسێكو بۆ گشت کۆبوونەوەیەکیش سوننەتن، تەنها بۆ ئافرەت ناپەسندە: خۆی جوانو بۆنخۆش بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَأَنْ يَقْرَأَ الْكَهْفَ) سوننەتە: سورەتی(الكهف) بخوێنێ (يَوْمَهَا وَلَيْلَتَهَا) هەم لە ڕۆژی هەینیدلو هەم لە شەوی هەینیدا ﴿عَنْ أَبِي سَعِيد الخُدْرِيﷺ عَنِ النَّبِيﷺ: مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَضَاءَ لَهُ مِنَ النُّورِ مَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ﴾ رواه البيهقي وقال الحاكم صحيح الإسناد، هەر کەسێك لە ڕۆژی هەینیدا سورەتی(الكهف) بخوێنێ نێوان هەردوو جومعەکانی لە ڕووناکی دەدرەوشێتەوە.

(وَيُكْثِرَ الدُّعَاءَ) سوننەتە: لە شەو و ڕۆژی هەینیدا زۆر دوعا بکا، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فِيهِ سَاعَةٌ لاَيُوَافِقُهَا عَبْدٌمُسْلِمٌ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللهَ شَيْئاً إِلاَّ أَعْطَاهُ إِيَّاهُ﴾ رواه الشيخان، لە ڕۆژی هەینیدا سەعاتێك=کاتێك هەیە، هەر بەندەیەکی موسڵمان لەو کاتەدا نوێژ بکاو داوای شتێك لە خوای گەورە بکا، خوا دەیداتێ.

(وَالصَّلاَةَ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ) هەروەها سوننەتە: لە شەو و ڕۆژی هەینیدا زۆر سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێبدا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ... فَأَكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلاَةِ فِيهِ فَإِنَّ صَلاَتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ، قَالُوا: وَكَيْفَ تُعْرَضُ صَلاَتُنَا عَلَيْكَ وَقَدْ أَرَمْتَ؟ فَقَالَ: إِنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَىالأَرْضِ أَجْسَادَالأَنْبِيَاءِ﴾رواه ابوداود والنسائي وغيرُهُما بأسانيد صحيحة، لە هەموو ڕۆژەکانتان گەورەتر: ڕۆژی هەینییە، کەوابو: لە ڕۆژی هەینیدا زۆر سەلاواتم لە سەر لێبدەن، چونکە سەلاواتەکانتان دەهێندرێتە بەرچاوم لە ناو گۆڕەکەمدا، گوتیان: ئەی پێغەمبەریخواﷺ چۆن سەلاواتەکانی ئێمە دەهێندرێتە بەرچاوت، خۆ لاشەی جەنابت لە گۆڕەکەتدا ڕزیوە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: خوایگەورە لە زەمینی قەدەغە کردوە: لاشەی پێغەمبەران عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ بڕزێنێ.

کەواتە: پێغەمبەران عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ لە گۆڕەکانیاندا ساغو زیندوون، هەروەك لە چەند حەدیسێکی(صحيح)دا هاتوە.

ئینجا بزانە: لە حەدیسەکانی سەلاواتیجومعە وەردەگیرێ: کە سەلاوات لێدان لە شەو و ڕۆژی هەینیدا خێری زیاترە لە قورئانخوێندنو لە زیکرەکانیتر، تەنها لە سورەتی(الكهف)و زیکری دوایئوێژەکان نەبێ، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوونکراوەتەوە.

وَيَحْرُمُ عَلَى ذِيالْجُمُعَةِ: اَلتَّشَاغُلُ بِالْبَيْعِ وَغَيْرِهِ بَعْدَ الشُّرُوعِ فِـيالأَذَانِ بَـيْنَ يَـدَيِ الْخَطِيبِ فَإِنْ بَاعَ صَحَّ،

﴿ كاركردنو مامەڵە كردن لە ڕۆژی هەینیدا ﴾

(وَيَحْرُمُ) حەرامە: (عَلَى ذِيالْجُمُعَةِ) لە سەر ئەو كەسەی جومعەی لـە سـەر واجبـە (التَّشَـاغُلُ) خۆی خەریك بكا (بِالْبَيْعِ) بە مامەڵە كردن: وەك كڕینو فرۆشتن (وَغَيْرِهِ) هـەم حەرامـە خـۆی بە كارەكانیتریش خەریك بكا: وەك بەكرێدانو مامڵەتەكانیترو گشت كارو پیشـەیەك (بَعْدَ الشُّرُوعِ فِيالأَذَانِ) پاش دەست پێكردنی بـانگی جومعـە (بَيْنَ يَدَيِ الْخَطِيبِ) لـە بەردەستی ووتارخوێن لەو كاتەی بۆ خوتبـەدان لـە سـەر مینبـەر دادەنیشـێ، واتـە: لـەو كاتـەوە گشت كـارو پیشـەیەكو گشـت مامڵـەتێك حەرامـە، تـا سـەلامی جومعـە دەدرێتـەوە، خوایگـەورە دەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَاالَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَـى ذِكْـرِاللهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ...﴾ الآيتین، هۆ ئـەو كەسـانەی ئیمانتـان هێنـاوە، هـەر كاتێـك لـە ڕۆژی هـەینی بـانگی جومعە درا، ئێوە بڕۆن بۆ نوێژی جومعەو واز لە كڕینو فرۆشتن بێنن.

(فَإِنْ بَاعَ) جـا ئەگـەر لـەو كاتـەدا شـتێكی فرۆشت، یـان كـڕیی (صَحَّ) مامەڵەكـە دروسـت دەبێ، واتە: شتە فرۆشراوەكەو پارەكە حەڵاڵ دەبن، بەڵام هەردوو لا گوناهبار دەبن.

﴿ ئـاگـاداری ﴾: لـە سەرچـاوەكاندا ئـەو ئایەتـەیان كردۆتـە بەڵگـە: كـە گشـت مامڵـەتێكو گشت كـارو پیشـەیەك لـە دوای بانگیجومعـە –وەكـو كـڕینو فرۆشـتن– حـەرامن، كـەوابو: كاركردن لە چایخانەو چێشتخانەو فرۆشگاو گشت ئەو شـوێنانەی مامڵـەتیان تـێدا دەكـرێ –لە دوای بانگیجومعە– حەرامە، جا بە كرێ بـێ، یـان بـە خـۆڕایی، بـەڵام ئەگـەر یـەكێك بەكرێ گیرابو: بۆ كاركردنێك، ئەگەر بۆ جومعە ڕۆیشتبا كارەكە تێك دەچوو، ئـەوە تـەنها بۆ ئەو بەكرێگیراوە دروستە نەڕواتە جومعـە، هـەروەك لـە (تحفة)و (نهایـة)دا فەرموویانـە، واتە: بەو مەرجـەی كارەكـەی لـە جـۆری كـڕینو فرۆشـتنو مامڵەتـەكانیتر نـەبێ، چـونكە ئەوانە حەرامن، هەروەك باسمان كرد.

ئینجا بزانە: ئەو حەرامیە تـەنها ئـەو پیاوانـە دەگرێتـەوە: كـە جومعـەیان لـە سـەر واجبـە، كەواتە: ئەگـەر دوو ئـافرەت، یـان دوو ڕێبـوار، یـان ئافرەتێـكو ڕێبوارێـك –لـە دوای بـانگ– مامەڵە لەگەڵ یەكتری بكەن، یان هەر كارێكیتر بكـەن حـەرام نیـە؟ چـونكە جومعـەیان لـە سەر نیە، هەروەها ئەگەر دوو پیـاویش –كـە جومعـەیان لـە سەرە– بـۆ جومعـە بـڕۆنو لـە ڕێگەدا مامەڵە بكەن، دیسان حەرام نیە؟ چونكە لە نوێژیجومعـە دوا نەكـەوتونو فـەرمانی ئایەتەكـەیان بـەجێ هێنـاوە، بـەڵام ئەگـەر لایـەنێك جومعـەی لـە سـەر بـوو: وەكـو پیـاو، لایەنەكەیتریش لە سەری نەبو: وەكو ئافرەت، ئـەو كاتـە بـۆ هـەردوو لا حەرامـە: لـە دوای

وَيُكْرَهُ قَبْلَ الأَذَانِ بَعْدَ الزَّوَالِ وَاللهُ أَعْلَمُ.
(فَصْلٌ) مَنْ أَدْرَكَ رُكُوعَ الثَّانِيَةِ أَدْرَكَ الْجُمُعَةَ فَيُصَلِّي بَعْدَ سَلاَمِ الإِمَامِ رَكْعَةً، وَإِنْ أَدْرَكَهُ بَعْدَهُ فَاتَتْهُ فَيُتِمُّ بَعْدَ سَلاَمِهِ ظُهْراً أَرْبَعاً، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَنْوِي فِي إِقْتِدَائِهِ الْجُمُعَةَ،

بانگیجومعە مامەڵە لەگەڵ یەکتری بکەن، چونکە ئەمەیان دەبێتە یارمەتیدەری ئەوی‌تر بۆ تاوانی‌دواکەوتن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە روون کراونەوە.
(وَيُكْرَهُ) ئەو کارو مامەڵەی‌رابردوو ناپەسندە (قَبْلَ الأَذَانِ) پێش بانگدان (بَعْدَالزَّوَالِ) پاش لادانی رۆژ، واتە: هاتنی کاتی نیوەرۆ (وَاللهُ أَعْلَم) بەلام-پێش هاتنی کاتی نیوەرۆ- لە رۆژی هەینی‌دا هیچ کارو هیچ مامەڵەیەك حەرام نیەو ناپەسندیش نیە، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی وێراگەیشتنی نوێژی جومعە ﴾

(مَنْ أدْرَكَ رُكُوعَ الثَّانِيَةِ) هەر کەسێك بگاتە ڕوکووعی ڕەکعەتی‌دووەم لە پشت ئیمامێکی بەدەستنوێژ، تا سەلامدانەوەش لەگەڵ ئیمامەکەدا بەردەوام بێ، ئەوە (أدْرَكَ الْجُمُعَةَ) دەگاتە نوێژی جومعە، واتە: جومعەکەی لە دەست ناچێ، کەوابو: (فَيُصَلِّي بَعْدَ سَلاَمِ الإِمَامِ رَكْعَةً) لە دوای سەلامدانەوەی‌ئیمام، مەئموومەکە هەڵدەستێتەوە تەنها ڕەکعەتێکی‌تر دەکاو تەحیات دەخوێنێ‌و سەلام دەداتەوە، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ إِلَيْهَا أُخْرَى﴾رواه النسائي والدارقطني والحاكم بأسانيدصحيحة، هەر کەسێك گەیشتە ڕەکعەتێکی نوێژی جومعە، با ڕەکعەتێکی‌تریشی بە دوایدا بکا.
بەلام (وَإِنْ أدْرَكَهُ بَعْدَهُ) ئەگەر پاش ڕوکووعی ڕەکعەتی‌دووەم، مەئموومەکە گەیشتە ئیمامی‌جومعە (فَاتَتْهُ) نوێژی جومعەی لە دەست دەچێ، بە بەڵگەی ئەو حەدیسە، هەروەها ئەگەر لە ڕوکووعی ڕەکعەتی‌دووەمیش مەئموومەکە گەیشتە ئیمام، بەلام تا سەلامدانەوە لەگەڵی‌دا بەردەوام نەبو-وەك نوێژی‌ئیمامەکە بەتاڵ ببێ- لەو حاڵەتەشدا نوێژی جومعەی لە دەست دەچێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، لە باسەکەی داهاتووشدا روونی دەکەینەوە،إن شاءَ اللهُ تعالَى.
کەوابو: لەو دوو حاڵەتەدا (فَيُتِمُّ بَعْدَ سَلاَمِهِ ظُهْراً أَرْبَعاً) لە پاش سەلامدانەوەی‌ئیمام، مەئموومەکە هەڵدەستێتەوەو-هەر بە نیەتەکەی‌جومعە- چوار ڕەکعەتی‌نێوەڕۆ تەواو دەکاو نایەوێ نیەتی‌نیوەڕۆ بێنێ، چونکە (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ) ئەو مەئموومەی لە دوای ڕوکووعی‌ڕەکعەتی‌دووەم دەگاتە ئیمامی‌جومعە (يَنْوِي فِي‌إِقْتِدَائِهِ الْجُمُعَةَ) لە کاتی‌ئیقتیداش بە ئیمامەکەی، واجبە: نیەتی نوێژی‌جومعە بێنێ، نەك نوێژی‌نیوەڕۆ، ئینجا بزانە: لەو مەسەلەیەدا بە مەتەڵ دەگوترێ: (صَلَّيْتُ مَا نَوَيْتُ، نَوَيْتُ مَا صَلَّيْتُ) نوێژم کرد نیەتم نەهێنا، نیەتم هێنا نوێژم نەکرد.

وَإِذَا خَرَجَ الإِمَامُ مِنَ الْجُمُعَةِ أَوْ غَيْرِهَا بِحَدَثٍ أَوْ غَيْرِهِ جَازَ الإِسْتِخْلاَفُ فِي الأَظْهَرِ، وَلاَ يَسْتَخْلِفُ لِلْجُمُعَةِ إِلاَّ مُقْتَدِياً بِهِ قَبْلَ حَدَثِهِ،

﴿ دانانی جێگری ئیمام لە ناو نوێژدا ﴾

(وَإِذَا خَرَجَ الإِمَامُ) هەر کاتێك ئیمام وازی هێناو هاتە دەر (مِنَ الْجُمُعَةِ أَوْ غَيْرِهَا) لە نوێژی جومعە، یان لە نوێژەکانیتر (بِحَدَثٍ) هاتنەدەریشی بە هۆی بێدەستنوێژی بوو: جیاوازی نیە بێدەستنوێژیەکەی: پێش نوێژدابەستن بوبێو لە بیری چوبێ، یان لە ناو نوێژدا بێدەستنوێژ ببێ (أَوْ غَيْرِهِ) یان بە هۆی شتێکیتر بوو: لەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەن، یان هەر بە بێهیچ هۆیەك وازی لە ئیمامەتی هێنا، لە گشت ئەو حاڵەتانەدا (جَازَ الإِسْتِخْلاَفُ) دروستە: ئیمامەکە جێگرێك بۆ خۆی دابنێ تاکو نوێژەکە بە مەئموومەکان تەواو بکا، هەم بۆ مەئموومەکانیش دروستە: بە ئاماژەکردن یەکێك لە جێی ئیمامەکە دابنێنو نوێژی لە پشت تەواو بکەن (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا ﴿عَنْ سَهْلِ بنِ سَعْدٍ﵁: كَانَ أَبُوبَكْرٍ﵁ يُصَلِّي بِالنَّاسِ فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَالنَّاسُ فِي الصَّلاَةِ، ثُمَّ اسْتَأْخَرَ أَبُوبَكْرٍ وَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَصَلَّى...﴾الحديث رواه الشيخان، لە کاتێکدا ئیمامی (أبوبكر)﵁ پێشنوێژیی بۆ خەڵك دەکرد، هەر لەو کاتەدا پێغەمبەرﷺ هاتە مزگەوت، ئینجا ئیمامی(أبوبكر)﵁ کشاوە دواوەو پێغەمبەرﷺ چووە پێشەوەو لە جێی ئیمامی (أبوبكر)﵁ پێشنوێژیی کرد.

هەروەها بەڵگەی بێدەستنوێژیو ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەن ئەوە بوو: ﴿کە ئیمامی(عمر)﵁ بریندار کرا، (عبدالرحمن بن عوف)ی لە جێی خۆی دانا﴾، هەروەك لە بەشەکەی کۆتاییجەماعەتدا حەدیسەکەمان هێنا.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئیمامو مەئموومەکانیش جێگرێك دانەنێن، دروستە یەکێك لە خۆیەوە ببێتە جێگر، جا لە بەر ئەوەی جەماعەت بە خۆی سوننەتە، لە هیچ نوێژێکدا دانانی جێگر واجب نیە، تەنها لە ڕەکعەتی یەکەمی نوێژیجومعەدا نەبێ، کەواتە: ئەگەر ئیمام لە ڕەکعەتی یەکەمی جومعەدا بێدەستنوێژ بوو، یان نوێژی بەتاڵ بوو و هیچ کەسێکیش لە خۆیەوە نەبوە جێگری ئیمامەکە، ئەو کاتە لە سەر مەئموومەکان واجبە: جێگرێك–بە ئاماژەکردن– دابنێن، تاکو جومعەکەیان دروست ببێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەلام (وَلاَ يَسْتَخْلِفُ لِلْجُمُعَةِ) نە ئیمامو نە ئەوانیتریش نابێ هیچ جێگرێك دابنێن بۆ تەواوکردنی نوێژیجومعە (إِلاَّ مُقْتَدِياً بِهِ) تەنها ئەو جێگرە نەبێ: کە نوێژی جومعەی لە پشت ئیمامەکە دابەستبێ (قَبْلَ حَدَثِهِ) پێش بێدەستنوێژبوونی ئیمامەکەی، بەلام

وَلاَ يُشْتَرَطُ كَوْنُهُ حَضَرَ الْخُطْبَةَ وَلاَ الرَّكْعَةَالأُولَى فِيالأَصَحِّ فِيهِمَا، ثُمَّ إِنْ كَانَ أَدرَكَ الأُولَى تَمَّتْ جُمُعَتُهُمْ، وَإِلاَّ فَتَتِمُّ لَهُمْ دُونَهُ فِيالأَصَحِّ، وَيُرَاعِيالْمَسْبُوقُ نَظْمَ الْمُسْتَخْلَف، فَإِذَا صَلَّى رَكْعَةً تَشَهَّدَ وَأَشَارَ إِلَيْهِمْ لِيُفَارِقُوهُ أَوْ يَنْتَظِرُوا، وَلاَ يَلْزَمُهُمْ اسْتِئْنَافُ نِيَّةِالْقُدْوَةِ فِيالأَصَحِّ،

(وَلاَ يُشْتَرَطُ) به مەرج دانانرێ (كَوْنُهُ حَضَرَ الْخُطْبَةَ) جێگرەكە ئامادەی خوتبەی جومعە بوبێ (وَلاَ الرَّكْعَةَ الأُولَى) هەروەها بە مەرج دانانرێ لە ڕەكعەتی یەكەمیش گەیشتبێتە ئیمامەكەی (فِيالأَصَحِّ فِيهِمَا) لە فەرموودەی ڕاستتر لە هەردوو مەسەلەكاندا.

(ثُمَّ) ئینجا كە لە نوێژیجومعەدا جێگرێك دانـدرا، تێبینی دەكرێ: (إِنْ كَانَ) ئەگەر جێگرەكە (أَدرَكَ الأُولَى) گەیشتبوە ڕەكعەتییەكەم، واتە: پێش لە دەستچوونی ڕوكووعی ڕەكعەتی یەكەم ئیقتیدای بە ئیمامەكەوە كردبو، ئەوە (تَمَّتْ جُمُعَتُهُمْ) جومعەی جێگرەكەو مەئمومەكان تەواو دەبێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر جێگرەكە نەگەیشتبوە ڕەكعەتی یەكەم، وەك لە ڕەكعەتیدووەم ئیقتیدا بكا (فَتَتِمُّ لَهُمْ) ئەوە تەنها جومعەی مەئموومەكان تەواو دەبێ، واتە: كە دوو ڕەكعەتەكەیان تەواو كردن، تەحیات دەخوێننو نیەتی جیابوونەوە دێننو سەلام دەدەنەوە، یان چاوەڕوانی جێگرەكە دەكەن (دُونَهُ) بەڵام جومعەی جێگرەكە تەواو نابێ، كەوابو: چوار ڕەكعەتی نیوەڕۆ تەواو دەكا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَيُرَاعِيالْمَسْبُوقُ) جێگری دواكەوتوو، واجبە: بپارێزێ (نَظْمَ الْمُسْتَخْلَفِ) ڕیزی نوێژی جێگراوەكە، واتە: لە سەر جێگرەكە واجبە: بە گوێرەی ڕیزی نوێژی ئیمامەجێگراوەكە نوێژەكە بۆ مەئموومەكان تەواو بكا، نەك بە گوێرەی ڕیزی نوێژەكەیخۆی، كەوابو: (فَإِذَا صَلَّى رَكْعَةً) هەر كاتێك ڕەكعەتێكی كرد (تَشَهَّدَ) واجبە دانیشێ بۆ تەحیات خوێندن، چونكە كاتی تەحیاتی ئیمامەجێگراوەكەیە (وَ) هەر كاتێك هەڵساوە تاكو نوێژەكەی خۆی تەواو بكا (أَشَارَ إِلَيْهِمْ) ئاماژە بۆ مەئموومەكان دەكا (لِيُفَارِقُوهُ) تاكو نیەتی جیابوونەوە بێننو سەلام بدەنەوە (أَوْ يَنْتَظِرُوا) یان چاوەڕوانی بكەن تا ئەویش نوێژەكەی تەواو بكاو پێكەوە سەلام بدەنەوە(وَلاَ يَلْزَمُهُمْ)لە سەر مەئموومەكان واجب نیە(اسْتِئْنَافُ نِيَّةِ الْقُدْوَةِ) دووبارە نیەتی ئیقتیدا بە جێگرەكەوە بێنن (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە جێگرەكە لە پلەی جێگراوەكەیەو بەگوێرەی ڕیزی ئەوی ئیمامەتی دەكا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوەیڕابردوو گشتی دەربارەی ناو نوێژ بوو، بەڵام ئەگەر ئیمامەكە لە دوای خوتبەیجومعە یەكێكی لە جێیخۆی دانا: تاكو لە سەرەتاوە ئیمامەتی نوێژی جومعە بكا، ئەوەش دروستە، بەو مەرجەی جێگرەكە ئامادەی هەردوو خوتبەكان بوبێ بە تەواوی،

وَمَنْ زُوحِمَ عَنِ السُّجُودِ فَأَمْكَنَهُ عَلَى إِنْسَانٍ فَعَلَ، وَإِلاَّ فَالصَّحِيحُ أَنَّهُ يَنْتَظِرُ وَلاَ يُـومِئُ بِهِ، ثُمَّ إِنْ تَمَكَّنَ قَبْلَ رُكُوعِ إِمَامِهِ سَجَدَ، فَإِنْ رَفَعَ وَالإِمَامُ قَائِمٌ قَرَأَ،

هـەروەها دروسـتە: لـە نـاو خوتبەكانیشـدا جێگرێـك دابنـێ تـاكو خوتبـەكان تـەواو بكـا، بـەو مەرجەی جێگرەكە گوێی لە بەشەگوترلوەكە بوبێ، هەر وەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لەو هەموو مەسەلانەیڕابردوودا مەرجە: ئیمامەكە لە سـەرەوەی ژمـارەی چـل بێ، چونكە ئەگەر ژمارەی چل بەویەوە تەولو ببێو واز لە نوێژ، یان لـە خوتبـە بێنـێ، ئـەو كاتـە جومعـەی گشـتیان بـەتاڵ دەبـێ، چـونكە ژمارەكـەیان لـە چـل پیـاو كـەم بۆتـەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی كردۆتەوەو، لە مەرجیچوارەمیجومعەشدا ڕابرا.

﴿ پاڵە پەستەی ناو نوێژی جومعە ﴾

(وَمَنْ زُوحِمَ عَنِ السُّجُودِ) هەر كەسێك پاڵەپەسـتە ڕێگـەی سـوجدەی لێگرتو نـەیتوانی لـە ڕەكعەتی‌یەكەمدا سوجدە ببا (فَأَمْكَنَهُ عَلَى إِنْسَانٍ) ئینجا بـۆی گونجـا لـە سـەر ئەنـدامێكی ئادەمیزادێـك، یـان لەسـەر شـتێكی‌تر سـوجدەیەكی‌تەولو ببـا (فَعَـلَ) واجبـە: لەسـەر ئادەمیزادەكە، یان لە سەر شتەكە سوجدە ببا، بەو مەرجـەی لـە ئـازاوە نەترسـێ ﴿عَـنْ عُمَرَ ﷺ: إِذَا اشْتَدَّ الزِّحَامُ فَلْيَسْجُدْ أَحَدُكُمْ عَلَى ظَهْرِ أَخِيهِ﴾رواه البيهقي بإسنادصحيح، هـەر كاتێك پاڵەپەستە بەهێز بوو، با هەر یەكێكتان لە سەر پشتی برایخۆی سوجدە ببا.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بۆی نەگونجا لـە سـەر هـیچ شـتێك سـوجدە ببـا، یـان نـەگونجا بـە شـێوەی سـوجدەیەكی‌تەولو سـوجدە ببـا (فَالصَّحِيحُ) فـەرموودەی ڕاسـت (أَنَّهُ يَنْتَظِرُ) ئـەو نوێژكـەرە چاوەڕوان دەكا تا بۆی دەگونجێ (وَلاَ يُومِئُ بِهِ) دروسـت نیـە: بـە ئامـاژەكردن سـوجدە ببـا، ئینجا سوننەتە ئیمام خوێندنیڕەكعەتی‌دووەم درێژ بكاتەوە، تـاكو ئـەو جـۆرە دواكەوتووانـەش وەێرا بكـەن (ثُمَّ) ئینجـا ئـەو مەئمومـەی سـوجدەی ڕەكعـەتی یەكـەمی نـەبردوە (إِنْ تَمَكَّنَ) ئەگـەر بـۆی گونجـا سـوجدەكەی ببـا (قَبْلَ رُكُوعِ إِمَامِهِ) پـێش ئـەوەی ئیمامەكـەی بڕواتـە ڕوكووعی ڕەكعەتی‌دووەم (سَجَدَ) واجبـە سـوجدەكەی ببـا، ئینجا كـە مەئمومەكـە سـوجدەی ڕەكعەتی‌یەكەم دەبا، ئیمامەكەش لە ڕەكعەتی‌دووەمدا چوار حاڵەتی هەنە:

حاڵەتی‌یەكـەم: (فَـإِنْ رَفَـعَ) ئەگـەر مەئمومەكـە لـە سـوجدەیڕەكعەتی‌یەكەم هەڵسـاوەو (وَالإِمَامُ قَـائِمٌ) هێشـتا ئیمامەكـەی هـەر بـە پێـوە بـوو و دەسـتی بـە ڕوكووعی‌دووەم نـەكردبو (قَـرَأَ) واجبـە: دەسـت بـە فاتیحەخوێنـدن بكـا، ئینجـا ئەگـەر تـەواوی كـرد، ئـەوە لەگـەڵ ئیمامەكـەی ڕێـك دەكەوێتـەوەو ئـەو دواكەوتنـەش زیـانی نیـە، بـەڵام ئەگـەر تـەواوی نـەكردو ئیمامەكەی چووە ڕوكووعی‌دووەم، ئەو كاتە واجبـە: واز لـە فاتیحـە بێنـێو لەگـەڵ ئیمامەكـەی بڕواتـە ڕوكـووع، كەواتـە: وەك مەئموومی‌دواكـەوتوو، ئیمـام فاتیحەكـەی لـە سـەر لادەبـاو بـەو ڕوكووعە ڕەكعەتێكی تەواوی بۆ دەنووسرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

أَوْ وَالإِمَامُ راكِعٌ فَالأَصَحُّ يَرْكَعُ وَهُوَ كَمَسْبُوق، فَإِنْ كَانَ إِمَامُهُ فَرَغَ مِنَ الرُّكُوعِ وَلَـمْ يُسَلِّمْ وَافَقَهُ فِيمَا هُوَ فِيه ثُمَّ صَلَّى رَكْعَةً بَعْدَهُ، وَإِنْ كَانَ سَلَّمَ فَاتَتِ الْجُمُعَـةُ، وَإِنْ لَـمْ يُمْكِنْهُ السُّجُودُ حَتَّى رَكَعَ الإِمَامُ فَفِي قَوْلٍ يُرَاعِي نَظْمَ نَفْسِه،

حاڵەتیدووەم: (أَوْ) یان کە مەئموومەکە لە سوجدەیڕەکعەتییەکەم هەڵساوەو (وَالإِمَامُ راكِعٌ) لەو کاتەدا ئیمامەکەی لە ڕوکووعیدووەمدا بوو (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: نابێ فاتیحە بخوێنێ، بەڵکو (يَرْكَعُ) یەکسەر لەگەڵ ئیمامەکەی ڕوکووع دەبا (وَهُوَ) ئەو مەئموومەش (كَمَسْبُوقٍ) وەك مەئموومیدواکەوتووە، واتە: ئەگەر لەو کاتەی ئیمامەکەی لە ڕوکووعدایە، ئەویش وێڕا بگا پێش هەڵسانەوەی ئیمامەکەی ڕوکووع بباو لە ڕوکووعەکەشدا خۆی ڕابگرێ، ئەو ڕوکووعەی بە ڕەکعەتێکی تەواو بۆی دەژمێردرێو ئیمام فاتیحەکەی لە سەر لادەباو جومعەکەشی تەواو دەبێ، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی، لە جەماعەتیشدا ڕوون کراوە.

حاڵەتیسێیەم: (فَإِنْ) ئەگەر-لەو کاتەی مەئموومەکە لە سوجدەیڕەکعەتییەکەم هەڵساوە-(كَانَ إِمَامُهُ فَرَغَ مِنَ الرُّكُوعِ) ئیمامەکەی لە ڕوکووعیدووەم هەڵسابۆوە، بەڵام (وَلَمْ يُسَلِّمْ) هێشتا سەلامی نەدابۆوە (وَافَقَهُ) ئەو مەئموومەش لەگەڵ ئیمام ڕێك دەکەوێ، واتە: وەگەڵ ئیمامەکەی دەکەوێ (فِيمَا) لەو ڕوکنەدا: کە (هُوَ فِيه) ئیمام تێیدایە، جا ئەوە ڕەکعەتەکەی دووەمی لە دەست دەچێ، کەوابو: (ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَةً) ئینجا مەئموومەکە ڕەکعەتێکیتر دەکا (بَعْدَهُ) لە پاش سەلامدانەوەیئیمام لە جیاتی ڕەکعەتە دووەمەکە.

حاڵەتیچوارەم: (وَإِنْ) ئەگەر -لەو کاتەی مەئموومەکە هەر لە سوجدەی ڕەکعەتی یەکەمدا بوو-(كَانَ سَلَّمَ) ئیمامەکەی سەلامی دابۆوە (فَاتَتِ الْجُمُعَةُ) جومعەی مەئموومەکە دەفەوتێ، چونکە ڕەکعەتێکیتەواوی لەگەڵ ئیمامدا نەکردوە، کەوابو: سوجدەکەی تەواو دەکاو یەکسەر هەڵدەستێتەوە چوار ڕەکعەتی نیوەڕۆ تەواو دەکا، بەڵام ئەگەر لە سوجدەی دووەم سەری بەرز کردەوە، ئینجا ئیمام سەلامی داوە، ئەوە جومعەی نافەوتێ؟ چونکە ڕەکعەتێکیتەواوی لەگەڵ ئیمامدا کردوە، کەوابو: لە دوای سەلامدانەوەی ئیمامەکەی، تەنها ڕەکعەتێکیتر دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو، دەربارەی ئەو مەئمومە بوو: کە پێش ڕوکووعیئیمامەکەی بۆی بگونجێ سوجدە ببا، بەڵام (وَإِنْ لَمْ يُمْكِنْهُ السُّجُودُ) ئەگەر مەئموومەکە بۆی نەگونجا سوجدەیڕەکعەتییەکەم ببا (حَتَّى رَكَعَ الإِمَامُ) تا ئیمامەکەی دەستی بە ڕوکووعی ڕەکعەتیدووەم کرد (فَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (يُرَاعِي نَظْمَ نَفْسِهِ) ڕیزی

وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يَرْكَعُ مَعَهُ، وَيُحْسَبُ رُكُوعُهُ الأَوَّلُ فِي الأَصَحِّ، فَرَكْعَتُهُ مُلَفَّقَةٌ مِنْ رُكُوعِ الأُولَى وَسُجُودِ الثَّانِيَةِ، وَيُدْرِكُ بِهَا الْجُمُعَةَ فِي الأَصَحِّ، فَلَوْ سَجَدَ عَلَى تَرْتِيبِ نَفْسِهِ عَالِماً بِأَنَّ وَاجِبَهُ الْمُتَابَعَةُ بَطَلَتْ صَلَاتُهُ، وَإِنْ نَسِيَ أَوْ جَهِلَ لَمْ يُحْسَبْ سُجُودُهُ الأَوَّلُ، فَإِذَا سَجَدَ ثَانِياً حُسِبَ، وَالأَصَحُّ إِدْرَاكُ الْجُمُعَةِ بِهَذِهِ الرَّكْعَةِ إِذَا كَمُلَتْ

نوێژەکەی خۆی دەپارێزێو سوجدە دەباو شوێن ئیمامەکەی ناکەوێ، بەڵام (وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: (أَنَّهُ) ئەو مەئمومە ڕیزی نوێژەکەی خۆی ناپارێزێو سوجدە نابا، بەڵکو (يَرْكَعُ مَعَهُ) هەڵدەستێتەوە لەگەڵ ئیمامەکەی ڕوکووع دەبا، بەڵام ئەم ڕوکووعەی بۆ بە ڕوکنی‌نوێژ نازمێردرێ؟ چونکە لە ڕیزی خۆیدا نەکراوەو تەنها بۆ شوێنکەوتنی ئیمامەکەی بووە، بەڵام (وَيُحْسَبُ رُكُوعُهُ الأَوَّلُ) ڕوکووعی ڕەکعەتی یەکەمی بۆ بە ڕوکن دەژمێردرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەویان لە ڕیزی خۆیدا کراوە، کەوابو: (فَرَكْعَتُهُ) ڕەکعەتەکەی مەئموم (مُلَفَّقَةٌ) لێکدراوە (مِنْ رُكُوعِ الأُولَى) لە ڕوکووعەکەی‌ڕەکعەتی‌یەکەمو (وَسُجُودِ الثَّانِيَةِ) لە سوجدەکانی‌ڕەکعەتی‌دووەم (وَيُدْرِكُ بِهَا الْجُمُعَةَ) بەو ڕەکعەتە لێکدراوە دەگاتە نوێژی جومعەو جومعەی لە دەست ناچێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: لە دوای سەلامدانەوەی ئیمام هەڵدەستێتەوە تەنها ڕەکعەتێکی‌تر دەکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(فَلَوْ سَجَدَ) جا ئەگەر ئەو مەئمومە بە قەسدی سوجدەی برد (عَلَى تَرْتِيبِ نَفْسِهِ) لە سەر ڕیزی نوێژەکەی خۆی، واتە: هەڵنەستاوە لەگەڵ ئیمامەکەی ڕوکووع ببا (عَالِماً) مەئمومەکەش زانا بوو و دەیزانی (بِأَنَّ وَاجِبَهُ الْمُتَابَعَةُ) واجبی وی ئەوەیە: شوێن ئیمامەکەی بکەوێ (بَطَلَتْ صَلَاتُهُ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، چونکە بە گوێرەی شەرع لە شوێنی ڕوکووعدا بە قەسدی سوجدەی بردوە.

بەڵام (وَإِنْ نَسِيَ) ئەگەر لە بیری کردبو (أَوْ جَهِلَ) یان نەیزانی واجبە شوێن ئیمامەکەی بکەوێو ڕوکووع ببا، بۆیێ سوجدەی برد، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام (لَمْ يُحْسَبْ سُجُودُهُ الأَوَّلُ) ئەو دوو سوجدەی جاری یەکەم -کە لە ڕیزی‌نوێژی‌خۆیدا کردونی- بۆی بە ڕوکنی‌نوێژ نازمێردرێ، چونکە بە گوێرەی شەرع لە شوێنی‌خۆیدا نەکراوە (فَإِذَا سَجَدَ ثَانِياً) ئینجا کە جاری دووەم سوجدەی برد، واتە: هەڵساوەو فاتیحەو ڕوکووعێکی‌تری تەواو کردن‌و سوجدەی برد (حُسِبَ) ئەوەی بۆ بە ڕوکن دەژمێردرێو دەخرێتە پاڵ ڕەکعەتی یەکەم، واتە: بەو سوجدەیە ڕەکعەتەکەی تەواو دەبێ.

ئینجا (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (إِدْرَاكُ الْجُمُعَةِ) ئەو مەئمومە دەگاتە نوێژی جومعە (بِهَذِهِ الرَّكْعَةِ) بەو ڕەکعەتە: کە بە سوجدەی جاری‌دووەم تەواو کراوە(إِذَا كَمُلَتْ

السَّجْدَتَان قَبْلَ سَلاَمِ الإِمَامِ، وَلَوْ تَخَلَّفَ بِالسُّجُودِ نَاسِياً حَتَّى رَكَعَ الإِمَامُ لِلثَّانِيَةِ رَكَعَ مَعَهُ عَلَى الْمَذْهَبِ.

(بابُ صَلاَةِ الْخَوْفِ)

هِيَ أَنْوَاعٌ: اَلأَوَّلُ: يَكُونُ الْعَدُوُّ فِي الْقِبْلَةِ فَيُرَتِّبُ الإِمَامُ الْقَوْمَ صَفَّيْنِ وَيُصَلِّي بِهِمْ

السَّجْدَتَانِ) بەو مەرجەی هەردوو سوجدەکانیجاریدووەمی تەواو ببن (قَبْلَ سَلاَمِ الإِمَامِ) پێش ئەوەی ئیمامەکە سەلام بداتەوە.

جا بزانە: ئەوەیڕابردوو، گشتی دەربارەی دواکەوتنی بە هۆی پاڵەپەستە بوو، هەروەها (وَلَوْ تَخَلَّفَ بِالسُّجُودِ) ئەگەر مەئمووم بە سوجدەیڕەکعەتیيەکەم لە ئیمامەکەی دواکەوت (نَاسِياً) لە حاڵەتێکدا: کە لە بیری کردبو سوجدە ببا، یان بە هۆی نەخۆشی، یان سستی دوا کەوتبو و سوجدەی نەبرد (حَتَّى رَكَعَ الإِمَامُ) تا ئیمامەکە ڕوکووعی برد (لِلثَّانِيَةِ) بۆ ڕەکعەتیدووەم، ئەوە (رَكَعَ مَعَهُ) واجبە: هەڵسێتەوە لەگەڵ ئیمامەکەیدا ڕوکووع ببا (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەیڕاستیمەزهەب، ئینجا کە لە دوای فاتیحەو ڕوکووعی ڕەکعەتی دووەم سوجدەی برد، بەو سوجدەیە ڕەکعەتیيەکەمی بۆ تەواو دەبیّو دەکاتە نوێژی جومعە، کەوابو: لە دوای سەلامدانەوەی ئیمام هەڵدەستێتەوە ڕەکعەتێکیتر دەکا.

ئینجا بزانە ئەو پاڵەپەستەو دواکەوتنە لە گشت نوێژەکانیتریشدا دێتە جیّ، بەڵام چونکە لە نوێژی جومعەدا زیاتر ڕوو دەداو لقی زیاتری لیّ بڵاودەبێتەوە، بۆیێ لە باسی جومعەدا باس کراوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموويانە. وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِين، وَالْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

﴿ بابُ صَلاَةِ الْخَوْفِ: باسی چۆنیەتی نوێژیترس ﴾

بزانە: نوێژی کاتیترس هەر وەکو کاتەکانیترە: لە ڕوکنەکانو لە مەرجەکانو لە سوننەتەکاندا، بەڵام چەند شتێکیتايبەتی لە نوێژی کاتیترسدا هەیە لەو حاڵەتەی بە جەماعەت دەکریّ: لێرەدا باس دەکرێنو لە کاتەکانیتردا ڕێگەیان نادریّ (هِيَ) نوێژەکانیترس (أَنْوَاعٌ) شانزە جۆری هەنە، لە قورئانو لە حەدیسدا بەڵگەیان هەیەو ئیمامی(الشافعي) سیّ جۆری لیّ هەڵبژاردونو بە درێژی قسەی لیکردوون، بەڵام لە (منهاج)دا چوار جۆر گوتراون:

(الأَوَّلُ) جۆرییەکەمی نوێژیترس ئەمەیە: (يَكُونُ الْعَدُوُّ فِي الْقِبْلَةِ) دوژمن لە لای قیبلە بیّو هیچ شتێکیش نەبێتە پەردە لە نێوان لەشکری موسڵمانانو دوژمنەکەدا (فَيُرَتِّبُ الإِمَامُ الْقَوْمَ صَفَّيْنِ) ئیمامینوێژ مەئموومەکان دەکاتە دوو ڕیزو پێکەوە نوێژیان پیّ دادەبەستیّ (وَيُصَلِّي بِهِمْ) نوێژ بە هەردوو ڕیزەکان دەکا، تا هەموويان پێکەوە لە ڕوکووعی ڕەکعەتیيەکەم

فَإِذَا سَجَدَ سَجَدَ مَعَهُ صَفٌّ سَجْدَتَيْهِ وَحَرَسَ صَفٌّ فَإِذَا قَامُوا سَجَدَ مَنْ حَرَسَ وَلَحِقُوهُ، وَسَجَدَ مَعَهُ فِي الثَّانِيَةِ مَنْ حَرَسَ أَوَّلاً وَحَرَسَ الآخَرُونَ، فَإِذا جَلَسَ سَجَدَ مَنْ حَرَسَ وَتَشَهَّدَ بِالصَّفَّيْنِ وَسَلَّمَ، وَهَذِهِ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ، بِعُسْفَانَ، وَلَوْ حَرَسَ فِيهِمَا فِرْقَتَا صَفٌّ جَازَ، وَكَذَا فِرْقَةٌ فِي الأَصَحِّ. اَلثَّانِي: يَكُونُ فِي غَيْرِهَا فَيُصَلِّي مَرَّتَيْنِ كُلَّ مَرَّةٍ بِفِرْقَةٍ،

هەڵدەستنەوە، ئینجا (فَإِذَا سَجَدَ) هەر کاتێك ئیمامەکە لە ڕەکعەتی‌یەکەمدا سوجدەی برد (سَجَدَ مَعَهُ صَفٌّ سَجْدَتَيْهِ) ڕیزی‌یەکەم لەگەڵ ئیمامەکەدا هەردوو سوجدەکان دەباو (وَحَرَسَ صَفٌّ) ڕیزی‌دووەمیش لە هەڵسانەوەی ڕوکووعدا دەمێنێتەوەو چاودێری دوژمن دەکا، ئینجا (فَإِذَا قَامُوا) هەر کاتێك ئیمامو ڕیزی‌یەکەم لە سوجدە هەڵسانەوە (سَجَدَ مَنْ حَرَسَ) ئەو کاتە ڕیزی‌دووەم -کە چاودێری‌دوژمنی کردبوو- سوجدە دەباو (وَلَحِقُوهُ) لە ڕاوەستانی ڕەکعەتی‌دووەم دەگەنەوە ئیمام، تاکو گشتیان پێکەوە فاتیحە بخوێننو پێکەوە بڕۆنە ڕوکووعو پێکەوە لە ڕوکووع هەڵبستنەوە، ئینجا ئیمام دەڕواتە سوجدەی ڕەکعەتی‌دووەم (وَسَجَدَ مَعَهُ فِي الثَّانِيَةِ) لە ڕەکعەتی دووەمدا لەگەڵ ئیمام سوجدە دەبەن (مَنْ حَرَسَ أَوَّلاً) ئەوانەی لە ڕەکعەتی یەکەمدا چاودێری دوژمنیان کردبوو (وَحَرَسَ الآخَرُونَ) مەئمومەکانی ڕیزەکەی‌تر -ئەم جارە- لە ڕاوەستانی ڕوکووعدا چاودێری دەکەن (فَإِذَا جَلَسَ) جا کە ئیمام بۆ تەحیات دانیشت (سَجَدَ مَنْ حَرَسَ) ئەوکاتە ئەو ڕیزەی چاودێری کردبوو سوجدە دەباو (وَتَشَهَّدَ بِالصَّفَّيْنِ) پێکەوە ئیمام تەحیات بە هەردوو ڕیزەکان دەخوێنێو (وَسَلَّمَ) پێکەوە سەلام بە هەردوو ڕیزەکان دەداتەوە.

(وَهَذِهِ) ئەو شێوەیە (صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ) شێوەی نوێژی پێغەمبەر ﷺ بوو (بِعُسْفَانَ) لە گوندی (عوسفان)، کە لە (صحیح مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

ئینجا بزانە: مەرج نیە مەئمومەکانی ڕیزەکە گشتیان تێکڕا چاودێری بکەن، بەڵکو (وَلَوْ حَرَسَ فِيهِمَا) ئەگەر چاودێری کرد لە هەردوو ڕەکعەتەکاندا (فِرْقَتَا صَفٌّ) دوو چین لە یەك ڕیزدا بە نۆبەت (جَازَ) دروستە (وَكَذَا فِرْقَةٌ) هەروەها دروستە: لە هەردوو ڕەکعەتەکاندا تەنها یەك چین -بە بێ نۆبەت- چاودێری بکا (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە مەبەستی چاودێری‌کردن دێتە جێ، ئینجا بزانە: ئەگەر نوێژەکە لە دوو ڕەکعەتیش زیاتر بێ، هەمان بڕیاری‌ڕابردووی بۆ دەدرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(اَلثَّانِي) جۆری‌دووەمی نوێژی‌ترس ئەمەیە: (يَكُونُ فِي غَيْرِهَا) دوژمن لە لایەکی‌تری -جگە لە قیبلە- بێ، یان لە لای قیبلە بێ، بەڵام پەردە لە نێواندا هەبێ، لەو حاڵەتەدا ئیمام لەشکرەکە دەکاتە دوو کۆمەڵ، ئینجا (فَيُصَلِّي مَرَّتَيْنِ) ئیمام دوو جار نوێژەکە دەکا: (كُلَّ مَرَّةٍ بِفِرْقَةٍ) هەر جارێك بە پێشنوێژی بۆ کۆمەڵێك، واتە: کۆمەڵێك چاودێری دوژمن

وَهَذِه صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِبَطْنِ نَخْلٍ. أَوْ تَقِفُ فِرْقَةٌ فِي وَجْهِه وَيُصَلِّي بِفِرْقَةٍ رَكْعَةً فَإِذَا قَامَ لِلثَّانِيَة فَارَقَتْهُ وَأَتَمَّتْ وَذَهَبَتْ إِلَى وَجْهِه وَجَاءَ الْوَاقِفُونَ فَاقْتَدَوْا بِه فَصَلَّى بِهِمُ الثَّانِيَةَ، فَإِذَا جَلَسَ لِلتَّشَهُّدِ قَامُوا فَأَتَمُّوا ثَانِيَتَهُمْ

دەكاو كۆمەڵەكەیتریش نوێژەكە بە تەواوی لە پشت ئیمامەكە دەكا، ئینجا كە سەلامیان داوە، ئەم كۆمەڵە دەچێتە بەرامبەر دوژمن بۆ چاودێری، كۆمەڵەچاودێرەكەش دێتەوەو ئیمامەكە دووبارە ئەو نوێژە بە پێشنوێژی بۆ ئەوانیش دەكا، بەلام ئەم نوێژەی دووەم بۆ ئیمام بە سوننەت دادەندرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَهَذِهِ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِبَطْنِ نَخْلٍ) رواه الشيخان، ئەوەش شێوەی نوێژیپێغەمبەر ﷺ بوو لە (بَطْنِ نَخْلٍ): كە شوێنێكە لە خاكی(نجد).

ئینجا بزانە: ئەگەر بگونجێ ئیمامێكیتر-كە ئەو نوێژەی نەكردبێ- پێشنوێژی بە كۆمەڵی دووەم بكا، ئەوە خێرترە، نەوەك نوێژی واجب لە پشت ئەو ئیمامە بكەن: كە نوێژێكی سوننەت دەكا، وانە پێغەمبەر ﷺ بۆیێ ئەو جۆرە نوێژەی كرد، چونكە سەحابەكان ﷺ دڵیان نەدەهات نوێژ لە پشت كەسێكیتر بكەنو پێغەمبەریش ﷺ لە نێوانیاندا بێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

جۆریسێیەمی نوێژیترس ئەمەیە: دوژمن لە لایەكیتری-جگە لە قیبلە- بێ، ئینجا ئیمام لەشكرەكە دەكاتە دوو كۆمەڵ، ئینجا: یان وەك جۆریدووەم دوو جار پێشنوێژییان بۆ دەكا (أَوْ) یان تەنها یەك جار نوێژەكە دەكاو هەر لەو نوێژەدا پێشنوێژی بۆ هەردوو كۆمەڵەكان دەكا، بەم جۆرە: (تَقِفُ فِرْقَةٌ فِي وَجْهِه) كۆمەڵێك لە ڕووی دوژمن دەوەستێو چاودێری دەكا (وَيُصَلِّي بِفِرْقَةٍ رَكْعَةً) ئیمامەكەش ڕەكعەتییەكەم-بە پێشنوێژی- بە كۆمەڵەكەیتر دەكا، ئینجا (فَإِذَا قَامَ لِلثَّانِيَةِ) هەر كاتێك ئیمام بۆ ڕەكعەتیدووەم هەڵساوە (فَارَقَتْهُ) ئەو كۆمەڵە-بە دڵ- نیەتی جیابوونەوە دێنێو (وَأَتَمَّتْ) سەربەخۆ نوێژەكەی تەولو دەكاو سەلام دەداتەوە، ئینجا (وَذَهَبَتْ إِلَى وَجْهِه) دەڕواتە بەرامبەر دوژمنو چاودێری دەكا، ئیمامەكەش لە ڕاوەستانی ڕەكعەتیدووەمدا هەر چاوەڕوانی كۆمەڵەكەیتر دەكا، جا ئەوانە جێگەیخۆیان دەگرنو (وَجَاءَ الْوَاقِفُونَ) ئەوانەش كە تا ئێستا لە بەرامبەر دوژمن وەستابون ئەوانیش دێن (فَاقْتَدَوْا بِه) لە ڕەكعەتیدووەمدا ئیقتیدا بە ئیمامەكە دەكەنو نوێژی لە پشت دادەبەستن (فَصَلَّى بِهِمُ الثَّانِيَةَ) جا ئیمام ڕەكعەتیدووەمیش-بە پێشنوێژی- بۆ ئەوانیش دەكا (فَإِذَا جَلَسَ لِلتَّشَهُّدِ) جا كە ئیمامەكە بۆ تەحیات دانیشت (قَامُوا) ئەوان بۆ ڕەكعەتیدووەم هەڵدەستنەوە پێوەو ئیمامەكەش لە تەحیاتدا چاوەڕوانیان دەكا (فَأَتَمُّوا ثَانِيَتَهُمْ) ئەوانیش ڕەكعەتیدووەمی خۆیان تەولو دەكەنو

وَلَحِقُوهُ وَسَلَّمَ بِهِمْ، وَهَذِهِ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِذَاتِ الرِّقَاعِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهَا أَفْضَلُ مِـــنْ بَطْنِ نَخْلٍ، وَيَقْرَأُ الإِمَامُ فِي إِنْتِظَارِهِ الثَّانِيَةَ وَيَتَشَهَّدُ، وَفِي قَوْلٍ يُؤَخِّرُ لِتَلْحَقَهُ، فَإِنْ صَـــلَّى مَغْرِباً فَبِفِرْقَةٍ رَكْعَتَيْنِ، وَبِالثَّانِيَةِ رَكْعَةً،

(وَلَحِقُوهُ) له تەحیاتدا دەگەنەوە ئیمامەکەو تەحیات دەخوێنن‌و (وَسَلَّمَ بِهِمْ) ئیمام لەگەڵ ئەوان پێکەوە سەلام دەدەنەوە.

(وَهَذِهِ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِذَاتِ الرِّقَاعِ) رواه الشيخان، ئەوەش شێوەی نوێژی پێغەمبەر ﷺ بوو لە (ذَاتِ الرِّقَاعِ) هەر لە خاکی(نجد)، جا (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی‌ڕاستتر (أَنَّهَا) ئەو جۆرەی سێیەم (أَفْضَلُ) خێرترە (مِنْ بَطْنِ نَخْلٍ) لە جۆری‌دووەمی(بطن نخل)، چونکە ئەم جۆرەی سێیەم نوێژی واجب لە پشت سوننەتکەری تێدا نیەو سوکترەو یەکسانترە؟ چونکە کۆمەڵێك خێری (الله أکبر)ی نوێژدابەستنی لەگەڵ ئیمامدا وەدەست دێنێ‌و کۆمەڵێکیش خێری سەلامدانەوەی لەگەڵ ئیمامدا وەدەست دێنێ.

کەوابو: لەم جۆرەی سێیەمدا (وَيَقْرَأُ الإِمَامُ) ئیمام لە ڕەکعەتی دووەمدا فاتیحەو سورەتێکی درێژ دەخوێنێ (فِي إِنْتِظَارِهِ الثَّانِيَةَ) لەو حاڵەتەی چاوەڕوانی کۆمەڵی‌دووەم دەکا، تاکو وەبێرابگەن (وَيَتَشَهَّدُ) هەروەهاش تەحیات دەخوێنێ‌و لە دوای تەحیات دوعا دەکا، تا کۆمەڵی دووەم ڕەکعەتی دووەمی خۆیان تەواو دەکەن (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: لەو چاوەڕوانکردنەدا زیکر دەکا، واتە: فاتیحەو تەحیات ناخوێنێ، بەڵکو (يُؤَخِّرُ) خوێندنی فاتیحەو تەحیات دوا دێخێ (لِتَلْحَقَهُ) تا ئەو کاتەی کۆمەڵی دووەم دەیگاتێ‌و لەگەڵ کۆمەڵەکەدا دەخوێنێ.

ئینجا بزانە: ئەو نوێژەی‌ترس بۆ ئەوەیە: گشتیان خێری‌جەماعەتیان بگاتێ، چونکە ئەگەر گشتیان نوێژەکە بە تەنهاش بکەن، هەر دروستە، هەروەها پێویستە جەماعەتەکەش لە شوێنێکی وەهادا بکرێ: چەکی دوژمن نەیانگرێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: ئەوە دەربارەی نوێژی دوو ڕەکعەتی بوو: وەك نوێژی سبەینێ‌و چوار ڕەکعەتیی کورتکراوە، بەڵام (فَإِنْ صَلَّى مَغْرِباً) ئەگەر هەر بەو جۆرەی سێیەم پێشنوێژی مەغریبی کرد (فَبِفِرْقَةٍ رَكْعَتَيْنِ) دوو ڕەکعەت–بە پێشنوێژی– بۆ کۆمەڵێك دەکاو (وَبِالثَّانِيَةِ رَكْعَةً) بۆ کۆمەڵی دووەمیش ڕەکعەتێك–بە پێشنوێژی– دەکا، واتە: ڕەکعەتی یەکەم‌و دووەم–بە پێشنوێژی– بۆ کۆمەڵێك دەکاو کۆمەڵەکە تەحیاتی یەکەم لەگەڵ ئیمامدا دەخوێنێ، ئینجا کە ئیمام هەڵساوە پێوە کۆمەڵەکە–بە دڵ– نیەتی جیابوونەوە دێنێ‌و سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو دەکاو سەلام دەداتەوەو دەڕواتە بەرامبەر دوژمن، ئینجا

وَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ عَكْسِه فِي الأَظْهَرِ، وَيَنْتَظِرُ فِي تَشَهُّدِه أَوْ قِيَامِ الثَّالِثَةِ، وَهُوَ أَفْضَلُ فِي الأَصَحِّ، أَوْ رُبَاعِيَّةً فَبِكُلٍّ رَكْعَتَيْنِ، فَلَوْ صَلَّى بِكُلِّ فِرْقَةٍ رَكْعَةً صَحَّتْ صَلاَةُ الْجَمِيعِ فِي الأَظْهَرِ، وَسَهْوُ كُلِّ فِرْقَةٍ مَحْمُولٌ فِي أُولاَهُمْ،

کۆمەڵی دووەمیش دێو لە ڕاوەستانی ڕەکعەتی سێیەمدا ئیقتیدا بە ئیمامەکە دەکا، ئیمامەکەش ئەو ڕەکعەتەی سێیەم بە پێشنوێژی بۆ ئەو کۆمەڵە دووەمە دەکا، ئینجا کە ئیمام بۆ تەحیاتی ئاخیر دانیشت کۆمەڵەکە هەڵدەستەوە پێوەو ئیمامەکەش لە تەحیاتی ئاخیردا هەر چاوەڕوان دەکا، تا کۆمەڵەکە دوو ڕەکعەتەکەیتریش تەواو دەکاو لە تەحیاتدا دەگاتەوە ئیمامەکەو پێکەوە سەلام دەدەنەوە.

(وَهُوَ) ئەو جۆرەی ڕابرا (أَفْضَلُ) خێرترە (مِنْ عَكْسِهِ) لە پێچەوانەکەی کە دەفەرموێ: ڕەکعەتێك بە کۆمەڵی یەکەم دەکاو دوو ڕەکعەت بە کۆمەڵی دووەم دەکا (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بە هێزتردا (وَيَنْتَظِرُ) ئیمام چاوەڕوانی کۆمەڵی دووەم دەکا (فِي تَشَهُّدِه) یان لە تەحیاتی یەکەمیدا (أَوْ قِيَامِ الثَّالِثَةِ) یان لە ڕاوەستانی ڕەکعەتی سێیەمدا (وَهُوَ أَفْضَلُ) چاوەڕوانکردن لە ڕاوەستاندا خێرترە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(أَوْ رُبَاعِيَّةً) یان ئەگەر -بە پێشنوێژی- نوێژێکی چوار ڕەکعەتی کرد (فَبِكُلٍّ رَكْعَتَيْنِ) دوو ڕەکعەت -بە پێشنوێژی- بۆ هەر کۆمەڵێك لە دوو کۆمەڵەکە دەکا، واتە: ڕەکعەتی یەکەمو دووەم -بە پێشنوێژی- بۆ کۆمەڵی یەکەم دەکاو لە دوای تەحیاتی یەکەم ئەو کۆمەڵە -بە دڵ- نیەتی جیابوونەوە دێنێو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو دەکاو سەلام دەداتەوەو دەچێتە بەرامبەر دوژمن، ئیمامەکەش لە ڕاوەستانی ڕەکعەتی سێیەمدا هەر چاوەڕوان دەکا، تا کۆمەڵی دووەم دێو ئیقتیدا بە ئیمام دەکاو دوو ڕەکعەت لە پشت ئیمام دەکاو لەگەڵ ئیمام تەحیات دەخوێنێ، ئینجا کۆمەڵەکە هەڵدەستێتەوەو ئیمامەکەش لە تەحیات چاوەڕوانیان دەکاو کۆمەڵەکەش دوو ڕەکعەتەکەیتر تەواو دەکاو دەگاتەوە ئیمامو پێکەوە سەلام دەدەنەوە.

(فَلَوْ صَلَّى بِكُلِّ فِرْقَةٍ رَكْعَةً) ئەگەر لە نوێژی چوار ڕەکعەتیدا ئیمام لەشکرەکە بکاتە چوار کۆمەڵو هەر ڕەکعەتێك -بە پێشنوێژی- بۆ کۆمەڵێك بکا (صَحَّتْ صَلاَةُ الْجَمِيعِ) نوێژی گشتیان دروست دەبێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، هەروەها لە نوێژی مەغریبیشدا دروستە: لەشکرەکە بکاتە سێ کۆمەڵو هەر ڕەکعەتێك بە پێشنوێژی بۆ کۆمەڵێك بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَسَهْوُ كُلِّ فِرْقَةٍ) سەهووی هەر کۆمەڵێك لە دوو کۆمەڵەکە (مَحْمُولٌ فِي أُولاَهُمْ) لە ڕەکعەتی یەکەمیاندا ئیمام هەڵیدەگرێ، کەواتە: هیچ کۆمەڵێك -بە هۆی ئەو سەهووەی لە ڕەکعەتی

وَكَذَا ثَانِيَةُالثَّانِيَةِ فِيالأَصَحِّ لاَ ثَانِيَةُالأُولَى، وَسَهْوُهُ فِيالأُولَى يَلْحَقُ الْجَمِيعَ، وَفِيالثَّانِيَةِ لاَ يَلْحَقُ الأَوَّلِينَ، وَيُسَنُّ حَمْلُ السِّلاَحِ فِي هَذِهِ الأَنْوَاعِ، وَفِي قَوْلٍ يَجِبُ.

یەکەمی‌دا کردوویەتی– نابێ سوجدەی سەهوو ببەن، چونکە لە کاتی سەهووەکە لە حاڵەتی ئیقتیدادا بونە (وَكَذَا ثَانِيَةُالثَّانِيَةِ) هەروەها سەهووی ڕەکعەتی دووەمی کۆمەڵەکەی دووەم ئەویش ئیمام هەڵیدەگرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە هێشتا هەر لە حاڵەتی ئیقتیدادانەو ئیمام لە تەحیاتدا چاوەڕوانیان دەکا (لاَ ثَانِيَةُالأُولَى) بەڵام سەهووی ڕەکعەتی دووەمی کۆمەڵەکەی یەکەم ئیمام هەڵیناگرێ، چونکە لە دوای نیەتی جیابوونەوە سەهوویان کردوەو لە حاڵەتی ئیقتیدادا نەبوە، کەوابو: بۆ خۆیان سوجدەی سەهوو دەبەن.

(وَسَهْوُهُ فِيالأُولَى) سەهووی ئیمام لە ڕەکعەتی‌یەکەمدا (يَلْحَقُ الْجَمِيعَ) دەگاتە گشتیان، واتە: ئەگەر ئیمام لە ڕەکعەتی‌یەکەمی‌دا سەهووی کرد، سوننەتە: کۆمەڵی‌یەکەم پێش سەلامدانەوەی خۆی سوجدەی سەهوو ببا، کۆمەڵی‌دووەمیش لەگەڵ ئیمام سوجدەی سەهوو دەبا (وَفِي الثَّانِيَةِ) سەهووی‌ئیمام لە ڕەکعەتی‌دووەمدا (لاَ يَلْحَقُ الأَوَّلِينَ) ناگاتە مەئمومەکانی کۆمەڵی‌یەکەم، چونکە پێش سەهووکردنی ئیمام نیەتی جیابوونەوەیان هێناوە، بەڵام دەگاتە کۆمەڵی‌دووەم، کەوابو: لەگەڵ ئیمامدا سوجدەی سەهوو دەبەن.

(وَيُسَنُّ) سوننەتە: بۆ ئەو کەسەی نوێژی‌ترس دەکا (حَمْلُ السِّلاَحِ) چەك هەڵبگرێ (فِي هَذِهِ الأَنْوَاعِ) لە هەر سێك جۆرەکەی نوێژی‌ترسدا (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (يَجِبُ) واجبە: لە نوێژی‌ترسدا چەك هەڵبگرێ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ﴾ با کۆمەڵێکی سەحابەکان لەگەڵ تۆدا ڕابوەستن نوێژ بکەن‌و چەکەکەی خۆیان بە دەستەوە بگرن. بەڵام فەرموودەی بەهێز ئەو فەرمانەی بە سوننەت داناوە.

ئینجا بزانە: مەرجە: چەکەکە پاك بێو ڕێگەی هیچ ڕوکنێکی نوێژ نەگرێ، چونکە ئەگەر چەکەکە پیس بوبێ، یان ڕێگەی ڕوکوع، یان سوجدە بگرێ، ئەو کاتە هەڵگرتنی حەرامەو نوێژ بەتاڵ دەکا، هەروەها ناپەسندە: هەڵگرتنی ئەو جۆرە چەکەی نوێژکەرەکانی‌تر ئازار دەدا.

هەروەها بزانە: ئەگەر مەترسی شکان‌و لەناوچوون هەبێ، ئەو کاتە چەك هەڵگرتن واجبەو دانانی حەرامە، بەڵام ئەگەر مەترسی نەبو، ئەو کاتە دانانی ناپەسندە، جامەبەست لە هەڵگرتنی چەك–لە نوێژی‌ترسدا– ئەوەیە: بە ئاسانی دەستی بگاتێ، کەوابو: جیاوازی نیە بە شانیەوە بێ، یان لەبەردەستی دابنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

اَلرَّابِعُ: أَنْ يَلْتَحِمَ الْقِتَالُ أَوْ يَشْتَدَّ الْخَوْفُ فَيُصَلِّي كَيْفَ أَمْكَنَ رَاكِباً وَمَاشِياً، وَيُعْذَرُ فِي تَرْكِ الْقِبْلَةِ وَكَذَا الأَعْمَالِ الْكَثِيرَةِ لِحَاجَةٍ فِي الأَصَحِّ، لاَ صِيَاحٍ، وَيُلْقِي السِّلاَحَ إِذَا دَمِيَ، فَإِنْ عَجَزَ أَمْسَكَهُ، وَلاَ قَضَاءَ فِي الأَظْهَرِ،

(اَلرَّابِعُ) چوارەمین جۆری نوێژی ترس ئەمەیە: کە لە حاڵەتی ترسی بەهێزدا دەکرێ: وەك (أَنْ يَلْتَحِمَ الْقِتَالُ) جەنگاوەرەکان لە جەنگدا لەگەڵ دوژمن تێکەڵ ببن و نەگونجێ واز لە جەنگ بێنن (أَوْ يَشْتَدَّ الْخَوْفُ) یان ترس زۆر بە هێز ببێ و بترسێن–ئەگەر ببنە دوو کۆمەڵ– دوژمن هێرش بکاتە سەریان، کەوابو: لەو حاڵەتەدا (فَيُصَلِّي) واجبە: گشت کەسێك نوێژە واجبەکان بکا (كَيْفَ أَمْكَنَ) بە هەر چۆنیەتییەکی بگونجێ: (رَاكِباً) بە سواری و (وَمَاشِياً) بە پیادەیی، واتە: لەو حاڵەتانەدا دروست نیە: نوێژەکە لە کاتی خۆی دوا بێخێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَانًا﴾. قالَ ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي تَفْسِيرِهَا: (مُسْتَقْبِلِي الْقِبْلَةِ وَغَيْرَ مُسْتَقْبِلِيهَا)﴾ رواه البخاري، ئەگەر ترسان، نوێژەکەتان بکەن بە پیادەیی، یان بە سواری، جا ڕووتان لە قیبلە بێ، یان نا.

ئینجا هەر بە بەڵگەی ئایەتەکە (وَيُعْذَرُ) جەنگاوەر عوزری دەدرێتێ (فِي تَرْكِ الْقِبْلَةِ) لە وازلێهێنانی قیبلەدا، واتە: ئەگەر بە هۆی جەنگ نەیتوانی ڕوو لە قیبلە بکا، نوێژەکەی دروست دەبێ، هەرچەند لە حاڵەتی نوێژدابەستن و ڕوکووع و سوجدەشدا ڕوو لە قیبلە نەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَكَذَا الأَعْمَالِ الْكَثِيرَةِ) هەروەها عوزری دەدرێتێ لە کردارە زۆرەکاندا: وەك لێدان و چەك هاویشتن و غاردان و ئەو جۆرە کردارانە (لِحَاجَةٍ) بە هۆی پێویستی جەنگ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، واتە: ئەگەر ئەو کردەوە زۆرانەی بە هۆی پێویستی جەنگ نەبون، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(لاَ صِيَاحٍ) بەڵام عوزری نادرێتێ لە نەعرەتە لێدان و هاوارکردن و قسە کردن، واتە: هەر یەکێك لەوانە ئەگەر بە قەسدی بێ و دوو پیتی لێ ئاشکرا ببێ، نوێژەکەی بەتاڵ دەکەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُلْقِي السِّلاَحَ) واجبە: جەنگاوەر چەکەکەی دابنێ (إِذَا دَمِيَ) هەر کاتێك چەکەکەی خوێناوی بو، یان بە پیسیەکی تر پیس بو: خوێنەکەو پیسیەکەش لەبەر زۆری لێیان نەدەبوردرا (فَإِنْ عَجَزَ) بەڵام ئەگەر توانای دانانی نەبو؟ چونکە ناچار بو هەڵیبگرێ (أَمْسَكَهُ) چەکە پیسبووەکەی بە دەستیەوە دەگرێ و نوێژەکەی دەکا (وَلاَ قَضَاءَ) دووبارەکردنەوەشی لە سەر نیە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بە هێزتردا، بەڵام لە سەرچاوەکاندا پشتیان بەم

وَإِنْ عَجَزَ عَنْ رُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ أَوْمَأَ وَالسُّجُودَ أَخْفَضَ، وَلَهُ ذَا النَّوْعُ فِي كُـلِّ قِتَـالٍ وَهَزِيمَةٍ مُبَاحَيْنِ، وَهَرَبٍ مِنْ حَرِيقٍ وَسَيْلٍ وَسَبُعٍ، وَغَرِيمٍ عِنْدَ الإِعْسَارِ وَخَوْفِ حَبْسِهِ، وَالأَصَحُّ مَنْعُهُ لِمُحْرِمٍ خَافَ فَوْتَ الْحَجِّ،

فەرموودەیە نەبەستوە، بەڵكو ئەو فەرموودەیان بە بەهێزتر دانـاوە: كە بـە هـۆی ئـەو پیسـیە دووبارەكردنەوەی نوێژەكە واجبە، چونكە مەرجی پاكی‌ی ناتەواوە.

(وَإِنْ عَجَزَ عَنْ رُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ) ئەگەر جەنگاوەرەكە توانای نەبو ڕوكووع، یـان سـوجدە ببـا (أَوْمَأَ) واجبە: ئاماژە بە ڕوكووع‌و سـوجدە بكـا (وَالسُّجُودَ أَخْفَضَ) واجبـە: سـوجدەكەی نزمتر بكا لە ڕوكووعەكەی.

(وَلَهُ) بۆ نوێژكەر دروستە: (ذَا النَّوْعُ) ئەو جۆرە نوێژەی‌چوارەم بكا: كـە لـە حاڵەتی‌ترسی بە هێـزدا دەكـرێ (فِـي كُـلِّ قِتَـالٍ) لـە حاڵـەتی كشـت جـەنگێك‌و (وَهَزِيمَةٍ) كشـت بـەزینێك (مُبَاحَيْنِ) كە جەنگەكەو بەزینەكە هـەردووكیان حـەڵاڵ بـن: وەك بـەرگری‌كردن لـە ئـاین‌و مـاڵ‌و نـاموس، جـەنگ لـە دژی ڕێگـرو هەڵگـەڕاوەكان لـە دەوڵـەتی ئیسـلامی ڕاسـتەقینە، هەروەها بەزینی‌موسڵمانان لە بەردەم لەشكرێكی سێ هەندی خۆیان، یـان زیـاتر، كەواتـە: ئەگەر جەنگەكە، یان بەزینەكە حەڵاڵ نەبو ئەو جۆرە نوێژە دروسـت نیـە: وەك جـەنگ لـە دژی موسڵمانان بە ناهەق، یان جەنگی عەشیرەت‌و گرۆهـەكان بـە هـۆی ڕەگـەز پەرسـتی‌و دەمارگیری، یان بەزینی موسڵمانان لە بەردەم لەشكرێكی دوو هەندی خۆیان، یـان كـەمتر، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَهَرَبٍ) هەروەها ئەو جۆرە نوێژەی‌چوارەمی بۆ دروستە لـە حاڵەتی‌هەڵاتنـدا: (مِـنْ حَرِيـقٍ) لە ترسی سووتان‌و (وَسَيْلٍ) لافاو و (وَسَبُعٍ) دڕندەو ستەمكارو (وَغَرِيمٍ) خـاوەن قـەرز (عِنْـدَ الإِعْسَـارِ) كـە نـەبوویی بـێ‌و قەرزەكـەی پێ‌نەدرێتـەوەو (وَخَـوْفِ حَبْسِـهِ) بشترسـێ بەنـد بكـرێ، واتـە: ئـەو جـەنگاوەرو بـەزیو و هەڵاتووانـەی‌ڕابردوو، چـۆن بۆیـان بگونجـێ نوێـژە واجبەكەیان دەكەن‌و ئاماژە بە ڕوكووع‌و سوجدە دەكـەن‌و بـە ڕێگـەی خۆیانـدا ڕادەكـەن، جا ئەگەر نەگونجا، دروستە ڕوو لە قیبلە نەكەن‌و هیچیان دووبارەكردنـەوەی نوێژەكـەیان لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (مَنْعُهُ) ئەو جۆرە نوێژەی‌چوارەم قەدەغەیەو دروسـت نیـە: (لِمُحْرِمٍ) بۆ ئەو حاجیـەی ئیحرامـی بەسـتوەو لـە كـاتی نوێـژی عیشـادا دەڕواتـە عەرەفـەو (خَـافَ فَـوْتَ الْحَـجِّ) دەترسـێ حەجەكـەی بفـەوتێ، چـونكە ئەگـەر لـە شـوێنێك بوەسـتێ‌و نوێژی عیشا بكا فریای وەستانی (عرفة) ناكەوێ، كەواتە: واجبـە: نوێژەكـەی دوا بخـاو بـە پەلـە بڕواتـە (عرفـة)، چـونكە قەزاكردنـەوەی نوێـژ ئاسـانترە لـە قەزاكردنـەوەی حـەج، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَلَـوْ صَـلَّوْا لِـسَوَادٍ ظَـنُّوهُ عَـدُوّاً فَـبَانَ غَـيْرُهُ قَـضَوْا فِـي الأَظْـهَـرِ.
(فَصْلٌ) يَحْرُمُ عَلَى الرَّجُلِ اسْتِعْمَالُ الْحَرِيرِ بِفَرْشٍ وَغَيْـرِهِ، وَيَحِـلُّ لِلْمَـرْأَةِ لُبْسُـهُ، وَالأَصَحُّ تَحْرِيمُ افْتِرَاشِهَا، وَأَنَّ لِلْوَلِيِّ إِلْبَاسَهُ الصَّبِيَّ، قُلْتُ: الأَصَحُّ حِلُّ افْتِرَاشِهَا وَبِـهِ قَطَعَ الْعِرَاقِيُّونَ وَغَيْرُهُمْ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَجُوزُ لِلرَّجُلِ لُبْسُـهُ لِلضَّـرُورَةِ كَحَـرٍّ وَبَـرْدٍ مُهْلِكَيْنِ أَوْ فَجْأَةِ حَرْبٍ وَلَمْ يَجِدْ غَيْرَهُ،

(وَلَوْ صَلَّوْا) ئەگەر ئەو جۆرە نوێژەی چوارەمیان کرد (لِسَوَادٍ) لە ترسی ڕەشـایەتیەك: وەکـو کۆمەڵـە وولاغێـك، یـان کۆمەڵـە درەختێکیـان بینـیو (ظَنُّـوهُ عَـدُوًّا) وا تێگەیشـتن ڕەشایەتیەکە دوژمنە (فَبَانَ خِلاَفُهُ) جا ئاشکرا بوو: دوژمن نەبو (قَضَـوْا) واجبـە: نوێژەکـە دووبارە بکەنەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بە هێزتردا، چونکە لـە ڕاستیدا هـیچ ترسـێك نەبوەو ئەوان بە هەڵەدا چوونە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی جل و بەرگ ﴾

(يَحْرُمُ عَلَى الرَّجُلِ) لە پیاوی بالغ حەڕامە (اسْتِعْمَالُ الْحَرِيرِ) ئاوریشم بـەکار بێنـێ: (بِفَـرْشٍ) وەك بـە ڕاخسـتن بـەکاری بێنـێ بـۆ لـە سـەر خـەوتنو دانیشـتن (وَغَيْـرِهِ) هـەروەها بەکارهێنانی تریش: وەك بیکاتە بەرگ، یان شتی پێ داپۆشێ.
(وَيَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ لُبْسُهُ) بۆ ئافرەت حەڵاڵە: بەرگی ئاوریشم دەبـەر بکـا، بـە بەڵگـەی(إجمـاع)، چـونکە پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِنَّ هَذَيْنِ –أَيِ الذَّهَبَ وَالْحَرِيرَ– حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي﴾ وفي رواية: ﴿حِلٌّ لإِنَاثِهَا﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، بەکارهێنانی زێڕو ئاوریشـم لـە نێرینەی ئوممەتم حەڕامەو بۆ ئافرەتانی ئوممەتم حەڵاڵە.
ئینجابزانە: باسی حەڕامی زێڕ بۆ پیاوان، لە زەکاتی زێڕو زیودا ڕوون دەکەینەوە، إن شاءالله تعالى.
(وَالأَصَحُّ) فەرموودەیڕاسـتتر (تَحْـرِيمُ افْتِرَاشِـهَا) حەڕامـە ئـافرەت ئاوریشـم ڕابێخـێ، بـەڵام ئەوە بێهێزە (وَأَنَّ لِلْوَلِيِّ) لە فەرموودەیڕاستتر: بۆ سەرپەرشـتکاریمندالّ دروسـتە (إِلْبَاسَـهُ الصَّبِيَّ) بەرگیئاوریشم دەبەر منداڵینێرینە بکا، چونکە داوالێکردنیشـەرع منـدالّ ناگرێتـەوە (قُلْتُ) ئیمـام (النـواوي) دەفـەرموێ (الأَصَـحُّ) فـەرموودەی ڕاسـتتر ئەمەیـە (حِـلُّ افْتِرَاشِـهَا) حەڵاڵـە ئـافرەت ئاوریشـم ڕابێخـێ (وَبِـهِ قَطَـعَ الْعِرَاقِيُّـونَ وَغَيْـرُهُمْ) بـەو فەرموودەیـە زانایـانی عێراقو ئەوانیتر بڕیارەکەیان بڕاندۆتەوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو (وَاللهُ أَعْلَمُ).
(وَيَجُوزُ لِلرَّجُلِ) بۆ پیاوی بالغ دروستە: (لُبْسُهُ لِلضَّرُورَةِ) بەرگی ئاوریشم دەبەر بکا لـە بـەر ناچاری (كَحَرٍّ وَبَرْدٍ مُهْلِكَيْنِ) وەکو گەرمایەكو سەرمایەکی بەهێز: کـە گیـانی، یـان سـوودی ئەندامێکی لە دەسـت بـدەن، یـان تووشـی ئـازارێکی زۆری بکـەن (أَوْ فَجْأَةِ حَرْبٍ) یـان لـە ناکاو جەنگێك ڕوو بداو (وَلَمْ يَجِدْ غَيْرَهُ) جگە لە بەرگیئاوریشم هیچیتری دەسـت نەکـەوێ

وَلِلْحَاجَةِ كَجَرَبٍ وَحِكَّةٍ وَدَفْعِ قَمْلٍ، وَلِلْقِتَالِ كَدِيبَاجٍ لاَ يَقُومُ غَيْرُهُ مَقَامَهُ، وَيَحْرُمُ الْمُرَكَّبُ مِنْ إِبْرِيسَمٍ وَغَيْرِهِ إِنْ زَادَ وَزْنُ الإِبْرِيسَمِ، وَيَحِلُّ عَكْسُهُ، وَكَذَا إِنِ اسْتَوَيَا فِي الأَصَحِّ، وَيَحِلُّ مَا طُرِّزَ أَوْ طُرِّفَ بِحَرِيرٍ قَدْرَ الْعَادَةِ،

دەبەری بکا (وَلِلْحَاجَةِ) هەروەها لەبەر پێویستیش دروستە: بەرگی ئاوریشم دەبەر بکا (كَجَرَبٍ) وەكو خروشتی‌تەڕو (وَحِكَّةٍ) خروشتی‌وشك، هەروەها پۆشینی عەورەت ئەگەر پۆشاكی‌تری دەست نەكەوێو (وَدَفْعِ قَمْلٍ) بۆ چارەسەری ئەسپێ ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: أَنَّهُ ﷺ رَخَّصَ لِعَبْدِالرَّحْمَنِ بنِ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرِ فِي لُبْسِ الْحَرِيرِ لِحِكَّةٍ بِهِمَا﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ ڕێگەیدا: (عبدالرحمن)و (زبیر) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا بەرگی ئاوریشم دەبەر بكەن، چونكە خروشتیان هەبو.

(وَلِلْقِتَالِ) هەروەها لە حاڵەتی جەنگدا دروستە ئەو جۆرە ئاوریشمە دەبەر بكا: كە چەك كاری لێناكا (كَدِيبَاجٍ) وەكو ئاوریشمی ئەستوور، كە (لاَ يَقُومُ غَيْرُهُ مَقَامَهُ) شتێكی‌تر لە جێگەی ئەو ئاوریشمە ئەستوورە نەبێ دەبەری بكاو چەك كاری لێنەكا، واتە: چەكی وەكو شمشێرو تیر.

(وَيَحْرُمُ) لە پیاوی نێرینە حەرامە (الْمُرَكَّبُ) هەر شتێك كە بە تێكەڵاوی دروست كرابێ (مِنْ إِبْرِيسَمٍ) لە ئاوریشمو (وَغَيْرِهِ) شتی‌تر: وەكو لۆكەو كتانو خوری (إِنْ زَادَ وَزْنُ الإِبْرِيسَمِ) ئەگەر كێشی ئاوریشمەكە زیاتر بێ لە شتەكانی‌تر (وَيَحِلُّ عَكْسُهُ) بەڵام پێچەوانەكەی حەڵاڵە، واتە: ئەگەر كێشی شتەكان لە ئاوریشمەكە زیاتر بێ.

(وَكَذَا) هەروەها حەڵاڵە (إِنِ اسْتَوَيَا) ئەگەر كێشی ئاوریشمەكەو شتەكان یەكسان بێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: إِنَّمَا نَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنِ الثَّوْبِ الْمُصْمَتِ مِنَ الْحَرِيرِ، فَأَمَّا الْعَلَمُ وَسَدَى الثَّوْبِ مِنَ الْحَرِيرِ فَلاَ بَأْسَ بِهِ﴾ رواه ابوداود بإسنادصحيح، پێغەمبەرﷺ تەنها ئەو بەرگەی قەدەغە كردوە: كە هەر هەمووی لە ئاوریشم بێ، بەڵام ئەگەر نەخشی جلەكە، یان ڕایەڵەكەی لە ئاوریشم بێ، حەرام نیە.

(وَيَحِلُّ) حەڵاڵە بۆ پیاوی بالغ (مَا طُرِّزَ) ئەو بەرگەی ڕۆخەكانی تەنها لە ئاوریشم چنراوە، بەو مەرجەی لە چوار پەنجە زیاتر نەبێ، هەروەك لە (صحیح مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

(أَوْ طُرِّفَ) یان نەخشی لە سەر ڕۆخەكان كراوە (بِحَرِيرٍ) بە داوی ئاوریشم (قَدْرَ الْعَادَةِ) بە ئەندازەی عادەتی خەڵك ﴿عَنْ أَسْمَاءَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا - وَقَدْ أَخْرَجَتْ جُبَّةً لَهَا لِبْنَةُ دِيبَاجٍ وَفَرْجَيْهَا مَكْفُوفَيْنِ بِالدِّيبَاجِ - وَقَالَتْ: هَذِهِ جُبَّةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَانَ يَلْبَسُهَا، فَنَحْنُ نَغْسِلُهَا لِلْمَرْضَى يُسْتَشْفَى بِهَا﴾ رواه مسلم، (أسماء)ی كیژی ئیمامی(أبی‌بكر) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا جوببەیەكی هێنا دەرەوە، پشت ملو ڕۆخەكانی بە ئاوریشم نەخشێندرابونو فەرمووی: ئەمە جوببەكەی

وَلُبْسُ الثَّوْبِ النَّجِسِ فِي غَيْرِ الصَّلاَةِ وَنَحْوِهَا، لاَ جِلْدِ كَلْبٍ وَخِنْزِيرٍ إِلاَّ لِضَرُورَةٍ كَفَجْأَةِ قِتَالٍ، وَكَذَا جِلْدُ الْمَيْتَةِ فِي الأَصَحِّ، وَيَحِلُّ الإِسْتِصْبَاحُ بِالدُّهْنِ النَّجِسِ عَلَى الْمَشْهُورِ.

پێغەمبەرە ﷺ کە لە ژیانـدا مـابو دەبـەری دەکـرد، ئێسـتاش ئێمـە بـۆ نەخۆشـەکان دەیشۆینو ئاوشۆرەکەشی دەدەینە نەخۆشەکانو شیفایان بۆ دێو چاك دەبنەوە.

ئینجا بزانـە: ئـەو حەدیسـە یەکێکـە لـەو بەڵگانـە: کـە بەرەکـەت وەرگـرتن سـوننەتە: بـە ئاسەواری پیاوچاکانو بە جلەکانیان، واتە: لە دوای مردنیـان، هـەروەك ئیمـامی (النـواوي) لە (شرح مسلم)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَلُبْسُ الثَّوْبِ النَّجِسِ) هەروەها دروستە: دەبەرکردنی بەرگی پیسـبوو (فِـي غَيْرِ الصَّلاَةِ) لـە کاتەکانی جگە لە ناو نوێژدلو (وَنَحْوِهَـا) ئـەو شتانەی وکـو نوێـژن: وەك تـەوافی مـاڵیخواو خوتبەیجومعـەو سـوجدەی (تـلاوَة)و (شُـكر)، واتـە: چـونکە نوێـژو ئـەوانیتر بـە بـەرگی پیسەوە دروست نابن، هـەروەها بـەو مەرجـەش دروسـتە بـەرگی پیسـبوو دەبـەر بکـا: کـە جلەکەو لاشەکەی وشك بن، چونکە ئەگەر جلەکەی، یـان لاشـەکەی تـەڕ بـێ، ئـەو کاتـەش -ئەگەر ناچـار نـەبێ- دروسـت نیـە دەبـەری بکـا، هەرچـەند لـە نوێـژو تەوافیشـدا نـەبێ، چونکە لاشەی پیس دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(لاَ جِلْدِ كَلْبٍ وَخِنْزِيرٍ) بـەلام دروسـت نیـە: پیسـتەی سـەگو بـەراز، یـان وەچـەی یـەکێکیان دەبەر بکا، چونکە گـلاوە (إِلاَّ لِضَـرُورَةٍ) تـەنها لـە بـەر ناچـاری نـەبێ (كَفَجْـأَةِ قِتَـالٍ) وەك لـە ناکاو جەنگێك ڕوو بدا، یان لە ترسی گەرما و سەرمای بـەهێز، ئـەو کاتـە لـە بـەر ئـەو جـۆرە ناچاریانە دروستە پیستەکان دەبەر بکا، بەو مەرجەی هیچ بەرگێکیتری دەست نەکەوێ.

(وَكَذَا) هـەروەها حەرامـە (جِلْدُ الْمَيْتَـةِ) پیسـتەی ئـاژەڵیمردار دەبـەر بکـا پـێش دەبـاغکردنی (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسترتردا، چونکە لە بنچینەدا پیسە، کـەوابو: هـەر کاتێـك دەبـاغ بکرێ دروستە دەبەری بکا، هەروەها ئەگەر هیچ بەرگێکیتری دەست نەکەوێ، ئـەو کاتـە لـە بەر ناچاری دروستە پیستەی مردار دەبەر بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَحِلُّ الإِسْتِصْبَاحُ) حەلالـە چـرا دابگیرسـێنێ (بِالدُّهْنِ النَّجِسِ) بـە ڕونـی پـیسو بـە نـەفتو گـازی پیسـبوو (عَلَى الْمَشْهُورِ) لـە سـەر فـەرموودەی ناسـراوی مەزهـەب، بـەو مەرجـەی لـە مزگەوتدا نـەبێ ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنِ الْفَأْرَةِ تَقَعُ فِي السَّمْنِ؟ فَقَالَ اسْتَصْـبِحُوا بِهِ أَوْ فَانْتَفِعُوا بِهِ﴾ رواه الطحاوي وصححه، پرسیار لـە پێغەمبـەر ﷺ کـرا: دەربـارەی مشـك کـە بکەوێتە ناو ڕون؟ فـەرمووی: چـرای پـێ دابگیرسـێنن، یـان فـەرمووی: سـوودی لێوەربگـرن.

هەروەها دروستە: شتی پیسبوو دەرخواردی ئـاژەڵ بـدرێو هـەنگوینی پیسـبوو دەرخـواردی مێشیهەنگوین بدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی چەند سوننەتێکی جل و بەرگ ﴾

١- سوننەتە: مرۆڤی موسڵمان بەردەوام شێوەو سیمای خۆی جوان و پوختە بکاو لاشەو بەرگی خۆی پاك و جوان ڕابگرێ و بە گوێرەی هەبوون بەرگی مامناوەنجی دەبەر بکا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنّ الله يُحبُّ أنْ يَرَى أثَرَ نعْمَته عَلَى عَبْده﴾حديث حسن رواه الترمذي وغيره، خوایگەورە پێی خۆشە نیشانەی نیعمەتیخۆی لە سەر بەندەی خۆی ببینێ.

هەروەها سوننەتە: بە بۆنەی کۆبوونەوەو ئامادەبوون لە دانیشگەی پیاو ماقوڵان و شوێنە گشتیەکان، بەرگی ڕێك و ناودارو ڕێزدار دەبەر بکا ﴿عَنْ أسْمَاءَ رضي الله عنها: أنَّهَا أخْرَجَتْ جُبَّةً منْ طَيَالسَة مَكْفُوفَةَ الْجيب وَالْكُمَّيْن بالدِّيبَاج، فَقَالَتْ: هَذه جُبَّةُ رَسُول اللهﷺ كَانَ يَلْبَسُهُ للْوَفْد وَالْجُمُعَة﴾رواه البخاري في الأدب المفرد، (أسماء) جوببەیەکی هێنا دەرەوە، ڕۆخەکانی بە ئاوریشم نەخشێندرابو و فەرمووی: ئەمە جوببەی پێغەمبەرەﷺ کە لە ژیاندا مابو، بۆ پێشوازی وەفدیمێوان و بۆ خوتبەو نوێژی جومعە دەبەری دەکرد.

٢- هەروەها سوننەتە: نوێن و ڕایەخی ناو ماڵیش بە پاك و ڕێك و پێکی ڕابگرێ و ناو ماڵ و دەوروبەری ماڵ پاك بکاتەوەو ماوە نەدا: تۆزو زبڵی لێ کۆببێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنّ اللهَ طَيِّبٌ يُحبُّ الطَّيِّبَ نَظيفٌ يُحبُّ النَّظَافَةَ، فَنَظِّفُوا أفْنيَتَكُمْ وَلاَ تَشَبَّهُوا باليَهُود﴾ رواه الترمذي بسندحسن، خوایگەورە پاك و بێعەیبە، پاك و خاوێنیی پێخۆشە، کەوابو: دەوروبەری ماڵەکانتان پاك بکەنەوەو خۆتان وەجولەکەکان مەچوێنن.

کەوابو: سوننەتە: لاشەو جل و بەرگی لە چڵکنی پاك بکاتەوەو خۆی بە شێوەیەکی ناشیرین نەهێنێتە بەر چاو ﴿عَنْ جَابرٍ رضي الله عنه: رَأَى النَّبيُّﷺ رَجُلاً شَعثاً قَدْ تَفَرَّقَ شَعَرُهُ، فَقَالَ: أمَا كانَ هَذَا يَجدُ مَايُسَكِّنُ به شَعَرَهُ، وَرَأَى رَجُلاً آخَرَ عَلَيْه ثيَابٌ وَسخَةٌ، فَقَالَ: أمَا كَانَ هَذَا يَجدُ مَايَغْسلُ به ثَوْبَهُ﴾رواه ابوداود بسند صالح، پێغەمبەرﷺ پیاوێکی بینی مووەکانی ناڕێك و پەرت و بڵاو بووە، ئینجا فەرمووی: ئەوە هیچی دەست ناکەوێ مووەکانی پێ ڕێك بێخێ. هەروەها پیاوێکیتری بینی بەرگێکی چڵکنی دەبەر دایە، ئینجا فەرمووی: ئەوە هیچی دەست ناکەوێ جلەکەی پێ بشۆرێ.

٣- هەروەها سوننەتە: مێزەر بنێتە سەر، چونکە لە چەند حەدیسێکی(صحیح)دا هاتووە پێغەمبەرﷺ مێزەری لە سەر بەستوە ﴿عَنْ عُمَر بن حُرَيْث رضي الله عنه: رَأَيْتُ النَّبيَّﷺ عَلَى الْمنْبَر وَعَلَيْه عمَامَةٌ سَوْدَاءُ قَدْ أرْخَى طَرَفَهَا بَيْنَ كَتفَيْه﴾رواه مسلم وأصحاب السنن، پێغەمبەرمﷺ بینی لە سەر مینبەر ووتاری دەدا، مێزەرێکیڕەشی لە سەری بەستبو و لیچکیمێزەرەکەی بە نێوان هەردوو شانیدا شۆڕ کردبۆوە.

....

ئینجا بزانە: لیچکی مێزەرەکە شۆڕ بکاتەوە، یان شۆڕی نەکاتەوە، هەردووکی یەکسانە، واتە: شۆڕنەکردنەوەی لیچکی مێزەر ناپەسند نیە، چونکە لە هیچ حەدیسێکدا قەدەغە نەکراوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

٤- (طَيْلَسَان)، واتە: ئەو چەفیەی لە سەر سەر دادەنرێ، دوو جۆرە:

یەکەم: (اْلمُحَنَّك)، واتە: دەمامککراو، کە لە سەر کوڵاو، یان لە سەر مێزەر دادەنرێ‌و بەشی زۆری ڕووی پێ دادەپۆشرێ‌و لیچکەی ڕاستەی بە بن چەناگەدا ئەهێنرێتە سەر ئەستۆو دەورە لە هەموو ملی دەدلو بە سەر لا سینگی ڕاستەدا شۆڕ دەکرێتەوە، لیچکەکەی‌تریشی بە سەر لاسینگی چەپەدا شۆڕ دەکرێتەوە، جا ئەم جۆرەی یەکەم بە یەکدەنگی زانایان سوننەتەو چەند حەدیسێکی(صحیح)ی دەرهەق هاتوەو بنچینەیەکی ئەم جۆرە دەمامکە حەدیسەکەی کۆچکردنە، کە حەزرەتی(عائشة) دەفەرموێ: ﴿قَالَ قَائِلٌ لأَبِي بَكْرٍ ﷺ: هَذَا رَسُولُ اللهِ ﷺ مُتَقَنِّعًا﴾رواه البخاري، یەکێك بە ئیمامی(أبوبکر)ی گوت: ها ئەمە پێغەمبەرە ﷺ دەمامکی کردوە. هەروەك لە (فتح الباري)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: پێی دەگوترێ: (اْلمُقَوَّر) واتە: ناوبڕکراو، کە هیچ لیچکێکی نەخرێتە بن چەناگە، بەڵکو یەکسەر هەردوو لیچکەکانی شۆڕ بکرێنەوە، جا ئەگەر بەو شێوەیە لە بن مێزەریش دابندرێ، هەر بە بەشێکی ئەم جۆرەی‌دووەم دادەنرێ، چونکە ئەم جۆرەی‌دووەم بە یەکدەنگی زانایان (مَكْرُوه) ناپەسندە، چونکە دروشمی ئەو حەفتا هەزار جولەکانەیە: کە لەگەڵ (دَجَّال)دانە، هەروەك لە حەدیسێکدا بە ڕیوایەتی ئیمام (أحمد) هاتووە، لە (تحفة)شدا مەسەلەی (طَيْلَسَان)ی بە درێژی ڕوون کردۆتەوە.

ئەوەش وا دەگەیەنێ: کە ناپەسندە: مرۆڤی موسڵمان لە جل‌و بەرگدا خۆی وەکافران بچوێنێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ﴾رواه ابوداود والطبراني بسند حسن، هەر کەسێك خۆی وەگەلێك بچوێنێ، ئەویش یەکێکە لەم گەلە. واتە: لە ڕیزی ئەوان دەژمێردرێ.

٥- لە جل‌و پێڵاو داکەندندا سوننەتە: دەست بە لای‌چەپەی بکا، بۆ دەبەرکردنیش سوننەتە: دەست بە لای‌ڕاستەی بکا، جا هەر کاتێك پێڵاوێك، یان جلێکی نوێی دەبەر کرد، سوننەتە بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ كَسَوْتَنِيهِ، أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِهِ وَخَيْرِ مَا صُنِعَ لَهُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ لَهُ﴾حديث صحيح رواه أصحاب السنن، خوایە حەمدو شوکر تەنها بۆ تۆیە، خوایە تۆ ئەم بەرگەت دەبەر کردوم (ناوی جلەکە دێنێ) خوایە لێت دەپاڕێمەوە چاکەی ئەم بەرگەم بدەیێ‌و چاکەی ئەو شتەشم بدەیێ کە بۆی دروست

....

کراوە، خۆم بە تۆ دەپارێزم لە خراپەی ئەم بەرگەو لە خراپەی ئەو شتەش کە بۆی دروست کراوە.

ئینجا سوننەتە: بەرگە کۆنەکەش بە خێر بداتە کەسێك، چونکە ئەوها لە حەدیسێکی بێ‌هێزدا هاتووەو ئیمامی(الترمذي) گێڕاویەتیەوە، هەروەها سوننەتە پیرۆزبایی لە خاوەنی بەرگە نوێیەکە بکرێو بگوترێ: ﴿تُبْلِي وَيُخْلِفُ اللهُ تَعَالَى﴾رواه البخاري وأصحاب السنن، واتە: ئەم بەرگە کۆن بکەی‌و خوای گەورە بەرگی‌تریشت بداتێ.

٦- بۆ پیاو حەرامە: دامێنی جلەکانی-وەك دامێنی کراس‌و دەلینگی شەڵوار- لە گۆزینگەکانی بەرەو خوارتر درێژ بکا بە مەبەستی دەعیەو لە خۆ ڕازیبوون، بەڵام ئەگەر بە هۆی دەعیە نەبو، ئەو کاتە درێژکردنی دامێن‌و دەلینگ حەرام نیە، بەڵکو ناپەسندە، هەروەك لە (المجموع)و (شرح مسلم)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ خُيَلاَءَ لَمْ يَنْظُرِ اللهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَقَالَ أَبُوبَكْرٍ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أَحَدَ شِقَّيْ إِزَارِي يَسْتَرْخِي إِلاَّ أَنْ أَتَعَاهَدَ ذَلِكَ مِنْهُ، فَقَالَﷺ: لَسْتَ مِمَّنْ يَصْنَعُهُ خُيَلاَءَ﴾ رواه البخاري، هەر کەسێك لە بەر دەعیە جلی‌خۆی درێژ بکاو بە زەمیندا ڕایبخشێنێ، خوای گەورە بە چاوی‌ڕەحمەت تەماشای ناکا. ئیمامی(أبوبکر) فەرمووی: ئەی پێغەمبەری‌خواﷺ من لایەکی پەشتەماڵەکەم شۆڕ دەبێتەوە مەگەر ئاگاداری بم. پێغەمبەرﷺفەرمووی: تۆ لەو جۆرە پیاوانە نیت: کە بۆ دەعیە وا دەکەن.

ئینجا بزانە: بۆ ئافرەت وەها سوننەتە دامێنی کراسی زۆر شۆڕ بکاتەوە، تا بە زەمیندا ڕادەخشێ، هەروەك لە حەدیسی (صحیح)دا هاتوەو (أصحاب السنن) گێڕاویەتیانەوە.

٧- جگە لە زێڕو زیو و ئاوریشم، دروستە: دەبەرکردنی گشت جۆرە بەرگێك‌و پێڵاوێك، جا هەر ڕەنگێك بێ، بەڵام ڕەنگی سپی لە گشتی خێرترە، ئینجا بزانە: حەرامە پیاو و ئافرەت خۆ وەیەکتری بچوێنن: لە جل‌و بەرگ‌و لە قسەکردن‌و لە ڕۆیشتن‌و...هتد ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما: لَعَنَ النَّبِيُّﷺ الْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ، وَالْمُتَشَبِّهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ لەعنەتی لەو پیاوانە کردوە: کە خۆیان وە ئافرەتان دەچوێنن، لەعنەتی لەو ئافرەتانە کردوە: کە خۆیان وە پیاوان دەچوێنن.

٨- هەروەها حەرامە: ئافرەت بەرگێکی وەها دەبەر بکا: کە کورت بێ‌و هەموو لاشەی دانەپۆشێ، یان تەنك بێ‌و لاشەی تێدا دیار بێ، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿صِنْفَانِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا: قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مُمِيلاَتٌ مَائِلاَتٌ رُؤُوسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ الْمَائِلَةِ لاَيَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ وَلاَ يَجِدْنَ رِيحَهَا

(بابُ صَلاةِ الْعِيدَيْنِ)

هِيَ سُنَّةٌ وَقِيلَ فَرْضُ كِفَايَةٍ، وَتُشْرَعُ جَمَاعَةً، وَلِلْمُنْفَرِدِ وَالْعَبْدِ وَالْمَرْأَةِ وَالْمُسَافِرِ،

وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَاوَكَذَا﴾رواه مسلم، دوو چین لەوانەی بە ئاگری دۆزەخ سزا دەدرێن من نەمدیون چونکە لە دوای من پەیدا دەبن، یەکەمیان: چینە پیاوێکن قەمچی وەهایان پێیە: وەکو کلکی مانگایە، بەو قەمچییانە لە خەڵکی دەدەن‌و خەڵکی ئازار دەدەن (ئەوانە داروودەستەی کاربەدەستەکانن). دووەمیان: چینە ئافرەتێکن بەرگیان دەبەردایە، بەڵام ڕووتن (واتە: چونکە جلەکەیان کورتەو هەموو لاشەیان داناپۆشێ، یان تەنکەو لاشەیان تێدا دیارە)، لە ڕێگەیخوا لایانداوەو بە لەنجەولار دەڕۆن‌و خەڵکی لە ڕێگەی خوا لا دەدەن، مووی سەریان وەك قەپۆزە ووشتری بەلاداچووە، ئەو جۆرە ئافرەتانە– ئەگەر تۆبە نەکەن–ناچنە بەهەشتو بۆنی بەهەشتیان بۆ نایێ، لە حاڵەتێکدا بۆنی بەهەشت لە ڕێگەیەکی دووری ئەوەندەو ئەوەندەوە دێ. واتە: لە ئەندازەی ڕێگەی چل ساڵ، وَاللهُ أعْلَم.

﴿ بابُ صَلاةِ الْعِيدَيْنِ: باسی نوێژی هەردوو جەژنەکان ﴾

(هِيَ) نوێژی جەژنی‌ڕەمەزان‌و جەژنی‌قوربان (سُنَّةٌ) سوننەتێکی(مؤکدة)و زۆر خێرە، چونکە پێغەمبەرﷺ لە جەژنی ڕەمەزانی ساڵی‌دووەمی کۆچی‌یەوە لە سەری بەردەوام بووە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (فَرْضُ كِفَايَةٍ) نوێژی هەردوو جەژنەکان (فَرْضُ الْكِفَايَةِ)یە، چونکە لە دروشمەکانی ئایینی ئیسلامە.

(وَتُشْرَعُ جَمَاعَةً) سوننەتە: نوێژی جەژن بە جەماعەت بکرێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ بە جەماعەت کردویەتی، هەروەك لە (البخاري ومسلم)دا گێڕدراوەتەوە، ئینجا سوننەتە: خەڵکەکەش بۆ جەماعەت کردن لە یەك شوێندا کۆ ببنەوە، چونکە بە بێ‌پێویستی ناپەسندە: لە نوێژی جەژندا زیاتر لە جەماعەتێك بکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: ئەو کەسەی ئیمامەتی پێنج نوێژەکانی دراوەتێ، مافی خوتبەو نوێژی جەژنی نیە، هەروەك لە (نهایة)و (مغني)دا فەرموویانە، بەڵام ئەگەر پێویستی هەبوو، ئەو کاتە ناپەسند نیە زیاتر لە جەماعەتێك وەکو–جومعە– بەگوێرەی پێویستی بکرێ.

(وَلِلْمُنْفَرِدِ) نوێژی جەژن سوننەتە: بۆ مرۆڤی بە تەنهاش، چونکە جەماعەت لە نوێژی جەژندا مەرجێکی دروستبوون نیە، بەڵکو بە جەماعەت خێری زیاترە (وَالْعَبْدِ) هەروەها نوێژی جەژن سوننەتە بۆ کۆیلەو (وَالْمَرْأَةِ) بۆ ئافرەتو (وَالْمُسَافِرِ) بۆ ڕێبوار.

ئینجا بزانە: لە حەدیسێکی (صحیح)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەر ﷺ لە (حجة الوداع)دا نوێژی جەژنی قوربانی نەکردوە﴾. جا ئەو نوێژ نەکردنەی پێغەمبەرﷺ بە هۆی

وَوَقْتُهَا بَيْنَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَزَوَالِهَا، وَيُسَنُّ تَأْخِيرُهَا لِتَرْتَفِعَ كَرُمْحٍ، وَهِيَ رَكْعَتَانِ يُحْـرِمُ بِهِمَا ثُمَّ يَأْتِي بِدُعَاءِ الإِفْتِتَاحِ ثُمَّ سَبْعِ تَكْبِيرَاتٍ يَقِفُ بَيْنَ كُلِّ ثِنْتَيْنِ كَآيَةٍ مُعْتَدِلَةٍ، يُهَلِّـلُ وَيُكَبِّرُ وَيُمَجِّدُ، وَيَحْسُنُ: (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ وَلاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ)،

ڕێبـواری نـەبوە، بـەڵكو مـاوەی نـەبو، چـونكە خـەریكی كردەوەكـانی حـەج و فێركردنـی صەحابەكان بوو. هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَوَقْتُهَا) كاتی نوێژی هەردوو جەژنەكان (بَيْنَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَزَوَالِهَا) لـە نێـوان ڕۆژهـەڵاتن و لادانی ڕۆژی دایە، واتە: هەر كاتێك ڕۆژ بەرەو لای چاوی ڕاستە لای دا، كـاتی نوێـژی نیـوەڕۆ دێ و كـاتی نوێـژی جەژنـەكان نامێنـێ، بـەڵام سـوننەتە قـەزا بكرێتـەوە، هـەروەك لـە سەرچاوەكاندا فەرموویانە (وَيُسَنُّ تَأْخِيرُهَا) سوننەتە: نوێژی هەردوو جەژنـەكان دوا بخـرێ (لِتَرْتَفِعَ كَرُمْحٍ) تا ڕۆژ بە قەد ڕمێك بەرز دەبێتەوە.

(وَهِيَ) نوێژی هەردوو جەژنەكان (رَكْعَتَانِ) دوو ڕەكعەتـە، بـە (اجمـاع)ی زانایـانی ئیسـلام، ڕوكن و مەرج و سوننەتەكانی وەكو نوێژەكانی ترە، بەڵام بانگی بۆ نـادرێ و ئیقامەتیشـی بـۆ نـاكرێ ﴿عَنْ جَابِرِ بنِ سَمُرَةَ ﷺ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْعِيدَيْنِ غَيْرَ مَرَّةٍ وَلاَ مَرَّتَيْنِ بِغَيْـرِ أَذَانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ﴾ رواه الشيخان، زیـاتر لـە جارێـك و لـە دوو جـار نوێـژی هـەردوو جەژنـەكانم بـە جەماعەت لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ كرد، بـە بـێ بـانگ و ئیقامـەت. كـەوابو: لـەجیاتی بـانگ و ئیقامەت یەكێك دوو جار دەڵێ: (اَلصَّلاَةُ جَامِعَـةٌ)، هـەروەك لـە باسـی بانگدا بـە بەڵگـەوە ڕوونمان كردەوە.

ئینجـا نوێـژی هـەردوو جەژنـەكان بـەم شـێوەیە دەكـرێ: (يُحْرِمُ بِهِمَـا) بـە نیـەتی نوێـژی جەژنی ڕەمەزان، یان قوربان لەگەڵ (اللهُ أَكْبَر)دا نوێژەكە دادەبەستێ (ثُمَّ) ئینجـا یەكسـەر لە دوای نوێژدابەستن (يَأْتِي بِدُعَاءِ الإِفْتِتَاحِ) دوعای (تَوَجُّه) دەخوێنێ كە (وَجَّهْتُ وَجْهِـيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ...) تا كۆتایی.

(ثُمَّ) ئینجا لـە دوای ئـەو دوعایە (سَبْعِ تَكْبِيرَاتٍ) حـەوت (اللهُ أَكْبَـر) دەڵـێ، جگـە لـە (اللهُ أَكْبَـر)ی نوێژدابەسـتن (يَقِـفُ بَـيْنَ كُـلِّ ثِنْتَـيْنِ) لـە نێـوان گشـت دوو (اَللهُ أَكْبَـر)ێـك لـەو حەفتانەدا سوننەتە: بوەستێ (كَآيَةٍ مُعْتَدِلَةٍ) بە ئەنـدازەی ئایـەتێكی نـاوەنجی، ئینجـا لـەو وەستانەدا (يُهَلِّلُ) تەهلیلە دەكاو (وَيُكَبِّـرُ) تـەكبیر لێدەداو (وَيُمَجِّدُ) گـەورەیی خـوا دەڵـێ، واتـە: حەمـدو تەسـبیحات دەكـا، هـەروەك (البيهقـي بسـند حسـن) لـە (إبـن مسـعود)ی گێڕاوەتەوە.

(وَيَحْسُنُ) وا جوانە: لـەو زیكرانـەی نێـوان (اَللهُ أَكْبَـر)ەكانـدا ئـەم ڕسـتانە بڵـێ: (سُـبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَاللهُ أَكْبَـرُ)-كـە بـە (اَلْبَاقِيَـاتُ الصَّـالِحَاتُ) نـاو دەبـردرێن- واتـە:

ثُمَّ يَتَعَوَّذُ وَيَقْرَأُ، وَيُكَبِّرُ فِي الثَّانِيَةِ خَمْسَاً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ، وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الْجَمِيعِ، وَلَسْنَ فَرْضَاً وَلاَ بَعْضَاً، وَلَوْ نَسِيَهَا وَشَرَعَ فِي الْقِرَاءَةِ فَاتَتْ،

(اللهُ أكبَر)ێك لەو حەفتانە دەڵێ، ئینجا ئەو زیکرانە دەڵێ، ئینجا (اللهُ أكبَر)ێکی تر دەڵێ...بەو جۆرە.

(ثُمَّ) ئینجا کە (اللهُ أكبَر)ەکان تەواو بون (يَتَعَوَّذُ) دەڵێ: (أعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ). ئینجا (وَيَقْرَأُ) فاتیحەو سورەتێك لە دوای فاتیحە دەخوێنێ.

(وَيُكَبِّرُ فِي الثَّانِيَةِ خَمْسَاً) لە ڕەکعەتیدووەمیشدا پێنج (اللهُ أكبَر) دەڵێ، جگە لە (اللهُ أكبَر)ی هەڵسانەوە (قَبْلَ الْقِرَاءَةِ) پێش (أعُوذُ بِاللهِ...)و فاتیحە خوێندن، لە نێوان گشت دوو (اللهُ أكبَر)ێکدا ئەو زیکرانەیڕابردووش دەڵێ ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُكَبِّرُ فِي الْعِيدَيْنِ فِي الأُولَى سَبْعاً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ وَفِي الآخِرَةِ خَمْسَاً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ﴾ رواه ابوداود والترمذي بسند حسن، پێغەمبەر ﷺ لە نوێژی جەژنی ڕەمەزانو جەژنی قوربان: لە ڕەکعەتی یەکەمدا حەفت (اللهُ أكبَر)ی دەگوتن پێش فاتیحە خوێندن، لە ڕەکعەتی دووەمیشدا پێنج (اللهُ أكبَر)ی دەگوتن پێش فاتیحە خوێندن.

(وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ) سوننەتە: هەردوو دەستەکانی بەرز بکاتەوە، تا بەرامبەر شانەکانی (فِي الْجَمِيعِ) لە گشت (اللهُ أكبَر)ەکاندا، ئینجا لە زیکرەکانی نێوان گشت دوو (اللهُ أكبَر)ێکیشدا: دەستی ڕاستەی لە سەر دەستی چەپەی لە بن سینگی دادەنێو لە (اللهُ أكبَر)ەکاندا دەنگ هەڵدێنێو زیکرەکانی نێوانیشیان بە دەنگی نهێنی دەڵێ.

ئینجا بزانە: ئەو زیکرانە لە نێوان (اللهُ أكبَر)ی نوێژ دابەستنو (اللهُ أكبَر)ییەکەمی حەفتەکاندا ناگوترێنو لەدوای (اللهُ أكبَر)یحەفتەمیشدا ناگوترێن، لە ڕەکعەتیدووەمیشدا لە نێوان (اللهُ أكبَر)ی هەڵسانەوەو (اللهُ أكبَر)ییەکەمی پێنجەکاندا ناگوترێنو لە دوای (اللهُ أكبَر)یپێنجەمیش ناگوترێن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَسْنَ فَرْضَاً) ئەو حەفتو پێنج (اللهُ أكبَر)ەی ناو نوێژی جەژن، ڕوکن نین، واتە: ئەگەر (اللهُ أكبَر)ەکان نەشڵێ، نوێژەکە بەتاڵ نابێ (وَلاَ بَعْضَاً) هەروەها سوننەتە ئەندامەکانی نوێژیش نین، بەڵکو وەکو سوننەتەکانیتری ناو نوێژن، کەواتە: ئەگەر (اللهُ أكبَر)ەکانی نەگوتن، نابێ سوجدەی سەهوو ببا، کەوابو: ناپەسندە (اللهُ أكبَر)ەکان نەڵێ، یان لە ژمارەی داندراو زیاتر، یان کەمتر بڵێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ نَسِيَهَا) ئەگەر (اللهُ أكبَر)ەکانی لەبیر کردن، یان بە قەسدی نەیگوتنو (وَشَرَعَ فِي الْقِرَاءَةِ) دەستی بە خوێندنی فاتیحە کرد (فَاتَتْ) ئەوە (اللهُ أكبَر)ەکان دەفەوتێنو قەزا ناکرێنەوە، بەڵام ئەگەر تەنها (أعُوذُ بِاللهِ...)ی خوێندبو و دەستی بە فاتیحە نەکردبو، ئەو کاتە سوننەتە (اللهُ أكبَر)ەکان بڵێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَفِي الْقَدِيمِ يُكَبِّرُ مَالَمْ يَرْكَعْ، وَيَقْرَأُ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ: فِي الأُولَى (ق)، وَفِي الثَّانِيَةِ (اقْتَرَبَـتْ)، بِكَمَالِهِمَا جَهْراً، وَيُسَنُّ بَعْدَهُمَا خُطْبَتَانِ، أَرْكَانُهُمَا كَهِيَ فِي الْجُمُعَةِ،

(وَفِي الْقَدِيمِ) لـه فـەرموودەی کۆنـدا: (يُكَبِّـرُ) ئەگـەر دەسـتی بـە فاتیحـەش کردبـێ، وازی لێدێنێ و (اللهُ أَكْبَر)ەکان دەڵێ، ئینجا واجبە: لە سەرەتاوە فاتیحە بخوێنێ (مَالَمْ يَرْكَـعْ) تـا بە پێوەیەو نەچۆتە ڕوکووع، کەواتـە: ئەگـەر فاتیحەشـی تـەواو کردبـێ، (اللهُ أَكْبَـر)ەکـان دەڵێ، بەڵام سوننەتە: فاتیحەش دووبارە بخوێنێتەوە، جـا ئەگـەر لـە ڕوکووعـەوە بـۆ (اللهُ أَكْبَـر)ەکـان بگەڕێتـــەوەو هەڵسـێتە پێــوە، نوێژەکــەی بــەتاڵ دەبــێ، هــەروەك لــە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَقْرَأُ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ) لە نوێژی هەردوو جەژنەکاندا سـوننەتە لـە دوای فاتیحـە: (فِـي الأُولَى) لـە ڕەکعـەتی یەکەمـدا (ق) سـورەتی (ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ)، یـان سـورەتی (سَبِّحِ اسْـمَ رَبِّـكَ الأَعْلَى) بخوێنـێ (وَفِي الثَّانِيَـةِ) لـە ڕەکعـەتی دووەمیشـدا سـورەتی (اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ)، یـان سـورەتی (هَـلْ أَتَـاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ) بخوێنـێ (بِكَمَالِهِمَـا) هـەردوو سـورەتەکانی هـەردوو ڕەکعەتـەکان بـە تـەواوی بخوێنـێ، چـونکە هـەردوو حەدیسـەکان لـە (صـحیح مسـلم)دا گێڕدراونــەوە (جَهْـراً) سـوننەتە: فاتیحـەو سـورەتی دوای فاتیحـە -لـە نوێـژی هـەردوو جەژنەکانـدا- بـە دەنگـی ئاشـکرا بخوێنـدرێ، بـە بەڵگـەی (إجمـاع)ی زانایـانی ئیسـلام، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ووتاری هەردوو جەژنەکان ﴾

(وَيُسَـنُّ بَعْـدَهُمَا) سـوننەتە لــە دوای تــەواوبوونی نوێـژی جــەژن (خُطْبَتَـانِ) دوو خوتبــە بخوێندرێنــەوە ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَبُوبَكْرٍ وَعُمَـرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يُصَلُّونَ الْعِيدَيْنِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ ئیمـامی(أبـوبكر)و ئیمـامی(عمـر) نوێـژی هەردوو جەژنەکانیان لە پـێش خوتبـەدا دەکرد. کـەوابو: ئەگـەر لـە پـێش نوێـژی جەژنـدا خوتبــە بخوێنێتــەوە، دروســت نابــێ و بــە بــەر خوتبــەی جــەژن ناکــەوێ، هــەروەك لــە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(أَرْكَانُهُمَـا) ڕوکنــەکانی هــەردوو خوتبــەی جەژنــەکان (كَهِـيَ فِي الْجُمُعَـةِ) وەکـو ڕوکنــەکانی هــەردوو خوتبــەی جومعەیــە، هــەروەها سوننەتەکانیشــیان وەکــو یــەکترن، بــەڵام ئــەو مەرجانــەی لــە خوتبــەی جومعــەدا پێویســت بــون، لــە خوتبــەکانی جەژنــدا پێویســت نــین، بەڵکو سوننەتن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجـا بزانــە: خوتبــەکانی دوای نوێـژی جەژنــەکان بــۆ دروســتبوونی نوێژەکــە بــە مــەرج دانەندراون، بەڵکو تەنها لەو حاڵەتەشدا خوتبـەکان سـوننەتن: کـە نوێژەکـە بـە جەماعـەت

وَيُعَلِّمُهُمْ فِي الْفِطْرِ اَلْفِطْرَةَ وَفِي الأَضْحَى اَلأُضْحِيَّةَ، يَفْتَتِحُ الأُولَى بِتِسْعِ تَكْبِيرَاتٍ وَالثَّانِيَةَ بِسَبْعٍ وَلاَءً، وَيُنْدَبُ اَلْغُسْلُ وَيَدْخُلُ وَقْتُهُ بِنِصْفِ اللَّيْلِ وَفِي قَوْلٍ بِـالْفَجْرِ، وَالتَّطَيُّبُ وَالتَّزَيُّنُ كَالْجُمُعَةِ،

بكرێ، واته: ئەگەر نوێژی جەژنی بە تەنهایی کرد، ئەو کاتە خوتبەکان سوننەتیش نین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُعَلِّمُهُمْ فِي الْفِطْرِ) سوننەتە: لە خوتبەی جەژنی ڕەمەزاندا فێری خەڵکەکە بکا (اَلْفِطْرَةَ) زەکاتی سەرفیترەی ڕەمەزان (وَفِي الأَضْحَى) لە خوتبەی جەژن قوربانیش (الأُضْحِيَةَ) چۆنیەتی قوربانی فێری خەڵکەکە بکا، چونکە پێغەمبەرﷺ لە خوتبەی جەژنی قورباندا دەیفەرموو: ﴿مَنْ صَلَّى صَلاَتَنَا فَلاَ يَذْبَحْ حَتَّى يُصَلِّيَ﴾رواه الشيخان، هەر کەسێك ئەم نوێژەی ئێمە بکا، نابێ قوربانی سەر ببڕێ تا نوێژی جەژن دەکا.

(يَفْتَتِحُ الأُولَى) سوننەتە سەرەتای خوتبەیەکەمیجەژن دەست پێبکا (بِتِسْعِ تَكْبِيرَاتٍ) بە گوتنی نۆ (اللهُ أكْبَر) بە دوایەکتردا (وَالثَّانِيَةَ) هەروەها سوننەتە: خوتبەی دووەمیش دەست پێبکا (بِسَبْعٍ وَلاَءً) بە گوتنی حەفت (اللهُ أكْبَر) بە دوایەکتردا، واتە: سوننەتە لە نێوان (اللهُ أكْبَر)ەکاندا نەوەستێو هیچ زیکرێکیش لە نێوانیاندا نەڵێ، کەوابو: ئەگەر لە نێوان (اللهُ أكْبَر)ەکاندا زیکری (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ...)ی گوت، دروستەو خوتبەکان بەتاڵ نابن چونکە (اللهُ أكْبَر)ەکان بەشێکی خوتبەکان نین، بەڵکو پێشەکی خوتبەکانن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ سوننەتەکانی هەردوو جەژنەکان ﴾

(وَيُنْدَبُ الْغُسْلُ) سوننەتە: بۆ هەردوو جەژنەکان خۆی بشۆرێ ﴿عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: كَانَ يَغْتَسِلُ يَوْمَ الْفِطْرِ قَبْلَ أَنْ يَغْدُوَ﴾رواه الإمام مالك بسند صحيح، لە جەژنی ڕەمەزاندا (ابْن عمر) خۆی دەشۆرد، پێش ئەوەی بڕواتە نوێژی جەژن. (وَيَدْخُلُ وَقْتُهُ) کاتی خۆ شۆردنی هەردوو جەژنەکان دێ (بِنِصْفِ اللَّيْلِ) بە ڕۆیشتنی نیوەی شەوی جەژن (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: کاتی خۆ شۆردن دێ (بِالْفَجْرِ) بە دەرکەوتنی ڕۆناکی بەیانی ڕۆژی جەژنەکە، لە فەرموودەیەکیشدا: لە هەموو شەوی جەژنەکەدا غوسلەکە دروستە.

(وَالتَّطَيُّبُ) هەروەها سوننەتە خۆی بۆنخۆش بکا (وَالتَّزَيُّنُ) سوننەتە: خۆی برازێنێتەوە بە جوانترین جلو بەرگی خۆیو بە لا بردنی موو و نینۆکو بۆنی ناخۆش (كَالْجُمُعَةِ) وەکو لە ڕۆژی هەینیدا کە باسمان کرد ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَخَذَ عُمَرُ جُبَّةً مِنْ اسْتَبْرَقٍ فَأَتَى بِهَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: إِبْتَعْ هَذِهِ فَتَجَمَّلْ بِهَا لِلْعِيدِ وَالْوُفُودِ، فَقَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّمَا هَذِهِ لِبَاسُ

وَفِعْلُهَا بِالْمَسْجِد أَفْضَلُ وَقِيلَ بِالصَّحْرَاء إِلاَّ لِعُذْر، وَيَسْتَخْلِفُ مَنْ يُصَلِّي بِالضَّعَفَة، وَيَذْهَبُ فِي طَرِيق وَيَرْجِعُ فِي أُخْرَى، وَيُبَكِّرُ النَّاسُ، وَيَحْضُرُ الإِمَامُ وَقْتَ صَلاَتِه،

مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ﴾رواه الشيخان، ئيمامى(عمرﷺ) جوببەيەكى ئاوريشمى هێنا لاى پێغەمبەرﷺو فەرمووى: ئەم جوببەيە بكڕە، تاكو بۆ جەژنو بۆ پێشوازى وەفدى مێوان خۆتى پێ برازێنيەوە، پێغەمبەرﷺ فەرمووى: ئەمە بەرگى ئەو پياوانەيە: كە هيچ بەشيان لە بەهەشتدا نيە. واتە: پێغەمبەرﷺ رەخنەى لەوە نەگرت: كە خۆى برازێنێتەوە، بەڵكو رەخنەى لە جوببەكە گرت چونكە لە ئاوريشم دروست كرابو.

ئينجا بزانە: لەو سوننەتانەى‌رابردوو، يەكسانە: ئەو كەسەى ئامادەى نوێژى جەژن دەبێ‌و ئەوەى ئامادە نابێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

(وَفِعْلُهَا بِالْمَسْجِدِ) نوێژى جەژن لە مزگەوتدا بكرێ (أَفْضَلُ) خێرترە نەك لە شوێنێكى‌تردا، چونكە مزگەوت بە شەرەفە (وَقِيلَ بِالصَّحْرَاءِ) لە فەرموودەيەكى‌بێ‌هێزدا نوێژى جەژن لە بياباندا خێرترە (إِلاَّ لِعُذْرٍ) تەنها بە هۆى عوزرێك نەبێ: وەكو بارانو سەرما، ئەو كاتە لە مزگەوتدا خێرترە، بە بەڵگەى: ﴿پێغەمبەرﷺ بۆ نوێژى‌جەژن دەچووە دەروەى (مدينة)﴾. جا فەرموودەى‌بەهێز وەڵامى داوەتەوە: چوونەدەرەوەكەى پێغەمبەرﷺ بە هۆى بچوكى مزگەوتەكەى بوو، هەروەك لە(تحفه)دا فەرموويەتى.

(وَيَسْتَخْلِفُ) ئيمام جێگرێك بۆ خۆى دادەنێ لەو حاڵەتەى بۆ نوێژى جەژن دەرواتە بيابان (مَنْ يُصَلِّي بِالضَّعَفَةِ) جێگرێكى وەها: لە مزگەوتدا پێشنوێژى جەژن بۆ بێ‌هێزو نەخۆشەكان بكا، بەڵام ناپەسندە جێگرەكە بە بێ‌ئيزنى ئيمامەكە ووتار بدا (وَيَذْهَبُ فِي طَرِيقٍ) سوننەتە: بۆ نوێژى جەژن بە رێگەيەكدا بڕوا‌و (وَيَرْجِعُ فِي أُخْرَى) بە رێگەيەكى‌تردا بگەڕێتەوە ماڵ ﴿عَنْ جَابِرٍﷺ: كَانَ النَّبِيُّﷺ إِذَا كَانَ يَوْمَ عِيد خَالَفَ الطَّرِيقَ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ لە رۆژى جەژندا رێگەى دەگۆڕى‌و بە رێگەيەكى‌تردا دەگەڕاوە.

ئينجا سوننەتە: بە رێگە درێژترەكەدا بڕواتە نوێژ، تاكو خێرى زياتر بگاتێ‌و هەردوو رێگەكەش شاهيدى‌ى بۆ بدەن، كەوابو: ئەو رێگە گۆڕينە لە گشت خواپەرستيەكاندا سوننەتە، هەروەك لە زۆربەى‌سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

(وَيُبَكِّرُ النَّاسُ) سوننەتە: هەر لە بەيانەوە خەڵكەكە زوو بڕواتە نوێژى جەژن، تاكو خێرى چاوەڕوانكردنى نوێژيان بگاتێ، كەواتە: ئەگەر لە مزگەوتەكەدا نوێژى جەژن دەكرا، وا سوننەتە: لە دواى نوێژى سبەينێ لە مزگەوتەكەدا بمێننەوە تا نوێژى جەژن دەكەن، بەڵام (وَيَحْضُرُ الإِمَامُ) ئيمامى نوێژى جەژن زوو نايێ، بەڵكو ئامادە دەبێ (وَقْتَ صَلاَتِه) لە كاتى نوێژكردنەكەدا ﴿عَنْ أَبِي‌سَعِيدٍﷺ: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ وَالأَضْحَى

وَيُعَجِّلُ فِي‌الأَضْحَى، قُلْتُ: وَيَأْكُلُ فِي عِيدِالْفِطْرِ قَبْلَ الصَّلاَةِ وَيُمْسِكُ فِي‌الأَضْحَى، وَيَذْهَبُ مَاشِياً بِسَكِينَةٍ، وَلاَ يُكْرَهُ النَّفْلُ قَبْلَهَا لِغَيْرِالإِمَامِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

إِلَى الْمُصَلَّى فَأَوَّلُ شَيْءٍ يَبْدَأُ بِهِ الصَّلاَةُ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە هەردوو جەژنەکاندا دەهاتە شوێنی نوێژو یەکسەر دەستی بە نوێژی جەژن دەکرد.

ئینجا کە کاتی نوێژی جەژن هات (وَيُعَجِّلُ) سوننەتە: ئیمام بە پەلە بێتە نوێژ (فِي الأَضْحَى) لە جەژنی قورباندا، تاکو زوو نوێژەکە بکەن‌و خەڵکەکە بگەڕێنەوە قوربانی بکەن، هەروەها سوننەتە نوێژی جەژنی ڕەمەزانیش درەنگ بکا، تاکو خەڵکەکە ماوەی سەرفیترەدانیان بۆ فراوان ببێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَيَأْكُلُ فِي عِيدِ الْفِطْرِ) سوننەتە: لە جەژنی ڕەمەزاندا شتێك بخوا (قَبْلَ الصَّلاَةِ) پێش ئەوەی نوێژی جەژن بکا (وَيُمْسِكُ فِي‌الأَضْحَى) بەڵام لە جەژنی قورباندا هیچ نەخوا تا نوێژی جەژن دەکا، تاکو ڕۆژی هەردوو جەژنەکان لەگەڵ ڕۆژی پێشەخۆیان لێك جیاواز بن ﴿عَنْ بُرَيْدَةَ﴿: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ لاَ يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَطْعَمَ، وَلاَ يَطْعَمُ يَوْمَ الأَضْحَى حَتَّى يُصَلِّيَ﴾حديث حسن رواه احمد والترمذي، پێغەمبەرﷺ لە جەژنی ڕەمەزاندا نەدەڕۆیشتە نوێژی جەژن تا شتێکی دەخوارد، لە جەژنی قوربانیشدا هیچی نەدەخوارد تا نوێژی جەژنی دەکرد.

(وَيَذْهَبُ مَاشِياً) سوننەتە: بە پیادەیی بڕواتە نوێژی هەردوو جەژنەکان، مەگەر عوزرێکی هەبێ (بِسَكِينَةٍ) بە هێمنی‌و لەسەرخۆ، نەك بە غاردان (وَلاَ يُكْرَهُ النَّفْلُ قَبْلَهَا) نوێژی سوننەت ناپەسند نیە لە پێش نوێژی جەژندا، بەو مەرجەی بە قەد ڕمێك ڕۆژ بەرز بوبێ (لِغَيْرِ الإِمَامِ) بۆ خەڵکەکەی جگە لە ئیمام، چونکە نوێژی سوننەت لەو کاتەدا لە هیچ حەدیسێکدا قەدەغە نەکراوە (وَاللهُ أَعْلَم).

بەڵام بۆ ئیمامی نوێژی جەژن ناپەسندە هیچ سوننەتێك بکا لە پێش نوێژی جەژن‌و لە دوای نوێژی جەژن ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: خَرَجَ النَّبِيُّﷺ يَوْمَ الْفِطْرِ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهُمَا وَلاَ بَعْدَهُمَا﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ هات دوو ڕەکعەت نوێژی جەژنی ڕەمەزانی کردو هیچ سوننەتێکی نەکرد: نە لە پێش‌و نە لە دوای نوێژەکە.

﴿فَصْلٌ: لە باسی (تَكْبِيرْ)لێدانی جەژنەکان﴾

بزانە: لە شەو و ڕۆژی جەژنەکاندا (تَكْبِير) لێدان، واتە: (اَللهُ أَكْبَر) گوتن، دوو بەشە:

یەکەم: (اَلْمُرْسَل)، واتە: بەرەڵدراو کە لە ماوەیەکی دیارکراودا لە گشت حاڵەتێك‌و لە گشت شوێنێکدا دەگوترێن.

دووەم: (اَلْمُقَيَّد) واتە: بەستراوە، کە لە دوای نوێژەکاندا دەگوترێن.

(فَصْلٌ) يُنْدَبُ التَّكْبِيرُ بِغُرُوبِ الشَّمْسِ لَيْلَتَي الْعِيدِ فِي الْمَنَازِلِ وَالطُّرُقِ وَالْمَسَاجِدِ وَالأَسْوَاقِ بِرَفْعِ الصَّوْتِ، وَالأَظْهَرُ إِدَامَتُهُ حَتَّى يُحْرِمَ الإِمَامُ بِصَلاَةِ الْعِيدِ، وَلاَ يُكَبِّرُ الْحَاجُّ لَيْلَةَ الأَضْحَى بَلْ يُلَبِّي، وَلاَ يُسَنُّ لَيْلَةَ الْفِطْرِ عَقِبَ الصَّلَوَاتِ فِي الأَصَحِّ،

جا دەربارەی بەشی یەکەم دەفەرموێ: (يُنْدَبُ التَّكْبِيرُ) گوتنی (اللهُ أكْبَر)ی جەژنەکان سوننەتە بۆ پیاو و ئافرەتو ڕێبوارو نیشتەجێ، ئینجا کاتی (تَکْبِیر)لێدان دەست پێدەکا (بِغُرُوبِ الشَّمْسِ) لەو کاتەوە: کە ڕۆژ ئاوا دەبێ (لَيْلَتَي الْعِيدِ) لە شەوی جەژنی ڕەمەزانو قوربانـدا، جـا ئـەو (تَکْبِیر) لێدانەش سـوننەتە: (فِي الْمَنَازِلِ) لـە ماڵەکانـدا (وَالطُّرُقِ) لـە ڕێگەکاندا (وَالْمَسَاجِدِ) لە مزگەوتەکاندا (وَالأَسْوَاقِ) لە بازاڕەکاندا، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللهَ﴾ تاکو ڕۆژووەکانی ڕەمەزان تەواو بکەنو (اللهُ أكْبَر) بڵێن. ﴿وَعَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رضي الله عنها: كُنَّا نُؤْمَرُ يَوْمَ الْعِيدِ أَنْ نَخْرُجَ حَتَّى نُخْرِجَ الْحُيَّضَ فَيُكَبِّرْنَ بِتَكْبِيرِهِمْ، أَي النَّاسِ﴾ رواه الشيخان، واتە: فەرمانمان پێدەکرا: لە ڕۆژی جەژندا ئافرەتانی حەیزداریش لەگەڵ خۆمان ببەینە دەرەوە، ئەوانیش لەگەڵ پیاوان (اللهُ أكْبَر) بڵێن.

کەواتە: لە فەرمانی ئایەتەکەدا جەژنی قوربان (قیاس) کراوەتە سەر جەژنی ڕەمەزان، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(بِرَفْعِ الصَّوْتِ) بە دەنگی بەرز پیاوەکان (تَکْبِیرْ) لێدەدەن، بەڵام ئافرەت–لە لای پیاوی بێگانە– دەنگی نزم دەکاەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەو (تَکْبِیر)لێدانە لە گشت حاڵەتێکدا سوننەتە، جا (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (إِدَامَتُهُ) کاتەکەی (تَکْبِیر)لێدان لە هەردوو جەژنەکاندا بەردەوامە (حَتَّى يُحْرِمَ الإِمَامُ بِصَلاَةِ الْعِيدِ) تا ئیمام نوێژی جەژنەکە دادەبەستێ، بەڵام ئەگەر نوێژی جەژنەکەی بە تەنهایی دەکرد، ئەوە تا بە خۆی نوێژ دادەبەستێ کاتەکە بەردەوام دەبێ، واتە: هەر کاتێك نوێژی جەژن دابەسترا، (تَکْبِیر)ی (مُرْسَل): بەرهەڵدراو کۆتایی دێ.

(وَلاَ يُكَبِّرُ الْحَاجُّ لَيْلَةَ الأَضْحَى) بەڵام ئەو کەسەی خەریکی حەج کردنە، نابێ لە شەوی جەژنی قوربانـدا (اللهُ أكْبَر) بڵێ (بَلْ يُلَبِّي) بەڵکو (تلبية)، واتە: (لَبَّيْكَ...) دەڵێ چونکە (لَبَّيْكَ...) دروشمی حەجە، هەروەك لە باسی حەجدا ڕوون دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.

دەربارەی بەشی دووەم دەفەرموێ: (وَلاَ يُسَنُّ لَيْلَةَ الْفِطْرِ) لە شەوی جەژنی ڕەمەزاندا (تَکْبِیر)ی (الْمُقَيَّد) سوننەت نیە (عَقِبَ الصَّلَوَاتِ) لە دوای نوێژەکان (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

بەڵام لە فەرموودەیەکیتردا هاتووە: سوننەتە لە دوای نوێژەکانی شەوی جەژنی ڕەمەزان (تکبير) لێبدرێ، واتە: لە دوای نوێژی مەغریبو عیشاو سبەینێ، لە (الأذكار)شدا ئەم فەرموودەی بە ڕاستتر داناوەو خەڵکیش ڕەفتاری لە سەر ئەم فەرموودەیە.

وَيُكَبِّرُ الْحَاجُّ مِنْ ظُهْرِالنَّحْرِ وَيَخْتِمُ بِصُبْحِ آخِرِالتَّشْرِيقِ، وَغَيْرُهُ كَهُوَ فِي الأَظْهَرِ، وَفِي قَوْلٍ مِنْ مَغْرِب لَيْلَةِالنَّحْرِ، وَفِي قَوْلٍ مِنْ صُبْحِ عَرَفَةَ وَيَخْتِمُ بِعَصْرِآخِرِالتَّشْرِيقِ وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يُكَبِّرُ فِي هَذِهِ الأَيَّامِ لِلْفَائِتَةِ وَالرَّاتِبَةِ وَالنَّافِلَةِ، وَصِيغَتُهُ الْمَحْبُوبَةُ: (اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ، لاَإِلَهَ إِلاَاللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ وَللهِ الْحَمْدُ)،

(وَيُكَبِّرُ الْحَاجُّ) ئەو کەسەی خەریکی حەج کردنە (تَكْبِير)ی (مُقَيَّد)ی دوای نوێژەکان دەست پێدەکا (مِنْ ظُهْرِ النَّحْرِ) لە نیوەڕۆی جەژنی قوربانەوە (وَيَخْتِمُ) کۆتایی بە (تَكْبِير) لێدان دێنێ (بِصُبْحِ آخِرِ التَّشْرِيقِ) بە کردنی نوێژی سبەینێی ئاخر ڕۆژی (أَيَّام التَّشْرِيق)، واتە: سێ ڕۆژەکەی دوای جەژنی قوربان.

(وَغَيْرُهُ) ئەوەی بە حەج کردن خەریك نیە (كَهُوَ) هەر وەك ئەو خەریکبووەیە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (مِنْ مَغْرِبِ لَيْلَةِ النَّحْرِ) لە مەغریبی شەوی جەژنی قوربانەوە دەست بە (تَكْبِير) دەکا.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیسێیەمدا: (مِنْ صُبْحِ عَرَفَةَ) لە دوای نوێژی سبەینێی ڕۆژی عالفەوە دەست بە (تَكْبِير) لێدان دەکا (وَيَخْتِمُ) کۆتایی بە (تَكْبِير)ی دوای نوێژەکان دێنێ (بِعَصْرِ آخِرِ التَّشْرِيقِ) بە کردنی نوێژی عەسری ئاخیر ڕۆژی (أَيَّام التَّشْرِيق)، کە دەکاتە پێنج ڕۆژ، واتە: لە دوای ئەم عەسرەی ڕۆژی سێیەمی(أَيَّام التَّشْرِيق)ش (تَكْبِير) لێدەدا، ئینجا واز دێنێ (وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا) ڕەفتاریموسڵمانانیش لە سەر ئەم فەرموودەی سێیەمە، لە سەرچاوەکانیشدا بە بەهێز داندراوە؟ چونکە لە ئیمامی(عمر)و ئیمامی(علي)و (إبن مسعود)و (ابْن عبّاس)ەوە ئەوها هاتوە، هەروەك لە (المجموع)و (مغني إبن قدامة)دا فەرموویانە، هەم (البخاري)ش لە ئیمامی(عمر)ی گێڕاوەتەوە.

جا بزانە: وەها سوننەتە: لە پێش زیکرەکانی دوایِنوێژەکاندا (تَكْبِير) لێبدا، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّهُ) نوێژکەر (يُكَبِّرُ فِي هَذِهِ الأَيَّامِ) لەو پێنج ڕۆژانەدا (تَكْبِير) لێدەدا (لِلْفَائِتَةِ) لە دوای نوێژە فەوتاوەکان کە لەو ڕۆژانەدا قەزایان دەکاتەوەو (وَالرَّاتِبَةِ) هەروەها لە دوای سوننەتەکانی دامەزراو لەگەڵ نوێژە فەرزەکاندلو (وَالنَّافِلَةِ) هەروەها لە دوای گشت جۆرە سوننەتێکی بەناو و بێناو، واتە: ئەو (تَكْبِير) لێدانە تایبەت نیە بە دوای نوێژە واجبەکان، چونکە (تكبير) دروشمی ئەو پێنج ڕۆژانەیەو جیاوازی نیە: لە نێوان پیاو و ئافرەتو ڕێبوارو نیشتەجێو نوێژکەری بە تەنهایی‌و نوێژکەری بە جەماعەت.

(وَصِيغَتُهُ الْمَحْبُوبَةُ) ئەو ڕستە خۆشەویستەی داڕێژراوە بۆ (تَكْبِير) لێدان، ئەمەیە: (اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ، لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، وَللهِ الْحَمْدُ).

وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَزِيدَ: (كَبِيراً وَالْحَمْــدُ للهِ كَــثِيراً وَسُــبْحَانَ اللهِ بُكْــرَةً وَأَصِــيلاً).
وَلَوْ شَهِدُوا يَوْمَ الثَّلاَثِينَ قَبْلَ الزَّوَالِ بِرُؤْيَةِ الْهِلاَلِ اَللَّيْلَةَالْمَاضِــيَةَ، أَفْطَرْنَــا وَصَــلَّيْنَا الْعِيدَ، وَإِنْ شَهِدُوا بَعْدَالْغُرُوبِ لَمْ تُقْبَلِ الشَّهَادَةُ، أَوْ بَيْنَ الزَّوَالِ وَالْغُــرُوبِ أَفْطَرْنَــا، وَفَاتَتِ الصَّلاَةُ، وَيُشْرَعُ قَضَاؤُهَا مَتَى شَاءَ فِي الأَظْهَرِ، وَقِيلَ فِي قَوْلٍ:

ئینجا (وَيُسْتَحَبُّ) سوننەتە: (أَنْ يَزِيدَ) ئەمەش بە زیادە بڵێ: (اَللهُ أَكْبَرُ كَبِيراً وَالْحَمْــدُ للهِ كَثِيراً وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً).

(وَلَــوْ شَــهِدُوا يَــوْمَ الــثَّلاَثِينَ) ئەگــەر شــاهیدەکان شــاهیدییان دا: لــە ڕۆژی ســی‌یەمی مــانگی ڕەمەزان (قَبْلَ الزَّوَالِ) پێش کاتی‌نیوەڕۆ شاهیدییان دا: (بِرُؤْيَةِالْهِلاَلِ) کــە مــانگی یەکشــەوەی مانگی(شَوَّال) بینراوە (اللَّيْلَةَ الْمَاضِيَةَ) لە شــەوی‌ڕابردوودا (أَفْطَرْنَــا) واجبــە: ڕۆژوو بشــکێنین، چونکە ئاشکرا بوو: ئەم ڕۆژە جەژنەو یەکەمی شەشــەلانە (وَصَــلَّيْنَا الْعِيــدَ) ســوننەتە: نوێــژی جەژنیش بە ئەدا بکەین ئەگەر ماوە مابێ، ئەگەر نا: قەزا دەکرێتەوە.

(وَإِنْ شَــهِدُوا بَعْــدَ الْغُــرُوبِ) بــەلام ئەگــەر لــە دوای ڕۆژئــاوابوونی ڕۆژی ســی‌یەمی ڕەمــەزان شــاهیدییان دا: کــە مــانگ شــەوی‌ڕابردوو دیــتراوە (لَــمْ تُقْبَــلِ الشَّــهَادَةُ) ئــەم شــاهیدیە وەرناگیرێ، چونکە ســی ڕۆژی ڕەمــەزان تــەواو بــووە، کــەوابو: ســبەینێ دەکەینــە جــەژن‌و نوێژی جەژن بە ئەدا دەکەین.

(أَوْ بَيْنَ الزَّوَالِ وَالْغُرُوبِ) یان لــە نێــوان نیــوەڕۆو ڕۆژئاوابوونــدا شــاهیدییان دا: کــە شــەوی‌ڕابردوو مــانگ بینــراوە (أَفْطَرْنَــا) واجبــە: ڕۆژووەکــە بشــکێنین، چــونکە ئاشــکرا بــوو ئــەم ڕۆژە جەژنــە (وَفَاتَــتِ الصَّــلاَةُ) نوێژەکــەی جــەژنیش دەفــەوتێ، چــونکە بــە هــاتنی کــاتی نیــوەڕۆ، کــاتی نوێژەکەی جەژن دەرچووە، کەوابو: (وَيُشْرَعُ قَضَاؤُهَا) ســوننەتە: نوێــژی جــەژن قــەزا بکاتــەوە (مَتَى شَاءَ) هەر کاتێك حەز بکا (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

ئینجا ئەگەر بگونجێ: خەڵکەکە کۆ بکرێتــەوە، ئــەوە هــەر لــەم ڕۆژەدا بــە جەماعــەت قــەزا دەکرێتەوە، ئەگەر نا: سبەینێ بە جەماعەت قەزای دەکەنــەوە ﴿عَنْ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمُومَــةٍ لَهُ: أَنَّ رَكْباً جَاؤُوا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يَشْهَدُونَ: أَنَّهُمْ رَأَوُا الْهِلاَلَ بِالأَمْسِ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يُفْطِــرُوا وَإِذَا أَصْبَحُوا يَغْدُوا إِلَــى مُصَــلاَّهُمْ﴾رواه ابوداود وغيره بسند صحيح، کاروانێك هاتــە لای پێغەمبەر ﷺ شاهیدییان دا: دوێنێ‌شەو مانگی یەکشەوەیان دیتوە، پێغەمبــەر ﷺ فــەرمانی پێ‌کردن ڕۆژوو بشکێنن‌و سبەینێ بێنە نوێژی جەژن.

ئینجا ئەگەر ویستی بە تەنهایی نوێژەکەی جەژن قەزا بکاتەوە، ئەو کاتــە هــەر لــەو ڕۆژەدا بــە پەلــە قــەزا بکاتــەوە خێرتــرە (وَقِيــلَ) لــە فەرموودەیــەکی بــێ‌هێزدا (فِــي قَــوْلٍ) لــە

تُصَلَّى مِنَ الْغَدِ أَداءً.

فەرموودەیەکی‌تردا: بەو شاهیدیە نوێژی جەژن نافەوتێ، کەوابو: (تُصَلَّى مِنَ الْغَدِ أَدَاءً) سبەینێ نوێژەکەی جەژن بە ئەدا دەکرێ.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی پیرۆزبایی‌و تۆقەو ڕێزلێنان ﴾

یەکەم: سوننەتە جەژنە پیرۆزە لە یەکتری بکەن، هەروەك لە (نهایة)و(مغنی)دا فەرموویانە ﴿عَنْ جُبَيْرِ بن نُفَيْرٍ وَمحمد بن زيادالأَلْهاني: كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِﷺ إِذَا الْتَقَوْا يَوْمَ الْعِيدِ يَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: تَقَبَّلَ اللهُ مِنَّا وَمِنْكُمْ﴾ أخرجَهُما زاهر بن طاهر وأبوأحمدالفرضي بسندين حسنين، هەر کاتێك لە ڕۆژی جەژندا (صحابة)ی پێغەمبەرﷺ دەگەیشتنە یەکتر، جەژنە پیرۆزەیان لە یەکتری دەکردو دەیانگوت: خوای گەورە لە ئێمەو لە ئێوەش قبوڵ بکا.

ئینجا بزانە: ئەو پیرۆزباییە تایبەت نیە بە جەژنەکان، بەڵکو هەر خۆشی‌و دڵشادیەك بگاتە موسڵمانێك، سوننەتە پیرۆزبایی لێبکرێ ﴿عَنْ أَنَسٍ﷛ فِي نُزُولِ سُورَةِ الْفَتْحِ: قَالَ أَصْحَابُ النَّبِيِّﷺ: هَنِيئاً مَرِيئاً يَا نَبِيَّ اللهِ﴾رواه البخاري والترمذي، کە سورەتی (إِنَّا فَتَحْنَا) بۆ پێغەمبەرﷺ هاتە خوارەوە، (صحابة)کان گوتیان: ئەی پێغەمبەری خواﷺ پیرۆزت بێ ئەو ژیانە بێ‌گوناهو بێ‌دەردە.

هەروەها بە بۆنەی ڕزگاربوونیشی لە غەم‌و تەنگانەو ناخۆشی سوننەتە: پیرۆزبایی لێبکرێ ﴿عَنْ كَعْبِ بن مَالِكٍ﷛ فِي قِصَّةِ تَوْبَتِهِ: فَانطَلَقْتُ أَتَأَمَّمُ رَسُولَ اللهِﷺ يَتَلَقَّانِي النَّاسُ فَوْجاً فَوْجاً يُهَنِّئُونَنِي بِالتَّوْبَةِ﴾رواه الشيخان، (كعب) دەفەرموێ: کە خوای گەورە تۆبەی لێقبوڵ کردم، ڕۆیشتم تاکو بچمە خزمەت پێغەمبەرﷺ، خەڵکیش کۆمەڵ کۆمەڵ دەمگەیشتنێ‌و پیرۆزباییان لێدەکردم. لە (فتاوی‌السیوطي)دا باسی پیرۆزبایی بە درێژی روون کراوەتەوە.

دووەم: لە کاتی بەیەکگەیشتن سوننەتە: تۆقە لەگەڵ یەکتری بکەن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ فَتَصَافَحَا وَحَمِدَااللهَ وَاسْتَغْفَرَاهُ غُفِرَ لَهُمَا﴾ رواه ابوداود بسند صالح، هەر کاتێك دوو موسڵمان گەیشتنە یەکترو تۆقەیان کردو سوپاسی خوایان کردو داوای لێخۆشبوونیان لە خوا کرد–واتە: بڵێن: (اَلْحَمْدُ لله، غَفَرَاللهُ لَنَا)– خوای‌گەورە لێیان خۆش دەبێ.

هەروەها لە کاتی تۆقەکردن سەلاواتیش سوننەتە، چونکە لە حەدیسێکی بێ‌هێزدا هاتوە: ﴿مَا مِنْ مُسْلِمَيْنِ يَلْتَقِيَانِ فَيَتَصَافَحَانِ وَيُصَلِّيَانِ عَلَى النَّبِيِّﷺ إِلاَّ لَمْ يَتَفَرَّقَا حَتَّى يُغْفَرَ لَهُمَا ذُنُوبُهُمَا﴾ رواه أبويعلى وابن حبان في‌الضعفاء لە، هەر دوو موسڵمانێك بگەنە یەکترو

....

تۆقە بکەن‌و سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێبدەن، لێك جیا نابنەوە تا لە گوناهەکانیان دەبوردرێ.

ئینجا سوننەتە: بە زەردەخەنەو ڕووخۆشی تۆقە لەگەڵ یەکتری بکەن، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَتحقرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئاً وَلَوْ أَنْ تَلْقَى اخَاكَ بِوَجْهٍ طَلِيقٍ﴾ رواه مسلم، هیچ چاکەیەك بە سوك دامەنێ، هەرچەند چاکەکەش ئەوەبێ: بە ڕووخۆشی بگەیە برای خۆت.

هەروەها بزانە: حەرامە پیاو و ئافرەتی نامەحرەم تۆقە لەگەڵ یەکتری بکەن، هەروەها حەرامە: پیاو تۆقە لەگەڵ کوڕێکی موو لێنەهاتوو بکا، چونکە تەماشاکردنیشی حەرامە، کەوابو: ماچ کردنیشی حەرامە، چونکە هەر کەسێك تەماشاکردنی حەرام بێ، دەست لێدانیشی حەرامە، هەروەك لە سەرچاوەکان لە سەرەتای(کتاب النكاح)دا ڕوون کراوەتەوە: ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: مَا مَسَّتْ يَدُ رَسُولِ الله يَدَ امْرَأَةٍ إلاَّامْرَأَةً يَمْلِكُهَا﴾ رواه الشیخان، پێغەمبەرﷺ دەستی لە دەستی هیچ ئافرەتێك نەداوە، تەنها دەستی ئەو ئافرەتە نەبێ، کە حەڵاڵی خۆی بێ.

هەم پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿لأَنْ يُطْعَنَ فِي رَأْسِ أَحَدِكُمْ بِمخْيَطٍ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَمَسَّ امْرَأَةً لاَ تَحِلُّ لَهُ﴾ رواه الطبراني بسند صحيح، ئەگەر یەکێکتان بە سوژنێکی ئاسن لە سەری بدرێ باشترە لە وەی دەست لە ئافرەتێکی وەها بدا: کە بۆی حەڵاڵ نەبێ.

سێیەم: دەست ماچ کردن سوننەتە، ئەگەر لە بەر باوك‌و دایکایەتی، یان زانست، یان پیاوچاکی، یان ڕێزداری ئایینی بێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (فاطمة)ی‌داهاتوو، هەم ﴿عَنْ زَارِعٍ رضي الله عنه -وَكَانَ فِي وَفْدِعَبْدِقَيْسٍ-: فَجَعَلْنَا نَتَبَادَرُ مِنْ رَوَاحِلِنَا فَنُقَبِّلُ يَدَ رَسُولِ اللهِﷺ وَرِجْلَهُ﴾ رواه ابوداود والترمذي بسند صحيح، ئێمە نوێنەری(عبدالقیس) بە پەلە لە وڵاغەکانمان دادەبەزین‌و دەست‌و پێی پێغەمبەرمان ﷺ ماچ دەکرد.

هەروەها ﴿وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما فِي قِصَّةٍ: فَقَبَّلْنَا يَدَ النَّبِيِّﷺ﴾ رواه البخاري في الأدب المفرد وابودلود بسندحسن، ئێمە دەستی پێغەمبەرمان ماچ کرد. بەڵام ئەگەر دەست ماچ کردنەکە لە بەر خاتری دەوڵەمەندی، یان گەورەیی دونیا بێ، ئەوە ناپەسندە، بەڵکو ئیمامی (المتولّي) ئاماژەی کردوە: کە حەرامە دەستی ئەو جۆرە کەسانە ماچ بکرێ، هەروەك لە (المجموع)و (الأذكار)و (تحفة)دا فەرموویانە.

چوارەم: سوننەتە: باوەش لێوەرهێنان‌و ماچ کردنی ئەو کەسەی لە سەفەر گەڕاوەتەوە، ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: قَدِمَ زَيْدُ بن حَارِثَةَ الْمَدِينَةَ، فَأَتَى النَّبِيَّﷺ فَقَرَعَ الْبَابَ فَقَامَ إِلَيْهِ

....

النَّبِيُّ ﷺ فَاعْتَنَقَهُ وَقَبَّلَهُ﴾رواه الترمذي بسند حسن، (زيد) لە سەفەر گەڕاوە (مدينة)و هاتە ماڵی پێغەمبەرﷺ لە دەرگەیدا، پێغەمبەرﷺ لەبەری هەڵساو باوەشی لێوەرهێناو ماچی کرد. ﴿وَتَلَقَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ جَعْفَرَ بن أَبِي طَالِب فَالْتَزَمَهُ وَقَبَّلَ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ﴾ رواه ابوداود بسند صالح، پێغەمبەرﷺ پێشوازی لە (جعفر) کرد-کە لە سەفەری(حَبَشَة) گەڕاوە- باوەشی لێوەرهێناو نێوچاوانی ماچ کرد.

ئینجا بزانە: ماچ کردنی ئافرەتی نامەحرەمو کوڕی نامەحرەمی موو لێنەهاتوو حەرامە، هەروەها ئەگەر پیاویش لە سەفەر نەگەڕابێتەوە، ناپەسندە: باوەشی لێوەربێنێو ماچی بکا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ، اَلرَّجُلُ مِنَّا يَلْقَى أَخَاهُ أَوْ صَدِيقَهُ أَيَنْحَنِي لَهُ؟ قَالَ: لا. قَالَ: أَفَيَلْتَزِمُهُ وَيُقَبِّلُهُ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: أَفَيَأْخُذُ بِيَدِهِ وَيُصَافِحُهُ؟ قَالَ: نَعَمْ﴾رواه الترمذي بسند حسن، ئەی پێغەمبەری خواﷺ پیاو دەگاتە برای خۆی، یان دۆستی خۆی، ئایا سەروملی خۆی بۆ بچەمێنێتەوە؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: نا. گوتی: باوەشی لێ وەربێنێو ماچی بکا؟ فەرمووی: نا. گوتی: تۆقەی لەگەڵ بکا؟ فەرمووی: بەڵێ.

پێنجەم: هەڵسان لە بەر یەکتری سوننەتە، ئەگەر لە بەر باوكو دایکایەتی، یان ڕێزلێنانی زانست، یان پیاوچاکی، یان کاربەدەستی، یان ڕێزداری بێ، (سلف) پێشینەی ئوممەت بەردەوام لە بەر یەکتری هەڵساون، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەڵگەش لە حەدیسدا زۆرن، بۆ نمونە: حەدیسەکەی(زید بن حارثة)ی ڕابردوو.

هەم پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ مِنْ إِجْلاَلِ اللهِ تَعَالَى: إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ، وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغَالِي فِيهِ وَالْجَافِي عَنْهُ، وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ﴾رواه ابودلود بسند حسن، بەڕاستی بەشێك لە بە گەورە ناسینی خوا ئەمەیە: ڕێز لە پیری ڕیش سپیی موسڵمان بندرێ‌و، ڕێز لەو قورئانخوێنە بندرێ: کە لە سنووری قورئان دەرناچێ‌و لە خوێندنیشی دوور ناکەوێتەوەو، ڕێز لەکاربەدەستی دادپەروەر بندرێ.

هەروەها ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهَا: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا دَخَلَ عَلَى فَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهَا، قَامَتْ إِلَيْهِ فَأَخَذَتْ بِيَدِهِ وَقَبَّلَتْهُ وَأَجْلَسَتْهُ فِي مَجْلِسِهَا﴾رواه أصحاب السنن بسند حسن، کە پێغەمبەرﷺ دەچووە ماڵی (فاطمة)ی کیژی رَضِيَ اللهُ عَنهَا، (فاطمة) لە بەری هەڵدەستاو دەستی ماچ دەکردو لە شوێنی خۆی دایدەنیشاند.

﴿وَعَنْ كَعْبٍ ﷺ فِي قِصَّةِ تَوْبَتِه: دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا النَّبِيُّ ﷺ جَالِسٌ وَحَوْلَهُ النَّاسُ، فَقَامَ طَلْحَةُ يُهَرْوِلُ حَتَّى صَافَحَنِي وَهَنَّأَنِي...فَكُنْتُ لاَ أَنْسَاهَا لَهُ﴾ رواه الشيخان، چوومە مزگەوت،

پێغەمبەرﷺ دانیشتبو، خەڵکیش لە دەورەی بوو، (طلحة) لە بەرم هەڵساو غاریدا تۆقەی لەگەڵ کردمو پیرۆزبایی لێکردم، ئەو چاکانەی (طلحة)م لە بیر ناچێتەوە.

ئینجا بزانە: حەرامە: مرۆڤ بەخۆی دانیشێو خەڵکیش بە بێعوزر بە پێوە لە خزمەتی ڕابوەستن، لە بەر لەخۆ ڕازیبوونو دەعیەو زۆرداریو ئەو جۆرە شتانە، هەروەك ئیمامی (البیهقي) ئامازەی بۆ کردوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَمَثَّلَ لَـهُ الرِّجَـالُ قِيَاماً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ﴾ رواه ابوداود والترمذي بسند حسن، هەر کەسێك پێی خۆش بێ: پیاوان لەبەر دەستی ڕابوەستن، با جێگەی خۆی لە ئاگر ئامادە بکا. کەواتە: لە بەر هەڵسان سوننەتە، بەڵام لە بەر ڕاوەستانی بە پێوە حەرامە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

شەشەم: سوننەتە: سەردانی پیاوچاكو خزمو دۆستو دراوسێ ڕێز لێنانیانو چاکە لەگەڵ کردنیان، بە گوێرەی پلەو پایەو ڕازیبوونیان، لە کاتێکی وەهادلو بە شێوەیەکی وەها: ڕقیان لە سەردانەکە نەبێتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (الأذكار)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَنْزِلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ﴾رواه مسلم، ئەو خەڵکە لە پلەی خۆیان دابنێن. واتە: بەگوێرەی پلەی خۆیان ڕێزیان لێبنێن.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ عَادَ مَرِيضاً، أَوْ زَارَ أَخاً لَهُ فِي اللهِ نَـادَاهُ مُنَـادٍ: أَنْ طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ وَتَبَوَّأْتَ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْزِلاً﴾ رواه الترمذي بسند حسن، هەر کەسێك سەردانی نەخۆشێك، یان سەردانی برا موسڵمانێك بکا لە بەر خاتری خوا، لە لای خواوە مەلائیکەتێك بانگی دەکا: بوویە پیاوی چاك، ڕۆیشتنەکەشت چاکەو شوێنێکیشت لە بەهەشت بۆ خۆت ئامادە کرد.

حەفتەم: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَاالَّذِينَ آمَنُوا لاَتَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْـرَ بُيُـوتِكُمْ حَتَّـى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىأَهْلِهَا﴾ هۆ ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە، نەچنە هیچ ماڵێك–جگە لە ماڵیخۆتان– تا ئیزن وەردەگرنو سەلام لە دانیشتووانی ماڵەکە دەکەن.

ئینجا بزانە: تا سێ جار ئیزن وەردەگرێ، جا ئەگەر ئیزن نەدرا، واجبە: بگەڕێتەوە، جا ئیزن وەرگرتن: یان بە قسەکردن دەبێ، یان بە لە دەرگە دان، بەڵام نابێ بە لێدانێکی بەهێز لێبدا، ئینجا ئەگەر گوتیان کێیە؟ دەبی ناوی خۆی بڵێ، بە جۆرێکی وەها: کە بیناسن، واتە: ناپەسندە بڵێ: منم. یان بڵێ: خۆمانە ﴿عَـنْ جَـابِرٍ رضي الله عنه أَتَيْـتُ النَّبِـيَّ ﷺ فَدَقَقْتُ الْبَابَ، فَقَالَ: مَنْ ذَا؟ فَقُلْتُ أَنَا. فَقَالَ: أَنَا، أَنَا. كَأَنَّهُ كَرِهَهَا﴾رواه الشيخان، هاتم لە دەرگەی ماڵی پێغەمبەرم داﷺ، جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەوە کێیە؟ گوتم: منم. جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: منم، منم. وەك ئەو وەڵامەی پێ ناخۆش بوبێ.

ئینجا نابێ بە بێئیزنی خاوەن ماڵ لە شوێنی خاوەن ماڵ دانیشێو نابێ بە بێئیزن لە نێوان دوو کەس دانیشێو نابێ یەکێك هەڵسێنێو بەخۆی لە جێگەی وی دانیشێ، واتە: لە کوێ جێگە هەبوو، با لەوێ دانیشێ، ئەو رەووشتانە گشتی لە حەدیسی (صحیح)دا هاتوون، لە (المجموع)و (الأذکار)دا روون کراونەوە.

هەشتەم: ناپەسندە: مرۆڤ لە شوێنێك هەڵسێو بڕوا پێش ئەوەی زیکری خوا بکاو سەلاوات لێدا، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِساً لَمْ يَذْكُرُوااللهَ تَعَالَى فِيهِ، وَلَمْ يُصَلُّوا عَلَى نَبِيِّهِمْ فِيهِ، إِلاَّ كَانَ عَلَيْهِمْ تِرَةً، فَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُمْ وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُمْ﴾ حديث حسن رواه الترمذي، هەر کەسانێك لە شوێنێك دانیشنو لەو شوێنەدا زیکری خوا نەکەنو سەلاوات لە سەر پێغەمبەرەکەیانﷺ لێنەدەن، لە لای خواوە ناتەواوی دێتە سەریان، جا ئەگەر خوا حەز بکا سزایان دەدا، ئەگەر حەزیش بکا لێیان خۆش دەبێ.

ئینجا پێغەمبەر ﷺ بۆ ڕزگاربوون لەو ناتەواوییە – لەگەڵ سەلاوات– ئەم زیکرانەی داناون، کە پێش هەڵسان لە شوێنەکەدا بگوترێن: ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّأَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ناوەڕۆکی ئەو پاشکۆیە لە (المجموع)دا لە دوای نوێژی جومعەو لە جلو بەرگدا گوتراوە، لە (تحفة)شدا لە سەرەتای (کتاب الجهاد)دا گوتراوە، باسی سەلام کردنیش لە سەرەتای (کتاب الجهاد)دا روون دەکەینەوە. إن شاءَ اللهُ تعَالَی.

﴿ بابُ صَلاةالْكُسُوفَيْنِ: باسی نوێژی ڕۆژگیران‌و مانگگیران ﴾

بزانە: (كُسُوفُ الشَّمْسِ) واتە: ڕۆژگیران، بە هۆی ئەوەیە: مانگ دەکەوێتە نێوان ڕۆژو نێوان ئێمەی دانیشتووانی سەر زەمین. بەلام (خُسُوفُ الْقَمَرِ) واتە: مانگگیران، بە هۆی ئەوەیە: زەمین دەکەوێتە نێوان ڕۆژو نێوان مانگ، سێبەری لێدەکاو تیشکەکەی ڕۆژ لە مانگ نادا؟ چونکە مانگ ڕووناکیخۆی لە ڕۆژ وەردەگرێو دەیداتە زەمین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا روون کراوەتەوە.

﴿عَنِ الْمُغِيرَةِ﷛ إِنْكَسَفَتِ الشَّمْسُ يَوْمَ مَاتَ إِبْرَاهِيمُ، فَقَالَ النَّاسُ: إِنْكَسَفَتِ الشَّمْسُ لِمَوْتِ إِبْرَاهِيمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِﷺ: إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ-تَعَالَى- لاَيَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَصَلُّوا وَادْعُوااللهَ حَتَّى يَنْكَشِفَ﴾رواه الشيخان، لەو ڕۆژەدا: کە (إبراهیم)ی کوڕی پێغەمبەرﷺ وەفاتی کرد، ڕۆژ گیرا، خەڵکەکەش گوتی: لە بەر مردنی(إبراهيم) ڕۆژ گیراوە، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ڕۆژو مانگ دوو نیشانەن لە نیشانەکانی تاکو تەنیایی خوای گەورە، نە لە بەر مردن‌و نە لەبەر ژیانی هیچ کەسێك

هِيَ سُنَّةٌ، فَيُحْرِمُ بِنِيَّةِ صَلاَةِ الْكُسُوفِ، وَيَقْرَأُالْفَاتِحَةَ وَيَرْكَعُ ثُمَّ يَرْفَعُ ثُمَّ يَقْرَأُالفَاتِحَةَ ثُـمَّ يَرْكَعُ ثُمَّ يَعْتَدِلُ ثُمَّ يَسْجُدُ، فَهَذِهِ رَكْعَةٌ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَانِيَةً كَذَلِكَ، وَلاَ يَجُوزُ زِيَادَةُ رُكُوعٍ ثَالِثٍ لِتَمَادِيالْكُسُوفِ، وَلاَ نَقْصُهُ لِلاِنْجِلاَءِ فِيالأَصَحِّ،

ناگیرێن، جا هەر کاتێك بینیتان یەکێك لەو دووانە گیران، نوێـژ بکـەن‌و دوعـا بکـەن تـا ئـەو گیرانە لادەچێ.

(هِيَ سُنَّةٌ) نوێژی ڕۆژگیران‌و مانگگیران سوننەتێکی(مؤكَّدة)یە، بۆ پیـاو و ئـافرەت‌و مرۆڤـی بـە تـەنهاو ڕێبـوارو کۆیلـە، بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەی‌ڕابردوو، کـەوابو: (فَيُحْرِمُ) نوێژەکـە دادەبەستێ (بِنِيَّةِ صَلاَةِ الْكُسُوفِ) بە نیەتی نوێژی ڕۆژگیران، یان مانگگیران.

ئینجا بزانە: ئەو نوێژە دوو ڕەکعەتە، بەم سێ شێوەیە دروستە بکرێ:

یەکـەم: دوو ڕەکعــەتی وەك ســوننەتی نوێژیسـەبەینێ، ئەمــەیان لای کەمیــەتی‌و خێــری کەمترە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئەم شێوەیە لە (بخاری)دا گێڕدراوەتەوە.

دووەم: دوو ڕەکعـەتی شـێوەی تـەواو، بـە مەبەسـتی ئـەم شێوەیە نوێژەکـە دادەبەسـتێ‌و دوعـای (توجـه) دەخوێنـێ‌و (أَعُوذُ بِـاللهِ...) دەخوێنـێ‌و (وَيَقْـرَأُ الْفَاتِحَـةَ) سـوڕەتی فاتیحـە دەخوێنـێ، هـەروەها سـوڕەتێکی کـورتیش دەخوێنـێ‌و (وَيَرْكَـعُ) ڕوکـووع دەبـاو (ثُـمَّ يَرْفَـعُ) ئینجا لە ڕوکووع هەڵدەستێتەوە، بەڵام ناڕواتـە سـوجدە، بـەڵکو (ثُـمَّ يَقْرَأُ الْفَاتِحَـةَ) لـە دوای هەڵسـانەوە دووبـارە فاتیحـەیـەکیتر بـە پێـوە دەخوێنـێ، هـەروەها سـوڕەتێکی کـورتیش دەخوێنێ (ثُمَّ يَرْكَعُ) ئینجا دووبارە ڕوکووعێکیتریش دەبا (ثُمَّ يَعْتَـدِلُ) ئینجـا لـە ڕوکووعەکـە هەڵدەستێتەوە (ثُمَّ يَسْجُدُ) ئینجا دەڕواتە سوجدەو هەردوو سوجدەکان دەبا.

(فَهَذِهِ) ئەوەی‌ڕابردوو (رَكْعَةٌ) ڕەکعەتێکی‌یەکەمە (ثُـمَّ) ئینجـا کـە هـەردوو سـوجدەکەی بـرد، هەڵدەستێتەوە پێوەو (يُصَلِّي ثَانِيَةً) ڕەکعەتێکی‌تری‌دووەمیش دەکا (كَذَلِكَ) وەك ڕەکعـەتی یەکەم، واتە: فاتیحـەو سـوڕەت دەخوێنـێ‌و ڕوکووع دەبـاو هەڵدەسـتێتەوە، ئینجـا دووبـارە فاتیحـەو سـوڕەت دەخوێنـێ‌و ڕوکـووع دەبـاو هەڵدەسـتێتەوە، ئینجـا دەڕواتـە سـوجدەو هەردوو سوجدەکە دەبا، ئینجـا تـەحیات دەخوێنـێ‌و سـەلام دەداتـەوە، ئـەم شـێوەیەش لـە (بخاري و مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

(وَلاَ يَجُوزُ) لـەو شـێوەیەدا دروسـت نیـە (زِيَادَةُ رُكُوعٍ ثَالِثٍ) لـە ڕەکعەتێکـدا ڕوکـووعێکی سـێیەم زیـاد بکـرێ (لِتَمَادِيالْكُسُوفِ) بـە هـۆی درێژبوونـەوەی مـاوەی گیرانـی ڕۆژ، یـان مـانگ، بـەڵکو لـە هـەر ڕەکعەتێکـدا دوو ڕوکووعـە (وَلاَ نَقْصُـهُ) هـەروەها دروسـت نیـە لـە ڕەکعەتێکدا لە دوو ڕوکووعیش کەمتر بکرێتـەوە (لِلاِنْجِلاَءِ) بـە هـۆی ڕۆشـنبوونەوەی ڕۆژ، یان مانگ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَالأَكْمَلُ أَنْ يَقْرَأَ فِي الْقِيَّامِ الأَوَّلِ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ الْبَقَرَةَ، وَفِي الثَّـانِي كَمـأَتَيْ آيَـةٍ مِنْهَـا، وَفِي الثَّالِثِ مِأَةٍ وَخَمْسِينَ، وَالرَّابِعِ مِأَةٍ تَقْرِيباً، وَيُسَبِّحُ فِي الرُّكُوعِ الأَوَّلِ قَدْرَ مِـأَةٍ مِـنَ الْبَقَرَةِ وَفِي الثَّانِي ثَمَانِينَ وَالثَّالِثِ سَبْعِينَ وَالرَّابِعِ خَمْسِينَ تَقْرِيباً،

ئینجا بزانە: لە چەند حەدیسێکی (صحیح)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ لە هەر ڕەکعەتێکدا سێ ڕوکووعو چوار ڕوکووعو پێنج ڕوکووعیشی بردوە﴾. بەڵام فەرموودەی ڕاستتر وەلامی دلوەتـەوە: کـە حەدیسـەکانی دوو ڕوکـووع لـە هـەر ڕەکعەتێکـدا ناسـرلوترنو بەهێزترنو، لە (بخاري ومسلم)دا گێڕدراونەوە.

هەروەها بزانە: ئەگەر نوێژەکەی تەواو کردو سەلامی داوە، هێشتا ڕۆژ، یان مانگ ڕۆشـن نـەبوبۆوە، دروست نیـە: دووبـارە بـە تـەنهایی نوێـژێکیتر دابیەستێتەوە، بـەڵام ئەگـەر نوێژەکـەی بـە تـەنهایی کردبـو، ئینجا بـینی نوێژەکـە بـە جەماعـەت دەکـرێ، ئـەو کاتـە سوننەتە بە جەماعەت دووبارەی بکاتـەوە، بەو مەرجـەی لـە کـاتی نوێژدابەستندا ڕۆشـن نەبوبنەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

سێیەم: شـێوەی(وَالأَكْمَلُ) تـەواوتر، کـە وەك شـێوەی دووەمە، بـەڵام نوێژەکـە درێـژتر دەکا، بەم جۆرە: (أَنْ يَقْرَأَ فِي الْقِيَّامِ الأَوَّلِ) بخوێنـێ لـە بـەپێوە ڕاوەسـتانی یەکەمـدا (بَعْدَ الْفَاتِحَـةِ) لـە دوای فاتیحـە، سـورەتی (الْبَقَـرَةَ) بـە تـەواوی، یـان بـە ئەنـدازەی وی سورەتەکانیتر بخوێنێ (وَفِي الثَّـانِي) لـە بـەپێوە ڕاوەسـتانی دووەمیشـدا لـە دوای فاتیحـە (كَمأَتَيْ آيَةٍ مِنْهَا) بە ئەندازەی دوو سەد ئایـەتی (البقرة) قورئـان بخوێنـێ (وَفِي الثَّـالِثِ) لـە بەپێوە ڕاوەستانی سێیەمدا لە دوای فاتیحە (مِأَةٍ وَخَمْسِينَ) بـە قـەد سـەدو پـەنجا ئایـەت بخوێنێ (وَالرَّابِعِ) لە بـەپێوە ڕاوەسـتانی چـوارەمدا لـەدوای فاتیحـە (مِـأَةٍ تَقْرِيبـاً) نزیکـەی سەد ئایەت بخوێنێ.

(وَيُسَبِّحُ) تەسبیحات دەکا، واتە: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ) دەڵێ (فِي الرُّكُوعِ الأَوَّلِ) لـە ڕوکووعی یەکەمـدا (قَـدْرَ مِـأَةٍ مِـنَ الْبَقَـرَةِ) بـە ئەنـدازەی سـەد ئایـەتی سـورەتی (البقـرة)، هـەروەها (وَفِي الثَّـانِي) لـە ڕوکووعی دووەمیشـدا (ثَمَـانِينَ) بـە قـەد هەشـتا ئایـەت (وَالثَّالِثِ سَـبْعِينَ) لـە ڕوکووعی سێیەمیشـدا بەقـەد حـەفتا ئایـەت (وَالرَّابِـعِ خَمْسِـينَ تَقْرِيبـاً) لـە ڕوکووعی چوارەمیشدا بەقەد نزیکەی پەنجا ئایەت.

ئینجا بزانە: لە هـەر ڕوکووعێك هەڵساوە، سوننەتە بڵێ: (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ) هەروەك لە (بخاري ومسلم)دا هاتوە.

هەروەها سوننەتە: (حَمْداً كَثِيراً طَيِّباً مُبَارَكاً فِيهِ...) تـا کۆتـایی زیـاد بکـا، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلاَ يُطَوِّلُ السَّجَدَاتِ فِي الأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلصَّحِيحُ تَطْوِيلُهَا ثَبَتَ فِي الصَّحِيحَيْنِ، وَنَصَّ فِي الْبُوَيْطِي: أَنَّهُ يُطَوِّلُهَا نَحْوَ الرُّكُوعِ الَّذِي قَبْلَهَا، وَاللهُ أَعْلَمُ. وَتُسَنُّ جَمَاعَةً

(وَلاَ يُطَوِّلُ السَّجَدَاتِ فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: سوجدەکان درێژ ناکاتەوە، (قُلْتُ) ئیمامی (النـواوي) دەفەرموێ: (الصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (تَطْوِيلُهَا) سوننەتە: گشت سوجدەکان درێژ بکاتەوە (ثَبَتَ فِي الصَّحِيحَيْنِ) چونکە لە (بخاري ومسلم)دا هاتووە (وَنَصَّ فِي الْبُوَيْطِي) ئیمامی (الشافعي)ش لە کتێبی (البُوَيْطِي)دا فەرموویەتی: (أَنَّهُ يُطَوِّلُهَا) سوجدەکانیش درێژ دەکاتەوە: هەر سوجدەیەك (نَحْوَ الرُّكُوعِ الَّذِي قَبْلَهَا) وەك ڕوکووعەکەی پێشە خۆی، واتە: سوجدەی یەکەم وەك ڕوکووعی یەکەم درێژ دەکاتەوەو تێیدا دەڵێ: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ)، سوجدەی دووەمیش وەك ڕوکووعی دووەم...هتد (وَاللهُ أَعْلَمُ) بەڵام نە هەڵسانەوەی ڕوکووعی دووەمو نە دانیشتنی نێوان سوجدەکانو نە تەحیات، هیچیان درێژ ناکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئەمەش حەدیسەکەی شێوەی سێیەمە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: خَسَفَتِ الشَّمْسُ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَامَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فَأَطَالَ الْقِيَامَ، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ، ثُمَّ قَامَ فَأَطَالَ الْقِيَامَ وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ، ثُمَّ فَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ الأُولَى، ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ انْجَلَتِ الشَّمْسُ فَخَطَبَ النَّاسَ...﴾ الحديث رواه الشيخان، لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ ڕۆژ گیرا، ئینجا پێغەمبەر ﷺ هەڵسا پێشنوێژیی ڕۆژگیرانی بۆ خەڵکی کرد: ڕاوەستانەکەی بە پێوە درێژ کردەوە، ئینجا ڕوکووعی بردو ڕوکووعەکەشی درێژ کردەوە، ئینجا هەڵساوە دیسان ڕاوەستانەکەی درێژ کردەوە، بەڵام کەمتر لە ڕاوەستانی یەکەم، ئینجا ڕوکووعێکی تری بردو ڕوکووعەکەی درێژ کردەوە، بەڵام کەمتر لە ڕوکووعی یەکەم، ئینجا چووە سوجدەو سوجدەکانیشی درێژ کردنەوە، ئینجا لە ڕەکعەتی دووەمیشدا وەك ڕەکعەتی یەکەمی کرد، ئینجا کە نوێژی تەواو کرد، ڕۆژیش ڕۆشن بۆوە، ئینجا هەڵسا خوتبەی بۆ خەڵکەکە خوێندەوە...تا کۆتایی حەدیسەکە.

(وَتُسَنُّ جَمَاعَةً) سوننەتە: نوێژی ڕۆژگیرانو، مانگگیران بە جەماعەت بکرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو و داهاتوو، واتە: بە جەماعەت خێری زیاترە، سوننەتە: لەجیاتی بانگو ئیقامەت یەکێك بڵێ: ﴿اَلصَّلاَةُ جَامِعَةٌ﴾ رواه الشيخان.

جا ئەگەر بە جەماعەتیش نەیکا، بە تەنهاییش هەر سوننەتە بیکا، هەروەها دروستە: ئەو نوێژەی ڕۆژگیرانو مانگگیران لە زۆر شوێنانیشدا بکرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

وَيَجْهَرُ بِقِرَاءَةِ كُسُوفِ الْقَمَرِ، لاَالشَّمْسِ، ثُمَّ يَخْطُبُ الإِمَامُ خُطْبَتَيْنِ بِأَرْكَانِهِمَا فِي الْجُمُعَةِ، وَيَحُثُّ عَلَى التَّوْبَةِ وَالْخَيْرِ، وَمَنْ أَدْرَكَ الإِمَامَ فِي رُكُوعٍ أَوَّلَ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ،

(وَيَجْهَرُ بِقِرَاءَةِ كُسُوفِ الْقَمَرِ) بە دەنگی ئاشکرا فاتیحەو سورەت دەخوێنێ لە نوێژی مانگگیراندا، چونکە نوێژەکە سەر بە شەوێیە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهَا: جَهَرَ النَّبِيُّ ﷺ فِي صَلاَةِ الْخُسُوفِ بِقِرَاءَتِهِ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە نوێژی مانگگیراندا دەنگی خۆی ئاشکرا دەکرد بە خوێندنی فاتیحەو سورەت.

(لاَ الشَّمْسِ) بەڵام لە نوێژی ڕۆژگیراندا دەنگی خۆی ئاشکرا ناکا، بەڵکو بە نهێنی دەیخوێنێ ﴿عَنْ سَمُرَةَ: صَلَّى بِنَا النَّبِيُّ ﷺ فِي كُسُوفٍ لاَنَسْمَعُ لَهُ صَوْتاً﴾رواه أصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەر ﷺ نوێژی ڕۆژگیرانی بۆ بە جەماعەت کردین گوێمان لە دەنگی نەدەبو.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای تەواوبوونی نوێژەکە (يَخْطُبُ الإِمَامُ خُطْبَتَيْنِ) سوننەتە: ئیمام دوو خوتبە بخوێنێتەوە (بِأَرْكَانِهِمَا) بە ڕوکنو سوننەتەکانیانەوە (فِي الْجُمُعَةِ) کە لە خوتبەکانی جومعەدا ڕوون کرانەوە، بەڵام مەرجەکان لێرەدا پێویست نین، بەڵکو سوننەتن، چونکە ئەو دوو خوتبەیە بۆ دروستبوونی نوێژەکە بە مەرج دانەنراون، واتە: بە بێ‌خوتبەخوێندنەوەش نوێژەکە دروست دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيَحُثُّ) لە خوتبەکاندا ئامۆژگاری خەڵکەکە دەکاو هانیان دەدا (عَلَى التَّوْبَةِ) لە سەر تۆبەکردن (وَالْخَيْرِ) لە سەر چاکەکردن: وەك دوعای لێخۆشبوونو خێرکردنو ئاشتبوونەوەو پاڕانەوە لە خواو هەڵنەخەڵەتان بە دونیاو ئەو جۆرە باسانە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهَا فِي صَلاَةِ الْكُسُوفِ: فَخَطَبَ ﷺ النَّاسَ ثُمَّ قَالَ: فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَادْعُوا اللهَ وَكَبِّرُوا وَصَلُّوا وَتَصَدَّقُوا﴾رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە دوای نوێژی ڕۆژگیران ووتاری خوێندەوەو فەرمووی: هەر کاتێك بینیتان ڕۆژ، یان مانگ گیرا، دوعا بکەنو زیکری خوا بکەنو نوێژ بکەنو خێران بکەن.

(وَمَنْ أَدْرَكَ الإِمَامَ) هەر کەسێك لە نوێژی ڕۆژگیرانو مانگگیران بگاتە ئیمامی نوێژەکە (فِي رُكُوعٍ أَوَّلَ) لە ڕوکووعێکی یەکەمدا (أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ) دەگاتە ڕەکعەتەکە، جیاوازی نیە ڕوکووعە یەکەمەکە: هی ڕەکعەتی‌یەکەم بێ، یان هی ڕەکعەتی‌دووەم بێ، واتە: ئەگەر لە ڕوکووعی یەکەمی ڕەکعەتی‌یەکەمدا گەیشتە ئیمامی نوێژەکە، ئەوە ئیمام فاتیحەکەی یەکەمی لەجیاتی هەڵدەگرێو ئەم ڕەکعەتەی یەکەمی بە تەواو بۆ دەژمێردرێو لەگەڵ ئیمام سەلام دەداتەوە، هەروەها ئەگەر لە ڕوکووعی‌یەکەمی ڕەکعەتی‌دووەمیش بگاتە ئیمام، ئەم ڕەکعەتەی‌دووەمی بە تەواو بۆ دەژمێردرێ، کەوابو: لە دوای سەلامدانەوەی‌ئیمام ڕەکعەتێکی‌تر: بە دوو ڕوکووعەوەو بە دوو فاتیحەوە دەکاو سەلام دەداتەوە.

أَوْ فِي ثَانٍ أَوْ قِيَامٍ ثَانٍ فَلاَ فِي الأَظْهَرِ، وَتَفُوتُ صَلاَةُ الشَّمْسِ بِالإِنْجِلاَءِ وَبِغُرُوبِهَا كَاسِفَةً، وَالْقَمَرِ بِالإِنْجِلاَءِ وَطُلُوعِ الشَّمْسِ، لاَ الْفَجْرِ فِي الْجَدِيدِ، وَلاَ بِغُرُوبِهِ خَاسِفاً، وَلَوِ اجْتَمَعَ كُسُوفٌ وَجُمُعَةٌ أَوْ فَرْضٌ آخَرُ قُدِّمَ الْفَرْضُ إِنْ خِيفَ فَوْتُهُ، وَإِلاَّ

(أَوْ فِي ثَانٍ) یان لە ڕوکووعێکی دووەمدا گەیشتە ئیمام (أَوْ قِيَامٍ ثَانٍ) یان لە بە پێوە ڕاوەستانێکی دووەمدا گەیشتە ئیمام (فَلاَ) ئەوە ناگاتە ڕەکعەتەکە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، جیاوازی نیە ڕوکووعەدووەمەکەو ڕاوەستانەدووەمەکە: هی ڕەکعەتییەکەم بێ، یان هی ڕەکعەتیدووەم بێ، چونکە هەرچی دەکەوێتە دوای ڕوکووعی یەکەم لە هەر ڕەکعەتێکدا بێ، وەك هەڵسانەوەی ڕوکووع وایەو بۆی ناژمێردرێ، هەروەك لە نوێژەکانیتریش وەهایەو، لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَتَفُوتُ صَلاَةُ الشَّمْسِ) نوێژی ڕۆژگیران دەفەوتێ بە دوو شت، یەکەم: (بِالإِنْجِلاَءِ) بە ڕۆشنبوونەوەی هەموو کولێرەی ڕۆژ، واتە: تا بەشێکی بە گیراوی مابێ، سوننەتە: نوێژەکە دابیەستێ، هەروەك ئەگەر تەنها بەشێکیشی بگیرێ سوننەتە: نوێژەکە بکا. دووەم: (وَبِغُرُوبِهَا كَاسِفَةً) بە ئاوابوونی ڕۆژ بە گیراوی، واتە: ئەگەر ڕۆژ هەمووی ڕۆشن بۆوە، یان بە گیراوی ئاوا بوو، ئەوە ئەگەر نوێژەکەی دانەبەستبو، دروست نیە: نوێژەکە دابیەستێ، چونکە هۆیەکەی نەماوەو قەزاش ناکرێتەوە، هەروەك لە باسی (قەزاکردنەوەی نوێژە سوننەتەکان)دا ڕابرا.

(وَالْقَمَرِ) نوێژی مانگگیرانیش دەفەوتێ بە دوو شت، یەکەم: (بِالإِنْجِلاَءِ) بە ڕۆشنبوونەوەی هەموو کولێرەی مانگ. دووەم: (وَطُلُوعِ الشَّمْسِ) بە هەڵاتنی ڕۆژ، واتە: ئەگەر مانگەکە هەمووی ڕۆشن بۆوە، یان هەر گیرلو بوو بەڵام ڕۆژ هەڵات، ئەوە ئەگەر نوێژی دابەستبو نوێژەکەی تەواو دەکا، ئەگەر نوێژەکەی دانەبەستبو دروست نیە دابیبەستێ، چونکە هۆیەکەی نەماوەو قەزاش ناکرێتەوە (لاَ الْفَجْرِ) بەڵام بە دەرکەوتنی بەیان نوێژەکە نافەوتێ (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا (وَلاَ بِغُرُوبِهِ خَاسِفاً) هەروەها ئەگەر بە گیراویش ئاوا ببێ، یان بکەوێتە پەنای هەور، نافەوتێ، کەوابو: ئەگەر بەشێکی مانگ گیرا، یان هەمووی گیرلو بەشێکی ڕۆشن بۆوە، یان گیرلو بەیان دەرکەوت، یان بەگیراوی ئاوا بوو، لەو حاڵەتانەدا سوننەتە: نوێژەکە بکا.

(وَلَوِ اجْتَمَعَ كُسُوفٌ وَجُمُعَةٌ) ئەگەر لەیەك کاتدا نوێژی ڕۆژگیرانو نوێژی جومعە کۆ بونەوە (أَوْ فَرْضٌ آخَرُ) یان نوێژە واجبێکیتر: وەك نیوەڕۆ، یان عەسر (قُدِّمَ الْفَرْضُ) واجبە: نوێژە واجبەکە پێشدا بکرێ (إِنْ خِيفَ فَوْتُهُ) ئەگەر ترسی فەوتانی نوێژە واجبەکە هەبێ: جا جومعە بێ، یان نوێژێکیتر (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر ترسی فەوتانی نوێژە واجبەکە

فَالأَظْهَرُ تَقْدِيمُ الْكُسُوفِ، ثُمَّ يَخْطُبُ لِلْجُمُعَةِ مُتَعَرِّضاً لِلْكُسُوفِ ثُمَّ يُصَلِّي الْجُمُعَةَ، وَلَوِ اجْتَمَعَ عِيدٌ أَوْ كُسُوفٌ وَجَنَازَةٌ قُدِّمَتِ الْجَنَازَةُ.

ئەبێ (فَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (تَقْدِيمُ الْكُسُوفِ) سوننەتە: نوێژی ڕۆژگیران وەپێش نوێژە واجبەکە بخا، بەڵام لە دوای فاتیحە سورەتیکورتی وەك (قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ) دەخوێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (ثُمَّ) ئینجا کە نوێژی ڕۆژگیرانی تەواو کرد (يَخْطُبُ لِلْجُمُعَةِ) دوو خوتبەی جومعە دەخوێنێتەوە (مُتَعَرِّضاً لِلْكُسُوفِ) لە ناو خوتبەی جومعەشدا باسی ڕۆژگیرانیش دەکا (ثُمَّ يُصَلِّي الْجُمُعَةَ) ئینجا نوێژی جومعەش دەکا، واتە: پێویست بە چوار خوتبە ناکا.

(وَلَوِ اجْتَمَعَ عِيدٌ أَوْ كُسُوفٌ) ئەگەر لە یەك کاتدا نوێژی جەژن، یان نوێژی ڕۆژگیران کۆ بۆوە (وَجَنَازَةٌ) لەگەڵ نوێژی جەنازە (قُدِّمَتِ الْجَنَازَةُ) نوێژی جەنازە وەپێش دێخرێ لە سەر نوێژی جەژنیش‌و لە سەر نوێژی ڕۆژگیرانیش، نەوەك مردووەکە بگۆڕێ، کەوابو: نوێژی جەنازە وەپێش نوێژە فەرزەکانیش دێخرێ، بەو مەرجەی ماوەی فەرزەکە بەرفراوان بێ.

بەڵام ئەگەر نوێژی جەژن‌و ڕۆژگیران پێکەوە کۆ بونەوە: ئەو کاتە وەك نوێژی واجب ڕەفتار دەکرێ، واتە: ئەگەر بترسێ نوێژی جەژن بفەوتێ، جەژنەکە وەپێش دێخێ، ئەگەر نا: نوێژی ڕۆژگیران دەکا، ئینجا نوێژی جەژن، ئینجا دروستە: بۆ هەردووکیان تەنها دوو خوتبە بخوێنێتەوەو تێیاندا باسی هەردووکیان دەکا.

ئینجا بزانە: نوێژی مانگگیرانیش لەگەڵ نوێژە واجبەکانی شەوێ، وەك ڕۆژێ ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێ، بەڵام ئەگەر نوێژی مانگگیران لەگەڵ تەراویح، یان لەگەڵ وەتر کۆ بونەوە، ئەوە نوێژی مانگگیران پێش دەخرێ، هەرچەند بشترسێ وەترو تەراویحەکان بفەوتێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: چونکە دەگونجێ وەترو تەراویح قەزا بکرێنەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی زەمین لەرزین‌و تاریکایی‌و ڕەشەبا ﴾

هەر کاتێك زەمین لەرزی، یا دونیا تاریك بو، یان تۆزو غوبار، یان ڕەشەبا، یان لافاو و ئەو جۆرە مەترسیانە ڕویدا، سوننەتە: هەر کەسەو دوو ڕەکعەت نوێژ بکا، وەك سوننەتی نیوەڕۆ، بە نیەتی ڕووداوەکە، بەڵام بە تەنهایی، نەك بە جەماعەت، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا رَأَيْتُمْ آيَةً فَاسْجُدُوا﴾رواه ابوداود بسندحسن، هەر کاتێك ڕووداوێکیترسناکتان دیت سوجدە ببەن. واتە: سوجدە بە واتەی نوێژیش هاتوە.

(بابُ صَلاةِ الإسْتِسْقاءِ)

هِيَ سُنَّةٌ عِنْدَ الْحَاجَةِ، وَتُعَادُ ثَانِياً وَثَالِثاً إِنْ لَمْ يُسْقَوْا، فَإِنْ تَأَهَّبُوا لِلصَّلاَةِ فَسُقُوا قَبْلَهَــا اجْتَمَعُوا لِلشُّكْرِ

هەروەها تۆبەو زیکرو دوعاش لەو ڕووداوانەدا هاتوە، پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِنَّ هَــذِهِ الآيَاتِ يُرْسِلُ اللهُ لاَ تَكُونُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَلِحَيَاتِهِ، وَلَكِنَّ اللهَ يُرْسِلُهَا يُخَوِّفُ بِهَا عِبَادَهُ، فَــإِذَا رَأَيْتُمْ مِنْهَا شَــيْئاً فَــافْزَعُوا إِلَــىاللهِ وَدُعَائِــهِ وَاسْــتِغْفَارِهِ﴾ رواه الشيخان، ئـەو ڕووداوە ترسناکانەی وەك ڕۆژگیران کە خوای گەورە دەیاننێرێ: نە لـە بـەر مردنـی هـیچ کەسێکەو نـە لـە بـەر ژیـانی هـیچ کەسـێکە، بـەڵام خـوای گـەورە دەیـاننێرێ بەنـدەکانیخۆی پـێ دەترسێنێ، جا هەر کاتێك شتێکتان لەو ڕووداوانە دیت، هانا ببەنە بـەر زیکریخـواو دوعـاو پاڕانەوەو تکای لێخۆشبوونی گوناهەکانتان.

هـەروەها پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿اَلرِّيحُ مِنْ رَوْحِ اللهِ تَعَــالَى تَــأْتِي بِالرَّحْمَــةِ وَتَــأْتِي بِالْعَذَابِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَلاَ تَسُبُّوهَا وَسَلُوااللهَ خَيْرَهَا وَاسْتَعِيذُوا بِاللهِ مِنْ شَرِّهَا﴾رواه ابوداود بإسـنادٍ حسـن، بـا لـە ڕەحمەتیخوایـە، ڕەحمـەتو بەرکـەتیش دێنـێ، عـەزابو ئـازاریش دێنێ، جا هەر کاتێك دیتتـان بایـەك هـات، جنێـوی پێمـەدەن، بـەڵکو لـە خـوا بپاڕێنـەوەو بڵێن: خوایە چاکەی ئەم بایەمان بدێ، خوایە لە خراپەی ئەم بایە بمانپارێزە.

﴿ بابُ صَلاَةِالإِسْتِسْقاءِ: بـاسی نوێژی بـاران ﴾

(هِيَ) نوێژی باران، واتە: پاڕانەوەی ئاودان لە خوای گەورە (سُنَّةٌ) سـوننەتێکی (مۆکەدە)یـە، بـۆ گشـت کەسـێك: ڕێبـوارو نیشـتەجێی شـارو لادێو ڕەشمـاڵ، بـە تـەنهایی، یـان بـە جەماعەت، چونکە پێغەمبەرﷺ کردویەتیو (البخاري ومسلم) گێڕاویەتیانـەوە (عِنْـدَ الْحَاجَـةِ) لـە کـاتی پێویسـتیدا ئـەو نوێـژە سـوننەتە، وەك بـاران نـەبارێو زەمـین تێنـوو بـێ، یـان سەرچاوەیئاو، یان ڕوبار ووشك ببێ، یان ئاوەکەیان کەم ببێتەوەو تێری خەڵك نەکا.

(وَتُعَــادُ ثَانِيــاً) ئـەم نوێـژە دووەمجـاریش دووبـارە دەکرێتـەوە (وَثَالِثــاً) هـەروەها سـێیەمجاریشو زیـاتریش (إِنْ لَـمْ يُسْـقَوْا) ئەگـەر ئـاو نـەدران، کەواتـە: تـا خـوای گـەورە ئاویان دەداتێ نوێژەکە هەر دووبارە دەکەنەوە.

(فَإِنْ تَأَهَّبُوا لِلصَّلاَةِ) جـا ئەگـەر خەڵکەکـە خۆیـان ئامـادە کـرد بـۆ نوێـژی بـارانو (فَسُـقُوا قَبْلَهَـا) جـا پـێش نوێژکردنەکـە ئـاودران، واتـە: بـاران بـاری، یـان ئـاو ژیـاوە (اجْتَمَعُـوا) سوننەتە: لە شوێنی نوێژەکەدا کۆ ببنەوە (لِلشُّـكْرِ) بـۆ حەمـدو شـوکری خـوای گـەورە لـە سەر ئەو نیعمەتە، خوای گەورە دەفـەرموێ: ﴿لَئِنْ شَكَرْتُمْ لأَزِيدَنَّكُمْ﴾ ئەگـەر شـوکری مـن بکەن نیعمەتی زیاترتان دەدەمێ.

وَالدُّعَاءِ، وَيُصَلُّونَ عَلَى الصَّحِيحِ، وَيَأْمُرُهُمُ الإِمَامُ بِصِيَامِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ أَوَّلاً، وَالتَّوْبَةِ وَالتَّقَرُّبِ إِلَى اللهِ تَعَالَى بِوُجُوهِ الْبِرِّ وَالْخُرُوجِ مِنَ الْمَظَالِمِ،

(وَالدُّعَاءِ) هەروەها بۆ دوعاكردنیش: كە خوا زیاتریان بداتێ (وَيُصَلُّونَ عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست نوێژی بارانیش دەكەن هەر بە نیەتی نوێژی باران، بۆ شوكری خوای گەورە.

ئینجا هەر كاتێك لە دوای نوێژیباران ئاو دران، واتە: باران باری، یان ئاو ژیاوە، سوننەت نیە نوێژەكە دووبارە بكەنەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَيَأْمُرُهُمُ الإِمَامُ) پێشەوای موسڵمانان، یان جێگرەكەی فەرمانیان دەداتێ (بِصِيَامِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ) بە بەڕۆژووبوونی سێ ڕۆژان بە دوایەكدا (أَوَّلاً) پێش ئەوەی بڕۆنە نوێژكردن، ئینجا بزانە: ئەگەر شوێنەكە پێشەوا، یان جێگری پێشەوای لێنەبو، ئەو كاتە زاناو پیاوماقوڵانی شوێنەكە یەكێك تەرخان دەكەن تاكو ئەو كارانە ئەنجام بدا، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: بە فەرمانیپێشەوا ئەو ڕۆژووانەی نوێژیباران لە سەر خەڵك واجب دەبنو واجبە: لە شەویدا نیەتەكەیان بۆ بهێنن، كەواتە: هەر كەسێك بە ڕۆژوو نەبێ، گوناهبار دەبێ، بەڵام واجب نیە ڕۆژووەكان قەزا بكاتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

هەروەها ڕۆژوویواجب لەو ڕۆژانەدا دروست دەبێو فەرمانی پێشەوای پێ جێبەجێ دەبێ: وەك لەو ڕۆژانەدا لە جیاتینەزر، یان (كفارة)، یان قەزا، بەڕۆژوو ببێ، یان كاتەكە ڕەمەزان بێ–هەروەك لە (نهاية)و (الشبراملسي)دا ڕوون كراوەتەوە– چونكە مەبەستیسەرەكی لێرەدا ئەوەیە: لەو ڕۆژانەدا خودی ڕۆژوو هەبێ، تاكو دوعا قبوڵ ببێ، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ثَلاَثَةٌ لاَتُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ: اَلصَّائِمُ حَتَّى يُفْطِرَ، وَالإِمَامُ الْعَادِلُ، وَالْمَظْلُومُ﴾رواه الترمذي بسندحسن، سێ كەس دوعایان قبوڵ دەبێو ڕەد ناكرێتەوە: مرۆڤی بەڕۆژوو تا ڕۆژووەكەی دەشكێنێ، پێشەوای دادپەروەر، مرۆڤی ستەم لێكراو.

(وَالتَّوْبَةِ) هەروەها فەرمانیان دەداتێ: بە تۆبەكردن (وَالتَّقَرُّبِ إِلَى اللهِ تَعَالَى) بە خۆ نزیككردنەوە لە خوای گەورە (بِوُجُوهِ الْبِرِّ) بە ڕووی چاكەكان: وەك خێركردنو ئاشتبوونەوەو ڕوو لە خواپەرستیكردنو ئەو جۆرە شتانە.

(وَالْخُرُوجِ مِنَ الْمَظَالِمِ) هەروەها فەرمانیان پێدەكا: بە دەرچوونو خۆ پاككردنەوە لە گشت ستەمەكانی مافی ئادەمیزادان: وەك خوێنو ماڵو ئابروو، یان مافی خوای گەورە: وەك قەزاكردنەوەی نوێژو ڕۆژوو و زەكاتدانو ئەو جۆرە شتانە، چونكە ستەمو تاوانەكان دەبنە

وَيَخْرُجُونَ إِلَى الصَّحْرَاءِ فِي الرَّابِعِ صِيَاماً فِي ثِيَابِ بِذْلَةٍ وَتَخَشُّعٍ، وَيُخْرِجُــونَ الصِّبْيَانَ وَالشُّيُوخَ وَكَذَا الْبَهَائِمَ فِي الأَصَحِّ،

هۆی نەبارینی باران، چاکەو تۆبەکردنیش دەبنـە هـۆی رەحمـی خـوای گـەورەو قبولّبـوونی دوعای باران، خوای گەورە لـە باسـی حـەزرەتی (هـود)پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿وَيَــا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾ هـۆ گەلەکـەم تکـای لێخۆشـبوونی گوناهەکانتان لە خوای خۆتان بکەن، ئینجا تۆبە بکەن، تاکو خـوای گـەورە بـارانی... ر بـە ئاوتان بۆ ببارێنێ.

(وَيَخْرُجُـونَ إِلَى الصَّحْرَاءِ) بـۆ نوێـژی بـاران دەچنە بیابـانێکی دەرەوەی شـار (فِي الرَّابِـعِ) لـە رۆژی چوارەمی سێ رۆژەکەیرابردوو (صِيَاماً) لەو رۆژەی چوارەمیشـدا هـەر بـە رۆژوو دەبـن کە دەچنە نوێژکردن تاکو دوعایان قبولّ ببێ (فِي ثِيَابِ بِذْلَةٍ) لـە بـەرگێکی کـۆنی کارکردنـدا (وَتَخَشُّعٍ) بە زەلیلیو ملکەچیو پاڕانەوەو نوزانـەوە ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا —فِــي صَــلاَةِ الإِسْتِسْقَاءِ—: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مُتَبَذِّلاً مُتَوَاضِعاً مُتَضَرِّعاً حَتَّى أَتَى الْمُصَلَّى فَرَقِيَ الْمِنْبَرَ فَلَــمْ يَخْطُبْ خُطَبَكُمْ هَذِهِ وَلَكِنْ لَمْ يَزَلْ فِي الدُّعَاءِ وَالتَّضَرُّعِ وَالتَّكْبِيرِ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ كَمَا يُصَلِّي فِي الْعِيدِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ بۆ نوێژی بـاران لـە (مدینـة) چـووە دەرەوە، لە بەرگێکی کۆندا، بە ملکەچیو لە خـوا پاڕانـەوە، تـا هاتـە شـوێنی نوێـژکردن لـە دەرەوەی (مدینــة)، ئینجـا چـووە سـەر مینبـەر، بـەڵام ئـەو جـۆرە خوتبـەی ئێـوەی نەخوێنــدەوە، بــەڵکو بــەردەوام دوعــای دەکـرد و ملکەچــیی نیشــان دەداو (اللهُ أَكْبَـر)ی دەگوت، ئینجا دوو ڕەکعەت نوێژی بارانی بۆ کردین وەك نوێژی جەژن.

(وَيُخْرِجُـونَ الصِّبْيَانَ) منداڵـەکانیش لەگـەڵ خۆیـان دەبەنـە دەرەوە (وَالشُّيُوخَ) هـەروەها پیرەژنو پیرەمێردیش لەگەڵ خۆیان دەبەنە دەرەوە، چـونکە دوعـای ئەوانـە زووتـر قبـولّ دەبـێ، پێغەمبـەریشﷺ دەفـەرموێ: ﴿وَهَلْ تُنْصَــرُونَ وَتُرْزَقُــونَ إِلاَّ بِضُــعَفَائِكُمْ﴾رواه البخاري وأصحاب السنن، ئایا ئێـوە سـەرکەوتنو ڕزقتـان دەدرێتـێ، تـەنها لـە بـەر خـاتری بێهێزەکانتان نەبێ.

(وَكَذَا الْبَهَائِمَ) هەروەها ئاژەڵەکانیش بـە بێچووەکانیانەوە لەگـەڵ خۆیـان دەبەنـە دەرەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فـەرموودەی ڕاسـتتردا، چـونکە نـەهاتو بێبـارانی ئـازاری ئـاژەڵیش دەدا، ئینجا دایکـەکانو بێچووەکان لێك جیـا دەکەنـەوە، تـاکو بارەبـارو قوارەقـوارو حیلـەحیل بـەرز ببێتـەوەو خوایگـەورە زوتـر ڕەحـم بکـاو دوعایـەکان قبـولّ بکـا، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿خَرَجَ سُلَيْمَانُ يَسْتَسْقِي، فَرَأَى نَمْلَةً مُسْتَلْقِيَةً عَلَى ظَهْرِهَا رَافِعَةً قَوَائِمَهَــا إِلَــى السَّمَاءِ—تَسْتَسْقِي— فَقَالَ: إِرْجِعُوا فَقَدْ سُقِيتُمْ بِدَعْوَةِ غَيْرِكُمْ﴾رواه احمد وصححه الحاكم،

وَلاَ يُمْنَعُ أَهْلُ الذِّمَّةِ الْحُضُورَ، وَلاَ يَخْتَلِطُونَ بِنَا، وَهِيَ رَكْعَتَانِ كَالْعِيدِ، لَكِنْ قِيلَ يَقْرَأُ فِي الثَّانِيَةِ: إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا، وَلاَ تَخْتَصُّ بِوَقْتِ الْعِيدِ فِي الأَصَحِّ،

حەزرەتی (سلیمان) پێغەمبەر ﷺ چووە دەرەوە بۆ نوێژی باران، کە تەماشای کرد مێرووێك لە سەر پشت درێژ بووەو پێیەکانی بەرەو ئاسمان بەرز کردونەوەو دوعای باران دەکا، حەزرەتی(سلیمان) ﷺ فەرمووی: بگەڕێنەوە، خوای گەورە بە دوعای مێرووەکە بارانتان بۆ دەبارێنێ.

(وَلاَ يُمْنَعُ أَهْلُ الذِّمَّةِ) خاوەن پەیمانەکان: وەك جولەکەو دیانەکان قەدەغە ناکرێن (الْحُضُورَ) کە لەگەڵ ئێمەدا ئامادە ببن، ئەگەر لەخۆیانەوە هاتن، چونکە ئەوانیش بۆ ڕزقی خۆیان لە خوا دەپاڕێنەوە، بەڵام (وَلاَ يَخْتَلِطُونَ بِنَا) نابێ لەگەڵ ئێمەدا تێکەڵ ببن، هەر لە کاتی ڕۆیشتنەوە تا دەشگەڕێنەوە، کەوابو: ناپەسندە ئێمە لەگەڵ خۆمان بیانبەینە دەرەوە.

﴿ چۆنیەتی نوێژی باران ﴾

(وَهِيَ) نوێژی باران (رَكْعَتَانِ) دوو ڕەکعەتە (كَالْعِيدِ) وەکو نوێژی جەژن، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (اِبْن عباس)ی ڕابردوو، کەوابو: لە جیاتی بانگو ئیقامەت یەکێك دەڵێ: (اَلصَّلاَةُ جَامِعَةٌ). ئینجا لەگەڵ (اللهُ أَكْبَر)ی نوێژدابەستندا نیەتی(صَلاَةُ الإِسْتِسْقَاءِ): نوێژی باران دێنێ و دوعای (تَوَجُّه) دەخوێنێ، ئینجا حەفت (اللهُ أَكْبَر) دەڵێ و لە نێوان گشت دوو (اللهُ أَكْبَر)ێکدا (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ...) تا کۆتایی دەڵێ، ئینجا (أَعُوذُ بِاللهِ...)، ئینجا (فاتیحە) دەخوێنێ، هەروەها لە ڕەکعەتی دووەمیشدا –جگە لە (اللهُ أَكْبَر)ی هەڵسانەوە– پێنج (اللهُ أَكْبَر) دەڵێ و لە نێوان گشت دوو (اللهُ أَكْبَر)ێکدا (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ...) تا کۆتایی دەڵێ، ئینجا (أَعُوذُ بِاللهِ...)و فاتیحە دەخوێنێ، هەروەها لە گشت (اللهُ أَكْبَر)ەکاندا دەستەکانی بەرز دەکاتەوەو لە بن سینگی خۆی دایاندەنێتەوە.

هەروەها لە دوای فاتیحەش: لە ڕەکعەتی یەکەمدا سورەتی(ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ)، یان سورەتی (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ) دەخوێنێ، لە ڕەکعەتی دووەمیشدا سورەتی(اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ)، یان (هَلْ أَتَاكَ) دەخوێنێ، لە هەردوو ڕەکعەتەکانیشدا فاتیحەو سورەت بە دەنگی ئاشکرا دەخوێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

(لَكِنْ قِيلَ) بەڵام لە فەرموودەی بێهێزدا هاتووە: (يَقْرَأُ فِي الثَّانِيَةِ) لە ڕەکعەتی دووەمدا لە دوای فاتیحە، سورەتی(إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحاً) دەخوێنێ (وَلاَ تَخْتَصُّ بِوَقْتِ الْعِيدِ) نوێژی باران تایبەت نیە: بە کاتی نوێژی جەژن، بەڵکو لە گشت کاتێکی شەو و ڕۆژدا دروستە بکرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَيَخْطُبُ كَالْعِيد، لَكِنْ يَسْتَغْفِرُاللهَ تَعَالَى بَدَلَ التَكْبِير، وَيَدْعُوا فِيالْخُطْبَة الأُولَى: (اَللَّهُمَّ أَسْقِنَا غَيْثاً مُغِيثاً هَنِيئاً مَرِيئاً مَرِيعاً غَدَقاً مُجَلَّلاً سَحّاً طَبَقاً دَائماً، اَللَّهُمَّ أَسْقِنَا الْغَيْثَ وَلاَ تَجْعَلْنَا مِنَ الْقَانطِينَ، اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ إِنَّكَ كُنْتَ غَفَّاراً فَأَرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْنَا مِدْرَاراً). وَيَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ بَعْدَ صَدْرِالْخُطْبَةِالثَّانِيَة،

(وَيَخْطُبُ) لە دوای نوێژی باران دوو خوتبە دەخوێنێتەوە (كَالْعِيد) وەكو خوتبەكانی جەژن: لە ڕوكنو سوننەتو مەرجەكاندا ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ ﷺ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْتَسْقِي: فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ بِلاَ أذانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ ثُمَّ خَطَبَنَا﴾رواتـه ثقات رواه احمد والبيهقي وغيرهما، پێغەمبەر ﷺ بۆ نوێژی باران لە (مدينـة) چووە دەرەوەو دوو ڕەكعەتی بە جەماعەت بۆ كردين بە بێ بانگو ئیقامەت، ئینجا خوتبەی بۆ خوێندینەوە.

(لَكِنْ) بەڵام لەمەدا جیاوازن: (يَسْتَغْفِرُاللهَ تَعَالَى) ووتارخوێنەكە لە سەرەتای خوتبەكاندا (أَسْتَغْفِرُ اللهَ) دەڵێ (بَدَلَ التَكْبِير) لە جیاتی (اللهُ أكْبَر)ەكان، واتە: لە سەرەتای خوتبەی یەكەمدا نۆ جار دەڵێ: (أَسْتَغْفِرُاللهَ الَّذِى لاَإِلَهَ إِلاَّهُوَالْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْه).

هەروەها لە سەرەتای خوتبەی دووەمیشدا حەفت جار دەیڵێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، بەڵگەش ئایەتی﴿اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾...الآيات، تكای لێخۆشبوونیگوناه لە خوایخۆتان بكەن، چونكە ئەو زۆر لە گوناهان خۆش دەبێ، تاكو لە ئاسمان بارانێكی زۆر بە ئاوتان بۆ ببارێنێ.

هەروەها لە خوتبەكانیشدا زۆر ئەو ئایەتە دووبارە دەكاتەوەو زۆر دەڵێ: (أَسْتَغْفِرُ اللهَ)، زۆر دەڵێ: (يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ نَسْتَغِيثُ وَمِنْ رَحْمَتِكَ نَرْجُو، فَلاَ تَكِلْنَا إِلَيأَنْفُسِنَا طَرْفَةَ عَيْنٍ وَأَصْلِحْ لَنَا شَأْنَنَا كُلَّهُ لاَإِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ). هەروەك لە (مغنى)دا فەرموویەتی.

(وَيَدْعُوا فِيالْخُطْبَةِ الأُولَى) سوننەتە: لە خوتبەی یەكەمدا بە دەنگی ئاشكرا ئەم دوعایەی پێغەمبەر ﷺ بكا: ﴿اَللَّهُمَّ أَسْقِنَا غَيْثاً مُغِيثاً هَنِيئاً مَرِيئاً مَرِيعاً غَدَقاً مُجَلَّلاً سَحّاً طَبَقاً دَائماً، اَللَّهُمَّ أَسْقِنَا الْغَيْثَ وَلاَ تَجْعَلْنَا مِنَ الْقَانطِينَ، اَللَّهُمَّ إِنَّ بِالْعِبَادِ وَالْبِلاَدِ وَالْخَلْقِ مِنَ اللأْوَاءِ وَالْجَهْدِ وَالضَّنْكَ مَا لاَنَشْكُو إِلاَّإِلَيْكَ، اَللَّهُمَّ أَنْبِتْ لَنَاالزَّرْعَ وَأَدِرَّ لَنَاالضَّرْعَ وَأَسْقِنَا مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ وَأَنْبِتْ لَنَا مِنْ بَرَكَاتِ الأَرْضِ، اَللَّهُمَّ ارْفَعْ عَنَّاالْجَهْدَ وَالْجُوعَ وَالْعُرْيَ وَاكْشِفْ عَنَّا مِنَ الْبَلاَءِ مَا لاَيَكْشِفُهُ غَيْرُكَ، اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ إِنَّكَ كُنْتَ غَفَّاراً فَأَرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْنَا مِدْرَاراً﴾رواه الإمام الشافعي فيالأم.

ئینجا بزانە: ووتارخوێن لە خوتبەییەكەمداو لە سەرەتای خوتبەیدووەمدا ڕوو لە خەڵكەكە دەكا، ئینجا (وَيَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ) سوننەتە: ڕوو لە قیبلە بكاو پشت لە خەڵكەكە بكا (بَعْدَ صَدْرِ الْخُطْبَةِالثَّانِيَة) پاش دەست پێكردنی خوتبەیدووەم، واتە: كە سێیەكەكی

وَيُبَالِغُ فِي الدُّعَاءِ سِرّاً وَجَهْراً، وَيُحَوِّلُ رِدَاءَهُ عِنْدَاسْتِقْبَالِه فَيَجْعَلُ يمِينَهُ يَسَارَهُ وَعَكْسَهُ، وَيُنَكِّسُهُ عَلَى الْجَدِيدِ فَيَجْعَلُ أَعْلاَهُ أَسْفَلَهُ وَعَكْسَهُ، وَيُحَوِّلُ النَّاسُ مِثْلَهُ، قُلْتُ: وَيُتْرَكُ مُحَوَّلاً حَتَّى يَنْزِعَ الثِّيَابَ،

خوتبەیدووەمی خوێندەوە (وَيُبَالِغُ فِي الدُّعَاءِ) لەو حاڵەتەدا ووتارخوێنەکە زۆر دوعا دەکا (سِرّاً) بە نهێنیو (وَجَهْراً) بە ئاشکرایی، هەروەها خەڵکەکەش لە کاتی نهێنیدا بە نهێنی دوعا دەکەن، بەڵام لە کاتی ئاشکراییدا دەڵێن: (آمين).

هەروەها ووتارخوێنەکەو خەڵکەکەش لە کاتیدوعاکردنندا دەستیان بەرز دەکەنەوە، بەڵام لێرەدا پشتە دەستەکانیان دەخەنە لای ئاسمان ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ إِسْتَسْقَى فَأَشَارَ بِظَهْرِ كَفَّيْهِ إِلَى السَّمَاءِ﴾رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ دوعای بارانی کردو بە پشتە دەستەکانی ئاماژەی بۆ ئاسمان کرد. ئینجا کە دوعایەکانی تەواو کردن، ڕوو لە خەڵکەکە دەکاتەوەو ئامۆژگاریان دەکا: بە خوا پەرستیو سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێدەدلو، دوعا بۆ ئیمانداران دەکاو ئایەتێك یان دوو ئایەت دەخوێنێتەوەو کۆتایی خوتبەکەی بە (أَسْتَغْفِرُ اللهَ لِي وَلَكُمْ) دێنێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

هەروەها (وَيُحَوِّلُ رِدَاءَهُ) ووتارخوێنەکە پەشتەماڵەکەیخۆی–واتە: پارچە جلەکەی سەر بەرگەکەی– وەردەگێڕێ (عِنْدَ اسْتِقْبَالِه) لەو کاتەی ڕوو لە قیبلە دەکا (فَيَجْعَلُ يمِينَهُ يَسَارَهُ) لای ڕاستەی جلەکە دەباتە لای چەپەی (وَعَكْسَهُ) بە پێچەوانەش، هەروەها (وَيُنَكِّسُهُ) سەراو ژێریشی دەکا، ئەگەر بگونجێ (عَلَى الْجَدِيدِ) لە سەر فەرموودەی نوێ، واتە: (فَيَجْعَلُ أَعْلاَهُ أَسْفَلَهُ) لای سەرەوەی دەباتە لای بنەوەی (وَعَكْسَهُ) بە پێچەوانەش.

(وَيُحَوِّلُ النَّاسُ مِثْلَهُ) خەڵکەکەش واتە: تەنها نێرینەکان وەکو ووتارخوێنەکە بە دانیشتوویی جلەکانیخۆیان وەردەگێڕن ﴿عَنْ عَبْدِاللهِ بنِ زَيْدٍ ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ إِسْتَسْقَى وَحَوَّلَ رِدَاءَهُ وَقَلَّبَهُ ظَهْراً لِبَطْنٍ وَحَوَّلَ النَّاسُ مَعَهُ﴾حديث صحيح رواه الإمام احمد وغيره، پێغەمبەرﷺ دوعای بارانی کردو پەشتەماڵەکەی وەرگێڕاو بەرو پشتی کرد، خەڵکەکەش لەگەڵ ئەوی جلەکانیان بەرویشت کردن. ئینجا بزانە: نابێ ئافرەت بەرگەکەی وەرگێڕێ، هەروەك لە (نهاية)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النـوای) دەفەرموێ (وَيُتْرَكُ مُحَوَّلاً) جلەکەی ئیمامو خەڵکەکە بە وەرگێڕدراوی دەهێشترێتەوە (حَتَّى يَنْزِعَ الثِّيَابَ) تا هەر یەکەو جلو بەرگی خۆی دادەکەنێ: جا لە ماڵەوە، یان لە شوێنێکیتر، چونکە لە هیچ حەدیسێکدا نەهاتوە: پێغەمبەرﷺ پێش داکەندن دەستکاری جلە وەرگەڕاوەکەی کردبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلَوْ تَرَكَ الإِمَامُ الإِسْتِسْقَاءَ فَعَلَهُ النَّاسُ، وَلَوْ خَطَبَ قَبْلَ الصَّلاَةِ جَازَ، وَيُسَنُّ أَنْ يَبْرُزَ لأَوَّلِ مَطَرِ السَّنَةِ، وَيَكْشِفَ غَيْرَ عَوْرَتِهِ لِيُصِيبَهُ، وَأَنْ يَغْتَسِلَ أَوْ يَتَوَضَّأَ فِي السَّيْلِ،

(وَلَوْ تَرَكَ الإِمَامُ الإِسْتِسْقَاءَ) ئەگەر پێشەوای موسڵمانان نوێژی بارانی نەکردو جێگریشی بۆ نوێژکردن دانەنا، یان هەر پێشەواو جێگری لەو شوێنەدا نەبون (فَعَلَهُ النَّاسُ) سوننەتە: خەڵکەکە سەربەخۆ نوێژی باران بکەن، واتە: زناو پیاوماقوڵانی شوێنەکە، یەکێك دیاری ئەکەن بۆ ئەم کارە، هەروەك بۆ جەژنو ڕۆژ گیرانو جومعەش وادەکەن، هەروەك لە (المجموع)و (شرح العباب)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ خَطَبَ قَبْلَ الصَّلاَةِ) ئەگەر ئیمامی نوێژی باران لە پێش نوێژەکەدا خوتبەی خوێندەوە (جَازَ) دروستەو بە بەر دەکەوێ، چونکە لە حەدیسی (صحیح)دا ئەوهاش هاتوە، بەڵام خوتبەکە بخرێتە دوای نوێژ خێری زیاترە، چونکە پێغەمبەرﷺ زۆرتر وای‌کردوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: پاڕانەوەی‌ئاودان لە خوای‌گەورە سێ جۆرە، یەکەم: لای کەمترەکەی بە دوعاکردنی تەنهاتەنهاو کۆمەڵ کۆمەڵ بە بێ‌نوێژکردن. دووەم: ناوەندیەکەی بە دوعاکردن لە دوای نوێژەکانو لە خوتبەکانی جومعەو شوێنە گشتیەکان ﴿عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه: دَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَمُطِرُوا مِنْ جُمُعَةٍ إِلَى جُمُعَةٍ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە خوتبەی جومعەدا دوعای بارانی کرد، جا لەم جومعەیە تا جومعەکەی‌تر باران باری. سێیەم: تەواو و خێرترەکەی بەو جۆرە نوێژکردنەو خوتبەی باسمان کرد، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا بزانە: لەو سێ جۆرانەدا گشت کەسێك یەکسانە، واتە: نوێژکردنەکە بۆ مرۆڤی بە تەنهاش سوننەتە، بەڵام بە بێ‌خوتبە خوێندنەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيُسَنُّ) بۆ گشت کەسێك سوننەتە: (أَنْ يَبْرُزَ) خۆی وەدەر بێخێ (لأَوَّلِ مَطَرِ السَّنَةِ) بۆ یەکەم بارانی ساڵ (وَيَكْشِفَ) بەشێکی لاشەی خۆی ڕووت بکاتەوە (غَيْرَ عَوْرَتِهِ) جگە لە عەورەتی خۆی (لِيُصِيبَهُ) تاکو بارانی وێبکەوێو بەرەکەتی پێ‌بگا ﴿عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه: أَصَابَنَا مَطَرٌ فَحَسَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثَوْبَهُ حَتَّى أَصَابَهُ مِنَ الْمَطَرِ، فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ لِمَ صَنَعْتَ هَذَا؟ قَالَ: لأَنَّهُ حَدِيثُ عَهْدٍ بِرَبِّهِ تَعَالَى﴾رواه مسلم، باران باریو پێغەمبەرﷺ جلەکەی لە خۆ لادا، تا هەندێك بارانی بە لاشە پیرۆزەکەی کەوت، گوتمان: ئەی پێغەمبەری‌خوا بۆ وات کرد؟ فەرمووی: چونکە بارانەکە نوێیەو تازە خوای‌گەورە ناردوویەتی. واتە: بەرەکەتی لێوەردەگرم (وَأَنْ يَغْتَسِلَ) سوننەتە خۆی بشوا (أَوْ يَتَوَضَّأَ) یان دەستنوێژ بگرێ (فِي السَّيْلِ) لە ئاوەڕۆکانی‌باران، چونکە حەدیسێکی بێ‌هێزی دەرهەق هاتوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيُسَبِّحَ عِنْدَ الرَّعْدِ وَالْبَرْقِ، وَلاَ يُتْبِعَ بَصَرَهُ الْبَرْقَ، وَيَقُولَ عِنْدَالْمَطَرِ: (اَللَّهُمَّ صَيِّباً نَافِعاً). وَيَدْعُو بِمَا شَاءَ، وَبَعْدَهُ: مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ. وَيُكْرَهُ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا، وَسَبُّ الرِّيحِ، وَلَوْ تَضَرَّرُوا بِكَثْرَةِ الْمَطَرِ فَالسُّنَّةُ أَنْ يَسْأَلُوا اللهَ تَعَالَى رَفْعَهُ: اَللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا. وَلاَ يُصَلِّي لِذَلِكَ، وَاللهُ أَعْلَمُ.

(وَيُسَبِّحَ) سوننەتە: گشت کەسێك تەسبیحات بكا (عِنْدَالرَّعْدِ) كاتێ گوێی لە دەنگی هەور دەبێ، وەك (عبدالله بن الزبير ﷺ) دەیفەرموو: (سُبْحَانَ مَنْ يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلاَئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ) رواه مالك بإسناد صحيح.

(وَالْبَرْقِ) هەروەها سوننەتە: لە كاتی بروسكیش تەسبیحات بكا، بە (قیاس) لە سەر هەور، كەواتە: دەڵێ: (سُبْحَانَ مَنْ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَطَمَعاً). هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە (وَلاَ يُتْبِعَ بَصَرَهُ الْبَرْقَ) سوننەتە: چاوی خۆی بە دوای بروسكدا نەگێڕێ، چونكە (السلف الصالح) پێیان ناخۆش بوو: ئاماژە بۆ بروسكو هەور بكەن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَيَقُولَ عِنْدَ الْمَطَرِ) سوننەتە لە كاتی باران بارینددا سێ جار بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ صَيِّباً نَافِعاً﴾ رواه البخاري، خوایە بیكەیە بارانێكی سوود بەخش. (وَيَدْعُوَ بِمَا شَاءَ) هەروەها سوننەتە: چ دوعایەك حەز دەكا بیكا، چونكە لە حەدیسێكی بێهێزدا هاتوە: ﴿لە كاتی باران باریندا دوعا قبوڵ دەبێ﴾.

هەروەها (وَبَعْدَهُ) لە دوای باران بارین بڵێ: (مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ) بارانمان بۆ باری بە گەورەییخولو بە ڕەحمەتیخوا (وَيُكْرَهُ) ناپەسندە بڵێ: (مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا) بارانمان بۆ باری بە كاتو نیشانەی فلانە ئەستێرە، جا ئەگەر باوەڕی وابێ: ئەستێرە باران دەبارێنێ، ئەوە كافر دەبێ، هەروەك لە حەدیسی (صحیح)دا هاتوەو، لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە (وَسَبُّ الرِّيحِ) ناپەسندە جنێو بە با بدا، هەروەك لە پاشكۆی نوێژی ڕۆژگیراندا بەڵگەمان بۆ هێناوە.

(وَلَوْ تَضَرَّرُوا) ئەگەر تووشی زەرەرو زیان بون (بِكَثْرَةِ الْمَطَرِ) بە هۆی زۆر بارین (فَالسُّنَّةُ أَنْ يَسْأَلُوا اللهَ تَعَالَى رَفْعَهُ) سوننەتە لە خوا بپاڕێنەوە: بارانەكە لا ببا، بەم دوعایانە: (اَللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا) خوایە بارانەكە ببە دەورەی ئێمە: لە دەشتو بەن، مەیهێنە سەر ئێمە لە ئاوەدانیو خانووبەرە ﴿اَللَّهُمَّ عَلَى الآكَامِ وَالظِّرَابِ وَبُطُونِ الأَوْدِيَةِ وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ﴾ رواه الشيخان، خوایە لە سەر تەپۆلكەو چیاو دۆڵاییو لێڕستان بارانەكە ببارێنە.

(وَلاَ يُصَلِّي لِذَلِكَ) بۆ لابردنیباران نابێ نوێژ بكرێ، چونكە لە هیچ حەدیسێكدا –جگە لە دوعایڕابردوو– نەهاتوە (وَاللهُ أَعْلَمُ).

....

﴿ پاشکۆ: دەربارەی پاڕانەوە لە خوا بە خاتری پێغەمبەرﷺو پیاو چاکان ﴾

١- لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە: سوننەتە لە دوعایەکانی نوێژی باراندا (توسُّل) بکا، واتە: لە خوای گەورە بپاڕێتەوە، بە خاتری کردەوە چاکەکانی خۆی، هەروەك ﴿سێ کەسەکەی دەرگای ئەشکەوتەکەیان لێگیرا، بە کردەوە چاکەکانیان لە خوا پاڕانەوە﴾، کە لە (بخاري ومسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

هەروەها سوننەتە بە خاتری پیاوچاکانیش لە خوا بپاڕێتەوە، بە تایبەتی ئەگەر پیاوچاکەکە لە خزمەکانی پێغەمبەرﷺ بێ، هەروەك ئیمامی(عمر) لە دوعای باراندا، بە خاتری ئیمامی(عبّاس)ی مامی پێغەمبەرﷺ لە خوا دەپاڕاوەو دەیفەرموو: ﴿اَللَّــهُمَّ إِنَّا كُنَّــا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّنَاﷺ فَتَسْقِينَا، وَإِنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِعَمِّ نَبِيِّنَا فَاسْقِنَا، قَالَ-أَيْ أَنَس-: فَيُسْــقَوْنَ﴾ رواه البخاري، خوایە ئێمە لەمەو پێش بە خاتری پێغەمبەرمانﷺ لێت دەپاڕاینەوەو بارانت بۆ دەباراندین، ئێستاش بە خاتری مامی پێغەمبەرمانﷺ لێت دەپاڕێینەوە: بارانمان بۆ ببارێنە. (أنس) دەفەرموێ: ئینجا باران دەباری.

٢- (تَوَسُّل) پاڕانەوە لە خوا بە خاتری کەسێك، تایبەت نیە بە حاڵەتی زیندووەتیی، چونکە لە دوای وەفاتی پێغەمبەرﷺ (تَوَسُّل) بە پێغەمبەرﷺ کراوە، هەروەك لە باسی (جلو بەرگ)دا بەڵگەمان هێناوە، بەڵکو (صحابة) ڕاستەوخۆ لە سەر گۆڕی پێغەمبەرﷺ تکای دوعایان لێکردوە ﴿عَنْ مَالِك الدّار: أَصَابَ النَّاسَ قَحْطٌ فِي زَمَــنِ عُمَــرَ﷛ فَجَــاءَ رَجُلٌ-وَهُوَ بلاَلُ بن الحرث الْمُزَنِي الصَّحَابِيُّ﷛-إِلَى قَبْرِالنَّبِيِّﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ الله اسْتَسْقِ لأُمَّتِكَ فَإِنَّهُمْ قَدْ هَلَكُوا. فَأَتَى الرَّجُلَ فِي الْمَنَامِ فَقَالَ: أَقْرِئْ عُمَرَ مِنِّي السَّــلاَمَ وَأَخْبِــرْهُ أَنَّهُــمْ يُسْقَوْنَ، وَقُلْ لَهُ: عَلَيْكَ الْكَيْسَ الْكَيْسَ. فَأَتَى الرَّجُلُ عُمَرَ فَأَخْبَرَهُ فَبَكَى عُمَرُ وَقَالَ: يَــا رَبِّ مَا آلُوا إِلاَّ مَاعَجَزْتُ عَنْهُ﴾ رواه البيهقي وابن أبي‌شيبة بإسناد صحيح، وذكرَهُ الحافظ إبن حجر في فتح الباري، والحافظ إبن كثير في البداية والنّهاية، لە سەردەمی ئیمامی(عمر) -واتە: لە(عام الرمادة)دا- قاتیو بێبارانی تووشی خەڵك بوو، (صحابة)یەك-کە ناوی (بلال المُزَني) بوو- هاتە سەر گۆڕی پێغەمبەرﷺ گوتی: (یا رَسولَ الله) دوعای باران بۆ ئوممەتت بکە، چونکە بە هیلاك چوون. ئینجا پێغەمبەرﷺ هاتە خەونی (صحابة)کەو پێی فەرموو: سەلامی من لە (عمر) بکەو پێی ڕابگەیەنە: بارانیان بۆ دەبارێو پێی بڵێ: با زیرەكو هۆشیاربێ با زیرەكو هۆشیاربێ بۆ ئیشو کاری موسڵمانان-واتە: با نوێژی‌باران بکا- ئینجا (صحابة)کە ڕووداوەکەی بە ئیمامی (عمر) ڕاگەیاند، ئیمامی(عمر)یش دەستی بە گریان کردو فەرمووی: خوایە کەمتەرخەمی ناکەم لە کاروباری موسڵماناندا مەگەر شتێك لە توانامدا نەبێ.

(بابٌ)

إِنْ تَرَكَ الصَّلاَةَ جَاحِداً وُجُوبَهَا كَفَرَ، أَوْ كَسَلاً قُتِلَ حَدّاً،

﴿ بابٌ: له باسی نوێژنەکەر ﴾

بزانە: نوێژنەکەر دوو بەشە، یەکەم: (إِنْ تَرَكَ الصَّلاَةَ) ئەگەر مرۆڤی بالغو عاقڵ نوێژی واجبی نەکردو (جَاحِداً وُجُوبَهَا) دانی بە واجببوونی نوێژ نەدەهێنا، واتە: دەیگوت نوێژ واجب نیە (كَفَرَ) بەو دانپێدانەهێنانە کافر دەبێ -بە (اجماع)ی زانایانی ئیسلام- چونکە فەرموودەکانی خواو پێغەمبەریﷺ بە درۆ داناوە، کەوابو: واجبە داوای تۆبەی لێبکرێ، جا ئەگەر تۆبەی کردو شادەی هێناوەو نوێژی کرد، وازی لێدێنین.

بەڵام ئەگەر تۆبەی نەکردو نەبۆوە موسڵمان، ئەو کاتە واجبە: بکوژرێو، نابێ نوێژی (جنازة)ی لە سەر بکرێو نابێ لە گۆڕستانی موسڵمانان بنێشترێ، ماڵەکەشی نابێتە میرات، بەڵکو دەدرێتە (بیت المال)ی موسڵمانان، هەروەك لە باسی کافربووندا -نَعُوذُ بِاللهِ- روونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تعالَى.

ئینجا بزانە: ئەگەر کەسێك نەیدەزانی نوێژ واجبە، بۆیە دانی پێدا نەدەهێنا: وەك تازە موسڵمان بوبێ، یان لە شوێنێکی دوور لە زانایانی ئایینی پێگەیشتبێ، ئەو جۆرە کەسە بە کافر دانانرێ، چونکە عوزری بە دەستە، کەوابو: لەو واجبانە شارەزا دەکرێ، ئینجا ئەگەر لەمەودوا دانی پێدا نەهێنا ئەو کاتە بە کافر دادەنرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا روون کراوەتەوە.

دووەم: (أَوْ كَسَلاً) یان بە تەمبەڵی نوێژی نەدەکردو باوەڕیشی هەبو: کە نوێژ واجبە (قُتِلَ) ئەوەش واجبە: بکوژرێ، بەڵام (حَدّاً) بە بڕیاری سزادان دەکوژرێ، نەك بە بڕیاری کافربوون، واتە: چونکە ئەگەر باوەڕی بە نوێژ هەبێ، بە نوێژنەکردن کافر نابێ، بەڵام سزای کوشتنی بۆ داندراوە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَن لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّداًرَّسُولُ اللهِ، وَيُقِيمُواالصَّلاَةَ، وَيُؤْتُواالزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَائَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ تَعَالَى﴾ رواه الشيخان وأصحاب السنن، لە لای خوای گەورە فەرمانم پێکراوە: کافرەکان بکوژمو جەنگیان لەگەڵ بکەم تا شادە دێنن: (أَشْهَدُ أَن لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ)، وە تا پێنج نوێژەکان دەکەنو تا زەکات دەدەن، جا هەر کاتێك شادەیان هێناو نوێژیان کردو زەکاتیان دا، خوێنو ماڵیان لە من دەپارێزن، تەنها بە مافی ئیسلام نەبێ، لێکۆڵینەوەی ناو دڵیشیان لە سەر خوایە لە ڕۆژی قیامەت.

کەواتە: ئەگەر کافرێك شادەی هێناو بووە موسڵمان، بەڵام نوێژی نەکرد، یان زەکاتی نەدا، هەر واجبە بکوژرێ، چونکە مافی ئایینیئیسلامی بەجێ نەهێناوە.

وَالصَّحِيحُ قَتْلُهُ بِصَلَاةٍ فَقَطْ بِشَرْطِ إِخْرَاجِهَا عَنْ وَقْتِ الضَّرُورَةِ، وَيُسْتَتَابُ ثُمَّ تُضْرَبُ عُنُقُهُ، وَقِيلَ يُنْخَسُ بِحَدِيدَةٍ حَتَّى يُصَلِّيَ أَوْ يَمُوتَ، وَيُغَسَّلُ وَيُصَلَّى عَلَيْهِ

(وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (قَتْلُهُ) واجبە: نوێژنەکەر بکوژرێ (بِصَلَاةٍ) بە نەکردنی تەنها یەك نوێژ (بِشَرْطِ إِخْرَاجِهَا) بەو مەرجەی نوێژەکە دەریچوێنێ (عَنْ وَقْتِ الضَّرُورَةِ) لە کاتی نوێژکردنی ناچاریدا: کە کاتی(جمع التأخیر)ە:

کەوابو: ئەگەر ڕۆژ ئاوا بوو و نوێژی نیوەڕۆ، یان نوێژی عەسری نەکرد، یان بەیان دەرکەوتو نوێژی مەغریب، یان عیشای نەکرد، یان ڕۆژ هەڵاتو نوێژی سبەینێی نەکرد، ئەو کاتە دەکوژرێ، بەڵام بەم مەرجەش: لە کاتیnوێژەکەدا فەرمانی پێ بکرێو هەڕەشەی کوشتنیشی لێبکرێ، ئەویش بە ڕقەکاری نوێژەکە نەکا.

ئینجا بزانە: ئەو فەرمانو هەڕەشە لێکردنە تایبەتە: بە پێشەوای موسوڵمانان، یان کاربەدەستێکی جێگری ئەوی، واتە: فەرمانو هەڕەشەی خەڵکیتر سودی نیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا ڕوون کراوەتەوە.

کەوابو: ئەگەر لە لای کاربەدەستی موسڵمانان فەرمانی پێ نەکرا و هەڕەشەی لێنەکرا، دروست نیە بکوژرێ، هەرچەند لە زۆریەی تەمەنیشیدا نوێژی نەکردبێ، هەروەك لە حاشیەکانی (القلیوبي)و (البجیرمي)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا کە بڕیاری کوشتنی لە سەر جێگیر بوو، سوننەتە بە پەلە نەکوژرێ، بەڵکو (وَيُسْتَتَابُ) سوننەتە: پێش کوشتنی دلوای تۆبەی لێبکرێ، واتە: پێی بڵێن نوێژەکە قەزا بکەوە، ئەگەر نا: دەتکوژین، هەروەك لە (البجیرمي)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

ئینجا ئەگەر تۆبەی کردو نوێژەکەی قەزا کردەوە، ئەوە کوشتنی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ﴾ ئەگەر تۆبەیان کرد: نوێژیان کردو زەکاتیان دا، وازیان لێ بێنن.

(ثُمَّ) ئینجا کە دلوای تۆبەی لێکرا، تۆبەی نەکردو نوێژەکەی قەزا نەکردەوەو، هیچ عوزرێکی شەرعیشی نەبو (تُضْرَبُ عُنُقُهُ) بە فەرمانی کاربەدەستی موسڵمانان بە شمشێر لە ئەستۆی دەدرێو دەکوژرێ. واتە: ئەگەر–لەو حاڵەتەدا– کەسێك بە بێئیزنی کاربەدەستی موسڵمانان بیکوژێ تاوانبار دەبێ، بەڵام تۆڵەو (کفارة)ی ناکەوێتە سەر (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يُنْخَسُ بِحَدِيدَةٍ) ئاسنێکی تێوەدەژەنێندرێ (حَتَّى يُصَلِّيَ) تا نوێژ دەکا (أَوْ يَمُوتَ) یان تا دەمرێ.

(وَيُغَسَّلُ) ئەو نوێژنەکەرەی بەشێوەم کە مرد، واجبە: بشۆرێو (وَيُصَلَّى عَلَيْهِ) واجبە: نوێژی (جنازة)شی لە سەر بکرێ.

وَيُدْفَنُ مَعَ الْمُسْلِمِينَ، وَلاَ يُطْمَسُ قَبْرُهُ.

(كِتابُ الْجَنائِزِ)

لِيُكْثِرْ ذِكْرَالْمَوْتِ وَيَسْتَعِدُّ بِالتَّوْبَةِ وَرَدِّالْمَظَالِمِ، وَالْمَرِيضُ آكَدُ،

(وَيُدْفَنُ مَعَ الْمُسْلِمِينَ) دروسته: لەگەڵ موسڵمانان-لە گۆڕستان- بنێشترێ (وَلاَ يُطْمَسُ قَبْرُهُ) گۆڕەکەشی بێئاسەوار ناکرێ، واتە: لەگەڵ زەوی یەکسان ناکرێ، بەڵکو وەکو گۆڕی تاوانبارەکانیتر دەهێشترێتەوە.

ئینجا بزانە: هەر کەسێك بە (إجماع) جومعەی لە سەر بێو بڵێ: من نوێژی نیوەڕۆ دەکەمو جومعە ناکەم. یان ڕوکنێکیئنوێژ نەکا، یان مەرجێکی نوێژ جێبەجێ نەکا، کە (إجماع)یان لە سەر بێ، ئەو کەسەش وەکو نوێژنەکەر ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ كِتابُ الْجَنائِزِ: پەرتووکی مردووەکان ﴾

(لِيُكْثِرْ ذِكْرَالْمَوْتِ) با گشت کەسێکی بالغو عاقڵ زۆر یادو باسی مردن بکا، جیاوازی ساغو، نەخۆش نیە، بەڵام بۆ مرۆڤی نەخۆش زیاتر سوننەتە: یادو باسی مردن بکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَكْثِرُوا مِنْ ذِكْرِ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ﴾ رواه الترمذي وغيره بأسانيد صحيحة، زۆر باسی پچڕێنەری خۆشیەکان بکەن: کە مردنە.

(وَيَسْتَعِدُّ) واجبە: گشت گوناهبارێك خۆی بۆ مردن ئامادە بکا (بِالتَّوْبَةِ) بە تۆبەکردنێکی بە پەلەو (وَرَدُّ الْمَظَالِمِ) بە گەڕاندنەوەی ئەو ستەمانەی لە ماڵی خواو ئادەمیزادان کردونی، واتە: دانەوەی قەرزی خوای گەورە: وەك قەزاکردنەوەی نوێژو زەکاتو ڕۆژوو و حەجو بەجێهێنانی نەزرو کەففارەت، هەروەها بە دانەوەی قەرزی ئادەمیزادان.

ئینجا (وَالْمَرِيضُ آكَدُ) مرۆڤی نەخۆش زیاتر داوای جێبەجێکردنی ئەوانەیڕابردووی لێدەکرێ، چونکە پێشەکیەکانی مردن بووەتە مێوانی.

ئینجا-بۆ نموونە-: ئەگەر نوێژنەکەرێك تۆبەی کردو زۆر نوێژی لە سەر بوو بە ماوەیەکی زۆر قەزا دەکرانەوە، ئەوە با تۆبە بکاو بڕیار بدا گشتیان قەزا بکاتەوەو هەر لە ئێستاوەش دەست بە قەزاکردنەوەیان بکا، جا ئەگەر وێڕانەکەیشت گشتیان قەزا بکاتەوە چونکە لەو ماوەیەدا مرد، ئەوە بە گوناهباری نامرێ، هەروەها ئەو مافەی ئادەمیزادان ئەگەر دلوای لێبوردنی کردبا فیتنەی لێڕوودەدا: وەك زینا کردن-کە ئاشکرا نەبوبێ- ئەوەش نابێ ئاشکرای بکا، بەڵکو لە نێوان خۆیو خوای گەورەدا تۆبە دەکاو بڕیار دەدا هیچیتر ئەو گوناهە نەکا، جا ئەوەندە بەسە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَيُضْجَعُ الْمُحْتَضَرُ لِجَنْبِهِ الأَيْمَنِ إِلَى الْقِبْلَةِ عَلَى الصَّحِيحِ، فَإِنْ تَعَذَّرَ لِضِيقِ مَكَانٍ وَنَحْوِهِ أُلْقِيَ عَلَى قَفَاهُ وَوَجْهُهُ وَأَخْمُصَاهُ لِلْقِبْلَةِ، وَيُلَقَّنُ الشَّهَادَةَ بِلاَ إِلْحَاحٍ،

(وَيُضْجَعُ الْمُحْتَضَرُ) سوننەتە: ئەو کەسەی لە سەرەمەرگدایە درێژ بکرێ (لِجَنْبِهِ الأَيْمَنِ) لە سەر تەنیشتی ڕاستەی (إِلَى الْقِبْلَةِ) بەرەو قیبلە (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، ئینجا ئەگەر نەگونجا، ئەو کاتە لە سەر تەنیشی چەپە بەرەو قیبلە دەکرێ.

(فَإِنْ تَعَذَّرَ) جا ئەگەر لە سەر تەنیشتی چەپەش زەحمەت بوو (لِضِيقِ مَكَانٍ) چونکە شوێنەکە تەنگ بوو (وَنَحْوِهِ) هەروەها لەبەر هۆیەکیتر: وەك تەنیشتەکانی زامدار بێ، ئەو کاتە (أُلْقِيَ عَلَى قَفَاهُ) لە سەر پشت درێژ دەکرێ (وَوَجْهُهُ) دەم و چاو و (وَأَخْمُصَاهُ) بنە پێیەکانی (لِلْقِبْلَةِ) بەرەو قیبلە دەکرێن، واتە: شتێك لە بن پاشە سەری دادەندرێ، تاکو ڕووی بکەوێتە قیبلە ﴿عَنْ أَبِي قَتَادَةَ: أَنَّ البراء بن معرور أَوْصَى أَنْ يُوَجَّهَ إِلَى الْقِبْلَةِ لَمَّا احْتُضِرَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَصَابَ الْفِطْرَةَ﴾رواه البيهقي وصححه الحاكم، (البراء)–کە (صَحابَة) بوو–لە کاتیسەرەمەرگدا وەسێتی کرد ڕووی لە قیبلە بکەن، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ڕەوشتێکی پاکی ئیسلامی وەدەست هێناوە.

(وَيُلَقَّنُ الشَّهَادَةَ) سوننەتە: لە حاڵەتی سەرەمەرگدا–پێش ڕوو لە قیبلە کردن– شەهادەی تەنها (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ)ی لە لا بگوترێ، واتە: (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ)ی لەگەڵ نەگوترێو (بِلاَ إِلْحَاحٍ) بەردەوامیش لە لای نەگوترێ، هەروەها فەرمانیشی پێنەکرێو نەگوترێ: بڵێ: (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ). نەوەك لە ڕقو قینەوە بڵێ: نایڵێم. یان قسەیەکیتری ناشیرین بکا، بەڵکو ماوەیەك بێدەنگ دەبێ، ئینجا (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ)ی لە لا دەگوترێتەوە، تاکو گوێی لێبێو بیڵێ.

ئینجا ئەگەر جارێك گوتی: (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ)، هیچیتر بۆی دووبارە ناکرێتەوە، مەگەر لە دوای گوتنەکەی قسەیەکیتر بکا، ئەو کاتە بۆی دووبارە دەکرێتەوە، تاکو ببێتە ئاخیر قسەی لە دونیادا، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ﴾ رواه مسلم ﴿مَنْ كَانَ آخِرُ كَلاَمِهِ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ، دَخَلَ الْجَنَّةَ﴾ رواه ابوداود باسناد حسن، لە لای ئەو نەخۆشانەتان کە نزیکە بمرن، (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ) بڵێن، هەر کەسێك دوا گۆتەی لە دونیادا (لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ) بێ، دەچێتە بەهەشت.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو دەربارەی نەخۆشیموسڵمان بوو، چونکە نەخۆشیکافر– ئەگەر چاوەڕوانی ئیسلامبوونی لێدەکرا– واجبە: هەردوو شەهادەی پێبگوترێ، واتە: پێی بگوترێ: بڵێ: (أَشْهَدُ أَن لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ). تاکو موسڵمان ببێو بە موسڵمانی بمرێ ﴿عَنْ أَنَسٍ: كَانَ غُلاَمٌ يَهُودِيٌّ يَخْدُمُ النَّبِيَّ ﷺ فَمَرِضَ فَأَتَاهُ النَّبِيُّ ﷺ يَعُودُهُ فَقَعَدَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَقَالَ: أَسْلِمْ. فَنَظَرَ إِلَى أَبِيهِ وَهُوَ عِنْدَهُ؟ فَقَالَ: أَطِعْ أَبَاالْقَاسِمِ،

وَيُقْرَأُ عِنْدَهُ: (يس)، وَلْيُحْسِنْ ظَنَّهُ بِرَبِّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى، فَإِذَا مَاتَ غُمِّضَ،

فَأَسْلَمَ فَخَرَجَ النَّبِيُّﷺ يَقُولُ: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْقَذَهُ مِـنَ النَّـارِ﴾ رواه البخاري، كوڕيكى جولەكە خزمەتى پێغەمبەریﷺ دەكردو نەخۆش كەوت، جا پێغەمبەرﷺ هاتە سەردانىو لە لاى سەرى دانيشتو فەرمووى: ببە موسڵمان. كوڕەكەش تەماشەيەكى باوكى خۆى كرد، باوكەكەشى گوتى: گوێڕایەڵى باوكى قاسم ببە-واتە: بە قسەیپێغەمبەرﷺ بكە- ئینجا كوڕەكە موسڵمان بوو و پێغەمبەرﷺ چووە دەرەوەو دەيفەرموو: (الْحَمْدُ لِلهِ) سوپاس بۆ ئەو خوايەى ئەو كوڕەى لە ئاگر ڕزگار كرد.

(وَيُقْرَأُ عِنْدَهُ يس) سوننەتە: لە حاڵەتى سەرەمەرگدا سوڕەتى(ياسين)ى لە لا بخوێندرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اقْرَأُوا عَلَى مَوْتَاكُمْ: يس﴾رواه ابوداود وصححه ابن حبان، سوڕەتى(ياسين) لە سەر ئەو نەخۆشانەتان بخوێنن كە نزيكە بمرن.

هەروەها سوننەتە: سوڕەتى (الرَّعْدِ)ش بخوێندرێ، بەڵام ئاگاداربە: هەركاتێك نەخۆشەكە گيانى دەرچوو و مرد، دروست نيە: قورئانى لە سەر بخوێندرێ تا دەشۆرێ، چونكە بە هۆى مردن غوسلى واجب بووە، هەروەك لە (شرح الحاوى)دا فەرموويەتى، هەروەها سوننەتە: كەم كەمەش ئاوى بدرێتێ، هەروەك لە زۆربەى سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

(وَلْيُحْسِنْ ظَنَّهُ) با نەخۆشەكە دڵو بۆچوونى خۆى جوان بكا (بِرَبِّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) دەرهەق خواى خۆى، واتە: دڵو بۆچوونى ئەوها بێ: كە خوایگەورە لێى خۆش دەبێو ڕەحمى پێدەكا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَمُوتُ أَحَدُكُمْ إِلاَّ وَهُوَ يُحسِنُ الظَّنَّ بِاللهِ تَعَالَى﴾ رواه مسلم، هەر يەكێكتان تەنها لەو حاڵەتەدا بمرێ: كە دڵو بۆچوونیخۆى جوان بكا دەرهەق خواى گەورە. كەوابو: سوننەتە: ئەوانەى لە لاى نەخۆشەكەنە، ئەوانيش دڵخۆشى بكەنو تەماعى ڕەحمیخواى بخەنە ناو دڵ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

ئينجا (فَإِذَا مَاتَ) هەر كاتێك يەكێك مرد (غُمِّضَ) چاوەكانى دەچوقێندرێنەوە ﴿عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: دَخَلَ رَسُولُ اللهِﷺ عَلَى أَبِي‌سَلَمَةَ وَقَدْ شَقَّ بَصَرُهُ، فَأَغْمَضَهُ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ﴾رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ هاتە لاى (أبي‌سلمة) كە مردبو و چاويشى كرابۆوە، جا پێغەمبەرﷺ چاوەكانى بۆ چوقاندەوەو فەرمووى: كاتێ گيان لە لاشە وەردەگيرێ، چاو بە دوایدا دەڕوانێ ئايا بۆ كوێ دەڕوا.

ئينجا بزانە: سوننەتە: لە حاڵەتى چوقاندنەوەدا بڵێ: (بِسْمِ اللهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللهِﷺ). هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

وَشُدَّ لَحْيَاهُ بِعِصَابَة، وَلُيِّنَتْ مَفَاصِلُهُ، وَسُتِرَ جَمِيعُ بَدَنِه بِثَوْب خَفِيف، وَوُضِعَ عَلَى بَطْنِه شَيْءٌ ثَقِيلٌ، وَوُضِعَ عَلَى سَرِيرٍ وَنَحْوِه، وَنُزِعَتْ ثِيَابُهُ، وَوُجِّهَ لِلْقِبْلَة كَالْمُحْتَضَر، وَيَتَوَلَّى ذَلِكَ أَرْفَقُ مَحَارِمِه، وَيُبَادَرُ بِغُسْلِه إِذَا تُيُقِّنَ مَوْتُهُ، وَغُسْلُهُ وَتَكْفِينُهُ وَالصَّلاَةُ عَلَيْه وَدَفْنُهُ فُرُوضُ كِفَايَة،

(وَشُدَّ لَحْيَاهُ) هەردوو شەویلەکانیمردووەکە دەبەسترێن (بِعِصَابَة) بە پارچە پەڕۆکێکی پانو بە لایسەرەوەیسەری دەبەسترێتەوە، چونکە ئەگەر دەمی کراوە بێ، شتی دەڕواتە ناوەوەی (وَلُيِّنَتْ مَفَاصِلُهُ) جومگەکانی نەرم دەکرێن، واتە: باسکەکانی بەرەو قۆڵەکانی دەبردرێنو دەگەڕێندرێنەوە، قاچەکانیشی بەرەوە ڕانەکانیو دەگەڕێندرێنەوە، تاکو شۆردنی ئاسان ببێ (وَسُتِرَ جَمِيعُ بَدَنِه) جا لە دوای بەرگ داکەندنی، گشت لاشەی مردووەکە دادەپۆشرێ (بِثَوْبٍ خَفِيفٍ) بە جلێکی سووك، بەلام ئەگەر لە ژێر ئیحرامدا مردبێ، نابێ سەری پیاو و ڕووی ئافرەت داپۆشرێ.

(وَوُضِعَ عَلَى بَطْنِه شَيْءٌ ثَقِيلٌ) سوننەتە: شتێکی گران لە سەر زگی مردووەکە دابندرێ تاکو فوو نەدرێو هەڵنەئاوسێ، بەلام نابێ قورئانو کتێبەکانی ئاینیی لە سەر دابندرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَوُضِعَ عَلَى سَرِيرٍ) سوننەتە: لە سەر تەختەیەك دابندرێ (وَنَحْوِه) یان شتێکیتری وەك تەختە (وَنُزِعَتْ ثِيَابُهُ) جلەکانی لێدادەکەندرێن، بەلام شەهید جلەکانی داناکەنێندرێن (وَوُجِّهَ لِلْقِبْلَةِ) ڕوو لە قیبلە دادەندرێ (كَمُحْتَضَرٍ) وەك مرۆڤێکی لە سەرەمەرگدا بێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر گونجا لە سەر تەنیشتێکی درێژ بکرێ، ئەوە شتە گرانەکەی بە دلوێك، یان بە پەڕۆکێك لە سەر زگی دەبەسترێ، ئەگەر نا: لە سەر پشت بەرەو قیبلە دەکرێو شتە گرانەکەشی لە سەر دادەندرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە (وَيَتَوَلَّى ذَلِكَ) سوننەتە: ئەو کارانەیڕابردوو بگرێتە ئەستۆ (أَرْفَقُ مَحَارِمِه) نەرمترین مەحرەمەکانی مردووەکە، تاکو بەزەیی پێدا بێ، ئینجا پیاو بۆ پیاو، ئافرەت بۆ ئافرەت، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ باسی شۆردنی مردوو ﴾

(وَيُبَادَرُ بِغُسْلِه) سوننەتە: پەلە بکرێ بە شۆردنی مردووەکە (إِذَا تُيُقِّنَ مَوْتُهُ) هەر کاتێك مردنەکەی بێگومان بوو، بەلام ئەگەر مردنەکەی بێگومان نەبوو، وەك کتوپڕ مردبێ، یان ترسابێ، یان لە شوێنێکی بەرز کەوتبێ، ئەو کاتە دروست نیە پەلە بکرێ، بەڵکو واجبە: چاوەڕوان بکرێ تا دڵنیایی دەبێ: کە مردوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَغُسْلُهُ) شۆردنی مردووەکە (وَتَكْفِينُهُ) کفن کردنی (وَالصَّلاَةُ عَلَيْه) نوێژ لە سەرکردنی (وَدَفْنُهُ) ناشتنی (فُرُوضُ كِفَايَةٍ) هەر چواریان واجبن بە (فَرْضُ الْكِفَايَة)، بە (إجماع)ی

وَأَقَلُّ الْغُسْلِ تَعْمِيمُ بَدَنه بَعْدَ إِزَالَةِالنَّجَسِ، وَلاَ تَجِبُ نِيَّةُ الْغَاسِلِ فِيالأَصَـــحِّ، فَيَكْفِــي غَرَقُهُ أَوْ غُسْلُ كَافِرٍ، قُلْتُ: الصَّحِيحُ الْمَنْصُوصُ: وُجُوبُ غُسْلِ الْغَرِيــقِ وَاللهُ أَعْلَـــمُ. وَالأَكْمَلُ وَضْعُهُ بِمَوْضِعٍ خَالٍ مَسْتُورٍ عَلَى لَوْحٍ، وَيُغَسَّلُ فِي قَمِيصٍ بِمَاءٍ بَارِدٍ،

زانایانی ئیسلام: له سهر گشت کهسێك كه ههواڵی مردنهکهی گهیشتبێتێ، ههروهك له زۆربهی سهرچاوهكاندا فهرموویانه.

(وَأَقَلُّ الْغُسْلِ) کهمترینی شۆردنیمردوو–كه واجبهکهی پێ پێك بێ– ئهمهیه: (تَعْمِيمُ بَدَنِه) به ئاوێکی پاك گشت لاشهی بگرێتهوه، یهك جار (بَعْدَ إِزَالَةِالنَّجَسِ) له دوای لادانی پیسی له لاشهی مردووهكه، ئهگهر پیسی پێوه بێ (وَلاَ تَجِبُ نِيَّةُ الْغَاسِلِ) نیهتهێنانی مردووشۆرهكه واجب نیهو مهرج نیه بۆ دروستبوونی شۆردنهكه (فِيالأَصَحِّ) له فهرموودهی ڕاستتردا، چونكه مهبهست لهم شۆردنه پاكیيه، کهوابو: (فَيَكْفِي غَرَقُهُ) به فهرموودهیبێهێز ئهوهنده بهسه: مردووهكه نقوم ببێته ناو ئاو (أَوْ غُسْلُ كَافِرٍ) یان كافرێك بیشۆرێ، چونكه مهبهستهكه پێك دێ.

بهڵام (قُلْتُ) ئیمامی(النواوي) دهفهرموێ (الصَّحِيحُ الْمَنْصُوصُ) دهقێی فهرموودهی ڕاست ئهمهیه: (وُجُوبُ غُسْلِ الْغَرِيقِ) واجبه: مرۆڤی له ئاودا خنكاو بشۆرێ (وَاللهُ أَعْلَم) چونكه شۆردنهكه له سهر ئێمه واجبه، کهوابو: به كرداری ئێمهیزیندوو نهبێ دروست نابێ، كهواته: دروسته منداڵیفامیدهش مردووهكه بشۆرێنێ، ههروهك له (تحفة)و (نهاية)دا فهرموویانه.

(وَالأَكْمَلُ) تهواترینی شۆردنیمردوو–كه سوننهتهكانیشی ئهنجام بدرێن– ئهمهیه: (وَضْعُهُ بِمَوْضِعٍ خَالٍ) بۆ شۆردن له شوێنێكیچۆڵ دابندرێ، جگه له مردووشۆرهكهو یارمهتیدهرهكانی، كهسیتری لێنهبێ (مَسْتُورٍ) شوێنهكه داپۆشراو بێو خهڵك نهیبینێ، كهوابو: وا باشتره له ژێر بانێكدا بشۆرێ (عَلَى لَوْحٍ) له سهر تهختێك، یان تاتهشۆرێك بشۆرێ، تاكو پرژشكه ئاوهكانی پێنهكهونهوه.

(وَيُغَسَّلُ فِيقَمِيصٍ) سوننهته: له ناو كراسێكیكۆندا بشۆرێ، واته: دهستهكانی بباته ژێر كراسهكه، جا ئهگهر كراس دهست نهكهوت، یان نهگونجا تێیدا بشۆرێ، ئهو كاته واجبه: عهورهتیمردووهكه به جلێكیتر داپۆشرێ، چونكه له مردووشۆرهكهش و له یارمهتیدهرهكهشی حهرامه: تهماشای عهورهتیمردووهكه بكهن، ههروهك له (المجموع)دا فهرموویهتی (بِمَاءٍ بَارِدٍ) سوننهته: به ئاوێكی سارد مردووهكه بشۆرێ، بهڵام ئهگهر مردووهكه چڵكن بوو، یان زۆر سهرما بوو، ئهو كاته ئاوهكه نهختێك گهرم دهكرێ، ههروهك له سهرچاوهكاندا فهرموویانه.

وَيُجْلِسُهُ الْغَاسِلُ عَلَى الْمُغْتَسَلِ مَائِلاً إِلَى وَرَائِه، وَيَضَعُ يَمِينَهُ عَلَى كَتِفِه، وَإِبْهَامَهُ فِي نُقْرَةِ قَفَاهُ، وَيُسْنِدُ ظَهْرَهُ إِلَى رُكْبَتِه الْيُمْنَى وَيُمِرُّ يَسَارَهُ عَلَى بَطْنِه إِمْرَاراً بَلِيغاً لِيَخْرُجَ مَا فِيه ثُمَّ يُضْجِعُهُ لِقَفَاهُ وَيَغْسِلُ بِيَسَارِه -وَعَلَيْهَا خِرْقَةٌ- سَوْأَتَيْه ثُمَّ يَلُفُّ أُخْرَى، وَيُدْخِلُ أُصْبُعَهُ فَمَهُ وَيُمِرُّهَا عَلَى أَسْنَانِه، وَيُزِيلُ مَا فِي مَنْخَرَيْهِ مِنْ أَذًى، وَيُوَضِّئُهُ كَالْحَيِّ، ثُمَّ يَغْسِلُ رَأْسَهُ ثُمَّ لِحْيَتَهُ بِسِدْرٍ وَنَحْوِه

(وَيُجْلِسُهُ الْغَاسِلُ) سوننەتە: مردووشۆرەكە مردووەكە دابنیشێنێ (عَلَى الْمُغْتَسَلِ) لە سەر شوێنی مردووشۆردن (مَائِلاً إِلَى وَرَائِه) سوننەتە: لە دانیشتاندنەكەدا نەختێك بەرەو لای پشتەوە خواری بكاتەوەو (وَيَضَعُ يَمِينَهُ عَلَى كَتِفِه) دەستە ڕاستەكەیخۆی لە سەر شانی ڕاستەیمردووەكە دابنێو (وَإِبْهَامَهُ فِي نُقْرَةِ قَفَاهُ) پەنجە گەورەكەشی لە ناو نەویایی پشت ملی دابنێ، تاكو سەری بە لادا نەچێ (وَيُسْنِدُ ظَهْرَهُ إِلَى رُكْبَتِه الْيُمْنَى) پشتی مردووەكەش پاڵ وە ئەژنۆ ڕاستەكەیخۆی بدا.

(وَيُمِرُّ يَسَارَهُ عَلَى بَطْنِه) دەستەچەپەی خۆی بە سەر زگی مردووەكەدا بێنێ (إِمْرَاراً بَلِيغاً) بە پێداهێنانێكی زۆر (لِيَخْرُجَ مَا فِيه) تاكو ئەو پیسیەی لە زگیدایە بێتە دەرەوە، نەوەك لە دوای شۆردن بێتە دەرەوە، ئینجا لەو حاڵەتەشدا بارمەتیدەرەكە ئاوێكی زۆر بە سەر پیسیەكە دادەكا، تاكو زوو لابچێو بۆنی نەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(ثُمَّ يُضْجِعُهُ لِقَفَاهُ) ئینجا لە دوای دەست پێداهێنانەكە، مردووەكە لە سەر پشت درێژ دەكا، بەڵام لای سەری بەرزتر بێ (وَيَغْسِلُ بِيَسَارِه) ئینجا بە دەستەچەپەیخۆی تارەتی مردووەكە دەكا (وَعَلَيْهَا خِرْقَةٌ) لەو حاڵەتەدا واجبە: دەستەكەی لە ناو پەڕۆكێك، یان دەستەوانەیەك دابنێ (سَوْأَتَيْه) هەردوو عەوڕەتەكانی مردووەكە دەشوا، واتە: پێشەوەو پشتەوەیو دەوروبەرەكەیان چونكە حەرامە: بە دەستی ڕووت دەست لە عەوڕەتی مردووەكە بدا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا ئەو پارچە پەڕۆكە دادەنێو دەستەكانی خۆی پاك دەكاتەوە (ثُمَّ يَلُفُّ أُخْرَى) ئینجا پارچە پەڕۆكێكیتر، یان دەستەوانەیەك لە دەستی دەكا (وَيُدْخِلُ أُصْبُعَهُ فَمَهُ) پەنجەی شادەی دەستە چەپی خۆی دەنێتە ناو دەمی مردووەكە (وَيُمِرُّهَا عَلَى أَسْنَانِه) بە سەر ددانەكانیدا دێنێو بە ئاو بۆی پاك دەكاتەوە.

(وَيُزِيلُ مَا فِي مَنْخَرَيْهِ مِنْ أَذًى) بە پەنجەی بچكۆڵەشی چڵمو چڵكنی ناو لووتی لادەبا (وَ) هەروەها كە ئەوانەیڕابردووی تەواو كردن (يُوَضِّئُهُ) سوننەتە: دەستنوێژێكیتەولو بۆ مردووەكە بگرێ (كَالْحَيِّ) وەكو دەستنوێژی مرۆڤی زیندوو: لە واجبو سوننەتەكاندا.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای دەستنوێژ (يَغْسِلُ رَأْسَهُ) سەری مردووەكە دەشوا (ثُمَّ لِحْيَتَهُ) ئینجا ڕیشی مردووەكە دەشوا (بِسِدْرٍ) بە سیدر (وَنَحْوِه) یان شتێكی وەك سیدر كەف بكا: وەكو

وَيُسَرِّحُهُمَا بِمِشْطٍ وَاسِعِ الأَسْنَانِ بِرِفْقٍ، وَيَرُدُّ الْمُنْتَتِفَ إِلَيْهِ، وَيَغْسِلُ شِقَّهُ الأَيْمَنَ ثُمَّ الأَيْسَرَ ثُمَّ يُحَرِّفُهُ إِلَى شِقِّهِ الأَيْسَرِ فَيَغْسِلُ شِقَّهُ الأَيْمَنَ مِمَّا يَلِي الْقَفَا وَالظَّهْرَ إِلَى الْقَدَمِ ثُمَّ يُحَرِّفُهُ إِلَى شِقِّهِ الأَيْمَنِ فَيَغْسِلُ الأَيْسَرَ كَذَلِكَ فَهَذِهِ غَسْلَةٌ، وَيُسْتَحَبُّ ثَانِيَةٌ وَثَالِثَةٌ، وَأَنْ يُسْتَعَانَ فِي الأُولَى بِسِدْرٍ أَوْ خِطْمِيٍّ ثُمَّ يُصَبُّ مَاءٌ قَرَاحٌ مِنْ فَرْقِهِ إِلَى قَدَمِهِ بَعْدَ زَوَالِ السِّدْرِ،

سابوون (وَيُسَرِّحُهُمَا) سەرو ڕیشی مردووەکە شانە دەکا (بِمِشْطٍ وَاسِعِ الأَسْنَانِ) بە شانەیەکی ددان بەرین (بِرِفْقٍ) بە نەرمیو لە سەرخۆ (وَيَرُدُّ الْمُنْتَتِفَ إِلَيْهِ) ئەو مووانەی هەڵکەندراون دەگەڕێندرێنەوە لای مردووەکەو لە ناو کفنەکەی دادەندرێ، واتە: فڕێ نادرێن.

ئینجا بزانە: لە سەر مردووشۆرەکە واجبە نیەتی دەستنوێژی سوننەت بۆ مردووەکە بێنێ، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

ئینجا کە ئەوانەی ڕابردوو گشتی تەواو بون (وَيَغْسِلُ شِقَّهُ الأَيْمَنَ) لای ڕاستەی مردووەکە دەشوا، لە پێشەوەڕا: لە ئەستۆی تا پێی (ثُمَّ الأَيْسَرَ) ئینجا لای چەپەی دەشوا، لە پێشەوەڕا: لە ئەستۆی تا پێی (ثُمَّ يُحَرِّفُهُ) ئینجا مردووەکە وەردەگێڕێ (إِلَى شِقِّهِ الأَيْسَرِ) بۆ سەر تەنیشی چەپەی (فَيَغْسِلُ شِقَّهُ الأَيْمَنَ) تەنیشی ڕاستەی مردووەکە دەشوا لە پشتەوەڕا، واتە: (مِمَّا يَلِي الْقَفَا وَالظَّهْرَ) لای پشت ملو پشتی (إِلَى الْقَدَمِ) تا دەگاتە پێی مردووەکە (ثُمَّ يُحَرِّفُهُ إِلَى شِقِّهِ الأَيْمَنِ) ئینجا مردووەکە وەردەگێڕیتە سەر تەنیشتی ڕاستەی (فَيَغْسِلُ الأَيْسَرَ) لای چەپەی دەشوا (كَذَلِكَ) لە پشتەوەڕا: لە پشت ملی تا پێی، ئینجا بزانە: حەرامە مردوو لە سەر زگ -واتە: لای دەمو چاو- درێژ بکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَهَذِهِ) ئەو شۆردنانەی دوای شۆردنی سەرو ڕیشی تا ئێرە (غَسْلَةٌ) تەنها بە یەك شۆردن دەژمێردرێو واجبەکەشی پێ تەواو دەبێ.

بەلام (وَيُسْتَحَبُّ) سوننەتە (ثَانِيَةٌ وَثَالِثَةٌ) شۆردنێکیتری دووەمو سێیەم، بەو شێوەی باسمان کرد، جا ئەگەر بە سێ جار پاك نەبۆوە، واجبە: زیاتر بشۆرێ، سوننەتە شۆردنەکانیش تاك بن (وَأَنْ يُسْتَعَانَ فِي الأُولَى) سوننەتە لەو سێ جارانەدا لە شۆردنەکەی‌یەکەمیاندا یارمەتی ئاوەکە بدرێ (بِسِدْرٍ أَوْ خِطْمِيٍّ) بە یەکێك لەو دووانە، واتە: یان بە شتێکیتر، کە کەف هەبێو چڵك لا ببا: وەکو سابوونو تایت.

(ثُمَّ) ئینجا لە هەر جارێك لەو سێ شۆردنانە (يُصَبُّ مَاءٌ قَرَاحٌ) ئاوێکی پاکی بێگەرد بە سەر مردووەکەدا دەکرێ (مِنْ فَرْقِهِ) لە تۆقی سەریەوە (إِلَى قَدَمِهِ) تا پێی مردووەکە (بَعْدَ زَوَالِ السِّدْرِ) پاش لابردنی سیدر، یان کەفەکەی سابوون بە ئاو، واتە: لابردنی کەفەکە بە

وَأَنْ يَجْعَلَ فِي كُلِّ غَسْلَةٍ قَلِيلَ كَافُورٍ، وَلَوْ خَرَجَ بَعْدَهُ نَجَسٌ وَجَبَ إِزَالَتُهُ فَقَطْ، وَقِيلَ مَعَ الْغُسْلِ إِنْ خَرَجَ مِنَ الْفَرْجِ، وَقِيلَ الْوُضُوءِ،

شۆردن نازمێردرێو بە بەر واجب ناکەوێ، چونکە بە هۆی کەفەکە ئاوەکە گۆڕاوەو لە کار کەوتوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنْ يَجْعَلَ فِي كُلِّ غَسْلَةٍ) سوننەتە: لە گشت جارێکی شۆردنەکەدا لە ناو ئاوە بێگەردەکە بکا (قَلِيلَ كَافُورٍ) کەمێکی کافوور، کە ئاوەکە نەگۆڕێو لە کاری نێخێ، تاکو لاشەی مردووەکە توند بکاو بە هۆی بۆنەکەشی مێشو مەگەز لێی دوور کەوێتەوە، ئینجا بەلگەی ئەو شێوەیەی ڕابردوو، ئەم حەدیسە:

﴿عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رضي الله عنها: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي غَسْلِ ابْنَتِهِ: إِبْدَأْنَ بِمَيَامِنِهَا وَمَوَاضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا﴾ وفي رواية: ﴿إِغْسِلْنَهَا ثَلاثاً أَوْ خَمْساً أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَاجْعَلْنَ فِي الآخِرَةِ كَافُوراً، فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ فَأَلْقَى إِلَيْنَا حِقْوَهُ، فَقَالَ: أَشْعِرْنَهَا إِيَّاهُ، فَضَفَرْنَا شَعَرَهَا ثَلاثَةَ قُرُونٍ وَأَلْقَيْنَاهَا خَلْفَهَا﴾ رواه الشيخان وأصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ دەربارەی شۆردنی (زینب)ی کیژی، فەرمووی: لە شۆردندا دەست بە لای ڕاستەکانی بکەنو دەست بە شوێنەکانی دەستنوێژ بکەن، سێ جار، یان پێنج، یان زۆرتر بە ئاو و بە سیدر بیشۆن، لە شۆردنی کۆتاییشدا نەختێك کافوور تێکەڵی ئاوەکە بکەن. (أم عطية) دەفەرموێ: کە شۆردنەکەمان تەواو کرد، پێغەمبەرمان ﷺ ئاگادار کرد، ئەویش پەشتەماڵە پیرۆزەکەی خۆی دایە دەستمانو فەرمووی: لە بن کفنەکەدا لێی وەرپێچن–واتە: تاکو بەرەکەتی پێبگا– ئینجا مووەکانی سەریشی–پاش شانەکردن– بۆمان کردنە سێ پەلکە–کەزیو بە لای پشتەوەی سەریدا بۆمان شۆڕ کردنەوە.

ئینجا سوننەتە لە دوای شۆردن: دووبارە جومگەکانی نەرم بکرێنەوەو زۆر باش ووشك بکرێتەوە، تاکو کفنەکەی تەڕ نەبێ.

(وَلَوْ خَرَجَ بَعْدَهُ نَجَسٌ) جا ئەگەر لە دوای تەواوبوونی شۆردن، مردووەکە پیسیەکی لێهاتە دەرەوە (وَجَبَ إِزَالَتُهُ فَقَطْ) واجبە: تەنها پیسیەکە بشۆرێو هیچیتر واجب نیە (وَقِيلَ مَعَ الْغُسْلِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا شۆردنی پیسیەکەو شۆردنەوەی مردووەکەش واجبە (إِنْ خَرَجَ مِنَ الْفَرْجِ) ئەگەر پیسیەکە لە کونی پێشەوە، یان لە پشتەوە هاتبێتە دەرەوە (وَقِيلَ الْوُضُوءِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: شۆردنی پیسەکەو دەستنوێژ گرتنەوەی مردووەکە واجبە.

ئینجا بزانە: ئەگەر مردووەکە کفن کرابێو پیسیەکەی لێهاتە دەرەوە، ئەو کاتە ئەو شوێنەی پیس بووە لە لاشەیو لە کفنەکەی، واجبە: هەردووکی بشۆرێن، هەرچەند لە دوای نوێژ لە سەرکردنیش بێ، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا فەرموویانە.

وَيُغَسِّلَ الرَّجُلَ الرَّجُلُ وَالْمَرْأَةَ الْمَرْأَةُ، وَيُغَسِّلُ أَمَتَهُ وَزَوْجَتَهُ وَهِيَ زَوْجَهَا، وَيَلُفَّانِ خِرْقَةً وَلاَ مَسَّ، فَإِنْ لَمْ يَحْضُرْ إِلاَّ أَجْنَبِيٌّ أَوْ أَجْنَبِيَّةٌ يُمِّمَ فِي الأَصَحِّ،

هەروەها بزانە: بە هیچ هۆیەك دەستنوێژی مردوو ناشكێ، هەروەها بە هاتنە دەرەوەی (منی)ی مردووەكە، یان بە جیماع لەگەڵكردنی، مردووەكە نابێتە جەنابەتدارو غوسلی لە سەر واجب نابێ، چونكە دواكاری شەرعیی لە سەر نەماوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ باسی مردووشۆر ﴾

(وَيُغَسِّلُ الرَّجُلَ الرَّجُلُ) لە شەرعدا ئەوها داندراوە: پیاو پیاو دەیشوا (وَالْمَرْأَةَ الْمَرْأَةُ) ئافرەتیش ئافرەت دەیشوا (وَيُغَسِّلُ أَمَتَهُ) دروستە پیاو جاریەكەی خۆی بشوا (وَزَوْجَتَهُ) هەروەها دروستە: مێرد ژنی خۆی بشوا ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا: لَوْ مُتِّ قَبْلِي لَغَسَّلْتُكِ﴾ رواه احمد وصححه ابن حبان، پێغەمبەر ﷺ فەرموویە حەزرەتی (عائشة): ئەگەر تۆ پێش من مردی من دەتشۆم.

(وَهِيَ) ژنیش (زَوْجَهَا) دروستە: مێردی خۆی بشوا ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: لَوِ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا غَسَّلَهُ ﷺ إِلاَّ نِسَاؤُهُ﴾ رواه ابوداود وغيره بسند صحيح، ئەگەر ئەوەی ئێستا دەیزانم لە رابردوومدا بمزانیایە، جگە لە ژنەكانی خۆی كەسیتر پێغەمبەری ﷺ نەدەشۆرد. (وَيَلُفَّانِ خِرْقَةً) ژن، یان مێرد-هەر یەكێك كە جەنازەی ئەویتر بشوا- سوننەتە: پارچە پەڕۆكێك، یان دەستەوانەیەك لە دەست بكەن (وَلاَ مَسَّ) بە دەستی رووت دەست لە لاشەی یەكتری نەدەن لە كاتی شۆردندا.

(فَإِنْ لَمْ يَحْضُرْ إِلاَّ أَجْنَبِيٌّ) جا ئەگەر بۆ شۆردنی ئافرەت-جگە لە پیاوی بێگانە- كەسیتر نەبو (أَوْ أَجْنَبِيَّةٌ) یان بۆ شۆردنی پیاو-جگە لە ئافرەتی بێگانە- كەسیتر نەبو (يُمِّمَ) مردووەكە تەیەممومم دەكرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

بەڵام چەند زانایەك لای فەرموودەكەیتریان گرتوە: كە لەو دوو حاڵەتانەدلو هەم ئەگەر مردووەكە نێرامۆك بێ، واجبە مردووەكە لە ناو بەرگیخۆیدا بشۆرێ: بە نقومكردنە ناو ئاو، یان بە ئاو پێداكردن بە شێوەیەكی وەها: ئاوەكە بگاتە گشت لاشەی، بەڵام واجبە: مردووشۆرەكە پەڕۆكێك، یان دەستەوانەیەك لە دەستی بكاو بێپێویستی تەماشای مردووەكە نەكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا روون كراوەتەوە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: غَسَّلُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ وَعَلَيْهِ قَمِيصُهُ يَصُبُّونَ الْمَاءَ فَوْقَ الْقَمِيصِ وَيَدْلُكُونَهُ بِالْقَمِيصِ﴾ رواه ابوداود بسند صحيح، كە پێغەمبەریان ﷺ شۆرد، كراسەكەی دەبەردابو، ئاویان بە سەر كراسەكەیدا دەكردو بە كراسەكەی هەڵیاندەگوشی.

وَأَوْلَى الرِّجَالِ بِهِ أَوْلاهُمْ بِالصَّلاةِ، وَبِهَا قَرَابَاتُهَا، وَيُقَدَّمْنَ عَلَى زَوْجٍ فِي الأَصَحِّ، وَأَوْلاهُنَّ ذَاتُ مَحْرَمِيَّةٍ، ثُمَّ الأَجْنَبِيَّةُ، ثُمَّ رِجَالُ الْقَرَابَةِ كَتَرْتِيبِ صَلاتِهِمْ، قُلْتُ: إِلاَّ ابْنَ الْعَمِّ وَنَحْوَهُ فَكَالأَجْنَبِيِّ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُقَدَّمُ عَلَيْهِمُ الزَّوْجُ فِي الأَصَحِّ، وَلاَ يُقَرَّبُ الْمُحْرِمُ طِيباً،

ئینجا بزانە: منداڵی بچکۆلە: کچ، یان کوڕ-کە شەهوەتی لێهەڵنەستێ- دروستە: ئافرەتو پیاو بیشۆن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَوْلَى الرِّجَالِ بِهِ) لە پێشترینی پیاوەکان بۆ شۆردنی پیاو (أَوْلاهُمْ بِالصَّلاةِ) ئەو پیاوەیە: کە بۆ نوێژ لە سەرکردن لە پێشترە، هەروەك لە باسی نوێژی (جنازة)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تعالَى (وَبِهَا) لە پێشترینی ئافرەتەکان بۆ شۆردنی ئافرەت (قَرَابَاتُهَا) خزمەکانی خۆیەتی: وەکو کیژو خوشكو دایكو پورو کیژەمامو کیژە خاڵ...هتد (وَيُقَدَّمْنَ عَلَى زَوْجٍ) ئەو ئافرەتانەی خزمی ژنە مردووەکەن-بۆ شۆردن- وەپێش مێردی ئافرەتەکە دێخرێن (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَأَوْلاهُنَّ) لە پێشترینی ئافرەتەکانی خزم بۆ شۆردنی ئافرەتە مردووەکە (ذَاتُ مَحْرَمِيَّةٍ) ئەو ئافرەتەیە: کە مەحرەمی ئافرەتە مردووەکە بێ: وەکو خوشكو دایكو کیژ...هتد، واتە: ئەوانە وەپێش کیژە مامو کیژە خاڵو کیژە پورو دێخرێن (ثُمَّ) ئینجا لە دوای خزمەکان ئەو ئافرەتەی مەحرەمی مردووەکەیە بە هۆی شیرخواردن، ئینجا بە هۆی زاولو خەزورایەتی، ئینجا (الأَجْنَبِيَّةُ) ئافرەتی بێگانە لە پێشترە-بۆ شۆردن- لە خزمە پیاوەکانی مردووەکە.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای ئافرەتی بێگانە (رِجَالُ الْقَرَابَةِ) پیاوە خزمەکانی ئافرەتەکە: وەکو کوڕو باوكو براو مەحرەمەکانیتر (كَتَرْتِيبِ صَلاتِهِمْ) وەکو ڕیزی نوێژ لە سەرکردن کە لە نوێژی(جنازة)دا باس دەکەین، إن شاءَ اللهُ تعالَى.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (إِلاَّ ابْنَ الْعَمِّ) تەنها کوڕە مام نەبێو (وَنَحْوَهُ) ئەوەی وەکو کوڕە مام تەماشاکردنی حەرامە: وەك خاڵۆزاو پوورزا (فَكَالأَجْنَبِيِّ) ئەوانە وەکو بێگانە مافی شۆردنی ئافرەتە مردووەکەیان نیە (وَاللهُ أَعْلَمُ) چونکە نامەحرەمن (وَيُقَدَّمُ عَلَيْهِمُ الزَّوْجُ) مێردی ئافرەتەکە-بۆ شۆردن- وەپێش پیاوە مەحرەمەکان دێخرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو تەماشاکردنەی بۆ مێردەکە دروستە، بۆ مەحرەمەکانیتر دروست نیە.

﴿ باسی نینۆكو مووی مردوو ﴾

(وَلاَ يُقَرَّبُ الْمُحْرِمُ طِيباً) حەرامە: بۆنی خۆش نزیك ئەو مردووە بێخرێ: کە لە ئیحرامدا مردوە، کەواتە: حەرامە ئاویشۆردنیشی کافووری تێبکرێ، یان بۆنیخۆش بە کفنەکەیدا بکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلاَ يُؤْخَذُ شَعَرُهُ وَظُفْرُهُ، وَتُطَيَّبُ الْمُعْتَدَّةُ فِي الأَصَحِّ، والْجَدِيدُ أَنَّهُ لاَ يُكْرَهُ فِـي غَيْـرِ الْمُحْرِمِ أَخْذُ ظُفْرِهِ وَشَعَرِ إِبْطِهِ وَعَانَتِهِ وَشَارِبِهِ، قُـلْتُ: الأَظْهَـرُ كَرَاهَتُهُ وَاللهُ أَعْلَمُ.
(فَصْلٌ) يُكَفَّنُ بِمَا لَهُ لُبْسُهُ حَيّاً،

(وَلاَ يُؤْخَذُ شَعَرُهُ وَظُفْرُهُ) حەرامە: موو و نینۆكی ئەو مردووە لا ببردرێن: كە لە ئیحرامدا مردوە، جیاوازی نێر و مێ نیە (وَتُطَيَّبُ الْمُعْتَدَّةُ) دروستە: ئەو ئافرەتەی لە (عِدَّة)دا مردوە، بۆنخۆش بكرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَالْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێ ئەمەیە: (أَنَّهُ لاَ يُكْرَهُ فِي غَيْرِ الْمُحْرِمِ) ناپەسند نیە: لەو مردووەی لە ئیحرامدا نەمردوە (أَخْذُ ظُفْرِهِ) نینۆكی بكرێنو (وَشَعَرِ إِبْطِهِ وَعَانَتِهِ وَشَارِبِهِ) مووی بن هەنگڵو بەرو سمێڵی لێبكرێنەوە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: (كَرَاهَتُهُ) ناپەسندە: نینۆكو مووی ئەو مردووەش لێبكرێنەوە: كە لە ئیحرامدا نەمردبێ (وَاللهُ أَعْلَم) چونكە لە هیچ حەدیسێكدا نەهاتوە.
﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر موسڵمانێك بە سوننەتنەكراوی مرد، دروست نیە: لە دوای مردن سوننەت بكرێ، بەڵام واجبە: گۆی ئەندامەكەو بن چەرمەكەی پاك بكرێتەوەو بە ئاو بشۆرێ، جا ئەگەر نەگونجا گۆیەكەو بن چەرمەكەی بشۆرێن، ئەو كاتە واجبە: لە دوای تەواوبوونی شۆردنیمردووەكە–لە جیاتی نەشۆرانی ئەو ئەندامە– تەیەمومیش بكرێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.
هەروەها واجبە بن نینۆكەكانی مردووەكە: بە داروچكەیەك پاك بكرێنەوەو چڵكی ناو مووەكانیشی پاك بكرێتەوە، جا ئەگەر چڵكەكە لانەدەچو، ئەو كاتە واجبە مووەكان–واتە: هەم نینۆكەكان– لابدرێن، هەروەك لە (نهاية)و (الشبراملسي)دا ڕوون كراوەتەوە.
ئینجا بزانە: بۆ ئەو نەخۆشەی مەترسی مردنی لێدەكرێ وەها سوننەتە: نینۆكو ئەو مووانە لە خۆی لابدا: كە لابردنیان سوننەتە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿عَـنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: أَنَّ خُبَيْباً اسْتَعارَ مُوسىً اسْتَحَدَّ بِهَـا قَبْـلَ قَتْلِـهِ﴾رواه البخاري، حەزرەتی (خُبَيْب) پێش ئەوەی شەهید بكرێ، گوێزانێكی وەرگرتو مووەكانی خۆی پێ تاشین.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی كفن كردنی مردوو ﴾

(يُكَفَّنُ) لە دوای شۆردن، مردووەكە كفن دەكرێ (بِمَا) بەو جۆرە بەرگەی: كە (لَهُ لُبْسُهُ حَيّاً) بۆی دروست بوو: دەبەری بكا لە حاڵەتی زیندووەتیدا، كەواتە: دروستە ئافرەتو منداڵو شێت لە ئاوریشمدا كفن بكرێن، بەڵام دروست نیە: پیاو و نێرامووك لە ئاوریشمدا كفن بكرێن، مەگەر هیچیتر دەست نەكەوێ، ئەو كاتە واجبە، كەواتە: ئەگەر ئاوریشمیش دەست نەكەوت، واجبە: لە ناو پیستەو نایلۆنو ئەو جۆرە شتانەدا مردووەكە كفن بكرێ،

وَأَقَلُّهُ ثَوْبٌ، وَلاَ تُنَفَّذُ وَصِيَّةُ بِإِسْقَاطِهِ، وَالأَفْضَلُ لِلرَّجُلِ ثَلاَثَةٌ وَيَجُوزُ رَابِعٌ وَخَامِسٌ، وَلَهَا خَمْسَةٌ،

جا ئەگەر ئەو جۆرەش نەبو، واجبە بە پووش‌و گیاو گەڵای دار کفن بکرێ، جا ئەگەر ئەوەش نەبو، واجبە: بە قوڕ کفن بکرێ، واتە: قوڕ لە لاشەی بدرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَقَلُّهُ) لای کەمی کفن: کە واجبەکەی پێ تەواو ببێ (ثَوْبٌ) تەنها پارچە جلێکە: عەورەتی مردووەکە داپۆشێ، بەڵام چەند زانایەکیش ئەو فەرموودەیان بە بەهێز دانـاوە: کە لای کەمی پارچە جلێکە: گشت لاشەیمردووەکە داپۆشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عَنْ خَبَّابٍ ﷺ: قُتِلَ مُصْعَبٌ يَوْمَ أُحُد فَلَمْ نَجدْ لَهُ مَا نُكَفِّنُهُ بِهِ إِلاَّ بُرْدَةٌ، فَأَمَرَنَا النَّبِيُّ ﷺ أَنْ نُغَطِّيَ رَأْسَهُ وَأَنْ نَجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الإِذْخِرِ﴾رواه الشيخان، حەزرەتی (مُصْعَبٌ) لە غەزای ئوحود شەهید کرا، جگە لە پەشتەماڵەکەی هیچیتر نەبو تێیدا کفن بکەین، پەشتەماڵەکەشی بە هەموو لاشەی نەدەگەیشت، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: لای سەری پێ داپۆشن‌و بە گیای ئیزخیر پێیەکانیشی داپۆشن.

کەوابو: (وَلاَ تُنَفَّذُ وَصِيَّتُهُ) وەسێتی مردووەکە بەجێ نامێنـدرێ: (بِإِسْقَاطِهِ) بە کفن نەکردنی لە پارچە جلەکەدا، چونکە تەنها پارچەکە مافی خوای گەورەیەو بە وەسێتی مردووەکە لانابردرێ.

ئینجا بزانە: لە گشت کفن کردنێکدا مەرجە: کفنەکە ڕەنگی پیستەیمردووەکە داپۆشێ‌و ڕەنگەکەی دیار نەبێ–وەك لە نوێژیشدا مەرج بوو– هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

(وَالأَفْضَلُ) گەورەترین‌و خێرترین کفن (لِلرَّجُلِ) بۆ نێرینە: جا پیاو بێ، یان منداڵ بێ (ثَلاَثَةٌ) سێ پارچە جلە: کە هەموو لاشەی داپۆشێ ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: كُفِّنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي ثَلاَثَةِ أَثْوَابٍ يَمَانِيَّةٍ بِيضٍ سَحُولِيَّةٍ مِنْ كُرْسُفٍ لَيْسَ فِيهَا قَمِيصٌ وَلاَ عِمَامَةٌ﴾ رواه الشيخان وأصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ کفن کرا لە ناو سێ پارچە جلی یەمەنی سپی‌و پاك: کە لە لۆکە دروست کرابون، نە کراس‌و نە مێزەر لەگەڵ ئەو سێ پارچانەدا نەبو.

کەوابو: (وَيَجُوزُ) دروستە: بەڵام خێر نیە (رَابِعٌ وَخَامِسٌ) بۆ نێرینە پارچەیەکی چوارەم‌و پێنجەم وەگەڵ سێ پارچەکان بێخرێ. (وَلَهَا) گەورەترین‌و خێرترین کفن بۆ ئافرەت: جا گەورە بێ، یان منداڵ بێ (خَمْسَةٌ) پێنج پارچەنە، چونکە ئافرەت زیاتر پێویستی بە داپۆشین هەیە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (لَيْلَى)یداهاتوو، إن شاء الله تعالى.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوەیڕابردوو لە حاڵەتێکدا بوو: کە مردووەکە بە ماڵی خۆی کفن بکرێ‌و قەرزدارێکی وەهاش نەبێ: قەرزەکەی گشت ماڵەکەی دابگرێ، ئەگینا: بەم بڕیارانەیداهاتوو ڕەفتار دەکرێ:

وَمَنْ كُفِّنَ مِنْهُمَا بِثَلاثَةٍ فَهِيَ لَفَائِفُ، وَإِنْ كُفِّنَ فِي خَمْسَةٍ زِيدَ قَمِيصٌ وَعِمَامَةٌ تَحْتَهُنَّ، وَإِنْ كُفِّنَتْ فِي خَمْسَةٍ فَإِزَارٌ وَخِمَارٌ وَقَمِيصٌ وَلِفَافَتَانِ،

١- ئەگەر مردووەكە هیچی نەبو، ئەو كاتە تەنها یەك پارچە كفن لە سەر ئەو خزمەیە: كە واجبە بەخێوی بكا، جا ئەگەر خزمی نەبو، تەنها پارچەكە لە (بیت المال) دەدرێو زیاتر دروست نیە، جا ئەگەر (بیت المال) نەبو، تەنها پارچەكە لە سەر موسڵمانە دەوڵەمەندەكانە، بەڵام بۆ خزمەكانو بۆ موسڵمانەكان دروستە: بۆی بكەنە سێ پارچە كفنو خێری زیاترە.

٢- ئەگەر مردووەكە ماڵی خۆی هەبوو و بەو جۆرەش قەرزدار نەبو، واجبە: لە سێ پارچەدا كفن بكرێ، واتە: لە سێ پارچە كەمتر دروست نیە، هەرچەندە میراتگری شێت، یان یەتیمیشی هەبێ.

٣- ئەگەر مردووەكە ماڵی خۆی هەبوو و بەو جۆرەش قەرزدار نەبو، میراتگری شێتو یەتیمی نەبو، دروستە: لە پێنج پارچەدا كفن بكرێ، بەڵام خێر نیە، جا ئەگەر میراتگری شێت، یان یەتیمی هەبوو، یان بەو جۆرە قەرزدار بوو، ئەو كاتە لە سێ پارچە زیاتر دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ناوەڕۆكی ئەم ئاگاداریە ڕوون كراوەتەوە.

(وَمَنْ كُفِّنَ) هەر مردوویێك كفن بكرێ (مِنْهُمَا) لە نێر، یان لە مێ (بِثَلَاثَةٍ) بە سێ پارچە (فَهِيَ لَفَائِفُ) ئەوە هەرسێك پارچەكان سێ لەفافی یەكساننو لە مردووەكە وەردەپێچرێن، بە جۆرێكی وەها: لە درێژیو لە بەرینیدا هەر یەكەیان گشت لاشەی مردووەكە دابپۆشێ، بەڵام (وَإِنْ كُفِّنَ فِي خَمْسَةٍ) ئەگەر نێرینە لە پێنج پارچەدا كفن بكرێ (زِيدَ قَمِيصٌ وَعِمَامَةٌ) بۆی زیاد دەكرێ كراسێكو مێزەرێك (تَحْتَهُنَّ) لە ژێر هەرسێك لەفافەكاندا.

ئینجا بزانە: مەبەست بە كراسی مردوو: كراسێكی بێقۆڵە، لە شانیەوە تا پێیەكانی، بە بێتیرێژو بە بێیەخەی سەر سینگی، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە، كەواتە: لەفافێك دووقات دەكرێتەوەو لای سەرەوەی بە قەد سەری مردووەكە كون دەكرێو سەری مردووەكەی تێهەڵدەكێشرێو لایەكی لەفافەكە بە پێشەوەی مردووەكەدلو لایەكەیتریشی بە پشتەوەیدا دەهێندرێتە خوارەوە تا پێیەكانی، وَاللهُ أَعْلَم.

(وَإِنْ كُفِّنَتْ فِي خَمْسَةٍ) ئەگەر ئافرەت لە پێنج پارچەدا كفن بكرێ (فَإِزَارٌ) یەكەمەكەیان: پەشتەماڵێكە: لە نێوان ناوكو ئەژنۆیەكانی (وَخِمَارٌ) سێیەمەكەشیان: لەچكەیەكە سەری پێ دادەپۆشرێ (وَقَمِيصٌ) دووەمەكەشیان: كراسێكە بەو شێوەیەی باسمان كرد (وَلِفَافَتَانِ) چوارەمو پێنجەمەكەش: دوو لەفافە لە سەرووەی ئەوانیتر ﴿عَنْ لَيْلَى الثَّقَفِيَّةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: كُنْتُ فِيمَنْ غَسَّلَ أُمَّ كَلْثُومٍ بِنْتَ رَسُولِ اللهِ ﷺ عِنْدَ وَفَاتِهَا، فَأَوَّلُ مَا أَعْطَانَا

وَفي قَوْلٍ ثَلاثُ لَفائِفَ وَإزارٌ وَخِمَارٌ، وَيُسَنُّ الأَبْيَضُ، وَمَحَلُّهُ أَصْلُ التَرِكَةِ، فَإنْ لَمْ يَكُنْ فَعَلَى مَنْ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُ مِنْ قَرِيبٍ وَسَيِّدٍ وَكَذَا الزَّوْجُ فِي الأَصَحِّ،

النَّبِيُّ ﷺ اَلْحِقَا ثُمَّ الدِّرْعَ ثُمَّ الْخِمَارَ ثُمَّ الْمِلْحَفَةَ، ثُمَّ أُدْرِجَتْ بَعْدُ فِي الثَّوْبِ الآخَرِ﴾ رواه ابوداود واحمد بسندصالح، (ليلى) دەفەرموێ: كە (أم كلثوم)ی كیژی پێغەمبەرﷺ وەفاتی كرد، لە شۆردنیدا من بەشدار بوم، پێغەمبەرﷺ بۆ كفن كردنی، یەكەم پارچە: پەشتەماڵی نێوان ناوكو ئەژنۆی داینێ، دووەم پارچە: كراس، سێیەم: لەچكە، چوارەم: لەفافێك لە سەرەوەی ئەمانە، پێنجەم: لەفافێكیتری داینێ، ئینجا لە ناو ئەم لەفافە داندراو لێی وەرپێچرا.

(وَفي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكیتردا (ثَلاثُ لَفَائِفَ) لەو پێنجانە سێ پارچەیان دەكرێتە لەفاف (وَإزَارٌ) یەكێكیش پەشتەماڵی نێوان ناوكو ئەژنۆ (وَخِمَارٌ) یەكێكیش لەچكە. بەلام فەرموودەكەیتر بەهێزترە، چونكە حەدیس پاڵپشتیەتی.

(وَيُسَنُّ الأَبْيَضُ) سوننەتە: جلی سپی بكرێتە كفن، ڕەنگەكانیتریش دروستن، بە بەڵگەی كفنەكەی پێغەمبەرﷺ، هەم پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إلْبَسُوا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبَيَاضَ فَإنَّهَا مِنْ خَيْرِ ثِيَابِكُمْ، وَكَفِّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُمْ﴾رواه أصحاب السنن بسندصحيح، بەرگی سپی دەبەر بكەن چونكە لە بەرگە باشەكانتانە، هەروەها مردووەكانیشتان لە بەرگی سپیدا كفن بكەن.

(وَمَحَلُّهُ) شوێنی مەسرەفی كفنو ئەركەكانیتری مردووەكە (أَصْلُ التَّرِكَةِ) بنچینەی ئەو ماڵەیە: كە لە پاش مردووەكە بەجێ ماوە، واتە: پێش هەموو شتێك ئەركی شۆردنو كفنو نوێژو ناشتنی لە ماڵی مردووەكە جێبەجێ دەكرێ (فَإنْ لَمْ يَكُنْ) جا ئەگەر مردووەكە ماڵی نەبو (فَعَلَى مَنْ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُ) مەسرەفی ئەو ئەركانە لە سەر ئەو كەسەیە: كە بەخێوكردنی مردووەكەی لە ئەستۆدا بوو: (مِنْ قَرِيبٍ) لە خزمەكانی: وەك باوكو باپیرەو دایكو كوڕو كچو نەوەو (وَسَيِّدٍ) گەورەی كۆیلە.

(وَكَذَاالزَّوْجُ) هەروەهاش مێردی ژنەكە، واتە: لە سەر مێرد واجبە: مەسرەفی كفنو گشت ئەركەكانیتری ژنە مردووەكەی بدا، هەرچەند ژنەكەشی دەوڵەمەند بێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، جا ئەگەر مێردەكەی ماڵی نەبو، ئەو كاتە لە ماڵی ژنە مردووەكە دەدرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر ژنە مردووەكە ناشیزە بوو، یان مارەبڕاو بوو و تەسلیمی مێردەكەی نەكرابو، یان تەلاقدراوی(بائن) بوو و ئاوسیش نەبو، لەو حاڵەتانەدا: نە كفنو نە ئەركەكانیتریشی لە سەر مێردەكە واجب نیە، ئینجا بزانە: هەر مردوویێك ماڵی نەبو و

وَيُبْسَطُ أَحْسَنُ اللَّفَائِفِ وَأَوْسَعُهَا، وَالثَّانِيَةُ فَوْقَهَا، وَكَذَاالثَّالِثَةُ، وَيُذَرُّ عَلَى كُلِّ وَاحِـدَةٍ حَنُوطٌ، وَيُوضَعُ الْمَيِّتُ فَوْقَهَا مُسْتَلْقِياً وَعَلَيْهِ حَنُوطٌ وَكَافُورٌ، وَيُشَدُّ أَلْيَاهُ وَيُجْعَلُ عَلَـى مَنَافِذِ بَدَنِهِ قُطْنٌ، وَيُلَفُّ عَلَيْهِ اللَّفَائِفُ وَتُشَدُّ، فَإِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ نُزِعَ الشِّدَادُ،

خزم، یان مێردیشی نەبو، ئەو کاتە کفنو ئەرکەکانیتر لە (بیت المال) دەدرێ، جا ئەگەر (بیت المال) نەبو، لە سەر موسڵمانانی دەوڵەمەند واجبە: گشت ئەرکەکانی جێبەجێ بکەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ چۆنیەتی کفن کردن ﴾

(وَيُبْسَطُ أَحْسَنُ اللَّفَائِفِ وَأَوْسَعُهَا) سوننەتە: یەکەمجار جوانترینو بەرینترینی لەفافەکان ڕابێخسترێ (وَالثَّانِيَةُ فَوْقَهَا) ئینجا لەفافەکەی دووەمیش لە سەر لەفافی یەکەم ڕابێخسترێ (وَكَذَا الثَّالِثَةُ) هەروەها لەفافی سێیەمیش لە سەر لەفافی دووەم ڕابێخسترێ (وَيُذَرُّ عَلَى كُلِّ وَاحِدَةٍ) سوننەتە: بەسەر گشت لەفافێکیش وەربکرێ (حَنُوطٌ) چەند بۆنێکی خۆشی تێکەڵکراو (وَكَافُورٌ) هەم کافوورێکی زۆریشیان بە سەر وەربکرێ، ئینجا مردووەکە بە داپۆشراوی هەڵبگیرێو (وَيُوضَعُ الْمَيِّتُ فَوْقَهَا) مردووەکە لە سەر لەفافەکان دابندرێ، بە هێمنیو لە سەرخۆ (مُسْتَلْقِياً) مردووەکە لە سەر پشتی درێژ دەکرێ (وَعَلَيْهِ حَنُوطٌ وَكَافُورٌ) مردووەکەش بۆنە تێکەڵەکانو کافووری بە سەر لاشەیەوە بێ، تاکو لاشەی بەهێز ببێو مێشو مۆر لێی دوور کەونەوە.

هەروەها دەستەکانیشی: یان –وەکو نوێژ– ڕاستەی لە سەر چەپەی لە سەر سینگ دادەندرێ، یان بە تەنیشتەکانیدا شۆڕ دەکرێنەوە، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

ئینجا هەندێك لۆکەی بۆنخۆشکراوی پەڕەکراو لە نێوان لاقینگەکانی دادەندرێو (وَيُشَدُّ أَلْيَاهُ) هەردوو لاقینگەکانی بە پارچە پەڕۆکێك دەبەسترێن (وَيُجْعَلُ عَلَى مَنَافِذِ بَدَنِهِ قُطْنٌ) هەروەها لۆکەی بۆنخۆشکراو لە سەر گشت کونەکانی لەشی دادەندرێ: وەك چاو و گوێو دەمو لووت، هەروەها لە سەر برینە کونبووەکانیشی دادەندرێ.

ئینجا (وَيُلَفُّ عَلَيْهِ اللَّفَائِفُ) هەرسێك لەفافەکانی لێوەردەپێچرێن: بە چەپو ڕاست، واتە: گشت لەفافێك یەکەمجار لای چەپەی لە مردووەکە وەردەپێچرێ، ئینجا لای ڕاستەی، ئینجا (وَتُشَدُّ) لەفافەکان بە چەند پارچە پەڕۆکێك لێی دەبەسترێنەوە.

ئینجا (فَإِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ) هەر کاتێك مردووەکە لە ناو گۆڕەکەی داندرا (نُزِعَ الشِّدَادُ) پارچە پەڕۆکەکان –کە کفنەکەیان پێ بەستراوەتەوە– لێیدەکرێنەوە، چونکە ناپەسندە: شتی بەستراو لە ناو گۆڕدا بە مردووەکەوە بێ، ئینجا بزانە: سوننەتە درێژیی کفنەکە لە لای سەریەوە زیاتر بێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلاَ يُلْبَسُ الْمُحْرِمُ الذَّكَرُ مُحِيطاً وَلاَ يُسْتَرُ رَأْسُهُ وَلاَ وَجْهُ الْمُحْرِمَةِ، وَحَمْلُ الْجَنَازَةِ بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ أَفْضَلُ مِنَ التَّرْبِيعِ فِيالأَصَحِّ، وَهُوَ أَنْ يَضَعَ الْخَشَبَتَيْنِ الْمُقَدَّمَتَيْنِ عَلَى عَاتِقَيْهِ وَرَأْسَهُ بَيْنَهُمَا وَيَحْمِلُ الْمُؤَخَّرَتَيْنِ رَجُلاَنِ، وَالتَّرْبِيعُ أَنْ يَتَقَدَّمَ رَجُلاَنِ وَيَتَأَخَّرَ آخَرَانِ،

﴿ كفنی مردووی ژێرئیحرام ﴾

بزانە: ئەوەمان ڕوون كردەوە: كە هەر مردوویێك لە ئیحرامی حەج، یان عومرەدا بمرێ، دروست نیە: نە بە خۆیو نە كفنەكەیو نە ئاوی شۆردنی بۆنخۆش بكرێو دروست نیە: نینۆكو مووەكانیشی لێبكرێنەوەو جیاوازی نێر و مێ نیە.

هەروەها (وَلاَ يُلْبَسُ الْمُحْرِمُ الذَّكَرُ) دروست نیە دەبەر ئەو مردووە نێرینەیە بكرێ: كە لە ژێر ئیحرامدا مردوە (مُحِيطاً) كفنێكی وەها: كە بە خۆی دەورە لە لاشەی مردووەكە بدا، یان دووراو بێ: وەكو كراس، هەروەها دروست نیە: كفنەكەشی بە گرێدان لێی ببەسترێتەوە، هەروەها (وَلاَ يُسْتَرُ رَأْسُهُ) دروست نیە: سەری ئەو نێرینەیەش داپۆشرێ: كە لە ئیحرامدا مردوە (وَلاَ وَجْهُ الْمُحْرِمَةِ) هەروەها دروست نیە ڕووی ئەو ئافرەتەش داپۆشرێ: كە لە ئیحرامدا مردوە، بەڵام دروستە: كفنی دووراوی دەبەر بكرێو، واجبە: سەری داپۆشرێ ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ فِيالْمُحْرِمِ الَّذِى مَاتَ: اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْهِ، وَلاَ تُمِسُّوهُ طِيباً وَلاَ تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ﴾رواه الشيخان، دەربارەی ئەو پیاوەی لە ئیحرامدا مرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بە ئاو و سیدر بیشۆنو بە هەر دوو پەشتەماڵەكەی ئیحرام كفنی بكەن، بۆنیخۆشی لێمەدەنو سەری دامەپۆشن.

﴿ چۆنیەتی هەڵگرتنی مردوو ﴾

(وَحَمْلُ الْجَنَازَةِ) هەڵگرتنی مردوو لە ناو جەنازەدا (بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ) لە نێوان دوو باسكەداردا (أَفْضَلُ) خێرترە (مِنَ التَّرْبِيعِ) لە هەڵگرتنی چوار گۆشەیی (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَهُوَ) هەڵگرتنی نێوان دوو باسكەدار، بەم جۆرەیە:

(أَنْ يَضَعَ الْخَشَبَتَيْنِ الْمُقَدَّمَتَيْنِ عَلَى عَاتِقَيْهِ) یەك پیاو هەردوو باسكەدارەكانی پێشەوەی دارجەنازە لە سەر هەردوو شانەكانی خۆی دابنێو (وَرَأْسَهُ بَيْنَهُمَا) سەری خۆی لە نێوان هەردوو باسكەدارەكان دابنێ (وَيَحْمِلُ الْمُؤَخَّرَتَيْنِ رَجُلاَنِ) هەردوو باسكەدارەكەی دواوەش دوو پیاو لە سەر شانی خۆیان هەڵیبگرن: یەكێك لە ڕاستەو یەكێك لە چەپە، جا ئەگەر پیاوەكەی پێشەوە توانای نەبو، سوننەتە: دوو پیاویتر یارمەتیی بدەن: یەكێك لە ڕاستەو یەكێك لە چەپە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَالتَّرْبِيعُ) هەڵگرتنی چوارگۆشەیی ئەمەیە: (أَنْ يَتَقَدَّمَ رَجُلاَنِ) دوو پیاو پێشكەونو لای پێشەوەی دارجەنازەكە لە سەر شانیخۆیان دابنێنو (وَيَتَأَخَّرَ آخَرَانِ) دوویتریش بچنە

وَالْمَشْيُ أَمَامَهَا بِقُرْبِهَا أَفْضَلُ، وَيُسْرَعُ بِهَا إِنْ لَمْ يُخَفْ تَغَيُّرُهُ.

دواوەو لای‌دواوەی لـە سـەر شـانی‌خۆیان دابنـێن‌و هـەڵیبگرن، ئینجا لـە هـەردوو شـێوەدا سوننەتە: سەری‌مردووەکە لە لای پێشەوەی دار جەنازەکە بـێ، هـەروەك لـە (الشـرواني)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾ هەڵگرتنی جەنازە (فرض الْكفاية)یـە، هـیچ پیـاوەتی‌و ڕێـز کـەم ناکاتـەوە، چـونکە چـاکەو ڕێزلێنـانی مردووەکـەی تێدایـەو (صـحابة)و زانـا بـەڕێزەکان جـەنازەیان هەڵگرتوە، هەروەها ڕۆیشـتن لەگـەڵ جـەنازەدا بـۆ گۆڕسـتان سـوننەتێکی (مۆکَدة)یـە بـۆ پیاوان، پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿مَنْ شَهِدَ الْجَنَازَةَ حَتَّى يُصَلِّيَ عَلَيْهَا فَلَهُ قِـيرَاطٌ، وَمَـنْ شَهِدَهَا حَتَّى تُدْفَنَ كَانَ لَهُ قِيرَاطَانِ، الْقِيرَاطَانِ مِثْلُ الْجَبَلَيْنِ الْعَظِيمَـيْنِ﴾رواه الشـيخان، هـەر کەسێك ئامادەی وەرێکردنی مردوو ببێ تا نوێژی لـە سـەر دەکـا، بـە قـەد قیراتێـك خێـری دەگاتـێ، وە هـەر کەسـێکیش ئامـادەی ببـێ تـا دەنێشـترێ، بەقـەد دوو قـیرات خێـری دەگاتێ، هەردوو قیراتەکان وەکو دوو چیای گەورەنە.

ئینجا بزانە: ڕۆیشـتن لەگـەڵ جـەنازەدا بـۆ ئافرەتـان ناپەسـندە، هـەروەك لـە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە ﴿عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَرَضِيَ اللهُ عَنْهَـا: نُهِينَا عَنْ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ وَلَمْ يُعْزَمْ عَلَيْنَـا﴾ رواه الشيخان، لە لایەن پێغەمبەرەوەﷺ قەدەغـە کراین: لـە ڕەگەڵکـەوتنی جـەنازە، بـەڵام بـە توندیش لێمان حەرام نەکرا.

(وَالْمَشْيُ) ڕۆیشتن بە پیادەیی (أَمَامَهَا) لە پێش جەنازەدا (بِقُرْبِهَا) لـە نزیکـی جەنازەکـەوە (أَفْضَلُ) خێرترە: لە ڕۆیشتنی بە سواری‌و لە ڕۆیشتنی لـە دواوەی جـەنازەو لـە دوورەوەی جـەنازەوە ﴿عَنْ ابْنِ عمَرَرَضِيَ اللهُ عَنْهُما: رَأَيْتُ النَّبِيَّﷺ وَأَبَابَكْرٍ وَعُمَرَرَضِيَ اللهُ عَنْهُمـا يَمْشُـونَ أَمَـامَ الْجَنَـازَةِ﴾ رواه أصـحاب السـنن وغيرهـم بإسـناد صـحيح، دیـتم پێغەمبـەرﷺو ئیمـامی (أبوبكر)و ئیمامی (عمر) لە پێش جەنازەدا بە پیادەیی دەڕۆیشتن.

(وَيُسْرَعُ بِهَا) سوننەتە: لە هەڵگرتنی جەنازەدا بە تاڵوکە بڕۆن (إِنْ لَـمْ يُخَـفْ تَغَيُّـرُهُ) ئەگـەر ترسی‌گۆڕانی‌مردووەکە نەبێ، واتە: بەڵام ئەگەر ترسی‌گۆڕانی‌مردووەکە هـەبێ، لـە سـەرخۆ دەڕۆن، پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تُقَـدِّمُونَهَا، وَإِنْ تَكُنْ غَيْرَ ذَلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ﴾رواه الشيخان، لە وەرێکردنی‌جـەنازەدا بـە تاڵوکـە بـڕۆن؟ چـونکە ئەگـەر مردووەکـە مرۆڤێکی‌چـاك بـێ، ئـەوە چـاکێکە بـۆ شوێنێکی‌چـاکی دەبەن، ئەگەر مرۆڤێکی خراپیش بێ، ئەوە خراپێکە لە کۆڵ خۆتانی دەکەنەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئیمام(النواوي) لە (المجموع)و (شرح مسلم)دا ئەو فـەرموودەی هەڵبـژاردوە: کە سوننەتە مرۆڤ لە بەر جەنازە هەڵبستێ، چـونکە پێغەمبـەرﷺدەفـەرموێ: ﴿إِذَا رَأَيْـتُمُ

(فَصْلٌ لِصَلاَتِهِ أَرْكَانٌ: أَحَدُهَا: النِّيَّةُ، وَوَقْتُهَا كَغَيْرِهَا، وَتَكْفِي نِيَّةُ الْفَرْضِ، وَقِيلَ تُشْتَرَطُ نِيَّةُ فَرْضِ كِفَايَةٍ، وَلاَ يَجِبُ تَعْيِينُ الْمَيِّتِ فَإِنْ عَيَّنَ وَأَخْطَأَ بَطَلَتْ، وَإِنْ حَضَرَ مَوْتَى نَوَاهُمْ.

الْجَنَازَةَ فَقُومُوا حَتَّى تُخَلِّفَكُمْ أَوْ تُوضَعَ﴾رواه الشيخان، هەر كاتێك جەنازەتان بینی، ئێوە هەڵسن تا لێتان تێدەپەڕێ، یان تا دادەندرێ بۆ ناشتن.

بەڵام زۆر زانایتریش فەرموویانە: نا پەسندە مرۆڤ لە بەر جەنازە هەڵبستێ، مەگەر لەگەڵی بڕواتە گۆڕستان، ئەو کاتە نا پەسند نیە، هەم فەرموویانە: ئەو حەدیسەیڕابردوو (نسخ) کراوەتەوە بە حەدیسێکیتری(صحیح): کە پێغەمبەرﷺ هەڵنەستاوەو فەرمانی بە دانیشتن کردوە، بەڵام ئیمامی(النواوي) ئەو فەرموودەیەی ڕەد کردۆتەوەو فەرموویەتی: لە حەدیسی دانیشتندا هیچ (نسخ) کردنەوە نیە، چونکە دەگونجێ پێغەمبەرﷺ بۆیێ دانیشتبێ، تا ئێمە بزانین: دانیشتن دروستەو هەڵسانیش سوننەتە، وَاللهُ أعْلَم.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی نوێژکردن لە سەر مردوو ﴾

(لِصَلاَتِهِ أَرْكَانٌ) نوێژی لە سەر مردوو حەفت ڕوکنی هەنە (أَحَدُهَا) ڕوکنییەکەم: (اَلنِّيَّةُ) نیەتهێنانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَاالأَعْمَـالُ بِالنِّيَّـاتِ﴾رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ، بە نیەتهێنانەوە نەبێ دانامەزرێ. (وَوَقْتُهَا) کاتی نیەتهێنانەکە (كَغَيْرِهَا) وەك نیەتی نوێژەکانیتر واجبە: لەگەڵ (اللهُ أكْبَر)ی نوێژدابەستندا بەرامبەر بکرێ.

(وَتَكْفِي نِيَّةُ الْفَرْضِ) نیەتی تەنها واجبیەکەی نوێژیجەنازە بەسە، وەك بە دڵ بڵێ: (نَوَيْتُ أَدَاءَ فَرْضِ صَلاَةِ الْجَنَازَةِ عَلَى هَـذَاالْمَيِّتِ) نیەتمە فەرزی نوێژی جەنازە لە سەر ئەم مردووە دەکەم. جا واجبە: ئەو نیەتە لەگەڵ (اللهُ أكْبَر)ی نوێژدابەستندا بەرامبەر بکا، بەڵام (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (تُشْتَرَطُ نِيَّةُ فَرْضِ كِفَايَةٍ) بە مەرج دادەندرێ: نیەتی (فَرْضُ الْكِفَايَةِ) بێنێ، وەك بڵێ: (بە (فَرْضُ الْكِفَايَةِ) نوێژ لە سەر ئەم مردووە دەکەم). ئیتر پێویست نیە بڵێ: بۆ خوای گەورە، بەڵکو سوننەتە.

(وَلاَ يَجِبُ تَعْيِينُ الْمَيِّتِ) واجب نیە: مردووەکە دیاری بکاو ناوی بێنێ، بەڵکو ئەوەندە بەسە: ئاماژەی بۆ بکاو بڵێ: (لە سەر ئەم مردووە). جیاوازی مردووی نێر و مێو گەورەو بچوك نیە (فَإِنْ عَيَّنَ) جا ئەگەر مردووەکەی دیاری کرد، وەك بڵێ: نوێژ لە سەر ئازاد دەکەم (وَأَخْطَأَ) لە دیاریکردنەکەدا هەڵەی کردو مردووەکە (نەوزاد) بوو (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ.

(وَإِنْ حَضَرَ مَوْتَى) ئەگەر کۆمەڵێك مردوو ئامادە بون و ویستی یەك نوێژ لە سەر گشتیان بکا (نَوَاهُمْ) نیەتی نوێژکردن لە سەر گشتیان دێنێ، وەك بڵێ: (لە سەر ئەم مردووانە). واتە: مەرج نیە: ژمارەیان بزانێ، یان بیانناسێ.

اَلثَّاني: أَرْبَعُ تَكْبِيرَات، فَإِنْ خَمَّسَ لَمْ تَبْطُلْ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ خَمَّسَ إِمَامُهُ لَمْ يُتَابِعْهُ فِي الأَصَحِّ، بَلْ يُسَلِّمُ أَوْ يَنْتَظِرُهُ لِيُسَلِّمَ مَعَهُ. اَلثَّالِثُ: اَلسَّلَامُ كَغَيْرِهَا. اَلرَّابِعُ: قِرَاءَةُ الْفَاتِحَةِ بَعْدَ الأُولَى، قُلْتُ: تُجْزِىءُ الفَاتِحَةُ بَعْدَ غَيْرِ الأُولَى وَاللهُ أَعْلَمُ.

ئينجا بزانه : له سەر مەئموم واجبە: نیەتی ئیقتیدا، یان جەماعەت بێنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(اَلثَّاني) ڕوكنی‌دووەم: (أَرْبَعُ تَكْبِيراتٍ) گوتنی چوار (اللهُ أكبر)ە، بە (الله أكبر)ی نوێژدابەستنەوە، بە (اجماع)ی‌زانایانی‌ئیسلام ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّهُ صَلَّى بِنَا النَّبِيُّ ﷺ عَلَى النَّجَاشِي وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعَ تَكْبِيراتٍ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ بە جەماعەت نوێژی جەنازەی لە سەر نەجاشی كردو چوار (الله أكبر)ی گوتن.

(فَإِنْ خَمَّسَ) جا ئەگەر بە قەسدی پێنج (اللهُ أكبر)ی گوتن (لَمْ تَبْطُلْ) نوێژەكە بەتاڵ نابێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەها (وَلَوْ خَمَّسَ إِمَامُهُ) ئەگەر ئیمامەكەی پێنج (الله أكبر)ی گوتن (لَمْ يُتَابِعْهُ) سوننەت نیە شوێنی بكەوێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (بَلْ يُسَلِّمُ) بەڵكو: یان بەدڵ نیەتی جیابوونەوە دێنێ‌و سەلام دەداتەوە (أَوْ يَنْتَظِرُهُ) یان چاوەڕوانی ئیمامەكەی دەكا (لِيُسَلِّمَ مَعَهُ) تاكو لەگەڵ ئەودا سەلام بداتەوە، جائەم چاوەڕوانكردنە خێرترە.

(اَلثَّالِثُ) ڕوكنی‌سێیەم: (اَلسَّلَامُ) سەلامدانەوەیە لە دوای تەولوبوونی(الله أكبر)ی چوارەم، بە بەڵگەی حەدیسەكەی (أبي‌أمامة)ی‌داهاتوو. (كَغَيْرِهَا) وەك سەلامدانەوەی نوێژەكانی‌تر لە واجب‌و سوننەت‌و ژمارەدا، كەواتە: ئیمام بە دەنگی ئاشكرا سەلام دەداتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(الرَّابِعُ) ڕوكنی‌چوارەم: (قِرَاءَةُ الْفَاتِحَةِ) خوێندنی سورەتی فاتیحەیە ﴿عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ﷺ: إِنَّ السُّنَّةَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ أَنْ يَقْرَأَ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَيُصَلِّيَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، ثُمَّ يُخْلِصَ لَهُ الدُّعَاءَ، ثُمَّ يُسَلِّمَ﴾ حديث صحيح أخرجه الحاكم وابن الجارود بإسناد رجاله مخرجٌ لهم في الصحيحين، ڕێگەی پێغەمبەرﷺ لە نوێژی سەر مردوودا ئەوهایە: فاتیحە بخوێنێ‌و سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێبدا، ئینجا بە دڵێكی بێگەرد دوعا بۆ مردووەكە بكا، ئینجا سەلام بداتەوە.

(بَعْدَ الأُولَى) سوننەتە: لەدوای (الله أكبر)ی یەكەم–كە نوێژی پێ دادەبەستێ– فاتیحە بخوێنێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەی (أبي‌أمامة)ی‌داهاتوو.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوي) دەفەرموێ (تُجْزِئُ الْفَاتِحَةُ بَعْدَ غَيْرِ الأُولَى) دروستە: لە دوای (الله أكبر)ەكانی‌تری جگە لە یەكەمەكەش فاتیحە بخوێندرێ (وَاللهُ أَعْلَم) بەلام لە دوای

اَلْخَامِسُ: اَلصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ بَعْدَالثَّانِيَةِ، وَالصَّحِيحُ أَنَّ الصَّلاَةَ عَلَىالآلِ لاَ تَجِبُ. اَلسَّادِسُ: الدُّعَاءُ لِلْمَيِّتِ بَعْدَ الثَّالِثَةِ. اَلسَّابِعُ اَلْقِيَامُ عَلَىالْمَذْهَبِ إِنْ قَدَرَ، وَيُسَنُّ رَفْعُ يَدَيْهِ فِيالتَّكْبِيرَاتِ

(الله أكبر)ی‌یه‌كه‌م خێرتره، ئینجا بزانه: سوره‌ت خوێندن-واته: یان ئایه‌ت خوێندن- له دوای فاتیحه سوننه‌ت نیه، هه‌روه‌ك له سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه.

(اَلْخَامِسُ) ڕوكنی پێنجه‌م: (اَلصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ) سه‌لاوات لێدانه له سه‌ر پێغه‌مبه‌رﷺ به به‌ڵگه‌ی حه‌دیسه‌كه‌ی(أبي‌أمامة)ی‌ڕابردوو. (بَعْدَالثَّانِيَةِ) واجبه: له‌دوای (الله أكبر)ی دووه‌م سه‌لاواته‌كه لێ‌بدا، چونكه له پێشینه‌ی ئومه‌ته‌وه ئه‌وها هاتوه.

ئینجا لای‌كه‌م: كه واجبه‌كه‌ی پێ پێك بێ، بڵێ: (اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ). چونكه (وَالصَّحِيحُ) فه‌رمووده‌ی ڕاست (أَنَّ الصَّلاَةَ عَلَىالآلِ لاَ تَجِبُ) سه‌لاوات لێدان له سه‌ر (آل)ی پێغه‌مبه‌رﷺ واجب نیه، به‌ڵكو سوننه‌ته، هه‌روه‌ها سه‌لامیش سوننه‌ته، وه‌ك بڵێ: (اَللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ). به‌لام لێره‌شدا شێوه‌ی ئه‌و سه‌لاواته‌ی له ته‌حیاتدا ڕابرا، له‌گشت شێوه‌یه‌كی‌تر خێرتره، هه‌روه‌ك له(تحفة)دا فه‌رموویه‌تی.

(اَلسَّادِسُ) ڕوكنی‌شه‌شه‌م: (اَلدُّعَاءُ لِلْمَيِّتِ) دوعاكردنه بۆ مردووه‌كه (بَعْدَالثَّالِثَةِ) واجبه له دوای (الله اكبر)ی‌سێ‌یه‌م دوعایه‌كه بكا، ئینجا لای كه‌م-كه واجبه‌كه‌ی پێ پێك بێ- بڵێ: (اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ، اَللَّهُمَّ ارْحَمْهُ). جا له‌و دوعایه‌دا جیاوازی نێر و مێ‌و گه‌وره‌وه‌و منداڵ‌و شێت نیه، هه‌روه‌ك له(تحفة)و(نهاية)و حاشیه‌كانیدا ڕوون كراوه‌ته‌وه، پێغه‌مبه‌رﷺ ده‌فه‌رموێ: ﴿إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَىالْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ﴾رواه ابوداود وصححه ابن حبان، هه‌ركاتێك نوێژتان له سه‌ر مردوو كرد، به‌دڵێكی بێ‌گه‌رد دوعای بۆ بكه‌ن.

(اَلسَّابِعُ) ڕوكنی‌حه‌فته‌م: (اَلْقِيَامُ) ڕاوه‌ستانه به پێوه تا نوێژه‌كه ته‌واو ده‌بێ (عَلَى الْمَذْهَبِ) له سه‌ر فه‌رمووده‌ی ڕاستی مه‌زهه‌ب (إِنْ قَدَرَ) ئه‌گه‌ر توانای هه‌بێ، به‌لام ئه‌گه‌ر توانای ڕاوه‌ستانی‌به پێوه‌ی نه‌بو، ئه‌و كاته به‌گوێره‌ی توانینی‌خۆی نوێژی له سه‌ر ده‌كا، وه‌ك نوێژه واجبه‌كانی‌تر، هه‌روه‌ك له (تحفة)و(نهاية)دا فه‌رموویانه.

(وَيُسَنُّ رَفْعُ يَدَيْهِ فِيالتَّكْبِيرَاتِ) سوننه‌ته: له گشت (الله أكبر)ێكدا هه‌ردوو ده‌سته‌كانی به‌رز بكاته‌وه تا به‌رامبه‌ر شانه‌كانی، هه‌روه‌ها سوننه‌ته: ئیمام (الله أكبر)ه‌كان به ده‌نگی ئاشكرا بڵێ، هه‌روه‌ك له (تحفة)دا فه‌موویه‌تی.

ئینجا بۆ گشت نوێژكه‌رێك سوننه‌ته: ده‌ستی ڕاسته‌ی له سه‌ر چه‌په‌ی له سه‌ر بنه‌وه‌ی سینگی دابنێ، هه‌روه‌ك له سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه، چونكه ئه‌وها له حه‌دیسێكی بێ‌هێزدا هاتوه.

وَإِسْرَارُالْقِرَاءَةِ، وَقِيلَ يَجْهَرُ لَيلاً، والأَصَحُّ لدْبُ التَّعَوُّذِ دُونَ الإِفْتِتَاحِ، وَيَقُولُ فِي الثَّالِثَـةِ: اَللَّهُمَّ هَذَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ إِلَى آخره،

(وَإِسْرَارُالْقِرَاءَ ةِ) له نوێژی مـردوودا سـوننەتە: فاتیحـه بـه دەنگی نهێنی بخوێنـێ، جیـاوازی نیه کاتی نوێژکردنەکه: شەو بێ، یان ڕۆژ بێ ﴿عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ﷺ اَلسُّنَّةُ فِـي صَـلَاةِالْجَنَازَةِ أَنْ يَقْرَأَ فِي التَّكْبِيرَةِالأُولَى بِأُمِّ الْقُرْآنِ مُخَافَتَةً، ثُمَّ يُكَبِّرُ ثَلاثًا، وَالتَّسْلِيمُ عِنْدَالآخِرَةِ﴾ حـديث صـحيح رواه النسائي بإسناد علـى شـرط الـصحيحين، ڕێگـەی پێغەمبـەرﷺ لـه نوێـژی سـەر مـردوودا ئەوەیـه: لـه دوای (الله أكبر)ی یەكـەم فاتیحـه بخوێنـێ بـه دەنگـی نهێنی، ئینجـا سـێ (الله أكبر)ی تـریش بڵـێ و لـه دوای (الله أكبر)ی چـوارەم سـەلام بداتـەوە. هـەروەهاش سـوننەتە: سەلاوات و دوعا به دەنگی نهێنی بخوێندرێن، هەروەك له سەرچاوەكاندا فەرموویانه.

(وَقِيـلَ) لـه فەرموودەیـەكی بـێ هێزدا (يَجْهَـرُ لَـيْلاً) لـه شـەوێدا فاتیحـه بـه دەنگی ئاشـكرا دەخوێنێ.

(والأَصَحُّ) به فەرموودەی ڕاستتر (نَدْبُ التَّعَوُّذِ) سوننەتە: له پێش فاتیحـەدا (أَعُـوذُ بِـالله...) بخوێنێ به نهێنی (دُونَ الإِفْتِتَاحِ) بـەلام دوعـای (وَجَّهْـتُ وَجْهِـيَ...) سـوننەت نیـه، چـونكه نوێژەكەی پێ درێژ دەبێتەوە.

ئینجـا بزانـه: گوتمـان لای كـەمی دوعای نوێژی جـەنازە: (اَللَّهُـمَّ اغْفِـرْ لَـهُ، اَللَّهُـمَّ ارْحَمْـهُ)، كەواتە: له دوای ئەودوعایه، (اللهُ أكبر)ی چوارەم دەڵێ و سەلام دەداتەوەو نوێژەكـه تـەواو دەبێ، به بەڵگەی حەدیسكەی (أبی امامة)ی ڕابردوو.

بـەلام (وَيَقُـولُ فِي الثَّالِثَـةِ) سـوننەتە: لـه دوای (اللهُ أكـبر)ی سـێیەم ئـەم دوعایـەش بڵـێ: ﴿اَللَّهُمَّ هَذَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ، خَرَجَ مِنْ رَوْحِ الدُّنْيَا وَسَعَتِهَا -وَمَحْبُوبُهُ وَأَحِبَّاؤُهُ فِيهَا- إِلَـى ظُلْمَةِ الْقَبْرِ وَمَا هُوَ لاقِيهِ، كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاَّأَنْتَ وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُـولُكَ، وَأَنْـتَ أَعْلَمُ بِهِ، اَللَّهُمَّ إِنَّهُ نَزَلَ بِكَ وَأَنْتَ خَيْرُ مَنْزُولٍ بِهِ، وَأَصْبَحَ فَقِيراً إِلَى رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ غَنِيٌّ عَـنْ عَذَابِهِ، وَقَدْ جِئْنَاكَ رَاغِبِينَ إِلَيْكَ شُفَعَاءَ لَهُ، اَللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مُحْسِناً فَزِدْ فِي إِحْسَانِهِ وَإِنْ كَـانَ مُسِيئاً فَتَجَاوَزْ عَنْهُ وَلَقِّهِ بِرَحْمَتِكَ رِضَاكَ وَقِهِ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابَهُ وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْـرِهِ وَجَـافِ الأَرْضَ عَنْ جَنْبَيْهِ، وَلَقِّهِ بِرَحْمَتِكَ الأَمْنَ مِنْ عَذَابِكَ حَتَّى تَبْعَثَـهُ إِلَـى جَنَّتِـكَ يَـا أَرْحَـمَ الرَّحِمِينَ﴾ إِنْتَقَطَهُ الشَّافعي من مَجموع الأحاديث الواردة.

ئینجا بزانه: له نوێژی ئافرەتی مردوودا وەهـا سـوننەتە: ووشـەی (عَبْـدُكَ) بكاتـه (أَمَتُـكَ)و (ضَمِير مُذَكَّرْ) بكاتـه (ضَـمِير مُؤَنَّثْ) واتـه: لـه جیـاتی(لَـهُ) بـۆ ئافرەتـان بڵـێ (لَهـا) بـەلام دروستیشه: گشت دوعایەكانی هەر به (ضَمِير مُذَكَّرْ) بڵـێ بـه مەبەسـتی (اَلشَّخْص)-مرۆڤ یان (اَلْمَيِّتْ)-مردوو، هەروەك له سەرچاوەكاندا فەرموویانه.

وَيُقَدِّمُ عَلَيْه: اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهدنَا وَغَائبنَا وَصَغيرنَا وَكَبيرنَا وَذَكَرنَا وَأُنْثَانَـــا، اَللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ منَّا فَأَحْيِه عَلَى الإِسْلاَمِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الإِيـمَان. وَيَقُولُ فـــي الطِّفْلِ مَعَ هَذَا الثَّاني: اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطاً لأَبَوَيْه وَسَلَفاً وَذُخْراً وَعِظَةً وَاعْتبَاراً وَشَــفيعاً وَثَقِّلْ به مَوَازِينَهُمَا وَأَفْرِغِ الصَّبْرَ عَلَى قُلُوبِهِمَا. وَيَقُولُ فِي الرَّابِعَة: اَللَّهُـــمَّ لاَ تَحْرِمْنَـــا أَجْرَهُ وَلاَ تَفْتنَّا بَعْدَهُ. وَلَو تَخَلَّفَ الْمُقْتَدِي بِلاَ عُذْرٍ فَلَمْ يُكَبِّرْ حَتَّى كَبَّرَ إِمَامُـــهُ أُخْــرَى بَطَلَتْ صَلاَتُهُ،

(وَيُقَدِّمُ عَلَيْه) سوننه‌ته: پێش ئه‌و دوعایه‌ی‌رابردوو، ئه‌م دوعایه‌ش بڵێ: ﴿اَللَّهُـــمَّ اغْفِــرْ لحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهدنَا وَغَائبنَا وَصَغيرنَا وَكَبيرنَا وَذَكَرنَا وَأُنْثَانَا، اَللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ منَّـــا فَأَحْيِــه عَلَى الإِسْلاَمِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الإِيمَان﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح.

(وَيَقُولُ فِي الطِّفْلِ) له نوێژ له‌سه‌رکردنی منداڵ -نێر، یان مێ- سوننه‌ته: ئه‌م دوعایه‌ی داهاتووش بکا (مَعَ هَذَاالثَّاني) له‌گه‌ڵ ته‌نها ئه‌و دوعا دووه‌مه‌ی‌رابردوودا، واته: له نوێژی جه‌نازه‌ی منداڵ دوعا درێژه‌که‌ی‌یه‌که‌م ناخوێنی، هه‌روه‌ك له‌(المجموع)دا ئاماژه‌ی کردوه، که‌وابو: له دوای (فَتَوَفَّهُ عَلَى الإِيـمَان) بڵێ: (اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطاً لأَبَوَيْه وَسَلَفاً وَذُخْراً وَعِظَـــةً وَاعْتِبَاراً وَشَفِيعاً، وَثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا وَأَفْرِغِ الصَّبْرَ عَلَى قُلُوبِهِمَـــا). چونکه ئه‌و دوعایه له نوێژی جه‌نازه‌ی منداڵ ده‌وه‌شێته‌وه‌و له حه‌دیسێکی بێهێزیشدا فه‌رمانی‌دوعا بۆ دایك‌و باوکی منداڵه مردووه‌که هاتوه.

ئینجا بزانه: له نوێژی جه‌نازه‌ی منداڵدا ئه‌و دوعایه به ته‌نها به‌سه‌و به به‌ر دوعایه‌که‌ی نوێژ ده‌که‌وێ، هه‌روه‌ها (اَللَّهُـمَّ اغْفِـرْ لَـهُ، اَللَّهُـمَّ ارْحَمْـهُ)ش بـه تـه‌نها به‌سـه‌و بـه به‌رده‌که‌وێ، هه‌روه‌ك له (نهاية)و (مغنى)دا روون کراوه‌ته‌وه.

(وَيَقُولُ فِي الرَّابِعَة) هه‌روه‌ها سوننه‌ته: له دوای (اللهُ أكبَر)ی‌چواره‌م -پێش سه‌لامدانه‌وه- ئه‌م دوعایه بکاو، بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ لاَتَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلاَتَفْتِنَّا بَعْـــدَهُ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح. ئینجابزانه: له نوێژی مردوودا چه‌ند دوعای‌تریش له حه‌دیسی(صـحيح)دا هـاتون، له به‌ر درێژی نه‌واننووسین.

(وَلَو تَخَلَّفَ الْمُقْتَدِي) ئه‌گه‌ر مه‌ئمووم له ئیمامه‌که‌ی دوا که‌وت (بِلاَ عُذْرٍ) به بێ‌عوزر (فَلَمْ يُكَبِّرْ) (اللهُ أكبَر)ی نه‌گوت (حَتَّى كَبَّرَ إِمَامُهُ أُخْرَى) تا ئیمامه‌که‌ی (اللهُ أكبر)ێکی‌تری گوت (بَطَلَتْ صَلاَتُهُ) نوێژه‌که‌ی به‌تاڵ ده‌بێ، به‌ڵام ئه‌گه‌ر عوزرێکی هه‌بو: وه‌ك خوێندنی فاتیحه‌ی ته‌واو نه‌کردبێ، یان گوێی له ئیمامه‌که‌ی نه‌بوبێ، ئه‌و کاته به دواکه‌وتنی (اللهُ أکبر)ێك نوێژه‌که‌ی به‌تاڵ نابێ، که‌وابو: به‌گوێره‌ی رێزی نوێژه‌که‌ی خۆی به‌رده‌وام ده‌بێ، تا ته‌واوی ده‌کا، هه‌روه‌ك له‌(تحفة)دا فه‌رموویه‌تی.

وَيُكَبِّرُ الْمَسْبُوقُ وَيَقْرَأُالْفَاتِحَةَ وَإِنْ كَانَ الإِمَامُ فِي غَيْرِهَا، وَلَوْ كَبَّرَ الإِمَامُ أُخْرَى قَبْلَ شُرُوعِه فِي الْفَاتِحَةِ كَبَّرَ مَعَهُ وَسَقَطَتِ الْقِرَاءَةُ، وَإِنْ كَبَّرَهَا وَهُوَ فِي الْفَاتِحَةِ تَرَكَهَا وَتَابَعَهُ فِي الأَصَحِّ، وَإِذَا سَلَّمَ الإِمَامُ تَدَارَكَ الْمَسْبُوقُ بَاقِيَ التَّكْبِيرَاتِ بِأَذْكَارِهَا، وَفِي قَوْلٍ لاَ تُشْتَرَطُ الأَذْكَارُ، وَيُشْتَرَطُ شُرُوطُ الصَّلاَةِ

(وَيُكَبِّرُ الْمَسْبُوقُ) مەئمومی دواکەوتوو (الله أكبر)ی نوێژ دابەستن دەڵێ‌و (وَيَقْرَأُالْفَاتِحَةَ) لە دوای(الله أكبر)ەکەش فاتیحە دەخوێنێ (وَإِنْ كَانَ الإِمَامُ فِي غَيْرِهَا) هەرچەند ئیمامەکەش لە(الله أكبر)ێکی‌تردابێ، بەلاّم (وَلَوْ كَبَّرَ الإِمَامُ أُخْرَى) ئەگەر ئیمامەکەی(الله أكبر)ێکی‌تری گوت (قَبْلَ شُرُوعِه فِي الْفَاتِحَةِ) پێش ئەوەی مەئمومە دواکەوتووەکە دەست بە فاتیحە بکا: وەك لە دوای (الله أكبر)ی نوێژ دابەستنی‌دا، ئیمام (الله أكبر)ێکی‌تر بڵێ (كَبَّرَ مَعَهُ) مەئموومەکەش لەگەڵ ئیمامەکەدا (الله أكبر) دەڵێ‌و (وَسَقَطَتِ الْقِرَاءَةُ) خوێندنی فاتیحەی لە سەر لادەچێ، چونکە ئیمامەکەی لەجیاتی هەڵیدەگرێ، هەروەك لە چوونە ڕوکووعی نوێژەکانی‌تریش ئەوها بوو.

(وَإِنْ كَبَّرَهَا) ئەگەر ئیمامەکەی (الله أكبر)ێکی‌تری گوت (وَهُوَ فِي الْفَاتِحَةِ) مەئمومە دواکەوتووەکەش دەستی بە فاتیحە کردبو (تَرَكَهَا) واجبە: واز لە فاتیحە بێنێ‌و (وَتَابَعَهُ) شوێن ئیمامەکەی دەکەوێ‌و ئەوەندە فاتیحەی ماویەتی ئیمامەکەی لە جیاتی‌ی هەڵیدەگرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، وەك لە نوێژەکانی‌تریشدا ئەوها بوو، ئینجا (وَإِذَا سَلَّمَ الإِمَامُ) هەر کاتێك ئیمامەکەی سەلامی داوە (تَدَارَكَ الْمَسْبُوقُ بَاقِيَ التَّكْبِيرَاتِ) مەئمومی دواکەوتوو، واجبە: (الله أكبر)ەکانی ماون گشتیان بڵێ (بِأَذْكَارِهَا) بەزیکرەکانیانەوە: وەك سەلاوات‌و دوعا بۆ مردوو، ئینجا سەلام دەداتەوە (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی‌تردا (لاَ تُشْتَرَطُ الأَذْكَارُ) بە مەرج دانانرێ زیکرەکانیش بڵێ، بەڵکو تەنها (الله أكبر)ەکان بە دوای‌یەکتردا دەڵێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر مەئمومی‌دواکەوتوو دەستی بە فاتیحە کردو ئیمامەکەشی سەلامی داوە، ئەو کاتە واجبە: فاتیحەکە تەواو بکا، چونکە ئیمام لە جیاتی‌ی هەڵیناگرێ، هەروەك لە (نهاية)و(مغني)دا فەرموویانە.

﴿ مەرجەکانی نوێژی جەنازە ﴾

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی نوێژی جەنازە بە مەرج دادەندرێ (شُرُوطُ الصَّلاَةِ) مەرجەکانی نوێژی تێدا بێنە جێ: وەك دەستنوێژو ڕوو لەقیبلەکردن‌و داپۆشینی عەوڕەت‌و پاکی‌ی لاشەو بەرگ‌و شوێنی نوێژ تێدا کردن، گشت ڕوکنەکانی نوێژەکەش بە عەڕەبی بن، واتە: ئەگەر لەو مەرجانە یەکێك نەبێ، نوێژی جەنازەش دروست نابێ، بەلاّم کات مەرج نیە،

لاَ الْجَمَاعَةُ، وَيَسْقُطُ فَرْضُهَا بِوَاحِد، وَقِيلَ يَجبُ إِثْنَان وَقِيل ثَلاَثَةٌ وَقِيـلَ أرْبَعَـةٌ، وَلاَ يَسْقُطُ بِالنِّسَاءِ وَهُنَاكَ رِجَالٌ فِي الأَصَحِّ، وَيُصَلَّى عَلَى الْغَائِب عَنِ الْبَلَد،

چونكە نوێـژی جـەنازە لـە گشـت كاتێكـدا دروسـتە، واتـە: لـەو كاتانەشـدا دروسـتە كـە نوێـژكردن تێيانـدا قەدەغەيـە، بـەو مەرجـەی بـە قەسـدی نوێژەكـە نەباتـە ئـەو كاتانـە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموويەتی.

هـەروەها مەرجـە: شـۆردنی مردووەكـە وەپـێش نوێژەكـە بێخرێ، مردووەكـەش لـە پـێش نوێژكەرەكـە دابنـدرێ، هـەروەك لـە مەسـەلە پـەرتو بڵاوەكـانی دوای ئێـرەدا ڕوونـی دەكەينەوە، إن شاء الله تعالى.

(لاَالْجَمَاعَةُ) بەڵام لە نوێژی جەنازەدا جەماعەت مەرج نیە، بـەڵكو سـوننەتە: بـە جەماعـەت بكرێ، كەوابو: (وَيَسْقُطُ فَرْضُهَا) واجبيەكەی نوێژی جەنازە لـە سـەر موسـوڵمانان لادەچـێ (بِوَاحِد) بـە تـەنها يـەك كـەس كـە نوێـژ لـە سـەر مردووەكـە بكـا، هەرچـەند نوێژكەرەكـە منـداڵيش بـێ، بـەڵام مەرجـە: منـداڵێكی نێـری فاميـدەبێ، هـەروەك لـە سەرچـاوەكاندا فەرموويانە (وَقِيلَ) لە فەرموودەيەكی بێهێزدا (يَجبُ إِثْنَـان) واجبـە: دوو پيـاو نوێـژی لـە سەر بكەن (وَقِيلَ) لە بێهێزێكیتردا (ثَلاَثَةٌ) واجبـە: سـێ كـەس (وَقِيـلَ) لـەبێهێزێكیتردا: (أرْبَعَةٌ) واجبە: چوار كەس نوێژی لە سەر بكەن.

(وَلاَ يَسْقُطُ بِالنِّسَاءِ) واجبيەكەی نوێژی جەنازە بە ئافرەتـانو بـە نێرامـوك لاناچـێ (وَهُنَـاكَ رِجَالٌ) لە حاڵەتێكدا لە شوێنی نوێژ لـە سـەركردندا پيـاو هـەبن، واتـە: يـان تـەنها پياوێـك، يان منداڵێكی نێرينەی فاميدە هەبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسـتتردا، كەواتـە: ئەگـەر لە شوێنی نوێژ لـە سـەركردندا تـەنها منـداڵێكی نێـری فاميـدە هـەبو، واجبـە: ئافرەتـەكان فەرمانی پێبكەن: نوێژ لە سەر جەنازەكە بكا، جا ئەگـەر بـە زۆرلێكـردنيش نوێژەكـەی لـە سەر نەكرد، ئەو كاتە دروستە ئافرەت نوێژ لە سەر جەنازەكـە بكـا، هـەروەك لـە (مغنی)و (الشروانی)دا ڕوون كراوەتەوە.

بەڵام ئەگەر هيچ نێرينەی فاميدە نەبو و تەنها ئافرەت هـەبون، ئـەو كاتـە واجبـە: ئـافرەت نوێژی لە سەر بكـاو، واجبيەكـەش لـە سـەر موسـوڵمانان لادەچـێ، واتـە: ئەگـەر لـە دوای تەواوبوونی نوێژەكە پياوێـك پەيـدا بـوو، واجـب نيـە: نوێـژی لـە سـەر جەنازەكـە دووبـارە بكاتـەوە، هـەروەك لـە (الشـروانی)دا فەرموويـەتی، ئينجـا لـەو حاڵەتـەدا بـۆ ئافرەتـانيش سوننەتە: نوێژی جەنازە بە جەماعەت بكەن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

﴿ نوێژ لە سەر مردووی ناديار ﴾

(وَيُصَلَّى) دروسـتە: نوێـژی جـەنازە بكـرێ (عَلَى الْغَائِب) لـە سـەر مـردووی ناديـار، واتـە: (عَنِ الْبَلَد) لە شاری نوێژكەرەكەدا نەبێ، جياوازی نيـە شـوێنی مـردووە ناديارەكـە: دوور

وَيَجِبُ تَقْدِيمُهَا عَلَى الدَّفْنِ، وَتَصِحُّ بَعْدَهُ، وَالأَصَحُّ تَخْصِيصُ الصِّحَّةِ بِمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ فَرْضِهَا وَقْتَ الْمَوْتِ، وَلاَ يُصَلَّى عَلَى قَبْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِحَالٍ.

بێ، یان نزیك بێ، لە لای قیبلەبێ، یان لە لایەکیتر، بەلام واجبە: نوێژکەرەکە لە نیەتی نوێژدا ئاماژە بۆ مردووە نادیارەکە بکاو، واجبە: بەخۆی ڕوو لە قیبلە بکا، نەك لە شوێنی مردووەکە.

هەروەها پێویستە نوێژکەرەکە بزانێ، یان قەناعەتی بێ: مردووەنادیارەکە شۆرراوە، ئەگینا: نوێژەکەی دروست نابێ، ئینجا بەم نوێژەی ئێرە، واجبیەکە لە سەر دانیشتووانی شوێنی مردووەکەش لادەچێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: لَمَّا مَاتَ النَّجَاشِي صَلَّى عَلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ بِالْمَدِينَةِ﴾ رواه الشيخان، کە (نجاشی) لە (حَبَشَة) مرد، پێغەمبەرﷺ لە (مدینة)وە نوێژی جەنازەی لە سەر کرد.

ئینجا بزانە: ئەگەر مردووەکە لە شاری نوێژکەرەکەدابێ، یان لە گوندی نوێژکەرەکەدابێ، ئەو کاتە دروست نیە: بە نادیاری نوێژی لە سەر بکا، بەڵکو واجبە: لە لای ئامادەبێ، هەرچەند شارەکەش زۆر بەرفراوانو گەورە بێ، مەگەر عوزرێك هەبێ: وەکو نەخۆشی، یان ترس، یان بەندکردن، ئەوکاتە دوور نیە نوێژکە بە نادیاری دروست بێ، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَيَجِبُ تَقْدِيمُهَا) واجبە: نوێژ لە سەر مردوو، وەپێش بێخرێ (عَلَى الدَّفْنِ) لە سەر ناشتنی مردووەکە، واتە: ئەگەر پێش نوێژ لە سەرکردن مردووەکە ژێر خاك کرا، گشت ئەو کەسانە گوناهبار دەبن: کە هەواڵی مردنەکەیان زانیوە، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا دروست نیە: بۆ نوێژ لە سەرکردن بیهێننە دەرەوە، بەڵکو نوێژی جەنازە لە سەر گۆڕەکەی دەکەن، چونکە (وَتَصِحُّ بَعْدَهُ) نوێژی جەنازە لە دوای ناشتنیش دروست دەبێو واجبەکەی پێ لادەچێ، بەلام (وَالأَصَحُّ) لەم مەسەلەیەدا فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (تَخْصِيصُ الصِّحَّةِ) دروستبوونی نوێژیجەنازەی لە سەر گۆڕ، تایبەتە (بِمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ فَرْضِهَا) بەو نوێژکەرەی نوێژی ئەم جەنازەیەی لە سەر واجب بوبێ (وَقْتَ الْمَوْتِ) لە کاتی مردنیدا، واتە: مەرجە: لە کاتی مردنی مردووی ناو گۆڕەکەدا، نوێژکەرەکە هەبوبێو موسوڵمان بوبێو بالغو عاقڵو پاك بوبێ.

کەوابو: (وَلاَ يُصَلَّى) دروست نیە: نوێژی جەنازە بکرێ (عَلَى قَبْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ) لە سەر گۆڕی پێغەمبەرﷺ (بِحَالٍ) بە هیچ حاڵەتێك: نە بەتەنهاییو نە بەجەماعەت، هەروەها لە سەر گۆڕی پێغەمبەرەکانیتریش عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ نوێژی جەنازە دروست نیە؟ چونکە لە کاتی وەفاتی هیچ پێغەمبەرێکدا ئێمە لە دونیادا نەبوینو واجبیەکەی نوێژی جەنازەی ئەوان ئێمەی نەگرتۆتەوە.

(فَرْعٌ) اَلْجَدِيدُ أَنَّ الْوَلِيَّ أَوْلَى بِإِمَامَتِهَا مِنَ الْوَالِي، فَيُقَدَّمُ الأَبُ ثُمَّ الْجَدُّ وَإِنْ عَلاَ، ثُمَّ الإِبْنُ ثُمَّ ابْنُهُ وَإِنْ سَفَلَ، ثُمَّ الأَخُ، وَالأَظْهَرُ تَقْدِيمُ الأَخِ لأَبَوَيْنِ عَلَى الأَخِ لأَبٍ، ثُمَّ ابْنُ الأَخِ لأَبَوَيْنِ ثُمَّ لأَبٍ، ثُمَّ الْعَصَبَةُ عَلَى تَرْتِيبِ الإِرْثِ، ثُمَّ ذَوُو الأَرْحَامِ، وَلَوِ اجْتَمَعَا فِي دَرَجَةٍ فَالأَسَنُّ الْعَدْلُ أَوْلَى عَلَى النَّصِّ، وَيُقَدَّمُ الْحُرُّ الْبَعِيدُ عَلَى الْعَبْدِ الْقَرِيبِ،

ئینجا بزانە: مەسەلەی نوێژەکانی‌تر لە سەر گۆڕی پێغەمبەرﷺ خەڵکی‌تر، لە کۆتایی (باسی ئەوشتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەن) ڕوونمان کردۆتەوە، وَالْحَمْدُ لِلهِ تَعالَى.

﴿ فَرْعٌ: لە باسی لە پێشترین کەس بۆ نوێژی جەنازە ﴾

(اَلْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێی ئیمامی شافیعی (أَنَّ الْوَلِيَّ) خزمە نێرینەی مردووەکە (أَوْلَى) لەپێشترە (بِإِمَامَتِهَا) بۆ پێشنوێژی لە سەر مردووەکەی (مِنَ الْوَالِي) لە کاربەدەستی شوێنەکە، کەوابو: (فَيُقَدَّمُ الأَبُ) باوکی مردووەکە وەپێش گشت خزمێکی‌ترو وەپێش کاربەدەستەکەش دێخرێ: بۆ ئیمامەتی نوێژی جەنازەکەی (ثُمَّ الْجَدُّ) ئینجا باپیرە: باوکی باوك (وَإِنْ عَلاَ) هەرچەند بەرەوسەرەوەتریش بێ (ثُمَّ) ئینجا لە دوای باوكو باپیرە (الإِبْنُ) کوڕی مردووەکە لە گشت کەسێکی‌تر لەپێشترە (ثُمَّ ابْنُهُ) ئینجا کوڕی‌کوڕ (وَإِنْ سَفَلَ) هەرچەند بەرەوخوارەوەتریش بێ (ثُمَّ) ئینجا لە دوای کوڕو نەوە (الأَخُ) برای مردووەکە لە گشت کەسێکی‌تر لەپێشترە.

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (تَقْدِيمُ الأَخِ لأَبَوَيْنِ) برای لە دایکی‌وباوکی وەپێش دێخرێ (عَلَى الأَخِ لأَبٍ) لە سەر برای تەنها لە باوکی (ثُمَّ) ئینجا لە دوی برای لە باوکی (ابْنُ الأَخِ لأَبَوَيْنِ) کوڕە برای لە دایکی‌وباوکی لەپێشترە (ثُمَّ) ئینجا لە دوی ویش (لأَبٍ) کوڕی برای تەنها لە باوکی (ثُمَّ) ئینجا لە دوای کوڕی برای لە باوکی (اَلْعَصَبَةُ) خزمە نێرینەکانی‌تری مردووەکە (عَلَى تَرْتِيبِ الإِرْثِ) لە سەر ڕیزی میرات وەرگرتن: وەك مامی لە دایکی‌وباوکی، ئینجا تەنها لە باوکی، ئینجا کوڕە مام...هتد، (ثُمَّ ذَوُوالأَرْحَامِ) ئینجا خزمە نێرینەکانی خاوەن ڕەحم: وەك باوکی دایك، ئینجا برای تەنها لە دایك، ئینجا خاڵ...هتد.

(وَلَوِ اجْتَمَعَا فِي دَرَجَةٍ) ئەگەر دوو خزمی مردووەکە لە پلەیەکدا کۆ بونەوە: وەك دوو کوڕ، یان دوو برا...(فَالأَسَنُّ الْعَدْلُ) ئەوەی بە تەمەنترو دادپەروەرە (أَوْلَى) لەپێشترە (عَلَى النَّصِّ) لە سەر دەقێی فەرموودەی ئیمامی شافیعی (وَيُقَدَّمُ الْحُرُّ الْبَعِيدُ) خزمێکی ئازادی دوور، وەپێش دێخرێ (عَلَى الْعَبْدِ الْقَرِيبِ) لە سەر خزمێکی کۆیلەی نزیك.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە نوێژی جەنازەدا واجبە: مردووەکە بکەوێتە لای قیبلەی نوێژ کەرەکە، ئینجا ئەگەر مردووەکە نێرینە بوو، سوننەتە: لای‌سەری بکەوێتە لای‌چەپەی نوێژکەرەکە؟ بە پێچەوانەی ڕەفتاری ئێستای خەڵك، بەڵام ئەگەر مێینە، یان نێرامووك بوو، سوننەتە:

لای سەری بکەوێتە لای ڕاستەی نوێژکەرەکە؟ وەك ڕەفتاری ئێستای خەڵك، هەروەك لە حاشیەکانی (الشبراملسي)و (البجيرمي)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا (وَيَقِفُ) نوێژکەرەکەش ڕادەوەستێ (عَنْدَ رَأْسِ الرَّجُلِ) لە لای سەری نێرینەکەو (وَعَجُزِهَا) لە لای کەفەڵی ئافرەتەکە، جیاوازی ئیمامو نوێژکەری بە تەنها نیە، بەڵام مەئموم لە هەر لایەك بۆی گونجا لە ڕیزەکەدا ڕادەوەستێ، هەروەك لە(تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە ﴿عَنْ أَبِي غَالِب﷜ صَلَّى أَنَسُ ابنُ مالك عَلَى جَنَازَة رَجُل فَقَامَ حَيَالَ رَأْسِـــه، ثُـمَّ صَلَّى عَلَى جَنَازَة امْرَأَة فَقَامَ حَيَالَ وَسَط السَّرِير، فَقَالَ لَهُ الْعَلَاءُ: هَكَذَا رَأَيْتَ النَّبِيَّ ﷺ؟ قَـالَ: نَعَمْ﴾ رواه الترمذي وابوداود وغيرهما بسند حسن، (أَنَس) نوێـژی جەنازەی لە سەر پیاوێك کردو لە لای سەری ڕاوەستا، ئینجا نوێـژی جەنازەی لە سەر ئافرەتێك کردو لە لای ناوەندی ڕاوەستا، (العلاء) لێی پرسی: ئایا پێغەمبەرت ﷺ ئەوها بینیوە: لە ڕاوەستاندا جیاوازی ئافرەتو پیاو بکا؟ فەرمووی: بەڵێ.

(وَتَجُوزُ عَلَى الْجَنَائِزِ صَلَاةٌ) دروستە: یەك نوێژیجەنازە لە سەر زۆر مردووان بکرێ، بەو مەرجەی خزمەکانی مردووەکان ڕازی بن، ئینجا ئەگەر مردووەکان گشتیان نێر بون، یان گشتیان مێ بون، ئەو کاتە کامەیان لە خواترسترو ئاین پەروەرتر بووە، ئەویان دێخرێتە لای نوێژکەرەکە، ئینجا ئەوانیتریش یەك لە دوای یەك دادەندرێن.

بەڵام ئەگەر مردووەکان نێرو مێ بون، ئەو کاتە نێرەکان دێخرێنە لای نوێژکەرەکە، واتە: پیاوی بالغ لە پێش ئیمام، ئینجا کوڕی نەبالغ، ئینجا نێرامووك، ئینجا ئافرەت، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە ﴿عَنْ عَمَّار: أَنَّهُ شَهِدَ جَنَازَةَ أُمِّ كَلْثُوم وَابْنِهَا فَجُعِلَ الْغُلَامُ مِمَّـا يَلِي الإِمَامَ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاس وَأَبُوسَعِيد وَأَبُوهُرَيْرَةَ وَأَبُوقَتَادَةَ﷢: هَذه السُّنَّةُ﴾ رواه ابوداود وغيره بسندصحيح ﴿وَصَلَّى ابْنُ عُمَرَ﵄ عَلَى تِسْعِ جَنَائِزَ جَمِيعاً فَجُعِلَ الرِّجَـالُ يَلُـونَ الإِمَـامَ وَالنِّسَاءُ يَلِينَ الْقِبْلَةَ فَصَفَّهُنَّ صَفّاً وَاحِـداً﴾رواه البيهقي والنسائي باسنادحسن، (أم كلثوم)ی ژنی ئیمامی (عمر) لەگەڵ کوڕەکەی وێکڕا مردنو یەك نوێژیان لە سەر کرا، کوڕەکەی لە لای ئیمامی نوێژەکە داندرا، جا ئەو چوار (صحابة)یەش فەرموویان: ئەوە ڕێگەی پێغەمبەرە ﷺ.

هەروەها (ابن عمر) یەك نوێژی لە سەر نۆ جەنازە کرد بە تێکڕایی، پیاوەکانی خستنە لای ئیمامی نوێژو ئافرەتەکانیشی خستنە لای قیبلەو کردنیە یەك ڕیز.

ئینجا بزانە: وەها خێرترە: هەر مردووێك بە تەنها نوێـژێکی لە سەر بکرێ هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا ئەگەر خزمەکانی مردووەکان ڕازی بون گشتیان تەنها یەك نوێژیان لە سەر بکرێ، ئەوە یەکێك دیاری دەکەن بۆ نوێـژ لە سەر کردنیان، بەڵام

وَتَحْرُمُ عَلَى الْكَافِرِ وَلاَ يَجِبُ غُسْلُهُ، وَالأَصَحُّ وُجُوبُ تَكْفِينِ الذِّمِّيِّ وَدَفْنِهِ، وَلَوْ وُجِدَ عُضْوُ مُسْلِمٍ عُلِمَ مَوْتُهُ صُلِّيَ عَلَيْهِ،

ئەگەر ڕازی نەبون، ئەو کاتە هەر کەسەو نوێژ لە سەر مردووەکەی خۆی دەکا، هەروەك لە(المجموع)و(تحفه)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئەو کەسانەی نوێژی جەنازەیان لە سەر ناکرێ ﴾

(وَتَحْرُمُ عَلَى الْكَافِرِ) نوێژی جەنازە حەرامە لە سەر کافریمردوو بکرێ، جیاوازی نیە: کافرەکە جولەکە بێ، یان گاور، یان بێباوەڕ، یان هەر جۆرە کافرێکیتر، هەروەها جیاوازی نیە: نێر بێ، یان مێ بێ، بلۆغی بوبێ، یان بە نەبالغی مردبێ؟ چونکە منداڵی کافران لە دونیادا وەك کافران ڕفتاریان لەگەڵ دەکرێ، بەلآم لە قیامەتدا بەهەشتینە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، خوایگەورە دەفەموێ: ﴿وَلاَ تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا﴾ نوێژی جەنازە لە سەر هیچ کەسێك لەو کافرانە مەکە هەتا هەتایێ.

(وَلاَ يَجِبُ غُسْلُهُ) شۆردنی کافریمردوو واجب نیە، بەلآم دروستە (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (وُجُوبُ تَكْفِينِ الذِّمِّيِّ) واجبە: کافری پەیمان لە ئەستۆ و دڵنیاکراو کفن بکرێو (وَدَفْنِهِ) واجبە: ژێرخاکیش بکرێ لە شوێنێکی وەهادا: گۆڕستانی موسوڵمانان نەبێ، جا بزانە: ئەگەر کافرەکە ماڵیخۆی هەبو، ئەوە بە ماڵیخۆی کفنو ناشتنی بۆ دەکرێ، ئەگەر نا: لە (بيت المال)، ئەگەر نەبو، لە ماڵی موسوڵمانانی دەوڵەمەند، بەلآم ئەو کافرەی جەنگ لەگەڵ موسوڵمانان دەکاو ئەو موسوڵمانەی بوەتە کافر، کفنو ناشتنیان واجب نیە، جا ئەگەر بۆنەکەیان خەڵکی ئازار دەدا، ئەو کاتە ژێر خاك دەکرێن، هەروەك ﴿پێغەمبەرﷺ لە غەزای (بَدر) لاشەی کافرەکانی خستە ناو بیرێك﴾.

ئینجا بزانە: ئەگەر کافرێك مرد، جا تەنها یەك پیاوی دادپەروەر شاهیدیی دا: کە پێش مردن بوەتە موسوڵمان، شاهیدی پێچەوانەش نەبو، ئەو شاهیدییە تەنها بۆ نوێژەکە وەردەگیرێ، واتە: واجبە نوێژی لە سەر بکرێ، هەروەك لە (المجموع)و(تحفە)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ وُجِدَ عُضْوُ مُسْلِمٍ) ئەگەر ئەندامێکی لاشەی موسوڵمانێك دیتراوە (عُلِمَ مَوْتُهُ) بێگومان زاندرا: موسوڵمانەکە مردوەو ئەم ئەندامەشی لە دوای مردن لە لاشەی جیا بۆتەوە، واجبە: ئەم ئەندامە بشۆرێو لە پارچە پەڕۆکێکدا داپۆشرێ، ئینجا (صُلِّيَ عَلَيْهِ) واجبە: نوێژی جەنازەی لە سەر بکرێو بنێشترێ، چونکە ﴿سیسارکێك دەستێکی (صحابة)یەکی کوژراوی لە سەر شاری (مَكَّة)ی پیرۆز خستە خوارەوەو (صحابة)کان بە ئەنگوستیلەکەی ناسییانەوەو نوێژی جەنازەیان لە سەر کرد﴾، هەروەك لە سەرچاوکاندا بە بەڵگەیان هێناوەتەوە.

وَالسِّقْطُ إِن اسْتَهَلَّ أَوْ بَكَى كَكَبِيرٍ، وَإِلاَّ فَإِنْ ظَهَرَتْ أَمَارَةُالْحَيَاةِ كَاخْتِلاَجٍ صُلِّيَ عَلَيْهِ فِي الأَظْهَرِ، وَإِنْ لَمْ تَظْهَرْ وَلَمْ يَبْلُغْ أَرْبَعَةَأَشْهُرٍ

ئینجا بزانە: لەو حاڵەتەدا واجبە نیەتی نوێژکردن لە سەر تێکڕای مردووەکە بێنێ، وەك بە دڵ بڵێ: (نیەتمە فەرزی نوێژی جەنازە لە سەر تێکڕای ئەو مردووە دەکەم: کە ئەم ئەندامەی لێ جیا بۆتەوە). جا ئەگەر دەیزانی مردووەکە نەشۆراوە، ئەو کاتە نیەتی نوێژەکە لە سەر تەنها ئەندامەکە دێنێ، هەر وەك ئیمامی (الزرکشي) باسی کردوە.

هەروەها بزانە: ئەگەر ئەندامەکەپێش مردن لێی جیا بوبێتەوە، ئەو کاتە هیچ واجب نیەو نوێژیشی لە سەر دروست نیە، بەڵکو سوننەتە: پەڕۆکێکی لێوەربپێچرێو ژێرخاك بکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ نوێژی جەنازە لە سەر منداڵ ﴾

(وَالسِّقْطُ) کۆرپەی لەبارچوو دوو جۆرە، یەکەم: (إِنِ اسْتَهَلَّ) ئەگەر دوای جیابوونەوەی لە دایکی دەنگی خۆی بەرز کردەوە (أَوْ بَكَى) یان گریا (كَكَبِيرٍ) ئەوە وەك مرۆڤی گەورەیە، واتە: واجبە بشۆرێو نوێژیجەنازەی لە سەر بکرێو کفن بکرێو بنێشترێ.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر دەنگی بەرز نەکردەوەو نەشگریا، ئەوە (فَإِنْ ظَهَرَتْ أَمَارَةُ الْحَيَاةِ) ئەگەر نیشانەی زیندووەتیی بەدەر کەوت (كَاخْتِلاَجٍ) وەك لەرزینی ئەندامێکی، یان خۆجولاندنی (صُلِّيَ عَلَيْهِ) ئەوەش وەکو مرۆڤی گەورە واجبە: نوێژیجەنازەی لە سەر بکرێ، واتە: هەم واجبە بشۆرێو کفن بکرێو بنێشترێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، کەواتە: لە فەرموودەی بەهێزتردا: جیاوازی دەنگو جولان نیە، لە هەردوو حاڵەتدا ئەو بڕیارەی مرۆڤی گەورەی بۆ دەدرێ، چونکە بە زیندووەتی هاتۆتە دونیاو ئینجا مردوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَالطِّفْلُ يُصَلَّى عَلَيْهِ﴾رواه أصحاب السنن بسندصحيح، منداڵ نوێژیجەنازەی لە سەر دەکرێ.

ئینجا بزانە: بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام واجبە: نوێژیجەنازە لە سەر منداڵیمردوو بکرێ، ئەم حەدیسەش کە دەفەرموێ: ﴿أَنَّ النَّبِيَّﷺ لَمْ يُصَلِّ عَلَى ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ﴾. پێغەمبەرﷺ نوێژی جەنازەی لە سەر (ابراهیم)ی کوڕی نەکرد. مەبەست ئەوەیە: بە خۆی نوێژی لە سەر نەکرد؟ چونکە پێغەمبەرﷺ لەو ڕۆژەدا بە نوێژی ڕۆژگیرانەوە خەریك بوو–هەر وەك لە نوێژی ڕۆژگیراندا ڕابرا– واتە: فەرمانی بە (صحابە)کان کرد: نوێژی لە سەر بکەن. هەروەك لە ڕیوایەتێکدا هاتوە: ﴿نوێژی لە سەر کردوە﴾. لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: (وَإِنْ لَمْ تَظْهَرْ) ئەگەر هیچ نیشانەیەکی زیندووەتیی بەدەر نەکەوتو بە مردوویی هاتە دەرەوەو (وَلَمْ يَبْلُغْ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ) تەمەنیشی لە ناو زگی دایکیدا نەگەیشتبوە چوار

لَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ وَكَذَا إِنْ بَلَغَهَا فِي الأَظْهَرِ، وَلاَ يُغَسَّلُ الشَّهِيدُ وَلاَ يُصَلَّى عَلَيْهِ، وَهُوَ مَنْ مَاتَ فِي قِتَالِ الْكُفَّارِ بِسَبَبِهِ، فَإِنْ مَاتَ بَعْدَ إِنْقِضَائِهِ أَوْ فِي قِتَالِ الْبُغَاةِ

مانگ، واته: وێنەی ئادەمیزادیی ئاشکرا نەبوبێ (لَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ) دروست نیە: نوێژی لە سەر بکرێ، پێویستیش نیە بشۆرێ، بەڵکو تەنها سوننەتە: لە ناو پەڕۆکێك دابندرێ‌و ژێر خاك بکرێ.

(وَكَذَا) هەروەها ئەو کۆرپەی بە مردوویی دێتە دەرەوە، دروست نیە: نوێژی لە سەر بکرێ (إِنْ بَلَغَهَا) ئەگەر تەمەنیشی لە ناو زگی دایکی‌دا گەیشتبێتە چوار مانگو سەرەوەتریش، واتە: وێنەی ئادەمیزادیی ئاشکرا بوبێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵام ئەمەیان واجبە: بشۆرێ‌و کفن بکرێ‌و بنێشترێ.

کەواتە: ئەو کۆرپەیەی بە مردوویی دێتە دەرەوە، لە فەرموودەی بەهێزتردا جیاوازی نیە: نۆ مانگی تەواو کردبن، یان لە نۆ مانگ کەمتر بێ، لە هیچ حاڵەتێکدا نوێژی لە سەر ناکرێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ نوێژی جەنازە لە سەر شەهید ناکرێ ﴾

(وَلاَ يُغَسَّلُ الشَّهِيدُ) دروست نیە: مرۆڤی شەهید بشۆرێ، تاکو ئاسەواری شەهیدبوونی هەر پێوە بمێنێ (وَلاَ يُصَلَّى عَلَيْهِ) دروست نیە: نوێژی جەنازەشی لە سەر بکرێ، چونکە بە فەرموودەی قورئان: شەهید هەر زیندووە، هەم ﴿وَعَنْ جَابِرٍ ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَ فِي قَتْلَى أُحُدٍ: بِدَفْنِهِمْ فِي دِمَائِهِمْ، وَلَمْ يُغَسَّلُوا وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ﴾رواه البخاري وأصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ دەربارەی شەهیدەکانی(أُحد) فەرمانی دا: بە بەرگی خوێناوییانەوە بنێشترێن، نەشۆران‌و نوێژیان لە سەر نەکرا.

(وَهُوَ) مرۆڤی شەهید (مَنْ مَاتَ) ئەو کەسەیە: بمرێ (فِي قِتَالِ الْكُفَّارِ) لە جەنگی کافراندا، جیاوازی هیچ جۆرە کافرێك نیە (بِسَبَبِهِ) بە هۆی جەنگەکە لە حاڵەتی‌جەنگەکەدا بمرێ، جیاوازی نیە لە گەرمەی جەنگدا: بە دەستی کافرێك بکوژرێ، یان چەکی موسوڵمانێکی بە هەڵە وێبکەوێ، یان هەر چەکەکەی‌خۆی وێبکەوێتەوە، یان بکەوێتە ناو بیرێك، یان لە بەرزایی بکەوێتە خوارەوە، یان بە ووڵاغ، یان بە ئوتومبیل بفەوتێ، یان موسوڵمانێکی بە کرێگیراوی‌کافرەکان بیکوژێ، هەروەها جیاوازی نیە شەهیدەکە: پیاو بێ، یان ئافرەت، گەورە بێ، یان منداڵ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ مَاتَ) جا ئەگەر موسوڵمانەکە بە هۆی جەنگی کافران مرد، بەڵام (بَعْدَ إِنْقِضَائِهِ) مردنەکەی لە دوای تەواوبوونی جەنگ بوو: وەك لە گەرمەی جەنگدا بریندار ببێ، بەڵام نەمرێ، ئینجا جەنگەکە تەواو ببێ‌و برینداره‌کەش هێشتا گیانی جێگیری تێدا مابێ، ئینجا بمرێ (أَوْ فِي قِتَالِ الْبُغَاةِ) یان موسوڵمانەکە لە جەنگی ئەو موسوڵمانانە بکوژرێ:

فَغَيْرُشَهِيد فِيالأَظْهَرِ، وَكَذَا فِيالْقِتَالِ لاَ بِسَبَبِه عَلَى الْمَذْهَب، وَلَو اُسْتُشْـــهِدَ جُنُــبٌ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يُغَسَّلُ وَأَنَّهُ تُزَالُ نَجَاسَتُهُ غَيْرَالدَّمِ، وَيُكَفَّنُ فِي ثِيَابِهِ الْمُلَطَّخَـــةِ بِالــدَّمِ، فَإنْ لَمْ يَكُنْ ثَوْبُهُ سَابِغاً تُمِّمَ.

که له دژی پێشهوای ئیسلام به ناهەق جەنگ دەکەن، واتە: بـه دەسـتی ئـەو موسـوڵمانانه بکوژرێ، یان کافرەکان به دیل بیگرن، ئینجا پـاش ماوەیـەك بیکـوژن (فَغَيْرُ شَـهِيد) ئـەوە له هەرسێك مەسەلەکەدا ئـەو جـۆرە شـەهیدە نیـە: کـه ناشـۆرێ‌و نوێـژی لـه سـەر نـاکرێ (فِيالأَظْهَرِ) لەفـەرموودەی بـەهێزتردا، بـەڵکو لـه هەرسـێك مەسـەلەکەدا—وەکـو شـەهیدی قیامەت—واجبه: بشۆرێ‌و نوێژی له سەر بکرێ.

بەڵام له مەسەلەی یەکەمدا ئەگەر برینداره‌که له کۆتایی جەنگدا تـەنها جولـەی سـەربڕاوی مابو، واته: بزوتنی به ویستی خۆی نەبو، ئەوەیان وەك ئەو شەهیدەی له جەنگدا مردبـێ، به شەهیدی تەواو دادەنرێ، هەروەك له سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَكَذَا) هەروەها ئەو کەسەش شەهید نیە: کـه دەمـرێ (فِيالْقِتَـالِ) لـه جـەنگی کافرانـدا (لاَ بِسَبَبِه) بەڵام به هۆی جەنگەکه نەمرێ: وەك کتـوپڕ بمـرێ، یـان بـه هـۆی نەخۆشـی، یـان موسوڵمانێك به قەسدی بیکوژێ (عَلَىالْمَذْهَب) له سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

(وَلَو اُسْتُشْهِدَ جُنُبٌ) ئەگەر جەنابەتدار، یان حـەزیزدار شـەهید بـوو (فَالأَصَحُّ) فـەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ لاَ يُغَسَّلُ) دروست نیه بشۆرێ ﴿عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ الزُّبَيْـرِ رَضِـيَ اللهُ عَنْهُمـا: اُسْتُشْـهِدَ حَنْظَلَةُ يَوْمَ أُحُدٍ وَهُوَ جُنُبٌ وَلَمْ يُغَسِّلْهُ النَّبِيُّ ﷺ وَقَالَ: رَأَيْتُ الْمَلاَئِكَـةَ تُغَسِّـلُهُ﴾ رواه ابـن حبان والبيهقي بإسناد جيد، (حنظلة) له غـەزای(أُحـد) شـەهید بـوو و جەنابەتـداریش بـوو، پێغەمبەر ﷺ نەیشۆردو فەرمووی: بینیم (ملائكة) دەیشـۆن. واتـە: ئەگـەر شـۆردنی واجـب بێ، به شۆردنی (ملائكة) له سەر ئێمه لا ناچێ.

(وَأَنَّهُ تُزَالُ نَجَاسَتُهُ غَيْرَالدَّمِ) له فەرموودەی ڕاستتردا واجبه: جگـه لـه خـوێنی شـەهیدبوون گشت پیسیەکیتری لـێ‌لابردرێ، هەرچەند خوێنی شەهیدیشی لەگـەڵ لابچـێ (وَيُكَفَّـنُ فِـي ثِيَابِهِ الْمُلَطَّخَةِ بِالدَّمِ) سوننەتە: هەر له جلـه خوێناویـەکانیخۆیدا شـەهید کفـن بکـرێ، بـه بەڵگـەی حەدیسـەکەی (جـابر)یڕابردوو (فَـإِنْ لَـمْ يَكُـنْ ثَوْبُـهُ سَـابِغاً) جـا ئەگـەر جلـەکانی شەهید هەموو لاشەی دانەدەپۆشی (تُمِّمَ) واجبـه کفنەکـەی بـۆ تـەواو بکـرێ، بـه بەڵگـەی حەدیسەکەی (مصعب)یڕابردوو: له باسی کفندا.

﴿ ئاگاداری ﴾ شەهید له ئیسلامدا سێ بەشن، یەکەم: شەهیدی دونیاو قیامەت، واتـە: لـه دونیادا ناشۆرێ‌و نوێژی له سـەر نـاکرێ، لـه قیامەتیشدا پاداشـێکی تایبـەتی هەیـەو لـه لای خوای گەورە زیندووەو خواردنی دەدرێتێ، ئەم بەشـه ئـەو جـۆرە شـەهیدەیە: کـه لـه

ڕێگەی خوایگەورە بۆ بەرزکردنەوەی ئیسلام لە جەنگی کافراندا لە گەرمەی جەنگدا شەهید بوبێ، هەروەك باسمان کرد.

دووەم: شەهیدی دونیا–نەك قیامەت–: کە لە جەنگیکافراندا شەهید بوبێو لە گەرمەی جەنگیشدا مردبێ، بەلام دزیی لە تالان کردبێ، یان لە حاڵەتی بەزینو هەلاتندا کوژرابێ، یان بۆ ناوبانگی دونیاو مەدح کردن جەنگی کردبێ، ئەوە لە دونیادا وەك بەشییەکەم ناشۆرێو نوێژی لە سەر ناکرێ، بەلام لە قیامەتدا پاداشی نیە، هەروەك لە چەند حەدیسێکی (بخاري)و (مسلم)دا هاتوە، بەلام ئەگەر تەنها بە مەبەستیشەهیدبوون جەنگ بکا، ئەویش وەك بەشی یەکەم شەهیدی دونیاو قیامەتە، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

سێیەم: شەهیدی قیامەت–نەك دونیا–: وەك بە ناهەق کوژرابێ، یان بە نەخۆشیی زگ، یان بە تاعون، یان بە خنکان لە ئاودا، یان بە ڕوخانی شتێك بە سەریا، یان بە سووتانو بروسك لێدان، یان لە دوور وولات مردبێ، یان لە حاڵەتی خوێندنیئایینیدا مردبێ، یان بە هۆی منداڵ لێبوون مردبێ، یان بە هۆی عیشقێکی حەلاڵو بێگوناه مردبێ، ئەوانە گشتیان لە دونیادا دەشۆرێنو نوێژیان لە سەر دەکرێ، بەلام لە قیامەتدا پاداشتی تایبەتییان هەیە، هەروەك لە چەند حەدیسێکی(صحیح)دا هاتوەو، لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراونەوە.

ئینجا بزانە: هەر کەسێك بەخۆی خۆی بکوژێ، ئەوە بە شەهید دانانرێو بە دۆزەخیش سزا دەدرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ عُذِّبَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك بەخۆی خۆی بکوژێ بە شتێك، هەر بەو شتە لە ئاگری دۆزەخدا سزادەدرێ. (اَللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ) آمین.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ناشتنی مردوو ﴾

(أَقَلُّ الْقَبْرِ) لای کەمی گۆڕ: کە واجبەکەی پێ پێك بێ (حُفْرَةٌ) چاڵێکی وەك جۆگەیە: کە (تَمْنَعُ الرَّائِحَةَ) ڕێگەی بۆنیمردووەکە بگرێ: لە دوای ناشتن بۆنی مردووەکە نەیەتە دەرەوە (وَالسَّبُعَ) هەروەها ڕێگەی دڕندەش بگرێ: چاڵەکە هەڵنەکەنێو مردووەکە نەخوا، کەوابو: دروست نیە مردووەکە لە سەر ڕووی زەوی دابنرێو خۆڵو بەردێکی زۆری لە سەر دابنرێ، واتە: بە بەر ناشتن ناکەوێ، هەرچەند ڕێگەی بۆنهاتنو دڕندەش بگرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو.

بەلام ئەگەر عوزرێك هەبو: وەك چاڵەکە هەڵنەکەندرێ، یان زەویەکە ئاوی لێهەڵدەقولاو تەڕایەتیەکی وەهای لێ هەبو: زیانی بە مردووەکەو بە کفنەکەی دەگەیاندو شوێنێکی

وَيُنْدَبُ أَنْ يُوَسَّعَ وَيُعَمَّقَ قَدْرَ قَامَةٍ وَبَسْطَةٍ، وَاللَّحْدُ أَفْضَلُ مِنَ الشَّقِّ إِنْ صَلُبَتِ الأَرْضُ، وَيُوضَعُ رَأْسُهُ عِنْدَ رِجْلِ الْقَبْرِ، وَيُسَلُّ مِنْ قِبَلِ رَأْسِهِ بِرِفْقٍ وَيُدْخِلُهُ الْقَبْرَ الرِّجَالُ،

تریش نەبو، ئەو کاتە–بە هۆی عوزرەکە– ئەو شێوەیەی سەر زەویش دروستە هەروەك لە (الشبراملسي)و (البجيرمي)دا فەرموویانە.

(وَيُنْدَبُ) سوننەتە: (أَنْ يُوَسَّعَ) گۆڕەکە فراوان بکرێ: لە بەرینیو لە درێژاییدا (وَيُعَمَّقَ) سوننەتە: گۆڕەکە قووڵ بکرێ (قَدْرَ قَامَةٍ) بە ئەندازەی باڵای پیاوێك، هەم (وَبَسْطَةٍ) لەگەڵ دەستێکیبەرزکراوەش، واتە: پیاوەکە لە ناو گۆڕەکەدا بە پێوە ڕاوەستێو هەردوو دەستەکانیشی بەرەو سەرەوە بەرز بکاتەوەو پەنجەکانیشی بکاتەوە، پێغەمبەرﷺ لە غەزای(أحد)دا فەرمووی: ﴿إِحْفِرُوا وَأَعْمِقُوا وَأَوْسِعُوا﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، لە زەویدا چاڵ هەڵکەنن، چاڵەکەش قووڵ بکەنو فراوانی بکەن.

(وَاللَّحْدُ) گۆڕی لادڕ (أَفْضَلُ) خێرترە (مِنَ الشَّقِّ) لە گۆڕی ناودڕ (إِنْ صَلُبَتِ الأَرْضُ) ئەگەر خاکەکە ڕەقو توند بێ ﴿عَنْ سَعدِ بنِ أَبِيوَقَّاصٍ﷜: أَلْحِدُوا لِي لَحْداً كَمَا صُنِعَ بِرَسُولِ اللهﷺ﴾ رواه مسلم، گۆڕێکی لادڕ بۆ من هەڵکەنن، هەروەك بۆ پێغەمبەرﷺ لادڕ هەڵکەندراوە.

ئینجا بزانە: لادڕ ئەوەیە: کە قووڵایی گۆڕەکە تەواو کرا، بنەوەی تەنیشتی لای قیبلە هەڵبدرێو مردووەکەی لە ناو دابنرێ، ئینجا بە دیوارێك دا بپۆشرێو گۆڕەکە پڕ بکرێتەوە. هەروەها ناودڕ ئەوەیە: کە قووڵایی گۆڕەکە تەواو کرا، لەم لاو لەو لای دیوار بکرێو مردووەکە لە نێوان هەردوو دیوارەکە دابنرێ، ئینجا بانێکی لە سەر بکرێو کەلێنەکانی بگیرێو گۆڕەکە پڕ بکرێتەوە، جا ئەگەر خاکەکە ڕەقو توند نەبو، ئەو کاتە ئەم شێوەی ناودڕ خێرترە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُوضَعُ رَأْسُهُ) سوننەتە: سەری‌مردووەکە دابنرێ (عِنْدَ رِجْلِ الْقَبْرِ) لە لای پێی گۆڕەکە، واتە: ئەو لایەی دەبێتە لای پێی مردووەکە، کە لە ناو گۆڕەکەی دادەنرێ (وَيُسَلُّ) سوننەتە: مردووەکە لە ناو دارجەنازە بهێندرێتە دەرەوە (مِنْ قِبَلِ رَأْسِهِ) لە لای سەریەوە (بِرِفْقٍ) بە هێواشی، تاکو لای سەری‌مردووەکە بە لای پێیگۆڕەکەدا بدرێتە دەست ئەو کەسەی لە ناو گۆڕەکەدا وەریدەگرێ.

(وَيُدْخِلُهُ الْقَبْرَ الرِّجَالُ) سوننەتە پیاوەکان مردووەکە بنێنە ناو گۆڕەکە، هەرچەند مردووەکەش ئافرەتێکی بێگانە بێ، چونکە پیاوەکان بەهێزترو داپۆشراوترن بۆ ئەوکارە قورسانە ﴿عَنْ أَنَسٍ﷜: شَهِدْنَا بِنتَ رَسُولِ اللهﷺ–وَرَسُولُ اللهﷺ جَالِسٌ عَلَى الْقَبْرِ–فَأَمَرَ أَبَاطَلْحَةَ فَنَزَلَ فِي قَبْرِهَا فَقَبَرَهَا﴾ رواه البخاري، بەشداری جەنازەی (أم كلثوم)ی کیژی

وَأَوْلاَهُمْ الأَحَقُّ بِالصَّلاَة، قُلْتُ: إلاّ أَنْ تَكُونَ امْرَأَةً مُزَوَّجَةً فَأَوْلاَهُمْ الزَّوْجُ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَكُونُونَ وِتْرَاً، وَيُوضَعُ فِي اللَّحْدِ عَلَى يَمِينِهِ لِلْقِبْلَةِ، وَيُسْنَدُ وَجْهُهُ إِلَى جِدَارِهِ، وَظَهْرُهُ بِلَبِنَةٍ وَنَحْوِهَا،

پێغەمبەرمانﷺ کرد، لەو کاتەش پێغەمبەرﷺ لە سەر گۆڕەکەی دانیشتبو، جا فەرمانیدا: (أبو طلحة) چووە ناو گۆڕەکەیو جەنازەکەی لە ناو گۆڕەکە دانا.

(وَأَوْلاَهُمْ) لەپێشترینی پیاوەکان بۆ دانانی مردوو لە ناو گۆڕەکەی (الأَحَقُّ بِالصَّلاَة) ئەوانەن: کە بۆ نوێژ لە سەرکردن لەپێشتر بون (قُلْتُ) ئیمامی (النـواوي) دەفەرموێ: (إلاّ أَنْ تَكُونَ امْرَأَةً مُزَوَّجَةً) مەگەر مردووەکە ئافرەتێکی بەمێرد بێ، ئەو کاتە (فَأَوْلاَهُمْ الزَّوْجُ) مێردەکەی—ئەگەر تواناى هەبێ—لەپێشترە بۆ دانانی لە ناو گۆڕەکەی: لە باوکو کوڕو گشت پیاوەکانیتریش، واتە: بەڵام لە جەنازەی (أم كلثوم)ی‌ڕابردوودا ئیمامی (عثمان)ی مێردی—بە هۆی دڵتەنگی— نەیتوانی بینێتە ناو گۆڕەکەی (وَاللهُ أَعْلَم).

(وَيَكُونُونَ وِتْرَاً) سوننەتە: ئەوانەی مردووەکە لە ناو گۆڕ دادەنێن تاك بن (وَيُوضَعُ فِي اللَّحْدِ) مردووەکە لە ناو گۆڕەکەی دادەندرێ (عَلَى يَمِينِهِ) لە سەر تەنیشتی ڕاستەی، واتە: ناپەسندە: لە سەر تەنیشتی چەپەی دابندرێ (لِلْقِبْلَةِ) واجبە: مردووەکە لە سەر تەنیشتەکەی بەرەو قیبلە دابندرێ، چونکە ﴿لە سەردەمی پێغەمبەرەوەﷺ تا ئێستا گشت مردوویێکی موسوڵمان هەر بەرەو قیبلە نێژراوە﴾.

کەوابو: ئەگەر مردووەکە ڕوو لە لایەکیتری جگە لە قیبلە نێشترابو، یان لە ناو گۆڕەکەی لە سەر پشت درێژ کرابو، دروست نیەو واجبە: لە گۆڕەکەی دەری بێننو بەرەو قیبلە بکرێ، بەو مەرجەی تێك نەچوبێ، واتە: ئەگەر بۆن بوبێ، یان ڕزی بێ، ئەو کاتە دروست نیە: دەری بێنن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئافرەتێکی‌ناوسی‌کافر مردو کۆرپەیەکی موسوڵمانی لە زگدا بوو، کۆرپەکەش گیانی تێ‌کرابو، ئەو ئافرەتە لە نێوان گۆڕستانی موسوڵمانانو کافران دەنێشترێو واجبە: پشتی لە قیبلە بکرێ، تاکو کۆرپە موسوڵمانەکە ڕووی بکەوێتە قیبلە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُسْنَدُ وَجْهُهُ إِلَى جِدَارِهِ) سوننەتە: ڕووی مردووەکە پاڵ وەدیواری گۆڕەکەی بدرێ، هەروەهاش پێیەکانیشی، تاکو بە سەر ڕوویدا نەکەوێ (وَظَهْرُهُ بِلَبِنَةٍ) سوننەتە: لای پشتیشی پاڵ وەخشتێك بدرێ (وَنَحْوِهَا) یان شتێکی وەکوخشت، تاکو بە لای پشتەوەدا نەکەوێ، ئینجا سوننەتە: کفنەکەی لە کوڵمەی ڕاستەی لابدرێو کوڵمەکەی بە ڕووتی لە سەر کۆمەڵە خۆڵێك، یان لە سەر خشتێك دابندرێ، هەروەك لە سەرچاوکاندا فەرموویانە.

وَيُسَدُّ فَتْحُ اللَّحْد بِلَبِنٍ، وَيَحْثُو مَنْ دَنَا ثَلاَثَ حَثَيَات تُراب ثُمَّ يُهَالُ بِالْمَسَاحِي، وَيُرْفَعُ الْقَبْرُ شِبْراً فَقَطْ، وَالصَّحِيحُ أَنَّ تَسْطِيحَهُ أَوْلَى مِنْ تَسْنِيمِه، وَلاَ يُدْفَنُ إِثْنَان فِي قَبْرٍ إِلاَّ لِضَرُورَة، فَيُقَدَّمُ أَفْضَلُهُمَا،

ئینجا (وَيُسَدُّ فَتْحُ اللَّحْدِ) واجبە: زارکی لاتەرەکە بگیرێ (بِلَبِنٍ) بە خشت، یان بە شتێکیتر، ئینجا گۆڕەکە پڕ بکرێتەوە، هەروەهاش واجبە: دیواری ناوتەرەکە بانێکی لە سەر بکرێ، بە شێوەیەکی وەها: پاڵەپەستەی مردووەکە نەکا، ئینجا گۆڕەکە پڕ بکرێتەوە، هەروەك لە مەو پێش ڕوونمان کردەوە.

(وَيَحْثُو مَنْ دَنَا) ئەو کەسەی لە گۆڕەکە نزیکە، سوننەتە: بیڕژێنێتە ناو گۆڕەکە (ثَلاَثَ حَثَيَات تُرابٍ) سێ مستەخۆڵ بە هەردوو دەستەکانی ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ حَثَا عَلَى الْمَيِّتِ مِنْ قِبَلِ رَأْسِهِ ثَلاَثًا﴾رواه ابن ماجه والبيهقي بإسناد جيد، پێغەمبەر ﷺ سێ مستەخۆڵی پڕژاندنە سەر مردووەکەی ناو گۆڕ لە لای سەریەوە.

ئینجا سوننەتە: لەگەڵ مستی یەکەمدا بڵێ: ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ﴾. لە دووەمدا بڵێ: ﴿وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾. لە سێیەمدا بڵێ: ﴿وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾. چونکە ئەوانەش لە حەدیسێکی بێهێزدا هاتون (ثُمَّ) ئینجا لە دوای ئەو مستە خۆڵانە (يُهَالُ) گۆڕەکە خۆڵی تێدەکرێتەوە (بِالْمَسَاحِي) بە بێڵ و بەو جۆرە شتانە.

(وَيُرْفَعُ الْقَبْرُ شِبْراً) سوننەتە: گۆڕەکە بە قەد بستێك بڵند بکرێ، وەکو گۆڕی پێغەمبەر ﷺ تاکو بزاندرێ: گۆڕە (فَقَطْ) زیاتر بڵند نەکرێ (وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاست (أَنَّ تَسْطِيحَهُ) سەرگۆڕکردن=سەرتەختکردنی گۆڕەکە (أَوْلَى) خێرترە (مِنْ تَسْنِيمِه) لە سەر باریککردنیی.

ئینجا بزانە: لە حەدیسێکی(صحیح)دا هاتوە: ﴿گۆڕی پێغەمبەر ﷺ سەرگۆڕ کراوە﴾. لە حەدیسێکیتری (صحیح)دا هاتوە: ﴿گۆڕی پێغەمبەر ﷺ سەرباریك بوو﴾. جا ئیمامی (البیهقي) وەڵامی داوەتەوە: کە لە سەرەتاوە سەرگۆڕ کرابو، بەڵام دیوارەکانی ڕوخان و لە سەردەمی (أُمَوِي)یەکاندا سەرباریك کرا، هەروەك لە (المجموع)و(تحفە)دا فەرموویانە.

(وَلاَ يُدْفَنُ إِثْنَانِ فِي قَبْرٍ) دروست نیە: دوو مردوو، یان زیاتر لە ناو یەك گۆڕدا بنێشترێن، ئەگەر دیوارێك لە نێوانیاندا نەکرێتە پەردە، واتە: ئەگەر دیوارێك لە نێوان هەردوو مردووەکەدا کرا پەردە، ئەوکاتە دروستە، هەروەك لە (تحفة)دا ئاماژەی بۆ کردوە (إِلاَّ لِضَرُورَةٍ) تەنها لە بەر ناچاری نەبێ: وەك مردوو زۆر بێ و زەحمەت بێ هەر یەکەیان لە گۆڕێکدا بنێشترێ، ئەو کاتە دروستە: دوو مردوو، یان زیاتر لە ناو یەك گۆڕدا بنێشترێن، جا لەو حاڵەتەدا (فَيُقَدَّمُ أَفْضَلُهُمَا) کام مردوو گەورەترە، ئەو وەپێش دێخرێ بۆ لای قیبلە

﴿عَنْ هشام ﷺ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ فِي قَتْلَى أُحُد: إجْعَلُوا الرَّجُلَيْنِ وَالثَّلاَثَةَ فِي الْقَبْرِ، قِيلَ: فَأَيُّهُمْ يُقَـدَّمُ؟ قَالَ أَكْثَرُهُمْ قُرْآنـاً﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، دەربارەی شەهیدەکانی (أحد)، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دوو پیاو و سێ پیاو لە ناو گۆڕێك دابنێن، گوترا: کامەیان لە لای قیبلە بێ؟ فەرمووی: ئەوەی زۆرتر قورئانی خوێندوە.

ئینجا بزانە: لەو حاڵەتەدا نێرینە لە لای قیبلە دادەنرێ، ئینجا ئافرەت، لە نێرینەکانیش: گەورە وەپێش منداڵ دێخرێ، هەروەها لە ئافرەتانیش: گەورە وەپێش منداڵ دێخرێ، بەڵام بە هەموو جۆرێك باوك وەپێش کوڕی خۆی دێخرێو دایکیش وەپێش کیژی خۆی دێخرێ، ئینجا سوننەتە: لە نێوان ئەم مردووەو مردووەکەیتردا خۆڵ دابندرێو بکرێتە پەردە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر گۆڕێك هەڵکەندراو گەیشتە ئێسقانی مردووێکیتر، تەماشا دەکرێ: ئەگەر چاڵەکە تەواو هەڵنەکەندرابو، واجبە: گۆڕەکە پڕ بکرێتەوەو وازی لێبێنن.

بەڵام ئەگەر چاڵەکە تەواو هەڵکەندرابو، ئەوجا ئێسقانەکان دەرکەوتن، ئەو کاتە ئێسقانەکان لە لایەکیگۆڕەکە دادەندرێنو مردووەکەش تێیدا دەنێشترێ، واتە: دروست نیە مردووەکە لە سەر ئێسقانەکان بنێشترێ، چونکە حەرامە: مردووێك لە سەر مردووێکیتر بنێشترێ، مەگەر گشت ئێسقانەکانیشی ڕزی بن، ئەو کاتە دروستە، کەواتە: هەر کاتێك مردووەکە هیچ ئێسقانی نەمانو گشتی بووە خۆڵ، دروستە: گۆڕەکەی هەڵبکەندرێو مردووێکیتری تێدا بنێشترێ، بەو مەرجەی گۆڕەکە هی (صَحابَة)و پیاوچاکە ناودارەکان نەبێ، چونکە هەڵکەندنەوەی گۆڕی ئەوانە، لە دوای ڕزینیش قەدەغەیەو حەرامە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يُجْلَسُ عَلَى الْقَبْرِ) نابێ، واتە: ناپەسندە دانیشتن لە سەر گۆڕی موسوڵمانان، هەروەها ناپەسندە پاڵی وەێبدرێ، یان لە سەری پاڵ بدرێتەوە (وَلاَيُوطَأُ) نابێو ناپەسندە پێی لە سەر دابندرێ: جا لە سەری بڕوا، یان لە سەری ڕابوەستێ، چەند زانایەکیش فەرموویانە: ئەوانەیڕابردوو گشتی حەرامن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿لأَنْ يَجْلِسَ أَحَدُكُمْ عَلَى جَمْرَةٍ فَتحْرِقَ ثِيَابَهُ فَتَخْلُصَ إِلَى جِلْـدِهِ خَيْرٌ لَـهُ مِـنْ أَنْ يَجْلِسَ عَلَى قَبْرٍ﴾رواه مسلم، یەکێکتان لە سەر پشکۆیەکیئاگر دابنیشێو جلەکانی بسوتێنێ تا دەگاتە پیستەکەی، باشترە لەوەی لە سەر گۆڕی موسوڵمانێك دابنیشێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر ناچار بوو: وەك ئەگاتە گۆڕی مردووەکەی خۆی، یان نەدەگونجا گۆڕێکیتر لە تەنیشتی هەڵبکەنێ، یان گۆڕەکە گۆڕی کافرێك بوو، لەو حاڵەتانەدا ناپەسند نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيَقْرُبُ زَائِرُهُ كَقُرْبِه منهُ حَيّاً، وَالتَّعْزِيَةُ سُنَّةٌ قَبْلَ دَفْنِه وَبَعْدَهُ ثَلاَثَةَ أَيَّام،

(وَيَقْرُبُ زَائِرُهُ) ئەو كەسەی زیارەتی مردووێك دەكا، سوننەتە: لە گۆڕەكەی نزیك ببێتەوە (كَقُرْبِهِ مِنهُ حَيّاً) بەو ئەندازەیەی لە حاڵەتی زیندووەتیدا لێی نزیك دەبۆوە، ئیتر لە باسی (زیارەتی گۆڕستاندا) ئێرە زیاتر ڕوون دەكەینەوە، إن شاء الله تعالى.

﴿ باسی تازیەو گریان ﴾

(وَالتَّعْزِيَةُ) تازیە، واتە: دڵدانەوەی خزمەكانی‌مردووەكە (سُنَّةٌ) سوننەتەو خێرە ﴿عَنْ عَبْدالله بن عَمْرورضي الله عنهما: أَنَّ النَّبيَّ ﷺ قالَ لفَاطمَةَ: مَا أَخْرَجَك يَا فَاطمَةُ منْ بَيْتك؟ قَالَتْ أَتَيْتُ أَهْلَ هَذَاالْمَيِّت فَتَرَحَّمْتُ إِلَيْهِمْ مَيِّتَهُمْ، أَوْ عَزَّيْتُهُمْ بهِ﴾حديث حسن رواه ابوداود والنسائي، پێغەمبەرﷺ فەرموویە (فاطمة)ی‌كیژی‌خۆی: ئەوە لە بەرچی لە ماڵەوەت هاتویتە دەرەوە؟ (فاطمة) فەرمووی: هاتمە لای خزمەكانی ئەم مردووە، دوعام بۆ مردووەكەیان كردو دڵم دانەوە.

ئینجا بزانە: سوننەتە: تازیە لە گشت خزمەكانی مردووەكە بكا: گەورەو بچوكو ئافرەتو پیاو، هەروەها لە دۆستو مێردو ژنو خەزورو خەسوشی، بەڵام نابێ ئافرەتی‌گەنج تازیە لە پیاوی بێگانە بكاو نابێ بێگانەش تازیە لە ئافرەتی‌گەنج بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: تازیە تایبەت نیە تەنها بە مردن، بەڵكو هەر بەڵایەكی‌گیانی، یان ماڵی، تووشی موسوڵمان ببێ، سوننەتە: تازیەی لێبكرێو دڵی بدرێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا منْ مُؤْمنٍ يُعَزِّي أَخَاهُ بمُصيبَة إلاَّ كَسَاهُ اللّهُﷻ منْ حُلَلِ الْكَرَامَة يَوْمَ الْقيَامَة﴾ رواه إبن ماجه والبيهقي بإسناد حسن، هەر ئیمانداڕێك تازیە لە برای‌خۆی بكا بە هۆی بەڵایەك، خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەتدا خشڵی ڕێزداریی دەبەر دەكا.

ئینجا كاتی تازیە لە مردنەوە دەست پێ دەكا (قَبْلَ دَفْنِه) پێش ناشتنی مردووەكە، چونكە لەو كاتەدا زۆرتر دڵتەنگن (وَبَعْدَهُ) لە دوای ناشتنیش تازیەكە بەردەوام دەبێ (ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ) سێ ڕۆژان، واتە: تازیەكردن لە دوای ئەوسێ ڕۆژانە ناپەسندە، مەگەر تازیەدارەكە لەو ماوەیەدا ئامادە نەبوبێ، یان تازیەكەرەكە هەواڵی‌مردنی نەزانیبێ، یان لە سەفەر بوبێ، لەو حاڵەتانەدا لە دوای سێ ڕۆژەكان ناپەسند نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لە گشت سەرچاوەكاندا فەرموویانە: ناپەسندە خزمەكان لە شوێنێك دابنیشنو كۆ ببنەوە تاكو خەڵك تازیەیان لێبكا، بەڵكو دەبی هەر كەسەیان بۆ كارو پێویستیەكانی خۆی بڕوا، جا هەر كەسێك بیانگاتێ، تازیەیان لێبكا، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا فەرموویانە.

وَيُعَزَّى الْمُسْلِمُ بِالْمُسْلِمِ: أَعْظَمَ اللهُ أَجْرَكَ وَأَحْسَنَ عَزَائَكَ وَغَفَرَ لِمَيِّتِكَ. وَبِالْكَافِرِ: أَعْظَمَ اللهُ أَجْرَكَ وَصَبَّرَكَ. وَالْكَافِرُ بِالْمُسْلِمِ: غَفَرَاللهُ لِمَيِّتِكَ وَأَحْسَنَ عَزَائَكَ. وَيَجُوزُ الْبُكَاءُ عَلَيْهِ قَبْلَ الْمَوْتِ وَبَعْدَهُ، وَيَحْرُمُ النَّدْبُ بِتَعْدِيدِ شَمَائِلِهِ وَالنَّوْحُ وَالْجَزَعُ بِضَرْبِ صَدْرِهِ وَنَحْوِهِ،

ئینجا له تازیەکردندا فەرمان بە تازیەدارەکان دەکا: خۆڕاگر بن لە بەرامبەر ئەو بەڵایەو باسی پاداشتی قیامەتیان بۆ دەکا، کەواتە: ئەوحەدیسانەشیان بۆ دەخوێنێتەوە: کە باسی پاداشتی مردنی منداڵەکان‌و بەڵایەکانی‌تر دەکەن.

هەروەها دوعا بۆ مردووە موسوڵمانەکەش دەکا، کەوابو: (وَيُعَزَّى الْمُسْلِمُ) کە تازیە لە موسوڵمان دەکرێ (بِالْمُسْلِمِ) بە هۆی مردووە موسوڵمانەکەی، سوننەتە تازیەکەرەکە بڵێ: (أَعْظَمَ اللهُ أَجْرَكَ وَأَحْسَنَ عَزَائَكَ وَغَفَرَ لِمَيِّتِكَ) خوا پاداشت گەورەبکاو خوا سەبرو دڵدانەوەیەکی جوانت بداتێ‌و خوا لە مردووەکەت خۆش ببێ.

(وَ) هەروەها کە تازیە لە موسوڵمان دەکرێ (بِالْكَافِرِ) بە هۆی مردووە کافرەکەی، تازیەکەرەکە بڵێ: (أَعْظَمَ اللهُ أَجْرَكَ وَصَبَّرَكَ) خوا پاداشتت گەورە بکاو سەبرت بداتێ.

(وَالْكَافِرُ) کە تازیە لە کافر دەکرێ (بِالْمُسْلِمِ) بە هۆی مردووە موسوڵمانەکەی، تازیەکەرەکە بڵێ: (غَفَرَاللهُ لِمَيِّتِكَ وَأَحْسَنَ عَزَائَكَ) خوا لە مردووەکەت خۆش ببێ‌و سەبرو دڵدانەوەیەکی جوانت بداتێ.

(وَيَجُوزُ الْبُكَاءُ عَلَيْهِ) گریان دروستە لە سەر مردووەکە (قَبْلَ الْمَوْتِ) پێش گیان دەرچوونی ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: أَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ إِبْرَاهِيمَ فَقَبَّلَهُ وَشَمَّهُ-وَإِبْرَاهِيمُ يَجُودُ بِنَفْسِهِ- فَجَعَلَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللهِ ﷺ تَذْرِفَانِ...﴾ الحديث رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ (ابراهيم)ی کوڕی خۆی ماچ کردو بۆنی کرد-لەو حاڵەتەدا (ابراهیم) گیانی دەردەچو- ئینجا چاوەکانی پێغەمبەرﷺ فرمێسکی لێدەڕژا خوارەوە.

(وَبَعْدَهُ) هەروەها لە دوای مردنیش گریان دروستە ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: زَارَالنَّبِيُّ ﷺ قَبْرَ أُمِّهِ فَبَكَى وَأَبْكَى مَنْ حَوْلَهُ﴾رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ زیارەتی گۆڕی دایکی‌خۆی کرد، جا بەخۆی گریاو خەڵکی دەوروبەری خۆیشی گریاند.

(وَيَحْرُمُ النَّدْبُ)حەرامە: دولکەو پێداهەڵگوتنی مردووەکە: (بِتَعْدِيدِ شَمَائِلِهِ) وەك سیفەتی بەرزی باس بکاو مەدحی بکا (وَالنَّوْحُ) حەرامە دەنگ هەڵێنان بە هاوارو ڕۆ ڕۆ، هەر چەند نەشگریێ (وَالْجَزَعُ) حەرامە: دەربڕینی ناڕەزایی‌و بێزاری: (بِضَرْبِ صَدْرِهِ) وەك مست لە سینەی خۆی بدلو (وَنَحْوِهِ) ئەو جۆرە شتانە: وەك ڕوو ڕنین‌و یەخەدادڕین‌و موو ڕاکێشان‌و قوڕو خۆڵ بە سەرداکردن‌و جل گۆڕین‌و دوعای خراپ، پێغەمبەرﷺ

قُلْتُ: هَذِهِ مَسَائِلُ مَنْثُورَةٌ: يُبَادَرُ بِقَضَاءِ دَيْنِ الْمَيِّتِ وَوَصِيَّتِهِ، وَيُكْرَهُ تَمَنِّي الْمَوْتِ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ لاَ لِفِتْنَةِ دِينٍ، وَيُسَنُّ التَّدَاوِي

دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ﴾ رواه الشيخان، ئەو کەسە لە ئێمە نیە: کە چەپۆك لە ڕووی خۆی دەدات و یەخەی دادەدڕێ و بانگەوازی نەفامی‌ی پێش ئیسلامەتی دەکا. واتە: وەك کافرەکان گریەوزاری بۆ مردووەکەی دەکا.

﴿ قەرزدانەوەی مردوو و خۆ دەرمانکردن ﴾

(قُلْتُ) ئیمامی (النـواوي) دەفەرموێ (هَـذِهِ) ئەوانەی‌داهاتوو (مَسَائِلُ مَنْثُورَةٌ) چەند مەسەلەیەکی پەرت‌وبڵاون لە بەشەکانی‌ڕابردووی جەنازەدا نەگوتراون:

(يُبَادَرُ) سوننەتە پەلە بکرێ (بِقَضَاءِ دَيْنِ الْمَيِّتِ) بە دانەوەی قەرزی‌مردووەکە، جا ئەگەر بگونجێ، با پێش شۆردن‌و واجبەکانی‌تر قەرزەکەی بدەنەوە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَيْنِهِ حَتَّى يُقْضَى عَنْهُ﴾حديث صحيح رواه الترمذي، گیانی مرۆڤی‌ئیماندار–بەهۆی قەرزەکەی– قەدەغە دەکرێ: لە چوونە بەهەشت تا قەرزەکەی بۆ دەدرێتەوە. جائەگەر نەگونجا زوو قەرزەکان بدرێنەوە، ئەو کاتە خزمێکی مردووەکە با داوا لە خاوەن قەرزەکان بکا: قەرزەکان حەواڵەی ئەستۆی وی بکەن، تاکو لە ئەستۆی مردووەکە لابچێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَوَصِيَّتِهِ) هەروەها سوننەتە: بە پەلە وەسێتەکانی جێبەجێ بکەن، تاکو زوو خێرەکەی بگاتێ.

(وَيُكْرَهُ) نا پەسندە (تَمَنِّي الْمَوْتِ) مرۆڤ خۆزگەی مردن بکا (لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ) بە هۆی زیانێکی گیانی، یانماڵی: کە تووشی بوبێ (لاَ لِفِتْنَةِ دِينٍ) بەڵام لە ترسی فیتنەیەك کە تووشی ئایینەکەی ببێ، ناپەسند نیە خۆزگەی مردن بکا: بەم دوعایەی پێغەمبەرﷺ کە دەفەرموێ: ﴿لاَيَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ، فَإِنْ كَانَ لاَبُدَّ مُتَمَنِّياً لِلْمَوْتِ فَلْيَقُلْ: اَللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْراً لِي وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْراً لِي﴾ رواه الشيخان، کەستان خۆزگەی مردن نەکا بە هۆی زیانێك کە تووشی بوبێ، جا ئەگەر هەر پێویست بوو خۆزگەی مردن بکا، با بڵێ: خوایە ئەوەندەی ژیان بۆ من باشتربێ بمژێنە، هەر کاتێکش مردن بۆ من باشتر بوو بممرێنە. ئینجا بزانە: خۆزگەیی شەهیدبوون لە ڕێگەی خوا، سوننەتە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُسَنُّ التَّدَاوِي) بۆ مرۆڤی‌نەخۆش سوننەتە: خۆی دەرمان بکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿تَدَاوَوْا فَإِنَّ اللهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلاَّ وَضَعَ لَهُ دَوَاءً غَيْرَ الْهَرَمِ﴾رواه أصحاب السنن بسند صحيح، خۆتان دەرمان بکەن چونکە خوای گەورە هەر دەردێکی دانابێ، دەرمانێکیشی بۆ داناوە جگە لە پیری، واتە: پیری دەرمانی نیە.

وَيُكْرَهُ إِكْرَاهُهُ عَلَيْه، وَيَجُوزُ لأَهْلِ الْمَيِّت وَنَحْوِهِمْ تَقْبِيلُ وَجْهِه، وَلاَ بَأْسَ بِالإِعْلاَمِ بِمَوْته للصَّلاَة وَغَيْرِهَا، بخلاَف نَعْيِ الْجَاهليَّة، وَلاَ يَنْظُرُ الْغَاسِلُ مِنْ بَدَنِه إلاَّ قَدْرَ الْحَاجَة مِنْ غَيْرِ الْعَوْرَة، وَمَنْ تَعَذَّرَ غُسْلُهُ يُمِّمَ،

(وَيُكْرَهُ إِكْرَاهُهُ عَلَيْهِ) نا پەسندە زۆر لە نەخۆشەکە بکرێ: بۆ خۆ دەرمانکردن، چونکە خۆ دەرمانکردن واجب نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەلام لە فەرموودەیەکدا: ئەگەر برینێکی وەهای لێبێ: کە مەترسی لە ناوچوونی تێدابێ، ئەو کاتە دەرمانکردنی واجبە، واتە: ئەگەر بزانێ بە دەرمانکردن چاك دەبێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(وَيَجُوزُ لأَهْلِ الْمَيِّتِ) دروستە بۆ خزمەکانی مردووەکەو (وَنَحْوِهِمْ) ئەوانەی وەك ئەوانیش: کە دۆستەکانیەتی (تَقْبِيلُ وَجْهِهِ) ڕووی مردووەکە ماچ بکەن ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَنَّ أَبَابَكْرٍ ﷺ قَبَّلَ وَجْهَ النَّبِيِّ ﷺ بَعْدَ مَوْتِهِ﴾رواه البخاري، ئیمامی (أبوبکر) ڕووی پێغەمبەری ﷺ ماچ کرد لە دوای وەفاتی.

(وَلاَ بَأْسَ) هیچ نا پەسند نیە (بِالإِعْلاَمِ بِمَوْتِهِ) بە هۆی بانگەوازی کردن بە مردنی مردووەکە (لِلصَّلاَةِ) تاکو خەڵك بزانێو بێن نوێژی لە سەر بکەن (وَغَيْرِهَا) بۆ جگە لە نوێژیش: وەك دوعا بۆ کردنو ناشتنو ئەو جۆرە شتانە (بِخِلاَفِ نَعْيِ الْجَاهِلِيَّةِ) بە پێچەوانەی پێداهەڵگوتنی سەردەمی نەفامیی پێش ئیسلام، چونکە پێدا هەڵگوتن نا پەسندە، هەروەك باسمان کرد.

﴿ مەسەلەکانی شۆردنو تەیەمومی مردوو ﴾

(وَلاَ يَنْظُرُ الْغَاسِلُ مِنْ بَدَنِهِ) ناپەسندەو نابێ مردووشۆرەکە تەماشای لاشەی مردووەکە بکا (إِلاَّ قَدْرَ الْحَاجَةِ) تەنها ئەندازەی پێویستی نەبێ: وەك تەماشا بکا باش شۆراوە، یان نا، جا ئەو تەماشاکردنەش کە دروستە (مِنْ غَيْرِ الْعَوْرَةِ) لە شوێنەکانیتری جگە لە عەورەت دروستە، چونکە تەماشاکردنیعەورەتو دەست لێدانیعەورەت بە دەستیڕووت هەردووکیان حەرامن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَنْ تَعَذَّرَ غُسْلُهُ) هەر مردووێك نەگونجا بشۆرێ: لە بەر نەبوونیئاو، یان مردووکە سووتابو، یان ڕزیبو، یان بە دەردێکی وەها مردبو: کەس نەدەوێرا بیشوا؟ نەوەك دەردەکەی تووش ببێ، لەو حاڵەتانەدا (يُمِّمَ) واجبە -لەجیاتی شۆردن- مردووەکە تەیەموم بکرێ: وەك تەیەمومی مرۆڤیزیندوو: کە باسمان کرد.

جا ئەم تەیەمومەی مردوو -بۆ دروستبوون- پەیوەندی بە لابردنی پیسیەوە نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەلام لە (تحفة)دا فەرموویەتی: بەو مەرجەی

وَيُغَسِّلُ الْجُنُبُ وَالْحَائِضُ الْمَيِّتَ بِلاَ كَرَاهَةٍ، وَإِذَا مَاتَا غُسِّلاَ غُسْلاً وَاحِداً فَقَطْ، وَلْيَكُنِ الْغَاسِلُ أَمِيناً، فَإِنْ رَأَى خَيْراً ذَكَرَهُ أَوْ غَيْرَهُ حَرُمَ ذِكْرُهُ إِلاَّ لِمَصْلَحَةٍ، وَلَوْ تَنَازَعَ أَخَوَانِ أَوْ زَوْجَتَانِ أُقْرِعَ، وَالْكَافِرُ أَحَقُّ بِقَرِيبِهِ الْكَافِرِ، وَيُكْرَهُ الْكَفَنُ الْمُعَصْفَرُ وَالْمُغَالاَةُ فِيهِ، وَالْمَغْسُولُ أَوْلَى مِنَ الْجَدِيدِ،

نەگونجێ پیسیەکە لابدرێ، چونکە ئەگەر بگونجێ، واجبە: پیسیەکە لابدرێ ئینجا تەیەمموم بکرێ، ئەگینا: تەیەممومەکە دروست نابێ، هەروەك لە باسی تەیەممومیشدا ئێرەمان درێژتر ڕوون کردەوە، وَالْحَمْدُ لله تعالى.

(وَيُغَسِّلُ الْجُنُبُ وَالْحَائِضُ الْمَيِّتَ) دروستە: مرۆڤی جەنابەتدارو ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار مرۆڤی مردوو بشۆن (بِلاَكَرَاهَةٍ) بە بێهیچ ناپەسندیەك (وَإِذَا مَاتَا) هەرکاتێك جەنابەتدارو زەیسانیو حەیزدار مردن (غُسِّلاَ غُسْلاً وَاحِداً) تەنها یەك غوسلیان بۆ دەکرێ: کە غوسلی مردنە (فَقَطْ) هیچیتر، واتە: واجب نیە لەجیاتی جەنابەت، یان حەیز غوسلێکیتریان بۆ بکرێ.

(وَلْيَكُنِ الْغَاسِلُ أَمِيناً) سوننەتە: مردووشۆرەکەو یارمەتیدەرەکەشی ئەمین بێو لێی دڵنیا بین: کە بە تەواوی مردووەکە دەشوا، هەروەها (فَإِنْ رَأَى خَيْراً) ئەگەر چاکەیەکی لە مردووەکە بینی: وەك بۆنخۆشیو درەوشانەوەی ڕووخساری (ذَكَرَهُ) باسی بکا (أَوْ غَيْرَهُ) بەلام ئەگەر شتێکی خراپی بینی: وەك ڕوو ڕەشیو بۆگەنی (حَرُمَ ذِكْرُهُ)حەرامە باسی بکا (إِلاَّ لِمَصْلَحَةٍ) تەنها لە بەر بەرژەوەندیەك نەبێ: وەك مرۆڤە مردووەکە بیدعەچی، یان فاسقو ظالم بێ، ئەو کاتە دروستە: باس بکا، تاکو خەلك لێی ئاگادار بنو لە ترسانیش تۆبە بکەن.

(وَلَوْ تَنَازَعَ أَخَوَانِ) ئەگەر دوو برا، یان دوو کوڕ لێیان بووە کێشە: بۆ شۆردن (أَوْ زَوْجَتَانِ) یان دوو ژن لێیان بووە کێشە (أُقْرِعَ) پشکەیان بۆ دەکرێ: ناوی کامەیان دەرچو، ئەویان مردووەکە دەشوا (وَالْكَافِرُ) مرۆڤی کافر (أَحَقُّ) لەپێشترە (بِقَرِيبِهِ الْكَافِرِ) بۆ وەرپێکردنی مردووە کافرەکەی خۆی.

﴿ مەسەلەکانی کفنی مردوو ﴾

(وَيُكْرَهُ) ناپەسندە (الْكَفَنُ الْمُعَصْفَرُ) کفنی ڕەنگکراو بە گیای (عُصْفُر): کە ڕەنگی زەردە (وَالْمُغَالاَةُ فِيهِ) ناپەسندە کفنی زۆر بە نرخ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَتُغَالُوا فِي الْكَفَنِ فَإِنَّهُ يُسْلَبُهُ سَرِيعاً﴾رواه ابوداود بإسناد حسن، جلی زۆر بە نرخ مەکەنە کفن، چونکە کفن زوو لە مردوو دادەڕنێ. (وَالْمَغْسُولُ) جلی شۆردراو (أَوْلَى) باشترە بۆ کفنی مردوو (مِنَ الْجَدِيدِ) لە جلی نوێ، چونکە ئەویان بۆ کێم و خوێنە.

وَالصَّبِيُّ كَبَالِغٍ فِي تَكْفِينِهِ بِأَثْوَابٍ، وَالْحَنُوطُ مُسْتَحَبٌّ وَقِيلَ وَاجِبٌ، وَلاَ يَحْمِلُ الْجَنَازَةَ إِلاَّ الرِّجَالُ وَإِنْ كَانَ أُنْثَى، وَيَحْرُمُ حَمْلُهَا عَلَى هَيْئَةٍ مُزْرِيَةٍ وَهَيْئَةٍ يُخَافُ مِنْهَا سُقُوطُهَا، وَيُنْدَبُ لِلْمَرْأَةِ مَا يَسْتُرُهَا كَتَابُوت، وَلاَ يُكْرَهُ الرُّكُوبُ فِي الرُّجُوعِ مِنْهَا، وَلاَ بَأْسَ بِاتِّبَاعِ الْمُسْلِمِ جَنَازَةَ قَرِيبِهِ الْكَافِرِ، وَيُكْرَهُ اللَّغَطُ فِي الْجَنَازَةِ

(وَالصَّبِيُّ) منداڵ: کوڕو کچ (كَبَالِغٍ فِي تَكْفِينِهِ) وەکو بالغ وایە لە کفن کردنیدا (بِأَثْوَابٍ) بە سێ پارچە جل (وَالْحَنُوط) پێوەرکردنی بۆنیخۆش بە سەر کفنەکە (مُسْتَحَبٌّ) سوننەتە (وَقِيلَ وَاجِبٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا واجبە.

﴿ مەسەلەکانی هەڵگرتنی مردوو بۆ گۆڕستان ﴾

(وَلاَ يَحْمِلُ الْجَنَازَةَ) سوننەتە: جەنازە هەڵنەگرێ (إِلاَّ الرِّجَالُ) تەنها پیاوەکان نەبێ (وَإِنْ كَانَ أُنْثَى) هەرچەند مردووکەش مێینە بێ، چونکە پیاو بۆ ئەو کارە بەهێزترە، کەوابو: ناپەسندە ئافرەتان جەنازە هەڵبگرن، بەڵام ئەگەر نێرینە دەست نەکەوت، ئەو کاتە واجبە: ئافرەتان جەنازەکە هەڵبگرن، هەروەك لە(نهاية)و(مغني)دا فەرموویانە.

(وَيَحْرُمُ) حەرامە (حَمْلُهَا) جەنازەکە هەڵبگێری (عَلَى هَيْئَةٍ مُزْرِيَةٍ) لە سەر شێوەیەکی سوكو بێڕێزانە: وەك بە هەرچوار پەلی هەڵیبگرن، یان بە بێدارجەنازە لە سەر شان دایبنێن (وَهَيْئَةٍ يُخَافُ مِنْهَا سُقُوطُهَا) هەروەها حەرامە لە سەر شێوەیەکی وەها هەڵیبگرن: کە ترسی کەوتنی هەبێ، بەڵام دروستە: یەك کەس جەنازەیمنداڵ لە سەر دەستەکانی هەڵبگرێ، هەروەك لە سەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُنْدَبُ لِلْمَرْأَةِ) سوننەتە: بۆ جەنازەی ئافرەت (مَا يَسْتُرُهَا) دارجەنازەیەکی وەها: کە دایبپۆشێ (كَتَابُوتٍ) وەك سندوقێکی سەرپۆشکراو بە چادرێك، یان بە شتێکیتر (وَلاَ يُكْرَهُ الرُّكُوبُ) سواری ناپەسند نیە (فِي الرُّجُوعِ مِنْهَا) کە لە ناشتنی جەنازە دەگەڕێتەوە، بەڵام کە لەگەڵ جەنازە دەڕواتە گۆڕستان، ناپەسندە بە سواری بڕوا، مەگەر عوزرێکی هەبێ: وەك دووری، یان بێهێزی، ئەو کاتە ناپەسندنیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَلاَ بَأْسَ) هیچ ناپەسندی نیە (بِاتِّبَاعِ الْمُسْلِمِ جَنَازَةَ قَرِيبِهِ الْكَافِرِ) پیاوی موسوڵمان لەگەڵ جەنازەی خزمە کافرەکەی خۆی بڕواتە گۆڕستان.

(وَيُكْرَهُ اللَّغَطُ) ناپەسندە دەنگ هەڵێنان بە زیکرو دوعاو قورئان خوێندنو، دەف لێدانو شتیتریش (فِي الْجَنَازَةِ) لە حاڵەتی ڕۆیشتندا لەگەڵ جەنازە ﴿عَنْ قَيْسِ بن عُبَادٍ رضي الله عنه: كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَكْرَهُونَ رَفْعَ الصَّوْتِ عِنْدَ الْجَنَائِزِ﴾ رواه البيهقي، سەحابەی پێغەمبەر ﷺ بە ناپەسندیان دادەنا: دەنگ بەرز بکرێتەوە لە کاتی جەنازە بردندا. کەوابو: سوننەتە: بە بێدەنگ لەگەڵ جەنازەدا بڕواو بیر لە مردن بکاتەوەو لە دڵدا زیکری خوا بکا، هەروەك لە(تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

وَإِتْبَاعُهَا بِنَارٍ، وَلَوِ اخْتَلَطَ مُسْلِمُونَ بِكُفَّارٍ وَجَبَ غُسْلُ الْجَمِيعِ وَالصَّلاَةُ، فَإِنْ شَاءَ صَلَّى عَلَى الْجَمِيعِ بِقَصْدِ الْمُسْلِمِينَ، وَهُوَ الأَفْضَلُ وَالْمَنْصُوصُ، أَوْ عَلَى وَاحِدٍ فَوَاحِدٍ نَاوِيًا اَلصَّلاَةَ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مُسْلِمًا، وَيَقُولُ: اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ إِنْ كَانَ مُسْلِمًا. وَيُشْتَرَطُ لِصِحَّةِ الصَّلاَةِ تَقَدُّمُ غُسْلِهِ،

(وَإِتْبَاعُهَا بِنَارٍ) ناپەسندە: ئاگر لەگەڵ جەنازەدا ببردرێ بۆ گۆڕستان، مەگەر شەوێکی تاریك بێ، ئەو کاتە ناپەسند نیە چرا دابگیرسێنن لە بەر پێویستی، هەروەك لە(تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ مەسەلەکانی نوێژی جەنازە ﴾

(وَلَوِ اخْتَلَطَ مُسْلِمُونَ) ئەگەر تێکەڵ بون مردووەموسڵمانەکان (بِكُفَّارٍ) بە مردووە کافرەکان‌و نەتوانرا لێك جیابکرێنەوە (وَجَبَ غُسْلُ الْجَمِيعِ) واجبە: گشتیان بشۆرێن‌و کفن بکرێن‌و بنێشترێن، واتە: لە نێوان گۆڕستانی موسوڵمان‌و کافراندا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَالصَّلاَةُ) واجبە نوێژی‌جەنازە لە سەر گشتیان بکرێ، تاکو بە دڵنیایی لەو ئەرکە واجبانە دەرچین:

(فَإِنْ شَاءَ) جا لە نوێژکردنەکەشدا ئەگەر حەز دەکا: (صَلَّى عَلَى الْجَمِيعِ) لە سەر گشتیان یەك نوێژ دەکا (بِقَصْدِ الْمُسْلِمِينَ) بە مەبەستی مردووە موسوڵمانەکان، واتە: بە دڵ دەڵێ: (**نیەتمە فەرزی نوێژی جەنازە دەکەم لە سەر موسوڵمانەکانی‌ئەم کۆمەڵە مردووە**). هەروەها لە دوعای ناو نوێژیش بە عەرەبی دەڵێ: (اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُسْلِمِينَ مِنْهُمْ) خوایە لە موسوڵمانەکانی‌ئەم کۆمەڵە مردووە خۆش ببە. هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی (وَهُوَ الأَفْضَلُ) ئەو جۆرە خێرترە لە جۆرەکەی‌داهاتوو (وَالْمَنْصُوصُ) دەقی‌فەرموودەی ئیمامی(شافعي)یە.

(أَوْ عَلَى وَاحِدٍ) یان نوێژێك لە سەر مردوویەك دەکا (فَوَاحِدٍ) ئینجا نوێژێکی‌تر لە سەر مردوویەکی‌تر دەکا...بەو جۆرە، تا یەکە یەکە نوێژ لە سەر گشتیان دەکا (نَاوِيًا) نیەت دێنێ: (اَلصَّلاَةَ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مُسْلِمًا) فەرزی نوێژی‌جەنازە لە سەر ئەم مردووە دەکەم ئەگەر موسوڵمان بێ. هەروەها (وَيَقُولُ) لە دوعای ناو نوێژەکەشدا بە عەرەبی دەڵێ: (اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ إِنْ كَانَ مُسْلِمًا) خوایە لەم مردووە خۆش ببە ئەگەر موسوڵمان بێ. ئینجا بزانە: ئەگەر شەهیدو کوژراوەکانی‌تریش تێکەڵ بون، واجبە: گشتیان بشۆرێن‌و نوێژ لە سەر گشتیان بکرێ:، بە نیەتی ئەوانەی شەهید نین، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ (لِصِحَّةِ الصَّلاَةِ) بۆ دروستبوونی نوێژی جەنازە (تَقَدُّمُ غُسْلِهِ) دەبی شۆردنی مردووەکە، یان تەیەمومکردنی وەپێش نوێژەکە بێخرێ، واتە:

وَتُكْرَهُ قَبْلَ تَكْفِينِه، فَلَوْ مَاتَ بِهَدْمٍ وَنَحْوِهِ وَتَعَذَّرَ إِخْرَاجُهُ وَغُسْلُهُ لَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِ، وَيُشْتَرَطُ أَنْ لاَ يَتَقَدَّمَ عَلَى الْجَنَازَةِ الْحَاضِرَةِ

تا مردووەکە نەشۆری، دروست نیە نوێژی لە سەر بکری، جا ئەگەر پێش شۆردنی، یان پێش تەیەمومکردنی نوێژی لە سەر کرا، ئەوە حەرامەو نوێژەکەش دروست نابێ، کەواتە: واجبە لە دوای شۆردنی، یان تەیەمومکردنی دووبارە نوێژی لە سەر بکرێتەوە، ئینجا بزانە: پێش کفن کردنی مردووەکە نوێژەکە دروستە، بەڵام (وَتُكْرَهُ) ناپەسندە نوێژ لە سەر مردوو بکری (قَبْلَ تَكْفِينِه) پێش کفن کردنی.

(فَلَوْ مَاتَ) ئەگەر یەکێك مرد (بِهَدْمٍ) بە هۆی بەسەرداڕوخانی شتێك (وَنَحْوِهِ) یان بە هۆیەکیتری ئەوها: وەك بکەوێتە کەلێنیچیایەك، یان ناو بیرێك، یان بکەوێتە ژێر لەو لیتەی لافاو (وَتَعَذَّرَ إِخْرَاجُهُ) نەشگونجا بهێندرێتە دەرەوە (وَغُسْلُهُ) تاکو بشۆری، یان تەیەموم بکری، هەم ئەگەر درندە خواردی، یان سووتاو بووە خۆڵەمێش، یان پارچەپارچە کراو پارچەکان نەدیترانەوە، لەو هەموو حاڵەتانەدا (لَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِ) حەرامەو دروست نیە نوێژیجەنازەی لە سەر بکری، چونکە مەرجێکی نوێژەکە: کە پاکی مردووەکەیە، نەهاتۆتە جێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەندێك لە زانایان ڕێگەیان داوە: ئەگەر بە هۆی عوزرێك نەگونجا مردووەکە بشۆری، یان تەیەموم بکری، ئەو کاتە –بە هۆی عوزرەکە– دروستە: نوێژی جەنازەی لە سەر بکری، جا پێویستە لەو نوێژکردنەدا: (تقلید)ی ئەو زانایانە بکا، تاکو گوناهبار نەبێ، هەروەك لە (مغنی)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

دیسان بزانە: لە ووشەی (وَتَعَذَّرَ إِخْرَاجُهُ) دەفامێتەوە: ئەگەر یەکێك بکەوێتە ژێر بەفر، جا پاش ماوەیەك دەگونجا بهێندرێتە دەرەوە، واجبە: چاوەڕوانیدەرهێنانی بکری، چونکە مردوو لە ژێر بەفردا ناگۆڕێ، وَاللهُ أعْلَم.

دووەم: مەرجە بۆ دروستبوونی نوێژی جەنازە: کفنو لاشەی مردووەکەو ئەو شتەی لێی بەستراوە، گشتی پاك بن، هەروەك لە(تحفة)و (القليوبي)دا فەرموویانە، واتە: ئەگەر یەکێك لەوانەیڕابردوو پیس بن، نوێژەکە دروست نابێ، بەڵام ئەگەر شوێنێکی مردووەکە خوێنی لێدەهات، واجبە: شتێکی وەکو لۆکەی لە ناو دابندرێ، جا ئەگەر خوێنەکە نەوەستا، ئەو کاتە لە بەر ناچاری دروستە نوێژی لە سەر بکری، هەروەك لە (الشروانی)و (إعانةالطالبين)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُشْتَرَطُ) هەروەها بە مەرج دادەندری بۆ دروستبوونی نوێژی جەنازە (أَنْ لاَ يَتَقَدَّمَ عَلَى الْجَنَازَةِ الْحَاضِرَةِ) لە حاڵەتی نوێژکردندا وەپێش ئەو جەنازەیە نەکەوێ: کە لە لایەتی

وَلاَ الْقَبْرِ عَلَىالْمَذْهَبِ فِيهِمَا، وَتَجُوزُ الصَّلاَةُ عَلَيْهِ فِيالْمَسْجِدِ وَيُسَنُّ جَعْلُ صُفُوفِهِمْ ثَلاَثَةً فَأَكْثَرَ، وَإِذَا صُلِّيَ عَلَيْهِ فَحَضَرَ مَنْ لَمْ يُصَلِّ صَلَّى،

(وَلاَ الْقَبْرِ) هەروەها وەپێش گۆڕەکەش نەکەوێ لەو حاڵەتەی نوێژی جەنازە لە سەر گۆڕەکە دەکا (عَلَىالْمَذْهَبِ فِيهِمَا) لە سەر فەرمودەی ڕاستی مەزهەب لە هەردوو مەسەلەکەدا.

هەروەهاش مەرجە: نوێژکەرەکەو جەنازەکە لە یەك شوێن بن‌و نێوانیان لە سێسەد گەز –واتە: سەدوپەنجا مەتر– زیاتر نەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: واجبە لە شوێنی نوێژی جەنازەدا: مردووەکە، یان گۆڕەکە بکەوێتە قیبلەی نوێژکەرەکە، ئەگینا: نوێژەکەی دروست نابێ، بەڵام لە جەنازەی نادیاردا ئەوانە مەرج نەبون، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

(وَتَجُوزُالصَّلاَةُ عَلَيْهِ فِيالْمَسْجِدِ) دروستە لە ناو مزگەوتدا نوێژیجەنازە لە سەر مردوو بکرێ، بەو مەرجەی بە هۆی مردووەکە مزگەوت پیس نەبێ ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: صَلَّى رَسُولُ اللهِﷺ عَلَى ابْنَيْبَيْضَاءَ فِيالْمَسْجِدِ: سُهَيْلٍ وَأَخِيهِ﴾رواه مسلم وأصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ نوێژی جەنازەی لە ناو مزگەوتدا لە سەر (سُهَيْل)و برایەکەی کرد، کە کوڕی (بَيضاء) بون.

(وَ) هەرکاتێك نوێژکەرەکان شەش کەس، یان زیاتر بون (يُسَنُّ) لە حاڵەتی جەماعەتدا، سوننەتە (جَعْلُ صُفُوفِهِمْ ثَلاَثَةً فَأَكْثَرَ) ڕیزەکانیان بکەنە سێ ڕیزو زیاتریش، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:﴿مَا مِنْ مَيِّتٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ ثَلاَثَةُصُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ أَوْجَبَ﴾ رواه ابوداود والترمذي بسند حسن، هەر کەسێك بمرێ‌و سێ ڕیز لە موسوڵمانان نوێژی لە سەر بکەن، لێخۆشبوونی خوایگەورەی بۆ دەبێ.

هەروەها تا نوێژکەرەکان زۆرتر بن خێرترە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَىجَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلاً لاَيُشْرِكُونَ بِاللهِ شَيْئاً إِلاَّ شَفَّعَهُمُ اللهُ فِيهِ﴾ رواه مسلم، هەر پیاوێکی موسوڵمان بمرێ‌و چل پیاوی وەها نوێژی لە سەر بکەن: کە هیچ هاوبەش بۆ خوا دانەنێن، خوای گەورە تکایان قبوڵ دەکا دەربارەی مردووەکە.

(وَإِذَا صُلِّيَ عَلَيْهِ) هەر کاتێك نوێژی جەنازە لە سەر مردوویێك کرا (فَحَضَرَ مَنْ لَمْ يُصَلِّ) ئینجا یەکێکی وەها ئامادەبو: کە نوێژی لە سەر نەکردبو (صَلَّى) سوننەتە: ئەویش نوێژی لە سەر بکا، هەرچەند مردووەکە ژێر خاکیش کرابێ ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ رضي الله عنه: أَنَّ امْرَأَةً–كَانَتْ تَقُمُّ الْمَسْجِدَ– مَاتَتْ، فَفَقَدَهَا النَّبِيُّﷺ فَسَأَلَ عَنْهَا؟ فَقَالُوا: مَاتَتْ. فَأَتَى قَبْرَهَا فَصَلَّى عَلَيْهَا﴾ رواه الشيخان، ئافرەتێك–کە خزمەتی مزگەوتی دەکرد– مرد، پێغەمبەرﷺ لێی پرسیار

وَمَنْ صَلَّى لاَ يُعِيدُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلاَ تُؤَخَّرُ لِزِيَادَةِ مُصَلِّينَ، وَقَاتِلُ نَفْسِهِ كَغَيْرِهِ فِي الْغُسْلِ وَالصَّلاَةِ، وَلَوْ نَوَى الإِمَامُ صَلاَةَ الْغَائِبِ وَالْمَأْمُومُ صَلاَةَ حَاضِرٍ أَوْ عَكَسَ جَازَ، وَالدَّفْنُ فِي الْمَقْبَرَةِ أَفْضَلُ،

کرد: بۆ دیار نیه؟ گوتیان: مردوه. ئینجا گۆڕەکەیان بە پێغەمبەرﷺ نیشان داو نوێژی جەنازەی لە سەر گۆڕەکەی کرد. واتە: پێشداش سەحابەکان نوێژیان لە سەر کردبو.

(وَمَنْ صَلَّى) بەڵام هەر کەسێك جارێك نوێژی لە سەر مردوویێك کرد (لاَ يُعِيدُ) سوننەت نیە لە سەر هەمان مردوو نوێژەکە دووبارە بکاتەوە (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە نوێژی جەنازە ناکرێتە سوننەت.

(وَلاَ تُؤَخَّرُ لِزِيَادَةِ مُصَلِّينَ) سوننەت نیە: نوێژی جەنازەکە دوا بخرێ تاکو نوێژکەرەکان زیاتر بن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ﴾رواه الشيخان، پەلە بکەن: لە وەڕێکردنی مردوودا. بەڵام ئەگەر خزمێکی مردووەکە ئامادە نەبو، چاوەڕوانی وی دەکرێ، بەو مەرجەی ترسی گۆڕانی مردووەکە نەبێ، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە.

(وَقَاتِلُ نَفْسِهِ) ئەو کەسەی بەخۆی خۆی کوشتوە (كَغَيْرِهِ) وەك موسوڵمانە مردووەکانیتر بڕیاری بۆ دەدرێ (فِي الْغُسْلِ) لە شۆردنو (وَالصَّلاَةِ) لە نوێژ لە سەرکردنو کفنو ناشتندا، هەروەها گشت موسوڵمانێکیتری گوناهباریش نوێژی جەنازەی لە سەر دەکرێ ﴿عَنْ بُرَيْدَةَ وَجَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّﷺ صَلَّى عَلَى الزَّانِي وَالزَّانِيَةِ﴾ رواهما البخاري ومسلم، پێغەمبەرﷺ نوێژی جەنازەی لە سەر زیناکەر کرد.

ئینجا بزانە: لە حەدیسی(صحیح)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ نوێژی لە سەر ئەو کەسە نەکرد: کە خۆی کوشتبو﴾. وەڵامەکەی ئەوەیە: بۆیێ نوێژی لە سەر نەکرد، تاکو خەڵك تەمبێ ببێو ئەو گوناهە نەکا، هەروەك لەزۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: سەحابە نوێژیان لە سەر کرد، هەروەك نوێژی لە سەر قەرزداریش نەکردو فەرمووی: خۆتان نوێژی لە سەر بکەن.

(وَلَوْ نَوَى الإِمَامُ صَلاَةَ غَائِبٍ) ئەگەر ئیمام نیەتی نوێژی لە سەر مردوویێکی نادیار هێناو (وَالْمَأْمُومُ صَلاَةَ حَاضِرٍ) مەئموومەکەش نیەتی نوێژی لە سەر مردوویێکی دیاربوو هێنا (أَوْ عَكَسَ) یان بە پێچەوانە، هەریەکە نیەتی مردوویێکی هێنا (جَازَ) لە هەردوو مەسەلەدا دروستە، هەروەك نوێژی نیوەڕۆ لە پشت نوێژکەری عەسر دروست بوو.

﴿ مەسەلەکانی ناشتنی مردوو ﴾

(وَالدَّفْنُ) ناشتنی مردوو (فِي الْمَقْبَرَةِ) لە گۆڕستانی موسوڵماناندا (أَفْضَلُ) خێرترە لەوەی لە شوێنێکی بێ‌گۆڕدا بنێشترێ، چونکە ﴿پێغەمبەرو ﷺ سەحابەکان مردووەکانیان لە گۆڕستانی (بقیع)دا دەناشتن﴾.

وَيُكْرَهُ الْمَبِيتُ بِهَا، وَيُنْدَبُ سَتْرُالْقَبْرِ بِثَوْب وإنْ كَانَ رَجُــلاً، وَأَنْ يَقُــولَ: بِسْــمِ اللهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللهِﷺ. وَلاَ يُفْرَشُ تَحْتَهُ شَيْءٌ وَلاَ مِخَدَّةٌ،

بەلام سوننەتە: شەهید لە شوێنی شەهیدبوونیدا بنێشترێ، هەروەك پێغەمبەرﷺ سەحابەكان وایان دەكرد ﴿عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه حَمَلْنَاالْقَتْلَى يَوْمَ أُحُد لِنَــدْفِنَهُمْ، فَجَــاءَ مُنَــادِى النَّبِيِّﷺ فَقَالَ: إنَّ رَسُولَ اللهِﷺ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَدْفِنُواالْقَتْلَى فِي مَضَــاجِعِهِمْ فَرَدَدْنَــاهُمْ﴾ رواه أصحاب السنن بسندصحيح، لە غەزای(أُحُد) شەهیدەكانمان هەلگرتن تاكو لە (مدينـة)دا بیاننێشـین، ئینجا بانگەوازكاریپێغەمبەرﷺ هـاتو گـوتی: پێغەمبەرﷺ فـەرمانتان پێدەكا: شـەهیدەكان لـە شوێنیشەهیدبوونیاندا بنێشـن. جا ئێمەش شـەهیدەكانمان گەڕاندەوە بۆ (أُحد)و لەوێدا ناشتمان.

جا بزانە: بۆیێ پێغەمبەرﷺ لە مـالّیخۆیدا نێشتراوە، چونكە پێغەمبەران عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ لە شوێنی وەفاتكردنیان دەنێشترێن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانـە: دروست نیـە موسـولّمان لـە گۆڕسـتانی كافرانـدا بنێشـترێ، بـە پێچـەوانەش دروست نیە، دووبارە بزانە: ئەگەر گۆڕستانە گشتیەكە هی(فاسق)و (أهـل البدعـة) بـوو، یـان نیمـاوی هەبو، یان شوبهە لە حـەرامیێدا هـەبو، ئـەو كاتـە شـوێنیتر خێرتـرن، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراونەوە.

(وَيُكْرَهُ الْمَبِيتُ بِهَا) ناپەسـندە بـە تـەنها-بـە بـێعوزر-لـە گۆڕسـتاندا شـەوێ بمێنێتـەوە، نـەوەك بترسـێ، بـەلام ئەگـەر كۆمـەلێك بـن، ئـەو كاتـە ناپەسـند نیـە، هـەروەك لـە (نهايـة)و (مغني)دا فەرموویانە.

(وَيُنْدَبُ) سـوننەتە: (سَتْرُالْقَبْرِ بِثَـوْبٍ) گۆڕەكـە بـە پارچـە جلێك داپۆشرێ لەو حالّەتـەی مردووەكەی لە ناو دادەنـدرێ (وَإِنْ كَـانَ رَجُـلاً) هەرچەند مردووەكـە نێرینـەش بـێ، نـەوەك ئەندامێكی بـەدەر بكـەوێ، كەواتـە: ئـەو داپۆشـینە بـۆ مێیینـە خێرتـرە، هـەروەك لـە سـەر چاوەكاندا فەرموویانە.

(وَأَنْ يَقُولَ) ئەو كەسەی مردووەكە لە ناو گۆڕ دادەنێ، سوننەتە بلێ: ﴿بِسْمِ اللهِ وَعَلَى مِلَّــةِ رَسُولِ اللهِﷺ﴾ رواه أصـحاب السـنن بسـند حسـن، واتـە: بـە نـاوی خـواو لـە سـەر ڕێبـازی پێغەمبەرﷺ دەتخەمەناو گۆڕ.

(وَلاَ يُفْرَشُ تَحْتَـهُ شَـيْءٌ) ناپەسـندەو نابـێ هـیچ شـتێك-لـە نـاو گـۆڕدا- لـە ژێـر مردووەكـە ڕابێخـرێ (وَلاَمِخَـدَّةٌ) نابـێو ناپەسـندە سـەرین لـە ژێـر سـەری دابنـدرێ، چـونكە مـالّ بـە فیڕۆدانێكی بێسودە، كەوابو: بە ڕووتی ڕووی لە سـەر كۆمەلّـە خۆلّێك دادەنـدوێ، هـەروەك ڕوونمان كردەوە.

وَيُكْرَهُ دَفْنُهُ فِي تَابُوت إِلاَّ فِي أَرْضٍ نَدِيَّة أَوْ رِخْوَة، وَيَجُوزُ الدَّفْنُ لَيْلاً وَوَقْتَ كَرَاهَةِالصَّلاَة مَا لَمْ يَتَحَرَّهُ، وَغَيْرُهُمَا أَفْضَلُ، وَيُكْرَهُ تَجْصِيصُ الْقَبْرِ وَالْبِنَاءُ وَالْكِتَابَةُ عَلَيْه، وَلَوْ بُنِيَ فِي مَقْبَرَة مُسَبَّلَة هُدِمَ،

(وَيُكْرَهُ دَفْنُهُ فِي تَابُوتٍ) ناپەسندە مردووەکە لە ناو سندوقدا بە سندوقەوە بنێشترێ (إلا) مەگەر عوزرێك هەبێ: وەك (فِي أَرْضٍ نَدِيَّةٍ) لە خاکێکی نێماویدا (أَوْ رِخْوَةٍ) یان لە خاکێکی نەرمی بێهێزدا بنێشترێ، یان لاشەی مردووەکە ڕزیبێ، یان سوتابێ، بە بێسندوق چارەی نەکرێ، لەو حاڵەتانەدا ناپەسند نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَجُوزُ الدَّفْنُ لَيْلاً) دروستە: بە شەوێ مردوو بنێشترێ ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَفَنَ الرَّجُلَ الَّذِي كَانَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالذِّكْرِ، لَيْلاً﴾رواه ابوداود بسندحسن، ئەو پیاوەی دەنگی بەرز دەکردەوە بە زیکرکردن، پێغەمبەر ﷺ بە شەوێ ناشتی.

(وَوَقْتَ كَرَاهَةِ الصَّلاَةِ) هەروەها دروستە لەو کاتانەشدا مردوو بنێشترێ: کە نوێژی سوننەتیان تێدا قەدەغە بوو (إِذَا لَمْ يَتَحَرَّهُ) بەو مەرجەی بە قەسدی نەیخاتە ئەو کاتانە، بەڵام ئەگەر بە قەسدی بیخاتە یەکێك لەو کاتانە، ناشتنەکە ناپەسندە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَغَيْرُهُمَا أَفْضَلُ) کاتەکانیتری جگە لە شەو و ئەو کاتانەی نوێژی سوننەتیان تێدا قەدەغەیە، خێرترە بۆ مردوو ناشتن.

(وَيُكْرَهُ) ناپەسندە (تَجْصِيصُ الْقَبْرِ) گۆڕ بە گەچ، یان بە چیمەنتۆ مارنج بکرێ: لە ناوەوەی، یان لە دەرەوەی، هەروەك لە (بجیرمي)دا فەرموویەتی، بەڵام مارنج کردن بە قوڕ ناپەسند نیە (وَالْبِنَاءُ) ناپەسندە خانوو لە سەر گۆڕ دروست بکرێ، ئەگەر گۆڕەکە لە مڵکی خۆیدابێ، بەڵام ئەگەر لە گۆڕستانی گشتیدابو، ئەو کاتە خانوو لە سەرکردن حەرامە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْكِتَابَةُ عَلَيْهِ) ناپەسندە نووسین لە سەر گۆڕ، هەرچەند تەنها ناوی خاوەنەکەش بێ، جیاوازی نیە نووسینەکە: لە سەر گۆڕو کێلەکانی بێ، یان لە سەر شتێکیتر بێ: کە لە لای گۆڕەکە داندرابێ ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُجَصَّصَ الْقَبْرُ وَأَنْ يُقْعَدَعَلَيْهِ وَأَنْ يُبْنَى عَلَيْهِ﴾ رواه مسلم زاد الترمذي: ﴿وَأَنْ يُكْتَبَ عَلَيْهِ﴾ پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە: گۆڕ بە گەچ مارنج بکرێو لە سەری دانیشێو خانووی لە سەر بکرێو لە سەری بنووسرێ.

(وَلَوْ بُنِيَ) ئەگەر خانوو لە سەر گۆڕ دروست کرا (فِي مَقْبَرَةٍ مُسَبَّلَةٍ) لە گۆڕستانی خێرات، واتە: گشتیدا (هُدِمَ) واجبە خانووەکە بڕوخێندرێ؟ چونکە حەرامەو شوێنی گۆڕیتر دەگرێو بەرتەسکی دەکا، کەواتە: بەرزکردنەوەی گۆڕ بە بەردی گەورە: لە هەر چوار لایەوە، یان دروستکردنی حەوشێك، یان پەرژینێك لە دەرەوەی گۆڕ، هەمان بڕیاری خانووی بۆ دەدرێ، هەروەك لە(تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە.

وَيُنْدَبُ أَنْ يُرَشَّ الْقَبْرُ بِمَاءٍ، وَيُوضَعَ عَلَيْهِ حَصىً، وَعِنْدَ رَأْسِهِ حَجَرٌ أَوْ خَشَبَةٌ، وَجَمْعُ الأَقَارِبِ فِي مَوْضِعٍ، وَزِيَارَةُ الْقُبُورِ لِلرِّجَالِ، وَتُكْرَهُ لِلنِّسَاءِ وَقِيلَ تَحْرُمُ وَقِيلَ تُبَاحُ،

(وَيُنْدَبُ) سوننەتە: (أَنْ يُرَشَّ الْقَبْرُ بِمَاءٍ) لە دوای ناشتن گۆڕەکە ئاوی بە سەردا بکرێ، تاکو خۆڵەکەی بڵاو نەبێو ئاسەواری بمێنێ (وَيُوضَعَ عَلَيْهِ حَصىً) سوننەتە: وورده بەرد لە سەر گۆڕەکە دابنرێن ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَشَّ عَلَى قَبْرِ ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ الْمَاءَ﴾.
هەم ﴿وَأَنَّهُ ﷺ وَضَعَ عَلَيْهِ حَصْبَاءَ﴾رواهما الشافعي وابوداود مرسلاً، پێغەمبەرﷺ ئاوی پشاندە سەر گۆڕی (ابراهيم)ی کوڕی خۆی، هەم وورده بەردی لە سەر دانا.
(وَعِنْدَ رَأْسِهِ حَجَرٌ) سوننەتە: لە لای سەری مردووەکەش-لە دوای ناشتن- کێلێکی بەرد دابنرێ (أَوْ خَشَبَةٌ) یان دار، لە فەرموودەیەکی بێهێزدا سوونەتە: کێلێکیتریش لە لای پێیەکانی دابنرێ ﴿عَنِ الْمُطَّلِبِ بنِ أَبِي وَدَاعَةَ ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ-لَمَّا دُفِنَ عُثْمَانُ بنُ مَظْعُونٍ- وَضَعَ حَجَراً عِنْدَ رَأْسِهِ، وَقَالَ: أَتَعَلَّمُ بِهَا قَبْرَ أَخِي وَأَدْفِنُ إِلَيْهِ مَنْ مَاتَ مِنْ أَهْلِي﴾ رواه ابوداود بسند صالح، کە (عثمان)ی براشیریەکەی پێغەمبەرﷺ نێشترا، پێغەمبەرﷺ کێلێکی بەردی لە لای سەری داناو فەرمووی: گۆڕی برایەکەمم پێ دەناسمەوەو خزمەکانی خۆشم لە لای ئەو دەنێشم. (وَجَمْعُ الأَقَارِبِ فِي مَوْضِعٍ) سوننەتە: خزمەکان لە یەك شوێن لە گۆڕستاندا بنێشترێن، بە بەڵگەی حەدیسەکەی تازە، چونکە بۆ سەرلێدانیش ئاسانتردەبێو مردووەکانیش دڵخۆشتر دەبن.

﴿ زیارەتی گۆڕستان ﴾

(وَزِيَارَةُ الْقُبُورِ لِلرِّجَالِ) سەردانی گۆڕەکان-گۆڕستانی موسوڵمان سوونەتە: بۆ پیاوان، بە (اجماع)ی زانایانی ئیسلام، واتە: لە سەرەتای ئیسلامدا زیارەتی گۆڕەکان قەدەغە بوو، بەڵام (نَسْخ) کراوەو پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ، فَزُورُوهَا فَإِنَّهَا تُذَكِّرُ الآخِرَةَ﴾رواه مسلم وأصحاب السنن، لەمەوپێش زیارەتی گۆڕەکان لە ئێوەم قەدەغە کردبو، بەڵام لە مەو دوا زیارەتی گۆڕەکان بکەن، چونکە قیامەتتان بە بیر دێنێتەوە.
(وَتُكْرَهُ لِلنِّسَاءِ) زیارەتیگۆڕ ناپەسندە بۆ ئافرەتان (وَقِيلَ تَحْرُمُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: زیارەتیگۆڕ حەرامە: بۆ ئافرەتان، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَعَنَ اللهُ زَائِرَاتِ الْقُبُورِ وَالْمُتَّخِذِينَ عَلَيْهَا الْمَسَاجِدَ وَالسُّرُجَ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، لەعنەتی خوا لەو ئافرەتانە بێ: کە زیارەتی گۆڕەکان دەکەن، لەعنەت لەو کەسانە بێ : کە مزگەوت لە سەر گۆڕ دروست دەکەنو چرا لە سەر گۆڕ دادەگیرسێنن. بەڵام فەرموودەی بەهێز وەڵامی دلوەتەوە: ئەو لەعنەتە بۆ ئەو ئافرەتانەیە: کە لە سەر گۆڕ دەگریێنو ماتەمینی نوێ دەکەنەوە. هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَقِيلَ تُبَاحُ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا: حەڵاڵە، واتە: ناپەسندیش نیە، بەو مەرجەی هیچ بێشەرعیەك ڕوونەدلو نەگریێن.

وَيُسَلِّمُ الزَّائِرُ وَيَقْرَأُ وَيَدْعُو،

ئينجا بزانـه: سـەردانی گۆڕ لـه گشت كاتێكدا سوننەته، بـه تايبـەتيش لـه عەسری پێنج شەممەوه تا ڕۆژی شـەممە، هـەروەهاش سـەردانی گۆڕی دايكو بـاوكو خزمو دۆستەكانی زيـاتر خێرتـره، هـەروەك لـه حاشـيەكانی(الشبراملسـي)و(البجيرمـي)و(الشـرواني)دا ڕوون كراوەتەوه.

ئنجا (وَيُسَلِّمُ الزَّائِرُ) سوننەته: زيارەتكەرەكه يەكەمجار سەلام له تێكڕای گۆڕستانەكه بكـاو بڵـێ: ﴿اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَقَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَاللهُ بِكُـمْ لاَحِقُـونَ﴾ رواه احمد ومسلم، وللترمذي: ﴿يَغْفِرُاللهُ لَنَا وَلَكُمْ أَنْتُمْ سَلَفُنَا وَنَحْنُ بِالأَثَرِ﴾.

ئينجا پشت له قيبلەو ڕوو لـه مردووەكـەی بكـاو بـه هـەمان ووشـەكانیڕابردوو سـەلامی لێبكـا، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿مَامِنْ عَبْدٍ يَمُرُّ بِقَبْرِ رَجُلٍ كَانَ يَعْرِفُهُ فِيالدُّنْيَا فَيُسَلِّمُ عَلَيْهِ إِلاَّ عَرَفَهُ وَرَدَّ عَلَيْهِ السَّلاَمَ﴾رواه لبن عبدالبر فيالتمهيد والاستذكار باسناد صحيح، هـەر كەسێك بـه لای گۆڕی پياوێكدا بـڕوا–كـه لـه دونيـادا دەيناسـی– سـەلامی لێبكـا، مردووەكـه دەيناسێتەوەو وەڵامی سەلامەكەی دەداتەوه.

(وَيَقْرَأُ) ئينجا لەدوای سەلام، سوننەته: زيارەتكەرەكه–بـه گوێرەی تـوانين– هەنـدێك قورئـان له سەر گۆڕەكان بخوێنێ، ئينجا له دوای قورئان خوێندن، ڕوو له قيبلـه دەكـاو (وَيَدْعُو) دوعـا بۆ مردووەكەی دەكا، هەروەها بۆ مردووەكانیتريش دوعا بكا.

ئينجا بزانـه: دەسـت پێـداهێنانی گـۆڕو ديوارەكـانیو قەفەسـەكەیو بـاوەش لێوەرهێنانيـانو مـاچ كردنيـانو لـه دەوره سـوڕان، گشـتی (بدعـة)يـەكی ناپەسـندو ناشـيرنن، هـەروەك لـه سەرچاوەكاندا فەرموويانه.

﴿ خێركردن و قورئان خوێندن بۆ مردوو ﴾

يەكـەم: بـه (اجمـاع)ی زانايـانی ئيسـلام خێركـردنو دوعـاكردن بـۆ مـردووان سـودی هەيـەو دەيانگاتێ، جياوازی نيه: خزم بۆيان بكا، يان بێگانـه، هـەروەك لـه باسـی وەسـێتدا بـه درێـژی ڕوونی دەكەينـەوه، إن شاء الله تعالى ﴿عَنْ عَائِشَةَرضي الله عنها: أَنَّ رَجُلاً أَتَى النَّبِيَّﷺ فَقَالَ: يَارَسُـولَ اللهِ إِنَّ أُمِّي افْتُلِتَتْ نَفْسُها وَلَمْ تُوصِ وَأَظُنُّهَا لَوْ تَكَلَّمَتْ تَصَدَّقَتْ، أَفَلَهَا أَجْرٌ إِنْ تَصَـدَّقْتُ عَنْهـا؟ قَالَ: نَعَمْ﴾ رواه الشيخان، پياوێك بـه پێغەمبـەریﷺ گـوت: دايكـم كتـوپڕ مـردو وەسێتيشـی نەكردوه، وا تێدەگەم ئەگەر ماوەی قسەكردنی هەبوايه خێری دەكرد، ئايـا خێـری بـۆ دەبـێ ئەگەر من خێری بۆ بكەم؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ. واته خێرەكەی دەگاتێ.

دووەم: لـه فەرموودەيـەكی زانايـانی مەزهـەبی (شـافعی)و لـه هەرسـێك مەزهەبەكـەیتردا: خێری قورئان خوێندن دەگاته مردوو، هەروەك له زۆربەی سەرچاوەكان لـه باسـی وەسـێتدا ڕوون كراوەتەوه.

وَيَحْرُمُ نَقْلُ الْمَيِّت إِلَى بَلَدآخَرَ، وَقِيلَ يُكْرَهُ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ بِقُرْبِ مَكَّةَ أَوالْمَدِينَة أَوْ بَيْت الْمَقْدِسِ نَصَّ عَلَيْه، وَنَبْشُهُ بَعْدَ دَفْنِه لِلنَّقْلِ وَغَيْرِه حَرَامٌ إِلاَّ لِضَرُورَة: بِأَنْ دُفِنَ بِلاَ غُسْلٍ

هەروەها ئیمام (أحمد بن حنبل) دەفەرموێ: هەر كاتێك چونە گۆڕستان، سوورەتی (فاتیحة)و (قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ)و هەردوو (قُلْ أَعُوذُ)ەكان بخوێنن‌و خێرەكەش بدەنە مردووەكان، چونكە خێرەكە دەیانگاتێ، هەروەك لە (تَذْكِرَةُالْقُرْطُبِي)و (إرشادالعباد)و (هدایةالمرتاب)دا گێڕاویەتیانەوە.

كەواتە: بە خوێندنی ئەو چوار سوورەتانە، یان تەنها یەكێكیان، سوننەتەكە بەجێ دێ، چونكە لە كاتی خوێندنیقورئاندا ڕەحمەتیخوا دێتە خوارەوە، هەروەك پێغەمبەرﷺ لە حەدیسەكەی سوورەتی(الكهف)دا دەفەرموێ: ﴿تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنَزَّلَتْ بِالْقُرآنِ﴾رواه الشیخان، ئەوە ڕەحمەتی خوایە دڵفراوانی تێدایەو بەهۆی خوێندنی قورئان دێتە خوارەوە.

﴿ گوازتنەوەی مردوو و هەڵكەندنەوەی گۆڕ ﴾

(وَيَحْرُمُ) حەرامە: (نَقْلُ الْمَيِّتِ) گوازتنەوەی مردوو، پێش ناشتنی لە شوێنی مردنی (إِلَى بَلَدٍ آخَرَ) بۆ شوێنێكیتر، هەرچەند مردووەكەش تێك نەچێ‌و نەگۆڕێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (يُكْرَهُ) ناپەسندە بگوازرێتەوە (إِلاَّ أَنْ يَكُونَ بِقُرْبِ مَكَّةَ) مەگەر مردووەكە لە نزیك (مكة)ی پیرۆز بێ (أَوالْمَدِينَةِ) یان لە نزیك (مدینة)ی پێغەمبەرﷺ (أَوْ بَيْتِ الْمَقْدِسِ) یان لە نزیك (بیت المقدس) بێ، ئەو كاتە سوننەتە: بگوازرێتەوە بۆ یەكێك لەو سێیانە (نَصَّ عَلَيْهِ) ئیمامی شافیعی وەهای فەرمووە، چونكە ئەو سێ جێگایانە ڕێزی تایبەتییان هەیە.

كەوابو: ئەگەر مردووەكە وەسێتی كرد: بگوازرێتەوە بۆ یەكێك لەو سێیانە، واجبە: وەسێتەكەی جێبەجێ بكرێ، بەو مەرجەی لاشەكەی نەگۆڕێ‌و بۆن نەبێ، هەروەك لە (نهایة)و(مغنی)دا فەرموویانە.

بەڵام ئەگەر بۆ شوێنێكیتر-جگە لەو سێیانە- وەسێتی كرد: بگوازرێتەوە، دروست نیە وەسێتەكەی جێبەجێ بكرێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لە هەر حاڵەتێكدا گوازتنەوەی مردووەكە دروست بێ، واجبە: لە پێش گوازتنەوەدا بشۆرێ‌و كفن بكرێ‌و نوێژی لە سەر بكرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَنَبْشُهُ) هەڵكەندنەوەی گۆڕ (بَعْدَ دَفْنِهِ) لە دوای ناشتنی مردووەكە (لِلنَّقْلِ) بۆ گوازتنەوەی مردووەكە بۆ شوێنێكیتر (وَغَيْرِهِ) هەروەها لە بەر هۆیەكیتری ناشەرعیش (حَرَامٌ) گشتی حەرامە، چونكە سوكایەتیكردنە بە مردووەكە (إِلاَّ لِضَرُورَةٍ) تەنها لە بەر ناچاری نەبێ، ئەو كاتە دروستە (بِأَنْ دُفِنَ بِلاَ غُسْلٍ) وەك بە بێغوسل نێشترابێ، واتە: نەشۆرابێ‌و

تەیەمومیش نەکرابێ بە تەیەمومێکی دروستبوو، ئەو کاتە واجبە: مردووەکە بهێندرێتە دەرەوەو بشۆرێ و نوێژی جەنازەی لە سەر بکرێ، بەو مەرجەی لاشەی تێك نەچوبێ و بۆن نەبوبێ، ئەگینا: واجب نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(أَوْ فِي أَرْضٍ أَوْ ثَوْبٍ مَغْصُوبَيْنِ) یان لە خاکێکی داگیرکراودا نێشترابێ، یان بەکفنێکی داگیرکراو، یان دزراو کفن کرابێ، لەو حاڵەتانەشدا واجبە: مردووەکە بهێندرێتە دەرەوە، هەر چەند لاشەکەشی تێك چوبێ و بۆن بوبێ، تاکو مافەکە بدرێتەوە خاوەن ماف، جا ئەگەر خاوەن مافەکە چاوپۆشی کردو گەردەنی ئازاد کرد، یان بە تۆڵە وەرگرتن ڕازی بوو، ئەو کاتە حەرامە: بهێندرێتە دەرەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(أَوْ وَقَعَ فِيهِ مَالٌ) یان گۆڕەکە ماڵێکی بکەوێتە ناو: جا پارە بێ، یان شتێکی‌تر، ئەو کاتە –ئەگەر خاوەن ماڵەکە داوا بکا– واجبە: گۆڕەکە هەڵبکەندرێ و ماڵەکە بهێندرێتە دەرەوە، هەروەها ئەگەر مردووەکە لە کاتی زیندووەتی‌دا پارە، یان زێڕی کەسێکی‌تری قووتدابێ و خاوەنەکەشی داوای بکا، واجبە: بهێندرێتە دەرەوەو، ووزگی هەڵبدرێ و ماڵەکەی لێدەربهێنن و بیدەنەوە خاوەن ماف، بەڵام ئەگەر پارەکە، یان زێڕەکە، یان هەر ماڵێکی‌تری خۆی بە زیندووەتی قووتدابێ، ئەو کاتە دروست نیە: نە بهێندرێتە دەرەوەو نە ووزگیشی هەڵبدرێ بۆ دەرهێنانی ماڵەکەی، هەروەك لە سەرچاوەماندا فەرموویانە، واتە: تا مردووەکە بە تەواوی دەڕزێ، ئەو کاتە دروستە: ماڵەکە لە گۆڕەکە دەربهێنن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ئاگاداری﴾ یەکەم: لەو مەسەلەیە بۆمان ڕوون بۆوە: کە دروست نیە لاشەی مردووی موسوڵمان، یان ئەندامێکی لەت بکرێ تاکو وانەی پزیشکی‌ی لە سەر بخوێندرێ، یان بۆ ئەوەی پلاتین و ئەو جۆرە شتە بە نرخانە لە لاشەی مردووەکە دەربهێندرێن، چونکە لەتکردنی لاشەی مردوو بە بێ‌حەقێکی شەرعی حەرامە، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەوە هێناوەتەوە: کە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿كَسْرُ عَظْمِ الْمَيِّتِ كَكَسْرِهِ حَيّاً﴾رواه ابوداود بسندصالح، شکاندنی ئێسقانی‌مردوو، وەکو شکاندنی ئێسقانەکەیەتی بە زیندووەتی. واتە: حەرامە. ئینجا بزانە: دروستە دەرهێنانی ددانی زێڕ لە دەمی مردوو، چونکە ئەو لە تکردن و ئازاردانەی تێدانیە، وَاللهُ أَعْلَم.

دووەم: هەر کاتێك ئافرەتێك مردو کۆرپەیەکی‌زیندووی لە زگی‌دا بوو، ئەوە دوو حاڵەتی هەنە: حاڵەتی‌یەکەم: ئەگەر ژینی کۆرپەکەی ڕەچاو دەکرا: وەك تەمەنی شەش مانگو بە سەرەوەتر بێ، ئەو کاتە واجبە: زگی ئافرەتەکە هەڵبدرێ و کۆرپەکەی لێدەربێنن، چونکە ڕزگارکردنی ئادەمیزادی بێ‌گوناە لە مردن واجبە، خوای‌گەورە دەفەرموێ:

أَوْ دُفِنَ لِغَيْرِ الْقِبْلَةِ لاَ لِلتَّكْفِينِ فِي الأَصَحِّ، وَيُسَنُّ أَنْ يَقِفَ جَمَاعَةٌ بَعْدَ دَفْنِهِ عِنْدَ قَبْرِهِ سَاعَةً يَسْأَلُونَ لَهُ:

﴿وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾ هەر كەسێك ئادەمیزادێك لە مردن ڕزگار بكا، خێری وەك هەموو خەڵكی ڕزگار كردبێ وایە.

حاڵەتی دووەم: ئەگەر ژینی كۆرپەكەی ڕەچاو نەدەكرا: وەك تەمەنی لە شەش مانگ كەمتر بێ، ئەو كاتە دروست نیە: زگی ئافرەتەكە هەڵبدرێ و كۆرپەكەی بهێندرێتە دەرەوە، چونكە سوكایەتیكردنێكی بێسوودە بە مردووەكە، هەروەها دروستیش نیە: ئافرەتەكە بنێشترێ تا كۆرپەكەی لە ناو زگیدا بەخۆی لە جولە دەكەوێ و دەمرێ، واتە: نابێ بە هیچ هۆیەك كۆرپەكەی بمرێندرێ، چونكە بە هیچ شێوەیەك كوشتنی ئادەمیزادی بێگوناه دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ئەومەسەلەیە ڕوون كراوەتەوە.

(أَوْ دُفِنَ لِغَيْرِ الْقِبْلَةِ) یان مردووەكە بەرەولایەكیتری -جگە لە قیبلە- نێشترابێ، ئەو كاتەش واجبە: گۆڕەكە هەڵبكەندرێ و مردووەكە ڕوو لەقیبلە بكرێ، بەو مەرجەی تێك نەچوبێ، ئەگینا: واجب نیە، هەروەك لە باسی ناشتندا ڕوونمان كردەوە.

(لاَ لِلتَّكْفِينِ) بەڵام بۆ كفن كردن ناهێندرێتە دەرەوە، واتە: ئەگەر بە كفننەكراوی نێشترابێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە مەبەست لە كفن كردن داپۆشینی مردووەكەیە، وا ئێستاش بە هۆی ژێرخاككردن داپۆشراوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر گۆڕەكە لافاوی دەگەیشتێ، یان نێماوی لێپەیدا بوو، یان هەر هۆیەكیتری شەرعی هەبێ، دروستە: مردووەكە دەربهێندرێ و لە گۆڕێكیتردا بنێشترێ، هەروەك لە سەر چاوەكاندا فەرموویانە ﴿عَنْ جابِرِ بن عَبْدِاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنهُما: دُفِنَ مَعَ أَبِي رَجُلٌ آخَرُ فِي قَبْرٍ، ثُمَّ لَمْ تَطِبْ نَفْسِي أَنْ أَتْرُكَهُ مَعَ الآخَرِ، فَاسْتَخْرَجْتُهُ بَعْدَ سِتَّةِ أَشْهُرٍ فَإِذَا هُوَ كَيَوْمِ وَضَعْتُهُ هُنَيَّةً غَيْرَ أُذُنِهِ﴾ رواه البخاري، وفي رواية لە: ﴿فَجَعَلْتُهُ فِي قَبْرٍ عَلَى حِدَةٍ﴾. لە یەك گۆڕدا پیاوێك لەگەڵ (عبدالله)ی باوكم نێشترا -واتە: لە شەهیدەكانی(أُحد)- منیش دڵم بەوە خۆش نەبو ئەوها وازلە باوكم بێنم، ئینجا لە دوای شەش مانگ باوكم لە گۆڕەكە دەرهێناو بە تەنهایی لە گۆڕێكیتردا ناشتمەوە، لاشەی باوكم هەروەك ئەو ڕۆژەی ناشتبوم ساغ بوو، جگە لە گوێ یەكی نەبێ.

ئینجا بزانە: ئەو حەدیسەش بەڵگەیە: كە لاشەی شەهیدان ناڕزێ، هەروەك لە (تَذْكِرَةِ القُرْطُبِي)دا ڕوون كراوەتەوە، وَاللهُ أعْلَم.

﴿ باسی (تَلقِين)ی مردوو ﴾

(وَيُسَنُّ) سوننەتە: (أَنْ يَقِفَ جَمَاعَةٌ) كۆمەڵێك بمێننەوە (بَعْدَ دَفْنِهِ) لە دوای ناشتنی مردووەكە (عِنْدَ قَبْرِهِ) لە لای گۆڕەكەی (سَاعَةً) سەعاتێك، واتە: ماوەیەك (يَسْأَلُونَ لَهُ

(التَّثْبِيتَ) بۆ مردووەکە لە خوا بپارێنەوە: تاکو وەڵامی پرسیارەکانی ناو قەبر بداتەوە، واتە: بڵێن: خوایە لە گوناھەکانی خۆش ببە، خوایە وەڵامی ڕاست بێنە سەر زوبانی، خوایە وەڵامەکانی پێ بڵێ ﴿عَنْ عُثْمَانَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا فَرَغَ مِنْ دَفْنِ الْمَيِّتِ وَقَفَ عَلَيْهِ فَقَالَ: إِسْتَغْفِرُوا لأَخِيكُمْ وَاسْئَلُوا لَهُ التَّثْبِيتَ فَإِنَّهُ الآنَ يُسْأَلُ﴾رواه ابوداود وغيره بإسناد جيد، کە پێغەمبەرﷺ لە ناشتنی مردوو تەواو دەبو، لە سەر گۆڕەکەی ڕادەوەستاو دەیفەرموو: تکای لێخۆشبوونی گوناه بۆ براتان بکەن و لە خوا بپارێنەوە: وەڵامی ڕاست بهێنێتە سەر زوبانی، چونکە ئێستا پرسیاری لێ دەکرێ.

هەروەها سوننەتە: نەختێك قورئانیش لە لای گۆڕەکەی بخوێنن، ئیمامی (شافعی) دەفەرموێ: (ئەگەر هەموو قورئان لە لای گۆڕەکەی ختم بکەن جوانەو خێرترە). هەروەك لە (المجموع)و(الاذكار)دا گێڕاویەتیەوە.

هەم ﴿وَعَنْ ابنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: أَنَّهُ إِسْتَحَبَّ أَنْ يُقْرَأَ عَلَى الْقَبْرِ بَعْدَ الدَّفْنِ أَوَّلُ سُورَةِ الْبَقَرَةِ وَخَاتِمَتُهَا﴾ رواه البيهقي بإسناد حسن، (ابن عمر) بە خێری دەزانی: سەرەتای سوورەتی (البقرة)و کۆتاییەکەی -لە دوای ناشتنی مردووەکە- لە سەر گۆڕەکەی بخوێندرێ.

ئینجا بزانە: هەر مردووێك بالغو عاقڵ بوبێ، سوننەتە: لە دوای ناشتن (تَلْقِين) بدرێ، واتە: بەڵام ئەگەر منداڵێك بمرێ، یان یەکێك لە منداڵیەوە شێت بوبێ و بە شێتی بمرێ، سوننەت نیە (تَلْقِين) بدرێ.

ئینجا هەر چەند حەدیسەکەی (تَلْقِين) بێ‌هێزە، بەڵام لە چەند حەدیسێکی(صحيح)دا (شاهد)ی هەیە: وەك حەدیسەکەی (عثمان)ی‌ڕابردوو، جگە لەوەش حەدیسی بێ‌هێز بۆ کردەوەی چاك ڕەفتاری پێ دەکرێ، لە سەرچاوەکاندا ئەوها مەسەلەی (تَلْقِين) ڕوون کراوەتەوەو لە (المجموع)و (مغني)دا فەرموویانە: یەکێك لە لای سەری مردووەکە دادەنیشێ، واتە: ڕوو لە ڕووی مردووەکە دەکاو دەڵێ: (يَا عَبْدَاللهِ ابْنَ أَمَةَاللهِ أُذْكُرِ الْعَهْدَ الَّذِي خَرَجْتَ عَلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا: شَهَادَةَ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لاَرَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ، وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللهِ رَبّاً وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ نَبِيّاً وَبِالْقُرْآنِ إِمَاماً وَبِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً وَبِالْمُؤْمِنِينَ إِخْوَاناً، رَبِّيَ اللهُ لاَإِلَهَ إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ).

﴿ خواردەمەنیی تازیە ﴾

(وَلِجِيرَانِ أَهْلِه) بۆ دراوسێیەکانی کەس‌وکاری مردووەکەو هەم بۆ خزمە دوورەکانیشی سوننەتە: (تَهْيِئَةُ طَعَامٍ) خواردەمەنی دروست بکەن بۆ کەس‌وکاری مردووەکە، بە

يُشْبِعُهُمْ يَوْمَهُمْ وَلَيْلَتَهُمْ، وَيُلِحُّ عَلَيْهِمْ فِي الأَكْلِ، وَيَحْرُمُ تَهْيِئَتُهُ لِلنَّائِحَاتِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

ئەندازەیەکی وەها: (يُشْبِعُهُمْ يَوْمَهُمْ وَلَيْلَتَهُمْ) خواردنەکە لە ڕۆژێکو شەوێکی ماتەمینیدا تێریان بکا، واتە: لە مردنیەوە ڕۆژو شەوەکە دەست پێدەکا.

(وَيُلِحُّ عَلَيْهِمْ فِي الأَكْلِ) زۆر دلوایان لێدەکرێ: تاکو خواردەنەکە بخۆن، نەوەک شەرم بکەن ﴿عَنْ عَبْدِاللهِ بنِ جَعْفَرٍ رضي الله عنهما: لَمَّا جَاءَ نَعْيُ جَعْفَرٍ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إصْنَعُوا لآلِ جَعْفَرٍ طَعَاماً فَإِنَّهُ قَدْ جَاءَهُمْ مَايَشْغَلُهُمْ﴾ رواه الترمذي وابوداود بسندصحيح، کە هەواڵی شەهیدبوونی (جعفر) گەیشتە (مدینة)، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خواردەمەنیەك بۆ ماڵو منداڵەکانی (جعفر) دروست بکەن، چونکە ڕووداوێکی وەهایان تووش بووە: ماوەی دروستکردنی خواردنیان نیە.

ئینجا بزانە: سوننەتە دەست بە سەری یەتیمەکاندا بێنیو ڕێزیان لێبنێ، هەروەها لە دوای تەواوبوونی سێ ڕۆژەکەیتازیە، کولێوخاوێنی بۆ تازیەدارەکان بکرێو سەری نێرینەکانیان بتاشرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی منداڵەکانی(جعفر): کە لە پاشکۆی دەستنوێژدا ڕوونمان کردەوە (وَيَحْرُمُ تَهْيِئَتُهُ) حەرامە: دروستکردنی خواردەمەنی (لِلنَّائِحَاتِ) بۆ ئەو ئافرەتانەی گریەو شین دەگێڕن، چونکە یارمەتیدانە لە سەر تاوانباری (وَاللهُ أَعْلَمُ).

ئینجا بزانە: (بدعة)یەکی ناپەسندە: کەس‌وکاری مردووەکە خواردن دروست بکەن، تاکو خەڵکی کۆ بکەنەوە بۆ خواردنی، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: ئامادەبوونیش بۆ ئەو خواردنە هەر ناپەسندە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ جَرِيرِ بنِ عَبْدِاللهِ رضي الله عنه: كُنَّا نَعُدُّ الإجْتِمَاعَ إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ وَصَنْعَهُمُ الطَّعَامَ مِنَ النِّيَاحَةِ﴾رواه احمد وابن ماجه بإسناد صحيح، ئێمە کۆبوونەوەمان لە لای کەس‌وکاری مردووەکەو دروستکردنی خواردەمەنی ئەوانمان بە گریەوزاری دادەنا. واتە: لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ.

ئینجا بزانە: ئەو ناپەسندیە لە کاتێکدایە: کە خواردنەکە بە ماڵێکی وەها دروست نەکرابێ: کە بەشی شێتو یەتیمی تێدا بێ، ئەگینا: حەرامە، کەوابو: چارەی ئەو مەسەلەیە ئەمەیە: دراوسێو خزمە دوورەکانی مردووەکە خواردەمەنی دروست بکەنو بیبەخشنە ژنو منداڵو خزمە نزیکەکانی مردووەکە، جا ئەگەر ئەوان بیدەنە مێوانەکانی تازیە ناپەسند نیە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

ئەوەش وا دەگەیەنێ: ئەگەر خەڵکی گەڕەکەکە، یان دێیەکە بە خۆشی خۆیان خواردن بدەنە مێوانەکانی تازیە، ئەویش ناپەسند نیە، چونکە دانیشتن بۆ تازیە—کە ناپەسندە— مەسەلەیەکە، نان دانیش مەسەلەیەکیترە، وَاللهُ أعْلَم.

ئینجا بزانە: چلە، واتە: بیرەوەریو تازیە نویکردنەوە لە دوای چل ڕۆژ، (بدعة)یەکی ناشیرنە، هەروەك لە (بجيرمي)دا فەرموويەتی.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی سەردانی نەخۆش ﴾

سوننەتە سەردانی نەخۆشی موسوڵمان بکا، جا نەخۆشەکە: خزم بێ، یان نا، دۆست بێ، یان نا، بیناسێ، یان نا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا عَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ لَمْ يَزَلْ فِي خُرْفَةِ الْجَنَّةِ﴾ رواه مسلم والترمذي واللفظ لە، هەر کاتێك موسڵمان سەردانی نەخۆشێکی موسڵمان بکا، تا دەگەڕێتەوە هەر لە میوە چنینی بەهەشتدا دەبێ.

هەروەها سەردانی نەخۆشی (أهل الذمة)=جولەکەو گاوریش سوننەتە، ئەگەر خزم بێ، یان دراوسێ بێ، یان چاوەڕوانی ئیسلامبوونی لێبکرێ، ئەگەر نا: سەردانەکە سوننەت نیە، بەڵکو دروستە ﴿عَنْ أَنَس‌ﷺ: كَانَ غُلاَمٌ يَهُودِيٌّ يَخْدُمُ النَّبِيَّﷺ فَمَرِضَ، فَعَادَهُ النَّبِيُّﷺ فَقَالَ لَهُ: أَسْلِمْ. فَأَسْلَمَ﴾ رواه البخاري، کوڕێکیجولەکە خزمەتی پێغەمبەریﷺ دەکرد، ئینجا نەخۆش کەوتو پێغەمبەرﷺ سەردانی کردو فەرمووی: ببە موسڵمان. ئەویش موسڵمان بوو.

ئینجا بزانە: سوننەت نیە سەردانی نەخۆشی ستەمکارو بیدعەچی بکا، ئەگەر تۆبەیان لێ ڕەچاو نەکرێ، هەروەها ئەگەر نەخۆشەکە بە هۆی سەردان تووشی ئازارو ناخۆشی دەبو، ئەو کاتە سەردانی ناپەسندە، هەروەها سوننەتە: سەردانەکە جار جارە بێ، مەگەر خزم، یان دۆستی نەخۆشەکە بێو نەخۆشەکە دڵی پێی خۆش ببێ، ئەو کاتە گشت ڕۆژێك سوننەتە، هەروەها ناپەسندە: زۆر لە لای نەخۆشەکە بمێنێتەوە، مەگەر نەخۆشەکە داوای مانەوەی لێبکا، ئەو کاتە سوننەتە بمێنێتەوە.

هەروەها سوننەتە: دڵی نەخۆشەکە خۆش بکاو بڵێ: ﴿لاَبَأْسَ طَهُورٌ إِنْ شَاءَاللهُ﴾ رواه البخاري، هیچ نیە إن شاءَ الله ئەم نەخۆشیە پاککەرەوەی گوناهەکانتە. هەروەها دوعای شیفای بۆ بکاو حەفت جار بڵێ: ﴿أَسْأَلُ اللهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيَكَ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، لە خوایگەورەی خاوەنی عەرشیگەورە دەپاڕێمەوە شیفات بداتێ. جا ئەو دوعا بۆکردنە لە حاڵەتێکدایە: کە نەخۆشەکە ژیانی موسڵمانانی نەبێ، ئەگینا: نابێ دوعای بۆ بکا، بەڵکو دوور نیە سوننەت بێ: دوعای مردنی لێبکا.

ئینجا بزانە: ناپەسند نیە نەخۆشەکە ناڵە ناڵ بکا، بەلام وا سوننەتە: زیکریخوا بکاو قورئان بخوێنێو دوعا بۆ خۆی بکا ﴿عَنْ عَائِشَةَرَضِيَ اللهُ عَنْهَا: كَانَ النَّبِيُّﷺ إِذَا اشْتَكَى يَقْرَأُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ وَيَنْفُثُ﴾رواه الشيخان، کە پێغەمبەرﷺ نەخۆش دەبو، (قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ)و (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ)و (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) لە سەر خۆی

(كِـتابُ الـزَّكاة)
(بابُ زَكاةِ الْحَيَوانِ)

إِنَّـمَـا تَجِـبُ مِـنْـهُ فِـى الـنَّعَـمِ: وَهِـيَ الإِبِـلُ وَالْـبَقَـرُ وَالْـغَـنَـمُ،

دەخوێنـدن و فـووی دەكـردە خـۆی. هـەروەها ئەگـەر یـەكێكیش نـەخۆش كـەوتبا، پێغەمبەرﷺ ئەو سێ سورەتانەی لە سەر دەخوێندن و فووی لێدەكرد. جا ناوەڕۆكی ئەم پاشكۆیە لە زۆربەی سەرچاوەكان وەرگیراوە.

اَلْحَمْدُ للهِ لێرەدا پەرتووكی نوێژەكان تەواو بوو، پەرتووكی زەكاتی بە دوادا دێ، إن شاء الله تعالى.

﴿ كِتَابُ الزَّكَاة: پەرتووكی زەكات ﴾

زەكات سێیەمین ڕوكنی ئیسلامە، لە مانگی (شوال)ی ساڵی دووەمی كۆچیدا واجب كراوە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ نوێژ بكەن و زكات بدەن. پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَن لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَحَجِّ الْبَيْتِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ﴾ رواه الشيخان، ئایینی ئیسلام لە پێنج ڕوكن پێك هاتوە: شادە هێنان، نوێژكردن، زەكاتدان، حەج كردن، بەڕۆژوبوونی ڕەمەزان.

كەوابو: هەر كەسێك لە ناو موسڵمانان گەورە بوبێ و باوەڕی بە واجببوونی زەكات نەبێ، ئەوە كافرە و وەكو موسڵمانی كافربوو بڕیاری كوشتنی لە سەر دەدرێ، بەڵام ئەگەر باوەڕی بە واجببوونی زەكات هەبو و لە بەر بەخیلی زەكاتی نەدەدا، ئەوە كافر نابێ، بەڵام بە زۆر زەكاتەكەی لێوەردەگیرێ.

جا ئەگەر یەكێك، یان كۆمەڵێك بە پشتیوانی جەنگو چەك هەر ڕقەكاریی كردو زەكاتی نەدا، واجبە: موسڵمانان جەنگی لەگەڵ بكەن و زەكاتەكەی لێوەربگرن، هەروەك (ئیمامی (أبوبكر)و سەحابەكانﷺ جەنگیان لەگەڵ زەكاتنەدەرەكان كرد)و (بخاري و مسلم) گێڕاویەتیانەوە، لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر كەسێك تازە موسڵمان بوو، یان لە شوێنێكی دوور لە موسڵمانان پێگەیشتبو، بۆیێ باوەڕی بە واجببوونی زەكات نەبو، ئەوە یەكەمجار كافر نابێ، بەڵكو پێی دەگوترێ: زەكات واجبە، ئینجا ئەگەر لەمەودوا باوەڕی نەبو، ئەو كاتە كافر دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ بَابُ زَكَاةِ الْحَيَوَانِ: باسی زەكاتی ئاژەڵ ﴾

(إِنَّمَا تَجِبُ) زەكات واجبە (مِنْـهُ) لە چینی ئاژەڵ، تەنها (فِـى النَّعَمِ) لەو چوار جۆرەی پڕ لە نیعمەتن (وَهِـيَ) ئەو چوارانە: (اَلإِبِلُ) ووشترو (وَالْبَقَـرُ) ڕەشەووڵاغ و (وَالْـغَنَمُ)

لاالْخَيْلُ وَالرَّقِيقُ وَالْمُتَوَلَّدُ مِنْ غَنَمٍ وَظَبَاءٍ، وَلاَ شَيْءَ فِي الإِبِلِ حَتَّى تَبْلُغَ خَمْسـاً فَفِيهَـا شَاةٌ، وَفِي عَشْرٍ شَاتَان، وَخَمْسَ عَشَرَةَ ثَلاَثٌ، وَعِشْرِينَ أَرْبَعٌ، وَخَمْسٍ وَعِشْرِينَ بِنْـتُ مَخَاضٍ، وَستٌ وَثَلاَثِينَ بِنْتُ لَبُون، وَستٌ وَأَرْبَعِينَ حِقَّةٌ، وإِحْدى وَستِّينَ جَذَعَةٌ، وَستٌ وَسَبْعِينَ بِنْتَا لَبُون، وإِحْدى وَتِسْعِينَ حِقَّتَان، وَمِأَةٍ وَإِحْدى وَعِشْرِينَ ثَلاَثُ بَنَاتِ لَبُون،

کارەگەلە، واتە: بزنو مەڕ، کەوابو: جگە لەو چوار جۆرە لە هیچ ئاژەڵێکیتردا زەکات واجب نیە، هەروەك دەفەرموێ:

(لاَ الْخَيْـلُ) لـە وولاغەبـەرزەدا-واتـە: ئەسـپو مـاین- زەکـات واجب نیـە، هـەروەها لـە کـەرو هێستریشـدا زەکـات واجـب نیـە (وَالرَّقِيـقُ) هـەروەها لـە کۆیلەشـدا زەکـات واجـب نیـە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي عَبْدِهِ وَلاَ فَرَسِـهِ صَـدَقَةٌ﴾ رواه الشيخان، لە سەر موسڵمان واجب نیە: لە کۆیلەیو لە وولاغەبـەرزەکانیدا زەکات بدا. (وَالْمُتَوَلَّدُ) هـەروەها لەو ئاژەڵەشدا واجب نیە: کە (مِنْ غَنَمٍ وَظِبَـاءٍ) لـە کارەگـەلو ئاسـك لـە دایك بوبێ، یـان لـە مانگای کەیی‌و گای کێوی لە دایك بوبێ، یان لە نێری کەیی‌و بزنە کێوی لە دایك بوبێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر وولاغە بەرزەو ئاژەڵەکانیتریش بۆ بازرگانی بکـڕێن، ئـەو کاتـە زەکـاتی بازرگانییان تێدا واجبە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ زەکاتی ووشتر ﴾

(وَلاَ شَيْءَ فِي الإِبِلِ) هـیچ زەکـات واجـب نیـە لـە ووشـتردا (حَتَّـى تَبْلُـغَ خَمْسـاً) تـا ژمارەیـان دەگاتە پێنج ووشتر (فَفِيها شَاةٌ) لەو پێنج ووشترانەدا مـەڕێك، یـان بزنێـك واجبـە: لـە زەکـات بدرێ (وَفِي عَشْرٍ) لە دە ووشتردا (شَاتَانِ) دوو مەڕ، یان دوو بزن واجبن (وَخَمْسَ عَشَرَةَ) لـە پانزە ووشتردا (ثَلاَثٌ) سێ مەڕ، یـان سـێ بـزن (وَعِشْـرِينَ) لـە بیسـت ووشـتردا (أَرْبَـعٌ) چـوار مەڕ، یان چوار بزن، پێغەمبەرﷺدەفـەرموێ: ﴿فِي أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الإِبِلِ فَمَا دُونَهَا الْغَـنَمُ: فِي كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ﴾رواه البخـاري، لـە بیسـتو چـوار ووشـتر بـەرەو خـوارتر، کارەگـەل لـە زەکات دەدرێ: لە هەر پێنج ووشترێکدا مەڕێك، یان بزنێك واجبە.

(وَخَمْسٍ وَعِشْرِينَ) لە بیستو پێنج ووشتردا (بِنْـتُ مَخَـاضٍ) فەرخـە ووشـترێکی مـێی یـەك ساڵە واجبە (وَستٌ وَثَلاَثِينَ) لـە سـیو شـەش ووشـتردا (بِنْـتُ لَبُـونٍ) ووشـترێکی مـێی دوو ساڵە واجبە (وَستٌ وَأَرْبَعِينَ) لە چلو شـەش ووشـتردا (حِقَّـةٌ) ووشـترێکی مـێی سـێ سـاڵە واجبە (وإِحْدَى وَستِّينَ) لـە شەسـتو یـەك ووشـتردا (جَذَعَـةٌ) ووشـترێکی مـێی چـوار سـاڵە واجبە (وَستٌ وَسَبْعِينَ) لـە حـەفتاو شـەش ووشـتردا (بِنْتَـا لَبُـونٍ) دوو ووشـتری مـێی دوو ساڵە واجبە (وإِحْدَى وَتِسْعِينَ) لە نەوەدو یـەك ووشـتردا (حِقَّتَـانِ) دوو ووشـتری مـێی سـێ ساڵە واجبە (وَمِأَةٍ وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ) لە سەدو بیستو یەك ووشتردا (ثَلاَثُ بَنَاتِ لَبُـونٍ) سـێ ووشتری مێی دوو ساڵە واجبن.

ثُمَّ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُون وَكُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وَبِنْتُ الْمَخَاضِ لَهَا سَنَةٌ، وَاللَّبُون سَنَتَان، وَالْحِقَّةُ ثَلاَثٌ، وَالْجَذَعَةُ أَرْبَعٌ، وَالشَّاةُ جَذَعَةُضَأْن لَهَا سَنَةٌ وَقِيلَ سِتَّةُ أَشْهُرٍ، أَوْ ثَنِيَّةُمَعزٍ لَهَا سَنَتَانِ وَقِيلَ سَنَةٌ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ مُخَيَّرٌ بَيْنَهُمَا، وَلاَ يَتَعَيَّنُ غَالِبُ غَنَمِ الْبَلَدِ،

(ثُمَّ) ئینجا کە ژمارەی ووشترەکان گەیشتە سەدو سیو بە سەرەوەتر (فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ) لە گشت چل ووشترێکدا (بِنْتُ لَبُونٍ) ووشترێکی مێی دوو ساڵە دەدرێو (وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ) لە گشت پەنجا ووشترێکیشدا (حِقَّةٌ) ووشترێکی مێی سێ ساڵە دەدرێ، هەروەك لە حەدیسی (البخاري وأصحاب السنن)دا گێڕدراوەتەوە، بۆ وێنە: لە سەدو سی‌دا: دوو (بنت لبون)و یەك (حقة) واجبن، چونکە دوو چلو یەك پەنجای تێدایە، هەروەها لە سەدو چل دا: دوو (حقة)و یەك (بنت لبون) واجبن، چونکە دوو پەنجاو یەك چلی تێدایەو، لە سەدو پەنجادا: سێ (حقة) واجبن، چونکە سێ پەنجای تێدانە...بەو جۆرە.

(وَبِنْتُ الْمَخَاضِ) فەرخە ووشتری یەك ساڵە ئەمەیە: (لَهَا سَنَةٌ) تەمەنی ساڵێك بوبێو گەیشتبێتە ساڵی‌دووەم، واتە: لەو تەمەنە کەمتر دروست نیە لە زەکاتدا بدرێ (وَاللَّبُونِ) ووشتری دوو ساڵەش (سَنَتَانِ) تەمەنی دوو ساڵ تەواو بوبێو گەیشتبێتە ساڵی‌سێیەم (وَالْحِقَّةُ) سێ ساڵەش (ثَلاَثٌ) سێ ساڵی تەواو کردبێو گەیشتبێتە ساڵی‌چوارەم (وَالْجَذَعَةُ) چوار ساڵەش (أَرْبَعٌ) چواری تەواو کردبێو گەیشتبێتە ساڵی‌پێنجەم.

(وَالشَّاةُ) مەڕو بزنی زەکات تەمەنیان ئەمەیە: (جَذَعَةُ ضَأْنٍ) یان کاوڕێکی‌مێیە: کە (لَهَا سَنَةٌ) ساڵێکی تەواو کردبێ، یان ددانەکانی پێشەوەی کەوتبن، واتە: مەڕی لەو تەمەنە کەمتر دروست نیە لە زەکاتدا بدرێ (وَقِيلَ) لە فەرمودەیەکی بێ‌هێزدا (سِتَّةُ أَشْهُرٍ) شەش مانگی تەواو کردبن (أَوْ ثَنِيَّةُ مَعزٍ) یان چوشتیرێك، واتە: بزنێك (لَهَا سَنَتَانِ) دوو ساڵی تەواو کردبن، واتە: بزنی لەو تەمەنە کەمتر دروست نیە لە زەکاتدا بدرێ (وَقِيلَ) لە فەرمودەیەکی بێ‌هێزدا (سَنَةٌ) ساڵێکی تەواو کردبێ.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ مُخَيَّرٌ بَيْنَهُمَا) زەکاتدەر سەرپشکە لە نێوان کاوڕە یەك ساڵیەکەو چوشتیرە دوو ساڵیەکە: کامەیان لە زەکات بدا دروست دەبێ (وَلاَ يَتَعَيَّنُ) دیاری ناکرێ، واتە: مەرج نیە (غَالِبُ غَنَمِ الْبَلَدِ) ئەو جۆرە مەڕو بزنەی بە ئەغلەبی لە شاری زەکاتدا هەنە لە زەکات بدا، بەڵکو هەر جۆرە مەڕو بزنێکی شارەکە لە زەکات بدا، دروست دەبێ، بەڵام دروست نیە: جۆرێکی جیاوازی شوێنێکی‌تر لە زەکات بدا، مەگەر بەنرختر بێ، یان وەکو یەکتر بن، ئەو کاتە دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەو چوار چینە ووشترەی‌پابردوو-کە لە زەکاتدا دەدرێن- مەرجە: گشتیان مێ بن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام ئەو مەڕو بزنەی لە زەکاتی ووشتردا

وَأَنَّهُ يُجْزِئُ الذَّكَرُ، وَكَذَا بَعِيرُ الزَّكَاةِ عَنْ دُونِ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ، فَإِنْ عَدِمَ بِنْتَ الْمَخَاضِ فَابْنُ لَبُونٍ، وَالْمَعِيبَةُ كَمَعْدُومَةٍ، وَلاَ يُكَلَّفُ كَرِيمَةً لَكِنْ تَمْنَعُ ابْنَ لَبُونٍ فِي الأَصَحِّ،

دەدرێن مەرج نیە: مێ بن، بەڵکو (وَأَنَّهُ) لە فەرموودەی ڕاستتر (يُجْزِىءُ الذَّكَرُ) نێرینەی کارەگەل دروستە لە زەکاتی ووشتردا بدرێ، واتە: یان کاوڕە نێرێك، یان نێرییێك لە زەکات بدا، هەرچەند ووشترەکانیش گشتی مێ بن.

(وَكَذَا) هەروەها دروستە (بَعِيرُ الزَّكَاةِ) ووشترە مێیەکی زەکات بە تەواوی بدرێ: جا یەك ساڵە بێ، یان زیاتر (عَنْ دُونِ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ) لە زەکاتی کەمتر لە بیستو پێنج ووشتردا: لە جیاتی چوار مەڕ، یان سێ مەڕ، یان دوو مەڕ، یان یەك مەڕ، هەرچەند نرخی ووشترەکەش نەگاتە نرخی یەك مەڕ، چونکە ووشتری مێی یەك ساڵە لە زەکاتی بیستو پێنج ووشتردا دروست بوو، کەوابو: لە زەکاتی کەمتردا باشتر دروست دەبێ، بەڵام بۆیێ شەرع مەڕ، یان بزنی دانابو، تاکو زەرەرو زیان تووشی خاوەنەکەی نەبێ، جا ئەگەر ئەو دڵی بێ: ووشترێکی مێ بدا، ئەوە باشترەو تەواوی ووشترەکەش بە بەر واجب دەکەوێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ عَدِمَ بِنْتَ الْمَخَاضِ) جا ئەگەر خاوەنی بیستو پێنج ووشترەکە –لە کاتی واجیبوونی زەکاتدا– ووشتری مێی یەك ساڵەی نەبو لە زەکات بدا (فَابْنُ لَبُونٍ) ئەو کاتە دروستە: ووشترێکی نێری دوو ساڵە لە جیاتیی بدا، هەرچەندە نرخیشی لە یەك ساڵیە مێیەکە کەمتر بێ، هەروەها دروستیشە: مێیەکی یەك ساڵە بکڕێو لە زەکاتی بدا، جا ئەگەر نرخی نێرە دوو ساڵیەکە زیاتر بوو: نابێ خاوەنەکەی داوای ئەندازەی زێدەییەکە بکا، هەروەك لە (المجموع)دا، بە بەڵگەی حەدیسی(البخاری) فەرموویەتی.

(وَالْمَعِيبَةُ) ووشتری مێی یەك ساڵەی عەیبدار: وەك نەخۆش، یان شەلە، یان کوێر (كَمَعْدُومَةٍ) وەکو نەبوویی وایە، واتە: ئەگەر عەیبدارێکی مێی یەك ساڵەی هەبێ، وەك نەیبێ وایە، کەوابو: نێرە دوو ساڵیەکە دەدا، چونکە عەیبدار نابێتە زەکات.

(وَلاَ يُكَلَّفُ كَرِيمَةً) داوای ووشتریمێی یەك ساڵەی ڕێزدار لە خاوەنەکەی ناکرێ، لەو حاڵەتەی ووشترەکانی لاوازبن، چونکە پێغەمبەرﷺ بە(معاذ)ی فەرموو: ﴿فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْـوَالِهِمْ﴾ رواه الشيخان، ئاگاداربە: ئاژاڵە ڕێزدارەکانیان لە زەکاتدا لێ مەستێنە. (لَكِنْ تَمْنَعُ) بەڵام ئەو مێیە یەك ساڵیە ڕێزدارەی هەیەتی، قەدەغە دەکا (ابْنَ لَبُونٍ) ووشترە نێری دوو ساڵە لە زەکاتدا بدا (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: واجبە: ووشترێکی مێی یەك ساڵە بکڕێو لەجیاتی یەك ساڵیە ڕێزدارەکەی لە زەکات بدا، بەڵام ئەگەر بە خۆشیخۆی یەك ساڵیە ڕێزدارەکەی لە زەکات بدا، ئەوە خێرترە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

وَيُؤْخَذُ الْحِقُّ عَنْ بِنْتِ الْمَخَاضِ، لاَ لَبُونٍ فِي الأَصَحِّ، وَلَوِ اتَّفَقَ فَرْضَانِ: كَمِائَتَيْ بَعِيرٍ فَالْمَذْهَبُ لاَ يَتَعَيَّنُ أَرْبَعُ حِقَاقٍ، بَلْ هُنَّ أَوْ خَمْسُ بَنَاتِ لَبُونٍ، فَإِنْ وَجَدَ بِمَالِهِ أَحَدَهُمَا أَخَذَ، وَإِلاَّ فَلَهُ تَحْصِيلُ مَا شَاءَ، وَقِيلَ يَجِبُ الأَغْبَطُ لِلْفُقَرَاءِ،

هەروەها ئەگەر ووشترەكانى گشتى ڕێزدار بون، ئەو كاتەش واجبە: مێیە یەك ساڵیە ڕێزدارەكە كە لە زەكات بدا، هەروەك لە زۆربەى سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَيُؤْخَذُ الْحِقُّ) دروستە: ووشترە نێرى سێ ساڵەش لە زەكات وەربگیرێ ئەگەر خاوەنەكەى بە خۆشى خۆى بیدا (عَنْ بِنْتِ الْمَخَاضِ) لە جیاتى ووشترە مێى یەك ساڵە، بەو مەرجەى یەك ساڵیە مێیەكەى نەبێ، چونكە نێرە سێ ساڵیەكە لە نێرە دوو ساڵیەكەىڕابردوو خێرترە (لاَ لَبُونٍ) بەڵام دروست نیە: ووشترە نێرى سێ ساڵە، لە جیاتى ووشترە مێى دوو ساڵە بدرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەى ڕاستتردا، چونكە ئاژەڵى دوو ساڵە وەك سێ ساڵى بەهێزە، مێینەش لە نێرینە چاكترە.

(وَلَوِ اتَّفَقَ فَرْضَانِ) ئەگەر لە زەكاتى ووشتردا دوو جۆرە واجب ڕێك كەوتن (كَمِائَتَيْ بَعِيرٍ) وەك دووسەد ووشتر: كە پێنج چل، یان چوار پەنجاى تێدایە، لەو حاڵەتەدا (فَالْمَذْهَبُ) فەرموودەى ڕاستى مەزهەب ئەمەیە: (لاَ يَتَعَيَّنُ أَرْبَعُ حِقَاقٍ) دیار ناكرێ، واتە: واجب نیە چوار ووشترى مێى سێ ساڵە بدا (بَلْ هُنَّ) بەڵكو: یان ئەو چوارانە دەدا: بە حیسابى چوار پەنجایەكان (أَوْ خَمْسُ بَنَاتِ لَبُونٍ) یان پێنج ووشترى مێى دوو ساڵە دەدا: بە حیسابى پێنج چلەكان (فَإِنْ وَجَدَ) جا ئەگەر زەكاتوەرگر دەستى كەوت (بِمَالِهِ) لە ماڵى زەكاتدەرەكەدا (أَحَدَهُمَا) تەنها جۆرێك لەو دووانەىڕابردوو بە تەواوى، واتە: یان چوارى تەواو، یان پێنجى تەواو (أَخَذَ) واجبە: زەكاتوەرگرەكە ئەو جۆرە وەربگرێو نابێ داواى وەدەستهێنانى جۆرەكەىترى لێبكا، هەرچەند سوودیشى زۆرتر بێ.

هەروەها ئەگەر جۆرێكى بە تەواوى هەبو و جۆرەكەىتریشى بە ناتەواوى، یان بە عەیبدارى هەبو، ئەو كاتەش واجبە: جۆرە تەواوەكە وەربگرێ، چونكە ناتەواو و عەیبدار بە نەبوویى دادەندرێن، هەروەك لە (المجموع)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لە ماڵى زەكاتدەرەكەدا هیچ جۆرێك –لەو دووانە– بە تەواوى نەبون، واتە: هەر نەبیبون، یان هیچ جۆرێك ژمارەى تەواو نەدەبو، یان عەیبدار بون، لەو حاڵەتانەدا (فَلَهُ تَحْصِيلُ مَا شَاءَ) بۆ زەكاتدەرەكە دروستە: كامەیان حەز دەكا وە دەستى بێنێ، یان ژمارەى جۆرێكیان تەواو بكا، بە كڕین، یان بە قەرز، جا واجبە: زەكاتوەرگرەكەش پێى ڕازى بێو لێى وەربگرێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكى بێهێزدا: (يَجِبُ الأَغْبَطُ لِلْفُقَرَاءِ) كامەیان باشترە بۆ هەژاران واجبە: ئەویان وەدەست بێنێ.

وَإِنْ وَجَدَهُمَا فَالصَّحِيحُ تَعَيُّنِ الأَغْبَط، وَلاَ يُجْزِئُ غَيْرُهُ إِنْ دَلَّسَ أَوْ قَصَّرَ السَّاعِي، وَإِلاَّ فَيُجْزِئُ، وَالأَصَحُّ وُجُوبُ قَدْرِالتَّفَاوُت، وَيَجُوزُ إِخْرَاجُهُ دَرَاهِمَ، وَقِيلَ يَتَعَيَّنُ تَحْصِيلُ شِقْصٍ بِه، وَمَنْ لَزِمَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ فَعَدِمَهَا وَعِنْدَهُ بِنْتُ لَبُون دَفَعَهَا وَأَخَذَ شَاتَيْنِ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَماً، أَوْ بِنْتُ لَبُون فَعَدِمَهَا دَفَعَ بِنْتَ مَخَاضٍ مَعَ شَاتَيْنِ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَماً،

(وَإِنْ وَجَدَهُمَا) ئەگەر هەردوو جۆرەکەی‌پرابردووی لـە ماڵەکـەی‌دا بـە تـەواوی دەست کـەوتن (فَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست: (تَعَيُّنُ الأَغْبَط) کامـەیان بـۆ هـەژاران باشـترە ئـەویان دیـاری دەکرێ‌و لێ‌یەوەردەگیرێ‌و (وَلاَ يُجْزِىءُ غَيْرُهُ) جگە لـە باشـترەکە، جـۆرێکی‌تر دروسـت نابـێ‌و بـە بـەر زەکـات ناکـەوێ (إِنْ دَلَّسَ) ئەگـەر زەکاتدەرەکـە فێڵـی کردبـێ: وەك باشـترەکەی شـاردبێتەوە (أَوْقَصَّرَ السَّاعِي) یـان زەکاتوەرگرەکـە کەمتەرخـەمی‌ی کردبـێ: وەك هـەوڵی نەدابێ باشـترەکە وەربگـرێ، کـەوابو: ئەمـەیان دەگەڕێندرێتـەوە بـۆ خاوەنەکـەی‌و یـەکێکی باشتری لێوەردەگیرێ.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر هیچ لایەك کەمتەرخەمی‌و فێڵـی نـەکردبو (فَيُجْزِىءُ) ئـەو کاتـە دروسـت دەبێ‌و بە بەر زەکـات دەکـەوێ، بـەڵام ناتـەواوە، کـەوابو: (وَالأَصَحُّ) فـەرموودەی ڕاسـتتر (وُجُوبُ قَدْرِالتَّفَاوُت) واجبـە: خاوەنەکـەی ئەنـدازەی جیـاوازی نرخـی ئەمـەیان‌و باشـترەکە بـدا؟ تـاکو ناتەواویەکـە پـڕ بکرێتـەوە (وَيَجُـوزُ إِخْرَاجُـهُ دَرَاهِـمَ) دروسـتە: بـە ئەنـدازەی جیاوازیەکە پارەی شـوێنەکە بداتـە زەکاتوەرگرەکـە (وَقِيـلَ) لـە فەرموودەیـەکی بێ‌هێزدا (يَتَعَيَّنُ تَحْصِيلُ شِقْصٍ بِهِ) واجبە: بە ئەندازەی جیاوازیەکە بەشێکی ووشترێك پەیدا بکاو تەسلیمی زەکاتوەرگرەکەی بکا.

ئینجا بزانە: ئەگەر زەکاتدەر ووشتری لەو تەمەنەی نەبو: کە واجبە لـە زەکاتـدا بیـدا، ئـەو کاتە بۆی دروستە: پلەیەك بە سەرەوەتر بداو (جُبْران): پڕکردنەوەیـەك لەزەکاتوەرگرەکـە وەربگرێتـەوە، یـان پلەیـەك بـەرەو خـوارتر بـداو (جُبْـران): پڕکردنەوەیـەکیش بداتـە زەکاتوەرگرەکـە، هـەر پڕکردنەوەیـەکیش بریتی‌یـە: یـان لـە دوو مـەڕ، یـان لـە بیسـت دیرهەمی زیو، کەوابو:

(وَمَنْ لَزِمَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ) هەر کەسێك لە سەری واجب بوو: ووشـترێکی مـێ‌ی یـەك سـاڵە لـە زەکاتدا بدا (فَعَدِمَهَا) ووشترەکەشی نەبو، بەڵام (وَعِنْدَهُ بِنْـتُ لَبُـونٍ) ووشـترێکی مـێ‌ی دوو ساڵەی هەبو (دَفَعَهَا) دروستە: ووشـترە دوو سـاڵیەکە بـداو (وَأَخَـذَ شَـاتَيْنِ) پڕکردنـەوەش: یان دوو مەڕ وەربگرێتەوە (أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا) یان بیست دیرهەم.

هـەروەها (أَوْ بِنْـتُ لَبُـونٍ) یـان ئەگـەر ووشـترێکی مـێ‌ی دوو سـاڵەی لـە سـەر واجـب بـوو (فَعَدِمَهَا) ووشترەکەشـی نـەبو (دَفْـعَ بِنْـتَ مَخَـاضٍ) دروسـتە پلەیـەك دابـەزێ‌و ووشـترێکی مێ‌ی یەك ساڵە بدا (مَعَ شَاتَيْنِ) پڕکردنەوەش: یان دوو مەڕ لەگەڵ بدا (أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا)

أَوْ حِقَّةً وَأَخذَ شَاتَيْنِ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَماً، وَالْخِيَـارُ فِي الشَّـائَيْنِ وَالـدَّرَاهِمِ لِـدافِعِهَا، وَفِي الصُّعُودِ وَالنُّزُولِ لِلْمَالِكِ فِي الأَصَحِّ، إلاَّ أَنْ تَكُونَ إِبِلُهُ مَعِيبَةً، وَلَهُ صُعُودُ دَرَجَتَـيْنِ وَأَخْذُ جُبْرانَيْنِ وَنُزُولُ دَرَجَتَيْنِ مَعَ جُبْرانَيْنِ بِشَرْطِ تَعَذُّرِ دَرَجَةٍ فِي الأَصَحِّ، وَلاَ يَجُـوزُ أَخْذُ جُبْرانٍ مَعَ ثَنِيَّةٍ بَدَلَ جَذَعَةٍ عَلَى أَحْسَنِ الْوَجْهَيْنِ، قُلْتُ: الأَصَـحُّ عِنْـدَالْجُمْهُورِ الْجَوَازُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

یان بیست دیرهەم (أَوْ حِقَّةً) یان پلەیەك سەرکەوێ‌و ووشترێکی مێی سێ ساڵە بدا (وَأَخذَ شَاتَيْنِ) پڕکردنەوەش: یان دوو مەڕ وەربگرێتەوە (أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمَاً) یان بیست دیرهەم، هەروەك لە حەدیسی (البخاري)دا گێڕدراوەتەوە.

(وَالْخِيَارُ) سەرپشکی (فِي الشَّاتَيْنِ وَالدَّرَاهِمِ) لە نێوان دوو مەڕەکەو بیست دیرهەمەکەدا: (لِدَافِعِهَا) بۆ ئەو کەسەیە: کە پڕکردنەوەکە دەدا: جا زەکاتدەر بێ، یان زەکاتوەرگر، واتە: سەرپشکە: یان دوو مەڕەکە دەدا، یان بیست دیرهەمەکە دەدا، بەڵام (وَفِي الصُّعُودِ) لە سەرکەوتنی پلەیەك‌و (وَالنُّزُولِ) لە دابەزینی پلەیەکدا (لِلْمَالِكِ) سەرپشکی بۆ زەکاتدەرەکەیە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (إِلاَّ أَنْ تَكُونَ إِبِلُهُ مَعِيبَةً) مەگەر ووشترەکانی عەیبدار بن، ئەو کاتە دروست نیە: پلەیەك سەرکەوێ بۆ ووشترێکی عەیبدارو داوای پڕکردنەوەش بکا.

(وَلَهُ) بۆ زەکاتدەرەکە دروستە: (صُعُودُ دَرَجَتَيْنِ) دوو پلە سەرکەوێ: وەك لە جیاتی ووشتری یەك ساڵە، ووشترێکی سێ ساڵە بدلو (وَأَخْذُ جُبْرَانَيْنِ) دوو پڕکردنەوەش وەربگرێ، واتە: یان چوار مەڕ، یان چل دیرهەم (وَنُزُولُ دَرَجَتَيْنِ) هەروەها بۆی دروستە: دوو پلە دابەزێ: وەك لەجیاتی سێ ساڵە: یەك ساڵیەك بدا (مَعَ جُبْرَانَيْنِ) دوو پڕکردنەوەش لەگەڵ بدا، بەڵام سەرکەوتن‌و دابەزینەکە (بِشَرْطِ تَعَذُّرِ دَرَجَةٍ) بەو مەرجەی پلەی نزیکتر نەبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەواتە: ئەگەر دوو ساڵەی هەبێ، دروست نیە: سەرکەوێ بۆ سێ ساڵەو دروستیش نیە: دابەزێ بۆ یەك ساڵە.

(وَلاَ يَجُوزُ) دروست نیە (أَخْذُ جُبْرَانٍ) زەکاتدەرەکە پڕکردنەوەیەك وەربگرێتەوە (مَعَ ثَنِيَّةٍ) کە لەگەڵ ووشترێکی مێی پێنج ساڵەدایەو لە زەکاتدا داویەتی (بَدَلَ جَذَعَةٍ) لە جیاتی ووشتری چوار ساڵە (عَلَى أَحْسَنِ الْوَجْهَيْنِ) لە سەر جوانترینی دوو فەرموودەکان، بەڵام (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ عِنْدَالْجُمْهُورِ) فەرموودەی ڕاستتر لە لای کۆمەڵە زۆرەکەی زانایان (الْجَوَازُ) دروستە: پێنج ساڵیەکە لەجیاتی چوار ساڵیەکە بدلو پڕکردنەوەش وەربگرێتەوە، بەو مەرجەی چوار ساڵیەکەی نەبێ (وَاللهُ أَعْلَمُ) کەوابو: ئەگەر بێ‌وەرگرتنی پڕکردنەوە بیدا، خێری زیاترە، بەڵام دروست نیە: فەرخە ووشترێکی

وَلاَ تُجْزِىءُ شَاةٌ وَعَشَرَةُ دَرَاهِمَ، وَتُجْزِئُ شَاتَانِ وَعِشْرُونَ لِجُبْرَانَيْنِ. وَلاَالْبَقَـرِ حَتَّى تَبْلُغَ ثَلاَثِينَ فَفِيهَا تَبِيعٌ ابْنُ سَنَةٍ، ثُمَّ فِي كُلِّ ثَلاَثِينَ تَبِيعٌ، وَكُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةٌ لَهَا سَنَتَانِ.

وەها بدا: کە تەمەنی لە ساڵێك کەمتر بێ، هەرچەند پڕکردنەوەش لەگەڵ بدا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ تُجْزِئُ) دروست نابێ: لە یەك پڕکردنەوەدا زەکاتدەر (شَاةٌ وَعَشَرَةُ دَرَاهِمَ) مەڕێكو دە دیرهەم بدا، چونکە دروست نیە: یەك پڕکردنەوە پارچە بکرێ، بەڵام ئەگەر پڕکردنەوەکە لە لایەن زەکاتوەرگرەکە دەدراوە، زەکاتدەرەکەش پێی ڕازی بوو، ئەو کاتە دروستە پارچە بکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها دروستە: دوو پڕکردنەوە لێك جیاواز بن، کەوابو: (وَتُجْزِئُ) دروست دەبێ: (شَاتَانِ) دوو مەڕ لە لایەکو (وَعِشْرُونَ) بیست دیرهەم لە لایەکیتر (لِجُبْرَانَيْنِ) بۆ دوو پڕکردنەوە، ئینجا بزانە: ئەو پڕکردنەوەیە تایبەتە بە زەکاتی ووشتر، واتە: لە زەکاتی ڕەشە ووڵاغو مەڕو بزندا نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ زەکاتی ڕەشەووڵاغ ﴾

(وَلاَالْبَقَرِ) هیچ زەکات واجب نیە لە ڕەشەووڵاغدا (حَتَّى تَبْلُغَ ثَلاَثِينَ) تا دەگاتە سی سەر، جیاوازی نیە: گشتی مانگا بێ، یان گامێش بێ، یان لەو دووانە تێکەڵ بێ (فَفِيهَا) واجبە: لە زەکاتی سی سەردا (تَبِيعٌ) گوێلکێکی نێر بدرێ، کە (ابْنُ سَنَةٍ) ساڵێکی تەواو کردبێ‌و گەیشتبێتە ساڵی‌دووەم، واتە: لەو تەمەنە کەمتر دروست نابێ، جا ئەگەر گوێلکە مێیەك بەو تەمەنە لە زەکات بدا خێرترە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(ثُمَّ) ئینجا (فِي كُلِّ ثَلاَثِينَ) لە گشت سی سەرێکدا: (تَبِيعٌ) گوێلکە نێرێك واجبەو (وَكُلِّ أَرْبَعِينَ) لە گشت چل سەرێکدا: (مُسِنَّةٌ) مێنگوینێك واجبە لە زەکاتدا بدرێ: کە (لَهَا سَنَتَانِ) دوو ساڵی تەواو کردبێ‌و گەیشتبێتە ساڵی‌سێیەم ﴿عَنْ مُعَاذٍ ﷺ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِلَى الْيَمَنِ وَأَمَرَنِي أَنْ آخُذَ مِنْ كُلِّ ثَلاَثِينَ بَقَرَةً: تَبِيعاً أَوْ تَبِيعَةً، وَمِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ: مُسِنَّةً﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، پێغەمبەر ﷺ ناردمی بۆ (يَمَنْ)و فەرمانی دامێ: لە گشت سی ڕەشەووڵاغێکدا: گوێلکێکی یەك ساڵەی نێر، یان مێ وەربگرم، لەگشت چل ڕەشە ووڵاغێکیشدا مێنگوینێکی دوو ساڵە وەربگرم.

کەوابو: لە شەست سەردا: دوو گوێلك واجبن، لە حەفتادا: گوێلکێكو مێنگوینێك واجبن، جا ئەگەر دوو جۆرە واجب ڕێك کەوتن: وەك سەدو بیست ڕەشە ووڵاغ، ئەوە ئەگەر حەز دەکا: چوار گوێلك دەدا بە حیسابی چوار سییەکان، یان سێ مێنگوین دەدا بە حیسابی سێ چلەکان، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلاَالْغَنَم حَتَّى تَبْلُغَ أَرْبَعِينَ فَشَاةٌ جَذَعَةُ ضَأْن أَوْ ثَنِيَّةُ مَعز، وَفِي مِأَة وَإِحْدَى وَعِشْــرِينَ شَاتَان، وَمِأَتَيْنِ وَوَاحِدَة ثَلاَثٌ، وَأَرْبَعمِأَة أَرْبَعٌ، ثُمَّ فِي كُلِّ مِأَة شَاةٌ.

﴿ زەكاتی مەڕ و بزن ﴾

(وَلاَالْغَنَمِ) هیچ زەكات واجب نیە لە بزنو مـەڕدا (حَتَّـى تَبْلُـغَ أَرْبَعِينَ) تـا دەگاتـە چـل سـەر، جیاوازی نیە: گشتی بزن بێ، یان گشتی مەڕ بێ، یان لـەو دووانـە تێكـەڵ بـێ، نێـر بـێ، یـان مێ بێ (فَشَاةٌ) یەك مەڕ، یان یەك بزن واجبە لە زەكاتی چل سـەرەكەدا بـدرێ، واتـە: (جَذَعَةُ ضَأْنٍ) كاوڕێكی مێی یەك ساڵە (أَوْ ثَنِيَّـةُ مَعْزٍ) یـان چوشـتێرێكی دوو سـاڵە، واتـە: لـەو دوو تەمەنە كەمتر هیچیان دروست نابن، هەروەك ڕوونمان كردەوە.

(وَفِي مِأَةٍ وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ) لە سەدو بیستو یەك سـەردا (شَـاتَان) دوو مـەڕ، یـان دوو بـزن لە زەكاتدا واجبن (وَمِأَتَيْنِ وَوَاحِدَةٍ) لە دووسـەدو یـەك سـەردا (ثَـلاَثٌ) سـێ مـەڕ، یـان سـێ بزن واجبن (وَأَرْبَعمِأَةٍ) لە چوارسەد سەردا (أَرْبَـعٌ) چـوار مـەڕ، یـان چـوار بـزن واجـبن (ثُـمَّ) ئینجا هەر بەو شێوەیە (فِي كُلِّ مِأَةٍ) لە هـەر سـەدێكدا (شَـاةٌ) مـەڕێك، یـان بزنێـك واجبـە، واتە: لە پێنج سەددا: پێنج، لە شەشسەددا: شەش...هتد.

﴿عَنْ أَنَس‌ﷺ: أَنَّ أَبَابَكْرٍﷺ كَتَبَ لَهُ: فَرَضَ رَسُولُ اللهِﷺ عَلَىالْمُسْلِمِينَ فِي صَدَقَةِ الْغَنَمِ فِــي سَائِمَتِهَا إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِأَة: شَاةٌ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِأَة إِلَــى مِــأَتَيْن: شَاتَان، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى مِأَتَيْن إِلَى ثَلاَثمِأَة: فَفِيهَا ثَلاَثٌ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى ثَلاَثمِأَةٍ: فَفِي كُلِّ مِــأَة شَاةٌ﴾ رواه البخاري وأصحاب السنن، لە زەكاتی مەڕو بزنـی لـەوەڕاودا پێغەمبـەرﷺ لـە سـەر موسڵمانانی واجب كردوە: لە چل سەر تا سەدو بیست سەر: تەنها یـەك سـەر زەكـات بـدرێ، لە سەدو بیست سەر زیاتر تا دووسەد سەر: تەنها دوو سـەر بـدرێن، لـە دووسـەد سـەر زیـاتر تا سێسەد سەر: تەنها سێ سەر بدرێن، ئینجا لە سێسـەد زیـاتر: لـە هـەر سـەدێكدا سـەرێك لە زەكات دەدرێ.

﴿ ئاگـاداری ﴾ یەكـەم: ئەگـەر خاوەنێـك ئاژەڵـەكانی لـە چـەند شـوێنێكدا پـەرت بـون، ئەو كاتەش هەروەك لە یـەك شـوێندابن ڕەفتـار دەكـا، بۆ وێنـە: ئەگـەر بیسـت مـەڕی لـە وڵاتێكدا هەبو، بیستیتریشی لە وڵاتێكیتردا هەبو، ئـەوە واجبـە: زەكـات بـدا، هـەروەها ئەگەر چل مەڕی لە وڵاتێكـدا هـەبو، چلیتریشـی لـە وڵاتێكیتـردا هـەبو، ئـەوەش تـەنها یــەك مــەڕ زەكــاتی لــە ســەرە، هەرچــەند وڵاتــەكانیش لێـك دوور بـن، هــەروەك لــە (نهاية)و(مغنى)دا فەرموویانە.

دووەم: لە زەكاتی ئاژەڵدا ئـەو ژمـارەی دەكەوێتـە نێـوان ڕادەكـانی زەكـات: وەك نێـوان پێنجو دە: لە زەكاتی ووشـتردا، نێوان چـلو سـەدوبیستویەك: لە زەكـاتی كارەگەلـدا،

(فَصْلٌ) إِن اتَّحَدَ نَوْعُ الْمَاشِيَةِ أَخَذَالْفَرْضَ مِنْهُ، فَلَوْ أَخَذَ عَنْ ضَأْن مَعزاً أَوْ عَكْسَهُ جَازَ فِيالأَصَحِّ بِشَرْط رِعَايَةِالْقِيمَةِ، وَإِن اخْتَلَفَ كَضَأْن وَمَعز فَفِي قَوْل يُؤْخَذُ مِنَ الأَكْثَر، فَإِن اسْتَوَيَا فَالأَغْبَطُ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يُخرِجُ مَا شَاءَ مُقَسَّطاً عَلَيْهِمَا بِالْقِيمَةِ، فَإِذَا كَانَ ثَلاثُونَ عَنْزاً وَعَشْرُ نَعجَات أَخَذَ عَنْزاً

نێوان سیو چل: له زەکاتی ڕەشەوڵاغدا ئەوانە گشتی لێبووردراوەو زەکاتی تێدا نیە، کەوابو: ئەگەر تۆ ووشتری هەبێ، چواریان بمرن هیچ کار لە زەکاتەکە ناکاو مەڕێك هەر واجب دەبێ، هەروەك له (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: له باسی جۆنیەتی زەکاتدانی ئاژەڵ ﴾

(إِنِ اتَّحَدَ نَوْعُ الْمَاشِيَةِ) ئەگەر ئاژەڵەکانی یەك جۆر بون: وەك گشت ووشترەکانی یەك قەپۆزی بن، یان گشتی دوو قەپۆزی بن، یان ڕەشەوڵاغەکان گشتی مانگا بن، یان گشتی گامێش بن، یان کارەگەلەکە گشتی مەڕ بێ، یان گشتی بزن بێ، ئەوە (أَخَذَ الْفَرْضَ مِنْهُ) زەکاتوەرگرەکە هەر لەو جۆرە ئاژەڵە زەکات وەردەگرێ، هەروەها دروستیشە: له جیاتی جۆرێك جۆرێکیتر وەربگرێ.

کەوابو: (فَلَوْ أَخَذَ عَنْ ضَأْنٍ مَعزاً) ئەگەر له جیاتی جۆری مەڕ، بزنی وەرگرت (أَوْ عَكْسَهُ) یان پێچەوانەکەی: له جیاتی جۆری بزن، مەڕی وەرگرت، یان لە جیاتی جۆری مانگا، گامێشی وەرگرت، یان پێچەوانەکەی، ئەوە (جَازَ) گشتی دروستە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە مەڕو بزن یەك ڕەگەزن، مانگاو گامێشیش یەك ڕەگەزن، بەڵام (بِشَرْطِ رِعَايَةِ الْقِيمَةِ) بە مەرجی ڕەچاوکردنی نرخی ئاژەڵە وەرگیراوەکە، واتە: نرخەکەی بگاتە نرخی ئەو ئاژەڵەی لە جۆری خۆی واجب بووەو وەرنەگیراوە.

(وَإِنِ اخْتَلَفَ) ئەگەر جۆری ئاژەڵەکان جیاواز بوو: (كَضَأْنٍ وَمَعزٍ) وەك کارەگەلەکەی لە مەڕو بزن تێکەڵ بێ، یان گاڕانەکەی لە مانگاو گامێش تێکەڵ بێ، یان ڕەوەی ووشترەکانی لە دوو قەپۆزیو یەك قەپۆزی تێکەڵ بێ (فَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (يُؤْخَذُ مِنَ الأَكْثَرِ) زەکاتەکە لەو جۆرە وەردەگیرێ: کە ژمارەی زۆرترە.

(فَإِنِ اسْتَوَيَا) جا ئەگەر هەردوو جۆرەکە ژمارەیان یەکسان بوو (فَالأَغْبَطُ) ئەو کاتە کامەیان بۆ هەژاران باشترە، ئەویان وەردەگیرێ، بەڵام (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّهُ يُخرِجُ مَا شَاءَ) زەکاتدەرەکە کامە جۆر حەز بکا: ئەویان لە زەکاتدا دەدا (مُقَسَّطاً) زەکاتەکەش بەش دەکا (عَلَيْهِمَا) لە سەر هەردوو جۆرەکە (بِالْقِيمَةِ) بەگوێرەی نرخەکەیان، واتە: هەر جۆرەو بەشە نرخی خۆی تێبینی دەکا:

بۆ وێنە: (فَإِذَا كَانَ ثَلاثُونَ عَنْزاً) هەر کاتێك سی بزنی هەبون (وَعَشْرُ نَعجَاتٍ) دە مەڕیشی هەبون، ئەوە دەکاتە چل سەر، کەوابو: (أَخَذَ عَنْزاً) زەکاتوەرگرەکە، یان بزنێك وەردەگرێ

أَوْ نَعْجَةٌ بِقِيمَةِ ثَلاَثَةِ أَرْبَاعِ عَنْزٍ وَرُبْعِ نَعْجَةٍ، وَلاَ تُؤْخَذُ مَرِيضَةٌ وَلاَ مَعِيبَةٌ إِلاَّ مِنْ مِثْلِهَــا، وَلاَ ذَكَرٌ إِلاَّ إِذَا وَجَبَ وَكَذَا لَوْ تَمَحَّضَتْ ذُكُوراً فِي الأَصَحِّ،

(أَوْ نَعْجَةً) یان مەڕێك وەردەگیرێ (بِقِيمَةِ ثَلاَثَةِ أَرْبَاعِ عَنْزٍ) نرخی بزنەكە، یان نرخی مەڕەكە بە ئەندازەی سێ چارێكی بزنێك بێو (وَرُبْعِ نَعْجَةٍ) بە چارێكی مەڕێك بێ، واتە: ئەگەر نرخی بزنەكە سەد دینار بوو و نرخی مەڕەكە دوو سەد دینار بوو، واجبە ئەو مەڕە، یان ئەو بزنەی لە زەكاتدا دەیدا: نرخەكەی سەدو بیستو پێنج دینار بێ، چونكە حەفتاو پێنج دینار سێ چارێكی نرخی بزنەكەیەو پەنجا دیناریش چارێكی نرخی مەڕەكەیە.

﴿ ئەو ئاژەڵانەی دروست نیە لە زەكاتدا بدرێن ﴾

یەكەم: (وَلاَ تُؤْخَذُ مَرِيضَةٌ) ئاژەڵی نەخۆش لە زەكاتدا وەرناگیرێ. دووەم: (وَلاَ مَعِيبَةٌ) ئاژەڵی عەیبدار لە زەكاتدا وەرناگیرێ، واتە: ئەو دوو ناتەواوانە وەبەر زەكات ناكەون (إِلاَّ مِنْ مِثْلِهَا) تەنها لە زەكاتی ئەو ئاژەڵانەدا نەبێ: كە گشتیان ناتەواو بن: بە هۆی نەخۆشی، یان عەیبداری، ئەو كاتە لە نەخۆشەكاندا نەخۆش دەدرێ، لە عەیبدارەكاندا عەیبدار دەدرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَلاَ يُخْرَجُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ وَلاَ ذَاتُ عَوَارٍ وَلاَ تَــيْسٌ إِلاَّ مَاشَاءَ الْمُصَدِّقُ﴾ رواه البخاري، لە زەكاتدا: ئاژەڵی پیر نادرێ، ئاژەڵی عەیبدار نادرێ، نێریش نادرێ، مەگەر زەكاتوەرگرەكە حەز بكاو بۆ هەژاران باشتر بێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئاژەڵەكان گشتیان نەخۆش، یان عەیبدار نەبون، بەڵكو ئاژەڵی ساغیشیان تێدا هەبو، ئەو كاتە واجبە: ئاژەڵی ساغ لە زەكاتدا بدرێ، لەگەڵ ڕەچاوكردنی نرخ، واتە: ئەگەر لە چل سەر بیستیان ساغو بیستیان نەخۆش بوو، واجبە: ئاژەڵێكی ساغ لە زەكاتدا بدا: كە نرخەكەی بە ئەندازەی نیوەی ساغێكو نیوەی نەخۆشێك بێ، جا ئەگەر هاتوو: لە ناو ئاژەڵەكاندا تەنها یەك سەر ساغ بوو، واجبە: ئاژڵێكی ساغ بدا.

هەروەها ئەگەر دوو ئاژەڵ زەكاتی لە سەر بون بەڵام تەنها دووانیان ساغ بون، واجبە: دوو ئاژەڵی ساغ بدلو نرخەكەشیان ڕەچاو دەكرێ، هەروەها ئەگەر دوو ئاژەڵ زەكاتی لە سەر بوو، بەڵام تەنها یەكێكی ساغی هەبو، ئەو كاتە ساغێكو نەخۆشێك لە زەكاتدا دەدلو نرخی ساغەكەش ڕەچاو دەكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

سێیەم: (وَلاَ ذَكَرٌ) ئاژەڵی نێر لە زەكاتدا وەرناگیرێو بە بەر ناكەوێ (إِلاَّ إِذَا وَجَبَ) تەنها لەو حاڵەتەدا نەبێ كە نێر واجب بێ: وەك گوێلكە نێرێك لە سی ڕەشەوولاغدلو، وەك كارگەلی نێر لە زەكاتی كەمتر لە بیستو پێنج ووشتر، كە باسمان كردن (وَكَذَا) هەروەها دروستە: ئاژەڵی نێر لە زەكاتدا بدرێ (لَوْ تَمَحَّضَتْ ذُكُوراً) ئەگەر گشت ئاژەڵەكانی نێر بون (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَفِي الصِّغَارِ صَغِيرَةٌ فِي الْجَدِيدِ، وَلاَ رُبَّى وَأَكُولَةٌ وَحَامِلٌ وَخِيَارٌ إِلاَّ بِرِضَا الْمَالِكِ،

بەلام ئەگەر گشتی نێر نەبون، بەڵکو ئاژەڵەکانی لە نێر و مێ تێکەڵ بون، ئەو کاتە واجبە: ئاژەڵی مێ لە زەکاتدا بدا، واتە: ئەگەر لە ناو ئاژەڵەکاندا تەنها یەکێك مێ هەبێ، واجبە: ئاژەڵێکی مێ لە زەکاتدا بدا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: ئاژەڵی بچووك واتە: کە نەگەیشتبێتە تەمەنی زەکات، لە زەکات وەرناگیرێ، لەو حاڵەتەی ئاژەڵەکانی گشتی گەورەبن، یان لە گەورەو بچووك تێکەڵ بن، واتە: هەر چەندەش تەنها یەك ئاژەڵ لە ناویاندا گەورە بێ، واجبە: ئاژەڵێکی گەورە لە زەکاتدا بدا، لەگەڵ ڕەچاوکردنی نرخەکەی، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

بەلام ئەگەر ئاژەڵەکان گشتی بچووك بون، ئەو کاتە (وَفِي الصِّغَارِ) لە زەکاتی ئاژەڵی بچووکدا (صَغِيرَةٌ) ئاژەڵێکی بچووك دەدا (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا، وك چل کارە مێی هەبێ‌و ساڵێکی ئیسلامی بە سەردا سوڕابێتەوەو تەمەنیان نەبوبێتە دوو ساڵ، یان گشت مەڕەکانی بمرن‌و بەرخەکانیان لە پاش بەجێ بمێنێ، لەو حاڵەتانەدا کارێکی بچووك، یان بەرخێکی بچووك دەدا، هەروەك لە زەکاتی بێچوودا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى ﴿عَنْ أَبِي بَكْرٍ ﷺ: وَاللهِ لَوْ مَنَعُونِي عَنَاقاً كَانُوا يُؤَدُّونَهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهَا﴾ رواه الشيخان، سوێند بە خوا ئەگەر لە زەکاتدا کاریلەیەك لە من قەدەغە بکەن: کە تەمەنی لە ساڵێك کەمتر بێ‌و کاتی خۆی دەیاندا پێغەمبەر ﷺ، من جەنگیان لەگەڵ دەکەم لە سەر ئەو نەدانە.

پێنجەم: جۆری خراپ لە زەکات وەرناگیرێ، مەگەر گشتی خراپ بن: وەك گشتی بزن بن، ئەو کاتە بزن وەردەگیرێ، بەلام ئەگەر لە باش‌و خراپ تێکەڵ بون، ئەو کاتە زەکاتدەر بە خۆشی‌خۆی جۆرێك دەداو نرخەکەشی ڕەچاو دەکا، هەروەك لە باسی چۆنیەتی زەکاتدانی ئاژەڵدا ڕوون کراوە (وَلاَ رُبَّى) نابێ ئاژەڵی تازە زایی لە زەکاتدا وەربگیرێ، تا دوو مانگ بە سەر زانی‌دا تێدەپەڕێ، چونکە بێچووەکەی پەروەردە دەکا.

(وَأَكُولَةٌ) نابێ ئاژەڵی قەڵەوکراو بۆ خواردن لە زەکاتدا وەربگیرێ (وَحَامِلٌ) نابێ ئاژەڵی ئاوس لە زەکاتدا وەربگیرێ، چونکە ئاوس بە دوو ئاژەڵ دەژمێردرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: نابێ ئاژەڵ بە بێچووەوە لە زەکاتدا وەربگیرێ (وَخِيَارٌ) نابێ ئاژەڵی زۆر باش لە زەکاتدا وەربگیرێ (إِلاَّ بِرِضَا الْمَالِكِ) تەنها بە ڕەزامەندی خاوەنەکەیان نەبێ، واتە: ئەگەر خاوەنەکەیان ڕازی بێ، ئەو کاتە دروستە: ئەوانەی تازە ڕابردوو گشتیان لە زەکاتدا وەربگیرێن، پێغەمبەر ﷺ بە (معاذ)ی فەرموو: ﴿فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ﴾ رواه الشيخان، ئاگادار بە: ئاژەڵە ڕێزدارەکانیان لە زەکاتدا لێمەستێنە.

وَلَواشْتَرَكَ أَهْلُ الزَّكَاة فِي مَاشِيَة زَكَّيَا كَرَجُلٍ، وَكَذَا لَوْ خَلَطَا مُجَاوَرَةً بِشَرْطِ أَنْ لاَ تَتَمَيَّزَ فِيالْمَشْرَب وَالْمَسْرَحِ وَالْمُراحِ وَمَوْضِعِ الْحَلَب، وَكَذَا الْفَحْلِ وَالرَّاعِي فِي الأَصَحِّ، لاَ نِيَّةُالْخُلْطَة فِيالأَصَحِّ، وَالأَظْهَرُ تَأْثِيرُ خُلْطَة الثَّمَرِ وَالزَّرْعِ وَالنَّقْد

ئینجا بزانە: ئەگەر ئاژەڵەکان گشتیان ڕێزدارو قەڵەو بون، ئەو کاتە ئاژەڵی ڕێزدارو قەڵەو لە زەکات وەردەگیرێ، بەڵام ئەگەر گشتیان ئاوس بون، نابێ بۆ زەکات دلوای ئاوسی لێبکرێ، مەگەر بە خۆشی خۆی بیدا، ئەو کاتە دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ زەکاتی ماڵی هاوبەش و تێکەڵ ﴾

(وَلَوْ اشْتَرَكَ أَهْلُ الزَّكَاة) ئەگەر ئەو کەسانەی زەکاتیان لە سەر واجبە، بونە هاوبەش (فِي مَاشِيَة) لە کۆمەڵە ئاژەڵێکدا (زَكَّيَا كَرَجُلٍ) وەك یەك خاوەن زەکات دەدەن، بەو سێ مەرجانە: یەکەم: ماڵە هاوبەشەکەیان لە یەك ڕەگەز بێ. دووەم: کۆی بەشەکانی هەموویان بگاتە ڕادەی زەکات، یان کۆی بەشەکان نەگاتە ڕادەی زەکات، بەڵام یەکێك لە هاوبەشەکان هەندێك ماڵیتری هەبێو لەگەڵ بەشەکەیهاوبەش بگاتە ڕادەی زەکات، وەك لە ئاگاداریی یەکەمدا وێنەی بۆ دێنین، إن شاء الله تعالى. سێیەم: ساڵێکیئیسلامی تەواو هاوبەشیەکە بەردەوام بێ، ئەگەر ماڵەکە زەکاتەکەی ساڵانە بێ، جیاوازی نیە هاوبەشیەکەیان: بە هۆی میرات بێ، یان بە هۆی کڕین، یان بە هۆیەکیتر بێ.

(وَكَذَا) هەروەها وەك یەك خاوەن زەکات دەدەن (لَوْ خَلَطَا مُجَاوَرَةً) ئەگەر بە جیاکراوەیی ئاژەڵەکانیان تێکەڵ کردبن، واتە: خودی ماڵی گشت خاوەنێك لەویتر دیار بوو، ئەو تێکەڵکردنەش–وەك هاوبەشی–کار لە واجببوونیزەکات دەکا، بەو سێ مەرجانەیڕابردوو، هەم (بِشَرْطِ أَنْ لاَ تَتَمَيَّزَ) بەو مەرجەش ئاژەڵەکانی هیچ خاوەنێك لەوانیتر جیا نەکرێنەوە، لەم حاڵەتانەیداهاتوو: (فِيالْمَشْرَب) لە شوێنی ئاو خواردنەوەدلو (وَالْمَسْرَحِ) لە مۆڵگەی ڕۆژێو، هەم لە لەوەڕگەشدا (وَالْمُراحِ) لە شوێنی لێمانەوەی شەوێدلو (وَمَوْضِعِ الْحَلَب) لە شوێنی دۆشینێدلو (وَكَذَاالْفَحْلِ) هەروەها نێرەی پەڕینیشیان یەك بێ، واتە: بێ جیاوازی نێرەکە بپەڕێتە سەر مێیەی گشتیان، بەڵام ئەگەر جۆری ئاژەڵەکانیان جیاواز بون: وەك مەڕو بزن، ئەو کاتە جیاوازی نێرەکە زیانی نیە (وَالرَّاعِي) هەروەها شوانیشیان یەك بێ، واتە: شوانێك، یان چەند شوانێك گشت ئاژەڵەکان پێکەوە بلەوەڕێنن، نەك تەنها تەنها (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (لاَ نِيَّةُالْخُلْطَة) بەڵام نیەتی تێکەڵکردن مەرج نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر: (تَأْثِيرُ خُلْطَةالثَّمَرِ) کار لە واجببوونی زەکات دەکا: تێکەڵی میوەجاتو (وَالزَّرْعِ) تێکەڵی داچاندنی دانەوێڵەو (وَالنَّقْد) تێکەڵی پارەو

وَعَرْضِ التِّجَارَةِ، بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَتَمَيَّزَ النَّاطُورُ وَالْجَرِينُ والـدُّكَّانُ وَالْحـارِسُ وَمَكَـانُ الْحِفْظِ وَنَحْوُهَا،

پولو (وَعَرْضِ التِّجَارَةِ) تێکەڵی کەلوپەلی بازرگانی، جیاوازی نیە: تێکەڵیەکە بە شێوەی هاوبەشی بێ، یان بە شێوەی جیاکراوەیی، هەروەها بە هۆی میرات، یان کڕین، یان هۆیەکیتر بێ، بەو سێ مەرجانەی لە هاوبەشی ئاژەڵدا ڕابران.

هەم (بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَتَمَيَّزَ النَّاطُورُ) بەو مەرجەش پاسەوان لێك جیا نەکرێتەوەو (وَالْجَرِينُ) مشتاغو خەرمان لێك جیا نەکرێنەوەو (والدُّكَّانُ) شوێنی شت لێفرۆشتن لێك جیا نەکرێتەوە (وَالْحَارِسُ) چاودێر لێك جیا نەکرێتەوەو (وَمَكَانُ الْحِفْظِ) شوێنی لێپاراستن لێك جیا نەکرێتەوەو (وَنَحْوِهَا) ئەوانەی وەك ئەوانەش لێك جیا نەکرێنەوە: وەك فرۆشیارو تەرازوو و ڕێەو ئاودانو دروێنەو کێڵانو ژمێریار...هتد.

ئینجا بزانە: بەڵگەی زەکاتی ماڵی هاوبەشو تێکەڵ ئەم حەدیسەیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَلاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ وَلاَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَالصَّدَقَةِ، وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ﴾رواه البخاري وأصحاب السنن، نابێ لە ترسی زەکات: ماڵی پەرتکراو تێکەڵ بکرێو نابێ ماڵی تێکەڵ پەرت بکرێ، جا هەر ماڵێکی تێکەڵکراو زەکاتی لێدرا، خاوەنەکانیان دەگەڕێنەوە سەر یەکتر: بە گوێرەی ئەندازەی بەشی خۆیان.

﴿ئاگاداری﴾ یەکەم: ئەو حەدیسە وادەگەیەنێ: کە هاوبەشیو تێکەڵکردن، هەندێ جار بارسووکیە بۆ خاوەنەکان: وەك دوو خاوەن هەشتا مەڕ بە یەکسانی-هەر یەکەو چل- تێکەڵ بکەن، یان سێ خاوەن سەدو بیست مەڕ بە یەکسانی-هەر یەکەو چل- تێکەڵ بکەن، ئەوانە لە حاڵەتی هاوبەشیو تێکەڵیدا تەنها یەك مەڕ دەدەن، بەڵام ئەگەر تەنها تەنها بن، واجبە: هەر یەکەو مەڕێك زەکات بدا.

هەندێ جاریش بارگرانیە: وەك دوو خاوەن چل مەڕ بە یەکسانی-هەر یەکەو بیست- تێکەڵ بکەن، لە حاڵەتی هاوبەشیو تێکەڵیدا واجبە مەڕێك بدەن، بەڵام تەنها تەنها هیچیان لە سەر واجب نیە.

هەندێ جاریش بۆ یەکێك بارسووکیەو بۆ یەکێك بارگرانیە: وەك دوو خاوەن بە یەکسانی بیست مەڕ-هەر یەکەو دە- تێکەڵ بکەن، بەڵام یەکێکیان سی مەڕیتری هەبێو تێکەڵی نەکردبێ، ئەوە لە حاڵەتی هاوبەشیو تێکەڵیدا واجبە: پێکەوە مەڕێك بدەن، واتە: پێنجێکی لە سەر خاوەنی دەیەکەیە، بەڵام تەنها تەنها خاوەنی دەیەکە هیچی لە سەر نیەو ئەویتر بە تەنهاییش مەڕێکی تەواوی هەر لە سەرە؟ چونکە لە ڕاستیدا خاوەنی چل سەرە.

ئینجا بزانە: هاوبەشی‌و تێکەڵی‌ی میوەو دانەوێڵەو پارەو بازرگانی تەنها بارگرانی دێنێ، چونکە ئەوانە وەکو ئاژەڵ لێبووردنیان تێدانیە، هەروەك هەر یەکەو لە شوێنی خۆیاندا ڕوونیان دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تعالى.

دووەم: هەر بە بەڵگەی حەدیسەکە، دروستە: یەکێك لە هاوبەشەکان، یان لە خاوەنەکان بە بێ‌ئیزنی ئەوانی‌تر زەکات بداو نیەتی زەکاتدانیش بێنێ: هەم بۆ خۆی‌و هەم لە جیاتی ئەوانی‌تر، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، جا ئەگەر لە خودی ماڵە هاوبەشەکە زەکاتی دا، ئەوە هەر یەکەو بە ئەندازەی بەشی خۆی زەکاتی لێدەردەچێ، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، بەلام ئەگەر لە ماڵی یەکێکیان زەکاتەکە درا، ئەوە خاوەنەکەی بە ئەندازەی بەشەکانی ئەوانی‌تر نرخەکەیان لێوەردەگرێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: هەر بە بەڵگەی حەدیسەکە، هەر کاتێك خاوەنەکان ماڵەکەیان لێك جیاکردەوەو بە تەنها بەشەکەی خۆیان برد، ئەوە لەو کاتەوە هاوبەشی‌و تێکەڵی کۆتایی دێ، کەوابو: هەر یەکەیان–بە جیا– زەکاتی بەشەکەی خۆی دەدا ئەگەر بگاتە ڕادەی زەکات، ئەگەر نا: نا، بەلام سەرەساڵەکەشی لەو کاتەوە دەست پێدەکا: کە بووەتە خاوەنی ئەو بەشە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

جا ئەگەر بە پێچەوانەوە بوو، واتە: سەرە ساڵەکەیان بە تەنها تەنها دامەزرابو، ئینجا بونە هاوبەش، یان تێکەڵیان کرد، ئەوە تەماشا دەکرێ: ئەگەر سەرە ساڵەکەیان وەکو یەکتری بوو: وەك گشتیان لە مانگی (مُحَرَّم)دا بوبنە خاوەنی ماڵەکەو لە مانگی (صَفَر)ش بونە هاوبەش، یان تێکەڵیان کرد، ئەوە لە کۆتایی ساڵی‌یەکەمدا هەر خاوەنێك زەکاتی خۆی بە جیا دەدا، ئینجا لە کۆتایی ساڵی دووەم‌و دواوەتر، وەکو یەك خاوەن زەکاتی تێکەڵاوی دەدەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەلام ئەگەر سەرە ساڵەکەیان لێك جیا بوو: وەك یەکێکیان لە (مُحَرَّم)داو ئەوی‌تریش لە (صَفَر)دا بوبێتە خاوەن، ئینجا لە مانگی مەولوددا تێکەڵیان کرد، ئەوانەش هەر یەکەو لە کۆتایی ساڵەکەی خۆیدا واجبە: بە تەنها زەکات بدا، ئینجا لە کۆتایی ساڵی دووەم‌و دواوەتر هەموویان وەکو یەك خاوەن زەکات دەدەن، بەلام بەشێکی زەکاتەکە لە (مُحَرَّم)دا لە سەر خاوەنێکە بە گوێرەی بەشەکەی خۆی‌و بەشێکی‌تریش لە (صَفَر)دا لە سەر خاوەنێکە بە گوێرەی بەشەکەی خۆی، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: ووشەی (أهل الزكاة) وا دەگەیەنێ: کە هاوبەشی‌و تێکەڵی لەگەڵ ئەو خاوەنانەی زەکاتیان لە سەر نیە، وەك تەنهایی وایە، واتە: ئەگەر یەکێك لە خاوەنەکانی

وَلِوُجُوبِ زَكَاةِ الْمَاشِيَةِ شَرْطَانِ: مُضِيُّ الْحَوْلِ فِي مِلْكِهِ، لَكِنْ مَا نُتِجَ مِنْ نِصَابٍ يُزَكَّى بِحَوْلِهِ،

ماڵە هاوبەشەکە، یان تێکەڵەکە: کافر بوو، یان مزگەوت بوو، یان (بیت المال) بوو، یان ماڵەکە هی وەسیێتو خێراتی گشتی بوو، لەو حاڵەتانەدا ئەم هاوبەشیو تێکەڵیە کار لە زەکات ناکا، چونکە ئەو جۆرە خاوەنانە زەکاتیان لە سەر واجب نیە، کەوابو: ئەگەر بەشی ئەو خاوەنەی کە زەکاتی لە سەر واجبە، بە تەنها دەگەیشتە ڕادەی زەکات، ئەوە تەنها زەکاتی بەشەکەی خۆی دەدا، ئەگەر بە تەنها نەدەگەیشتە ڕادەی زەکات، ئەویش زەکاتی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ زەکاتی بێچوو ﴾

(وَلِوُجُوبِ زَكَاةِ الْمَاشِيَةِ) بۆ واجببوونی زەکاتی ئاژەڵ (شَرْطَانِ) -جگە لە مەرجەکانی ڕابردوو- دوو مەرجیتر هەنە:

مەرجی یەکەم: (مُضِيُّ الْحَوْلِ) ساڵێکی ئیسلامی بە سەردا بڕوا (فِي مِلْكِهِ) ئاژەڵەکەش هەر لە ملکایەتی خاوەنەکەیدابێ ﴿عَنْ أَبِي بَكْرٍ وَعُثْمَانَ وَعَلِيٍّ ﷺ: أَنَّهُ لاَزَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ﴾ أثر صحيح رواه البيهقي وغيره، لە هیچ ماڵێکدا زەکات واجب نابێ تا ساڵی بە سەردا دەسوڕێتەوە.

کەوابو: بێچووی ئاژەڵەکان -کە تەمەنیان لە ساڵێك کەمتر بێ- چونکە ساڵێکیان بە سەردا نەسوڕاوەتەوە، زەکاتیان تێدا نیە، تەنها لە دوو حاڵەتدا نەبێ:

حاڵەتی یەکەم: (لَكِنْ مَا نُتِجَ مِنْ نِصَابٍ) بەڵام ئەو بێچووانەی لەو دایکانەی ڕادەی زەکات پەیدا بونە (يُزَكَّى بِحَوْلِهِ) هەر بە سوڕانەوەی ساڵی ڕادەی دایکەکان زەکاتیان لێدەدرێ، واتە: لە دوای تەواوبوونی ڕادەی یەکەمی زەکات، هەر بێچووێك پەیدا ببێ، ئەوە بۆ تەواوکردنی ڕادەی دووەمی زەکاتو سێیەمیو چوارەمیو...هتد، لەگەڵ دایکەکانیان سەرژمێر دەکرێنو دوو زەکات، یان زیاتریان لێدەدرێن، بە بەڵگەی فەرمودەکەی ئیمامی (عمر)ی داهاتوو.

بۆ وێنە: ئەگەر سەد مەڕی هەبونو بیستو یەك بەرخ، یان زیاتریان لێپەیدا بون، هەروەها ئەگەر سی مانگای هەبونو دە گوێلك، یان زیاتریان لێپەیدا بون، ئەو بێچووانەش لەگەڵ دایکەکانیان سەرژمێر دەکرێنو ڕادەی دووەمی زەکاتو بە سەرەوەتریان پێ تەواو دەکرێ: دوو مەڕ، یان زیاتر، هەروەها مێنگوینێك، یان زیاتر، لە زەکاتیان دەدرێ، بەڵام بەو مەرجەش: پێش سوڕانەی ساڵ ئەو بێچووانە لە دایکیان پەیدا بوبن. هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: سودی کۆکردنەوەی بێچووەکان لەگەڵ دایکیاندا لەو حاڵەتەدا دەردەکەوێ: کە پێکەوە بگەنە ڕادەیەکیتری زەکات، هەروەك ڕوونمان کردەوە، کەواتە: ئەگەر پێکەوە نەگەنە ڕادەیەکیتر: وەك سەد مەڕ تەنها بیست بەرخی لێببێ، لەو حاڵەتەدا بێچووەکان سودیان نیەو تەنها یەك زەکاتیان تێدا واجب دەبێ.

هەروەها بزانە: ڕادەییەکەمی زەکات بە بێچووەکان تەواو ناکرێ، کەواتە: ئەگەر تەنها بیست مەڕی هەبێو تەنها بیست بەرخیان لێببێ، یان بیستو نۆ مانگای هەبێو بیستو نۆ گوێلکیان لێببێ، ئەوە لەم ساڵەدا زەکاتی لە سەر نیە، بەڵکو لەو کاتەوە: کە ژمارەیان بە بێچووەکانیان تەواو بووە، سەرە ساڵێکی نوێ دەست پێدەکا.

هەروەها ئەگەر لە دوای سوڕانەوەی ساڵ بێچووەکانیان لێبون ئەو کاتەش بۆ ساڵیڕابردوو سەرژمێر ناکرێن، بەڵکو بۆ ساڵی داهاتوو-لەگەڵ دایکەکانیان- سەرژمێر دەکرێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانەیان ڕوون کردونەوە.

هەروەها بزانە: لەو حاڵەتانەی ئاژەڵەکان لە دایکەکانو بێچووەکانیان تێکەڵن، واجبە: ئاژەڵی تەمەنیزەکات لە زەکاتدا بدا، بەڵام نرخەکەشی ڕەچاو دەکرێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

حاڵەتیدووەم: ئەگەر دایکەکان گشتیان بمرن، یان هەندێکیان بمرن، لەو حاڵەتەشدا بێچووەکانیان لە جێ دادەندرێنەوەو زەکاتیان لێدەدرێ: وەك تەنها چل مەڕی بە بەرخەوەی هەبنو گشت مەڕەکان بمرن، ئەو کاتە بەرخەکان لە جێی دایکەکانیان دادەندرێنو بەرخێکیبچووك لە زەکاتدا دەدرێ، یان تەنها لەو چلە بیست مەڕ بمرن، ئەو کاتەش بیست بەرخیان لە جێ دادەندرێ، بەڵام مەڕێك-بەگوێرەینرخ- لە زەکاتدا دەدرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بە بەڵگەیحەدیسەکەی ئیمامی (أبیبکرالصدیق)یڕابردوو، هەم ﴿عَنْ عُمَرَ ﷺ أَنَّهُ قَالَ لِساعِيهِ: إِعْتَدَّ عَلَيْهِمْ بِالسَّخْلَةِالَّتِي يَرُوحُ بِهَا الرَّاعِي عَلَى يَدَيْهِ﴾ رواه الإمامان مالك والشافعي بإسنادهماالصحيح، بۆ زەکات ئەو بەرخە ساوایەش سەرژمێر بکە: کە شوان لە سەر دەستەکانی خۆی دەیهێنێتەوە.

ئینجا بزانە: ئەو بێچووانەی ساڵێکیان بە سەردا دەسوڕێتەوەو نەشگەیشتونە تەمەنی زەکات، لە ژمارە چوارەمی باسی ئاژەڵی بچووکدا ڕوون کرانەوە، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ تَعالَى.

(وَلاَ يُضَمُّ الْمَمْلُوكُ) ئەو ئاژەڵەی وەدەستی هێناوە، کۆ ناکرێتەوە لەگەڵ ئەو ئاژەڵانەی پێشدا هەیەتی، جا وەدەستهێنانەکەی: (بِشِرَاءٍ) بە کڕین بێ (أَوْ غَيْرِهِ) یان بە هۆیەکیتر: وەك میراتو بەخشین، هەروەها جیاوازی گەورەو بێچووش نیە (فِي الْحَوْلِ) لە سوڕانەوەی ساڵدا، واتە: لە کۆتایی ساڵی ئاژەڵەکانی پێشدا، زەکاتی ئەم ئاژەڵە

دەستکەوتووانە نادا، بەڵام بۆ تەواوبوونی ڕادەی زەکات، گشتیان پێکەوە کۆ دەکرێنەوە، واتە: هەم ڕادەی یەکەمی پێ تەواو دەکرێ: وەك سێ و نۆ مەڕی هەبێو مەڕێکیتریش بکڕێ، ئەوە لە کاتی کڕینیەوە سەرە ساڵەکەیان دەست پێدەکا، هەروەك لە (بجيرمي)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەم ڕادەی دووەمو بە سەرەوەتریشی پێ تەواو دەکرێ: وەك لە (محرم)دا سێ مانگا بکڕێو لە (صفر)دا دە مانگایتر بکڕێ، ئەوە کە ساڵ تەواو بوو، لە (محرم)دا گوێلکێك لە زەکاتی سێیەکەدا دەداو لە (صفر)دا: چوارێکە مێنگوینێك لە زەکاتی دەیەکە دەدا، ئینجا بۆ ساڵێکیتر: سێ چوارێکە مێنگوین لە (محرم)دا دەداو چوارێکە مێنگوینێك لە (صفر)دا دەدا...بەو جۆرە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئاژەڵە دەستکەوتووەکان بە تەنها ڕادەی زەکات بوون، بەڵام لەگەڵ ئاژەڵەکانی پێشدا نەدەگەیشتنە ڕادەیەکیتری زەکات، ئەوە لە ساڵی یەکەمدا وەك ئاژەڵی تێکەڵکراو ڕفتاریان لەگەڵ دەکرێ، بۆ وێنە: لە مانگی(محرم)دا چل مەڕی هەبو، ئینجا لە مانگی (صفر)دا چل مەڕیتری کڕی، ئینجا لە مانگی (مەولود)دا چل مەڕیتری کڕی، ئەوە کە ساڵ تەواو بوو، لە (محرم)دا یەك مەڕ زەکاتی چلەکەی یەکەم دەداو لە (صفر)دا نیو مەڕ زەکاتی چلەکەی دووەم دەداو لە (مەولود)دا: سێیەکە مەڕێك زەکاتی چلەکەی سێیەم دەدا، چونکە چلەکەی یەکەم بە تەنهایی سەرەساڵی دامەزراوەو هی دووەم بە هاوبەشیی یەکەم دامەزراوەو هی سێیەم بە هاوبەشیی یەکەمو دووەم دامەزراوە، ئینجا لە ساڵی دووەمو بە سەرەوەتردا هەرسێك چلەکان لێك دەدرێنەوە، لە سەرە ساڵی چلەکەی یەکەمەوە ساڵەکە بەردەوام دەبێو وەك یەك ماڵی یەك خاوەن زەکاتی لێدەدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَلَوِ ادَّعَى) جا ئەگەر خاوەن ئاژەڵەکە ئیدیعای کردو گوتی: (النِّتَاجَ بَعْدَالْحَوْلِ) پاش سوڕانەوەیساڵ بێچووەکان لە دایکیان بونە، یان گوتی بێچووەکان هی ئەم دایکانە نینەو کڕیونم، یان پێیم بەخشراون (صُدِّقَ) باوەڕی پێدەکرێو بێچووەکان لەگەڵ دایکەکان سەرژمێر ناکرێن (فَإِنْ اتُّهِمَ) جا ئەگەر خاوەنەکە تۆمەتی درۆی پێدەکرا (حُلِّفَ) سوننەتە: سوێند بدرێ، جا ئەگەر سوێندی نەخوارد ولزی لێدەهێندرێو لە سەر سوێندنەخواردنەکە سزا نادرێ.

ئینجا بزانە: گوتمان: مەرجە: ساڵێکی تەواو ئاژەڵەکان لە ملکایەتی خاوەنەکەیاندابن، کەوابو: (وَلَوْ زَالَ مِلْكُهُ فِي الْحَوْلِ) ئەگەر لە ناو ساڵەکەدا ملکایەتیماڵەکەی نەما: وەك

بیفرۆشێ، یان ببیەخشێ (فَعَادَ) ئینجا دووبارە ماڵەکەی هاتەوە ژێر ملکایەتی‌خۆی: وەك بیکڕێتەوە، یان بە میرات بۆی بێتەوە (أَوْ بَادَلَ بِمِثْلِهِ) یان ئەو ماڵەی بە ماڵێکیتر گۆڕییەوە، ئەوە ساڵەکەی دەپچڕێ، کەوابو: (اسْتَأْنَفَ) لەو حاڵەتانەدا سەرەساڵێکی نوێ دەست پێدەکاتەوە، لەو کاتەوە: کە گەڕاوەتەوە ژێر ملکایەتی‌خۆی.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەر ماڵێك زەکاتی ساڵانە بێ، ئەویش وەکو ئاژەڵ مەرجە: ساڵێکی تەواو لە ملکایەتی خاوەنەکەیدا بێ، کەوابو: ئەگەر خاوەن ئاژەڵێك، یان بازرگانێك، یان خاوەن زێڕو زیو و پارەیەك پێش تەواوبوونی‌ساڵ مرد، ئەوە ساڵەکەی دەپچڕێ، کەوابو: میراتگرەکانیان لە ڕۆژی مردنیانەوە سەرەساڵێکی نوێ دەست پێدەکەن، هەروەها ئەگەر خاوەنەکە خۆی کافر کرد، ئەو کاتە چاوەڕوان دەکەین: ئەگەر بۆوە موسڵمان، ئەوە ساڵەکەی ناپچڕێو لە کۆتایی ساڵەکەیدا زەکاتەکەی لە سەر واجبە، بەڵام ئەگەر بە کافری مرد، ئەوە دەردەکەوێ: لە کافربوونیەوە ساڵەکەی پچڕاوەو زەکات لە ماڵەکەیدا واجب نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

دووەم: هەر کاتێك ماڵەکە زەکاتی تێدا واجب بوو: وەك بگاتە ڕادەی زەکاتو ساڵێکی بە سەردا بسوڕێتەوە، ئەوە یەکسەر–بێ‌دواخستن– واجبە زەکاتەکەی بدا، جا ئەگەر گونجا زەکاتەکەی بدا: وەك ماڵەکەی لە بەر دەستدابێو زەکاتوەرگریش دەست بکەوێ، ئەویش بە قەسدی زەکاتەکەی نەداو ماڵەکەش لەناو چوو، ئەوە دەبێتە زامنو واجبە: زەکاتەکەی بدا، بەڵام ئەگەر لە دوای ساڵ سوڕانەوە بۆی نەگونجا زەکاتەکە بداو ماڵەکەش بە بێ‌کەمتەرخەمی گشتی لەناو چوو، ئەوە نابێتە زامنو هیچ زەکاتی لە سەر نیە، بەڵام ئەگەر بەشێکی لەناو چوو و بەشێکیش مایەوە، ئەو کاتە بە گوێرەی ئەو ئەندازەیەی ماوەتەوە زەکاتی لە سەر واجبە، بۆ وێنە: ئەگەر سی مانگای هەبێو پاش سوڕانەوەی ساڵ پێنجیان لەناو چوون، ئەوە لە زەکاتی بیستو پێنجەکەی مایەوە پێنج شەشێکی گوێلکێکی لە سەر واجبە، نەك گوێلکێکی تەواو.

ئینجا بزانە: ئەوەی‌ڕابردوو لەو حاڵەتەدا بوو: کە ماڵەکە بە بێ‌کەمتەرخەمی بەخۆی لەناو بچێ، بەڵام ئەگەر–لە دوای سوڕانەوەی ساڵ– خاوەنەکە بەخۆی ماڵەکە لەناو ببا، ئەوە دەبێتە زامنو واجبە: زەکاتەکەی بدا، هەرچەندەش بۆی نەگونجابێ زەکاتەکەی بدا، چونکە کەمتەرخەمی‌ی کردوە، هەروەها ئەگەر یەکێکی‌تری–جگە لە خاوەنەکە– ماڵەکە لەناو ببا، ئەوە تۆڵەی لێوەردەگیرێو لەو تۆڵەیەش ئەندازەی زەکاتەکە دەدرێتە کەدلو هەژاران، هەروەك لە (المجموع)دا ئەم مەسەلەیە ئەوها بە درێژی ڕوون کراوەتەوە.

وَكَوْنُهَا سَائِمَةً فَإِنْ عُلِفَتْ مُعْظَمَ الْحَوْلِ فَلاَ زَكَاةَ، وَإِلاَّ فَالأَصَحُّ إِنْ عُلِفَتْ قَدْرَاً تَعِيشُ بِدُونِهِ بِلاَ ضَرَرٍ بَيِّنٍ وَجَبَتْ وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَوْ سَامَتْ بِنَفْسِهَا أَوْ اعْتَلَفَتِ السَّائِمَةُ، أَوْ كَانَتْ عَوَامِلَ فِي حَرْثٍ وَنَضْحٍ وَنَحْوِهِ

(وَ)مەرجی دووەمی زەکاتی ئاژەڵ: (كَوْنُهَا سَائِمَةً) ئاژەڵەکان لەوەڕلو بن، واتە: خاوەنەکە، یان جێگری خاوەنەکە لە پووش و گیای گشتیدا بیانلەوەڕێنێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (أنس)ی ڕابردوو لە زەکاتی مەڕو بزندا.

کەوابو: (فَإِنْ عُلِفَتْ) ئەگەر ئاژەڵەکان ئەڵفیان دراێ (مُعْظَمَ الْحَوْلِ) زۆرترینی ساڵ شەو و ڕۆژ (فَلاَ زَكَاةَ) زەکاتیان تێدا نیە، چونکە ئەرکی بەخێوکردنی زۆر گران بووە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر زۆرترینی ساڵ ئەڵفیان نەدراێ، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (إِنْ عُلِفَتْ قَدْرَاً) ئەگەر ئەندازەیەکی وەها ئەڵف دران: کە (تَعِيشُ بِدُونِهِ) لەو ماوەیەدا بە بێ ئەڵف دەژیان (بِلاَ ضَرَرٍ بَيِّنٍ) بە بێ زیانێکی ئاشکرا (وَجَبَتْ) ئەوە زەکاتیان تێدا واجبە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لەو ماوەیەدا بە بێ زیانێکی ئاشکرا، بێ ئەڵف نەدەژیان (فَلاَ) زەکاتیان تێدا واجب نیە، چونکە ئەرکی بەخێوکردنیان زۆر قورس بووە.

﴿ ئاگاداری ﴾ پوختەی دەرکەوتنی قورسایی بەخێوکردنی ئاژەڵەکان ئەمەیە: ئەگەر بە پارە ئەڵف و گەلای درەخت و پووش و گیای دەرخوارد دان، ئەوە تێبینی دەکرێ: ئەگەر کۆی نرخی ئەو خواردنانەی ڕابردوو، کەمتر بوو: لە نرخی بەروبومی ئاژەڵەکان، یان لە نرخی خودی ئاژەڵەکان ئەگەر بەروبومیان نەبو، واتە: یان بە ئەندازەی تەنها یەکێك لەو دووانە بوو، ئەوە هەر بە لەوەڕاو دادەندرێ و زەکاتەکەیان واجبە، بەڵام ئەگەر نرخی ئەو خواردنانەی ڕابردوو زۆرتر بوو: لە بەروبومەکە، یان لە نرخی خودی ئاژەڵەکان ئەگەر بەروبومیان نەبو، ئەو کاتە زەکات واجب نیە، مەبەستیش لە بەروبوم لێرەدا: بێچووەکان و شیرو خوری و مووەکەیانە بە تێکڕایی، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانەو، لە (شرح المنهج)و(تحفة)و چەند کتێبێکی تردا ناوەڕۆکی ئەم ڕوونکردنەوەیان بە بەهێز داناوە.

(وَلَوْ سَامَتْ بِنَفْسِهَا) ئەگەر ئاژەڵەکان بەخۆیان لەوەڕان، واتە: خاوەنەکە، یان جێگری خاوەنەکە، نەیناردنە لەوەڕگە: وەك لێی ون بوبن، یان دزرا بن، یان داگیر کرابن (أَوْ اعْتَلَفَتِ السَّائِمَةُ) یان ئاژەڵە لەوەڕلوەکان بەخۆیان ئەڵفیان خوارد بە ئەندازەیەکی وەها زۆر: کاری لە واجببوونی زەکات دەکرد، لەو هەردوو حاڵەتانەدا زەکات واجب نیە.

(أَوْ كَانَتْ عَوَامِلَ) یان ئەگەر ئاژەڵەکان کاریان پێدەکرا بە کرێ، یان بە خۆڕایی (فِي حَرْثٍ) لە کێڵاندا (أَوْ نَضْحٍ) یان لە ئاوهێناندا (وَنَحْوِهِ) یان لە کارێکی تری ئەوەهادا: وەك بارکردن و

فَلاَ زَكَاةَ فِي الأَصَحِّ، وَإِذَا وَرَدَتْ مَاءً أُخِــذَتْ زَكَاتُهَــا عِنْــدَهُ وَإِلاَّ فَعِنْــدَ بُيُــوتِ أَهْلِهَا، وَيُصَــدَّقُ الْــمَالِكُ، فِي عَــدَدِهَا إِنْ كَانَ ثِقَــةً، وَإِلاَّ فَــتُعَدُّ عِنْدَ مَضِيقٍ.

(بَابُ زَكَاةِ النَّبَاتِ)

سواری (فَلاَ زَكَاةَ) ئەوانەش زەکاتیان تێدا واجب نیە (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەوانە بۆ بەکارهاتن ئامادە کراون وەکو جلوبەرگو کەلوپەلی خانوو ﴿عَنْ عَلِــيٍّ رضي الله عنه: لَيْسَ فِي الْبَقَرِالْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ﴾ رواه ابوداود وصححه إبن حبان، لە مانگای کارکردندا هیچ زەکات واجب نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەو ڕوونکردنەوەیڕابردوو بەڵگەیە: کە ئوتۆمبیلی تایبەتیو ئوتۆمبیلی کارپێکردنی بە کرێو خانووی بەکرێدانو ئامێرو کەرەستەی کارکردن، ئەوانە هیچیان زەکاتیان تێدا واجب نیە، بەو مەرجەی بۆ بازرگانی نەبن، بەڵام ئەگەر پارەی بەرهەمەکەیان گەیشتە ڕادەی زەکاتو ساڵێکی بە سەردا سوڕاوە، ئەو کاتە زەکات لە پارەی بەرهەمەکەیاندا واجبە. وَاللهُ أَعْلَمُ.

(وَإِذَا وَرَدَتْ مَاءً) هەر کاتێك ئاژەڵەکان هاتنە سەر ئاوێك (أُخِذَتْ زَكَاتُهَا عِنْدَهُ) سوننەتە: لە لای ئاوەکە زەکاتەکەیان وەربگیرێ، چونکە بۆ گشت لایەك ئەوها ئاسانترە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر نەهاتنە سەر ئاو: وەك وەرزەکە بەهار بێو پێویستیان بە ئاو نەبێ (فَعِنْدَ بُيُوتِ أَهْلِهَا) ئەو کاتە لە لای ماڵەکانی خاوەنەکانیان زەکاتیان لێوەردەگیرێ.

(وَيُصَدَّقُ الْمَالِكُ) خاوەنی ئاژەڵەکانو جێگرەکەشی باوەڕی پێدەکرێ (فِي عَدَدِهَا) لە ژمارەی ئاژەڵەکاندا (إِنْ كَانَ ثِقَةً) ئەگەر باوەڕپێکراو بێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر باوەڕپێکراو نەبو، یان گوتی: نازانم ژمارەیان چەندە (فَتُعَدُّ) واجبە: ئاژەڵەکان بژمێردرێن، ئینجا وا باشە (عِنْدَ مَضِيقٍ) لە لای شوێنێکی تەسکدا دارێکی درێژ بە دەستەوە بگرنو بیانژمێرن، تاکو هەڵە نەکەن.

ئینجا بزانە: ئەرکی ئامادەکردنو هێنانی ئاژەڵەکەی زەکات بۆ لای زەکاتوەرگر، لە سەر خاوەنی ئاژەڵەکانە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ بَابُ زَكَاةِ‌النَّبَاتِ: باسی زەکاتی میوەو دانەوێڵە ﴾

پێشەکی بزانە: لە زەکاتی میوەو دانەوێڵەدا مەرج نیە: ساڵێك بە سەریاندا بسوڕێتەوە، بەڵکو هەر بە هەبوونیان زەکات واجب دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ﴾ زەکاتی میوەو دانەوێڵە بدەن لە کاتی بڕینەوەیدا. کەوابو: هەر بە بەڵگەی ئەم ئایەتە: میوەو دانەوێڵە تەنها یەك جار زەکاتیان تێدا واجبە، واتە: ئەگەر جارێك زەکاتیان لێدرا، دووبارە زەکاتیان تێدا واجب

تَختَصُّ بالقُوت، وَهُوَ منَ الثِّمَار: اَلرُّطَبُ وَالْعنَبُ، وَمِنَ الْحَبِّ: اَلْحنْطَةُ وَالشَّعِيرُ وَالأَرُزُّ وَالْعَدَسُ وَسَائرُالْمُقْتَات اخْتياراً، وَفِي الْقَدِيمِ تَجِبُ فِي الزَّيْتُونِ وَالزَّعْفَرَانِ وَالْوَرْسِ وَالْقُرْطُمِ وَالْعَسَلِ، وَنِصَابُهُ خَمْسَةُ أَوْسُقٍ:

نابىّ، هەرچەند ماوەی زۆر ساڵیش لە لایخاوەنەکەی بمێنێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

(تَخْتَصُّ بِالْقُوتِ) زەکات تايبەتە بەو جۆرە خواردنەی ئادەمیزاد پێی دەژیێ (وَهُوَ) ئەو خواردنەی ئادەمیزاد پێی دەژیێ (مِنَ الثِّمَارِ) لە چينى ميوە: (اَلرُّطَبُ) خورمايەو (وَالْعنَبُ) ترێيە. (وَمِنَ الْحَبِّ) لە چينى دانەوێڵەش (اَلْحِنْطَةُ) گەنمە (وَالشَّعِيرُ) جۆيە (وَالأَرُزُّ) برنجە (وَالْعَدَسُ) نيسكە (وَسَائِرُ الْمُقْتَاتِ اخْتِيَاراً) هەم گشت دانەوێڵەیەكیتريش كە لە حاڵەتی هەرزانیدا بۆ پێژيان بخورێ: وەك نۆكو پاقلەو فاسۆليەو هەرزنو هەر شتێكیتری بۆ پێژيان دابچێندرێ.

كەوابو: زەکات واجب نيە: لە گوڵە بەڕۆژەو گندۆرەو شفتیو خەيارو تەرۆزیو تەماتەو كونجی، هەروەها هەنارو گوێزو توو و سێو و قەيسیو ليمۆو پرتەقاڵو هەرمێو ئەو جۆرە شتانە، هەروەها زەکات واجب نيە: لەو جۆرە شتانەی لە حاڵەتی گرانیدا دەخورێن: وەكو بەڕوو و گویژەو قەلۆكو تووی كەنگرو ئەو دەنكو گيايانەی لە دەشتو چيادا بە خۆيان دەڕوێن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَفِي الْقَدِيمِ) لە فەرموودەی كۆندا (تَجِبُ فِي الزَّيْتُونِ) زەکات واجبە: لە زەيتوونو (وَالزَّعْفَرَانِ) لە زەغفەرانو (وَالْوَرْسِ) لە بەری وەرس: كە ڕەنگی لێدروست دەكرێو (وَالْقُرْطُمِ) لە دەنكی قورتوم: كە ڕەنگی لێدروست دەكرێو (وَالْعَسَلِ) لە هەنگوين، بەڵام لە فەرموودەی نوێی بەهێزدا: لەوانەشدا زەکات واجب نيە.

ئينجا بزانە: هەر خواردەمەنيەك: كە زەکاتی تێدا واجب نەبێ، ئەگەر بە پارە فرۆشتی، يان بازرگانیی پێكردو پارەكەشی گەيشە ڕادەی زەکاتو ساڵێكی بە سەردا سوڕاوە، ئەو كاتە زەکات لە پارەكەدا واجبە، هەروەك لە زەکاتی پارەو بازرگانیدا ڕوونی دەكەينەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

(وَنِصَابُهُ) سەرەتای ڕادەی زەکاتی ميوەو دانەوێڵە (خَمْسَةُ أَوْسُقٍ) پێنج بارە، هەر بارێكيش شەست ساعە، كۆی دەكاتە سێسەد ساع، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ فِيما دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ مِنْ تَمْرٍ وَلاَ حَبٍّ صَدَقَةٌ﴾ رواه الشيخان، لە پێنج بار كەمتر قەسپو دەغڵ زەکاتی تێدا نيە. ئينجا بزانە: لە زەکاتی ميوەو دانەوێڵەدا لێبوردن نيە، واتە: هەر كامەيان لە پێنج بار زياتر بێ، بە گوێرەی زێدەييەكەش زەکاتەكە دەدرێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموويانە.

وَهِيَ أَلْفٌ وَستُّمأة رِطْلٍ بَغْدَادِيَّةٌ، وَبِالدِّمَشْقِيِّ ثَلاثُمأة وَستَّةٌ وَأَرْبَعُونَ رِطْلاً وَثُلُثَانِ، قُلْتُ: الأَصَحُّ ثَلثُمائَةَ وَاثْنَانِ وَأَرْبَعُونَ رِطْلاً وَستَّةُ أَسْبَاعِ رِطْلٍ لأَنَّ الأَصَحَّ أَنَّ رِطْلَ بَغْدَادَ مأةٌ وَثَمَانِيَةٌ وَعِشْرُونَ دِرْهَماً وَأَرْبَعَةُ أَسْبَاعِ دِرْهَمٍ، وَقِيلَ بِلا أَسْبَاعٍ وَقِيلَ وَثَلاثُونَ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُعْتَبَرُ تَمْراً أَوْ زَبِيباً إِنْ تَتَمَّرَ

(وَهِيَ) كێشی ئەو پێنج بارە (أَلْفٌ وَستُّمأة رِطْلٍ بَغْدَادِيَّةٌ) هەزارو شەشسەد ڕیتلی بەغدادی‌یە (وَبِالدِّمَشْقِيِّ) بە ڕیتلی دیمەشقی دەکاتە (ثَلاثُمأة وَستَّةٌ وَأَرْبَعُونَ رِطْلاً وَثُلُثَانِ) سێ‌سەدو چلوشەش ڕیتلو دوو سێیەکی ڕیتلێك.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (الأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (ثَلثُمأةٍ وَاثْنَانِ وَأَرْبَعُونَ رِطْلاً وَستَّةُ أَسْبَاعِ رِطْلٍ) بە دیمەشقی دەکاتە سێ‌سەدو چلو دوو ڕیتلو شەش حەفتێکی ڕیتلێك (لأَنَّ الأَصَحَّ) چونکە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ رِطْلَ بَغْدَادَ) کێشی ڕیتلی بەغدایی (مأةٌ وَثَمَانِيَةٌ وَعِشْرُونَ دِرْهَماً) سەدو بیستو هەشت دیرهەمی زیوەو (وَأَرْبَعَةُ أَسْبَاعِ دِرْهَمٍ) چوار حەفتێکی دیرهەمێکە (وَقِيلَ بِلاَ أَسْبَاعٍ) لە فەرموودەیەکدا: بە بێ چوار حەفتێك (وَقِيلَ وَثَلاثُونَ) لە فەرموودەیەکدا: سەدو سی دیرهەمە (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ ڕوونکردنەوە ﴾ ئەندازەی پێنج بارەکە بە پێوانەی تەنەکەی نەفت: دەکاتە چل تەنەکەی سەرکوتمەلکراو، واتە: هەر بارێك هەشت تەنەکەیە، بەلام ئەگەر تەنەکەکان دارماڵ بکرێن، ئەو کاتە دەبێتە چلو پێنج تەنەکەی دارماڵکراو، هەروەها بە کێشانەی کیلۆ: دەکاتە نزیکەی (٧٢٥) حەفتسەدو بیستو پێنج کیلۆ، واتە: هەر بارێك (١٤٥) سەدو چلو پێنج کیلۆیە، ئینجا بزانە: لە ڕادەی زەکاتی میوەو دانەوێڵەدا، پێوان ڕەچاو دەکرێ، بەلام بۆ پارێزکاری‌و ڕوونبوونەوەی واجبەکە، زانایان بە کێشانیش ئەندازەیان داناوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا ئاگاداریە: منیش لە لێکدانەوەی ساعو مستی زەکاتو حەجو ڕۆژوودا پارێزکاریم کردوە: ئەو غرامانەی دەشکێنەوە بە زیادەم ژماردون، ئەگینا: بە ڕیتلی بەغدایی پێنج بارەکان-بێ‌پارێزکاری- دەکەنە (٧٢٠) حەفتسەدو بیست کیلۆ؟ چونکە کێشی ڕیتلی بەغدایی (٩٠) نەوەد میسقالە-هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە-کە دەکاتە (٤٥٠) چوار سەدو پەنجا غرام، کەوابو: هەر مستێك دەکاتە (٦٠٠)شەشسەد غرام، ساعیش دەکاتە (٢٤٠٠)دوو کیلۆو چوارسەد غرام، هەر بارێکیش دەکاتە (١٤٤) سەدوچلوچوار کیلۆ، واللهُ أعلم.

(وَيُعْتَبَرُ) ئەو پێنج بارەی خورماو ترێ بە ووشککراوەیی حیساب دەکرێن، واتە: (تَمْراً) لە حاڵەتی بوونە قەسپ (أَوْ زَبِيباً) یان لە حاڵەتی بوونە مێوژ (إِنْ تَتَمَّرَ) ئەگەر خورمایەکە

وَتَزَبَّبَ، وَإِلاَّ فَرُطَباً وَعِنَباً، وَالْحَبُّ مُصَفًّى مِنْ تِبْنِهِ، وَمَاادُّخِرَ فِي قِشْرِهِ كَالأَرُزِّ وَالْعَلَسِ فَعَشَرَةُ أَوْسُقٍ، وَلاَ يُكَمَّلُ جِنْسٌ بِجِنْسٍ،

ببێته قەسپو (وَتَزَبَّبَ) ترێیەکەش ببێتە مێوژ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌ڕابردوو، هەروەها واجبە: مێوژو قەسپیش لە زەکاتیاندا بدرێ، واتە: ئەو ترێو خورمایەی دەبنە مێوژو قەسپ دروست نیە: ترێو خورما لە زەکاتیاندا بدرێو بە بەر زەکات ناکەوێ، کەواتە: ئەگەر وەرگیران، واجبە: ترێیەکەو خورمایەکە بۆ خاوەنەکەیان بگەڕێندرێتەوەو دووبارە مێوژو قەسپ لە زەکاتەکەدا وەربگیرێ، جا ئەگەر ترێو قەسپەکە نەمابون، واجبە تۆڵەیان بدرێتە خاوەنەکەیان، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر نەدەبونە قەسپو مێوژ؟ چونکە ئەگەر ووشك کرابانەوە ڕەق دەبون، یان تێك دەچون (فَرُطَباً) ئەو کاتە پێنج بارەکە حیساب دەکرێن لە حاڵەتی خورمایی‌دلو (وَعِنَباً) لە حاڵەتی‌ترێیی‌دا، هەر ئەو دەمەش بێ‌دواخستن زەکاتەکەیان بە تەڕی دەدرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ڕوونکردنەوە ﴾ ئەگەر خودی ئەو خورمایەی نابێتە قەسپو خودی ئەو ترێیەی نابێتە مێوژ-بە تەڕی- پێنج بار تەواو بوو، زەکاتی تێدا واجب دەبێ، لە سەر فەرموودەی ڕاستتر، هەروەك لە (شرح الوجين)و (روضة)و (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام ئاگاداربە: لە (الشبراملسي)و (الشرواني)دا ئەم مەسەلەیە لە سەر فەرموودەی بێ‌هێز ڕوون کراوەتەوە، کە دەفەرموێ: وەها لێك دەدرێتەوە: ئەگەر ئەو خورمایە ووشك کرابایەوە پێنج بار قەسپ دەردەچوو؟ یان ئەگەر ئەو ترێیە ووشك کرابایەوە پێنج بار مێوژ دەردەچوو؟ ئەگەر دەربچێ: زەکاتی واجبە، ئەگەر نا: نا.

(وَالْحَبُّ) دانەوێڵەش پێنج بارەکەی حیساب دەکرێ (مُصَفًّى مِنْ تِبْنِهِ) لەو حاڵەتەدا: کە پاك کراوەتەوە لە کاو کۆتەکەی، واتە: لەو توێکڵەی لەگەڵی‌دا ناخورێ، کەوابو: (وَمَا ادُّخِرَ فِي قِشْرِهِ) ئەو دانەوێڵەیەی لە ناو توێکڵەکەی‌دا هەڵدەگیرێو لە گەڵیشی ناخورێ: (كَالأَرُزِّ) وەکو برنج لە ناو توێکڵەکەی‌دا-کەپێی دەگوترێ چەڵتوك-(وَالْعَلَسِ) هەم وەکو گەنمە سنعانی، کە هەر توێکڵێك دوو، یان سێ دەنکی تێدایە، ئەویش-وەکو چەڵتوك- بە هاڕینی دەستاڕ توێکڵەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی (فَعَشَرَةُ أَوْسُقٍ) ڕادەی زەکاتی ئەو دووانە: دە بارە، جگە لەو دووانەش هیچ دانەوێڵەیەکی‌تر لە توێکڵەکەی‌دا هەڵناگیرێ، کەوابو: هەر بە توێکڵەوە زەکاتەکەیان وەردەگیرێو لە سەر خاوەنەکەیان واجب نیە: توێکڵەکەیان لە سەر لاببا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يُكَمَّلُ) لە زەکاتی میوەو دانەوێڵەدا، تەواو ناکرێ (جِنْسٌ) ڕادەی زەکاتی ڕەگەزێك (بِجِنْسٍ) بە ڕەگەزێکی‌تر، واتە: ڕادەی زەکاتی قەسپ بە مێوژ تەواو ناکرێ، ڕادەی

وَيُضَمُّ النَّوْعُ إِلَى النَّوْعِ، وَيُخْرِجُ مِنْ كُلٍّ بِقِسْطِهِ، فَإِنْ عَسُرَ أَخْرَجَ الْوَسَطَ، وَيُضَمُّ الْعَلَسَ إِلَى الْحِنْطَةِ لأَنَّهُ نَوْعٌ مِنْهَا، وَالسُّلْتُ جِنْسٌ مُسْتَقِلٌّ، وَقِيلَ شَعِيرٌ وَقِيلَ حِنْطَةٌ، وَلاَ يُضَمُّ ثَمَرُ عَامٍ وَزَرْعُهُ إِلَى آخَرَ،

زەكاتی گەنم بە جۆ تەواو ناكرێ، نۆك بە نیسك تەواو ناكرێ، برنج بە ماش تەواو ناكرێ، كەواتە: ئەگەر ڕەگەزەكە هەر بە خۆی گەیشتە ڕادەی زەكات، ئەوە زەكاتی لێدەدرێ، ئەگەر نا: بە ڕەگەزێكیتر تەواو ناكرێو زەكاتی واجب نابێ.

بەلام (وَيُضَمُّ النَّوْعُ إِلَى النَّوْعِ) جۆری ڕەگەزێك كۆ دەكرێتەوە لەگەڵ جۆرێكیتری هەمان ڕەگەزو ڕادەی زەكاتی پێ تەواو دەكرێ: واتە: مێوژی ڕەشو سوورو گشت جۆرێكیتری مێوژ، پێكەوە حیساب دەكرێن، چونكە یەك ڕەگەزن، گەنمی قەندەهاریو ڕەشكۆڵو گشت جۆرێكیتری گەنم، پێكەوە حیساب دەكرێن، چونكە یەك ڕەگەزن، جۆی ڕەشو سپیو گشت جۆرێكیتری جۆ، پێكەوە حیساب دەكرێن، چونكە یەك ڕەگەزن...هتد.

ئینجا ئەگەر دوو جۆرە میوە، یان دوو جۆرە دانەوێڵە هەبونو پێكەوە گەیشتنە ڕادەی زەكات، ئەو كاتە (وَيُخْرِجُ) زەكاتەكەیان دەدا (مِنْ كُلٍّ) لە هەر جۆرێكیان (بِقِسْطِهِ) بە گوێرەی بەشی خۆی، بۆ وێنە: ئەگەر نیوەی گەنمی ڕەشكۆڵ بوو نیوەیشی قەندەهاری بوو، ئەوە نیوەی زەكاتەكەی لە ڕەشكۆڵ دەداو نیوەیشی لە قەندەهاری، بەلام (فَإِنْ عَسُرَ) ئەگەر زەحمەت بوو؟ لە بەر ئەوەی جۆرەكان زۆر بونو بەرهەمەكەشیان كەم بوو (أَخْرَجَ الْوَسَطَ) ئەو كاتە جۆرە ناوەنجییەكە لە زەكاتدا دەدا، واتە: نە زۆر باشەكەو نە زۆر خراپەكە.

(وَيُضَمُّ الْعَلَسُ إِلَى الْحِنْطَةِ) گەنمە سەنعانی كۆ دەكرێتەوە لەگەڵ گەنم (لأَنَّهُ نَوْعٌ مِنْهَا) چونكە سەنعانیش جۆرێكە لە ڕەگەزی گەنم (وَالسُّلْتُ) شەیلەمی ئەورووپی (جِنْسٌ مُسْتَقِلٌّ) ڕەگەزێكی سەربەخۆیەو لەگەڵ هیچ ڕەگەزێكیتر كۆ ناكرێتەوە بۆ تەواوكردنی ڕادەی زەكات (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: (شَعِيرٌ) شەیلەم لە ڕەگەزی جۆیە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكیتری بێهێزدا (حِنْطَةٌ) لە ڕەگەزی گەنمە، بەلام فەرموودەی یەكەم ڕاستە: كە سەربەخۆیە، نەگەنمەو نە جۆیە.

(وَلاَ يُضَمُّ) كۆ ناكرێتەوە: بۆ تەواوكردنی ڕادەی زەكات (ثَمَرُ عَامٍ) میوەی ساڵێك (وَ) هەروەها كۆ ناكرێتەوە (زَرْعُهُ) دانەوێڵەی ساڵێك (إِلَى آخَرَ) لەگەڵ میوەو دانەوێڵەی ساڵێكیتر، كەواتە: ئەگەر میوەی هەر ساڵێك بە تەنها، دانەوێڵەی هەر ساڵێك بە تەنها، گەیشتە ڕادەی زەكات، زەكاتی لێدەدرێ، ئەگەر نا: نا، بەڵكو ئەگەر ڕوو بدا: دارخورمایەكانی، یان دارمێوەكانی لە یەك ساڵدا دوو جار بەر بگرن، ئەو كاتەش هیچیان

وَيُضَمُّ ثَمَرُ الْعَامِ بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ وَإِنِ اخْتَلَفَ إِدْرَاكُهُ، وَقِيلَ إِنْ طَلَعَ الثَّانِي بَعْدَ جَـذَاذِ الأَوَّلِ لَمْ يُضَمَّ، وَزَرْعَاالْعَامِ يُضَمَّانِ، وَالأَظْهَرُ اعْتِبَارُ وُقُوعِ حَصَادَيْهِمَا فِي سَنَةٍ، وَوَاجِبُ مَا شَرِبَ بِالْمَطَرِ أَوْ عُرُوقُهُ بِقُرْبِهِ مِنَ الْمَاءِ مِنْ ثَمَرٍ وَزَرْعٍ:

لەگەڵ ئەویتر کۆ ناکرێتەوە، واتە: هەر بەرێك بە میوەی ساڵێکیتر دادەندرێ، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەلام (وَيُضَمُّ ثَمَرُ الْعَامِ) کۆ دەکرێتـەوە گشت میوەکـانی یـەك سـاڵ (بَعْضُـهُ إِلَـى بَعْضٍ) هەنـدێکی لەگـەڵ هەنـدێکیتر (وَإِنِ اخْتَلَـفَ إِدْرَاكُـهُ) هەرچـەندەش پێگەیشـتنی هەنـدێکی لـەویتر جیـاواز بـێ: بـە هـۆی جیـاوازی جۆرەکانیـان، یـان بـە هـۆی جیـاوازی گـەرمیو ساردیو شـوێنەکانیان: وەك هەنـدێکی لـە عەرەبسـتان بـێو هەنـدیکیتریش لـە بـاکووری کوردستان بێ، کەواتە: لە هەر شوێنێکدا هەر جۆرە میوەیەکی یـەك ڕەگـەزی هـەبێو لـە ماوەی دوانزە مانگدا پێبگا، گشتی پێکەوە حیساب دەکرێو زەکـاتی لێدەدرێ، هـەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ طَلَعَ الثَّانِي) ئەگەر دووەمەکە بەر بگرێ (بَعْدَ جَذَاذِ الأَوَّلِ) لە دوای بڕینەوەی میوەی یەکەمەکە (لَمْ يُضَمَّ) کۆ ناکرێتەوە، چونکە وەك میـوەی دوو ساڵ وایە، بەلام لە بەر بێهێزی ڕەفتاری پێ ناکرێ.

ئینجا هەروەك گشـت میوەکـانی یـەك سـاڵ پێکـەوە کـۆ دەکرێتـەوە، هـەروەهاش (وَزَرْعَـا الْعَـامِ) دوو دانەوێڵـەی یـەك سـاڵو زیـاتریش (يُضَـمَّانِ) پێکـەوە کـۆ دەکرێتـەوە بـۆ تەواوکردنی ڕادەی زەکات، بەو مەرجەی یەك ڕەگـەز بـن (وَالأَظْهَـرُ) فـەرموودەی بـەهێزتر: (اِعْتِبَـارُ وُقُـوعِ حَصَادَيْهِمَا فِـي سَنَةٍ) مەرجـە: دروێنـەی گشـت دانەوێڵـەکان بکەوێتـە یـەك ساڵ، واتە: نێوان دروێنەی یەکەمەکەو ئاخیرەکە لە دوانزە مـانگ کـەمتر بـێ، مەبەسـتیش خـودی دروێنـە نیـە، بـەڵکو مەبەست ئەوەیـە: دانەکـە بـە جـۆرێکی وەهـا ڕەق ببـێ: کـە بگونجێ بدروێتەوە، ئیتر مـەرج نیـە: دانەوێڵـەکان لـە یـەك سـاڵدا چێندرابن، چـونکە هـەر دروێنــە مەبەسـتەو لـەو کاتـدا واجببـوونی زەکـات جـێگیر دەبـێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئەندازەی زەکاتی میوەو دانەوێڵە ﴾

(وَوَاجِـبُ مَـا شَـرِبَ) ئەنـدازەی ئـەو زەکاتـەی واجـب دەبـێ: لـەو میـوەو دانەوێڵـەی ئـاوی خواردۆتەوە (بِالْمَطَرِ) لە ئاوی بـارانو بـەفرو تـەرزە، یـان ئـاوی ڕووبـار، یـان سەرچـاوە، یـان ئاوە زێیەکانیتر (أَوْ عُرُوقُهُ) یان ڕەگەکانی بێئـاودان ئاویـان خواردبـێوە (بِقُرْبِـهِ مِـنَ الْمَـاءِ) بە هۆی نزیکی لە ئـاو: وەك کـەنارەکانی دەریـاو ڕووبـار (مِـنْ ثَمَـرٍ وَزَرْعٍ) لـە میـوەو دانەوێڵە:

اَلْعُشْرُ، وَمَا سُقِيَ بِنَضْحٍ أَوْ دُولَابٍ أَوْ بِمَا اشْتَرَاهُ نِصْفُهُ، وَالْقَنَوَاتُ كَالْمَطَرِ عَلَى الصَّحِيحِ، وَمَا سُقِيَ بِهِمَا سَوَاءً ثَلَاثَةُ أَرْبَاعِهِ، فَإِنْ غَلَبَ أَحَدُهُمَا فَفِي قَوْلٍ يُعْتَبَرُ هُوَ، وَالْأَظْهَرُ يُقَسَّطُ بِاعْتِبَارِ عَيْشِ الزَّرْعِ وَنَمَائِهِ،

ئەندازەی زەکات (اَلْعُشْرُ) دەیەکە، واتە: لە چل تەنەکەدا: چوار تەنەکە، لە پەنجادا: پێنج، لە سەدا: دە...هتد، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فِيمَا سَقَتِ الأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ اَلْعُشُورُ، وَفِيمَا سُقِيَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشْرِ﴾رواه الشيخان، لەو میوەو دانەوێڵەیەدا کە ڕوبارو هەور ئاویان داوە: دەیەك زەکاتە، لەوەشدا کە بە هۆی ئاژەڵ ئاو دراوە: نیوەی دەیەك زەکاتە.

جا هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: (وَمَا سُقِيَ) هەر میوەو دانەوێڵەیەکی ئاو درابێ (بِنَضْحٍ) بەو ئاوەی کە لە ڕوبار، یان لە بیر بۆی هێندراوە: بە ئاژەڵ، یان بە ئوتۆمبیل (أَوْ دُولَابٍ) یان بە هۆی دوڵاب: کە ئاژەڵ دەیسووڕێنێو ئاو لە ڕوبارو بیر دەردێنێ، یان بە هۆی ناعورە: کە ئاو بە خۆی دەیسووڕێنێو ئاو فڕێ دەداتە دەرەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (أَوْ بِمَااشْتَرَاهُ) یان بەو ئاوەی: کە کڕیویەتی، یان پێی بەخشراوە، ئەندازەی زەکاتی ئەوانەش: (نِصْفُهُ) نیوەی دەیەکە، واتە: لە چل تەنەکەدا: دوو تەنەکە، لە پەنجادا: دوو و نیو...هتد، چونکە ئەرکی زۆرەو هەندێکیش پێویستی بە چاککردنەوە هەیە ئەگەر بشکێ، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

ئەوەش وا دەگەیەنێ: کە ئەو میوەو دانەوێڵەی بەو ئامێرانە ئاو دەدرێ: کە بە کارەبا، یان بە گازو بەنزین کار دەکەن، ئەویش زەکاتەکەیان نیوەی دەیەکە، بەڵام (وَالْقَنَوَاتُ) ئاوی کارێز، هەم ئەو جۆگانەی لە ڕوبارەوە ئاویان تێکراوە (كَالْمَطَرِ) وەکو بارانن، واتە: دەیەکێکی زەکاتە (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە خودی ئاو هێنانەکە ئەرکی نیەو بەخۆی دەڕوا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَا سُقِيَ بِهِمَا سَوَاءً) ئەو میوەو دانەوێڵەیەی بە یەکسانی بەو دوو جۆرەیڕابردوو ئاو درابێ: وەك بە بارانو ناعورە (ثَلَاثَةُ أَرْبَاعِهِ) ئەندازەی زەکاتەکەی سێ چوارێکی دەیەکە، واتە: لە چل تەنەکەدا: سێ تەنەکە، تاکو هەر جۆرێك بە گوێرەی واجبی خۆی ڕەفتاری پێ بکرێ (فَإِنْ غَلَبَ أَحَدُهُمَا) جا ئەگەر جۆرێکیان لە جۆرەکەیتر زۆرتر بوو، واتە: یان بە باران زۆرتر ئاو درابو، یان بە ناعورە زۆرتر ئاو درابو (فَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (يُعْتَبَرُ هُوَ) کامەیان زۆرترە ئەویان ڕەفتاری پێدەکرێ، بەڵام (وَالْأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر: (يُقَسَّطُ) زەکاتەکە بەش دەکرێ بە سەر هەردوو جۆرەکەدا (بِاعْتِبَارِ عَيْشِ الزَّرْعِ) بە گوێرەی ژینی دانەوێڵە، یان میوەکەو (وَنَمَائِهِ) هەم بە گوێرەی ماوەی گەورەبوونی دانەوێڵەکە، یان میوەکە.

وَقِيلَ بِعَدَدِالسَّقِيَات، وَتَجِبُ بِبُدُوِّ صَلاَحِ الثَّمَرِ وَاشْتِدَادِ الْحَبِّ،

بۆ وێنە: ئەگەر ماوەی دانەوێڵەکە لە داچاندنیەوە تا پێگەیشتنی، هەشت مانگ بوو و لە ماوەی شەش مانگدا پێویستی بە دوو ئاودان هەبو و ئەو دوو ئاوەشی درایێ بە هۆی باران، بەڵام دوو مانگەکەیتر پێویستی بە سێ ئاودان هەبو و ئەو سێ ئاوەشی بە هۆی ناعورە درایێ، ئەوە زەکاتەکەی: سێ چوارێکی دەیەك لەجیاتی شەش مانگەکەیە، چوارێکی نیوەی دەیەکیش هی دوو مانگەکەیە. (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ هێزدا: (بِعَدَدِ السَّقِيَاتِ) بە گوێرەی ئاودانەکان بە سەریاندا بەش دەکرێ.

(وَتَجِبُ) زەکاتی میوەو دانەوێڵە واجب دەبێ (بِبُدُوِّ صَلاَحِ الثَّمَرِ) بە هۆی ئاشکرابوونی پێگەیشتنی بەشێکی میوە: وەك خورمایەکە سوور ببێ، ترێیەکە ئاوی شیرنی بکەوێتێ، یان ڕەش ببێ (وَاشْتِدَادِ الْحَبِّ) هەم بە هۆی ڕەقبوونی بەشێکی دانەوێڵەکە، واتە: مەرج نیە: میوەکە بە تەواوی پێبگاو دەنکی دانەوێڵەکەش بە تەواوی ڕەق ببێ، هەروەها مەرج نیە: هەموو میوەکەش پێگەیشتنی ئاشکرا ببێو هەموو دانەوێڵەکەش دەنکی ڕەق ببێ.

ئینجا بزانە: مەبەست بە واجببوون، ئەوە نیە: لەو کاتدا زەکات بدا، بەڵکو مەبەست ئەوەیە: لەو کاتدا زەکاتی میوەو دانەوێڵەی لە سەر جێگیر دەبێ، تاکو لە دوای ووشککردنەوەی میوەو لە دوای پاککردنەوەی دانەوێڵە زەکاتەکە بدا.

کەوابو: هەر کاتێك پێگەیشتنی میوە ئاشکرا بوو، یان دەنکی دانەوێڵە ڕەق بوو، دروستە: پێش برینەوەو درونەوە—میوەیەکیتری ووشكو دانەوێڵەیەکیتری پاککراوە— لە زەکاتدا بدلو بە بەر زەکاتی ئەو میوەو دانەوێڵەیە دەکەوێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا لە باسی وەپێشخستنی زەکاتدا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر یەکێك چەند درەختێکی بە بەرەوە کڕی، یان بە میراتی گرت، ئینجا لە لای ئەوی پێگەیشتنی میوەکەیان ئاشکرا بوو، ئەوە زەکاتەکە لە سەر ئەوی واجب دەبێ، چونکە لە لای ئەوی هۆیەکەی واجببوون پەیدا بووە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: دانەوێڵەی چاندراویش هەمان بڕیاری بۆ دەدرێ.

دووەم: لەو کاتەوە: کە پێگەیشتنی میوە ئاشکرا دەبێو دەنکی دانەوێڵە ڕەق دەبێ —ئەگەر بگەنە ڕادەی زەکات— پێش زەکاتدانو قرساندنی میوە، لە سەر خاوەنەکەیان حەرامە: بەشێکی گوڵە دانەوێڵەکان، یان ترێ، یان خورما بدەنە هەژارانو خەڵکانیتر، هەروەها حەرامە: بەخۆیو منداڵەکانی لێیان بخۆنو حەرامە: بیانفرۆشێ، جا هەر کارێکی لەوانەیڕابردوو کرد، واجبە: لە لایخۆی زەکاتی ئەو ئەندازەیە بدا: کە پێش زەکاتدان لە دەستی داوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

وَيُسَنُّ خَرْصُ الثَّمَرِ إِذَا بَدا صَلاَحُهُ عَلَى مَالكه، وَالْمَشْهُورُ إِدْخَالُ جَميعه فِي الْخَرْص، وَأَنَّهُ يَكْفِي خَارِصٌ، وَشَرْطُهُ الْعَدَالَةُ، وَكَذَا الْحُرِّيَّةُ وَالذُّكُورَةُ فِي الأَصَحِّ، فَإِذَا خَرَصَ فَالأَظْهَرُ أَنَّ حَقَّ الْفُقَرَاءِ يَنْقَطِعُ مِنْ عَيْنِ الثَّمَرِ وَيَصِيرُ فِي ذِمَّةِ الْمَالك

بەلام ئەگەر خۆی (تقليد)ی مەزهەبی ئیمام (احمد) بکا، ئەو کاتە بۆی دروستە: خۆی‌و منداڵەکانی بەگوێرەی عادەت بخۆن، هەم بۆیشی دروستە: بە خەڵکیش ببەخشێ‌و لە سەری نازمێردرێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا روون کراوەتەوە.

(وَيُسَنُّ) سوننەتە: (خَرْصُ الثَّمَرِ) قرساندنی ئەو میوەیەی زەکاتی تێدا واجبە (إِذَا بَدا صَلاَحُهُ) هەر کاتێك پێگەیشتنی ئاشکرا بوو (عَلَى مَالكه) لە سەر خاوەنەکەی، واتە: خورمایەکەو ترێیەکە لە سەر درەختەکەیانەوە تەخمین بکرێن: کە لە دوای وشککردنەوە ئەوەندە بارە مێوژ، یان ئەوەندە بارە قەسپەی لێدێتەوە ﴿عَنْ عَتَّاب بن أَسيد ﷺ أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُخْرَصَ الْعِنَبُ كَمَا يُخْرَصُ النَّخْلُ، وَتُؤْخَذَ زَكَاتُهُ زَبِيباً كَمَا تُؤْخَذُ صَدَقَةُ النَّخْلِ تَمْراً﴾رواه أصحاب السنن بسند حسن، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی داوە: ترێ بقرسێندرێ هەروەکو خورما دەقرسێندرێ، زەکاتەکەشی بە مێوژی وەربگیرێ هەروەکو زەکاتی خورما بە قەسپ وەردەگیرێ. کەوابو: هەر بە بەڵگەی ئەم حەدیسە: دانەوێڵە ناقرسێندرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْمَشْهُورُ) فەرموودەی ناسراوی مەزهەب: (إِدْخَالُ جَمِيعِهِ فِي الْخَرْصِ) گشت میوەکە دەقرسێندرێ‌و زەکاتی گشتی لە سەر خاوەنەکەی تۆمار دەکرێ‌و هیچی بۆ خاوەنەکە جیا ناکرێتەوە، ئینجا بزانە: لە حەدیسێکی (صحیح)دا هاتوە: ﴿هەر کاتێك میوەتان قرساند، زەکاتەکەی وەربگرن‌و سێیەکی، یان چوارێکی واز لێبێنن﴾. بەلام وەلام دراوەتەوە کە مەبەست ئەوەیە: سێیەکی، یان چوارێکی زەکاتەکەی بۆ خاوەنەکە واز لێبێنن تاکو بەخۆی بیداتە هەژارەکانی خزم‌و دراوسێی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنَّهُ يَكْفِي خَارِصٌ) هەروەها یەك قرسێنەریش بەسە بۆ قرساندن (وَشَرْطُهُ) مەرجی قرسێنەر: (الْعَدَالَةُ) دادپەروەرییە (وَكَذَا الْحُرِّيَّةُ) هەروەها مەرجە: ئازاد بێ‌و (وَالذُّكُورَةُ) نێرینەش بێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا، هەروەها مەرجە: قرساندنەکەش بزانێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِذَا خَرَصَ) جا هەر کاتێك میوەکەی قرساند‌و ئەندازەکەی خستە ئەستۆی خاوەنەکەی (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ حَقَّ الْفُقَرَاءِ) مافی گەدا‌و هەژاران (يَنْقَطِعُ مِنْ عَيْنِ الثَّمَرِ) لە خودی میوەکە دەپچڕێ‌و (وَيَصِيرُ فِي ذِمَّةِ الْمَالك) دەکەوێتە ئەستۆی خاوەنی

اَلتَّمْرُ وَالزَّبِيبُ لِيُخْرِجَهُمَا بَعْدَ جَفَافِه، وَيُشْتَرَطُ التَّصْرِيحُ بِتَضْمِينِه وَقَبُولُ الْمَالِكِ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَقِيلَ يَنْقَطِعُ بِنَفْسِ الْخَرْصِ، فَإِذَ ضَمِنَ جَازَ تَصَرُّفُهُ فِي جَمِيعِ الْمَخْرُوصِ بَيْعًا وَغَيْرَهُ،

میوەکە: (اَلتَّمْرُ وَالزَّبِيبُ) ئەندازەی ئەو قەسپو مێوژەی بۆ زەکات لە سەری تۆمار کراوە (لِيُخْرِجَهُمَا) تاکو لە زەکاتی میوە قرساوەکەی بیاندا (بَعْدَ جَفَافِه) پاش ووشککردنەوەی میوەکە، کەوابو: دروستە: لە خودی ئەو میوەیە زەکاتەکە بداو هەم دروستە: لە میوەیەکیتر بیدا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ ئەو پچڕانو کەوتنە ئەستۆیە، بە مەرج دانراوە: (اَلتَّصْرِيحُ بِتَضْمِينِه) قرسێنەرەکە، یان جێگرەکەی بە ئاشکرایی بە خاوەنەکە بڵێ: تۆم کردە زامینی ئەوەندە قەسپە، یان ئەوەندە مێوژە: لە زەکاتی ئەم میوەیە. (وَقَبُولُ الْمَالِكِ) هەروەها مەرجە: خاوەنەکەش، یان جێگرەکەی ئەو زامینیە قبوڵ بکا (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (يَنْقَطِعُ) مافی هەژاران دەپچڕێ (بِنَفْسِ الْخَرْصِ) بە خودی قرساندنەکە.

(فَإِذَ ضَمِنَ) جا هەر کاتێك خاوەنەکە کرا زامینو زامینیەکەشی قبوڵ کرد (جَازَ تَصَرُّفُهُ فِي جَمِيعِ الْمَخْرُوصِ) دروستە: دەستکاری گشت میوە قرساوەکە بکا (بَيْعًا) بە فرۆشتنو (وَغَيْرَهُ) بە دەستکاریتریش: وەك خواردنو بەخشین، واتە: پێش زامینی، ئەو دەستکاریانە دروست نینە، کەوابو: ئەگەر کاربەدەست قرسێنەری نەنارد، یان کاربەدەست نەبو، یان قرسێنەر نەبو، ئەو کاتە خاوەنەکە دوو پیاوی دادپەروەرو لێزان دەکاتە (حَکَم)؟ تاکو میوەکەی لە سەر بقرسێننو بیکەنە زامینو ئەویش قبوڵ بکا، تاکو مافی هەژاران لە میوەکە بپچڕێو بکەوێتە ئەستۆی خۆیو بتوانێ دەستکاری میوەکە بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەوها ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر پێش دەنك ڕەقبوون، یان پێش ئاشکرابوونی پێگەیشتن، دانەوێڵەکە، یان میوەکەی فرۆشت، یان خواردی، یان بە هۆیەکیتر لە ناوی برد، ئەوە تۆڵەی لە سەر نیەو زەکاتی ناکەوێتە سەر، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە. بەڵام ئەگەر لە دوای دەنك ڕەقبوون، یان لە دوای ئاشکرابوونی پێگەیشتن، دانەوێڵەکە، یان میوەکەی لە ناو برد، ئەو کاتە تۆڵەی لە سەرە، واتە: واجبە: زەکاتی ئەو دانەوێڵەیە، یان ئەو میوەیە بدا: کە لە دەستی دلوەو لە ناوی بردوە، هەروەك باسمان کرد.

ئینجا تۆڵەی زەکاتیمیوە دوو حاڵەتی هەنە:

حاڵەتییەکەم: ئەگەر پاش قرساندنو زامینی لە ناوی ببا، ئەو کاتە واجبە: مێوژو قەسپی ووشك لە تۆڵەی زەکاتەکە بدا.

وَلَو ادَّعَى هَلاَكَ الْمَخْرُوصِ بِسَبَبٍ خَفِي كَسَرِقَة، أَوْ ظَاهِرٍ عُرِفَ صُدِّقَ بِيَمِينِه، فَـإِنْ لَمْ يُعْرَفِ الظَّاهِرُ طُولِبَ بِبَيِّنَة عَلَى الصَّحِيحِ، ثُمَّ يُصَدَّقُ بِيَمِينِه فِـي الْهَلاَكِ بِـهِ، وَلَـو ادَّعَى حَيْفَ الْخَارِصِ أَوْ غَلَطَهُ بِمَا يَبْعُدُ لَمْ يُقْبَلْ،

حاڵەتی دووەم: ئەگەر پێش قرساندنو زامینی لەناوی ببا، ئەو کاتە لە فەرموودەی ڕاستتردا واجبە: میوەی تەڕ لە تۆڵەی زەکاتەکە بدا، لە فەرموودەیەکیشدا واجبە: میوەی ووشککراوە بدا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر میوەکە پێش ووشککردنەوە بە هۆی ڕووداوێك لەناو چوو، یان لە سەر درەختەکەوە، یان لە مشتاخدا دزرا، هیچ کەمتەرخەمیش لە خاوەنەکەی نەبو، ئەو کاتە هیچ تۆڵەو زەکاتی ناکەوێتە سەر خاوەنەکەی، بەڵام ئەگەر بەشێکی مایەوەو لەناو نەچوبو، ئەو کاتە واجبە: زەکاتی ئەو بەشە بدا، هەرچەند بە ئەندازەی ڕادەی زەکاتیش نەمابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، هەروەها ئەگەر خاوەنەکەشی کەمتەرخەمی کردبێ: وەك بەرگری نەکردبێ، یان لە شوێنێکی نەپارێزراو دایناببێ، ئەو کاتەش تۆڵەی زەکاتەکەی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

سێیەم: ئەگەر لە دوای قرساندنو زامینی -جگە لە خاوەنەکە- یەکێکیتر میوەکەی لەناو برد، ئەوە تۆڵەی لێوەردەگیرێ، خاوەنەکەش ئەندازەی زەکاتەکە لەو تۆڵەیە دەدا، واتە: لە سەری واجب نیە میوەی ووشك بۆ هەژاران بکڕێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَلَو ادَّعَى هَلاَكَ الْمَخْرُوصِ) ئەگەر خاوەنەکە ئیددیعای کردو گوتی: میوە قرساوەکە گشتی، یان بەشێکی لەناو چووە (بِسَبَبٍ خَفِي) بە هۆیەکی شاراوە: (كَسَرِقَة) وەکو دزی (أَوْ ظَاهِرٍ) یان بە هۆیەکی ئاشکرا: کە (عُرِفَ) لە ناو خەڵکیدا زاندرا بوو: وەکو سوتانو سەرماو کلۆو فەرهود (صُدِّقَ بِيَمِينِه) بە سوێندخواردنی باوەڕی پێدەکرێ: کە بەو هۆیە میوەکەی لەناو چووە.

(فَإِنْ لَمْ يُعْرَفِ الظَّاهِرُ) جا ئەگەر ئەو هۆیە ئاشکرایە لە ناو خەڵکیدا نەزاندرابو (طُولِبَ بِبَيِّنَة) داوای شاهیدی لێدەکرێ: کە ئەو هۆیە ڕوویداوە (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست (ثُمَّ) ئینجا لە دوای شاهیدیدانەکەش (يُصَدَّقُ بِيَمِينِه) بە سوێند خواردنی باوەڕی پێ دەکرێ: (فِي الْهَلاَكِ بِهِ) کە میوەکەی بەو هۆیەی شاهیدی لە سەر دراوە لەناو چووە؟ چونکە دەگونجێ میوەکەی سەلامەت بوبێو شاهیدەکان نەیانزانیبێ.

(وَلَو ادَّعَى حَيْفَ الْخَارِصِ) ئەگەر ئیددیعای کردو گوتی: قرسێنەرەکە ستەمی کردوەو زیادی داناوە (أَوْ غَلَطَهُ) یان گوتی: هەڵەی کردوە (بِمَا يَبْعُدُ) بە ئەندازەیەکی وەها: بە گوێرەی عادەت دوور بوو ئەو هەڵەیە ڕوو بدا (لَمْ يُقْبَلْ) بە بێشاهید دەعوایەکەی

أَوْ بِمُحْتَمَلٍ قُبِلَ فِيالأَصَحِّ.

وەرنـاگیرێ (أَوْ بِمُحْتَمَـلٍ) یـان دەعوایەكـەی بـە ئەندازەیـەكیوەها بـوو دەگونجـا ڕوو بـدا (قُبِـلَ) دەعوایەكــەی وەردەگــیرێو ئەندازەكــەی لــە ســەر لادەدرێ (فِیالأَصَــحِّ) لــە فەرموودەی ڕاستردا.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو لەو حاڵەتەدا بوو: كـە قرسـاوەكە نـەمابێ، واتـە: ئەگـەر مابـێ، دووبارە دەپیودرێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ پاشكۆ ﴾ یەكەم: هەروەك واجبە زەكاتی میوە بە ووشككراوەیی بدرێ، ئـەوەهاش واجبـە: دانەوێڵە-جگە لە برنجو گەنمـە سنعانی- لـە كـاو كـۆت پـاك بكرێتـەوە، ئینجـا لـە زەكاتـدا بـدرێ، ئینجـا بزانـە: كـرێی بڕینـەوەی میـوەو ووشـككردنەوەیو كـرێی دروێنـەو گێـرەو پاككردنەوەو باركردنو پاراسـتنو گشـت ئەركـەكانیتریش، هـەمووی لـە كیسـەی خاوەنەكـە دەدرێو دروسـت نیـە: هیچـی لـە میـوەو دانەوێڵەكـە بـدرێ، هـەروەك لـە سەرچـاوەكاندا فەرموویانە، جا ئەگەر كرێی ئـەو ئەركانـەیڕابردووی لـە میـوەو دانەوێڵەكە دابـێ، لـە سـەر خاوەنەكە واجبە: لە ماڵیخۆی زەكاتی ئـەو بەشـەش بدا: كە لـە كـرێی داوە، هـەروەك لـە (المجمـوع)دا فەرموویـەتی، كەواتـە: لـە سـەر خاوەنەكـە واجبـە: زەكـاتی ئـەو بەشـە دانەوێڵەیـەش بـدا: كـە لـە كـرێی دروێنـە داویەتیـە سـەپانەكان، یـان داویەتیـە خـاوەنی (دڕاسة)-ئامێری دروێنە، وَاللهُ أَعْلَم.

هـەروەها ئەگـەر زەویەكـە بـەكرێ درابـو-بـە نیوەتـۆو، یـان بـە بنـەتۆو-دروسـت نیـە: كرێیەكـەی لـە پـێش زەكاتـدا لـە دانەوێڵەكـە بـدرێ، كەواتـە: ئەگـەر خـاوەن زەویەكـە كرێیەكەی پێش زەكاتدان لە دانەوێڵەكە وەرگرت، ئـەوە ئەنـدازەی زەكـات نابێتـە مڵكـی ئەوی و واجبە: ئەندازەكەی لێوەربگرێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

دووەم: ئەو خەرجییەی بە ستەمو زۆرداری لە خـاوەن دانەوێڵـەكان وەردەگیرێ، بـە بـەر زەكـات ناكـەوێ، هـەروەك لـە سەرچـاوەكاندا فەرموویانـە، واتـە: وەك ئـەو سێیەكە، یـان چوارێكە، یان دەیەكەی ئاغاو زۆردارەكان بە ناهەق لە جووتیارانی دەستێنن.

سێیەم: میـوەو بەرهـەمی زەوی (وقـف)كـراو بـۆ سـەر ڕووی گشـتی: وەك مزگـەوتو خوێنـدگاو (مجاهـد)انو هـەژارانو ئـەو جـۆرە ڕووە گشـتیانە، هیچـی زەكـاتی تـێدا نیـە، چونكە خاوەنێكی دیاركراوی نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، بـەڵام ئەگـەر بـۆ سەر دیاركراوێك، یان كۆمەڵێكی دیاركراو (وقف) كـرا بـونو گەیشـتنە ڕادەی زەكـات، ئـەو كاتە واجبە: زەكاتیان بدەن.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە زەویەكی (وقف)كراودا، یـان داگیركـراودا، دانەوێڵـە بچێنێ، ئـەو كاتـەش زەكات لە سـەر خـاوەنیدانەوێڵەكە واجــبە، هـەروەك لـە (تحفـة)دا فـەرمـوویەتی؟ چــونكە

(بابُ زَكاةِ النَّقْد)

نِصَابُ الْفِضَّةِ مِأَتَا دِرْهَمٍ، وَالذَّهَبِ عِشْرُونَ مِثْقَالاً بِوَزْنِ مَكَّةَ، وَزَكَاتُهُمَا رُبُعُ عُشْرٍ،

زۆربەی سەرچاوەکان لە باسی(المساقاة)دا فەرموویانە: (کشتوکاڵ پابەندی تۆوەکەیە). ئەوەش وا دەگەیێنێ: ئەگەر بە سەپانی-بە نیوەتۆو، یان بە بنەتۆو-لە زەویی کەسێکدا دڵنەوێڵە بچێنێ، ئەوە زەکاتی بەشەکەی هەردووکیان لە سەر خاوەنی‌تۆوەکەیە، کەواتە: ئەندازەی‌زەکاتەکە تەنها لە بەشەکەیوی دەردەکرێ، جیاوازی نیە خاوەنی‌تۆوەکە: سەپانەکە بێ، یان خاوەن زەوییەکە بێ، وَاللهُ أعْلَم.

﴿ بابُ زَكاةِالنَّقْد: باسی زەکاتی زێڕو زیو و پارە ﴾

(نِصَابُ الْفِضَّةِ) سەرەتای ڕادەی زەکاتی زیو (مِأَتَادِرْهَمٍ) دوو سەد دیرهەمە: کە بە کێشان دەکاتە (١٤٠) سەدو چل میسقال، واتە: (٧٠٠) حەفتسەد غرام (وَالذَّهَبِ) سەرەتای ڕادەی زەکاتی زێڕ (عِشْرُونَ مِثْقَالاً) بیست میسقالە، واتە: (١٠٠) سەد غرام.

ئینجا بزانە: کێشی هەر میسقالێك (٧٢) حەفتاو دوو دەنکە جۆیە: کە لە هەردوو لای دەنکەکە زلکە باریکەکەی قرتابێ، هەروەك لە زۆربەی‌سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(بِوَزْنِ مَكَّةَ) بە کێشانی(مکة)ی پیرۆز ڕادەی زەکاتی زێڕو زیو ڕەچاو دەکرێ (وَزَكَاتُهُمَا) ئەندازەی زەکاتی واجب: لە زێڕو زیودا (رُبُعُ عُشْرٍ) چوارێکی دەیەکێکە، واتە: لە بیست میسقالی زێڕدا: نیو مسقال، لە دوو سەد دیرهەمی زیودا: پێنج دیرهەم، کەواتە: ئەندازەی زەکاتی هەردووکیان لە سەدا: دوو و نیوە، هەم لە هەزاردا: بیستو پێنجە.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا كَانَتْ لَكَ مِأَتَا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَاالْحَوْلُ فَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ، وَلَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ حَتَّى تَكُونَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَاراً فَإِذَا كَانَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَاراً وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا نِصْفُ دِينَارٍ، فَمَا زَادَ فَبِحِسَابِ ذَلِكَ﴾ حديث حسن رواه ابوداود وغيره، هەر کاتێك دوو سەد دیرهەمی زیوت هەبو و ساڵی بە سەردا سوڕاوە پێنج دیرهەم زەکاتی تێدا واجبە، هەر کاتێکیش بیست دیناری زێڕت هەبو و ساڵی بە سەردا سوڕاوە نیو دینار زەکاتی تێدا واجبە، ئینجا هەر کامەیان لە ڕادەی زەکاتی خۆیان زیاتر بون، ئەوە بە گوێرەی زێدەییەکە-بەو ئەندازەی‌برابردوو-زەکاتیان تێدا واجبە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەو حەدیسە بەڵگەیە: کە لە زەکاتی زێڕو زیو و پارەدا مەرجە: ڕادەی زەکاتەکەیان تا ساڵێکی‌تەواوی بە سەردا دەسووڕێتەوە هەر لە ملکی خاوەنەکەیدا بێ، واتە: ئەگەر لە ماوەیەکی‌کەم لە ناو ساڵدا ڕادەی زەکاتەکەیان کەم بۆوە، ئینجا دووبارە گەیشتەوە ڕادەی زەکات، ئەوە ساڵییەکەم دەپچڕێو لەکاتی بوونەوە ڕادەی‌زەکاتەوە سەرە ساڵێکی نوێ دەست پێ دەکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

جا هەر بە بەڵگەی حەدیسەکە: لە زەکاتی زێڕو زیو و پارەدا لێبووردن نیە، واتە: لە ڕادەی زەکات بە سەرەوەتر هەرچەند زیاد بێ، بەگوێرەی زێدەییەکە: چوارێکی دەیەك زەکاتی لێدەدرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

دووەم: زەکاتی زێڕو زیو و پارەش-وەکو زەکاتی ئاژەڵ- هەموو ساڵێك دووبارە دەبێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، واتە: هەرچەند زێڕو زیو و پارەکەشی بە بێ‌نێش دانابێ‌و زیادیشی نەکردبێ، چونکە خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ ئەوانەی زێڕو زیو دەکەنە گەنجینە: کۆی دەکەنەوەو دایدەنێن‌و لە ڕێگەی خوا زەکاتی لێنادەن، مژدەیان بدێ بە سزایەکی زۆر بەئازار لە قیامەتدا. واتە: ئەگەر زەکاتی لێبدرێ هەرەشەکە نایگرێتەوە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا بَلَغَ أَنْ تُؤَدَّى زَكَاتُهُ فَزُكِّيَ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ﴾ رواه ابوداود وغيره بإسناد حسن، هەر ماڵێك بگاتە ڕادەی زەکات‌و زەکاتی لێدرا، ئەوە گەنجینە نیە.

سێیەم: پارەو دراوی ئەم سەردەمە-وەکو زێڕو زیو- زەکاتی تێدا واجبە؟ چونکە پارەی ئەم سەردەمە جێگری زێڕو زیوە، بەڵام بۆ زانینی ڕادەی زەکات تەنها بەرامبەری زیو دادەنرێ؟ چونکە ئەوها زووتر دەگاتە ڕادەی زەکات‌و بەرژەوەندی هەژارانی زیاتر تێدایە، زەکاتیش بۆ بەرژەوەندی هەژارانیش دانراوە، هەروەك لە باسی قرساندنی ماڵی بازرگانیدا ڕوونی کردۆتەوە، جگە لەمەش: پێغەمبەرﷺ زیوی بە پارەیەکی ڕاستەقینەو سەرەکی داناوە بۆ زانینی نرخی زێڕو شتی‌تریش:

بۆ نموونە: ﴿عَنْ عَبْدِاللهِ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا يُغْنِيهِ؟ قَالَ خَمْسُونَ دِرْهَماً أَوْ قِيمَتُهَا مِنَ الذَّهَبِ﴾ رواه أصحاب السنن بأسانيد حسنة، گوترا: ئەی پێغەمبەری‌خوا ﷺ چی مرۆڤ دەوڵەمەند دەکا لە دەرۆزەکردن؟ فەرمووی: پەنجا دیرهەمی زیو، یان نرخی ئەو پەنجا دیرهەمە زێڕی هەبێ.

هەم لە حەدیسێکی‌تردا پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ سَأَلَ وَلَهُ قِيمَةُ أُوقِيَّةٍ فَقَدْ أَلْحَفَ﴾ رواه ابوداود بسند صالح، هەر کەسێك دەرۆزە بکا لەو حاڵەتەی بە نرخی چل دیرهەم ماڵی هەبێ، بێگومان زێدەڕۆیی کردووەو تاوانبارە.

کەوابو: هەر کەسێك بە نرخی (١٤٠) سەدو چل میسقاڵ، واتە: (٧٠٠) غرامی زیو، یان زیاتر پارەی ئەم سەردەمەی هەبێ، زەکاتی لە سەرە‌و، واجبە: ئەندازەی لە چلدا: یەك لە سەدا: دوو و نیو، لە هەزاردا: بیست‌و پێنج، لە زەکاتدا بدا، وَاللهُ أَعْلَمُ.

چوارەم: زێڕ ڕەگەزێکی سەربەخۆیەو زیویش ڕەگەزێکی سەربەخۆیە، کەوابو: ڕادەی زەکاتی هیچیان بەوی‌تر تەواو ناکرێ، بەڵام بە جۆرەکانی هەر ڕەگەزێك زەکاتی

وَلاَ شَيْءَ فِي الْمَغْشُوشِ حَتَّى يَبْلُغَ خَالِصُهُ نِصَاباً، وَلَوِ اخْتَلَطَ إِنَاءٌ مِنْهُمَا وَجُهِلَ أَكْثَرُهُمَا زُكِّيَ الأَكْثَرُ ذَهَباً أَوْ فِضَّةً أَوْ مُيِّزَ، وَيُزَكَّى الْمُحَرَّمُ مِنْ حُلِيٍّ وَغَيْرِهِ،

جۆرێکیتری هەمان ڕەگەز تەواو دەکرێ، هەرچەند نرخیشیان لێك جیاواز بێ، کەواتە: زێڕی چاکو زێڕی خراپ ڕادەی زەکاتی یەکتری تەواو دەکەن؟ چونکە یەك ڕەگەزن، هەروەها زیوی چاکو زیوی خراپ ڕادەی زەکاتی یەکتری تەواو دەکەن؟ چونکە یەك ڕەگەزن، ئینجا بزانە: زەکاتەکەش بە سەر جۆرەکاندا بەش دەکرێ: بەگوێرەی ئەندازەی خۆیان، واتە: دروست نیە جۆری خراپ لەجیاتی جۆرێکی باش لە زەکاتدا بدا، بەڵام دروستە: جۆرێکی باش لەجیاتی جۆرێکی خراپ لە زەکاتدا بدا، هەروەها دروست نیە: وورده لە جیاتی درشتە بدرێ، بەڵام بە پێچەوانەوە دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

پێنجەم: هەر لەو ڕوونکردنەوەیەش دەفامێتەوە: کە پارەی ئەم سەردەمەش -باش و خراپ- گشتی ڕادەی زەکاتی ئەویتر تەواو دەکا، جیاوازیش نیە گشت پارە باشەکە، یان گشت پارە خراپەکە: هی وولاتێك بێ، یان هی چەند وولاتی جۆراوجۆر بێ؟ چونکە گشتی بە ڕەگەزی زیو دەقرسێندرێ، کەواتە: ڕادەی زەکاتی پارەی وولاتێك بە پارەی وولاتێکیتر تەواو دەکرێ، هەروەها لە پارەشدا دروست نیە: وورده لە جیاتی درشتە لە زەکاتدا بدرێو بە پێچەوانەش دروستە، وَاللهُ أعْلَم.

(وَلاَ شَيْءَ) هیچ زەکات واجب نیە (فِي الْمَغْشُوشِ) لە زێڕو زیوی غەش تێداکراو: وەك لە زێڕو سفر تێکەڵ کرابێ، یان لە زیوو مس تێکەڵ کرابێ (حَتَّى يَبْلُغَ خَالِصُهُ) تا پوختەی زێڕەکە بە تەنها، یان زیوەکە بە تەنها دەگاتە (نِصَاباً) ڕادەی زەکات (وَلَوِ اخْتَلَطَ إِنَاءٌ مِنْهُمَا) ئەگەر قاپێکیچێشت لە زێڕو زیو بە تێکەڵی دروست کرابو و هەردووکیان بە تەنها تەنها دەگەیشتنە ڕادەی زەکات، بەڵام (وَجُهِلَ أَكْثَرُهُمَا) نەزاندرا: کامەیان زۆرترە، لەو حاڵەتەدا (زُكِّيَ الأَكْثَرُ ذَهَباً وَفِضَّةً) زەکاتی زۆرەکە دەدرێ، هەم لە زێڕو هەم لە زیو:

بۆ وێنە: ئەگەر کێشی قاپەکە بە هەردووکیان هەزار بوو، یەکێکیان شەشسەد بوو، یەکێکیشیان چوار سەد بوو، بەڵام نەزاندرا: کامەیان شەشسەدەکەیە، ئەوە واجبە: زەکاتی زێڕەکەشو هی زیوەکەش لە سەر حیسابی شەشسەد بدرێ (أَوْ مُيِّزَ) یان دەبێ بە هۆی ئاگر لێك جیابکرێتەوە، تاکو ئەندازەی زەکاتی هەر یەکەیان بزاندرێ.

﴿ باسی زێڕ و زیوی حەڵاڵ و حەرام ﴾

(وَيُزَكَّى الْمُحَرَّمُ) بە (إجماع) زانایانی ئیسلام واجبە: زەکاتی زێڕو زیوی حەرامکراو بدرێ (مِنْ حُلِيٍّ) جا حەرامکراوەکە لە چینی خشڵ بێ (وَغَيْرِهِ) یان چینێکیتر بێ: وەك

لاَ الْمُبَاحُ فِي الأَظْهَرِ، فَمِنَ الْمُحَرَّمِ: اَلإِنَاءُ وَالسِّوارُ وَالْخَلْخَالُ لِلُبْسِ الرَّجُلِ،

کەلوپەلی چێشت (لاَ الْمُبَاحُ) بەڵام زێڕو زیوی حەڵاڵکراو زەکاتی تیادا واجب نیە (فِی الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتری ئیمامی (الشافعي)و هەم لە مەزهەبی ئیمام (مالك)و ئیمام (احمد)دا ﴿عَنْ عَمْرِو بن دينار‌ﷺ: أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ جَابِر بن عَبْدِالله عَنِ الْحُلِيِّ: أَفِيهِ زَكَاةٌ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: وَإِنْ كَانَ يَبْلُغُ أَلْفَ دِينار؟ قَالَ: وَإِنْ كَثُرَ﴾ رواه الشافعي والبيهقي باسناده الصحيح ﴿وَصَحَّ عَنْ ابْنِ عُمَرَ وَعَائِشَةَ‌ﷺ مِثْلُهُ﴾رواه مالك، پیاوێك پرسیاری لە حەزرەتی(جابر) کرد-کە سەحابەیەکی پێغەمبەر بوو‌ﷺ-: ئایا زەکات لە خشڵی ئافرەتدا واجبە؟ فەرمووی: نا، گوتی: ئەگەر هەزار میسقالیش بێ؟ فەرمووی: ئەگەر زۆریش بێ هەر واجب نیە. هەروەها زەکات نەدان لە خشڵی ئافرەتاندا لە حەزرەتی (ابنُ عُمَر)و حەزرەتی (عائشة)ش گێڕدراوەتەوە.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: زەکات لە خشڵی ئافرەتانیش واجبە، بە بەڵگەی چەند حەدیسێکی(صحیح)، بەڵام ئەو ئیمامانەی دەفەرموون: لە خشڵی ئافرەتاندا زەکات واجب نیە، وەڵامی حەدیسەکانیان داوەتەوە: کە لە سەرەتای ئیسلامدا خشڵی زێڕ لە سەر ئافرەتانیش حەرام بوو، ئینجا کە بۆ ئافرەتان حەڵاڵ کرا، زەکاتی لە سەر هەڵگیرا، دەشگونجێ: حەدیسەکان دەرهەقی ئیسراف هاتبن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، لە پێش کۆتایی ئەم باسەدا بەڵگەکە دێنین، إن شاء الله تعالى.

کەواتە: هەر شتێك لە زێڕ، یان لە زیو دروست کرابێ: ئەگەر شەریعەتی ئیسلام ناپەسند، یان حەرامی کردبێ بەکار بهێندرێ، یان دەبەر بکرێ، یان هەڵبگیرێ، ئەوە زەکاتی تیادا واجبە، بەڵام ئەگەر حەڵاڵی کردبێ، ئەوە زەکاتی تیادا واجب نیە، جیاوازی پیاو و ئافرەتیش نیە، چونکە ئەو (صحابة) بەڕێزانە سەربەخۆ وایان نەفەرمووە.

بۆ وێنە: قاپو کەلوپەلی چێشت لە زێڕ بێ، یان لە زیو، هەڵگرتنو هەم بەکارهێنانیشی حەرامە: بۆ پیاو و بۆ ئافرەت، کەواتە: بە هۆیحەرامیەکە گوناهبار دەبن، جا ئەگەر قاپەکەش بگاتە ڕادەی زەکات، واجبە: زەکاتی لێبدەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَمِنَ الْمُحَرَّمِ) هەندێك لەو زێڕو زیوەی حەرامە، ئەمانەیە: (اَلإِنَاءُ) قاپو کەلوپەلیتری چێشت: بۆ پیاو و بۆ ئافرەت، هەروەك لە (كتاب الطهارة)دا ڕوونمان کردەوە (وَالسِّوارُ) هەروەها حەرامە: بازن (وَالْخَلْخَالُ) خلخالیشو گشت خشڵێکیتری ئافرەتان (لِلُبْسِ الرَّجُلِ) بۆ پیاو، بەو مەبەستەی بە خۆی دەبەری بکا، بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو، چونکە مەبەستەکەی حەرامە.

فَلَو اتَّخَذَ سواراً بلاَ قَصْد أَوْ بِقَصْد إجَارَته لِمَنْ لَهُ اسْتعمَالُهُ فَلاَ زَكَاةَ فِي الأَصَحِّ، وَكَذَا لَـو انْكَسَرَ الْحُلِيُّ وَقَصَدَ إصْلاَحَهُ، وَيَحْرُمُ عَلَى الرَّجُلِ حُلِيُّ الذَّهَب إلاَّ الأَنْفَ وَالأَنْمُلَةَ وَالسِّنَّ،

کەوابو: (فَلَو اتَّخَذَ سواراً) ئەگەر پیاوێك بازنێك، یان چەند پارچە خشڵێکیتری کردە ملکی خۆیو داینا (بِلاَ قَصْدٍ) بە بێهیچ مەبەستێك (أَوْ بِقَصْدِ إجَارَتِهِ) یان بەو مەبەستەی بە کرێی بداتە (لِمَنْ لَهُ اسْتِعمَالُهُ) ئەو کەسەی کە بۆی دروست بێ خشڵەکە بەکار بێنێ: وەك ئافرەت (فَلاَ زَكَاةَ) لەو حاڵەتانەدا زەکات لە خشڵەکەدا واجب نیە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە بە مەبەستێکی حەرام خشڵەکەی دانەناوە.

(وَكَذَا لَو انْكَسَرَ الْحُلِيُّ) هەروەها ئەگەر خشڵەکە شکا (وَقَصَدَ إصْلاَحَهُ) پیاوەکە مەبەستی بوو چاکی بکاتەوە، ئەویش زەکاتی تێدا نیە، هەرچەند ساڵیشی بە سەردا بسووڕێتەوەو هێشتا چاك نەکرابێتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر پیاو خشڵی زێڕو زیوی بەو مەبەستە دانابو: کە ئافرەتەکانی، یان منداڵەکانی پێ برازێنێتەوە، ئەوە لەو حاڵەتەشدا زەکات لە خشڵەکەدا واجب نیە، بەڵام ئەگەر بە مەبەستی گەنجینەیی دینابو-وەك ئەو کەسەی خشڵەکە دابنێ تاکو لە کاتی پێویستیدا بیفرۆشێ- ئەوە لەو حاڵەتەدا زەکاتی تێدا واجبە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا هەردوو حاڵەت ڕوون کراونەوە، جا لەم مەسەلەی گەنجینەدا جیاوازی پیاو و ئافرەت نیە، هەروەك لە (الشبراملسي)دا فەرموویەتی.

(وَيَحْرُمُ عَلَى الرَّجُلِ) حەرامە لە سەر پیاو و هەم نێرامووك (حُلِيُّ الذَّهَبِ) ڕازاندنەوە: بە هەر جۆرە خشڵێکی زێڕ ﴿عَنْ عَلِيٍّ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَخَذَ حَرِيراً وَذَهَباً ثُمَّ قَالَ: إنَّ هَـذَيْنِ حَرَامٌ عَلَى ذُكُـورِ أُمَّتِـي﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح زاد الترمذي: ﴿وَأُحِـلَّ لإِنَاثِهِمْ﴾. پێغەمبەر ﷺ ئاوریشمو زێڕی بە دەستەوە گرتنو فەرمووی: ئەم دووانە لە سەر نێرینەی ئوممەتم حەرامنو بۆ مێیینەکانیشیان حەڵاڵ کراون.

(إلاَّ الأَنْفَ) تەنها لووت نەبێ و (وَالأَنْمُلَةَ) سەرەپەنجە نەبێ و (وَالسِّنَّ) ددان نەبێ، واتە: ئەگەر لووتی، یان سەرەپەنجەی لێکرابۆوە، یان ددانی هەڵکەندرابو، دروستە: لە زێڕ دروستیان بکاتەوەو لە شوێنی ئەندامەکە دایبنێتەوە ﴿عَنْ عَرْفَجَةَ ﷺ: أُصِيبَ أَنْفِي يَـوْمَ الْكُلاَبِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَاتَّخَذْتُ أَنْفاً مِنْ وَرِقٍ فَأَنْتَنَ عَلَيَّ، فَأَمَرَنِي النَّبِيُّ ﷺ: أَنْ أَتَّخِذَ أَنْفـاً مِـنْ ذَهَبٍ﴾رواه أصحاب السنن بسند حسن، لە سەردەمی نەفامی پێش ئیسلامدا، لە جەنگی (کولاب)دا لووتم لە دەست چوو، منیش لووتێکم لە زیو دروست کردو لێم بۆگەن بوو، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێکردم: لووتێك لە زێڕ لە خۆم بنێم. واتە: سەرەپەنجەو ددان (قیاس) کراونە سەر لووت، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(لاَ الأَصْبُعَ) بەڵام پەنجەی تەواو لە زێڕ دروست نیە، چونکە کار ناکا، کەوابو: دەستی زێڕیش حەرامە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَحْرُمُ) لە سەر پیاو حەرامە (سِنُّ الْخَاتَمِ) ددانی ئەنگوستیلەکەی زێڕ بێ: کە لە گلێنەی ئەنگوستیلەدا مۆرییەکەی پێ ڕادەگیرێ (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، کەوابو: ئەگەر ئاڵقەو ئەنگوستیلەش لە زێڕ بن، ئەوانیش وەکو خشڵەکانیتر-بێگومان- لە سەر پیاوان حەرامن ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُ: إصْطَنَعَ النَّبِيُّ ﷺ خاتَماً مِنْ ذَهَبٍ، فَاصْطَنَعَ النَّاسُ الْخَوَاتِيمَ مِنْ ذَهَبٍ، فَرَقِيَ الْمِنْبَرَ وَحَمِدَ اللهَ وأَثْنَى عَلَيْهِ وَقَالَ: إِنِّي كُنْتُ اصْطَنَعْتُهُ وَإِنِّي لاَ أَلْبَسُهُ. فَنَبَذَهُ، فَنَبَذَ النَّاسُ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ ئەنگوستیلەیەکی زێڕی خستە پەنجەیی و خەڵکیش ئەنگوستیلەی زێڕیان خستە پەنجەیان، ئینجا کە زێڕ لە پیاوان حەرام کرا، پێغەمبەر ﷺ ووتاری دلو فەرمووی: لەمەودوا من ئەنگوستیلەی زێڕ ناخەمە پەنجەمو ئەنگوستیلەکەی فڕێدا، خەڵکیش ئەنگوستیلەکانیان فڕێدان.

(وَيَحِلُّ لَهُ) بۆ پیاو حەڵاڵە: (مِنَ الْفِضَّةِ الْخَاتَمُ) ئەنگوستیلەی زیو بخاتە پەنجەی بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام، بەڵکو سوننەتە، وەهاش خێرترە: لە پەنجەی قلیجەی دەستی ڕاستەی بکا ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَبِسَ خَاتَمَ فِضَّةٍ فِي يَمِينِهِ﴾ رواه مسلم وأصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ ئەنگوستیلەیەکی زیوی خستە پەنجەی دەستی ڕاستەی.

هەروەها لە چەپەشدا خێرە ﴿عن أَنَسٍ ﷺ: كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ ﷺ فِي هَذِهِ الْخِنْصَرِ مِنَ الْيُسْرَى﴾ رواه مسلم، ئەنگوستیلەی پێغەمبەر ﷺ لە قلیجەی دەستە چەپیدابو. کەوابو: ناپەسندە: بیخاتە پەنجەکانیتری -جگە لە قلیجە- هەروەك لە (تحفة)و (مغني)دا فەرموویانە ﴿عَنْ عَلِيّ ﷺ: نَهَانِي النَّبِيُّ ﷺ أَنْ أَتَخَتَّمَ فِي إِصْبَعِيَّ هَذِهِ وَهَذِهِ: الْوُسْطَى وَالَّتِي تَلِيهَا﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردم: ئەنگوستیلە بخەمە پەنجەی ناوەڕاست و دوای درێژترین پەنجەی شادە.

ئینجا بزانە: حەڵاڵە ئاڵقە بخاتە پەنجەی، چونکە ئەویش ئەنگوستیلەیەکی بێگلێنەیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

هەروەها دروستە: پیاو دوو ئەنگوستیلەو زیاتریشی هەبێ، تاکو بە نۆبەت دە پەنجەی بکا، بەڵام لە لای چەند زانایەك ئەو فەرموودەیە بەهێزە: کە حەرامە: پیاو لە یەك کاتدا دوو ئەنگوستیلە، یان زیاتر بخاتە پەنجەی دەستێکی، یان پەنجەی هەر دوو دەستەکانی، چونکە لە هیچ حەدیسێکی (صحيح)دا زیاتر لە ئەنگوستیلەیەك نەهاتوە، هەم زیاتر لە یەك ئەنگوستیلە بووەتە دروشمی ئافرەتانو کەم عەقڵەکان، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَحِلْيَةُ آلاَتِ الْحَرْبِ كَالسَّيْفِ وَالرُّمْحِ وَالْمِنطَقَةِ، لاَ مَا لاَ يَلْبَسُهُ كَالسَّرْجِ وَاللِّجَامِ فِي الأَصَحِّ، وَلَيْسَ لِلْمَرْأَةِ حِلْيَةُ آلَةِ الْحَرْبِ، وَلَهَا لُبْسُ أَنْوَاعِ حُلِيِّ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَكَذَا مَا نُسِجَ بِهِمَا فِي الأَصَحِّ، وَالأَصَحُّ تَحْرِيمُ الْمُبَالَغَةِ فِي السَّرَفِ كَخَلْخَالٍ وَزْنُهُ مِائَتَا دِينَارٍ،

(وَحِلْيَةُ آلاَتِ الْحَرْبِ) هەروەها حەڵاڵە بۆ پیاوی(مجاهد): کەرستەکانی جەنگ بە زیو جوان بکا (كَالسَّيْفِ) وەکو شمشێرو (وَالرُّمْحِ) رِمو (وَالْمِنطَقَةِ) تەکبەندی ناوقەدیو خودە پۆلایی سەری‌و...هتد (لاَ مَا لاَ يَلْبَسُهُ) بەڵام ئەو کەرەستەیەی دەبەری ناکا، دروست نیە بە زیویش بیڕازێنێتەوە: (كَالسَّرْجِ) وەکو زینی وولاغەکەیو (وَاللِّجَامِ) جەڵەوی وولاغەکەیو ...ئەو جۆرە شتانە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها جوانکردنی کەرەستەی جەنگیش بە زێڕ دروست نیە، ئەو حەدیسەش کە دەفەرموێ: ﴿لە (فتح مكة)دا شمشێرەکەی پێغەمبەرﷺ زێڕ، یان زیوی لە سەر بوو﴾. دەگونجێ مەبەستی: زێڕکراوێکی کەم بێ‌و هەم (ابن القطان) حەدیسەکەی بە بێهێز داناوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَيْسَ لِلْمَرْأَةِ) بۆ ئافرەت دروست نیە: (حِلْيَةُ آلَةِ الْحَرْبِ) کەرەستەی جەنگ بڕازێنێتەوە: نە بە زێڕو نە بەزیو، چونکە حەرامە: ئافرەت خۆی وەپیاوان بچوێنێ‌و لە حەدیسدا بە لەعنەت کراوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەڵام (وَلَهَا) بۆ ئافرەت دروستە: (لُبْسُ أَنْوَاعِ حُلِيِّ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ) هەموو جۆرە خشڵێکی زێڕو زیو دەبەر بکا: وەك بازن‌و گەردانەو ملوانکەو ئەنگوستیلەو ئاڵقەو ملەگۆو گوارەو تاس‌و خڵخاڵ‌و کەوش‌و...هەموو خشڵێکی‌تر، بە (اجماع)ی‌زانایانی‌ئیسلام‌و حەدیسەکەی ئیمامی (علي)ی‌ڕابردوو، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراونەوە (وَكَذَا) هەروەها بۆ ئافرەت حەڵاڵە: (مَا نُسِجَ بِهِمَا) ئەو جل‌و بەرگە دەبەر بکا: کە بە زێڕو زیو چندراوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە بەڵگەکانی حەڵاڵی زێڕ بۆ ئافرەت گشت جۆرێك دەگرنەوە.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (تَحْرِيمُ الْمُبَالَغَةِ فِي السَّرَفِ) حەرامە: ئافرەت زۆر ئیسراف بکا لەو شتانەدا: کە بە حەڵاڵ داندراون (كَخَلْخَالٍ وَزْنُهُ مِائَتَا دِينَارٍ) وەك خڵخاڵێکی‌زێڕ کێشی هەردوو تاکەکەی پێکەوە دوو سەد میسقال بێ، ئینجا بزانە: ئەگەر ئیسراف زۆر نەبو ئەو کاتە ئیسرافەکە ناپەسندە، بەڵام لە حاڵەتی حەرامی‌و ناپەسندی‌دا، زەکات لە هەموو خشڵەکەدا واجب دەبێ، نەك تەنها لە ئەندازەی ئیسرافەکەدا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ عمرو بن شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ: أَنَّ امْرَأَةً أَتَتِ النَّبِيَّﷺ وَفِي يَدِ بِنْتِهَا مَسَكَتَانِ غَلِيظَتَانِ مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ لَهَا: أَتُعْطِينَ زَكَاةَ هَذَا؟ قَالَتْ لاَ. قَالَ: أَيَسُرُّكِ أَنْ

وَكَذَا إِسْرَافُهُ فِي آلَةِ الْحَرْبِ، وَجَوَازُ تَحْلِيَةِ الْمُصْحَفِ بِفِضَّةٍ، وَكَذَا لِلْمَرْأَةِ بِذَهَبٍ، وَشَرْطُ زَكَاةِ النَّقْدِ الْحَوْلُ،

يُسَوِّرَكِ اللهُ بِهِمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سِوَارَيْنِ مِنْ نَارٍ؟﴾رواه أصحاب السنن وقال النـوليوي: هـذا إسناد حسن، وقال إبن القطـان: صحيح، ئافرەتێك هاتـه لای پێغەمبەرﷺ دوو بـازنی‌زێڕی گەورە لە دەستی کیژەکەی‌دا بون، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: زەکـاتی ئـەم بازنانـە دەدەی؟ گوتی: نا. فەرمووی: پێت خۆشە بە هـۆی ئـەم بازنانـە خوای‌گـەورە لـە ڕۆژی قیامـەت دوو بازنی ئاگر دە دەستت بکا. واتە: لە ووشەی (غَلِیظَتَان) دەردەکەوێ: کـە ئیسـرافی کـردوە، ئەگینا: خشڵی ئافرەتان زەکاتی تێدا نیە، هەروەك بەڵگەمان بۆ هێناوە.

(وَكَذَا إِسْرَافُهُ فِي آلَةِ الْحَرْبِ) هەروەها لە سەر پیاویش حەڕامە ئیسـراف بکـا لـە ڕازاندنـەوەی کەرەسـتەی جـەنگی‌دا هەرچـەند ئیسـرافەکەش زۆر نـەبێ (وَجَـوَازُ تَحْلِيَةِ الْمُصْحَفِ بِفِضَّـةٍ) هەم بۆ پیاو و بۆ ئافرەت دروستە: بۆ ڕێز لێنـان بـەرگـو پـەڕەکانی قورئـان بـە زیـو جـوان بکەن، واتە: خودی پەڕەکان زیوبن، یان نووسینەکە زیو بێ.

(وَكَذَا لِلْمَرْأَةِ) هەروەها بۆ ئافرەتیش دروستە: (بِذَهَبٍ) قورئان بە زێڕ جـوان بکـا، هـەروەها بـۆ پیـاو و بـۆ ئـافرەت دروسـتە: قورئـان بـە زێـڕ بنووسـنەوە، بـەڵام جـوانکردنی بـەرگی قورئان بە زێڕ–بۆ ئافرەتیش– دروست نیە، هـەروەها جـوانکردنی کتێبـەکانی ئـایینی–نـە بـە زێـڕو نـە بـە زیـو– بـۆ پیـاو و بـۆ ئـافرەتیش دروسـت نیـە، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَشَرْطُ زَكَاةِ النَّقْدِ) مەرجی واجیبوونی زەکاتی زێڕو زیـو و پـارە ئەمەیـە: (الْحَوْلُ) سـاڵێکی بە سەردا بسـووڕێتەوەو هـەر لـە مڵکایـەتی خاوەنەکـەی‌دابێ، هـەروەك لـە سـەرەتای ئـەم باسەدا بەڵگەمان هێناوە، واتە: هەرچەندەش لە لای خۆی نەبێ:

بۆ وێنە: ئەگـەر بـە ڕادەی زەکـات پـارەی هـەبێ، ئینجـا لـە دوای شـەش مـانگ بـە قـەرز بیداتە یەکێکی‌تر، ئەوە ساڵەکەی ناپچڕێ، چونکە لـە مڵکایـەتی وی دەرنەچـوە، کـەوابو: لە دوای شەش مـانگی‌تر سـاڵەکەی تـەولو دەبـێ‌و واجبـە: زەکاتەکـەی لێبدا، هـەروەك لـە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها ئەگەر قەرزدارەکەش ساڵێکی‌تەولو خودی‌پارەکـەی لـە لا بمێنێتـەوە، ئـەویش لـە سەری واجبە: زەکاتی پارەکە بدا، هەروەك لـە (إعانـة)دا فەرموویـەتی، واتـە: چـونکە لـەو حاڵەتەدا بە گەنجینە دادەندرێ، هەروەك لە (ئاگادلری)ی سـەرەتاو پـێش ئێـرەدا ڕوونمـان کردەوە.

ئینجـا بزانـە: هـەر قـەرزێك–لـە پـێش وەرگرتنـەوەدا– واجـب بـێ زەکـاتی بـدرێ، ئـەوە ڕادەی زەکاتی ئەو پارەیەشی پێ تەولو دەکرێ: کە لە لای خۆیەتی، ئینجا کە ساڵێکیان

وَلاَ زَكَـــــاةَ فِــــــي سَــــــائِرِ الْجَـــــوَاهِرِ كَـــــــاللُّؤْلُؤِ.

(بابُ زَكاة الْمَعْدن وَالرِّكاز وَالتِّجارَة)

مَنْ اسْتَخْرَجَ ذَهَباً أَوْ فِضَّةً مِنْ مَعْدنٍ لَزِمَهُ رُبُعُ عُشْرِهِ، وَفِي قَوْلٍ اَلْخُمُسُ وَفِي قَــوْلٍ إِنْ حَصَلَ بِتَعَبٍ فَرُبُعُ عُشْرِهِ

به سه‌ردا سوڕاوه، واجبه: زه‌كاتی هه‌ردووكیان بدا، به‌ڵام ئه‌گه‌ر زه‌كاتی قه‌رزه‌كه ئێستا واجب نه‌بێ، ئه‌وه ته‌نها زه‌كاتی پاره‌كه‌ی لای‌خۆی ده‌داو كه قه‌رزه‌كه‌شی وه‌رگرته‌وه، ئه‌و كاته زه‌كاته‌كه‌ی ده‌دا:

بۆ وێنه: ئه‌گه‌ر سه‌د دیرهه‌می‌زیوی به قه‌رز دابو و سه‌دی‌تریشی له لای‌خۆی بوو، ئه‌وه راده‌ی زه‌كاتیان به یه‌كتری ته‌واو ده‌بێو واجبه: پێنج دیرهه‌م له زه‌كات بدا، ئه‌گه‌ر قه‌رزه‌كه‌ی له سه‌ر مرۆڤێكی‌هه‌بوویی بێو بیداته‌وه، به‌ڵام ئه‌گه‌ر له سه‌ر یه‌كێكی نه‌بوویی بێ، یان نه‌یداته‌وه، ئه‌وه ته‌نها له زه‌كاته‌كه‌ی‌سه‌د دیرهه‌می لای‌خۆی دوو دیرهه‌مو نیو ده‌دا، زه‌كاته‌كه‌ی سه‌د دیرهه‌مه‌كه‌ی قه‌رزیش هه‌ر كاتێك وه‌ری‌گرته‌وه ده‌یدا، هه‌روه‌ك له (المجموع)دا ڕوون كراوه‌ته‌وه.

(وَلاَزَكَاةَ فِي‌سَائِرِالْجَوَاهِرِ) زه‌كات واجب نی‌یه له هیچ گه‌وهه‌رێكی‌تری به نرخو جواندا جگه له زێڕو زیو (كَاللُّؤْلُؤِ) وه‌ك لوئلوءو یاقوتو مه‌رجانو ئه‌ڵماسو زوبه‌رجه‌دو ستیلو ئاسنو مسو شوشه‌و ئه‌و جۆره شتانه، به‌ڵام ئه‌گه‌ر ماڵی بازرگانی بون، ئه‌و كاته زه‌كاتی بازرگانیان تێدا واجبه، هه‌روه‌ك له باسی بازرگانی‌دا ڕوونی ده‌كه‌ینه‌وه، إن شاءَ اللهُ تعالى.

﴿ بابُ زَكاةالْمَعْدنِ وَالرِّكازِ وَالتِّجارَة: زه‌كاتی كانگه‌و گه نجینه‌و بازرگانی ﴾

١- (زه‌كاتی كانگه‌ی زێڕو زیو)

(مَنِ اسْتَخْرَجَ ذَهَباً أَوْ فِضَّةً) هه‌ر كه‌سێك زێڕ، یان زیو بهێنێته ده‌ره‌وه (مِنْ مَعْدنٍ) له كانگه‌یه‌ك، كانگه‌كه‌ش له ملكی خۆی‌دابو، یان له شوێنێكی‌گشتی‌ی بێ‌خاوه‌ندابو، ئه‌وه زێڕو زیوه‌كه ده‌بێته ملكی خۆی، كه‌وابو: (لَزِمَهُ) زه‌كاتی ئه‌و زێڕو زیوه‌ی له سه‌ر واجبه، به به‌ڵگه‌ی (إجماع)، هه‌روه‌ك له (المجموع)دا فه‌رموویه‌تی، هه‌م به به‌ڵگه‌ی حه‌دیسه‌كه‌ی داهاتووش، ئینجا ئه‌ندازه‌ی زه‌كاته‌كه‌ش له سه‌ر فه‌رمووده‌ی ڕاست: (رُبُعُ عُشْرِهِ) چوارێكی ده‌یه‌كی ده‌رهێندراوه‌كه‌یه، واته: له بیست میسقالی زێڕدا: نیو میسقال، له دوو سه‌د دیرهه‌می زیودا: پێنج دیرهه‌م، به به‌ڵگه‌ی حه‌دیسه‌كه‌ی‌ڕابردوو له زێڕو زیودا.

(وَفِي قَوْلٍ) له فه‌رمووده‌یه‌كدا (اَلْخُمُسُ) پێنجێكی ده‌رهێندراوه‌كه واجبه: له زه‌كاتی‌دا بدرێ (وَفِي قَوْلٍ) له فه‌رمووده‌یه‌كی تردا (إِنْ حَصَلَ بِتَعَبٍ) ئه‌گه‌ر ده‌رهێندراوه‌كه به ماندووبوون وه‌ده‌ست بكه‌وێ (فَرُبُعُ عُشْرِهِ) ئه‌وه چوارێكی ده‌یه‌كی له زه‌كاتی‌دا ده‌درێ.

وَإِلاَّ فَخُمُسُهُ، وَيُشْتَرَطُ النِّصَابُ لاَ الْحَوْلُ عَلَى الْمَذْهَبِ فِيهِمَا، وَيُضَمُّ بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ إِنْ تَتَابَعَ الْعَمَلُ،

(وَإِلا) بەڵام ئەگەر بێماندووبوون وەدەستی بکەوێ (فَخُمُسُهُ) ئەو کاتە پێنجێکی لە زەکاتیدا دەدرێ.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ واجیبوونی زەکاتی دەرهێندراوی کانگە بە مەرج دادەندرێ: (النِّصَابُ) زێڕەکە، یان زیوەکە بگاتە ڕادەی زەکات (لاَ الْحَوْلُ) بەڵام سوڕانەوەی ساڵ -لە زەکاتی کانگەدا- بە مەرج داناندرێ، بەڵکو هەر بە خودی وەدەستکەوتن زەکاتی واجب دەبێ (عَلَى الْمَذْهَبِ فِيهِمَا) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەبی لە هەردوو مەسەلەکەدا.

ئینجا لە سەر دەرهێنەرەکە واجبە: بەماڵیخۆی زێڕو زیوەکە لە خڵتو خۆڵ جیا بکاتەوەو پوختەی بکاو لە زەکاتدا بیدا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عَنْ بِلاَلِ بن الحَرْثِ الْمُزَنِي ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَخَذَ مِنْ مَعَادِنِ الْقَبَلِيَّةِ اَلصَّدَقَةَ﴾ رواه مالك والشافعي وأبوداود وصححه الحاكم، پێغەمبەر ﷺ لە کانگەکانی (القبلية) زەکاتی وەرگرت.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر کانگەکە لە زەویی کەسێکیتردا بوو، ئەو کاتە ئەو زێڕو زیوەی دەریهێناوە، هی خاوەنی زەوییەکەیەو واجبە بیداتەوە ئەوی، ئینجا کە ئەویش وەریگرتەوە، واجبە: زەکاتەکەی بدا، بەڵام ئەگەر موسڵمانێك زەویەکی لە یەکێکیتر کڕی، ئینجا کانگەکەی تێدا وەدەر کەوت، ئەو کانگەیەش دەبێتە مڵکی کڕیارەکە، جا ئەگەر حەز بکا دەریدێنێ، ئەگەر نا: وازی لێدێنێ، واتە: کەسیتر مافی بە سەردا نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو دوو مەسەلەیە ڕوون کراونەوە.

هەروەها بزانە: جگە لە زێڕو زیو، هیچ شتێکیتری دەرهێندراو لە کانگەکاندا زەکاتی تێدا نیە، هەرچەند زۆر بە نرخیش بێ، هەروەها ئەگەر دەرهێنەرەکە زەکاتی لە سەر نەبو: وەکو کافرو کۆیلە، ئەوانە زەکاتی کانگەشیان لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: بەو مەرجەی کافرەکە پێش قەدەغەکردن کانگەکەی دەرهێنابێ، چونکە نابێ کافری پەیمان لە ئەستۆش ڕێگەی بدرێتێ لە (دارالإسلام)دا گەنجینە، یان کانگە دەربێنێ، جا بزانە: ئەگەر دوو کەس، یان زیاتر بە ڕادەی زەکات لە کانگەیەك دەربێنن، ئەو کاتە واجبە: پێکەوە -وەك ماڵی تێکەڵاو- زەکاتەکەی بدەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کرانەوە.

(وَيُضَمُّ) بۆ تەواوکردنی ڕادەی زەکات کۆدەکرێتەوە (بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ) بەشێکی دەرهێندراوەکە لەگەڵ بەشێکیتر (إِنْ تَتَابَعَ الْعَمَلُ) بەو مەرجەی: کارکردن لە کانگەکەدا بە دوای یەکتردا بێو دەرهێندراوەکەش یەك ڕەگەز بێو شوێنی لێدەرهێندرانەکەش یەك شوێن بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە

وَلاَ يُشْتَرَطُ اتِّصَالُ النَّيْلِ عَلَى الْجَدِيدِ، وَإِذَا قَطَعَ الْعَمَلَ بِعُذْرٍ ضُمَّ، وَإِلاَّ فَلاَ يَضُمُّ الأَوَّلَ إِلَى الثَّانِي، وَيَضُمُّ الثَّانِي إِلَى الأَوَّلِ كَمَا يَضُمُّهُ إِلَى مَا مَلَكَهُ بِغَيْرِ الْمَعْدَنِ فِي إِكْمَالِ النِّصَابِ. وَفِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ، يُصْرَفُ مَصْرِفَ الزَّكَاةِ عَلَى الْمَشْهُورِ، وَشَرْطُهُ النِّصَابُ،

(وَلاَ يُشْتَرَطُ اتِّصَالُ النَّيْلِ) به مەرج دانانرێ: بێپچڕان ڕادەی زەکاتەکەی دەست بکەوێ (عَلَى الْجَدِيدِ) لە سەر فەرموودەی نوێ.

(وَإِذَا قَطَعَ الْعَمَلَ بِعُذْرٍ) هەر کاتێك بە هۆی عوزرێك وازی لە کارکردن هێنا، ئینجا دەستی بە کار کردەوە (ضُمَّ) ئەو کاتەش بەشەکان لەگەڵ یەکتری کۆ دەکرێنەوە: بۆ تەولوکردنی ڕادەی زەکات (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر واز لە کارهێنانەکەی بە عوزر نەبو (فَلاَ يَضُمُّ الأَوَّلَ إِلَى الثَّانِي) ئەو کاتە بەشی جارییەکەم لەگەڵ جاری دووەمدا کۆ ناکرێتەوە، بەڵام (وَيَضُمُّ الثَّانِي إِلَى الأَوَّلِ) بەشی جاریدووەم لەگەڵ بەشی جارییەکەم کۆ دەکرێتەوە: بۆ تەواوکردنی ڕادەی زەکات:

بۆ وێنە: ئەگەر جارییەکەم پەنجا دیرهەمی زیوی دەست کەوت، جاری دووەمیش سەدو پەنجای دەست کەوت، ئەوە پەنجایەکەی جارییەکەم ئێستا زەکاتی تێدا نیە، بەڵام سەدو پەنجایەکەی جاری دووەم بە ئەندازەی خۆی هەر ئێستا زەکاتی تێدا واجبە.

(كَمَا يَضُمُّهُ) هەروەك دەرهێنراوەکەی کانگە کۆ دەکاتەوە (إِلَى مَا مَلَكَهُ) لەگەڵ ئەو زێڕە، یان زیوەی هەیەتی (بِغَيْرِ الْمَعْدَنِ) بە هۆیەکیتری جگە لە کانگە: وەك کڕین، یان میرات (فِي إِكْمَالِ النِّصَابِ) لە تەولوکردنی ڕادەی زەکاتدا:

بۆ وێنە: ئەگەر لە ماڵەوە سەد دیرهەمی زیوی هەبو، لە کانگەش سەدیتری دەست کەوت، ئەوە ڕادەی زەکاتی سەدەکەی کانگە بە سەدەکەی ماڵەوە تەولو دەکرێو هەر ئێستا زەکاتی سەدەکە دەدا، ئینجا کە ساڵێك سوڕاوە زەکاتی سەدەکەی ماڵەوەش دەدا، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

٢- (زەکاتی گەنجینەی دۆزراوە)

﴿وَفِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ﴾ رواه الشيخان، لە گەنجینەی دۆزراوەدا: پێنجێك واجبە لە زەکاتیدا بدرێ. (يُصْرَفُ مَصْرِفَ الزَّكَاةِ) ئەو پێنجێکەش-وەکو کانگە- دەدرێتە ئەو هەشت جۆرانەی زەکات (عَلَى الْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب (وَشَرْطُهُ) مەرجی واجببوونی زەکاتی گەنجینەی دۆزراوە، ئەوەیە: (النِّصَابُ) بگاتە ڕادەی زەکات، جا هەر بەخۆی بگاتە ڕادەی زەکات، یان بە هۆی کۆکردنەوەی لەگەڵ گەنجینەیەکیتر، یان لەگەڵ ئەو زێڕو زیوەی لە ماڵەوە هەیەتی، وەك ئەو درێژەپێدانەی لە کانگەدا ڕوون کراوە، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە.

وَالنَّقْدُ عَلَى الْمَذْهَب، لاَ الْحَوْلُ، وَهُوَ الْمَوْجُودُ الْجَاهِلِيُّ، فَإِنْ وُجِدَ إِسْلاَمِيٌّ عُلِمَ مَالِكُهُ فَلَهُ، وَإِلاَّ فَلُقَطَةٌ، وَكَذَا إِنْ لَمْ يُعْلَمْ مِنْ أَيِّ الضَّرْبَيْنِ هُوَ، وَإِنَّمَا يَمْلِكُهُ الْوَاجِدُ وَتَلْزَمُهُ الزَّكَاةُ إِذَا وَجَدَهُ فِي مَوَاتٍ أَوْ مِلْكٍ أَحْيَاهُ،

(وَالنَّقْدُ) هەروەها مەرجە: گەنجینە دۆزراوەکەش: زێڕ، یان زیو بێ (عَلَى الْمَذْهَب) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، واتە: جگە لەگەنجینەی زێڕو زیو هیچ گەنجینەیەکیتر زەکاتی تێدانیە (لاَ الْحَوْلُ) بەڵام بە بەڵگەی (اجماع): سوڕانەوەی ساڵ مەرج نیە، واتە: هەر ئەو کاتەی گەنجینەکەی دۆزیەوە، واجبە: پێجێکی لە زەکاتیدا بدا.

(وَهُوَ) گەنجینەی دۆزراوە (الْمَوْجُودُ الْجَاهِلِيُّ) زێڕو زیوی دەستکەوتووی سەردەمی نەفامیی پێش هاتنی ئیسلامە: کە لە زەمیندا شاردرابێتەوە، کەوابو: (فَإِنْ وُجِدَ إِسْلاَمِيٌّ) ئەگەر گەنجینەیەکی سەردەمی ئیسلام دۆزراوە: وەك قورئانی لە سەر نووسرابێ، یان ناوی پاشایەکی مۆسوڵمانی لێنووسرابێ، یان نیشانەیەکیتری لە سەربێ، ئەوە ئەگەر (عُلِمَ مَالِكُهُ) زاندرا: خاوەنی گەنجینەکە کێیە (فَلَهُ) ئەوە هی خاوەنەکەیەتیو واجبە بیدرێتەوە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر نەزاندرا: خاوەنی کێیە، ئەوە (فَلُقَطَةٌ) وەك ماڵی ونبوو ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێ، واتە: ساڵێك بانگەوازیی بۆ دەکا، ئینجا ئەگەر خاوەنەکەی دەست نەکەوت، دروستە بیکاتە ملکی خۆی.

(وَكَذَا) هەروەها گەنجینەکە: وەك ماڵی ونبوو ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێ (إِنْ لَمْ يُعْلَمْ مِنْ أَيِّ الضَّرْبَيْنِ هُوَ) ئەگەر نەزاندرێ: لە کام سەردەمدا دروست کراوە، وەك خشڵ بێ، یان پارچەیەکی بێ نیشانە بێ.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو گشتی دەربارەی ئەو گەنجینەیە بوو: کە ئیسلامی بێو لە شوێنە گشتیەکانی بێخاوەندا بدۆزرێتەوە، چونکە ئەگەر گەنجینەی ئیسلامی لە ملکی کەسێکدا بدۆزرێتەوە، ئەو کاتە گەنجینەکە هی خاوەنی ملکەکەیەو واجبە: بۆی بپارێزرێ تا دەیدرێتەوە، جا ئەگەر خاوەنەکەی دەست نەکەوتو لێی بێئومێد بوین، ئەو کاتە گەنجینەکە-وەکو ماڵی بێخاوەن- دەبێتە هی (بيت المال)، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

(وَ) هەروەها بزانە: گەنجینەی سەردەمی نەفامیی پێش ئیسلامیش (إِنَّمَا يَمْلِكُهُ الْوَاجِدُ) هەر بەو مەرجە دەبێتە ملکی ئەو کەسەی دۆزیویەتیەوەو (وَتَلْزَمُهُ الزَّكَاةُ) زەکاتیشی لە سەر واجب دەبێ: (إِذَا وَجَدَهُ فِي مَوَاتٍ) هەر کاتێك لە شوێنێکی گشتی وەهادا بیدۆزێتەوە: کە مردوو بێ، واتە: هیچ موسوڵمانێك ئەو شوێنەی نەکردبێتەملکیخۆی، یان لە کاولگەو قەڵاتو گۆڕستانی کافرەکاندا بیدۆزێتەوە (أَوْ مِلْكٍ أَحْيَاهُ) یان لە شوێنێکی

فَإِنْ وُجِدَ فِي مَسْجِدٍ أَوْ شَارِعٍ فَلُقَطَةٌ عَلَى الْمَذْهَبِ، أَوْ فِي مِلْكِ شَخْصٍ فَلِلشَّخْصِ إِنْ ادَّعَاهُ، وَإِلاَّ فَلِمَنْ مُلِكَ مِنْهُ وَهَكَذَا حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى الْمُحْيِي، وَلَوْ تَنَازَعَهُ بَائِعٌ وَمُشْتَرٍ أَوْ مُكْرٍ وَمُكْتَرٍ أَوْ مُعِيرٌ وَمُسْتَعِيرٌ صُدِّقَ ذُو الْيَدِ بِيَمِينِهِ.

وەهادا بیدۆزیتەوە: کە بەخۆی زیندووی کردبێتەوەو کردبێتیە ملکیخۆی، واتە: تەنها لەو دوو حاڵەتەدا گەنجینەکە دەبێتە ملکیخۆی، کەوابو: ئەگەر شوێنەکە (وقف)کرابوە سەر مزگەوت، یان ڕووێکیتری گشتی، ئەو کاتەش گەنجینەکە بۆ مزگەوتو ڕووە گشتیەکە سەرف دەکرێ، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی.

بەلام (فَإِنْ وُجِدَ) ئەگەر گەنجینەکەی سەردەمی نەفامی دۆزراوە (فِي مَسْجِدٍ) لە مزگەوتێکدا (أَوْ شَارِعٍ) یان لە ڕێگەیەکدا (فَلُقَطَةٌ) ئەوەش-وەك گەنجینەی ئیسلامی- بە ماڵی ونبوو دادەندرێ (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، کەواتە: ساڵێك بانگەوازەی بۆ دەکا، جا ئەگەر خاوەنەکەی دەست نەکەوت دروستە بیکاتە ملکیخۆی، بەلام لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەمەش بە گەنجینەی دۆزراوە دادەندرێ.

(أَوْ فِي مِلْكِ شَخْصٍ) یان گەنجینەکەی سەردەمی نەفامی لە ملکی کەسێکدا دۆزرایەوە (فَلِلشَّخْصِ) ئەو گەنجینەیەش-وەکو گەنجینەی ئیسلامی- هی خاوەنی ملکەکەیە (إِنْ ادَّعَاهُ) ئەگەر داوای بکا: بە بێسوێند دەیدرێتەوە (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر داوای نەکرد، وەك بلێ: نامەوێ، یان هی من نیە، ئەو کاتە (فَلِمَنْ مُلِكَ مِنْهُ) گەنجینەکە هی ئەو کەسەیە: کە ملکەکەی لێوەرگیراوە، جا ئەگەر مردبو: میراتگرەکانی دەبنە جێگری، ئەگەر ئەوانیش داوایان نەکرد، گەنجینەکە هی ئەو کەسەیە: کە لە پێش ئەواندا خاوەنی ملکەکە بووە (وَهَكَذَا) هەر بەو جۆرە بە دوای خاوەنەکەدا دەگەڕێ (حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى الْمُحْيِي) تا دەگاتە ئەو کەسەی یەکەمجار ملکەکەی زیندوو کردۆتەوە، یان میراتگرەکانی.

ئینجا ئەگەر خاوەنەکەی یەکەمیش نەدۆزراوەو لێی بێ ئومێد بون، ئەو کاتە پێشەوای موسوڵمانان-یان هەر ئەو کەسەی دۆزیویەتیەوە- دەیکاتە خێر، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، جا ئەگەر ئەو کەسەی دۆزیویەتیەوە مافی لە (بیت المال)دا هەبو، دروستە: وەکو هەژارێك بەشێکیش بۆ خۆی دابنێ، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ تَنَازَعَهُ) ئەگەر لە ملکێکدا لە سەر گەنجینەکە بووە کێشەیان: (بَائِعٌ وَمُشْتَرٍ) کڕیارێکو فرۆشیارێك (أَوْ مُكْرٍ وَمُكْتَرٍ) یان بەکرێدەرو بەکرێگر (أَوْ مُعِيرٌ وَمُسْتَعِيرٌ) یان ئەو کەسەی ملکەکەی بە خواستن داوەو ئەوەی بە خواستن وەریگرتوە (صُدِّقَ ذُو الْيَدِ) ئەوە خاوەن دەست: کە کڕیارو بەکرێگرو بەخواستن وەرگرە، باوەڕی پێدەکرێ (بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن، وَاللهُ أَعْلَمُ.

(فَصْلٌ) شَرْطُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ الْحَوْلُ وَالنِّصَابُ مُعْتَبَراً بِآخِرِ الْحَوْلِ، وَفِي قَوْلٍ بِطَرَفَيْهِ، وَفِي قَوْلٍ بِجَمِيعِهِ، فَعَلَى الأَظْهَرِ لَوْ رُدَّ إِلَى النَّقْدِ فِي خِلَالِ الْحَوْلِ وَهُوَ دُونَ النِّصَابِ وَاشْتَرَى بِهِ سِلْعَةً فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَنْقَطِعُ الْحَوْلُ وَيُبْتَدَأُ حَوْلُهَا مِنْ شِرَائِهَا،

﴿ فَصْلٌ: له باسی زەکاتی بازرگانی ﴾

واته: ئاڵوگۆڕکردنی ماڵ بە مەبەستی قازانج کردن. ئینجا بزانە: بە (اجماع)ی زۆرترینی زانایانی ئیسلام: زەکاتی کەلوپەلی بازرگانی واجبە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فِي الإِبِلِ صَدَقَتُهَا وَفِي الْغَنَمِ صَدَقَتُهَا وَفِي الْبَقَرِ صَدَقَتُهَا وَفِي الْبَزِّ صَدَقَتُهُ﴾رواه الدارقطني والبيهقي وصححه الحاكم على شرط الشيخين، ووشتر زەکاتی خۆی تێدایە، کارەگەل زەکاتی خۆی تێدایە، مانگا زەکاتی خۆی تێدایە، جلو بەرگی بازرگانیش زەکاتی خۆی تێدایە.

(شَرْطُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ) مەرجی واجببوونی زەکاتی بازرگانی ئەمەیە: (الْحَوْلُ) ساڵێکی ئیسلامی بە سەردا بسوڕێتەوەو (وَالنِّصَابُ) بشگاتە ڕادەی زەکات، واتە: نرخی دووسەد دیرهەمی زیو، کە دەکاتە (١٤٠) سەدو چل میسقالی زیو (مُعْتَبَراً) لە سەر فەرموودەی بەهێزتر: ڕادەی زەکات ڕەچاو دەکرێ (بِآخِرِ الْحَوْلِ) لە ئاخیری ساڵدا، چونکە کۆتایی ساڵ کاتی واجببوونی زەکاتە، واتە: ئەگەر لە سەرەتاو لە ناوەندیساڵدا نرخی کەلوپەکە لە ڕادەی زەکات کەمتر بوو، بەڵام لە کۆتایی ساڵدا نرخەکەی گەیشتە ڕادەی زەکات، ئەوە زەکاتی تێدا واجبە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (بِطَرَفَيْهِ) لە سەرەتاو ئاخیری ساڵدا ڕەچاودەکرێ (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکیتردا (بِجَمِيعِهِ) لە هەموو ساڵەکەدا ڕەچاو دەکرێ، بەڵام ئەو دووانە بێهێزن.

(فَعَلَى الأَظْهَرِ) جا لە سەر فەرموودەی یەکەمی بەهێزتر: (لَوْ رُدَّ إِلَى النَّقْدِ) ئەگەر گشت کەلوپەلی بازرگانی کراوە پارە (فِي خِلَالِ الْحَوْلِ) لە ناوەوەی ساڵدا، واتە: پێش سوڕانەوەی ساڵ گشتی بەو جۆرە پارەیە فرۆشتەوە: کە پێی دەقرسێندرێ (وَهُوَ دُونَ النِّصَابِ) پارەکەش لە ڕادەی زەکات کەمتر بوو، جگە لەو پارەیەش هیچ پارەیتری نەبو ڕادەی زەکاتی پێ تەواو بکا، ئینجا (وَاشْتَرَى بِهِ سِلْعَةً) هەر بەو پارەیەش کەلوپەلێکیتری بۆ بازرگانی کڕیەوە (فَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ يَنْقَطِعُ الْحَوْلُ) ئەم ساڵەی دەپچڕێو (وَيُبْتَدَأُ حَوْلُهَا مِنْ شِرَائِهَا) سەرە ساڵی کەلوپەلە نوێیەکە لە کڕینیەوە دەست پێدەکاتەوە.

بەڵام ئەگەر گشت کەلوپەلی بازرگانیی نەکردەوە پارە، بەڵکو بە شێکی کەمی هێشتەوە، یان گشتی کردەوە پارە، بەڵام پارەکەی گەیشتە ڕادەی زەکات، یان ئەو پارەیە بە تەنها نەگەیشتە ڕادەی زەکات بەڵام جگە لەو پارەیە هەندێك پارەیتری هەبو

وَلَوْ تَمَّ الْحَوْلُ وَقِيمَةُ الْعَرْضِ دُونَ النِّصَابِ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُبْتَدَأُ حَــوْلٌ، وَيَبْطُــلُ الأَوَّلُ، وَيَصِيرُ عَرْضُ التِّجَارَةِ لِلْقِنْيَةِ بِنِيَّتِهَا، وَإِنَّمَا يَصِيرُ الْعَرْضُ لِلتِّجَــارَةِ إِذَا اقْتَرَنَــتْ نِيَّتُهَــا بِكَسْبِهِ بِمُعَاوَضَةٍ كَشِرَاءٍ،

لەگـەڵ ئـەوەیتر دەگەیشـتنە ڕادەی زەکـات، لـەو حاڵەتانـەدا سـاڵەکەی ناپچـڕێو هـەر بەردەوام دەبێ، هەروەك لە (بجيرمي)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَـوْ تَـمَّ الْحَـوْلُ) ئەگـەر سـاڵی بازرگـانی تـەواو بـوو (وَقِيمَـةُ الْعَـرْضِ دُونَ النِّصَـابِ) نرخـی کەلوپەلی بازرگانیەکەش لە ڕادەی زەکات کەمتر بوو: وەك قـازانجی نـەکردبێ، یـان نرخـی بازاڕ دابەزی بێو زەرەری کردبێ، لەگەڵ ئەوەشدا هیچ پارەیتریشی نـەبو ڕادەی زەکـاتی پێ تەواو بکا (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ يُبْتَـدَأُ حَـوْلٌ) لێرەوە دووبـارە سـاڵێکیتر دەسـت پێدەکاتـەوەو (وَيَبْطُـلُ الأَوَّلُ) سـاڵەکەی یەکـەمی بـەتاڵ دەبێتـەوە، واتـە: زەکاتەکەی ساڵی یەکـەم واجب نیـە، بـەڵکو کـە سـاڵێکیتر سوڕاوەو نرخەکـەی گەیشـتە ڕادەی زەکـات، ئـەو کاتـە زەکـاتی لێدەدا، بـەڵام ئەگـەر لـە سـەرەتای سـاڵی یەکەمـەوە هەندێ پارەیتری هـەبو و لەگـەڵ نرخەکـەی کەلوپـەلیبازرگانی ڕادەی زەکـاتی پـێ تـەواو دەبو، ئەو کاتە ساڵەکەی بەتاڵ نابێو واجبە: زەکاتەکەی بدا، هـەروەك لـە سەرچـاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَصِيرُ عَرْضُ التِّجَـارَةِ لِلْقِنْيَـةِ) کەلوپـەلی بازرگـانی دەبێتـە کەلوپـەلی ڕاگرتنو زەکـاتی لـە سـەر لادەچـێ (بِنِيَّتِهَـا) بـە نیـەتی ڕاگرتنەکـە، واتـە: هـەر کاتێـك نیـەتی هێنـا: گشـت کەلوپەلەکـەی بازرگـانی دابنــێ بـۆ بـەکارهێنانو سـوود لێوەرگـرتن، ئـەوە لـەو کاتـەوە ساڵەکەی دەپچڕێو زەکات لە سەر گشتی لادەچێ، هەروەها ئەگـەر نیـەتی دانـانی بەشـێکی کەلوپەلەکەش بێنێ بۆ بـەکارهێنانو سـوود لێوەرگرتن، ئـەوە سـاڵی ئـەو بەشـە دەپچڕێو زەکات لە سەر ئەو بەشە لادەچێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام ئەگەر کەلوپەلێکی بازرگانی بەکار بێنێو نیەتی ڕاگرتنی نـەبێ، ئـەوە هـەر بـە ماڵی بازرگـانی دادەنـدرێو زەکـاتی لـە سـەر لاناچـێ، هـەروەك لـە (مغنـی)و (الشـرواني)دا فەرموویانە، ئینجا ئەگەر بیەوێ: ماڵە داندراوەکە بکاتەوە ماڵی بازرگانی، ئـەوە پێویسـتە لەگـەڵ ئـاڵوگۆڕکردنیدا دووبـارە نیـەتی بازرگـانی لێبێنێتـەوە، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَإِنَّمَا يَصِيرُ الْعَـرْضُ لِلتِّجَـارَةِ) بـەڵام کەلوپـەل دەبێتـە ماڵی بازرگـانی، تـەنها (إِذَا اقْتَرَنَـتْ نِيَّتُهَـا) بـەو مەرجـەی نیـەتی بازرگانیەکـە بەرامبـەر بـێ (بِكَسْـبِهِ) لەگـەڵ وەدەسـتهێنانی کەلوپەلەکە (بِمُعَاوَضَةٍ) وەدەستهێنانەکەش لە بەرامبەر شتێك بێ (كَشِرَاءٍ) وەکـو کڕینـی

کەلوپەلەکە بە مەبەستی بازرگانی: جا بە قەرز بێ، یان هەر ئەو دەم پارەکە بدا، یان کڕینەکە بە کەلوپەلێکیتری جگە لە پارە بێ.

(وَكَذَاالْمَهْرُ) هەروەهاش مارەیی: وەك ئافرەتەکە لە کاتی مارەبڕینیدا مەبەستیبێ: بازرگانی بە مارەییەکەی بکا (وَعِوَضُ الْخُلْعِ) هەروەهاش ئەو ماڵەی لە بەرامبەر تەلاقدانی ژنەکەی وەردەگرێ: وەك لە کاتی تەلاقداندا مەبەستی بێ: بازرگانی بە ماڵەکە بکا (فِی الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو دووانەش لە بەرامبەر شتێك وەرگیراون.

(لاَ بِالْهِبَةِ) نەك ئەو ماڵەی بە بەخشین وەدەستی کەوتوە (وَالإِحْتِطَابِ) هەم بە دارهێنانو پووش هێنانو ڕاوکردنو میرات وەرگرتنو ئەو جۆرە کارانە (وَالإِسْتِرْدَادِ بِعَيْبٍ) هەم بە ماڵ وەرگرتنەوە بە هۆی عەیبداری، ئەوانە هیچیان نابنە ماڵی بازرگانی، هەرچەند نیەتی بازرگانیشی هەبێ، چونکە لە بەرامبەر هیچ شتێك وەرنەگیراون.

کەوابو: ئەگەر ئەو ماڵەی بەو هۆیانەیڕابردوو دەستی کەوتوە-بە مەبەستی بازرگانی- بە شتێکیتری فرۆشت، ئەو کاتە شتەکەیتر دەبێتە ماڵی بازرگانی، یان ئەگەر بەو هۆیانەیڕابردوو پارەی وەدەست کەوتو ساڵێکی بە سەردا سوڕاوە، ئەو کاتە واجبە: زەکاتی پارەکە بدا، هەروەك لە شوێنیخۆیدا ڕوون کراوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر مرۆڤێك-بە مەبەستی بازرگانی- خودی خۆی بە کرێ بدا، یان ماڵێکی خۆی بە کرێ بدا، یان ماڵی کەسێکیتر بە کرێ بگرێو بە مەبەستی بازرگانی بە کرێی بداتەوە، ئەوانەش گشتی بە بازرگانی دادەنرێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: هەر کاتێك ساڵ سوڕاوەو کرێیەکەش هەر لە ملکایەتی خۆیدابو، واتە: سەرفی نەکردبێ و دەشگەیشتە ڕادەی زەکات، ئەوە واجبە: زەکاتی کرێیەکە بدا، جیاوازی نیە: کرێیەکەی وەرگرتبێ، یان قەرز بێ، بەڵام ئەگەر پێش تەواوبوونی ساڵ کرێیەکەی سەرف کردبو و لە ملکایەتیدا نەمابو، یان بە ئەندازەی ڕادەی زەکات نەمابو، ئەو کاتە زەکاتی تێدا نیە.

ئینجا بزانە: ئەگەر خانووێك، یان زەویەکی بە کرێ گرتبو تاکو بە مەبەستی بازرگانی بە کرێی بداتەوە، بەڵام ساڵ تەواو بوو و هێشتا بە کرێی نەدابو، لەو حاڵەتەشدا واجبە: زەکاتی بازرگانی بدا، واتە: کرێی هاوینەی ئەو خانووە، یان ئەو زەوییە بۆ ماوەی ساڵێك چەندە؟ زەکاتی ئەو ئەندازەیە دەدا، هەروەك لە (تحفة)و(الشروانی)دا ناوەڕۆکی ئەو ئاگادارییە ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر سبوغی کڕی تاکو شتومەکی خەڵکی-بە پارە- پێ سبوغ بکا، ئەوەش دەبێتە ماڵی بازرگانیو واجبە: زەکاتی لێبدا، بەڵام ئەگەر سابوونی کڕی تاکو جلوبەرگی

وَإِذَا مَلَكَهُ بِنَقْدِ نِصَابٍ فَحَوْلُهُ مِنْ حِينِ مِلْكِ النَّقْدِ، أَوْ دُونَهُ أَوْ بِعَرْضٍ قِنْيَةٍ فَمِنَ الشِّرَاءِ، وَقِيلَ إِنْ مَلَكَهُ بِنِصَابِ سَائِمَةٍ بَنَى عَلَى حَوْلِهَا، وَيُضَمُّ الرِّبْحُ إِلَى الأَصْلِ فِي الْحَوْلِ إِنْ لَمْ يَنِضَّ،

خەڵکی پێ بشوا، ئەوە زەکات لە سابوونەکەدا نیە؟ چونکە خودی سابوونەکە ناکەوێتە دەستی کڕیار، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: دارو بزمارو شوشەی دارتاشو ئاسنی ئاسنگەرو گشت کەلوپەلی وەستاو سنعەتکاران: کە دەرکەو پەنجەرەو سندوقو شتیتریان لێدروست دەکرێ، ئەوانەش گشتی بە ماڵیبازرگانی دادەندرێنو واجبە: زەکاتیان لێبدرێ، چونکە دەکەونە دەست کڕیار، بەڵام ئامێرو کەرەستەی پیشەسازیو کارپێکردن زەکاتی تێدا نیە، چونکە ئەوانەش-وەکو سابوون- ناکەونە دەستی کڕیارو، هەم لە کۆتایی زەکاتی ئاژەڵدا روونمان کردەوە، وَالْحَمْدُ للهِ تَعَالَى.

(وَإِذَا مَلَكَهُ) هەر کاتێك کەلوپەلی بازرگانیی کڕی (بِنَقْدِ نِصَابٍ) بە پارەیەکی وەها: کە دەگەیشتە رادەی زەکات، یان نەدەگەیشتێ بەڵام پارەیتری هەبو و بەویەوە دەگەیشتێ، ئەوە (فَحَوْلُهُ) سەرەتایساڵی بازرگانیەکە دادەمەزرێ (مِنْ حِينِ مِلْكِ النَّقْدِ) لەو کاتەوە کە پارەکەی هەبووە، بۆ وێنە: لە رەمەزاندا بە نرخی دووسەد دیرهەمی زیو پارەی هەبو، ئینجا لە مانگی مەولوددا کەلوپەلێکی بازرگانیی بەو هەموو پارەیە، یان بە بەشێکی ئەو پارەیە کڕی، ئەوە سەرە ساڵەکەی ئەو بازرگانیە لە رەمەزانەوە دامەزراوە.

(أَوْ دُونَهُ) یان کەلوپەلی بازرگانیی بە پارەیەکی کەمتر لە رادەی زەکات کڕیو هیچ پارەیتریشی نەبو (أَوْ بِعَرْضِ قِنْيَةٍ) یان بە کەلوپەلی ماڵەوەی کەلوپەلی بازرگانیی کڕی، یان بە قەرزی کڕی، ئەوە (فَمِنَ الشِّرَاءِ) لە هەرسێك مەسەلەدا لە کڕینیەوە سەرە ساڵ دەست پێدەکا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ مَلَكَهُ بِنِصَابِ سَائِمَةٍ) ئەگەر کەلوپەلەکەی کڕی بێ: بە رادەی زەکاتی ئاژەڵی لەوەڕلو (بَنَى عَلَى حَوْلِهَا) ساڵی بازرگانی لە سەر ساڵی ئاژەڵەکان دادەمەزرێ، بەڵام لەبەر بێهێزی رەفتاری پێ ناکرێ.

(وَيُضَمُّ الرِّبْحُ) کۆ دەکرێتەوە: قازانجی کەلوپەلیبازرگانی (إِلَى الأَصْلِ) لەگەڵ سەرمایەکەو پێکەوە زەکاتیان لێدەدرێ (فِي الْحَوْلِ) لە کاتی تەواوبوونی ساڵی بازرگانیدا (إِنْ لَمْ يَنِضَّ) ئەگەر قازانجەکە گشتی نەبوبێتە پارە:

بۆ وێنە: لە مانگی(محرم)دا شتێکی کڕی بە نرخی دووسەد دیرهەمی زیو، ئینجا لە ناو ساڵدا، یان پێش تەواوبوونی ساڵ بە سەعاتێك، نرخی بووە سێسەد دیرهەم، ئەوە واجبە: زەکاتی سێسەد دیرهەمەکە بدا، ئیتر جیاوازی نیە قازانجەکە: بە هۆی بەرزبوونەوەی

لاَ إنْ نَضَّ فِي الأَظْهَرِ، وَالأَصَحُّ أَنَّ وَلَدَ الْعَرَضِ وَثَمَرَهُ مَالُ تِجَارَةٍ، وَأَنَّ حَوْلَـهُ حَـوْلُ الأَصْلِ، وَوَاجِبُهَا رُبُعُ عُشْرِ الْقِيمَةِ،

نرخی بازاڕ بێ، یان بە هۆی خودی کەلوپەلەکە بێ: وەك ئاژەڵەکانی بازرگانی گەورەو قەڵەو بوبن، هەروەك لە سەرچاوەکان ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

(لاَ إنْ نَضَّ) نەك ئەگەر قازانجەکە گشتی بوبێتە پارە؟ ئەو کاتە لەگەڵ سەرمایەکە کۆ ناکرێتەوە، بەڵکو سەربەخۆی زەکاتی لێدەدرێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا:

بۆ وێنە: بە نرخی دووسەد دیرهەمی زیو شتێکی کڕی، جا لە دوای شەش مانگ هەموو شتەکەی بە سێسەد دیرهەم فرۆشتو پارەکەشی هەڵگرت، یان شتێکی تری پێ کڕیەوە، ئەوە کە ساڵ سوڕاوە زەکاتی سەرمایەکەی -کە دووسەد دیرهەمە- دەدلو، لە دوای شەش مانگی تریش زەکاتی قازانجەکەی -کە سەد دیرهەمە- دەدا.

جا بزانە: ئەگەر ساڵ سوڕاوەو بازرگانیەکە هیچ قازانجی نەبو، ئەوە تەنها زەکاتی سەرمایەکە دەدا ئەگەر بگاتە ڕادەی زەکات، ئینجا ئەگەر لە دوای سوڕانەوەی ساڵ قازانجی کرد، ئەو کاتە قازانجەکە بۆ ساڵی ڕابردوو لەگەڵ سەرمایەکە کۆ ناکرێتەوە، بەڵکو بۆ ساڵی ئێستا کۆ دەکرێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر ماڵی بازرگانیەکەی ئاژەڵ، یان میوەو خواردەمەنیەکانی تر بوو، ئەوە دوو حاڵەتی هەنە، یەکەم: وا دەبێ زەکات لە خودی ئاژەڵەکەو میوەکەو دانەوێڵەکەدا هەیە، ئەمەیان لە پێش کۆتایی ئەم باسەدا ڕوون دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

دووەم: وا دەبێ زەکات لە خودی ئاژەڵەکەو میوەکەو خواردەمەنیەکانی تردا نیە: وەکو ئەسپو هێستر، یان هەنارو سێو، یان پەتاتەو تەماتەو خەیارو...هتد، ئەوانە تەنها زەکاتی بازرگانییان تێدا واجبە.

بەڵام (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (أَنَّ وَلَدَ الْعَرَضِ) بێچووی ئاژەڵی بازرگانیو (وَثَمَرَهُ) میوەی درەختی بازرگانی، هەم بەری گیای بازرگانیو، هەم کاو کۆتو گشت بەرهەمێکی تریان (مَالُ تِجَارَةٍ) هەموویان ماڵی بازرگانینو زەکاتیان تێدا واجبە (وَأَنَّ حَوْلَهُ) تەواوبوونی ساڵی هەر یەکێکیان (حَوْلُ الأَصْلِ) تەواوبوونی ساڵی بنچینەکەیە، واتە: دایکەکەو درەختەکە، کەواتە: هەر کاتێك ساڵی بازرگانی بە سەر دایکەکانو بە سەر درەختەکاندا سوڕاوە، هەر ئەو کاتەش -لەگەڵ ئەواندا- زەکاتی بێچوو و میوەو بەرەکە دەدرێ.

(وَوَاجِبُهَا) ئەندازەی ئەو زەکاتەی لە بازرگانیدا واجب دەبێ (رُبُعُ عُشْرِ الْقِيمَةِ) چوارێکی دەیەکی نرخەکەیەتی، واتە: لە چل دیرهەمدا: یەك دیرهەم، لە سەدا: دوو و نیو، لە

فَإنْ مُلكَ بنَقْد قُوِّمَ به إنْ مُلكَ بنصَاب، وَكَذَا دُونَهُ في الأَصَحِّ، أَوْ بعَرْض فَبغَالب نَقْــد الْبَلَد، فَإنْ غَلَبَ نَقْدَانِ وَبَلَغَ بأَحَدهمَا نصَاباً قُوِّمَ به، فَإنْ بَلَغَ بهمَا قُوِّمَ بالأَنْفَع للْفُقَرَاء،

هەزاردا: بیستو پێنج، کەوابو: دروست نیە: خودی کەلوپەلی بازرگانی لە زەکاتدا بدا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا بزانە: هەرچەندی لە ڕادەی زەکات زیاتر بێ، بەگوێرەی زێدەییەکەش زەکاتی لێدەدرێ، چونکە لە زەکاتی بازرگانیدا لێبوردن نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

هەروەها مەبەستیش لە نرخی بازرگانی: نرخی فرۆشتنەوەیەتی، نەك نرخی کڕینی، هەروەها ئەو نرخەش لە کۆتایی سالّدا ڕەچاو دەکرێ، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەو لە باسی قازانجدا ڕوونمان کردەوە، هەروەها بزانە: مەبەستیش بە نرخیفرۆشتنەوە ئەو نرخەیە: کە خەڵك لەو دەمەدا وێنەی ئەو کەلوپەلە بەو نرخە بکڕێ، هەروەك لە (الشبراملسي)دا ڕوون کراوەتەوە.

کەوابو: ئەگەر بازرگانەکە لە دوای سوڕانەوەیسالّ–پێش زەکاتدان– بەشێکی کەلوپەلەکەی بازرگانی ببەخشێ، یان بیکاتە مارەیی ژن، یان لە تۆڵەی شتێك بیدا، یان لە بەر خاترانە بە کەمتر لە نرخی خۆی بیفرۆشێتەوە، ئەوە لە سەر بازرگانەکە واجبە: زەکاتی ئەو کەلوپەلانەش بدا، چونکە ئەو دەستکاریانە لە ئەندازەی زەکاتدا دروست نەبوونە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ قرسانلدنی مالّی بازرگانی ﴾

ئینجا بۆ زانینی نرخەکەش واجبە: کەلوپەلەکەی بازرگانی بقرسێندرێ، کەوابو: (فَإنْ مُلكَ بنَقْد) ئەگەر کەلوپەلەکەی بازرگانیی بە جۆرە پارەیەك کڕیبو (قُوِّمَ به) هەر بە هەمان پارەش کەلوپەلەکە دەقرسێندرێ (إنْ مُلكَ بنصَاب) ئەگەر کڕینەکە بە پارەیەکی ڕادەی زەکات بوبێ (وَكَذَا دُونَهُ) هەروەها ئەگەر لە ڕادەیزەکاتیش کەمتر بوبێ، هەر بە هەمان پارە دەقرسێندرێ (في الأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا (أَوْبعَرْض) یان ئەگەر کەلوپەلەکەی بازرگانیی بە کەلوپەلێکیتر کڕیبو، ئەو کاتە (فَبغَالب نَقْدالْبَلَد) بە پارەی شاری بازرگانیەکە دەقرسێندرێ، ئەو پارەیەی بە زۆری معامەلەی پێدەکرێ.

(فَإنْ غَلَبَ نَقْدَانِ) جا ئەگەر لە شارەکەدا دوو جۆرە پارە هەبونو بە زۆری بە هەردووکیان بە یەکسانی معامەلە دەکرا (وَبَلَغَ بأَحَدهمَا نصَاباً) نرخی بازرگانیەکە تەنها بە یەکێکیان دەگەیشتە ڕادەی زەکات (قُوِّمَ به) ئەو کاتە هەر بە وی دەقرسێندرێ (فَإنْ بَلَغَ بهمَا) جا ئەگەر بە هەردووکیان نرخەکە دەگەیشتە ڕادەی زەکات، ئەوکاتە (قُوِّمَ بالأَنْفَع للْفُقَرَاء) کامەیان بە سوودترە بۆ هەژاران: بەوی دەقرسێندرێ

وَقِيلَ يَتخَيَّرُ الْمَالكُ، وَإنْ مُلكَ بنَقْد وَعَرْض قُوِّمَ مَا قَابَلَ النَّقْدَ به وَالْبَــاقي بالْغَالــب، وَتَجبُ فطْرَةُ عَبِيد التِّجَارَة مَعَ زَكَاتهَا، وَلَوْ كَانَ الْعَرْضُ سَائمَةً، فَــإنْ كَمُــلَ نصَــابُ إحْدَى الزَّكَاتَيْنِ فَقَطْ وَجَبَتْ، أَوْ نصَابُهُمَا فَزَكَاةُ الْعَيْنِ فِي الْجَدِيد،

(وَقِيلَ) له فەرموودەیەکدا: (يَتَخَيَّرُ الْمَالِكُ) خـاوەنی بازرگانیەکـە سەرپشـکە: بـە کامـەیان بقرسێنێ دروست دەبێ.

ئینجا بزانە: لە چۆنیەتی ئەو قرساندنەدا ئاشکرا بوو: کـە پـارەی ئـەم سـەردەمەی ئێمەش بـە زیـو دەقرسـێندرێ، چـونکە-بـە زیـو- زووتـر دەگاتـە ڕادەی زەکـاتو بـۆ هـەژاران بـە سوودترە، هەروەك لە زەکاتی پارەو پولدا ڕوونمان کردەوە.

(وَإنْ مُلِكَ بِنَقْدٍ وَعَرْضٍ) ئەگـەر مـاڵی بازرگانیەکـەی کڕیبـو بـە پـارەو بـە کەلوپـەلێکیتری جگە لە پارە، ئەو کاتە (قُوِّمَ مَا قَابَـلَ النَّقْـدَ بِـهِ) ئـەوەی بـە پـارە کـڕاوە، هـەر بـە هـەمان پـارە دەقرسـێندرێ (وَالْبَـاقِي) ئـەوەی بـە کەلوپـەلێتری کڕیـوە (بِالْغَالِـبِ) بـە پـارەی شـارەکەی دەقرسـێندرێ (وَتَجِـبُ فِطْـرَةُ عَبِيـدِالتِّجَارَةِ) لـە سـەر بازرگانەکـە واجبـە: سەرفیترەی کۆیلەکانی بازرگانی بدا (مَعَ زَكَاتِهَا) هـەروەها واجبـە: زەکـاتی بازرگانیەکـەش بدا، چونکە هۆی زەکاتی بازرگانیو سەرفیترە لێك جیاوازن.

(وَلَوْ كَانَ الْعَـرْضُ سَـائِمَةً) ئەگـەر کەلوپـەلی بازرگـانی ئـاژەڵی لـەوەڕاو بـوو، یـان خورمـاو ترێی بە درەختەوە بوو، یان دانەوێڵەی داچێندراو بـوو، ئـەوە تـەنها یـەك جـۆرە زەکـاتی تێدا واجبە، کەوابو: (فَإِنْ كَمُلَ نِصَابُ إِحْدَىالزَّكَاتَيْنِ فَقَـطْ) ئەگـەر تـەنها ڕادەی زەکاتێـك تەواو بوو (وَجَبَتْ) زەکاتی تەواوبووەکە واجب دەبێ:

بۆ وێنـە: ئەگەر چل مەڕی بازرگانی نرخی سەدو نەوەد دیرهەمی زیو بوو، ئـەوە لـە کۆتـایی ساڵی مەڕەکاندا واجبە: کاوڕێك لە زەکات بدرێ، بـە پێچـەوانەوەش: ئەگـەر سـیو نـۆ مـەڕی بازرگانی نرخی دوو سەد دیرهەم بوو، ئەوە لە کۆتـایی سـاڵی بازرگـانیدا چـوارێکی دەیـەکی نرخی مەڕەکان-واتە: لە سەدا: دوو و نیو- واجبە: لە زەکاتدا بدرێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئاژەڵەکانی دابەستنو نەیلەوەڕاندن، واتە: ئەڵفی دانێ، ئەو کاتـە تـەنها زەکاتی بازرگانیەکە واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئاماژەی بۆ کراوە.

(أَوْ نِصَابُهُمَا) یان ئەگەر ڕادەی زەکاتی هەردووکیان تـەواو بـوو: وەك چـل مـەڕ نرخـی دوو سەد دیرهەمی زیو بێ، یان چل تەنەکە گـەنمی داچێندراو نرخـی دوو سـەد دیرهـەمی زیـو بێ، ئەوە (فَزَكَاةُ الْعَيْنِ) تەنها زەکـاتی کەلوپەلەکـە واجبـە، نـەك بازرگـانی (فِيالْجَدِيـدِ) لـە فەرموودەی نوێدا، کەواتە: واجبە کاوڕێك لە زەکاتی مەڕەکانـدا بـدا، چـوار تەنەکـەش لـە زەکاتی گەنمەکە بدا، هەم واجبە: درەختەکانو کاوکۆتەکەش بۆ بازرگانی بقرسێنێ.

فَعَلَى هَذَا لَوْ سَبَقَ حَوْلُ التِّجَارَةِ: بِأَنْ اشْتَرَىَ بِمَالِهَا بَعْدَ سِتَّةِ أَشْهُرٍ نِصَابَ سَائِمَةٍ فَالأَصَحُّ وَجُوبُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ لِتَمَامِ حَوْلِهَا ثُمَّ يَفْتَتِحُ حَوْلاً لِزَكَاةِ الْعَيْنِ أَبَداً، وَإِذَا قُلْنَا: عَامِلُ الْقِرَاضِ لاَ يَمْلِكُ الرِّبْحَ بِالظُّهُورِ فَعَلَى الْمَالِكِ زَكَاةُ الْجَمِيعِ، فَإِنْ أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِ الْقِرَاضِ حُسِبَتْ مِنَ الرِّبْحِ

ئینجا بزانە لە هەر حاڵەتێکدا زەکات لە ئاژەڵەکاندا بدرێ، بێچووەکانیشیان لەگەڵ سەرژمێر دەکرێن، وەکو لە باسی زەکاتی بێچوودا ڕوونمان کردەوە، بەڵام ئەگەر زەکاتی بازرگانیان لێبدرێ، ئەو کاتە بێچووەکانو خوریو شیر لەگەڵ دایکەکان دەقرسێندرێو، درەختەکانو میوەکەو هەروەهاش دانەوێڵەو کاوکوتەکەو هەرچی نرخی هەبێ، گشتی پێکەوە دەقرسێندرێو کە ساڵی بازرگانی تەواو بوو، زەکات لە گشتی دەدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا بە درێژیو لە سەرچاوەکانیتریشدا ڕوون کراوەتەوە.

(فَعَلَى هَذَا) هەر لە سەر فەرموودەی نوێ: (لَوْ سَبَقَ حَوْلُ التِّجَارَةِ) ئەگەر ساڵی بازرگانی پێش ساڵی کەلوپەلەکە تەواو بوو: (بِأَنِ اشْتَرَىَ بِمَالِهَا بَعْدَ سِتَّةِ أَشْهُرٍ نِصَابَ سَائِمَةٍ) وەك بە ماڵی بازرگانیەکە -لە دوای شەش مانگ- چل مەڕ بکڕێو لە سەر لەوەڕاندنەکەش بەردەوام بێ (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (وَجُوبُ زَكَاةِ التِّجَارَةِ) یەکەم جار زەکاتی بازرگانیەکە واجبە (لِتَمَامِ حَوْلِهَا) کە ساڵی بازرگانیەکە تەواو بوو (ثُمَّ) ئینجا کە ساڵی بازرگانی تەواو بوو (يَفْتَتِحُ حَوْلاً) لەو کاتەوە سەرە ساڵێکیتر دەکاتەوە (لِزَكَاةِ الْعَيْنِ أَبَداً) بۆ زەکاتی کەلوپەلەکەی بازرگانی هەتا هەتایە، کەواتە: کە ساڵی بازرگانی سوڕاوە، زەکاتی بازرگانی لە سەدا: دوو و نیو دەدا، ئینجا لە دوای ساڵێکیتر کاوڕێك لە زەکاتی چل مەڕەکان دەداو زەکاتی بازرگانی نادا.

﴿ زەکاتی مامەڵەتی قازانجی هاوبەش ﴾

ئینجا بزانە: هەر کاتێك موسوڵمانێك پارەی دایە موسڵمانێکیتر: تاکو بازرگانیی پێ بکاو قازانجیش لە نێوانیاندا هاوبەش بێ، ئەوە کە ساڵ تەواو بوو، زەکات لەو بازرگانیەدا واجب دەبێ، کەوابو: (وَإِذَا قُلْنَا) هەر کاتێك لە سەر فەرموودەی ڕاستتر بڵێین: (عَامِلُ الْقِرَاضِ) ئەو کرێکارەی بە پارەی خەڵکی بازرگانی دەکا (لاَ يَمْلِكُ الرِّبْحَ بِالظُّهُورِ) بەشە قازانجەکەی خۆی نابێتە ملکیخۆی بە تەنها ئاشکرابوونیقازانجەکە، بەڵکو دەبی بەش بکرێ ئینجا دەبێتە ملکیخۆی (فَعَلَى الْمَالِكِ زَكَاةُ الْجَمِيعِ) ئەوە لە سەر فەرموودەی ڕاستتر: لە سەر خاوەن پارەکە واجبە زەکاتی گشت بازرگانیەکە بدا: بە سەرمایەو قازانجەوە؟ چونکە گشتی ملکی خاوەن پارەکەیە.

ئینجا (فَإِنْ أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِ الْقِرَاضِ) ئەگەر خاوەنەکە لە خودی پارەی بازرگانیەکە زەکاتەکەیدا (حُسِبَتْ مِنَ الرِّبْحِ) ئەو زەکاتە لە قازانجەکە حیساب دەکرێ، نەك لە

فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ قُلْنَا يَمْلِكُ بِالظُّهُورِ لَـزِمَ الْمَالِـكَ زَكَـاةُ رَأْسِ الْمَـالِ وَحِصَّــتِهِ مِـنَ الـرِّبْحِ، وَالْمَـذْهَبُ أَنَّـهُ يَلْـزَمُ الْعَامِـلَ زَكَـاةُ حِصَّـتِهِ.

(بابُ زَكاةِ الْفِطْرِ)

تَجِبُ بِأَوَّلِ لَيْلَةِ الْعِيدِ فِي الأَظْهَرِ،

سەرمایەکە (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەواتە: کرێکارەکەش بەگوێرەی بەشە قازانجەکەی خۆی زەکاتی لە سەر حیساب دەکرێ، هەروەك لە (بجیرمي)دا فەرموویەتی.

بەڵام ئەگەر خاوەن پارەکە لە پارەیەکی‌تری جگە لە پارەی بازرگانیەکە زەکاتەکەی دا، ئەوە گشتی لە کیس خۆی دەچێ‌و دروست نیە هیچی لە کرێکارەکەو لە قازانج وەربگرێتەوە، هەروەك لە (الشبراملسي)و (بجیرمي)دا فەرموویانە.

(وَإِنْ قُلْنَا) ئەگەر بە فەرموودەی بێ‌هێز بڵێین: (يَمْلِكُ بِالظُّهُورِ) کرێکارەکە بەشە قازانجەکەی دەبێتە ملکی خۆی بە تەنها ئاشکرابوون (لَزِمَ الْمَالِكَ) ئەو کاتە لە سەر خاوەن پارەکە واجبە: (زَكَاةُ رَأْسِ الْمَالِ وَحِصَّتِهِ مِنَ الرِّبْحِ) زەکاتی سەرمایەکەو زەکاتی بەشە قازانجەکەی خۆی بدا (وَالْمَذْهَبُ) مەزهەبی سەر ئەو فەرموودە بێ‌هێزە: (أَنَّهُ يَلْزَمُ الْعَامِلَ زَكَاةُ حِصَّتِهِ) لە سەر کرێکارەکەش واجبە: زەکاتی بەشە قازانجەکەی خۆی بدا، چونکە ملکی خۆیەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر خاوەن پارەکە زەکاتی لە سەر نەبو: وەکو مزگەوت‌و کافر، ئەو کاتە زەکات لە بازرگانیەکەدا واجب نیە، بەڵام ئەگەر بە پێچەوانەوە: خاوەن پارەکە زەکاتی لە سەر بوو و کرێکارەکە لە سەری نەبو، چونکە کافر بوو، ئەو کاتە گشت زەکاتەکە لە سەر خاوەن پارەکەیە، وەك باسمان کرد، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ بابُ زَكاةِ الْفِطْرِ: **باسی زەکاتی سەرفیترەی ڕەمەزان** ﴾

(تَجِبُ) زەکاتی سەرفیترەی ڕەمەزان واجب دەبێ (بِأَوَّلِ لَيْلَةِ الْعِيدِ) بە گەیشتنە سەرەتای شەوی جەژنی‌ڕەمەزان‌و بەشێکی‌ڕەمەزانیش (فِي‌الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی‌بەهێزتردا ﴿عَنِ ابْنِ عمر رضي الله عنهما: فَرَضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ زَكَاةَ‌الْفِطْرِ صَاعاً مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ: عَلَى الْعَبْدِ وَالْحُرِّ وَالذَّكَرِ وَالأُنْثَى وَالصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، وَأَمَرَ بِهَا: أَنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى‌الصَّلاَةِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ زەکاتی سەرفیترەی واجب کردوە: ساعێك لە قەسپ، یان لە جۆ، لە سەر کۆیلەو ئازاد، نێرو مێ، منداڵ‌و گەورە، ئەگەر ئەوانە موسڵمان بن، هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرمانی‌داوە: پێش چوونە نوێژی جەژن سەرفیترە بدرێ.

فَتَخْرُجُ عَمَّنْ مَاتَ بَعْدَ الْغُرُوبِ دُونَ مَنْ وُلِدَ، وَيُسَنُّ أَنْ لاَ تُؤَخَّرَ عَنْ صَلاَتِهِ، وَيَحْرُمُ تَأْخِيرُهَا عَنْ يَوْمِهِ، وَلاَ فِطْرَةَ عَلَى كَافِرٍ إِلاَّ فِي عَبْدِهِ وَقَرِيبِهِ الْمُسْلِمِ فِي الأَصَحِّ، وَلاَ رَقِيقٍ

كەوابو: (فَتُخْرَجُ) واجبە: سەرفیترە بدرێ (عَمَّنْ) لەجیاتی ئەو موسڵمانەی لە ئاخیر ڕۆژی ڕەمەزان لە ژیاندا بوە، ئینجا (مَاتَ بَعْدَ الْغُرُوبِ) لە دوای ڕۆژئاوابوون –واتە: لە شەوی جەژندا– مردبێ؟ چونکە لە بەشێکی ڕەمەزاندا هەبووەو گەیشتۆتە سەرەتای شەوی جەژنیش (دُونَ مَنْ وُلِدَ) بەڵام سەرفیترە لەجیاتی ئەو منداڵە نادرێ: کە لە دوای ڕۆژئاوابوون–واتە: لە شەوی جەژندا– لە دایك بوبێ، هەروەها لە سەر ئەو کافرەش واجب نیە: کە لە شەوی جەژندا دەبێتە موسڵمان، چونکە ئەو دووانە لە بەشێکی ڕەمەزاندا بە تەواوی نەبونە.

هەروەها ئەگەر موسڵمانیش لە ئاخیری ڕەمەزاندا پێش ڕۆژئاوابوون بمرێ، ئەویش سەرفیترەی لەجیاتی نادرێ، چونکە نەگەیشتۆتە سەرەتای شەوی جەژن، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ئاماژەی بۆ کراوە، بەڵام ئەگەر بە ماوەیەکی کەم پێش ڕۆژئاوابوون لە دایك ببێو یەکسەر لە دوای ڕۆژئاوابوون بمرێ، واجبە: سەرفیترەی بۆ بدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، چونکە لە بەشێکی ڕەمەزانو لە سەرەتای شەوی جەژندا هەبوە (وَيُسَنُّ) سوننەتە: (أَنْ لاَ تُؤَخَّرَ عَنْ صَلاَتِهِ) زەکاتی سەرفیترە نەخرێتە دوای نوێژی جەژن، بەڵکو سوننەتە: لە پێش چوونە نوێژدا بدرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو

هەروەها دروستە: لە یەکەمی ڕەمەزاندا سەرفیترە بدرێ، هەم لە ڕۆژی جەژندا تا ڕۆژ ئاوا دەبێ، کاتی زەکاتی سەرفیترە دەمێنێ، کەوابو: (وَيَحْرُمُ تَأْخِيرُهَا عَنْ يَوْمِهِ) حەرامە: زەکاتی سەرفیترە بخاتە دوای ڕۆژی جەژن، ئەگەر هیچ عوزرێکی نەبێ، کەوابو: ئەگەر ڕۆژی جەژن ئاوا بو و سەرفیترەی نەدا، گوناهبار دەبێو واجبە: بە پەلە قەزای بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَلاَ فِطْرَةَ عَلَى كَافِرٍ) سەرفیترە لە سەر کافریبنەڕەتی واجب نیە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو (إِلاَّ فِي عَبْدِهِ) تەنها سەرفیترەی کۆیلەکەیو (وَقَرِيبِهِ الْمُسْلِمِ) ئەو خزمە موسڵمانەی بەخێوکردنی لە ئەستۆیەتیو، هەم ژنە موسڵمانەکەشی–لە ماوەی (عدة)دا– واجبە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: کافرەکە سەرفیترەی ئەوانە دەدلو نیەتەکەش دێنێ، بەڵام ئەم نیەتە نیەتی خواپەرستی نیە، بەڵکو نیەتی جیاکردنەوەیە، هەروەك لە (الشبراملسي)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(وَلاَ رَقِيقٍ) هەروەها لە سەر کۆیلە واجب نیە: سەرفیترەی خۆیو ژنەکەیو خزمەکانی بدا، بەڵکو واجبە: گەورەکەی سەرفیترەی وی بدا.

وَفِي الْمُكَاتَبِ وَجْهٌ، وَمَنْ بَعْضُهُ حُرٌّ يَلْزَمُهُ قِسْطُهُ، وَلاَ مُعْسِرٍ فَمَنْ لَمْ يَفْضُلْ عَنْ قُوتِهِ وَقُوتِ مَنْ فِي نَفَقَتِهِ لَيْلَةَ الْعِيدِ وَيَوْمَهُ شَيْءٌ فَمُعْسِرٌ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ فَاضِلاً عَنْ مَسْكَنٍ وَخَادِمٍ يَحْتَاجُ إِلَيْهِ فِي الأَصَحِّ، وَمَنْ لَزِمَهُ فِطْرَتُهُ لَزِمَهُ فِطْرَةُ مَنْ تَلْزَمُهُ نَفَقَتُهُ

(وَفِي الْمُكَاتَبِ وَجْهٌ) دەربارەی کۆیلەی نووسراوپێدرلو فەرموودەیەکی بێهێز هەیە: کە واجبە: سەرفیترەکانی بدا (وَمَنْ بَعْضُهُ حُرٌّ) هەر کۆیلەیەك بەشێکی ئازاد بێو بەشێکی کۆیلە بێ (يَلْزَمُهُ قِسْطُهُ) واجبە: بە ئەندازەی ئازادیەکەی سەرفیترەی خۆی بدا.

(وَلاَ مُعْسِرٍ) زەکاتی سەرفیترە لە سەر مرۆڤی نەبوویی واجب نیە، کەوابو: (فَمَنْ لَمْ يَفْضُلْ) هەر کەسێك زیادەی نەبێ: (عَنْ قُوتِهِ وَقُوتِ مَنْ فِي نَفَقَتِهِ) لە خواردنی خۆیو ئەو کەسانەی بەخێوکردنیانی لە ئەستۆیەتی (لَيْلَةَ الْعِيدِ وَيَوْمَهُ) لە شەو و ڕۆژی جەژندا (شَيْءٌ) هیچی زیاد نەبو (فَمُعْسِرٌ) ئەوە مرۆڤێکی نەبوویی‌یەو سەرفیترەی لە سەر واجب نیە، بەلام ئەگەر تەنها یەك ساعی زیاتر هەبێ، ئەوە مرۆڤێکی هەبوویی‌یە، واتە: سەرفیترەی لە سەر واجبە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ فَاضِلاً) هەروەها بە مەرج دادەنرێ: ئەوەی دەیداتە سەرفیترە، زیادبێ (عَنْ مَسْكَنٍ) لە شوێنی تێدا حاوانەوە، کەواتە: ئەگەر خانووەکەی بە کرێ بێ، واجبە: سەرفیترەکە لە کرێی خانوو زیادبێ (وَخَادِمٍ يَحْتَاجُ إِلَيْهِ) هەروەها زیادبێ لە کرێی خزمەتکارێك کە پێویستی پێ هەبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ ئاگاداری ﴾ لەو پێناسەیەدا دەرکەوت: کە مرۆڤی نەبوویی جیایە لە مرۆڤی گەداو هەژار، واتە: مرۆڤی‌نەبوویی لە هەردووکیان حاڵی نزمترە، کەواتە: دەگونجێ مرۆڤێك لە سەرفیترەداندا هەبوویی بێ، بەلام لە زەکات وەرگرتندا گەدا، یان هەژار بێ، هەروەك لە باسی ئەو هەشت کەسانەی زەکاتیان دەدرێتێ پێناسەیان دەکەین، إن شاء الله تعالى.

کەوابو: دروستە: مرۆڤێکی‌گەدا، یان هەژار سەرفیترەی خۆی بداتە مرۆڤێکی‌تری وەك خۆی، ئینجا کە سەرفیترەکەی لێوەرگرتو قبوڵی کرد، دروستە: ئەمەش سەرفیترەی خۆی بداتە ئەو، ئەویش لێی قبوڵ بکا، چونکە هەردووکیان سەرفیترەیان لە سەرەو هەردووکیشیان دروستە: زەکات وەربگرن، هەروەك لە (مغني)و (الشرواني)دا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

(وَمَنْ لَزِمَهُ فِطْرَتُهُ) هەر کەسێك سەرفیترەی‌خۆی لە سەر واجب بێ (لَزِمَهُ فِطْرَةُ مَنْ تَلْزَمُهُ نَفَقَتُهُ) لە سەری واجبە: سەرفیترەی ئەو کەسانەش بدا کە بەخێوکردنیانی لە ئەستۆیەتی: وەك ژنەکەیو منداڵەکانیو دایکیو باوکی...هتد، بەلام ئەگەر ئەوانە سەربەخۆ -بێ‌ئیزنی بەخێوکەرەکە- سەرفیترەی خۆیان بدەن، ئەوە سەرفیترەکەیان دروست دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

لَكِنْ لاَيَلْزَمُ الْمُسْلِمَ فِطْرَةُ الْعَبْدِ وَالْقَرِيبِ وَالزَّوْجَةِ الْكُفَّارِ، وَلاَ الْعَبْدَ فِطْرَةُ زَوْجَتِهِ، وَلاَ الإِبْنَ فِطْرَةُ زَوْجَةِ أَبِيهِ، وَفِي الإِبْنِ وَجْهٌ، وَلَوْ أَعْسَرَالزَّوْجُ أَوْ كَانَ عَبْداً فَـالأَظْهَرُ أَنَّـهُ يَلْزَمُ زَوْجَتَهُ الْحُرَّةَ فِطْرَتُهَا، وَكَذَا سَيِّدَالأَمَةِ، قُلْتُ: الأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ لاَ يَلْزَمُ الْحُـرَّةَ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوِ انْقَطَعَ خَبَرُ الْعَبْدِ فَالْمَذْهَبُ وُجُوبُ إِخْرَاجِ فِطْرَتِهِ فِي الْحَالِ، وَقِيـلَ إِذَا عَادَ وَفِي قَوْلٍ لاَ شَيْءَ، وَالأَصَحُّ أَنَّ مَنْ أَيْسَرَ بِبَعْضِ صَاعٍ يَلْزَمُهُ،

ئینجا بزانە: مەرجە: ئـەو بەخێوكراوانـە موسـڵمان بـن، هـەروەك دەفـەرموێ (لَكِنْ لاَ يَلْـزَمُ الْمُسْـلِمَ) بـەڵام لـە سـەر موسـڵمان واجـب نیـە (فِطْـرَةُ الْعَبْـدِ وَالْقَرِيـبِ وَالزَّوْجَـةِ الْكُفَّـارِ) سـەرفیترەی كۆیلـە كافرەكـەو خزمـە كافرەكـەو ژنـە كافرەكـەی بـدا، بـە بەڵگـەی حەدیسەكەی ڕابردوو، هەرچەندەش بەخێوكردنیان واجب بێ (وَلاَ الْعَبْدَ فِطْـرَةُ زَوْجَتِـهِ) هـەم لە سەر كۆیلەش واجب نیـە: سـەرفیترەی ژنەكـەی خـۆی بـدا، چـونكە كۆیلـە سـەرفیترەی خۆیشی لە سەر نیە.

(وَلاَ الإِبْنَ فِطْرَةُ زَوْجَةِ أَبِيهِ) هەروەها لە سەر كوڕ واجب نیە: سەرفیترەی ژنـی بـاوكی خـۆی بـدا، هەرچـەند واجبـیش بـێ بـەخێویان بكـا، هـەروەهاش لـە سـەر بـاوك واجـب نیـە: سـەرفیترەی ژنـی كوڕەكـەی بـدا (وَفِـيالإِبْنِ وَجْـهٌ) بـەڵام دەربـارەی كـوڕ فەرموودەیـەكی بێهێز هەیە: كە سەرفیترەی ژنی باوكی لە سەرە.

(وَلَوْ أَعْسَرَ الزَّوْجُ) ئەگەر مێرد هیچـی نـەبو لـە سـەرفیترەی ژنەكـەی بـدا (أَوْ كَـانَ عَبْـداً) یـان مێردەكە كۆیلە بوو (فَـالأَظْهَرُ) فـەرموودەی بـەهێزتر (أَنَّـهُ يَلْـزَمُ زَوْجَتَـهُ الْحُرَّةَ) لـە سـەر ژنـە ئازادەكەی واجبە (فِطْرَتُهَا) بەخۆی سەرفیترەی خۆی بدا (وَكَذَا سَيِّدَالأَمَةِ) هـەروەها لـە سـەر گەورەی جاریەكەش واجبە: سەرفیترەی جاریە بەشوودراوەكە بدا.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ) دەقێقـی فـەرموودەی ڕاسـتتر ئەمەیـە (لاَ يَلْزَمُ الْحُرَّةَ) لە سەر ژنە ئازادەكـەی واجـب نیـە: سـەرفیترەی خـۆی بدا، بـەڵكو سـوننەتە (وَاللهُ أَعْلَمُ)، بەڵام ئەگەر ژنەكە (ناشیزە) بوو، ئەو كاتـەش لـە سـەر مێردەكـەی واجـب نیـە، كەوابو: واجبە بە خۆی سەرفیترەی خۆی بدا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَـوِ انْقَطَـعَ خَبَرُالْعَبْـدِ) ئەگـەر كۆیلەیـەك بێهـەواڵ بـوو (فَالْمَـذْهَبُ) فـەرموودەی ڕاسـتی مەزهـەب (وُجُـوبُ إِخْـرَاجِ فِطْرَتِـهِ فِيالْحَـالِ) واجبـە: گەورەكـەی ـلـە جەژنـداـ بێدواخسـتن سـەرفیترەكەی بـدا (وَقِيـلَ) لـە فەرموودەیـەكی بـێهێزدا: (إِذَا عَـادَ) هـەر كاتێـك گـەڕاوە سەرفیترەكەی دەدا (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكدا (لاَ شَيْءَ) هیچ سەرفیترەی واجب نیە.

(وَالأَصَحُّ) فـەرموودەی ڕاسـتتر (أَنَّ مَـنْ أَيْسَـرَ بِـبَعْضِ صَـاعٍ) هـەر كەسێك تـەنها بەشـە ساعێكی زیادی هەبوو لە شەو و ڕۆژی جەژندا (يَلْزَمُهُ) واجبە: ئەو بەشە بداتە سەرفیترە.

وَأَنَّهُ لَوْ وَجَدَ بَعْضَ الصِّيعَانِ قَدَّمَ نَفْسَهُ ثُمَّ زَوْجَتَهُ ثُمَّ وَلَدَهُ الصَّغِيرَ ثُمَّ الأَبَ ثُمَّ الأُمَّ ثُمَّ الْكَبِيرَ، وَهِيَ صَاعٌ: وَهُوَ سِتُّمِائَةِ دِرْهَمٍ وَثَلاثَةٌ وَتِسْعُونَ دِرْهَمًا وَثُلُثٌ، قُلْتُ: الأَصَحُّ سِتُّمِائَةٍ وَخَمْسَةٌ وَثَمَانُونَ دِرْهَمًا وَخَمْسَةُ أَسْبَاعِ دِرْهَمٍ لِمَا سَبَقَ فِي زَكَاةِ النَّبَاتِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(وَأَنَّهُ لَوْ وَجَدَ بَعْضَ الصِّيعَانِ) ئەگەر کەسێك تەنها چەند ساعێکی دەست کەوت بۆ سەرفیترە (قَدَّمَ نَفْسَهُ) واجبە: پێشدا سەرفیترەی خۆی بدا (ثُمَّ زَوْجَتَهُ) ئینجا سەرفیترەی ژنەکەی (ثُمَّ وَلَدَهُ الصَّغِيرَ) ئینجا منداڵە بچووکەکانی (ثُمَّ الأَبَ) ئینجا باوکی خۆی (ثُمَّ الأُمَّ) ئینجا دایکی خۆی (ثُمَّ الْكَبِيرَ) ئینجا منداڵە گەورەکەی: کە هەژار بێ‌و توانای کارکردنی نەبێ.

﴿ ئەندازەی سەرفیترە ﴾

(وَهِيَ) ئەندازەی سەرفیترەی یەك کەس: (صَاعٌ) یەك ساعە بە بەڵگەی حەدیسەکەی رابردوو (وَهُوَ) کێشی یەك ساع (سِتُّمِائَةِ دِرْهَمٍ وَثَلاثَةٌ وَتِسْعُونَ دِرْهَمًا وَثُلُثٌ) شەشسەدو نەوەدو سێ دیرهەم‌و سێیەکی دیرهەمێکە (قُلْتُ) ئیمامی (النووي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (سِتُّمِائَةٍ وَخَمْسَةٌ وَثَمَانُونَ دِرْهَمًا وَخَمْسَةُ أَسْبَاعِ دِرْهَمٍ) شەشسەدو هەشتاو پێنج دیرهەم‌و پێنج حەفتێکی دیرهەمێکە (لِمَا سَبَقَ فِي زَكَاةِ النَّبَاتِ) لەبەر ئەو لێکدانەوەی لە زەکاتی دانەوێڵەدا ڕابرا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

ئینجا بزانە: کێشی یەك ساع-بە پارێزکارییەوە- دەکاتە (٢٤٢٠)غرام، واتە: دوو کیلۆو چوارسەدو بیست غرام.

﴿ ئاگاداری ﴾ لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: کێشی یەك ساع-بە پارێزکارییەوە- دەکاتە (٣٦٣٠)غرام، واتە: سێ کیلۆو شەشسەدو سی غرام، ئینجا ئەگەر لە سەرفیترەدا: گەنم، یان ئاردی‌گەنم بدرێ، ئەو کاتە نیو ساع واجبە، کە دەکاتە (١٨١٥)غرام، واتە: یەك کیلۆو هەشتسەدو پانزە غرام، بەڵام ئەگەر قەسپ، یان جۆ، یان ئاردی‌جۆ بدرێ، ئەو کاتە ساعێکی تەواو واجبە.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی (حنفي)دا دروستە: سەرفیترە بدرێتە تەنها یەك گەدا، یان یەك هەژار، هەم دروستە لە جیاتی دانەوێڵە: نرخی دانەوێڵەکە لە سەرفیترەدا بدرێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)و کتێبەکانی مەزهەبی خۆیاندا ڕوون کراوەتەوە.

کەوابو: ئەگەر یەکێك بیەوێ لە سەر مەزهەبی(حنفي) سەرفیترەی خۆی بدا، ئەوە نرخی نزیکەی دوو کیلۆ گەنم لە جیاتی هەر نەفەرێك دەداتە هەژارێك، بەگوێرەی نرخی بازاڕ لە ڕۆژی جەژنی‌ڕەمەزادا.

وَجِنْسُهُ الْقُوتُ الْمُعَشَّرُ، وَكَذَا الأَقِطُ فِيالأَظْهَرِ، وَتَجِبُ مِنْ قُوتِ بَلَدِهِ، وَقِيلَ قُوتِهِ وَقِيلَ يَتَخَيَّرُ بَيْنَ الأَقْوَاتِ، وَيُجْزِئُ الأَعْلَى عَنِ الأَدْنَى وَلاَ عَكْسَ، وَالإِعْتِبَارُ بِالْقِيمَةِ فِي وَجْـهٍ، وَبِزِيَادَةِ الإِقْتِيَاتِ فِيالأَصَحِّ، فَالْبُرُّ خَيْرٌ مِنَ التَّمْرِ وَالأَرُزِّ، وَالأَصَحُّ أَنَّ الشَّعِيرَ خَيْـرٌ مِـنَ التَّمْرِ وَأَنَّ التَّمْرَ خَيْرٌ مِنَ الزَّبِيبِ، وَلَهُ أَنْ يُخْرِجَ عَنْ نَفْسِهِ مِنْ قُوتِهِ وَعَنْ قَرِيبِهِ أَعْلَى مِنْهُ،

(وَجِنْسُهُ) ڕەگەزی ئەو خواردەمەنیەی واجبە لە سەرفیترەدا بدرێ (اَلْقُوتُ الْمُعَشَّرُ) ئەو خواردەمەنیەیە: کە لە زەکاتیدا دەیەك واجب بوو، هەروەك لە باسی میوەو دانەوێڵەدا رابرا، چونکە لە حەدیسەکەیڕابردوو ناوی بەشێکی ئەو خواردەمەنیانە هاتووە ئەوانیتریش (قیاس) کراونە سەر ئەوان هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَكَذَا الأَقِطُ) هەروەهاش دروستە: کەشك لە سەرفیترەدا بدرێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە لە (بخاريومسلم)دا هاتوە.

(وَتَجِبُ) لە فەرموودەی ڕاستتردا واجبە: سەرفیترە بدرێ (مِنْ قُوتِ بَلَدِهِ) لە خواردەمەنی شاری سەرفیترەبۆدراوەکە: کە بە ئەغلەبی بۆ پێژیان دەیخۆن، کەواتە: ئەگەر سەرفیترەدەرەکە لە شوێنێك بوو، سەرفیترەبۆدراوەکەش لە شوێنێکیتر بوو، ئەو کاتە واجبە: خواردەمەنی شوێنی سەرفیترەبۆدراوەکە ڕەچاو بکرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیبێهێزدا (قُوتِهِ) لەو خواردەمەنیەی بەخۆی بە ئەغلەبی دەیخوا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا (يَتَخَيَّرُ بَيْنَ الأَقْوَاتِ) زەکاتدەرەکە سەرپشك دەبێ لە نێوان هەموو خواردەمەنیەکان یەکێکیان لە سەرفیترە دەدا، ئینجا بزانە: ئەم سێیەمە: مەزهەبی ئیمامی (حنفي)یە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

(وَيُجْزِىءُ الأَعْلَى عَنِ الأَدْنَى) دروستە: خواردەمەنیی باشتر، لە جیاتی خواردەمەنیی نزمتر بدا (وَلاَ عَكْسَ) بەلام بە پێچەوانەوە دروست نیە (وَالإِعْتِبَارُ بِالْقِيمَةِ) باشیو نزمی خواردەمەنی بە نرخەکەی ڕەچاو دەکرێ (فِي وَجْهٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (وَبِزِيَادَةِ الإِقْتِيَاتِ فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: بە زیاتر خواردنی بۆ پێژیان ڕەچاو دەکرێ (فَالْبُرُّ خَيْرٌ مِنَ التَّمْرِ) کەوابو: گەنم باشترە لە قەسپو لە مێوژ (وَالأَرُزِّ) هەم لە برنجیشو لە جۆش (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ الشَّعِيرَ خَيْرٌ مِنَ التَّمْرِ) جۆ لە قەسپ باشترە (وَأَنَّ التَّمْرَ خَيْرٌ مِنَ الزَّبِيبِ) قەسپ لە مێوژ باشترە (وَلَهُ) بۆ زەکاتدەرەکە دروستە: (أَنْ يُخْرِجَ عَنْ نَفْسِهِ مِنْ قُوتٍ) سەرفیترەی خودیخۆی لە خواردەمەنییێکی واجبی خۆی بداو (وَعَنْ قَرِيبِهِ أَعْلَى مِنْهُ) سەرفیترەی ئەوانەیتریش، واتە: خزمو ژنەکانی لە خواردەمەنیەکی باشتر بدا.

وَلاَ يُبَعَّضُ الصَّاعُ، وَلَوْ كَانَ فِي بَلَد أَقْوَاتٌ لاَ غَالِبَ فِيهَا تَخَيَّرَ، وَالأَفْضَلُ أَشْرَفُهَا، وَلَوْ كَانَ عَبْدُهُ بِبَلَد آخَرَ فَالأَصَحُّ أَنَّ الإِعْتِبَارَ بِقُوتِ بَلَدِ الْعَبْدِ، قُلْتُ: اَلْوَاجِبُ الْحَبُّ السَّلِيمُ، وَلَوْ أَخْرَجَ مِنْ مَالِه فِطْرَةَ وَلَدِه الصَّغِيرِ الْغَنِيِّ جَازَ كَأَجْنَبِيٍّ أَذِنَ،

(وَلاَ يُبَعَّضُ الصَّاعُ) دروست نيه: يەك ساع بكرێتە دوو بەش، يان زياتر: وەك ساعێك بە گەنمو بە جۆ تەواو بكاو لە جياتی يەك كەس بيدا (وَلَوْ كَانَ فِي بَلَدٍ أَقْوَاتٌ) ئەگەر لە شوێنێكدا چەند رەگەز خواردەمەنی هەبون: گشتيان بۆ بژێويان دەخوران‌و (لاَ غَالِبَ فِيها) هيچيان لە هيچيان بە ئەغلەبتر نەدەخوران (تَخَيَّرَ) زەكاتدەرەكە سەرپشك دەبێ: كامەيان بدا دروستە، بەلام (وَالأَفْضَلُ) وەها خێرترە: (أَشْرَفُهَا) باشترەكەيان بدا (وَلَوْ كَانَ عَبْدُهُ بِبَلَدٍ آخَرَ) ئەگەر كۆيلەكەی لە شوێنێكی‌تر بوو (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَ الإِعْتِبَارَ بِقُوتِ بَلَدِ الْعَبْدِ) خواردەمەنی شوێنی كۆيلەكە ڕەچاو دەكرێ.

(قُلْتُ) ئيمامی (النواوي) دەفەرموێ (اَلْوَاجِبُ) ئەو خواردەمەنيەی واجبە: لە سەرفيترە بدرێ (اَلْحَبُّ السَّلِيمُ) دەنكی ساغە، واتە: ئاردو ساوارو بروش‌و گەنمەكوترلو و پوچەڵو، هەروەها دۆشاو و سركە، ئەوانە هيچيان دروست نينە لە سەرفيترەدا بدرێن.

(وَلَوْ أَخْرَجَ مِنْ مَالِه فِطْرَةَ وَلَدِهِ الصَّغِيرِ الْغَنِيِّ) ئەگەر باوك لە ماڵی خۆی سەرفيترەی منداڵە بچووكە دەوڵەمەندەكەی بدا، يان سەرفيترەی منداڵە شێتە دەوڵەمەندەكەی بدا (جَازَ) هەردووكی دروستە، چونكە باوك دەتوانێ سەربەخۆ شتێك بكاتە ملكی منداڵی بچووك‌و شێت، ئينجا بزانە: ئەگەر باوك نەبو، باپيرە جێگەی باوك دەگرێتەوە.

بەلام ئەگەر منداڵو شێتەكە سەرپەرشتكاريان نەبو، ئەو كاتە بۆ چاودێرو بەڕێوەبەرەكانيان دروست نيە: بە بێ‌ئيزنی‌قازی لە ماڵی‌خۆيان سەرفيترەی منداڵو شێتەكە بدەن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە، جا ئەگەر سەرپەرشتكار نەبو، شوێنەكەش (قازی)ی نەبو، ئەو كاتە دروستە: چاودێرو بەڕێوەبەرەكانيان سەرفيترەيان بۆ بدەن، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(كَأَجْنَبِيٍّ أَذِنَ) هەروەك ئەگەر مرۆڤێكی بێگانە يەكێك ئيزن بدا، دروستە: ئيزندراوەكە لە ماڵی خۆی سەرفيترەی بۆ بدا، واتە: وەك سەرفيترەكەی بە قەرز دابيتێ، ئەوها دروستە لێی وەربگرێتەوە، بەلام ئەگەر بێگانە ئيزنی نەدا، دروست نيە سەرفيترەی بۆ بدا، چونكە زەكاتی سەرفيترە خواپەرستيەو پێويستی بە نيەت هەيە، كەواتە: ئەو خواپەرستيە بە بێ‌ئيزن لە سەر مرۆڤ لاناچێ، هەرچەند زەكاتدەرەكەش بە پياوەتی بەخێوی بكا، كەوابو: ئەگەر سەرفيترەكەی بە بێ‌ئيزن بدا، بە بەر سەرفيترە ناكەوێ‌و بۆی دروستە وەری بگرێتەوە، هەروەك لە حاشيەكانی(الشبراملسي)و(الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

بِخلاَفِ الْكَبِيرِ، وَلَوْ اشْتَرَكَ مُوسِرٌ وَمُعْسِرٌ فِي عَبْدٍ لَزِمَ الْمُوسِرَ نِصْفُ صَاعٍ، وَلَوْ أَيْسَرا وَاخْتَلَفَ وَاجِبُهُمَا أَخْرَجَ كُلُّ وَاحِدٍ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ وَاجِبِهِ فِي الأَصَحِّ، وَاللهُ أَعْلَمُ.

(بابُ مَنْ تَلْزَمُهُ الزَّكاةُ وَما تَجِبُ فِيه)

شَرْطُ وُجُوبِ زَكَاةِ الْمَالِ: الإِسْلاَمُ وَالْحُرِّيَّةُ،

(بِخِلاَفِ الْكَبِيرِ) بەڵام دروست نیە: باوكو باپیرە –بە بێئیزن– سەرفیترەی منداڵی گەورەو هەبوویی بدەن، چونكە نە باوكو نە باپیرە ناتوانن شتێك بكەنە ملكی منداڵی گەورە، واتـە: بالغو عاقڵ، كەوابو: بۆ دروستبوونی سەرفیترە، مەرجە: كورو كچی گەورەو هەبوویی –وەكو بێگانە– ئیزن بدەن سەرفیترەیان بۆ بدرێ، ئەگینا: سەرفیترەكەیان دروست نابێ؟ چونكە پێویستی بە نیەت هەیە، هەروەك تازە ڕوونمان كردەوە.

ئینجا بزانە: لێرەدا مەبەست لە منداڵی گەورەو هەبوویی ئەمەیە: لە شەو و ڕۆژی جەژندا ئەوەندە هەبوویی بێ: لەو كاتدا بەخێوكردنی لە سەر باوكو باپیرە واجب نەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە، چونكە ئەگەر نەبوویی بێ، ئەو كاتە بەخێوكردنی واجب دەبێو پێویست بە ئیزندان ناكا، هەروەك لە (بجيرمي)دا فەرموویەتی.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر سەرفیترەكەی بە مەزهەبی(حنفي) بدا، ئەو كاتە دروستە: بە بێئیزن سەرفیترەی منداڵە گەورەكانیشی بدا، بەو مەرجەی ئەوانیش لەگەڵ ژنو منداڵە بچووكەكانیدا بنو یەك خێزان بنو پێكەوە بەخێویان بكا، هەروەك لە (مجمع الأنهر)ی مەزهەبی(حنفي)دا ڕوون كراوەتەوە، بەڵام بە هیچ جۆرێك دروست نیە: بە بێئیزن سەرفیترەی براو برازاو برازاو ژنیكوڕی بدا، چونكە ئەوانە گشتی بێگانەن، والله أعلم.

(وَلَو اشْتَرَكَ مُوسِرٌ وَمُعْسِرٌ) ئەگەر هەبوویەكو نەبوویەك بونە هاوبەش (فِي عَبْدٍ) لە كۆیلەیەكدا (لَزِمَ الْمُوسِرَ نِصْفُ صَاعٍ) لە سەر هەبووەكە واجبە: نیو ساعی بەشە كۆیلەكەی خۆی سەرفیترە بدا، هیچیش لە سەر نەبووەكە واجب نیە (وَلَوْ أَيْسَرا) ئەگەر هەردوو هاوبەشەكان هەبوویی بون، بەڵام (وَاخْتَلَفَ وَاجِبُهُمَا) واجبەكەیان جیاواز بوو: وەك یەكێك گەنمی لە سەر بوو، ئەوی‌تریش جۆ (أَخْرَجَ كُلُّ وَاحِدٍ نِصْفَ صَاعٍ) ئەو كاتە هەر یەكەیان نیو ساع سەرفیترە دەدا (مِنْ وَاجِبِهِ) لە خواردەمەنیەكەی خۆی (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ بابُ مَنْ تَلْزَمُهُ الزَّكاةُ وَما تَجِبُ فِيه ﴾

(باسی ئەو كەسانەی زەكاتیان لە سەر واجبەو ئەو حاڵەتانەی تێیاندا واجبە)

(شَرْطُ وُجُوبِ زَكَاةِ الْمَالِ) مەرجی واجببوونی زەكاتی ماڵ، ئەوەیە: (الإِسْلاَمُ) خاوەن ماڵەكە موسڵمان بێ (وَالْحُرِّيَّةُ) هەم ئازاد بێ، كەوابو: كۆیلە زەكاتی لە سەر نیەو هەروەهاش كافری

وَتَلْزَمُ الْمُرْتَدَّ إِنْ أَبْقَيْنَا مِلْكَهُ، دُونَ الْمُكَاتَبِ، وَتَجِبُ فِي مَالِ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ، وَكَـذَا عَلَى مَنْ مَلَكَ بِبَعْضِهِ الْحُرِّ نِصَاباً فِي الأَصَحِّ، وَفِي الْمَغْصُوبِ وَالضَّالِّ وَالْمَجْحُودِ فِي الأَظْهَرِ، وَلاَ يَجِبُ دَفْعُهَا حَتَّى يَعُودَ،

بنەڕەتی زەکاتی لە سەر نیە، واتە: کە بووە موسڵمان زەکاتی ڕابردووی لە سەر لادەچێ، بەڵام (وَتَلْزَمُ الْمُرْتَدَّ) زەکات لە سەر موسڵمانی کافربوو واجبە (إِنْ أَبْقَيْنَا مِلْكَهُ) ئەگەر بڵێین: ملکایەتی ی دەمێنێ، بەڵام لە فەرموودەی ڕاستتردا ملکایەتیەکەی ڕادەگیرێ: ئەگەر بێتەوە موسڵمان، ملکایەتی ی دەمێنێو واجبە: زەکاتەکەی بدا، ئەگەر نا: نا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(دُونَ الْمُكَاتَبِ) بەڵام لە سەر کۆیلەی نووسراو پێدراو واجب نیە، هەروەها لە سەر کۆرپەی ناو زگیش واجب نیە، چونکە هەبوونی بێگومان نیە، هەروەها ماڵی (وقف)کراو بۆ سەر ڕووێکی گشتی زەکاتی تێدا نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَجِبُ) زەکات واجبە (فِي مَالِ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ) لە ماڵی منداڵو شێتدا، چونکە لە حەدیسەکەدا هاتووە: ﴿هَذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى الْمُسْلِمِينَ﴾ رواه البخاري وأصحاب السنن، ئەمە ئەندازەی ئەو زەکاتەیە: کە پێغەمبەر ﷺ لە سەر موسڵمانانی واجب کردوە. واتە: (الْمُسْلِمِين) منداڵو شێتیش دەگرێتەوە.

ئینجا بزانە: واجبە: سەرپەرشتکارەکەی شێتو منداڵ زەکاتەکەیان بۆ بدا، جا ئەگەر نەیدا، گوناهبار دەبێو هەر کاتێکیش منداڵەکە بڵۆغی بوو، شێتەکەش چاك بۆوە، واجبە: زەکاتەکەی گشت ساڵەکانیڕابردوو بدەن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَكَذَا) هەروەها زەکات واجبە: (عَلَى مَنْ مَلَكَ بِبَعْضِهِ الْحُرِّ نِصَاباً) لە سەر ئەو کۆیلە بەشکراوەی، بە بەشە ئازادیەکەی ڕادەی زەکاتی وەدەست هێناوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿باسی زەکاتی قەرزو ماڵی داگیرکراو﴾

(وَفِي الْمَغْصُوبِ) زەکات واجبە: لە ماڵی داگیرکراودلو (وَالضَّالِّ) لە ماڵی ونبوودلو (وَالْمَجْحُودِ) لە ماڵی ئینکارکراودا: وەك بە ئەمانەت لە لایکەسێکی دابنێ، کەسەکەش بڵێ: لە لای من دانتنەناوە. شاهیدیش نەبو، هەروەها لە ماڵی دزراودلو لە ماڵی شاردراوەدا: کە شوێنەکەی نەناسێتەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵام (وَلاَ يَجِبُ دَفْعُهَا) واجب نیە: پێش وەدەستکەوتنەوەی ئەو ماڵەیڕابردوو زەکات بدا، بەڵکو چاوەڕوان دەکا (حَتَّى يَعُودَ) تا ماڵەکەی بۆ دەگەڕێتەوە، ئەو کاتە زەکاتی گشت ساڵەکانیڕابردوو دەدا، کەواتە: ئەگەر ئەو جۆرە ماڵانەیڕابردوو–پاش چەند ساڵێك–

وَالْمُشْتَرَى قَبْلَ قَبْضِهِ، وَقِيلَ فِيهِ الْقَوْلاَن، وَتَجبُ فِيالْحَالِ عَنِ الْغَائبِ إنْ قَدَرَ عَلَيْــهِ، وَإلاَّ فَكَمَغْصُوبٍ، وَالدَّيْنُ إنْ كَانَ مَاشِيَةً أَوْ غَيْرَلاَزِمٍ كَمَالِ كِتَابَةٍ فَلاَزَكَاةَ، أَوْ عَرَضــاً أَوْ نَقْداً فَكَذَا فِيالْقَدِيمِ،

بفەوتێنو نەكەونەوە بەر دەستی خاوەنەكەیان، ئـەو كاتـە زەكـاتی ئـەو ماڵانـەی لـە سـەر لادەچێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجـا بزانـە: زەكـاتی گشـت سـاڵەكانیڕابردوو، لـەو حاڵەتـەدا واجبـە: كـە ماڵەكـەی لـە ڕادەیەكی زەكات زیاتر بێ، یـان تـەنها ڕادەیـەك بـێو لـە لای خـۆی هەنـدێ مـاڵیتری لـەو ڕەگەزەی هەبێ، چونكە ئەگەر تـەنها ڕادەیـەك بـێو هیچیتریشـی نـەبێ، ئـەو كاتـە تـەنها زەكاتی ساڵی یەكەم واجب دەبێ، چونكە بـۆ سـاڵەكانیتر ڕادەی زەكـات كـەم دەبێتـەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە مەزهـەبیئیمام(مالك)دا: مـاڵیداگیركراو-كـە چـاوەڕوانی گەڕاندنـەوەی دەكا- هەم ماڵیونبوو-هەر كاتێك بۆی گەڕاوە- هەر یەكـەیان زەكـاتی تـەنها یـەك سـاڵی تێدا واجبە بۆ گشت ئەو ساڵانەی بە سەریدا ڕابردوە، هـەروەك لـە(شـرح الموطـأ)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَالْمُشْـتَرَى قَبْـلَ قَبْضِـهِ) هـەروەها زەكـات لـەو ماڵەشـدا واجبـە: كـە كڕیویـەتیو هێشـتا نەیقەبڵاندوەو وەرینەگرتوە، واتە: كە لە كڕینیەوە ساڵێك تـەواو بـوو، واجبـە زەكاتەكـەی بدا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكیبێهێزدا (فِيهِ الْقَوْلاَنِ) لەو كڕاوەشدا دوو فەرموودەكـە هەنـە: بەهێزو بێهێز، وەك ئەو ماڵانەیڕابردوو.

(وَيَجِبُ فِيالْحَالِ) هەر ئەو دەمەی كاتی زەكات هات، واجبە: زەكاتەكە بـدا (عَنِ الْغَائِبِ) لـەو ماڵەی لە لای خۆی نیە (إنْ قَدَرَ عَلَيْهِ) ئەگـەر دەسـەڵاتی بـە سـەردا هـەبێ: وەك بـە ئاسـانی بیگاتێ (وَإلاَّ) بەڵام ئەگەر دەسەڵاتی بە سەردا نەبێ: وەك ڕێگەكە بە ترس بـێ، یـان هـەواڵی ماڵەكەی نەزانێ (فَكَمَغْصُوبٍ) ئەوەش وەك ماڵی داگیركـراو ڕەفتـاری لەگـەڵ دەكرێ، واتـە: هەر كاتێك كەوتەوە ژێر دەسەڵاتیخۆی واجبە: زەكاتی ساڵەكانیڕابردوو بدا.

(وَالدَّيْنُ) ماڵی بەقەرزدراو (إنْ كَانَ مَاشِيَةً) ئەگەر ئـاژەڵ بـێ: وەك چـل مـەڕ بـە قـەرز بـداو سـاڵێكی لـە سـەر بسـوڕێتەوە (أَوْ غَيْـرَ لاَزِمٍ) یـان قەرزەكـە دانـەوەی واجـب نـەبێ (كَمَـالِ كِتَابَةٍ) وەكو ماڵی نوسراوپێدان: وەك بڵێتە كۆیلەكـەی دووسـەد دیرهـەمم بـۆ بێنـە ئـازادت دەكـەم (فَـلاَ زَكَـاةَ) ئـەو دوو جـۆرە قەرزانـە زەكاتیـان تـێدا واجـب نیـە، چـونكە بـەخۆی ئاژەڵەكانی نەلەوەڕانـدوە، كۆیلەكـەش دەتوانـێ نوسـراوپێدرانەكەی هەڵبوەشـێنێتەوە (أَوْ عَرَضاً) یان قەرزەكەی كەلوپەلی بازرگانی بـوو (أَوْ نَقْـداً) یـان پـارە بـوو (فَكَذَا) ئەوانـەش زەكاتیان تێدا نیە (فِيالْقَدِيمِ) لە فەرموودەی كۆندا.

وَفِي الْجَدِيدِ إِنْ كَانَ حَالاً وَتَعَذَّرَ أَخْذُهُ لِإِعْسَارٍ وَغَيْرِهِ فَكَمَغْصُوبٍ، وَإِنْ تَيَسَّرَ وَجَبَتْ تَزْكِيَتُهُ فِي الْحَالِ، أَوْ مُؤَجَّلاً فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ كَمَغْصُوبٍ، وَقِيلَ يَجِبُ دَفْعُهَا قَبْلَ قَبْضِهِ،

بەلام (وَفِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا، کە-بە یەکدەنگی زانایانیمەزهەب-بە بەهێز دانراوە: (إِنْ كَانَ حَالاً) ئەگەر قەرزەکەی کاتی دانەوەی هاتبو، بەلام (وَتَعَذَّرَ أَخْذُهُ) نەدەکرا وەریبگرێتەوە (لِإِعْسَارٍ) چونکە قەرزدارەکە هیچی نەبو (وَغَيْرِهِ) یان لە بەر هۆیەکیتر: وەك ئینکاری بکاو بڵێ: قەرزدارت نیم. شاهیدیش نەبو، یان بە ڕقەکاری نەیداتەوە، یان خۆی شاردبێتەوە (فَكَمَغْصُوبٍ) ئەو جۆرە قەرزە وەکو ماڵی داگیرکراوە، واتە: هەرکاتێك قەرزەکەی وەرگرتەوە، واجبە: زەکاتی گشت ساڵەکانیڕابردووی لێبدا، بەو شێوەیەی لە باسی ماڵیداگیرکراودا ڕوونمان کردەوە.

(وَإِنْ تَيَسَّرَ) بەلام ئەگەر وەرگرتنەوەی قەرزەکە ئاسان بوو: چونکە قەرزدارەکە ماڵی هەبو و دانی بە قەرزەکەشدا هێنا، یان شاهید هەبو، ئەوە کە کاتی زەکاتیقەرزەکە داهات (وَجَبَتْ تَزْكِيَتُهُ فِي الْحَالِ) واجبە: خاوەن قەرزەکە لە لای خۆی یەکسەر زەکاتی قەرزەکە بدا، هەر چەند قەرزەکەشی وەرنەگرتبێتەوە.

(أَوْ مُؤَجَّلاً) یان ئەگەر قەرزەکە هێشتا کاتیدانەوەی نەهاتبو و ساڵیشی سوڕاوە (فَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب ئەمەیە (أَنَّهُ كَمَغْصُوبٍ) ئەو جۆرە قەرزەش وەکو ماڵی داگیرکراوە، واتە: هەر کاتێك وەریگرتەوە زەکاتەکەیڕابردووی لێدەدا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَجِبُ دَفْعُهَا قَبْلَ قَبْضِهِ) واجبە پێش وەرگرتنەوەی زەکاتەکەی بدا.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەر کاتێك ساڵێك، یان چەند ساڵێك بە سەر ماڵە بەقەرزدراوەکەدا سوڕاوە، ئینجا خاوەنەکەی گەردەنی قەرزدارەکەی ئازاد کرد، ئەوە لە ئەندازەیزەکات گەردەنی ئازاد نابێ، چونکە ئەندازەیزەکات لە گشت ساڵێکدا دەبێتە ملکی گەدلو هەژاران، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر خاوەنەکە بە قەرزدارەکەی بڵێ: قەرزەکەم لێت وەرناگرمەوەو بە بەر زەکاتی دێخم. یان بڵێ: ئەوەندەم کردە زەکاتی قەرزەکەم. قەرزدارەکەش قبوڵ بکا، ئەوە دروست نابێو بە بەر زەکات ناکەوێ، هەروەهاش دروست نیە: بەو مەرجە زەکات بداتە قەرزدارەکەی: کە لێی قبوڵ بکا، ئینجا لەجیاتی قەرزەکەی بیداتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ئەو دوو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

سێیەم: لە مەزهەبیئیمام(مالك)دا: قەرزی وەرگیراوە لە دوایچەند ساڵێك، زەکاتی تەنها یەك ساڵی واجبە لێبدرێ، هەرچەند زۆر ساڵانیش لە لایقەرزدارەکە مابێتەوە، بەلام قەرزی بازرگانیهەڵسوڕێنەر-کە لە بری کەلوپەلیبازرگانیەکەیە- وەك کەلوپەلی بازرگانیەکە بڕیاری

وَلاَ يَمْنَعُ الدَّيْنُ وُجُوبَهَا فِي أَظْهَرِ الأَقْوَالِ، والثَّالِثُ يَمْنَعُ فِي الْمَالِ الْبَاطِنِ: وَهُوَ النَّقْدُ وَالْعَرْضُ، فَعَلَى الأَوَّلِ لَوْ حُجِرَ عَلَيْهِ لِدَيْنٍ فَحَالَ الْحَوْلُ فِي الْحَجْرِ فَكَمَغْصُوبٍ، وَلَوْ اجْتَمَعَ زَكَاةٌ وَدَيْنُ آدَمِيٍّ فِي تَرِكَةٍ قُدِّمَتْ، وَفِي قَوْلٍ الدَّيْنُ وَفِي قَوْلٍ يَسْتَوِيَانِ، وَالْغَنِيمَةُ قَبْلَ الْقِسْمَةِ إِنِ اخْتَارَ الْغَانِمُونَ تَمَلُّكَهَا

بۆ دەدرىٚو واجبه: زەكاتى‌گشت ساڵەكانى لىٚبدا، هەروەك لە كتێبەكانى مەزهەبى (مالكى)دا روون كراوەتەوە.

(وَلاَ يَمْنَعُ الدَّيْنُ وُجُوبَهَا) قەرزدارى رێگەى واجببوونى زەكات ناگرێ (فِي أَظْهَرِ الأَقْوَالِ) لە فەرموودەى بەهێزتردا، جياوازى نيە قەرزەكە: قەرزى خواى گەورە بێ، يان هى ئادەميزاد بێ، كاتى دانەوەى هاتبێ، يان نا، لە هەموو حاڵەتێكدا واجبە: قەرزدارەكە زەكاتى ماڵى خۆى بدا. لە فەرموودەى دووەمدا رێگە دەگرێ.

(والثَّالِثُ) فەرموودەى سێيەم: (يَمْنَعُ فِي الْمَالِ الْبَاطِنِ) لە ماڵى نادياردا رێگە دەگرێ (وَهُوَ النَّقْدُ وَالْعَرْضُ) ماڵى ناديار پارەو كەلوپەلى بازرگانىيە، بەلاَم لە ماڵى بەرچاودا رێگە ناگرێ: وەك ئاژەڵو ميوەو دانەوێڵەو كانگە.

(فَعَلَى الأَوَّلِ) لە سەر فەرموودەى يەكەمى بەهێزتر (لَوْ حُجِرَ عَلَيْهِ) ئەگەر قەرزدارەكە (حجر)ى لە سەر دانىدرا، واتە: قەدەغە كرا دەستكارى ماڵى خۆى بكا (لِدَيْنٍ) بە هۆى قەرزێك (فَحَالَ الْحَوْلُ فِي الْحَجْرِ) ئينجا ساڵ بە سەر ماڵەكەيدا سوڕاوەو هەر لەژێر (حجر)دا بوو (فَكَمَغْصُوبٍ) ئەوە گشت ماڵەكەى وەكو ماڵى داگيركراوە، واتە: ئەگەر گەردەنى ئازاد كرا، يان يەكێك قەرزەكەى لە جياتى داوە، ئەو كاتە ماڵەكەى بۆ دەگەڕێتەوەو واجبە: زەكاتى رابردووى بدا، بەلاَم ئەگەر ماڵەكەى قەرزى پێ دراوە خاوەن قەرزەكانو هيچى نەماوە، ئەو كاتە زەكاتى ئەو ماڵەى لە سەر لا دەچێ.

(وَلَوِ اجْتَمَعَ زَكَاةٌ وَدَيْنُ آدَمِيٍّ) ئەگەر زەكاتو قەرزى ئادەميزادێك كۆ بونەوە (فِي تَرِكَةٍ) لە ميراتێكدا: وەك يەكێك زەكاتى نەدابێو قەرزدارى ئادەميزادێكيش بێ، ئينجا بمرێو ميراتەكەشى بەشى قەرزو زەكاتەكە نەبێ (قُدِّمَتْ) زەكاتەكە وەپێش قەرزەكە دێخرێ، هەروەها حەجو كە ففارەتو نەزريش وەپێش قەرزى ئادەميزادان دێخرێن، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ﴾رواه الشيخان، قەرزى خواى‌گەورە لەپێشترە: كە بدرێتەوە. (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەيەكدا (الدَّيْنُ) قەرزى ئادەميزاد لەپێشترە (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەيەكى‌تردا (يَسْتَوِيَانِ) قەرزو زەكات هەردووكيان يەكسانن‌و ماڵەكەيان بە سەردا بەش دەكرێ.

(وَالْغَنِيمَةُ) تالاَن، واتە: ئەو ماڵەى لە جەنگى كافراندا دەست دەكەوێ (قَبْلَ الْقِسْمَةِ) پێش ئەوەى بەش بكرێ: (إِنِ اخْتَارَ الْغَانِمُونَ تَمَلُّكَهَا) ئەگەر جەنگاوەرە موسوڵمانەكان

وَمَضَى بَعْدَهُ حَوْلٌ وَالْجَمِيعُ صِنفٌ زَكَوِيٌّ وَبَلَغَ نَصِيبُ كُلِّ شَخْصٍ نِصَابًا أَوْ بَلَغَهُ الْمَجْمُوعُ فِي مَوْضِعِ ثُبُوتِ الْخُلْطَةِ وَجَبَتْ زَكَاتُهَا، وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَوْ أَصْدَقَهَا نِصَابَ سَائِمَةٍ مُعَيَّناً لَزِمَهَا زَكَاتُهُ إِذَا تَمَّ حَوْلٌ مِنَ الإِصْدَاقِ،

ئەوەیان هەڵبژارد: بیکەنە ملکی خۆیان (وَمَضَى بَعْدَهُ حَوْلٌ) لە پاش هەڵبژاردنەکەش ساڵێك تەواو بوو (وَالْجَمِيعُ صِنفٌ زَكَوِيٌّ) گشت تاڵانەکەش لەو جۆرە بوو: کە زەکاتی تێدا واجب بوو (وَبَلَغَ نَصِيبُ كُلِّ شَخْصٍ نِصَاباً) بەشی هەر نەفەرێکیش گەیشتە ڕادەی زەکات (أَوْ بَلَغَهُ الْمَجْمُوعُ) یان کۆی بەشی هەموویان گەیشتە ڕادەی زەکات (فِي مَوْضِعِ ثُبُوتِ الْخُلْطَةِ) لەو حاڵەتەی مەرجەکانی ماڵی تێکەڵاوی لێدێتەجێ (وَجَبَتْ زَكَاتُهَا) واجبە: زەکاتی تاڵانەکە بدرێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر مەرجێك لەو مەرجانەی ڕابردوو نەبو (فَلاَ) زەکاتی تێدا واجب نیە.

﴿ زەکاتی مارەیی ژن ﴾

(وَلَوْ أَصْدَقَهَا نِصَابَ سَائِمَةٍ) ئەگەر مێرد ڕادەیەکی زەکات ئاژەڵی لەوەڕاوی کردە مارەیی ژنەکەی (مُعَيَّناً) ڕادە زەکاتەکەش دیارکراو بێ: وەك بڵێ: ئەم چل مەڕەم مارەیی تۆ بێ (لَزِمَهَا زَكَاتُهُ) لە سەر ژنەکە واجبە: زەکاتی ڕادەی زەکاتەکە بدا (إِذَا تَمَّ حَوْلٌ) هەر کاتێك ساڵێك تەواو بوو (مِنَ الإِصْدَاقِ) لەو کاتەوە: کە ئاژەڵەکان کراونەتە مارەیی، جیاوازی نیە: وەریگرتبێ، یان نا، جیماعی لەگەڵ ژنەکەی کردبێ، یان نا، هەر دەبێ ژنەکە زەکاتی بدا.

بەڵام ئەگەر چل مەڕەکەی دیاری نەکرد: وەك بڵێ: چل مەڕ مارەیی تۆ بێ. ئەو کاتە زەکاتی مەڕەکان لە سەر ژنەکە واجب نیە؟چونکە لەوەڕاندنی دیار نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر زێڕ، یان زیو، یان پارەی کردە مارەیی ژنەکەی‌و گەیشتە ڕادەی زەکات‌و ساڵێکی بە سەردا سوڕاوە، ئەویش هەر لە سەر ژنەکە واجبە: زەکاتەکەی بدا، هەر چەند زێڕ‌و زیو و پارەکەش دیارنەکراوبن‌و ژنەکەش وەرینەگرتبێ‌و جیماعی لەگەڵ نەکردبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

کەواتە: ئەگەر گەردەنی مێردەکەی ئازاد بکا، ئەوە لە ئەندازەی زەکات گەردەنی ئازاد نابێ‌و هەر دەبێ زەکاتەکەی ڕابردوو بدا، هەروەك لە ئاگاداریەکەی ڕابردوودا ڕوونمان کردوە.

ئینجا ئەگەر ژنەکە داوای مارەیی لە مێردەکەی کرد، مێردەکەش مارەیی نەدایێ، ئەو کاتە مارەیەکە وەك ماڵی داگیرکراوە، واتە: هەر کاتێك لێی وەرگرتەوە، واجبە: زەکاتی ساڵانی ڕابردوو گشتی بدا، هەروەك لە (نهاية)‌و (مغني)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَلَوْ أَكْرَى دَاراً أَرْبَعَ سِنِينَ بِثَمَانِينَ دِينَاراً وَقَبَضَهَا فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لاَيَلْزَمُهُ أَنْ يُخرِجَ إِلاَّ زَكَاةَ مَااسْتَقَرَّ، فَيُخْرِجُ عِنْدَ تَمَامِ السَّنَةِالأُولَى زَكَاةَ عِشْرِينَ، وَلِتَمَامِ الثَّانِيَةِ زَكَاةَ عِشْرِينَ لِسَنَةٍ وعِشْرِينَ لِسَنَتَيْنِ، وَلِتَمَامِ الثَّالِثَةِ زَكَاةَ أَرْبَعِينَ لِسَنَةٍ وَعِشْرِينَ لِثَلاَثِ سِنِينَ، وَلِتَمَامِ الرَّابِعَةِ زَكَاةَ سِتِّينَ لِسَنَةٍ وَعِشْرِينَ لأَرْبَعٍ، وَالثَّانِي يُخْرِجُ لِتَمَامِ الأُولَى زَكَاةَ الثَّمَانِينَ.

(فَصْلٌ) تَجِبُ الزَّكَاةُ عَلَىالْفَوْرِ إِذَا تَمَكَّنَ: وَذَلِكَ بِحُضُورِ الْمَالِ وَالأَصْنَافِ،

(وَلَوْ أَكْرَى دَاراً) ئەگەر خانوویەکی بە کرێ دا (أَرْبَعَ سِنِينَ) بۆ ماوەی چوار ساڵان (بِثَمَانِينَ دِينَاراً) بە هەشتا دینار (وَقَبَضَهَا) هەشتا دینارەکەشی یەکسەر هەموو وەرگرتو تا کۆتایی چوار ساڵەکانیش لە لای مابۆوە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّهُ لاَ يَلْزَمُهُ أَنْ يُخْرِجَ) لە سەر خاوەن خانووەکە واجب نیە زەکاتی هەموو کرێیەکە ئێستا بدا، بەڵکو (إِلاَّ زَكَاةَ مَااسْتَقَرَّ) تەنها زەکاتی ئەو بەشە کرێیە دەدا: کە جێگیر بووەو بە تەواوی بووەتە ملکیخۆی.

کەوابو: (فَيُخْرِجُ عِنْدَ تَمَامِ السَّنَةِالأُولَى زَكَاةَ عِشْرِينَ) کە ساڵی یەکەم تەواو بوو، زەکاتی بیست دینار دەدا، چونکە تازە بیست دینارەکە بە تەواوی بووتە ملکی خۆی (وَلِتَمَامِ الثَّانِيَةِ) کە ساڵی دووەم تەواو بوو (زَكَاةَ عِشْرِينَ لِسَنَةٍ) بیست دینارەکەی ساڵییەکەم زەکاتی ساڵێکیتریشی لێدەداو (وَعِشْرِينَ لِسَنَتَيْنِ) بیستەکەی ساڵیدووەمیش–کە هیچ زەکاتی لێنەدراوە– زەکاتی دوو ساڵیڕابردووی پێکەوە لێدەدا (وَلِتَمَامِ الثَّالِثَةِ) کە ساڵیسێیەم تەواو بوو (زَكَاةَ أَرْبَعِينَ لِسَنَةٍ) زەکاتی چل دینار بۆ ساڵێکیتریش دەدا، واتە: بیستەکەی یەکەمو دووەم (وَعِشْرِينَ لِثَلاَثِ سِنِينَ) بیستەکەی ساڵیسێیەمیش–کە هیچ زەکاتی لێنەدراوە– زەکاتی سێ ساڵیڕابردووی پێکەوە لێدەدا (وَلِتَمَامِ الرَّابِعَةِ) کە ساڵی چوارەم تەواو بوو (زَكَاةَ سِتِّينَ لِسَنَةٍ) زەکاتی شەست دینار بۆ ساڵێکیتر دەدا، واتە: بیستەکەی یەکەمو دووەمو سێیەم (وَعِشْرِينَ لأَرْبَعٍ) بیستەکەیساڵیچوارەمیش زەکاتی چوار ساڵیڕابردووی پێکەوە لێدەدا، جا ئەمەیان لە سەر فەرموودەی یەکەمی بەهێزتر بوو (وَالثَّانِي) فەرموودەی دووەم: (يُخْرِجُ لِتَمَامِ الأُولَى زَكَاةَ الثَّمَانِينَ) هەر کە ساڵی یەکەم تەواو بوو، واجبە: زەکاتی هەموو هەشتا دینارەکە بدا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی شێوەی زەکاتدان ﴾

(تَجِبُ الزَّكَاةُ عَلَىالْفَوْرِ) واجبە: دەمودەست زەکات بدرێ هەر کاتێك ساڵ تەواو بوو، هەم (إِذَا تَمَكَّنَ) هەر کاتێك بۆی گونجا زەکاتەکەی بدا (وَذَلِكَ) گونجانی زەکاتدان (بِحُضُورِ الْمَالِ) بەوەیە: ماڵەکەی لە لایخۆی بێو (وَالأَصْنَافِ) ئەو چینانەی زەکاتیش وەردەگرن

وَلَهُ أَنْ يُؤَدِّيَ بِنَفْسِهِ زَكَاةَ الْمَالِ الْبَاطِنِ وَكَـذَاالظَّاهِرِ عَلَىالْجَدِيـدِ، وَلَـهُ التَّوْكِيـلُ وَالصَّرْفُ إِلَىالإِمَامِ،

ئامادە بن، یان جێگری ئەوان ئامادەبێ، کەواتە: ئەگەر ماڵەکەی لە لایخۆی نەبو، یان کەسی دەست نەکەوت زەکاتەکەی بداتێ، ئەو کاتە چاوەڕوان دەکاو گوناهبار نابێ، بەڵام ئەگەر گونجا زەکاتەکە بداو بە قەسدی نەیداو ماڵەکەشی فەوتا، ئەوە گوناهبار دەبێو زەکاتی لە سەر لا ناچێو هەر واجبە زەکاتەکە بدا.

هەروەها ئەگەر خاوەن ماڵەکە بشمرێ، هەر واجبە: لە میراتەکەی زەکاتەکەینەدراو بدرێ، بەڵکو ئەگەر چەند ساڵێك زەکاتی نەدابێ، واجبە: زەکاتی گشت ساڵەکان بدرێ، جا خاوەنەکە زیندوو بێ، یان مردبێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە، بەبەڵگەی حەدیسەکەی﴿فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ﴾یڕابردوو.

(وَلَهُ) بۆ زەکاتدەرەکە دروستە: (أَنْ يُؤَدِّيَ بِنَفْسِهِ زَكَاةَ الْمَالِ الْبَاطِنِ) هەر بەخۆی زەکاتی ماڵی نادیار بداو بەشی بکا: وەك زەکاتی پارەو بازرگانیو سەرفیترە (وَكَذَا الظَّاهِرِ) هەروەها بۆی دروستە: زەکاتی ماڵی بەرچاویش بەخۆی بداو بەشی بکا: وەك زەکاتی ئاژەڵو میوەو دانەوێڵە (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا.

(وَلَهُ التَّوْكِيلُ) هەروەها بۆ زەکاتدەرەکە دروستە یەکێك بکاتە وەکیلی خۆی: تاکو زەکاتەکەی بۆ بەش بکا (وَالصَّرْفُ إِلَىالأَمَامِ) هەروەها بۆی دروستە: زەکاتەکەی بداتە دەست پێشەوای موسوڵمانان، یان جێگری پێشەوا، چونکە پێشەوا جێگری ئەو هەشت کەسانەیە: کە زەکاتیان دەدرێتێ.

﴿ ئاگـاداری ﴾ هەر کاتێك زەکاتدەر زەکاتەکەی دایە دەست پێشەوا، یان جێگری پێشەوا، ئەوە زەکاتەکەی لە سەر لا دەچێ، هەر چەند زەکاتەکەش لە لای ئەوان بفەوتێو بەشی نەکەن، بەڵام ئەگەر بیداتە وەکیلو لە لای وەکیلەکە بفەوتێو بەشی نەکردبێ، ئەو کاتە زەکاتەکەی لە سەر لا ناچێو واجبە: دیسان زەکاتەکەی بدا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا ئەگەر پێشەوا، یان جێگرەکەی کەمتەرخەمییان کردبێ: وەك زەکاتەکەیان نەپاراستبێ، یان بەشکردنیان دواخستبێ، واجبە: ئەوان تۆڵەی زەکاتەکە بدەنە هەژاران، ئەگەرنا: نا، هەروەها ئەگەر وەکیلەکەش -جگە لە دواخستنی بەشکردن- کەمتەرخەمیتری کردبێ، واجبە تۆڵەی زەکاتەکە بداتەوە زەکاتدەرەکە، بەڵام ئەگەر کەمتەرخەمی نەکردبێ، تۆڵەی لە سەر نیە، هەرچەند بەشکردنی زەکاتەکەشی دواخستبێ، چونکە وەکیلەکە بەشکردنی زەکاتەکەی لە سەر واجب نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَالأَظْهَرُ أَنَّ الصَّرْفَ إِلَى الإِمَامِ أَفْضَلُ، إِلاَّ أَنْ يَكُونَ جَائِراً، وَتَجِبُ النِّيَّةُ: فَيَنْوِي هَذَا فَرْضُ زَكَاةِ مَالِي، أَوْ فَرْضُ صَدَقَةِ مَالِي وَنَحْوَهُمَا، وَلاَ يَكْفِي هَذَا فَرْضُ مَالِي وَكَذَا الصَّدَقَةُ فِي الأَصَحِّ،

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بە هێزتر: (أَنَّ الصَّرْفَ إِلَى الإِمَامِ أَفْضَلُ) وەها خێرترە: زەکاتەکەی بداتە پێشەوای موسوڵمانان؟ چونکە ئەگەر پێشەوا زەکاتەکەی لێوەربگرێ: بێگومان زەکاتەکەی لە ئەستۆ لادەچێ، ئەگەر پێشەوا بە ڕێگەیەکی شەرعیش بەشی نەکا، خاوەنەکە بەرپرسیار نیە ﴿عَنْ ابْنِ عمر رضي الله عنهما: إِدْفَعُوا صَدَقَاتِكُمْ إِلَى مَنْ وَلاَّهُ اللهُ أَمْرَكُمْ، فَمَنْ بَرَّ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَثِمَ فَعَلَيْهَا﴾رواه البيهقي باسناد صحيح، زەکاتەکانتان بدەنە کاربەدەستەکانتان، جا هەر کاربەدەستێك لە بەشکردنی زەکاتدا چاکەی کرد، ئەوە خێری چاکەکەی بۆ خۆیەتی، ئەگەر تاوانباریی کرد، تاوانەکەی لە سەر خۆیەتی.

(إِلاَّ أَنْ يَكُونَ جَائِراً) مەگەر پێشەوایەکە، یان جێگرەکەی ستەمکار بێ لە زەکاتدا، ئەو کاتە وەها خێرترە: بەخۆی زەکاتەکەی بەش بکا.

﴿ نیەتی زەکات ﴾

(وَتَجِبُ النِّيَّةُ) واجبە: لە زەکاتداندا نیەتی زەکات بهێندرێ، چونکە زەکات خواپەرستیە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ﴾رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ بە نیەتەوە نەبێ دانامەزرێ. کەوابو: ئەگەر هەموو ماڵی خۆی ببەخشێو بیکاتە خێرو نیەتی زەکاتیشی لێنەهێنێ، ئەوە زەکاتی لە سەر لا ناچێ، هەروەك ئەگەر نوێژێکی واجبی لە سەر بێو سەد ڕەکعەت سوننەت بکا، بە بەر نوێژە واجبەکە ناکەوێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

کەوابو: (فَيَنْوِي) بە دڵ نیەت دێنێو دەڵێ: (هَذَا فَرْضُ زَكَاةِ مَالِي) ئەمە واجبی زەکاتی ماڵیخۆمە (أَوْ فَرْضُ صَدَقَةِ مَالِي) یان ئەمە واجبی سەدەقەیماڵیخۆمە (وَنَحْوَهُمَا) وێنەی ئەو دووانەش، وەك بڵێ: ئەمە زەکاتە واجبەکەی ماڵیخۆمە (وَلاَ يَكْفِي) بەلام دروست نیەو بە بەر ناکەوێ بڵێ: (هَذَا فَرْضُ مَالِي) ئەمە واجبی ماڵیخۆمە، چونکە ئەو ووشەیە کەففارەتو نەزریش دەگرێتەوە (وَكَذَا الصَّدَقَةُ) هەروەها دروست نیە بڵێ: ئەمە سەدەقەی ماڵیخۆمە، چونکە خێرکردنیش دەگرێتەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

ئینجا بزانە: مەرج نیە لە نیەتەکەی یەکەمو سێیەمدا لە گەڵ ووشەی زەکاتدا، نیەتی واجبیش بێنێ، بەڵکو سوننەتە، کەوابو: ئەگەر بە دڵ بڵێ: ئەمە زەکاتی ماڵیخۆمە، یان ئەمە زەکاتمە. ئەو نیەتە دروست دەبێ، چونکە زەکات تەنها بۆ واجب بەکار دێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلاَ يَجبُ تَعْيينُ الْمَال، وَلَوْ عَيَّنَ لَمْ يَقَعْ عَنْ غَيْرِه، وَيَلْزَمُ الْوَلِيَّ اَلنِّيَّةُ إِذَا أَخْرَجَ زَكَــاةَ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ، وَتَكْفِي نِيَّةُالْمُوَكِّلِ عِنْدَالصَّرْفِ إِلَىالْوَكِيلِ فِيالأَصَحِّ، وَالأَفْضَــلُ أَنْ يَنْوِيَ الْوَكِيلُ عِنْدَ التَّفْرِيقِ أَيْضاً،

(وَلاَ يَجِبُ تَعْيِينُ الْمَالِ) واجب نيه: له نيەتەكەیدا ئەو ماڵە دیاری بكا: كە زەكاتی لێ‌دەدا، وەك بڵێ: ئەمە زەكاتی فلاَنە ماڵەم بێ (وَلَوْ عَيَّنَ) بەلاَم ئەگەر ماڵەكەی دیاری كرد (لَمْ يَقَعْ عَنْ غَيْرِهِ) بە بەر زەكاتی ماڵێكی‌تر ناكەوێ، بۆ وێنە: ئەگەر دووسەد دیرهەمی لێرە هەبو، دووسەدی‌تریشی لەوێ هەبو، ئەوە دروستە: دە دیرهەم زەكات بداو دیاریش نەكا: ئەم پێنجە بۆ ئەو دووسەدە بێ‌و ئەمەش بۆ ئەوی‌تر، هەروەها دروستە: تەنها پێنج دیرهەم بداو دیاریش نەكا: پێنجەكە زەكاتی كام دووسەدە؟ كەواتە: ئەگەر یەكێك لەو دووسەدانە فەوتا، دەتوانێ: پێنج دیرهەمەكە بكاتە زەكاتی ئەو دووسەدەی ماوە، بەلاَم ئەگەر دیاری كردبو: كە پێنجەكە زەكاتی ئەم دووسەدە بێ، ئەوە نابێتە زەكاتی دووسەدەكەی‌تر، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.

(وَيَلْزَمُ الوَلِيَّ اَلنِّيَّةُ) لە سەر سەرپەرشتكار واجبە: نیەتی زەكات بێنێ (إِذَا أَخْرَجَ زَكَاةَ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ) هەر كاتێك زەكاتی منداڵ، یان شێت بدا، وەك بە دڵ بڵێ: ئەمە زەكاتی فلاَنە منداڵە، یان فلاَنە شێتەیە، كەوابو: ئەگەر بە بێ‌نیەتهێنان زەكاتەكەیان بدا، بە بەر زەكات ناكەوێ‌و تۆڵەشی دەكەوێتە سەر، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَتَكْفِي نِيَّةُالْمُوَكِّلِ) نیەتی وەكیلگرەكە بەسە، واتە: ئەگەر زەكاتدەرەكە وەكیلێك بگرێ بۆ بەشكردنی زەكات، ئەوە دروستە نیەتی زەكاتەكەی بێنێ (عِنْدَالصَّرْفِ إِلَىالْوَكِيلِ) لەو كاتەی زەكاتەكەی دەداتە دەست وەكیلەكەی (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، جا ئەگەر وەكیلەكە نیەتیش نەهێنێ هەر دروست دەبێ، بەلاَم (وَالأَفْضَلُ) ئەوها خێرترە (أَنْ يَنْوِيَ الْوَكِيلُ) وەكیلەكەش نیەت بێنێ (عِنْدَالتَّفْرِيقِ أَيْضاً) لە كاتی بەشكردنی زەكاتەكە، بەلاَم ئەگەر وەكیلگرەكە نیەت نەهێنێ، ئەوە زەكاتەكە دروست نابێ، هەر چەند وەكیلەكەش نیەت بێنێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لەو كاتەی زەكاتەكەی دەداتە زەكاتوەرگرەكە، دروستە: نیەتی زەكات بێنێ، هەم پێشداش دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

كەوابو: ئەگەر ئەندازەی زەكاتی جیا كردەوەو لەو كاتدا نیەتی‌زەكاتی لێ‌هێنا، یان لە مەودوا-پێش بیداتە زەكاتوەرگرەكە- نیەتی هێنا، ئەو نیەتەشی دروست دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، هەروەها بزانە: ئەگەر ئەندازەیەكی بۆ زەكات جیا كردەوە، مەرج نیە: هەر ئەو ئەندازەیەش لە زەكاتدا بدا، هەروەك لە (تحفە)و (نهایە)دا فەرموویانە، واتە: دروستە: ئەو ئەندازەیە بۆ خۆی دابنێتەوەو ئەندازەیەكی‌تر لە زەكاتدا بدا.

وَلَوْ دَفَعَ إِلَى السُّلْطَانِ كَفَتِ النِّيَّةُ عِنْدَهُ، فَإِنْ لَمْ يَنْوِ لَمْ يُجْزِئْ عَلَى الصَّحِيحِ وَإِنْ نَوَى السُّلْطَانُ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَلْزَمُ السُّلْطَانَ النِّيَّةُ إِذَا أَخَذَ زَكَاةَ الْمُمْتَنِعِ وَأَنَّ نِيَّتَهُ تَكْفِي.

(فَصْلٌ) لاَيَصِحُّ تَعْجِيلُ الزَّكَاةِ عَلَى مِلْكِ النِّصَابِ، وَيَجُوزُ قَبْلَ الْحَوْلِ، وَلاَ تُعَجَّلُ لِعَامَيْنِ فِي الأَصَحِّ،

(وَلَوْ دَفَعَ إِلَى السُّلْطَانِ) ئەگەر زەکاتەکەی دایە دەست گەورەی موسوڵمانان، یان جێگرەکەی (كَفَتِ النِّيَّةُ عِنْدَهُ) لەو کاتەی دەیداتە دەستیی، نیەتەکەی بەسەو دروست دەبێ، هەر چەند کاربەدەستەکەش نیەت نەهێنێ.

(فَإِنْ لَمْ يَنْوِ) بەڵام ئەگەر خاوەنەکە لەو کاتدا نیەت نەهێنێ (لَمْ يُجْزِىءْ) زەکاتەکەی دروست نابێ (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست (وَإِنْ نَوَى السُّلْطَانُ) هەر چەند کاربەدەستەکەش نیەتی زەکات بێنێ، هەر دروست نابێ.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يَلْزَمُ السُّلْطَانَ النِّيَّةُ) لە سەر کاربەدەست واجبە: نیەتی زەکات بێنێ (إِذَا أَخَذَ زَكَاةَ الْمُمْتَنِعِ) لەو کاتەی زەکات لە زەکاتنەدەر دەستێنێ (وَأَنَّ نِيَّتَهُ تَكْفِي) ئەو نیەتەی کاربەدەست بە سەو بە بەر نیەتی زەکاتنەدەرەکەش دەکەوێ: بۆ دونیاو قیامەت، بەڵام ئیمامی(الغزالی) لە (احیاء العلوم)دا دەفەرموێ: بۆ قیامەت زەکاتەکەی هەر لە ئەستۆدا دەمێنێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر لەو کاتەی زەکاتەکەی لێ‌دەستێندرێ، نیەت بێنێ، ئەوە بێگومان لە دونیاو قیامەت زەکاتی لە سەر لا دەچێ، هەروەک لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی وەپێشخستنی زەکات ﴾

(لاَ يَصِحُّ) دروستە نیە (تَعْجِيلُ الزَّكَاةِ) زەکات وەپێش بێخرێ (عَلَى مِلْكِ النِّصَابِ) لە سەر هەبوونی ڕادەی زەکات، وەک ئێستا سەد دیرهەمی زیوی هەبێ، یان سی بزنی هەبێ، ئینجا پێنج دیرهەم، یان بزنێک زەکات بدا، تاکو ئەگەر بووە دووسەد دیرهەم، یان چل بزن، ئەوەی داویەتی ببێتە زەکات، ئەو زەکاتە دروست نابێو بە بەر ناکەوێ.

بەڵام (وَيَجُوزُ) دروستە زەکاتەکەی بدا (قَبْلَ الْحَوْلِ) پێش تەواوبوونی‌ساڵ، بەو مەرجەی ماڵەکەی گەیشتبێتە ڕادەی زەکاتو ساڵەکەش دامەزرابێ، واتە: دروستە: هەر لە سەرەتای ساڵەوە بیدا، هەروەک لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ عَلِيٍّ ﷺ: أَنَّ الْعَبَّاسَ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ فِي تَعْجِيلِ صَدَقَتِهِ قَبْلَ أَنْ تَحِلَّ؟ فَرَخَّصَ لَهُ فِي ذَلِكَ﴾رواه ابوداود والترمذي باسناد حسن، ئیمامی(عباس) پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کرد: ئایا دروستە پێش تەواوبوونی ساڵ زەکاتەکەی بدا؟ پێغەمبەرﷺ ئیزنی دا. بەڵام (وَلاَ تُعَجَّلُ لِعَامَيْنِ) دروست نیە: بۆ دوو ساڵ، یان زیاتر زەکات وەپێش بێخرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە زەکاتەکەی ساڵی دووەمو بە سەرەوەتر، هێشتا ساڵەکەیان دانەمەزراوە.

وَلَهُ تَعْجِيلُ الْفِطْرَةِ مِنْ أَوَّلِ رَمَضَانَ، وَالصَّحِيحُ مَنْعُهُ قَبْلَهُ، وَأَنَّهُ لاَ يَجُوزُ إِخْـرَاجُ زَكَـاةِ الثَّمَرِ قَبْلَ بُدُوِّ صَلاَحِه، وَلاَ الْحَبِّ قَبْلَ اشْتِدَادِه، وَيَجُوزُ بَعْدَهُمَا، وَشَرْطُ إِجْزَاءِ الْمُعَجَّـلِ بَقَاءُ الْمَالِكِ أَهْلاً لِلْوُجُوبِ إِلَىآخِرِالْحَوْلِ، وَكَوْنُ الْقَابِضِ فِي آخِرِ الْحَـوْلِ مُسْـتَحِقًّا، وَقِيلَ إِنْ خَرَجَ عَنِ الإِسْتِحْقَاقِ فِي أَثْنَاءِ الْحَوْلِ لَمْ يُجْزِه،

(وَلَهُ) بۆ زەکاتدەر دروستە (تَعْجِيلُ الْفِطْرَةِ) سەرفیترەی ڕەمەزان وەپێش جەژن بێخیّ‌و (مِنْ أَوَّلِ رَمَضَانَ) هەر لە یەکەمی ڕەمەزانەوە دروستە سەرفیترەکەی بدا ﴿عَنْ ابْنِ عُمَـرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَـا: وَكَانُوا يُعْطُونَهَا قَبْلَ الْفِطْرِ بِيَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ﴾ رواه البخاري، ڕۆژێك، یان دوو ڕۆژ پێش جەژن، خەڵك سەرفیترەیان دەدا.

(وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست (مَنْعُهُ قَبْلَهُ) دروست نیە: پێش ڕەمەزان سەرفیترە بدریّ، چونکە هیچ هۆیەکیواجببوونی نەهاتوە.

(وَأَنَّهُ) هەر لە فەرموودەیڕاستدا (لاَيَجُوزُ إِخْرَاجُ زَكَاةِالثَّمَرِ) دروست نیە زەکاتی میوە بدا (قَبْلَ بُدُوِّ صَلاَحِه) پێش ئاشکرابوونی پێگەیشتنی میوەکە (وَلاَ الْحَبِّ) هەروەها دروست نیە زەکاتی دانەوێڵەش بدا (قَبْلَ اشْتِدَادِه) پێش ڕەقبوونی دەنکەکەی، بەڵام (وَيَجُوزُ بَعْدَهُمَا) دروستە: لە دوای ئاشکرابوونی پێگەیشتنی میوەکەو لە دوای ڕەقبوونی دەنکی دانەوێڵەکە، زەکاتەکەیان بدا، کەواتە: پێش بڕینەوەو دروێنە، هەم پێش ووشککردنەوەو پاککردنەوە، دروستە میوەیەکی ووشك‌و دانەوێڵەکی پاککراوە، لە زەکاتیاندا بدا، ئینجا ئەگەر دەرکەوت: کەمی داوە واجبە تەواوی بکا، ئەگەر زیادی دابو بۆی بەخێر دەچیّ، هەروەك لە (تحفه)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَشَرْطُ إِجْزَاءِ الْمُعَجَّلِ) مەرجی دروستبوونی زەکاتی وەپێشخستراو ئەمەیە: (بَقَاءُ الْمَالِكِ أَهْلاً لِلْوُجُوبِ) خاوەنی ماڵەکە هەر لەوانە بیّ: زەکاتی لە سەر واجب بیّ (إِلَى آخِرِالْحَوْلِ) تا کۆتایی ساڵ، هەم ماڵەکەشی تا کۆتایی ساڵ بمێنیّ، واتە: ئەگەر خاوەن ماڵەکە مرد، یان ماڵەکەی فەوتا، ئەو زەکاتەی دراوە دروست نابیّ، واتە: بە بەر زەکات ناکەویّ.

(وَ) هەروەها مەرجە: (كَوْنُ الْقَابِضِ) ئەوەی زەکاتی وەرگرتوە (فِي آخِرِالْحَوْلِ مُسْتَحِقًّا) لە کۆتایی ساڵدا مستەحەقی زەکاتوەرگرتن بیّ، واتە: دروست بیّ زەکاتی بدریّتیّ، کەواتە: ئەگەر پێش کۆتایی ساڵ زەکاتوەرگرەکە مردبیّ، یان کافر بوبیّ، یان دەوڵەمەند بوبیّ، ئەو زەکاتەی دراویەتیّ دروست نابیّ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بیّهێزدا (إِنْ خَرَجَ عَنِ الإِسْتِحْقَاقِ فِي أَثْنَاءِ الْحَوْلِ) ئەگەر لە ناوەوەی ساڵدا زەکاتوەرگرەکە وای لیّهات زەکاتی پیّنەچیّ‌و لە کۆتایی ساڵیشدا زەکاتی پیّدەچوو (لَمْ يُجْزِه) ئەم زەکاتەش دروست نابیّ.

وَلاَ يَضُرُّ غِنَاهُ بِالزَّكَاة، وَإِذَا لَمْ يَقَعِ الْمُعَجَّلُ زَكَاةً اسْتَرَدَّ إِنْ كَانَ شَرَطَ الإِسْتِرْدَادَ إِنْ عَرَضَ مَانِعٌ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ قَالَ: هَذِهِ زَكَاتِي الْمُعَجَّلَةُ فَقَطْ اسْتَرَدَّ، وَأَنَّهُ إِنْ لَمْ يَتَعَرَّضْ لِلتَّعْجِيلِ وَلَمْ يَعْلَمْهُ الْقَابِضُ لَمْ يَسْتَرِدَّ، وَأَنَّهُمَا لَوِ اخْتَلَفَا فِي مُثْبِتِ الإِسْتِرْدَادِ صُدِّقَ الْقَابِضُ بِيَمِينِهِ، وَمَتَى ثَبَتَ وَالْمُعَجَّلُ تَالِفٌ وَجَبَ ضَمَانُهُ، وَالأَصَحُّ إِعْتِبَارُ قِيمَتِهِ وَقْتَ الْقَبْضِ، وَأَنَّهُ لَوْ وَجَدَهُ نَاقِصاً فَلاَ أَرْشَ، وَأَنَّهُ لاَ يَسْتَرِدُّ زِيَادَةً مُنْفَصِلَةً،

(وَلاَ يَضُرُّ) زیان له دروستبوونی زەکاتی وەپێشخستراو نادا (غِنَاهُ بِالزَّكَاةِ) دەوڵەمەندبوونی زەکاتوەرگرەکە بە زەکاتی وەپێشخستراو: وەك زۆر زەکاتی وەپێشخستراوی وەگرتبێ، یان زەکاتەکە زاوزێی کردبێ، یان بازرگانیی پێ‌کردبێ.

(وَإِذَا لَمْ يَقَعِ الْمُعَجَّلُ زَكَاةً) ئینجا هەر کاتێك زەکاتە وەپێشخراوەکە نەبێتە زەکات، چونکە مەرجێکی‌رابردووی ناتەواو بوو (اسْتَرَدَّ) دروستە: خاوەنەکە زەکاتەکەی وەربگرێتەوە (إِنْ كَانَ شَرَطَ الإِسْتِرْدَادَ) ئەگەر لە کاتی زەکاتداندا بە مەرجی دلنابێ زەکاتەکە وەربگرێتەوە (إِنْ عَرَضَ مَانِعٌ) ئەگەر قەدەغەیەکی دروستبوونی پەیدا ببێ.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ إِنْ قَالَ) ئەگەر خاوەنەکە لە کاتی زەکاتداندا بڵێ: (هَذِهِ زَكَاتِي الْمُعَجَّلَةُ) ئەمە زەکاتە وەپێشخستراوەکەمە (فَقَطْ) هیچی‌تری نەگوت (اسْتَرَدَّ) لەو حاڵەتەشدا دروستە وەری‌بگرێتەوە.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی‌ڕاستتر (إِنْ لَمْ يَتَعَرَّضْ لِلتَّعْجِيلِ) ئەگەر خاوەنەکە باسی وەپێشخستنی زەکاتی نەکردو (وَلَمْ يَعْلَمْهُ الْقَابِضُ) زەکاتوەرگرەکەش نەیزانی ئەمە زەکاتی وەپێشخستراوە (لَمْ يَسْتَرِدَّ) دروست نیە وەری‌بگرێتەوە.

(وَأَنَّهُمَا لَوِ اخْتَلَفَا) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: ئەگەر خاوەنەکەو زەکاتوەرگرەکە بووە کێشەیان (فِي مُثْبِتِ الإِسْتِرْدَادِ) لەوەدا: مافی وەرگرتنەوە هەیە، مافی وەرگرتنەوە نیە (صُدِّقَ الْقَابِضُ) زەکاتوەرگرەکە باوەڕی پێ‌دەکرێ (بِيَمِينِهِ) بەوەی سوێند بخوا: خاوەنەکە پێی نەگوتوە ئەمە زەکاتی وەپێشخستراوە، ئەویش نەیزانیوە.

(وَمَتَى ثَبَتَ) هەر کاتێك مافی وەرگرتنەوەی بۆ هەبو، بەڵام (وَالْمُعَجَّلُ تَالِفٌ) زەکاتە وەپێشخستراوەکە نەمابو (وَجَبَ ضَمَانُهُ) واجبە زەکاتوەرگرەکە تۆڵەی بدا (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (إِعْتِبَارُ قِيمَتِهِ يَوْمَ الْقَبْضِ) لە تۆڵەدا نرخەکەی ڕۆژی وەرگرتنی ڕەچاو دەکرێ (وَأَنَّهُ لَوْ وَجَدَهُ نَاقِصاً) ئەگەر خودی زەکاتەکە مابو، بەڵام خاوەنەکە بە کەموکوڕیەوەی وەدەستی کەوتەوە (فَلاَ أَرْشَ) تۆڵەی کەموکوڕیەکەی نیە، واتە: بە بێ‌تۆڵە وەری‌دەگرێتەوە.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: ئەگەر خودی زەکاتەکەی وەرگرتەوە (لاَ يَسْتَرِدُّ زِيَادَةً مُنْفَصِلَةً) دروست نیە ئەو زیدەییانە وەربگرێتەوە: کە لە زەکاتەکە جیا بونەتەوە: وەك

وَتَأْخِيرُ الزَّكَاةِ بَعْدَ التَّمَكُّنِ يُوجِبُ الضَّمَانَ وَإِنْ تَلِفَ الْمَالُ، وَلَوْ تَلِفَ قَبْلَ التَّمَكُّنِ فَلاَ، وَلَوْ تَلِفَ بَعْضُهُ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يَغْرَمُ قِسْطَ مَابَقِيَ، وَإِنْ أَتْلَفَهُ بَعْدَ الْحَوْلِ وَقَبْلَ التَّمَكُّنِ لَمْ تَسْقُطِ الزَّكَاةُ،

شیرو خوریىو بێچوو، بەڵام ئەگەر گەورەو قەڵەو بوبێ، ئەوها وەریدەگرێتەوەو تۆڵەی بەخێوکردنیشی دەداتە زەکاتوەرگرەکە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فەوتانی ماڵی زەکات ﴾

ئینجا بزانە: هەر کاتێك زەکاتی لە سەر واجب بوو، واجبە: دەمودەست-بێدواخستن- زەکاتەکەی بدا، بەو مەرجەی بۆی بگونجێ، هەروەك لە سەرەتایزەکاتداندا ڕوونمان کردەوە، کەوابو: (وَتَأْخِيرُ الزَّكَاةِ) دواخستنیزەکاتدان (بَعْدَ التَّمَكُّنِ) لە دوای ئەوەی بۆی گونجا بیدا، بەڵام دوای خست (يُوجِبُ الضَّمَانَ) تۆڵەی لە سەر واجب دەکا، واتە: واجبە ئەندازەیزەکاتەکەی هەر بدا (وَإِنْ تَلِفَ الْمَالُ) هەر چەند گشت ماڵەکەشی فەوتابێ، یان فەوتێندرابێ، بەڵام (وَلَوْ تَلِفَ) ئەگەر ماڵەکەی فەوتا (قَبْلَ التَّمَكُّنِ) پێش ئەوەی بۆی بگونجێ زەکاتەکە بدا (فَلاَ) ئەو کاتە تۆڵەی لە سەر نیەو گوناهباریش نابێ، بەو مەرجەی کەمتەرخەمی نەکردبێ، ئەگینا: تۆڵەی دەکەوێتە سەر، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ تَلِفَ بَعْضُهُ) ئەگەر لە دوای تەواوبوونی ساڵو پێش بۆگونجان بەشێکی ماڵەکەی فەوتاو بەشێکیشی مایەوە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەیبەهێزتر (أَنَّهُ يَغْرَمُ قِسْطَ مَابَقِيَ) خاوەنەکە بەشە زەکاتی ئەو ئەندازەیە دەدا: کە ماوەتەوە، هەر چەند بە ئەندازەی ڕادەی زەکاتیش نەمابێ، بۆ وێنە: پێنج ووشتری هەبون، لە دوای تەواوبوونی ساڵو پێش بۆگونجان یەکێکیان مرد، واجبە لە زەکاتی ئەو چوارەی ماوەتەوە: چوار پێنجێکیمەڕێك بدا.

(وَإِنْ أَتْلَفَهُ) ئەگەر خاوەنەکە بەخۆی هەموو ماڵەکەی بفەوتێنێ (بَعْدَ الْحَوْلِ وَقَبْلَ التَّمَكُّنِ) لە دوای تەولوبوونیساڵو پێش بۆگونجان (لَمْ تَسْقُطِ الزَّكَاةُ) زەکاتەکەی لە سەر لاناچێو واجبە: هەموو زەکاتەکەی بدا، چونکە کەمتەرخەمی کردوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر-جگە لە خاوەن ماڵەکە- یەکێکیتر ماڵەکەی فەوتاند، ئەو کاتە مافی زەکاتوەرگرەکان لە سەر خاوەنەکە لا دەچێو دەکەوێتە لای تۆڵەیماڵەکە، واتە: تۆڵەی ئەندازەی زەکات لە تاوانکارەکە دەستێندرێ بۆ زەکاتوەرگرەکان، جا ئەگەر خاوەن ماڵەکە تۆڵەی هەموو ماڵەکەی لێوەرگرت، ئەو کاتە واجبە: ئەندازەی زەکات لەو تۆڵەیە بداتە زەکاتوەرگرەکان، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَهِيَ تَتَعَلَّقُ بِالْمَالِ تَعَلُّقَ شَرِكَةٍ، وَفِي قَوْلٍ تَعَلُّقَ الرَّهْنِ وَفِي قَوْلٍ بِالذِّمَّةِ، فَلَوْ بَاعَهُ قَبْلَ إِخْرَاجِهَا فَالأَظْهَرُ بُطْلاَنُهُ فِي قَدْرِهَا وَصَحَّتُهُ فِي الْبَاقِي.

(وَهِيَ) زەكات (تَتَعَلَّقُ بِالمَالِ) پەیوەندی بە خودی ماڵی زەکاتەوە هەیە (تَعَلُّقَ شَرِكَةٍ) وەك پەیوەندی هاوبەشی، واتە هەر ماڵێك زەکاتی تیّدا واجب بێ، ئەوە زەکاتوەرگرەکان بە ئەندازەی زەکات دەبنە هاوبەشی خاوەن ماڵەکە.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (تَعَلُّقَ الرَّهْنِ) وەك پەیوەندی ماڵی ڕەهنکراو (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی‌تردا (بِذِمَّةٍ) زەکات پەیوەندی بە ئەستۆی خاوەن ماڵەکەوەیە.

(فَلَوْ بَاعَهُ) جا ئەگەر خاوەنەکە گشت ماڵەکەی فرۆشت (قَبْلَ إِخْرَاجِهَا) پێش ئەوەی زەکاتەکە بدا (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (بُطْلاَنُهُ فِي قَدْرِهَا) فرۆشتنەکە لە ئەندازەی زەکاتدا بەتاڵ دەبێ و دروست نابێ (وَصِحَّتُهُ فِي الْبَاقِي) لەوی‌تریشدا دروست دەبێ، کەواتە: واجبە کڕیارەکە ئەندازەکەی زەکات بگەڕێنێتەوە بۆ خاوەن ماڵەکە، تاکو لە زەکاتی‌دا بیدا، جا ئەگەر خاوەن ماڵەکە لە ماڵێکی‌تری –جگە لە فرۆشراوەکە– زەکاتەکەی بدا، ئەو زەکاتە دروست دەبێ، بەڵام کڕیارەکە مافی پەشیمانبوونەوەی هەر دەمێنێ، چونکە ئەندازەی زەکات نابێتە ملکی ئەو، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگــاداری ﴾: هەرچەند زەکات پەیوەندی بە خودی‌ماڵەکەوە هەیە، بەڵام ئەو پەیوەندی‌یە تەنها لە ئەندازەی زەکاتدایە، واتە: ناگاتە ئەو زیدەبیانەی لە دوای واجببوونی زەکات پەیدا دەبن:

بۆ وێنە: ئەگەر چل مەڕی هەبو و ساڵ بە سەر مەڕەکانی‌دا سوڕاوەو زەکاتەکەی نەدا، ئینجا مەڕەکان بێچوویان لێبو، هەم شیرو خوریی لێوەدەست کەوتن، ئینجا ویستی زەکاتەکەی بدا، ئەوە تەنها مەڕێك واجبەو خوری‌و شیرو بێچووەکان بۆ خۆی دەمێننەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ پاشکۆ: لە باسی دابەشکردنی زەکات بە سەر زەکاتوەرگرەکاندا ﴾

ئەم باسە لە پێش (كتاب النكاح)دا ئیمامی(النـووي) نووسیویەتی، بەڵام ئێمەش لێرەدا کورتەیەك ڕوون دەکەینەوە، بزانە: واجبە زەکات بدرێتە ئەو هەشت چیینانەی خوای گەورە دیاری کردون، کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللهِ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ زەکات تەنها دەدرێتە هەژاران‌و گەدایان‌و کرێکارانی زەکات‌و نوێ‌موسوڵمانەکان‌و کۆیلەکان‌و قەرزدارەکان‌و جەنگاوەری‌ڕێگەی‌خواو ڕێبوار، خوای گەورە ئەوەهای واجب کردوەو خوای گەورە زانایەو کار لەجێیە.

....

١-(الفَقِير) واتە: هەژار، کەسێکە ئەوەندە ماڵەی نەبێو کارێکی وای پێنەکرێ: نیوەی پێویستیەکانی ژیانی پڕ بکەنەوە، بۆ وێنە: پێویستی بە دە دینار هەبێ، بەڵام ئەو تەنها سێ دینار، یان چوار دیناری دەست بکەوێ.

٢-(المِسْكِين) واتە: گەدا، کەسێکە ئەوەندە ماڵەی هەبێ، یان کارێکی وەها بکا: کە پێویستیەکانی ژیانی لە نیوە زیاتر پڕ بکاتەوە، بەڵام هەموویانی پڕ نەکاتەوە، وەك پێویستی بە دە دینار هەبێ، بەڵام تەنها هەشت، یان نۆ دیناری دەست بکەوێ.

٣-(العامِل) واتە: کرێکاری زەکات، ئەو کەسەیە: بە فەرمانی پێشەوای موسوڵمانان زەکات کۆ دەکاتەوەو بەشی دەکا.

٤-(المُؤَلَّفَةقُلُوبُهُمْ) واتە: نوێ موسوڵمانەکان، ئەو کەسەیە: تازە موسوڵمان بووەو نیەتەکەی بێهێزە، یان نیەتەکەی بەهێزە، بەڵام مرۆڤێکی ڕێزدارەو ئەگەر بەزەکات ڕێزی لێبندرێ، کەسانیتریش وەك ئەوی موسوڵمان دەبن.

٥-(الرِّقَاب) ئەو کۆیلانەیە: کە نووسراویان دراوەتێ: ئەگەر پارە بۆ گەورەکەیان بێنن، ئازاد دەبن.

٦-(الغَارِمِين) قەرزدارەکان، کەسێکە: بۆ کاروباری خۆی-بە بێگوناهکاری- تووشی قەرزداری بوبێ: وەك خانووکردنو ژن هێنانو تووشبوونی کارەساتێك، یان بۆ نەهێشتنی ئاژاوەیەك تووشی قەرزداری بوبێ.

٧-(سَبِيل الله) جەنگاوەری ڕێگەیخوا، ئەو کەسەیە: کە بە بێمووچە لە ڕێگەیخوا جەنگ دەکا.

٨-(إبن السَّبِيل) ڕێبوار، ئەو کەسەیە: ئەیەوێ-بە بێگوناهکاری-بۆ شوێنێك بچێ، یان بگەڕێتەوە، پێویستی بە پارە هەیە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾ یەکەم: واجبە خودی زەکاتەکە بداتە ئەو هەشت چینانە، کەواتە: دروست نیە زەکاتەکەی بفرۆشێ، چونکە زەکاتەکە ملکیزەکاتوەرگرەکانەو هەر ئەوانیش بەرژەوەندی خۆیان دەزانن، هەم بۆ هیچ کەسێکیش دروست نیە-بە بێئیزن- ماڵی کەسێکیتر بفرۆشێ، واتە: ئەگەر تەنها یەك مەڕ زەکاتی لە سەر بوو، دروست نیە بیفرۆشێو پارەکەی بە سەر زەکاتوەرگرەکاندا بەش بکا، بەڵکو کۆیان دەکاتەوەو مەڕەکەیان بە هاوبەشی دەداتێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

دووەم: بە هیچ مەزهەبێك دروست نیە: بە پارەی زەکات مزگەوتو پردو ڕێگەو بەرژەوەندیە گشتیەکان ئەنجام بدرێن، چونکە پێغەمبەرﷺ بە پیاوێکی فەرموو: ﴿إنَّ اللهَ لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِ نَبِيٍّ وَلاَ غَيْرِهِ فِي الصَّدَقَاتِ، حَتَّى حَكَمَ فِيها هُوَ فَجَزَّأَهَا ثَمَانِيَةَ

أَجْزَاء، فَإِنْ كُنتَ مِنْ تِلْكَ الأَجْزَاء أَعْطَيْتُكَ حَقَّكَ﴾رواه ابوداود بسندصالح، خوای گەورە لە بەشکردنی زەکاتەکاندا بە بڕیاری هیچ پێغەمبەرێكو هیچ کەسێکیتر ڕازی نەبو، تا بەخۆی بڕیاری داو زەکاتوەرگرەکانی کردنە هەشت بەش، جا ئەگەر تۆ یەکێك بی لەو بەشانە مافەکەی زەکاتت دەدەمێ.

کەواتە: ئەگەر کەسێك خۆی بە زانا، یان بە پیاوماقوڵ دابنێو ماڵی ئەو هەشت چینانە –بە پێچەوانەوەی بڕیاریخوا– لە پرۆژەیەکدا سەرف بکا، ئەوە دژایەتی شەریعەتی خوای گەورە دەکا.

سێیەم: ئەو کەسەی زەکات وەردەگرێ، مەرجە: موسڵمانو باڵغو عاقڵ بێ، کەواتە: شێتو منداڵی یەتیم دەبی سەرپەرشتکارەکەیان زەکاتیان بۆ قبوڵ بکاو وەریبگرێ.

ئینجا بزانە: ئەو کەسەی لە لای دایكو باوك، یان کوڕو کیژ، یان لە لای مێردی بەخێو دەکرێو پێویستیەکانی ژیانی دابین دەکرێن، دروست نیە: زەکات وەربگرێ، هەروەها ئەو ژنەی (ناشزة)یەو لە مێردەکەی تۆراوە، دروست نیە زەکاتی بدرێتێ، هەروەك لە باسی بەشکردنی زەکاتدا ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا دروستە: زەکات بدرێتە تەنها یەك کەس لەو هەشتانە، هەروەها دروستە زەکات لە شوێنێك بۆ شوێنێکیتر بنێردرێ، هەروەك لە کتێبەکانی مەزهەبی(حنفي)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها لە فەرموودەیەکی بێهێزدا دروستە: زەکات بدرێتە سەیدەکان بەو مەرجەی پێنجێکیان نەدرێتێ، زۆر لە زانایانیش بەو فەرموودە بێهێزە ڕازینە، ئیتر لە باسی بەشکردنیزەکاتەکاندا ناوەڕۆکی ئەم پاشکۆیە درێژتر ڕوون دەکەینەوە، إن شـاءَاللهُ تعالَى. ئینجا ألحَمْدُ لله پەرتووکی(زەکات) کۆتایی هاتو پەرتووکی(ڕۆژووەکان)ی بە دوادا دێ، إن شاءَ اللهُ تعالَى.

﴿ كتابُ الصِّيامِ: پەرتووکی ڕۆژووەکان ﴾

ڕۆژووی‌ڕەمەزان چوارەمین ڕوکنی‌ئیسلامە، لە مانگی(شعبان)ی ساڵی‌دووەمی کۆچیدا واجب کراوە، خوای‌گەورە دەفەرموێ: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِى أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ﴾ تا ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ مانگی ڕۆژووتان مانگی‌ڕەمەزانە، کە قورئانی تێدا هاتۆتە خوارەوە... –تا– هەر کەسێك ئامادەی ئەم مانگە بوو، با تێیدا بەڕۆژوو بێ. هەم بە بەڵگەی حەدیسەکەی ﴿بُنِيَ الإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ﴾ی‌ڕابردوو لە سەرەتای زەکاتدا.

کەوابو: هەر کەسێك لە ناو موسڵمانان گەورە بوبێو باوەڕی بە واجببوونی ڕۆژووی ڕەمەزان نەبێ، ئەوە کافرەو وەکو موسڵمانی کافربوو بڕیاری کوشتنی لە سەر دەدرێ،

يَجبُ صَوْمُ رَمَضَانَ بِإِكْمَالِ شَعْبَانَ ثَلاَثِينَ، أَوْ رُؤْيَةِ الْهِلاَلِ، وَثُبُوتُ رُؤْيَتِه بِعَدْلٍ، وَفِي قَوْلٍ عَدْلاَنِ، وَشَرْطُ الْوَاحِدِ صِفَةُ الْعُدُولِ فِي الأَصَحِّ، لاَ عَبْدٍ وَامْرَأَةٍ،

بەلام ئەگەر تازە موسڵمان بوبێ، یان لە شوێنێکی دوور لە زانایانی ئایینی گەورە بوبێ، ئەوە یەکەمجار کافر نابێ، بەڵکو تێدەگەیەندرێ: کە ڕۆژووی ڕەمەزان واجبە، جا ئەگەر لەمەودوا باوەڕی نەبێ، ئەو کاتە کافر دەبێ.

ئینجا بزانە: هەر کەسێکیش باوەڕی بەڕۆژووی ڕەمەزان هەبێو بە بێ عوزرێکی شەرعی –بە ڕقەکاری– بەڕۆژوو نەبێ، ئەوە لە بەندیخانەدا بەند دەکرێو خواردنو خواردنەوەشی لە ڕۆژێدا لێقەدەغە دەکرێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

(يَجِبُ صَوْمُ رَمَضَانَ) ڕۆژووی ڕەمەزان واجب دەبێ (بِإِكْمَالِ شَعْبَانَ ثَلاَثِينَ) بە تەواوکردنی سی ڕۆژی مانگی شەعبان (أَوْ رُؤْيَةِ الْهِلاَلِ) یان بە دیتنی مانگی یەکشەوەی ڕەمەزان لە دوای ڕۆژ ئاوابوونی بیستو نۆی شەعبان، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلاَثِينَ﴾ رواه الشيخان وأصحاب السنن بألفاظ متقاربة، کە مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانتان دیت بەڕۆژوو بن، کە مانگی یەکشەوەی شەشەڵانتان دیت بیکەنە جەژن، جا ئەگەر هەور بوو و مانگ نەدیترا، سی ڕۆژی شەعبانو سی ڕۆژی ڕەمەزان تەواو بکەن.

(وَثُبُوتُ رُؤْيَتِهِ) ئیسباتبوونی دیتنی مانگی یەکشەوەی ڕەمەزان بۆ ئەو کەسانەی بەخۆیان نەیاندیتوە (بِعَدْلٍ) بە شاهیدی دادپەروەرێك دەبێ، کە لە لای (قازی) شاهیدی بداو بڵێ: (**شاهیدی دەدەم: من مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانی ئەم ساڵم دیتوە**).

ئینجا (قازی)ش بڵێ: (بۆم ئیسبات بوو، یان بڵێ: بڕیارم دا: سبەینێ ببێتە ڕەمەزان). واتە: بەم بڕیارە ڕۆژووی ڕەمەزان لە سەر خەڵکیتریش واجب دەبێ، کە بەخۆیان مانگیان نەدیتوە ﴿ عَنْ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَخْبَرْتُ رَسُولَ اللهِﷺ: أَنِّي رَأَيْتُ الْهِلاَلَ فَصَامَ وَأَمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ ﴾ حديث صحيح رواه ابوداود وغيره، بە پێغەمبەرمﷺ ڕاگەیاند: من مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانم دیتوە، جا پێغەمبەرﷺ بەڕۆژوو بوو و فەرمانیشیدا خەڵك بەڕۆژوو بێ. (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (عَدْلاَنِ) پێویستە دوو دادپەروەر شاهیدی بدەن.

(وَشَرْطُ الْوَاحِدِ) مەرجی یەك دادپەروەر کە شاهیدیی لێوەردەگیرێ ئەمەیە (صِفَةُ الْعُدُولِ) سیفەتی دادپەروەرانی لێبێتەجێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (لاَ عَبْدٍ وَامْرَأَةٍ) نەك سیفەتی کۆیلەو ئافرەت، کەواتە: ئەو دووانە شاهیدی مانگ دیتنیان لێوەرناگیرێ، هەروەك لە پیاوی (فاسق)ش وەرناگیرێ.

وَإِذَا صُمْنَا بِعَدْلٍ وَلَمْ نَرَ الْهِلَالَ بَعْدَ ثَلَاثِينَ أَفْطَرْنَا فِي الأَصَحِّ وَإِنْ كَانَتِ السَّمَاءُ مُصْحِيَةً،

(وَإِذَا صُمْنَا بِعَدْلٍ) هەر کاتێك بە شاهیدیی دادپەروەرێك بەڕۆژوو بوین (وَلَمْ نَرَ الْهِلَالَ بَعْدَ ثَلَاثِينَ) بەڵام لە دوای تەواوبوونی سی ڕۆژی ڕەمەزان مانگی یەکشەوەی شەشەڵانمان نەدیت (أَفْطَرْنَا) واجبە: بکەینە جەژن، واتە: هیچیتر بەڕۆژوو نەبین (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَإِنْ كَانَتِ السَّمَاءُ مُصْحِيَةً) هەرچەند ئاسمانیش ساماڵ بێ‌و هەور نەبێ، چونکە بە بەڵگەیەکی شەرعی ژمارەمان تەواو کردوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: بە بەڵگە حەدیسەکەی﴿صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ﴾ی‌رابردوو، هەر کەسێك بە تەنها مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانی دیت، واجبە: بەڕۆژوو بێ، هەروەهاش ئەگەر بە تەنها مانگی یەکشەوەی شەشەڵان ببینێ، واجبە: بکاتە جەژن، بەڵام بە پەنهانی؟ تاکو تۆمەتی پێ‌نەکرێ‌و سزا نەدرێ، ئیتر جیاوازی نیە: لە لای (قازی) شاهیدی لێوەربگیرێ، یان نا، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە، هەروەها هەر کەسێکیش باوەڕ بە یەکێکیتر بکا: کە مانگی دیتوە، واجبە: ئەویش بەڕۆژوو ببێ، هەرچەند مانگ بینەکەش ئافرەت بێ، یان کۆیلە بێ، یان فاسق بێ‌و لە لای قازیش شاهێدی لێوەرنەگیرابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر لە شەوی سی‌ی‌شەعبان مانگ نەدیترلو سبەینێ بەڕۆژوو نەبو، ئینجا –بە ڕۆژ– ئیسبات بوو: کە مانگی ڕەمەزان دیترلوە، واجبە: ئەو ڕۆژووە قەزا بکرێتەوە، هەروەها واجبە: تا ڕۆژ ئاوا دەبێ –لە بەر ڕێزلێنانی ڕەمەزان– (إمساك) بکا، واتە: خۆی قەدەغە بکا لە خواردن‌و خواردنەوەو دژەکانی‌تری ڕۆژوو، جیاوازی نیە خواردەمەنی‌ی خواردبێ، یان نا، جا بەم (إمساك)کردنە خێری دەگاتێ، بەڵام بۆی نابێتە ڕۆژوو، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

هەروەهاش ئەگەر ڕۆژی سی‌ی ڕەمەزان ئیسبات بوو: مانگ دیترلوە، واجبە: ڕۆژوو بشکێنێ ﴿عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ اخْتَلَفَ النَّاسُ فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ فَقَدِمَ أَعْرَابِيَّانِ فَشَهِدَا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ بِاللهِ: لَأَهَلَّا الْهِلَالَ أَمْسِ عَشِيَّةً، فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ النَّاسَ: أَنْ يُفْطِرُوا وَأَنْ يَغْدُوا إِلَى مُصَلَّاهُمْ﴾ رواه‌أبوداود واحمد بسندصحيح، لە ڕۆژی سی‌ی‌ڕەمەزان دوو کەس لە دەرەوەی (مدینة)وە هاتن لە لای پێغەمبەرﷺ شاهیدییان دا: کە دوێنێ شەو مانگی‌یەکشەوەیان دیتوە، جا پێغەمبەرﷺ فەرمانی‌دا: ڕۆژوو بشکێنن‌و سبەینێ وەرنە نوێژی‌جەژن.

سێیەم: مەرجە: مانگی یەکشەوە لە دوای ڕۆژ ئاوابوونەوە بدیترێ، واتە: ئەگەر بە ڕۆژ بدیترێ هیچ بڕیارێکی پێ نادرێ: نە بۆ ڕەمەزان‌و نە بۆ جەژن، نە لە ڕابردوو و نە لە

وَإِذَا رُؤِيَ بِبَلَدٍ لَزِمَ حُكْمُهُ الْبَلَدَالْقَرِيبَ دُونَ الْبَعِيدِ فِي‌الأَصَحِّ، وَالْبَعِيدُ مَسَافَةُالْقَصْرِ، وَقِيلَ بِاخْتِلاَفِ الْمَطَالِعِ، قُلْتُ: هَذَا أَصَحُّ وَاللهُ أَعْلَمُ.

داهاتوودا، هەروەها مانگ ئیسبات نابێ بە حیسابی حیسابکەران‌و ئەستێرەناسان، چونکە پێغەمبەرﷺ ووشەی (رُؤْيَة)، واتە: دیتنی فەرمووە، هەروەها –جگە لە مانگی‌ڕەمەزان– یەکشەوەی مانگەکانی‌تر بە تەنها یەك دادپەروەر ئیسبات نابێ، بەڵکو پێویستی بە دوو دادپەروەر هەیە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَإِذَا رُؤِيَ بِبَلَدٍ) هەر کاتێك مانگی‌یەکشەوە لە شوێنێك دیترا (لَزِمَ حُكْمُهُ الْبَلَدَالْقَرِيبَ) بڕیاری دیتنی ئەم شوێنە واجب دەبێ: لە سەر گشت شوێنێکی نزیکی ئەم شوێنە، واتە: بۆ ڕەمەزان‌و بۆ جەژن لە سەر دانیشتووانی نزیك واجب دەبێ بە دیتنی ئەو شوێنە ڕەفتار بکەن (دُونَ الْبَعِيدِ) بەلام لە سەر شوێنی دوور واجب نابێ (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە هەروەك کاتی ڕۆژهەلاتن‌و ئاوابوون‌و کاتی نوێژەکانیان لێك جیاوازن، ئەوهاش دەگونجێ سەرەتای مانگەکانیشیان لێك جیاواز بێ.

(وَالْبَعِيدُ) شوێنی دوور (مَسَافَةُالْقَصْرِ) ئەندازەی سەفەری نوێژ کورتکردنەوەیە: کە هەشتا کیلۆمترو بە سەرەوەترە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکدا (بِاخْتِلاَفِ الْمَطَالِعِ) دووری بەگوێرەی جیاوازی هەلاتن‌و ئاوابوونی ڕۆژو مانگ‌و ئەستێرەکانە: وەك (حجاز)و (عراق)، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (قُلْتُ) ئیمامی (النووي) دەفەرموێ (هَذَا) ئەم فەرموودەیەی‌دووەم (أَصَحُّ) ڕاستترە (وَاللهُ أَعْلَمُ) بە بەڵگەی ئەم حەدیسە:

﴿عَنْ كُرَيْبٍ ﷺ: قَدِمْتُ الشَّامَ فَرَأَيْتُ الْهِلاَلَ لَيْلَةَالْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَسَأَلَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما؟ فَقُلْتُ: رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَالْجُمُعَةِ وَصَامَ النَّاسُ وَصَامَ مُعَاوِيَةُ ﷺ. فَقَالَ: لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَالسَّبْتِ فَلاَ نَزَالُ نَصُومُ حَتَّى نُكْمِلَ ثَلاَثِينَ أَوْ نَرَاهُ. فَقُلْتُ: أَوَلاَ تَكْتَفِي بِرُؤْيَةِ مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟ قَالَ: لاَ، هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ﴾رواه مسلم وأصحاب السنن، (کريب) فەرمووی: چوومە (شام) لەوێ لە شەوی‌هەینی مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانمان دیت، کە گەڕامەوە (مدينة)ی پیرۆز، (ابن عباس) پرسیاری لێکردم؟ منیش گووتم: شەوی هەینی مانگمان دیت‌و (معاوية)و خەڵکەکەش بەڕۆژوو بون. (ابْن عباس) فەرمووی: بەلام ئێمە لە شەوی شەممە مانگمان دیت، بۆیێ هەر بەڕۆژوو دەبین تا سی ڕۆژ تەولو دەکەین، یان بە خۆمان مانگی شەشەلان دەبینین. منیش گووتم: چۆن دیتنی(معاوية)و بەڕۆژووبوونەکەی بەس نیە؟ فەرمووی: نا، پێغەمبەرﷺ ئەوها فەرمانی پێ‌کردوین. واتە: چونکە (شام)و (مدينة) لە ڕۆژهەلاتن‌و ئاوابووندا لێك جیاوازن، بۆیێ بڕیاری دیتنی مانگ لە (شام)، لە سەر (مدينة) واجب نابێ.

....

﴿ ئاگـــاداری ﴾ یەکـەم: مەبەسـت بـە (إخْـتِلاف المَطـالِع)، واتـە: جیـاوازی هـەڵاتن‌و ئاوابوونەکە، ئەوەیە: جیاوازی نێوان ڕۆژئـاوابوونی ئـەم شـوێنەو ئـەو شـوێنە، لـە هەشـت (دَرَجَة)، واتە: سی‌ودوو دەقیقە زیاتر بێ، چونکە ئەگەر سی‌ودوو دەقیقـە بـێ، یـان کـەمتر بێ، بە جیاوازی دانانرێ، هەروەك لە (بغیةالمسترشدین)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا هەر کاتێك جیاوازیەکە هەبو: ئەگەر مانگ لە شـوێنێکی ڕۆژ هـەڵات بـدیترێ، پێویسـتە: لە شوێنەکەی ڕۆژئاواش بدیترێ، بەڵام بە پێچـەوانەوە نابـێ، چـونکە لـە لای ڕۆژهەڵاتـەوە زووتر شەو دادێ-کەواتە: مـانگ فریـا ناکـەوێ خـۆی بـۆ دیـتن ئامـادە بکـا- هـەروەك لـە حەدیسەکەی ڕابردوودا (مدینة) دەکەوێتـە ڕۆژهـەڵاتی(شـام)و، لـە زۆریـەی سەرچـاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: جگە لە مەزهەبی(شافعي) سێ مـەزهەبـەکانی‌تر: ئـەو جیاوازیـەی‌ڕابردوو ڕەچـاو ناکـەن، واتـە: لـە هـەر شـوێنێك مـانگی یەکشـەوە بـدیترێ، بڕیارەکـەی لـە سـەر گشـت موسڵمانانی‌تر واجب دەبێ، هەروەك لـە (المجمـوع)و (مجمـع الأنهـر)و (میـزان الشـعراني)دا ڕوون کراوەتەوە.

کـەوابو: ئەگـەر لـە حاڵـەتی جیـاوازی‌ڕابردوودا (قـازی) بـە مەزهـەبێکی‌تر-وەکـو (حنفـي)- بڕیاری‌دا: ببێتە ڕەمەزان، ئەو کاتە هەر کەسێك لەژێر دەسەڵاتی ئـەو (قـازی)یـەدا بـێ، واجبـە: گوێڕایەڵی بڕیارەکەی ببێ‌و بەڕۆژوو ببێ، هەرچـەند ئـەو کەسـانە مەزهـەبیان (شـافعی)ش بـێ، هەروەك لە فەرموودەی (المجمـوع) وەردەگـیرێ، کەواتـە: هەرکەسـێك بـەڕۆژوو نـەبێ، واجبـە: ڕۆژووەکە قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام ئەگـەر لـە ژێـر دەسـەڵاتی ئـەو (قـازی)یـەدا نـەبون، ئـەو کاتـە لـە سـەریان واجب نابـێ، چـونکە (قـازی) تـەنها لـە شوێنی‌دەسـەڵاتی‌خۆی‌دا بڕیـاری جێبـەجێ دەکـرێ‌و لـە شوێنەکانی‌دەرەوەی دەسەڵاتی خۆی‌دا جێبەجێ ناکرێ، هـەروەك لـە (بغیةالمسترشـدین)و لـە زۆریەی سەرچاوەکانیش لە باسی (قازی)دا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: هەوڵدانی دیتنی‌مانگی یەکشەوە (فَرْضُ الْكِفایَة)یە، جا ئەگـەر شـوێنێك (قـازی)ی لێنەبو، پیاوماقوڵانی‌شوێنەکە یەکێك دەکەنە (حَكَم) بۆ ئـەوەی لـەجیاتی(قـازی) شـاهیدی مانگ دیتن وەربگرێ، یان بە ڕێگەیەکی شەرعی بڕیار بدلو بکاتـە ڕەمـەزان، چـونکە ئەگـەر لە شوێنێکی‌نزیکیش مـانگ بـدیترێ، پێویسـتە: دوو شـاهید لـەوێوە بێن‌و لێـرە شـاهیدی بدەن، کەواتە: ئەگەر کەسێکی وەهـا نـەبێ: شـاهیدیەکە وەربگـرێ، یـان هـەبێ، بـەڵام بـە ڕقەکاری شاهیدیەکەی وەرنەگرت، ئەو کاتە دیـتنی مـانگ بـۆ ئـەم شـوێنە ئیسـبات نابـێ، مەگەر کەسێك باوەڕ بە هەواڵدەرەکە بکا، ئەو کاتە لـە سـەر ئـەوی واجـب دەبـێ بـەڕۆژوو ببێ، هەروەك لە (تحفة)دا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

وَإِذَا لَمْ نُوجِبْ عَلَىالْبَلَدالآخَرِ فَسَافَرَ إِلَيْه مِنْ بَلَدالرُّؤْيَة فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُوَافِقُهُمْ فِىالصَّــوْمِ آخِراً، وَمَنْ سَافَرَ مِنَ الْبَلَدالآخَرِ إِلَى بَلَدالرُّؤْيَة عَيَّدَ مَعَهُمْ وَقَضَى يَوْماً، وَمَــنْ أَصْــبَحَ مُعَيِّداً فَسَارَتْ سَفِينَتُهُ إِلَى بَلْدَة بَعِيدَة أَهْلُهَا صِيَامٌ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُمْسِكُ بَقِيَّةَ الْيَوْمِ.

(وَإِذَا لَمْ نُوجِبْ) هەر كاتێك –بە شەرع– ڕۆژوو واجب نەكەین (عَلَىالْبَلَدِ الآخَرِ) لە سەر شوێنەكەیتر؟ چونكە ڕۆژ هەڵاتن‌و ئاوابوونی جیاواز بوو و مانگیش لەوێ نەدیترابو (فَسَافَرَ إِلَيْه مِنْ بَلَدالرُّؤْيَة) جا لەو شوێنەوە: كە مانگی لێدیتراوە، یەكێك بە سەفەر چووە ئەوێ (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يُوَافِقُهُمْ فِىالصَّوْمِ آخِراً) واجبە: لە كۆتایی ڕەمەزاندا لەگەڵ ئەوان بەڕۆژوو ببێ، هەرچەند بە بڕیاری دیتنی شوێنەكەیخۆی سی ڕۆژیشی تەواو كردبن، چونكە بەو سەفەرە بووەتە دانیشتوویكی ئەو شوێنە.

بەڵام ئەگەر شوێنەكەیتریش بە شەرع ڕۆژوویان لە سەر واجب بوو؟ چونكە ڕۆژ هەڵاتن‌و ئاوابوونیان وەكو یەكتری بوو، لەو حاڵەتەدا هەر كاتێك ڕێبوارەكە سی ڕۆژی خۆی تەواو كرد، واجبە: بە پەنهانی بیكاتە جەژن، ئینجا ئەگەر دانیشتووانی شوێنەكەش بە شاهیدی ڕێبوارەكە، یان بە ڕێگەیەكیتر بۆیان ئیسبات بوبێ: كە لە شوێنە نزیكەكە مانگ دیتراوە، واجبە: ئەوانیش بكەنە جەژن‌و ڕۆژووی یەكەمیش قەزا بكەنەوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

بەڵام ئەگەر ڕێبوارەكە لە ڕۆژی یەكەمی ڕەمەزاندا بچێتە شوێنەكە، ئەو كاتە نابێ ڕۆژووەكەی بشكێنێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَمَنْ سَافَرَ مِنْ الْبَلَدالآخَرِ) هەر كەسێك لەو شوێنەوە: كە مانگی لێنەدیتراوە، بە سەفەر بچێ (إِلَى بَلَدالرُّؤْيَة) بۆ ئەو شارەی مانگی لێدیتراوە (عَيَّدَ مَعَهُمْ) واجبە: لەگەڵ ئەواندا بكاتە جەژن‌و (وَقَضَى يَوْماً) هەم واجبە: ڕۆژوویكیش قەزا بكاتەوە، ئەگەر بیست‌و هەشت ڕۆژووی گرتبێ، بەڵام ئەگەر بیست‌و نۆی گرتبێ، قەزا كردنەوەی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَمَنْ أَصْبَحَ مُعَيِّداً) هەر كەسێك بە ڕێگەیەكی شەرعی لە شوێنیخۆی كردیە جەژن (فَسَارَتْ سَفِينَتُهُ إِلَى بَلْدَة بَعِيدَة) ئینجا بە هۆی كەشتی، یان فڕۆكە بە سەفەر چووە شوێنێكی دوور: كە (أَهْلُهَا صِيَامٌ) دانیشتووانی شوێنەكە بەڕۆژوو بون (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يُمْسِكُ بَقِيَّةَالْيَوْمِ) واجبە: ئەویش تا ڕۆژ ئاوا دەبێ (إمساك) بكا، چونكە بووەتە دانیشتووی شوێنەكەو هەم واجبە: ڕێز لە ڕەمەزان بنێ.

﴿ **پاشكۆ** ﴾ پێغەمبەرﷺ هەر كاتێك مانگی یەكشەوەی دەدیت، دەیفەرموو: ﴿اللّهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُمَّ أَهِلَّهُ عَلَيْنَا بِالأَمْنِ وَالإِيمَانِ وَالسَّلاَمَةِ وَالإِسْلاَمِ وَالتَّوْفِيقِ لِمَا تُحِبُّهُ وَتَرْضَى، رَبُّنَا وَرَبُّكَ اللهُ﴾ رواه الدارمي وحسنه الترمذي من طريق آخر.

﴿ فَصْلٌ: له باسی نیەتی ڕۆژوو ﴾

(اَلنِّيَّةُ) نیەتهێنان (شَرْطٌ لِلصَّوْمِ) مەرجە: بۆ دروستبوونی ڕۆژوو، جیاوازی ڕۆژووی واجبو سوننەت نیە، هەم جیاوازی گەورەو منداڵیش نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویٚ: ﴿إِنَّمَاالأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ﴾ رواه الشيخان، هەر كردەوەیەكی خوا پەرستی بیٚ بە نیەتەوە نەبیٚ دانامەزریٚ. كەوابو: خواردنی پاشیٚو بە بەر نیەتهێنان ناكەویٚ، ئەگەر لەو كاتدا ڕۆژووی بە سەر دڵدا نەییٚ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَيُشْتَرَطُ لِفَرْضِهِ) بە مەرج دادەندریٚ بۆ نیەتی ڕۆژووی واجب (التَّبْيِيتُ) نیەتەكە بە شەو بهێندریٚ، واتە: لە نێوان ڕۆژئاوابوونو دەركەوتنی بەیاندا، جیاوازی نیە ڕۆژووەكە: ڕەمەزان بیٚ، نەزر بیٚ، كەففارەت بیٚ، ئەدا بیٚ، یان قەزا بیٚ، ڕۆژووگرەكەش: گەورە بیٚ، یان منداڵ بیٚ، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویٚ: ﴿مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلاَ صِيَامَ لَهُ﴾ رواه أصحاب السنن بإسناد صحيح، هەر كەسێك لە پێش دەركەوتنیبەیان نیەتی ڕۆژوو نەهێنیٚ، ڕۆژووی دروست نابیٚ.

﴿ **ئاگاداری** ﴾ بۆ هەر ڕۆژێك واجبە: نیەتێكی سەربەخۆ -بە شەو- بهێندریٚ، ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: بۆ ڕۆژووی ڕەمەزانو بۆ نەزری دیاركراو، هەم بە شەو و هەم بە ڕۆژیش تا پێش كاتی نیوەڕۆ دروستە: نیەت بێنیٚ، بەڵام بۆ نەزرەكانیترو بۆ كەففارەتەكانو بۆقەزاكردنەوەی ڕەمەزان -وەكو مەزهەبی شافیعی- واجبە: بە شەویٚ نیەت بێنیٚ: هەروەك لە (المجموع)و كتێبەكانی(حنفي)دا ڕوون كراوەتەوە.

كەوابو: ئەگەر لە ڕەمەزاندا كەسێك -بە شەویٚ- نیەتی لە بیر چوو، بۆی دروستە: خۆی (تقلید)ی ئیمامی(حنفي) بكاو پێش كاتی نیوەڕۆ نیەتی ڕۆژوو بێنیٚ، ڕۆژووەكەی دروست دەبیٚ.

هەروەها لە مەزهەبی ئیمام(مالك)دا دروستە: لە شەوی یەكەمی ڕەمەزاندا نیەتی هەموو ڕەمەزان بێنیٚ، جا ئەگەر هەموو شەوێكیش نیەت نەهێنیٚ، ڕۆژووەكانی دروست دەبن، بەو مەرجەی بە دوای یەكتریدا بەڕۆژوو بیٚ، واتە: ئەگەر ڕۆژێك بەڕۆژوو نەبیٚ، واجبە: بۆ ئەو ڕۆژانەی ماون، نیەتەكەی نوێ بكاتەوە، هەروەها ڕۆژووەكانیتری

وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ النِّصْفُ الآخِرُ مِنَ اللَّيْلِ، وَأَنَّهُ لاَ يَضُرُّ الأَكْلُ وَالْجِمَاعُ بَعْدَهَا، وَأَنَّهُ لاَ يَجِبُ التَّجْدِيدُ إِذَا نَامَ ثُمَّ تَنَبَّهَ، وَيَصِحُّ النَّفْلُ بِنِيَّةٍ قَبْلَ الزَّوَالِ وَكَذَا بَعْدَهُ فِي قَوْلٍ، وَالصَّحِيحُ اشْتِرَاطُ حُصُولِ شَرْطِ الصَّوْمِ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ،

کەففارەتەکانیش: کە واجبە بە دوای یەکتریدا بن، ئەوانیش-وەکو رەمەزان- دروستە: لە شەوی یەکەمی دەست پێکردنیان نیەتی بەرۆژووبوونی هەردوو مانگەکە بێنێ، هەروەك لە (شرح الموطأ)دا روون کراوەتەوە.

جا ئەگەر یەکێك بیەوێ لەو نیەتهێنانەدا (تقلید)ی ئیمام(مالك) بکا، پێویستە تێبینی بکا: لە مەزهەبی ئیمام(مالك)دا: ئەگەر کل دەچاوی خۆی بکاو ئاسەواری بگاتە ناو گەرووی، یان بە هۆی دەستبازیو ماچ کردن (مَذي)ی بێتە دەرەوە، رۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، لە (فتح المعين)و (الشرواني)دا ئەو (تقليد)کردنەیان بە پێویست داناوە.

(وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی راست: (أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی نیەت بە مەرج دانانرێ (النِّصْفُ الآخِرُ مِنَ اللَّيْلِ) لە نیوەی ئاخیری شەودا نیەتی رۆژوو بێنێ، بەڵکو هەر لە سەرەتای شەوەوە دروستە (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی راست (لاَ يَضُرُّ الأَكْلُ وَالْجِمَاعُ) زیان لە رۆژوو نادا: خواردنو جیماع کردنو دژەکانیتری رۆژوو، بە شەو روو بدەن (بَعْدَهَا) لە دوای نیەتهێنان (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی راست (لاَ يَجِبُ التَّجْدِيدُ) واجب نیە: نیەتەکەی نوێ بکاتەوە (إِذَا نَامَ) هەر کاتێك بە شەو لە دوای نیەتهێنان خەوتو (ثُمَّ تَنَبَّهَ) ئینجا لە خەو هەڵسا، چونکە نووستن دژایەتی لەگەڵ رۆژوودا نیە.

بەڵام ئەگەر بە شەو لە دوای نیەتهێنان کافر بوو، واتە: کوفرێکی کرد، ئینجا بووەوە موسڵمان، واجبە: دووبارە نیەتی رۆژوو بێنێتەوە، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَصِحُّ النَّفْلُ) رۆژووی سوننەت دروستە: (بِنِيَّةٍ قَبْلَ الزَّوَالِ) بە نیەتهێنانێك: کە لە پێش کاتی نیوەرۆدا بهێنرێ، لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَكَذَا بَعْدَهُ) هەروەها دروستە: لە دوای کاتی نیوەرۆش نیەتەکە بێنێ (فِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا، بەڵام هەر بە یەکەمەکەی بەهێزتر رەفتار دەکرێ.

(وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی راست بۆ دروستبوونی نیەتەکە (اشْتِرَاطُ حُصُولِ شَرْطِ الصَّوْمِ) بە مەرج دادەنرێ: مەرجی رۆژوو لە مرۆڤەکەدا بێتەجێ (مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ) لە سەرەتای رۆژەوە-واتە: لە دەرکەوتنیبەیانەوە- هیچ دژێکی رۆژووی لێ روو نەدابێ، کەواتە: ئەگەر پێش نیەتهێنانەکە: کافر بوبێ، یان جیماعی کردبێ، یان شێت بوبێ، یان لە حەیز، یان

وَيَجِبُ التَّعْيِينُ فِي الْفَرْضِ، وكَمَالُهُ فِي رَمَضانَ: أَنْ يَنْوِيَ صَوْمَ غَدٍ عَنْ أَدَاءِ فَرْضِ رَمَضَانِ هَذِهِ السَّنَةِ لِلَّهِ تَعَالَى.

له نیفاسدا بوبێ، یان شتێکی خواردبێ، یان خواردبێتیەوە، ئەوە ڕۆژووەکەی دروست نابێ، ئەگەر نا: دروست دەبێ‌و لە سەرەتای ڕۆژەکەوەش خێری ڕۆژووەکەی بۆ دەنووسرێ، بەڵگەش ئەم حەدیسەیە: ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ: هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟ قُلْنَا: لاَ، قَالَ: فَإِنِّي إِذاً صَائِمٌ﴾رواه مسلم وأصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ ڕۆژێك هاتە ماڵەوەو فەرمووی: چیتان هەیە بیخۆم؟ گوتمان: نا. فەرمووی: کەوابو: من ئەم ڕۆ بەڕۆژوومە، واتە: بەڕۆژوو دەبم.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: واجبە: نیەتی ڕۆژوو بە دڵ بهێندرێ، بە تەنها زوبان دروست نابێ، بەڵام سوننەتە: بە دڵ‌و بە زوبان نیەتی ڕۆژوو بێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، واتە: بە بەڵگەی﴿ فَإِنِّي إِذاً صَائِمٌ ﴾ی‌ڕابردوو.

(وَيَجِبُ التَّعْيِينُ فِي الْفَرْضِ) لە نیەتی ڕۆژی واجبدا واجبە: ڕۆژووەکە دیاری بکا: وەك هەموو شەوێك نیەت بێنێ: سبەینێ بەڕۆژوو دەبم لە ڕۆژووی ڕەمەزان، یان لە ڕۆژووی نەزرەکەم، یان لە ڕۆژووی کەففارەتەکەم. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِىءٍ مَا نَوَى﴾رواه الشيخان، هەر مرۆڤێك تەنها خێری ئەو کردەوەیەی بۆ دەنووسرێ: کە نیەتی بۆ هێناوە.

ئینجا بزانە: لە نیەتی ڕۆژووی سوننەتدا، واجب نیە: ڕۆژووەکە دیاری بکا، بەڵکو ئەوەندە بەسە نیەت بێنێ: (بەڕۆژوو دەبم)، هەروەها ئەگەر دەیزانی ڕۆژوویێکی واجبی لە سەرە، بەڵام نەیدەزانی: ئایا هی ڕەمەزانە، یان نەزرە، یان کەففارەتە، ئەو کاتەش ئەوەندە بەسە: نیەت بێنێ: (سبەینێ بەڕۆژوو دەبم لە ڕۆژوویێکی واجب)، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر قەزای دوو ڕەمەزانی لە سەر بون، یان دوو جۆرە نەزر، یان دوو کەففارەتی لە سەر بون، ئەو کاتەش واجب نیە: ڕەمەزانەکە، یان نەزرەکە، یان کەففارەتەکە دیاری بکا، بەڵکو ئەوەندە بەسە: (نیەتمە سبەینێ بەڕۆژوو دەبم لە قەزای ڕەمەزانم)، یان (لە نەزرم)، یان (لە کەففارەتم). جا ئەگەر دیاریی کردن‌و بە هەڵەدا چوو، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی دروست نابێ، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وكَمَالُهُ) تەواوی دیارکردن (فِي رَمَضانَ) لە نیەتی ڕۆژووی ڕەمەزاندا (أَنْ يَنْوِيَ) ئەوەیە بە دڵ نیەت بێنێ: (صَوْمَ غَدٍ عَنْ أَدَاءِ فَرْضِ رَمَضَانِ هَذِهِ السَّنَةِ للهِ تَعَالَى) سبەینێ بەڕۆژوو دەبم لە واجبی ڕەمەزانی ئەم ساڵ بە ئەدا بۆ خوای گەورە.

وَفِي الأَدَاءِ وَالْفَرْضِيَّةِ وَالإِضَافَةِ إِلَى اللهِ تَعَالَى الْخِلاَفُ الْمَذْكُورُ فِي الصَّلاَةِ، وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ تَعيينُ السَّنَةِ، وَلَوْ نَوَى لَيْلَةَ الثَّلاَثِينَ مِنْ شَعْبَانَ صَوْمَ غَدٍ عَنْ رَمَضَانَ إِنْ كَانَ مِنْهُ فَكَانَ مِنْهُ لَمْ يَقَعْ عَنْهُ إِلاَّ إِذَا اعْتَقَدَ كَوْنَهُ مِنْهُ بِقَوْلِ مَنْ يَثِقُ بِهِ: مِنْ عَبْدٍ أَوْ امْرَأَةٍ أَوْ صِبْيَانٍ رُشَدَاءَ، وَلَوْ نَوَى لَيْلَةَ الثَّلاَثِينَ مِنْ رَمَضَانَ صَوْمَ غَدٍ إِنْ كَانَ مِنْ رَمَضَانَ أَجْزَأَهُ إِنْ كَانَ مِنْهُ، وَلَوْ اشْتَبَهَ صَامَ شَهْراً بِالاجْتِهَادِ:

(وَفِي الأَدَاءِ) دەربارەی گوتنی بە ئەدا، هەم (وَالْفَرْضِيَّةِ) گوتنی واجب، هەم (وَالإِضَافَةِ إِلَى اللهِ تَعَالَى) گوتنی بۆ خوای گەورە، لە گوتنی هەرسێکیاندا (الْخِلاَفُ الْمَذْكُورُ فِي الصَّلاَةِ) ئەو فەرموودە جیاوازانە هەنە: کە لە نوێژدا ڕابران، کەواتە: لە نیەتی ڕەمەزاندا -لە سەر فەرموودەی ڕاستتر- واجب نیە بڵێ: بە ئەدا، لە واجب، بۆ خوای گەورە، بەڵکو هەرسێکیان سوننەتن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاست: (أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ تَعْيِينُ السَّنَةِ) بە مەرج دانانرێ: ساڵی ڕەمەزانەکە دیاری بکا، واتە: واجب نیە: بڵێ ڕەمەزانی ئەم ساڵ، یان ڕەمەزانی ئەو ساڵە.

ئینجا بزانە: مەرجە: نیەتەکە بە بڕواوەیی بێنێ، کەوابو: (فَلَوْ نَوَى لَيْلَةَ الثَّلاَثِينَ مِنْ شَعْبَانَ) ئەگەر لە شەوی سی‌یەمی شەعباندا نیەتی هێنا: (صَوْمَ غَدٍ عَنْ رَمَضَانَ إِنْ كَانَ مِنْهُ) سبەینێ لە ڕەمەزان بەڕۆژوو بم، ئەگەر ڕەمەزان بێ. ئینجا (فَكَانَ مِنْهُ) سبەینێ ڕەمەزان بوو (لَمْ يَقَعْ عَنْهُ) ئەم ڕۆژووە بە بەر ڕەمەزان ناکەوێ، چونکە بە بڕواوەیی نیەتەکەی نەهێناوە (إِلاَّ إِذَا اعْتَقَدَ كَوْنَهُ مِنْهُ) مەگەر باوەڕی وابێ: سبەینێ ڕەمەزانە (بِقَوْلِ مَنْ يَثِقُ بِهِ) بە گوتەی ئەو کەسەی باوەڕی پێ دەکا (مِنْ عَبْدٍ) لە کۆیلە (أَوْ امْرَأَةٍ) یان ئافرەت، یان پیاوی فاسق (أَوْ صِبْيَانٍ رُشَدَاءَ) یان منداڵانی تاقیکرایەوە بە ڕاستگۆیی، ئەو کاتە نیەتەکەی دروست دەبێ، ئەگەر سبەینێ ڕەمەزان بوو ڕۆژووەکەی بە بەر ڕەمەزان دەکەوێ.

ئەم جارە (وَلَوْ نَوَى لَيْلَةَ الثَّلاَثِينَ مِنْ رَمَضَانَ) ئەگەر لە شەوی سی‌یەمی ڕەمەزاندا نیەتی هێنا: (صَوْمَ غَدٍ إِنْ كَانَ مِنْ رَمَضَانَ) سبەینێ لە ڕەمەزان بەڕۆژوو بم، ئەگەر ڕەمەزان بێ (أَجْزَأَهُ) دروستەو بە بەر ڕەمەزان دەکەوێ (إِنْ كَانَ مِنْهُ) ئەگەر ڕەمەزان بێ، چونکە لێرەدا بنچینە ئەوەیە ڕەمەزان مابێ.

(وَلَوِ اشْتَبَهَ) ئەگەر مانگی ڕەمەزان شێورا: لە بەدیلگیراوێك، یان لە بەندکراوێك، یان لە هەر کەسێکی‌تری لەم جۆرە (صَامَ شَهْراً بِالاجْتِهَادِ) واجبە: بیر بکاتەوەو مانگێك بە (اجتهاد)ی خۆی بەڕۆژوو بێ، واتە: ئەگەر بە بێ (اجتهاد) بەڕۆژوو بێ، بە بەر ڕەمەزان ناکەوێ، هەرچەند ئاشکراش بێ: کە لە ڕەمەزاندا بەڕۆژوو بووە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا ئەم سەر لێشێواوە چوار حاڵەتی هەنە:

فَإِنْ وَافَقَ مَا بَعْدَ رَمَضَانَ أَجْزَأَهُ وَهُوَ قَضَاءٌ عَلَى الأَصَحِّ فَلَوْ نَقَصَ وَكَانَ رَمَضَانُ تَامًّا لَزِمَهُ يَوْمٌ آخَرُ، وَلَوْ غَلِطَ بِالتَّقْدِيمِ وَأَدْرَكَ رَمَضَانَ لَزِمَهُ صَوْمُهُ وَإِلاَّ فَالْجَدِيدُ وُجُوبُ الْقَضَاءِ،

حاڵەتی یەکەم: (فَإِنْ وَافَقَ مَا بَعْدَ رَمَضَانَ) ئەگەر ئەو مانگەی تێیدا بەڕۆژوو بووە، کەوتبێتە دوای ڕەمەزان (أَجْزَأَهُ) مانگەکەی هەموو دروست دەبێ (وَهُوَ قَضَاءٌ) ڕۆژووی ئەو مانگەی بۆ بە قەزایڕەمەزان دادەنرێ (عَلَى الأَصَحِّ) لە سەر فەرموودەی ڕاستتر، کەوابو: (فَلَوْ نَقَصَ) ئەگەر لە مانگەکەدا–بە کەمی– بیستو نۆ ڕۆژووی گرتبێو (وَكَانَ رَمَضَانُ تَامًّا) ڕەمەزانی ئەو ساڵەش سی ڕۆژ تەواو بوو (لَزِمَهُ يَوْمٌ آخَرُ) واجبە: ڕۆژوویکیتریش قەزا بکاتەوە، هەروەها ئەگەر لە مانگی شەشەڵان، یان لە مانگی قوربانیدا سی ڕۆژیش بەڕۆژوو بوبێو ڕەمەزانیش سیی تەواو بوبێ، واجبە: ڕۆژووەکانی جەژنو سێ ڕۆژەکانی دوای جەژنی قوربان قەزا بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

حاڵەتیدووەم: (وَلَوْ غَلِطَ بِالتَّقْدِيمِ) ئەگەر هەڵەی کردبێ: لە مانگێکی پێش ڕەمەزاندا بەڕۆژوو بوبێو (وَأَدْرَكَ رَمَضَانَ) بۆی ئاشکرا بوو هەڵەی کردوەو گەیشتە مانگی ڕەمەزان (لَزِمَهُ صَوْمُهُ) واجبە: لە ڕەمەزاندا بەڕۆژوو ببێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر نەگەیشتە ڕەمەزان، بەڵکو لە دوای ڕەمەزان هەڵەکەی ئاشکرا بوو (فَالْجَدِيدُ) بە فەرموودەی نوێ (وُجُوبُ الْقَضَاءِ) واجبە: هەموو ڕەمەزانەکە قەزا بکاتەوە، چونکە خواپەرستیەکەی لە پێش کاتی خۆیدا کردوە.

حاڵەتیسێیەم: ئاشکرا ببێ ئەو مانگەی تێیدا بەڕۆژوو بووە: ڕەمەزان بووە، ئەوە ڕۆژووەکانی دروستن.

حاڵەتیچوارەم: سەر لێشێوانەکەی بەردەوام بێو هیچی بۆ ئاشکرا نەبێ، ئەو کاتەش ڕۆژووەکانی دروست دەبنو قەزا کردنەوەی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر سەری لێشێوا نەیزانی کەینێ شەوەو کەینێ ڕۆژە؟ ئەو کاتەش واجبە بیر بکاتەوەو بەڕۆژوو ببێ، ئینجا ئەگەر بۆی ئاشکرا نەبو: ئایا لە شەوێدا بەڕۆژوو بووە، یان لە ڕۆژێدا؟ ئەوە قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، بەڵام ئەگەر بۆی ئاشکرا بوو لە شەوێدا بەڕۆژوو بووە، واجبە: قەزا بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

دووەم: جگە لە ڕۆژوویڕەمەزان هیچ ڕۆژوویکیتر لە ڕەمەزاندا دروست نابێ، کەواتە: ئەگەر نەخۆشێك، یان ڕێبوارێك، یان هەر کەسێکیتر لە ڕەمەزاندا نیەتی ڕۆژووی سوننەت، یان نەزر، یان کەففارەت، یان قەزایڕەمەزانێکیتر بێنێ، ئەو ڕۆژووانە هیچیان دروست نابنو بە بەر ڕۆژوویڕەمەزانەکەش ناکەون، هەروەك لە(المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

وَلَوْ نَوَتِ الْحَائِضُ صَوْمَ غَدٍ قَبْلَ انْقِطَاعِ دَمِهَا ثُمَّ انْقَطَعَ لَيْلاً صَحَّ إِنْ تَمَّ لَهَا فِي اللَّيْلِ أَكْثَرُ الْحَيْضِ، وَكَذَا قَدْرُ الْعَادَةِ فِي الأَصَحِّ.
(فَصْلٌ) شَرْطُ الصَّوْمِ اَلإِمْسَاكُ عَنِ الْجِمَاعِ

(وَلَوْ نَوَتِ الْحَائِضُ) ئەگەر ئافرەتی زەیسانی، یان حەیزدار-شەوێ-نیەتی هێنا (صَوْمَ غَدٍ) سبەینێ بەڕۆژوو بێ (قَبْلَ انْقِطَاعِ دَمِهَا) پێش ئەوەی خوێنی زەیسانی، یان حەیزی بوەستێ (ثُمَّ) ئینجا لە دوای نیەتهێنانەکە (انْقَطَعَ لَيْلاً) لە شەوێدا خوێنەکەی وەستا (صَحَّ) بەم نیەتە ڕۆژووەکەی دروستە (إِنْ تَمَّ لَهَا فِي اللَّيْلِ أَكْثَرُ الْحَيْضِ) بەو مەرجەی لە شەوێدا زۆرترینی ماوەی حەیزی بۆ تەواو بوبێ، واتە: پانزە ڕۆژو شەو (وَكَذَا) هەروەها ڕۆژووەکەی دروست دەبێ (قَدْرُ الْعَادَةِ) ئەگەر ئەندازەی عادەتی حەیزی خۆی لەو شەوەدا تەواو بوبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە لە هەردوو مەسەلەدا نیەتەکەی بە براوەیی هێناوە، کەوابو: ئەگەر لە پێش بەیاندا خوێنی بوەستێ‌و نیەتی نەهێنابێ، واجبە: یەکسەر نیەتی ڕۆژووی ڕەمەزان بێنێ، هەرچەند تا دوای بەیانیش خۆی نەشوا، هەروەك لە باسی حەیزدا ڕوونمان کردەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئەو شتانەی ڕۆژوو بەتاڵ دەکەن ﴾

یەکەم: جیماع کردن (شَرْطُ الصَّوْمِ) مەرجی دروستبوونی ڕۆژوو (اَلإِمْسَاكُ عَنِ الْجِمَاعِ) خۆقەدەغەکردنە: لە جیماع کردن، واتە: هەر کەسێك جیماع بکا، ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ‌و کەففارەتیشی دەکەوێتە سەر، بەو مەرجەی بە ویستی خۆی‌و بە قەسدی جیماعەکە بکاو بشزانێ جیماع کردن لە ڕۆژوودا حەرامە.

جا لەو بەتاڵبوونەشدا جیاوازی ئافرەت‌و پیاو نیەو جیاوازی نیە: ئاویان بێ، یان نا، هەم جیاوازی نیە: جیماعەکە بە حەڵاڵی بێ، یان بە حەرامی، لە کونی پێشەوەدا بێ، یان لە پشتەوەدا، لەگەڵ ئادەمیزاددا بێ، یان لەگەڵ ئاژەڵدا، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ﴾ بۆتان حەڵاڵ کراوە: لە شەوی‌ڕۆژووەکاندا جیماع لەگەڵ ژنەکانتان بکەن. واتە: بەڵام لە ڕۆژوودا هەر حەرامە، هەم بە بەڵگەی حەدیسەکەی داهاتووش لە کەففارەتدا.

بەڵام ئەگەر نەیدەزانی جیماع لە ڕۆژوودا حەرامە، چونکە تازە موسڵمان بوو، یان لە شوێنێکی دوور لە زانایان گەورە بوبوو، یان لە بیری چوو بێ: کە بەڕۆژووە، یان بە ویستی خۆی نەبێ: وەك بە زۆرلێکردن جیماعیان لەگەڵ کردبێ، یان لە خەودا جیماعیان لەگەڵ کردبێ، لەو حاڵەتانەدا ڕۆژوویان بەتاڵ نابێ، بەڵام ڕۆژووی بە ئاگایەکەو زۆردارەکە بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَالإِسْتِقَاءَة، وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ لَوْ تَيَقَّنَ أَنَّهُ لَمْ يَرْجِعْ شَيْءٌ إِلَى جَوْفِهِ بَطَلَ، وَإِنْ غَلَبَهُ الْقَيْءُ فَلاَ بَأْسَ، وَكَذَا لَوْ اقْتَلَعَ نُخَامَةً وَلَفَظَهَا فِي الأَصَحِّ، فَلَوْ نَزَلَتْ مِنْ دِمَاغِهِ وَحَصَلَتْ فِي حَدِّ الظَّاهِرِ مِنَ الْفَمِ فَلْيَقْطَعْهَا مِنْ مَجْرَاهَا وَلْيَمُجَّهَا فَإِنْ تَرَكَهَا مَعَ الْقُدْرَةِ فَوَصَلَتِ الْجَوْفَ أَفْطَرَ فِي الأَصَحِّ،

دووەم: خۆرشاندنەوە (وَالإِسْتِقَاءَة) هەروەها هەرجێکیتری دروستبوونی ڕۆژوو: خۆقەدەغەکردنە لە خۆرشاندنەوە (وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاست (أَنَّهُ لَوْ تَيَقَّنَ) ئەگەر بێگومانیش بزانێ (أَنَّهُ لَمْ يَرْجِعْ شَيْءٌ إِلَى جَوْفِهِ) لەو ڕشانەوەیە هیچی نەگەڕاوەتەوە بۆ ناوەوەی (بَطَلَ) ڕۆژووەکەی هەر بەتاڵ دەبێ، بەڵام (وَإِنْ غَلَبَهُ الْقَيْءُ) ئەگەر ڕشانەوە بە سەریدا زاڵ بوو، واتە: بە بێویستی خۆی ڕشاوە (فَلاَ بَأْسَ) ئەوە هیچ نیەو ڕۆژووەکەی بەتاڵ نابێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ وَهُوَ صَائِمٌ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ وَإِنْ اسْتَقَاءَ فَلْيَقْضِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، هەر کەسێك ڕشانەوەی بە سەردا زاڵ بوو قەزاکردنەوەی ڕۆژووەکەی لە سەر نیە، هەر کەسێکیش بە قەسدی خۆی بڕشێنێتەوە با ڕۆژووەکەی قەزا بکاتەوە.

(وَكَذَا) هەروەها ڕۆژووەکەی بەتاڵ نابێ (لَواقْتَلَعَ نُخَامَةً) ئەگەر مرۆڤەکە بە خۆی چڵمێك، یان بەڵغەمێکی هەڵکەندو (وَلَفَظَهَا) فڕێ‌ی‌دا دەرەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام ئەگەر چڵمەکە، یان بەڵغەمەکە بگاتە بۆشایی دەمی‌و توانای هەبێ فڕێی بداتە دەرەوە، لەگەڵ ئەوەشدا قوتی‌داوە، ئەوە ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ، بەڵام ئەگەر توانای فڕێدانی نەبو و بە خۆی ڕۆیشتە خوارەوە، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی بەتاڵ نابێ، جا مەبەستیش بە بۆشایی‌دەم: شوێنی دەرچوونی پیتی (ح)و بە سەرەوەترە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(فَلَوْ نَزَلَتْ مِنْ دِمَاغِهِ) ئەگەر چڵمەکە بەخۆی لە مێشکیەوە هاتە خوارەوەو (وَحَصَلَتْ فِي حَدِّالظَّاهِرِ مِنَ الْفَمِ) گەیشتە سنووری بۆشایی دەمی (فَلْيَقْطَعْهَا) با چڵمەکە بپچڕێنێ (مِنْ مَجْرَاهَا) لەو شوێنەوە کە لێیەوە دێ‌و (وَلْيَمُجَّهَا) با فڕێی بداتە دەرەوە (فَإِنْ تَرَكَهَا) جا ئەگەر فڕێی نەدا دەرەوە (مَعَ الْقُدْرَةِ) لەگەڵ ئەوەی توانای فڕێدانیشی هەبو (فَوَصَلَتِ الْجَوْفَ) بەخۆی ڕۆیشتە ناو بۆشایی (أَفْطَرَ فِي الأَصَحِّ) ڕۆژووی دەشکێ، لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە کەمتەرخەمی کردوە، بەڵام ئەگەر توانای فڕێدانی نەبو و بەخۆی ڕۆشتە خوارەوە، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی ناشکێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ئاگاداری﴾: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا: بە قوتدانەوەی چڵم‌و بەڵغەمی خۆی ڕۆژووی ناشکێ، هەروەك لە کتێبەکانی‌خۆیاندا فەرموویانە.

وَعَنْ وُصُولِ الْعَيْنِ إِلَى مَا يُسَمَّى جَوْفاً، وَقِيلَ يُشْتَرَطُ مَعَ هَذَا أَنْ يَكُونَ فِيه قُوَّةٌ تُحِيلُ الْغِذاءَ أَوِ الدَّواءَ، فَعَلَى الْوَجْهَيْنِ بَاطِنُ الدِّمَاغِ وَالْبَطْنِ وَالأَمْعَاءِ وَالْمَثَانَةِ مُفْطِرٌ بالإِسْتِعَاطِ أَوِ الأَكْلِ أَوِ الْحُقْنَةِ أَوِ الْوُصُولِ مِنْ جَائِفَةٍ أَوْ مَأْمُومَةٍ وَنَحْوِهِمَا،

سێیەم: تێنانی شتێکە دەناو بۆشاییەکانی لاشە (وَعَنْ وُصُولِ الْعَيْنِ) هەروەها مەرجێکیتری دروستبوونی ڕۆژوو، خۆقەدەغەکردنە: لە گەیاندنی شتێك کە لاشەی هەبێ (إِلَى مَا يُسَمَّى جَوْفاً) بۆ ناو بۆشایی لاشەی ڕۆژووگرەکە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ﴾ لە شەویڕۆژوودا شتی حەڵاڵ بخۆن و بخۆنەوە، تا تاریی و ڕۆنی بەیانی لێك جیا دەبنەوە، ئینجا لەو کاتەوە ڕۆژووەکەتان تەواو بکەن تا دەبێتە شەو.

ئیتر جیاوازی نیە: ئەو شتەی دەبیاتە بۆشایی: خواردەمەنی بێ، یان شتێکیتر بێ، زۆر بێ، یان کەم بێ: وەکو یەك دەنکی هەنجیر، شل بێ، یان پەیت بێ، پیس بێ، یان پاك بێ: تێیدا بمێنێتەوە، یان لێی بێتە دەرەوە: وەکو پەنجە، یان دارێك، یان شتێکیتر دەکونێکی لاشەی خۆی بنێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿وَبَالِغْ فِي الإِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِماً﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، لە دەستنوێژدا ئاو لە لووتت وەربکەو بەرەو سەرەوەش هەڵیمژە، مەگەر بەڕۆژوو بی. واتە: لە حاڵەتی ڕۆژوودا هەڵینەمژێ؟ چونکە دەچێتە ناو بۆشاییو ڕۆژووەکە دەشکێ.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (يُشْتَرَطُ مَعَ هَذَا) بە مەرج دادەنرێ لەگەڵ ئەوەش کە بۆشایی بێ: (أَنْ يَكُونَ فِيهِ قُوَّةٌ) ئەو بۆشاییەش هێزێکی وەهای تێدا بێ: کە (تُحِيلُ الْغِذاءَ أَوِ الدَّواءَ) ئاسەواری خواردن و خواردنەوە، یان دەرمان، بگوازێتەوە بۆ لاشەی مرۆڤ (فَعَلَى الْوَجْهَيْنِ) جا لە سەر هەردوو فەرموودەکەی بەهێزو بێهێز: (بَاطِنُ الدِّمَاغِ) ناو مێشکە سەرو (وَالْبَطْنِ) ناو زگو (وَالأَمْعَاءِ) ناو ڕیخۆڵەکانو (وَالْمَثَانَةِ) ناو میزدان (مُفْطِرٌ) هەر یەکەیان ڕۆژوو دەشکێنن: (بِالإِسْتِعَاطِ) بە تێکردن و هەڵمژینی شتێك: لە ڕێگەی لووتەوە بۆ ناو بۆشایی سەر (أَوِ الأَكْلِ) یان بە هۆی خواردن بۆ ناو زگ (أَوِ الْحُقْنَةِ) یان بە تێکردنی دەرمانێك: لە کونی پشتەوە بۆ ناو ڕیخۆڵە، یان لە پێشەوە بۆ ناو میزدانە (أَوِ الْوُصُولِ) یان شتەکە بگاتە بۆشایی (مِنْ جَائِفَةٍ) لە برینێکی دوودەرەوە: وەك زگی کون بوبێ و دەرمانی لە کونەکەوە تێبکرێ (أَوْ مَأْمُومَةٍ) یان لە برینێکی مێشکە سەر: وەك ئێسقانی سەری شکابێ و دەرمانەکە لە برینەکەوە بگاتە بۆشایی سەر (وَنَحْوِهِمَا) هەرچی وەك ئەو دوو برینەش بێ، کەوابو: ئەگەر بە خۆی، یان یەکێکیتر بە ئیزنی وی خەنجەرێك، یان شتێکیتری لێداو بگاتە بۆشاییەکی لاشەی، ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَالتَّقْطِيرُ فِي بَاطِنِ الأُذُنِ وَالإِحْلِيلِ مُفْطِرٌ فِي الأَصَحِّ، وَشَرْطُ الْوَاصِلِ كَوْنُــهُ مِــنْ مَنْفَــذٍ مَفْتُوحٍ، فَلاَ يَضُرُّ وُصُولُ الدُّهْنِ بِتَشَرُّبِ الْمَسَامِّ، وَلاَ الإِكْتِحَالُ وَإِنْ وَجَدَ طَعْمَهُ بِحَلْقِهِ،

(وَالتَّقْطِيرُ) تێکردنی دڵۆپــە دەرمــانو ئــاو و شــتیتر (فِــي بَـاطِنِ الأُذُنِ) دەنــاوەوەی گــوێو (وَالإِحْلِيـلِ) نــاو ئەنــدامی میزکردن (مُفْطِـرٌ) ڕۆژوو دەشکێنێ (فِيالأَصَحِّ) لــە فــەرموودەی ڕاستتردا، واتــە: هەرچــەند کونی گوێیــەکانیش نوودەرنینــەو ناگاتــە هــیچ بۆشاییەکیتر؟ چــونکە لــە فــەرموودەی ڕاســتتردا: مــەرج نیــە: بۆشــاییەکە هێــزی گوازتنــەوەی خــۆراكو دەرمانی هەبێ.

(وَشَرْطُ الْوَاصِلِ) مەرجی ئەو شتەی دەگاتە ناو بۆشـاییلەشو ڕۆژووش دەشـکێنێ، ئەوەیـە: (كَوْنُـهُ مِـنْ مَنْفَـذٍ مَفْتُـوحٍ) لـە کونێکی کـراوەڕا بڕواتـە نـاو بۆشـاییەکە، وەك ئـەو کونانـەی باسمان کردن، کەوابو: (فَلاَ يَضُرُّ) زیان لـە ڕۆژوو نـادا (وُصُـولُ الـدُّهْنِ بِتَشَـرُّبِ الْمَسَـامِّ) ڕۆن، یان دەرمان بگاتە ناو بۆشایی بە هۆی کونە ووردیلەکانی پیست، هـەروەك ئەگـەر ئاسـەواری ئاو–لە کاتی خۆشۆردن– بە کونە ووردیلەکاندا بڕواتە ناو بۆشایی، زیان نـادا ﴿عَــنْ بَعْــضِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ: لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ الْمَاءَ وَهُوَ صَــائِمٌ مِــنَ الْحَــرِّ أَوِ الْعَطَشِ﴾رواه ابوداود وغيره بسند صحيح، پێغەمبـەرم ﷺ بینی بـەڕۆژوو بـوو، لـە بـەر گەرما، یان لە تێنووەتی ئاوی بە سەری خۆی دادەکرد.

(وَلاَ الإِكْتِحَـالُ) هــەروەها کـل دەچـاو کـردن زیـان نـادا (وَإِنْ وَجَـدَ طَعْمَـهُ بِحَلْقِـهِ) هەرچـەند ڕەنگ، یان تامی کلەکەش لە گەرووی بێ، چونکە چاو کونی کراوەی نیـە، بـەڵکو لـە کونـە ووردیلەکانیدا دەڕواتـە نـاو گـەروو، بـەڵام لـە مەزهـەبی ئیمـام(مالك)دا ئەگـەر کـل بگاتـە گەروو، ڕۆژوو دەشکێنێ ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

﴿ ئـاگاداری ﴾ یەکەم: هەر ئـەو حەدیسـەش بەڵگەیـە: ئەگـەر دەرمـان، یـان خـوێن، یـان ئاویژیاندەر بـە هـۆی دەرزیشـرونقە لـە ڕێی پیسـتەوە، یـان لـە ڕێی دەمـارەوە دەنـاو لاشـەی مـرۆڤ بکـرێن، ڕۆژووی ناشـکێ، هـەروەك لـە (الأنـوار) وەردەگیرێ، واتـە: چـونکە ئەوانەش–وەکو ئاوی خۆشۆردن– لە کونێکی کرایەوەڕا ناچنـە نـاو بۆشـایی، ئاسـەواریش بە تەنها زیانی نیە.

دووەم: ئـەو دەرمانانـەی بـە هێـزی هـەوا دەخرێنـە نـاو بۆشـایی، ئـەوانیش ڕۆژوو بـەتاڵ دەکەن، بۆ وێنە–وەك (بَخاخ)– ئەو دەرمانانەی لـە نـاو قوتیەکدا لەگـەڵ هـەوا دادەگیرێو بە هێزی هەوایەکە دەردەچێو نەخۆشە پشوەتەنگەکان بـەکاری دێنن؟ چونکە دەرمانەکـە لاشەی هەیەو ئەگەر لە سەر دەستت ڕووی بکەی لاشەکەی ئاشکرا دەبێ، هـەروەك دوکـەڵی جگەرەش لە ناو قەلنەکەدا قیرەکەی ئاشـکرا دەبـێو هـەر بـە هـۆی ئـەو قـیرەش جگەرەکـە ڕۆژوو بەتاڵ دەکاتەوە، هەروەك لە (الشرواني)و(إعانة)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَكَوْنُهُ بِقَصْدٍ فَلَوْ وَصَلَ جَوْفَهُ ذُبَابٌ أَوْ بَعُوضَةٌ أَوْ غُبَارُ الطَّرِيقِ أَوْ غَرْبَلَةُ الدَّقِيقِ لَمْ يُفْطِرْ، وَلاَ يُفْطِرُ بِبَلْعِ رِيقِهِ مِنْ مَعْدِنِهِ، فَلَوْ خَرَجَ عَنِ الْفَمِ ثُمَّ رَدَّهُ وَابْتَلَعَهُ أَوْ بَلَّ خَيْطاً بِرِيقِهِ وَرَدَّهُ إِلَى فَمِهِ وَعَلَيْهِ رُطُوبَةٌ تَنْفَصِلُ أَوِ ابْتَلَعَ رِيقَهُ مَخْلُوطاً بِغَيْرِهِ أَوْ مُتَنَجِّساً أَفْطَرَ، وَلَوْ جَمَعَ رِيقَهُ فَابْتَلَعَهُ لَمْ يُفْطِرْ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ سَبَقَ مَاءُ الْمَضْمَضَةِ أَوِ الإِسْتِنْشَاقِ إِلَى جَوْفِهِ فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ إِنْ بَالَغَ

(وَكَوْنُهُ بِقَصْدٍ) هەروەها مەرجی ئەو شتەی دەچێتە بۆشایی‌و ڕۆژوو دەشکێنێ، ئەوەیە بە قەسدی بێ‌و بە حەزکردنی خۆی بێ، کەوابو: (فَلَوْ وَصَلَ جَوْفَهُ ذُبَابٌ) ئەگەر مێشێك چووە ناو گەرووی (أَوْ بَعُوضَةٌ) یان پێشولەیەك (أَوْ غُبَارُ الطَّرِيقِ) یان تۆزی ڕێگە (أَوْ غَرْبَلَةُ الدَّقِيقِ) یان تۆزی لە هێڵەنگدانی ئارد (لَمْ يُفْطِرْ) بەوانەیرابردوو ڕۆژوو ناشکێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر کەسێك تووشی نەخۆشی مایسیری بوبێ‌و قینگی بێتە دەرەوە، دروستە قینگەکەی بباتەوە ژوورەوەو ڕۆژووەکەشی بەتاڵ نابێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يُفْطِرُ بِبَلْعِ رِيقِهِ مِنْ مَعْدِنِهِ) ڕۆژووی ناشکێ بەوەی تفی‌خۆی بە تەنهاو بە پاکی لە ناو دەمی‌خۆیەوە قوت بداتەوە، کەوابو: (فَلَوْ خَرَجَ عَنِ الْفَمِ) ئەگەر تفەکەی لە دەمی هاتە دەرەوە (ثُمَّ رَدَّهُ وَابْتَلَعَهُ) ئینجا گەڕاندیەوەو قوتی‌دا (أَوْ بَلَّ خَيْطاً بِرِيقِهِ) یان داوێکی بە تفی‌خۆی تەڕ کرد، یان سیواکی بە تفەکەی‌خۆی تەڕ کرد، یان بە ئاو تەڕی کرد (وَرَدَّهُ إِلَى فَمِهِ) داوەکەی، یان سیواکەکەی خستەوە ناو دەمی‌خۆی (وَعَلَيْهِ رُطُوبَةٌ تَنْفَصِلُ) داوەکە، یان سیواکەکە تەڕایەتیەکەی بە شێوەیەکی‌وەها پێوە مابو: لێی جیادەبۆوەو قوتی‌دا (أَوِابْتَلَعَ رِيقَهُ مَخْلُوطاً بِغَيْرِهِ) یان تفەکەی تێکەڵی شتێکی‌تر بوبێ‌و قوتی بدا (أَوْ مُتَنَجِّساً) یان تفەکەی بە خوێن، یان بە شتێکی‌تر پیس بوبێ‌و قوتی بدا، یان تفی کەسێکی‌تر قوت بدا (أَفْطَرَ) لەو هەموو حاڵەتانەدا ڕۆژووی دەشکێ، بەڵام ئەگەر بەردەوام خوێن لە دەم‌و پوکەی دەهات‌و نەیدەتوانی خۆی بپارێزێ، ئەوە تەنها تف فڕێدانەکە بەسە، واتە: هەرچەند ناودەمیشی پیس بووە، لێی دەبووردرێ، هەروەك لە (نهاية)و(مغنى)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ جَمَعَ رِيقَهُ) ئەگەر بە قەسدی تفەکەی لە ناو دەمی‌دا کۆ کردەوە (فَابْتَلَعَهُ) ئینجا قوتی‌دا (لَمْ يُفْطِرْ) ڕۆژووی ناشکێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَلَوْ سَبَقَ) ئەگەر بە بێ‌ویستی‌خۆی پێشبڕکەی لێکرد (مَاءُ الْمَضْمَضَةِ أَوِالإِسْتِنْشَاقِ) ئاوی لە دەم‌وەرکردن، یان لە لووت‌وەرکردن لە غوسلی واجب‌و لە دەستنوێژدا (إِلَى جَوْفِهِ) چووە ناو بۆشایی گەرووی، یان بۆشایی سەری (فَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (أَنَّهُ إِنْ بَالَغَ)

أَفْطَرَ وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَوْ بَقِيَ طَعَامٌ بَيْنَ أَسْنَانه فَجَرى به رِيقُهُ لَمْ يُفطِرْ إِنْ عَجَزَ عَــنْ تَمْيِيــزِه وَمَجِّه، وَلَوْ أُوجِرَ مُكْرَهاً لَمْ يُفطِرْ، وَإِنْ أُكْرِهَ حَتَّى أَكَلَ أَفطَرَ فِي الأَظْهَرِ، قُلْتُ: اَلأَظْهَرُ لاَيُفطِرُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

ئەگەر لە سنوور زێدەڕۆیی کردبێ (أفطر) ڕۆژووی دەشکێ، چونکە بە دژی حەدیسەکەی ﴿إلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائماً﴾ی ڕابردوو ڕەفتاری کردوە.

(وَإِلاَ) بەڵام ئەگەر لە سنوور دەرنەچووبێ، یان نەیزانیبێ حەرامە، یان لە بیری چووبێ کە بەڕۆژووە (فَلاَ) لەو حاڵەتانەدا ڕۆژووی ناشکێ، بەڵام ئەگەر لەکارێکیتری جگە لە دەستنوێژو غوسلی واجبدا ئاوەکە چووە ناو دەمو لووتی، یان لە غوسلی واجبدا خۆی نقومی ناو ئاو کردو ئاوەکە چووە ناو دەمو لووتی، ئەوە لەو حاڵەتانەدا ڕۆژووی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: هەر کاتێك مرۆڤیبەڕۆژوو ئاوی لە دەمی خۆی وەرکرد، تەنها واجبە: ئاوەکە فڕێ بداتە دەرەوە، واتە: واجب نیە: دەمی خۆی ووشك بکاتەوە، کەواتە: ئەگەر لە دوای ئاو فڕێدانەکە تفی خۆی قووت بداتەوە، ڕۆژووی ناشکێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە، هەروەها ئەگەر لە کاتی گوێ شۆردن لە غوسلی حەیزو جەنابەتدا، بە بێویستیخۆی ئاو بکەوێتە ناو گوێیەکانی، ڕۆژووی ناشکێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ بَقِيَ طَعَامٌ بَيْنَ أَسْنَانه) ئەگەر خواردەمەنیەك لە نێوان ددانەکانیدا مایەوە (فَجَرى بِه رِيقُهُ) بە بێکرداریەوی تفەکەی خواردنەکەی ڕۆیاندە خوارەوە (لَمْ يُفطِرْ) ڕۆژووی ناشکێ (إِنْ عَجَزَ عَنْ تَمْيِيزِه وَمَجِّه) ئەگەر توانای نەبێ: لە تفەکەی جیای بکاتەوەو فڕێی بداتە دەرەوە، بەڵام ئەگەر بە قەسدی قوتی بدا، یان توانای جیاکردنەوەو فڕێدانی هەبێو فڕێی نەدا، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی دەشکێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ أُوجِرَ مُكْرَهاً) ئەگەر بە زۆرلێکردن شتێکی خسترا ناو گەرووی: وەك دەمی لێك بکەنەوەو شتێکی بڕژێننە ناو گەرووی (لَمْ يُفطِرْ) ڕۆژووی ناشکێ، هەروەهاش ئەگەر لە حاڵەتی خەوتندا، یان لە حاڵەتی بێهۆشیدا خواردن، یان دەرمانی تێبکرێ، یان جیماعی لەگەڵ بکرێ، ڕۆژووی ناشکێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَإِنْ أُكْرِهَ) ئەگەر زۆری لێکرا (حَتَّى أَكَلَ) تا شتێکی خوارد (أَفطَرَ فِي الأَظْهَرِ) ڕۆژووی دەشکێ لە فەرموودەیبەهێزتردا (قُلْتُ) ئیمامی(النواوي) دەفەرموێ (الأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: (لاَيُفطِرُ) مرۆڤی زۆرلێکراو ڕۆژووی ناشکێ (وَاللهُ أَعْلَمُ) چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْه﴾ حديث حسن رواه

وَإِنْ أَكَلَ نَاسِياً لَمْ يُفطِرْ إِلاَّ أَنْ يَكْثُرَ فِي الأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ لاَ يُفْطِـرُ وَاللهُ أَعْلَـمُ. وَالْجِمَاعُ كَالأَكْلِ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَعَنِ الإِسْتِمْنَاءِ فَيُفطِرُ بِهِ، وَكَذَا خُرُوجُ الْمَنِيِّ بِلَمْسٍ وَقُبْلَةٍ

ابن ماجه وغيره، خـوای گـەورە تـاوانی بەهەڵەداچـوون‌و لەبیرچـوون‌و زۆرلێکـردن، لـە سـەر ئوممـەتی مـنی لاداوە. کـەوابو: ئەگـەر بـە زۆرلێکـردن جیماعیـان پـێکرد ڕۆژووی ناشـکێ، جیاوازی پیاو و ئافرەتیش نیە، هەروەك لە (المجموع)و (مغني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِنْ أَكَلَ) ئەگـەر شـتێکی خـوارد، یـان خواردیـەوە (نَاسِيا) لـەو حاڵەتـەدا: کـە لـە بـیری چوبێ بەڕۆژووە (لَمْ يُفطِرْ) ڕۆژووی ناشـکێ، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿مَنْ نَسِـيَ وَهُـوَ صَائِمٌ فَأَكَلَ أَوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَـهُ اللهُ وَسَـقَاهُ﴾رواه الشيخان، هـەر کەسێك بەڕۆژوو بوو و لەبیری چوو: شـتێکی خـوارد، یـان خواردیـەوە، بـا ڕۆژووەکـەی تـەواو بکـا، چونکە خوای گەورە ئەو شتەی دەرخـوارد داوە. (إِلاَّ أَنْ يَكْثُرَ فِيالأَصَحِّ) مەگـەر زۆر بـێ، لە فەرموودەی ڕاستردا (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ) فـەرموودەی ڕاسـتر ئەمەیە: (لاَ يُفْطِرُ) ڕۆژووەکەی ناشکێ، هەرچـەند خـواردن‌و خواردنەوەکـەش زۆر بـێ (وَاللهُ أَعْلَم) چونکە حەدیسەکە، کەم‌و زۆر دەگرێتەوە.

(وَالْجِمَاعُ) جیماع کردن لەو حاڵەتەی لە بـیری چـوبێ بـەڕۆژووە (كَالأَكْلِ) وەکـو خواردنـە، ڕۆژووی پێناشکێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لـە سـەر فـەرموودەی ڕاسـتی مەزهـەب، هـەروەها گشـت ڕۆژووشکێنەکانی‌تریش وەکـو خـواردن‌و جیمـاعن، لـە حاڵـەتی زۆرلێکـردن‌و لـە بیرچـووندا ڕۆژوو ناشکێنن.

هـەروەها مرۆڤی‌نـەزان ئەگـەر نـەزانێ: کردنـی ڕۆژووشـکێنەکان حەرامـە؟ چـونکە تـازە موسڵمان بوو، یان لە شوێنێکی دوور لە زانایان گەورە بوبێ، ئـەویش ڕۆژووی ناشـکێ، بـەڵام ئەگەر بزانێ حەرامەو نەزانێ ڕۆژوو دەشکێنن، یان لە ناو موسڵمانان گەورە بوبـێ، ئـەو کاتـە ڕۆژووەکەی دەشکێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەم مەسەلانە ڕوون کراوەتەوە.

چـوارەم: هێنانـەوەی ئـاوی خـۆی، واتـە: خـۆ ڕەحـەتکردن، هـەروەك دەفـەرموێ (وَعَنِ الإِسْتِمْنَاءِ) مەرجێکی‌تری دروستبوونی ڕۆژوو ئەوەیـە: خـۆی قەدەغـە بکـا: لـە هێنانـەوەی ئاوی‌خۆی (فَيُفطِرُ بِهِ) بە هێنانەوەی‌ئاوی‌خۆی ڕۆژووی دەشکێ، بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەی داهـاتوو، جیـاوازی نیـە: ئـاو هێنانەوەکـەی بـە شـێوەیەکی حـەڵاڵ بـێ: وەك بـە ئەنـدامی ژنەکـەی‌خۆی، یـان حـەرام بـێ: وەك بـە ئەنـدامێکی‌خۆی، یـان بـە کەسـێکی‌تری جگـە لـە ژنەکەی خۆی.

(وَكَذَا خُرُوجُ الْمَنِيِّ) هەروەها ئەگەر ئاوەکـەی بـە خۆیشـی بهێتـە دەرەوە، ڕۆژووی دەشـکێ: ئەگەر (بِلَمْسٍ) بـە هـۆی دەسـت لێدانی‌ئافرەتێك، یـان ئەنـدامێکی‌خۆی بێ (وَقُبْلَةٍ) یـان بـە

وَمُضَاجَعَةٍ، لاَ فِكْرٍ وَنَظَرٍ بِشَهْوَةٍ، وَتُكْرَهُ الْقُبْلَةُ لِمَنْ حَرَّكَتْ شَهْوَتَهُ، وَالأَوْلَى لِغَيْرِهِ تَرْكُهَا، قُلْتُ: هِيَ كَرَاهَةُ تَحْرِيمٍ فِي الأَصَحِّ وَاللهُ أَعْلَمُ.

هۆی ماچ کردن بێ (وَمُضَاجَعَةٍ) یان بە هۆی لەگەڵ پاڵدانەوە بێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی داهاتوو (لاَ فِكْرٍ) بەڵام ئەگەر بە هۆی بیرکردنەوەو (وَنَظَرٍ بِشَهْوَةٍ) تەماشاکردنی بە شەهوەت ئاوی بهێتە دەرەوە، ڕۆژووی ناشکێ.

(وَتُكْرَهُ الْقُبْلَةُ)ماچ کردنی ئافرەتو پیاو ناپەسندە، بە ناپەسندیەکی حەرام (لِمَنْ) بۆ ئەو مرۆڤە بەڕۆژووەی (حَرَّكَتْ شَهْوَتَهُ) ماچ کردن شەهوەتی بجولێنێ (وَالأَوْلَى لِغَيْرِهِ تَرْكُهَا) ئەوەی شەهوەتیشی بە ماچ کردن ناجولێ، وا باشترە ماچ نەکا.

(قُلْتُ) ئیمامی(النـواوي) دەفەرموێ (هِيَ كَرَاهَةُ تَحْرِيمٍ) ئەو ناپەسندیە ناپەسندی حەرامکردنە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَاللهُ أَعْلَمُ) چونکە مەترسی تووشبوونی حەرامی لێدەکرێ، کەوابو: گشت دەستبازیو دەست لەملانێش-وەکو ماچ کردن- بۆ ئەو جۆرە کەسانە حەرامە، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا فەرموویانە ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْـرَةَ ﷺ: أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ؟ فَرَخَّصَ لَهُ، وَسَأَلَهُ آخَرُ؟ فَنَهَاهُ، فَإِذَاالَّذِي رَخَّصَ لَهُ شَيْخٌ، وَالَّذِي نَهَاهُ شَابٌّ﴾ رواه ابوداود والبيهقي بإسناد جيد، پیاوێکیپیر پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کرد: دەربارەی دەستبازی مرۆڤی بەڕۆژوو لەگەڵ ژنی خۆیدا؟ پێغەمبەرﷺ ڕێگەی دایێ، یەکێکیتری گەنج هەمان پرسیاری لێکرد؟ پێغەمبەرﷺ ڕێگەی نەدا، واتە: چونکە پیر مەترسی ئاوهاتنی لێناکرێو گەنج مەترسی لێدەکرێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر بە هۆی ماچ کردنو دەستبازی ئەندامەکەی هەڵساو (مَذْي)ی لێهاتە دەرەوە، ڕۆژووی ناشکێ بەڵام لە مەزهەبی ئیمام(مالك)دا دەشکێ، هەروەها ئەگەر لە خەودا (إحتلام)ی ببێو ئاوی بێتە دەرەوە ڕۆژووی ناشکێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها ئەگەر لە شەودا جیماع بکا، یان (إحتلام)ی ببێ، یان لە حەیز، یان لە زەیسانی پاك ببێتەوە، ئەوانە نیەتی ڕۆژوو دێنن، جا ئەگەر تا دوای بەیانیش خۆیان نەشۆن، گشتیان ڕۆژووەکەیان دروست دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە﴿عَنْ عَائِشَةَ وَأُمِّ سَلَمَةَ رضي الله عنهما: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ يُصْبِحُ جُنُباً مِنْ جِمَاعٍ فَيَغْتَسِلُ وَيَصُومُ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ بە هۆی جیماع کردن بە جەنابەت دەبو، بەیان دەردەکەوت، ئینجا غوسلی دەکردو بەڕۆژووش دەبو.

پێنجەم: شێتبوون. شەشەم: کافربوون. حەفتەم: حەیز. هەشتەم: منداڵ لێبوونو زەیسانی. هەر یەکێك لەوانەش لە بەشێکیڕۆژێدا ڕوو بدەن، ڕۆژووەکە بەتاڵ دەبێتەوە،

وَلاَ يُفطِرُ بالْفَصْدِ وَالْحجَامَةِ، وَالإِحْتِيَاطُ انْ لاَ يَأْكُلَ آخرَ النَّهَارِ إلاَّ بِيَقِين، وَيَحِلُّ بالإِجْتِهَادِ فِي الأَصَحِّ، وَيَجُوزُ إذَا ظَنَّ بَقَاءَ اللَّيْلِ، قُلْتُ: وَكَذَا لَوْ شَكَّ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ أَكَلَ باجْتِهَادٍ أَوَّلاً أَوْ آخراً وَبَانَ الْغَلَطُ بَطَلَ صَوْمُهُ،

هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە، هەرچەند كافربووەكەش لە بیری چووبێ: كە بەرِۆژووەو هەر ئەو دەمیش ببێتەوە موسڵمان، رِۆژووەكەی هەر دەشكێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموويانەو لە مەرجەكانی واجببوونی رِۆژوودا درێژتر روونی دەكەینەوە، إن شاءَ الله تَعالَی.

(وَلاَ يُفطِرُ) رِۆژووی ناشكێ (بِالْفَصْدِ) بە هۆی خوێن لێوەرگرتن لە دەمارەوەو (وَالْحجَامَةِ) بە هۆی خوێن لێوەرگرتن لە پیستەوە، جا بە هەر جۆرە ئامێرێك بێ ﴿عَنْ ابن عَبَّاس رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا: إحْتَجَمَ النَّبِيُّﷺ وَهُوَ صَائِمٌ﴾رواه البخاري وأصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ خوێنی لە خۆی گرت لەو حاڵەتەی كە بەرِۆژوو بوو. ئینجا بزانە: لە چەند حەدیسی (صحیح)دا هاتوە: (بە هۆی خوێن لێوەرگرتن رِۆژوو دەشكێ). بەڵام حەدیسەكان بەم حەدیسەو چەند حەدیسێكی‌تر (نسخ) بوینەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر بەرِۆژوو بوو، ئینجا لە رِۆژێدا نیەتی هێنا: رِۆژووەكەی ببچرِێنێ‌و بەرِۆژوو نەبێ، ئەوە بەو نیەتهێنانە رِۆژووی ناشكێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَالإِحْتِيَاطُ) پارێزكاری لە رِۆژوودا ئەوەیە: (أنْ لاَ يَأْكُلَ آخرَالنَّهَارِ) لە كۆتایی رِۆژێدا —واتە: لە بەربانگدا— هیچ نەخواو نەخواتەوە (إلاَّ بِيَقِينٍ) تەنها تا بێگومان دەبێ: كە رِۆژ ئاوا بووە (وَيَحِلُّ بِالإِجْتِهَادِ) دروستە خواردن‌و خواردنەوە لە بەربانگدا: بە (إجتهاد)و هەم بە گوێلێبوونی بانگی دادپەروەرێك‌و هەم بە خەبەردانی دادپەروەرێك (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا.

(وَيَجُوزُ) لە پاشیودا خواردن‌و خواردنەوە دروستە (إذَا ظَنَّ بَقَاءَ اللَّيْلِ) هەر كاتێك وابیكا: شەو ماوە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَكَذَا لَوْ شَكَّ) هەروەها ئەگەر بشكەوێتە گومان: ئایا شەو ماوە، یان نا، هەر دروستە: لە پاشیودا خواردن‌و خواردنەوە (وَاللهُ أعْلَم) چونكە لێرەدا بنچینە ئەوەیە: شەو مابێ، كەوابو: ئەگەر باوەرِ پێكراوێك پێی راگەیاند: كە بەیان دەركەوتوە، واجبە: واز لە خواردن بێنێ، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

(وَلَوْ أَكَلَ بِاجْتِهَادٍ) ئەگەر خواردی، یان خواردیەوە، بە (إجتهاد)ێك (أَوَّلاً) لە پاشیودا (أوْ آخِراً) یان لە بەر بانگدا (وَبَانَ الْغَلَطُ) ئینجا ئاشكرا بو: هەڵەی كردوە، واتە: لە پاشیودا لە دوای بەیان خواردبوی، لە بەر بانگدا پێش رِۆژئاوابوون خواردبوی (بَطَلَ صَوْمُهُ) لە

أَوْ بِلاَ ظَنٍّ وَلَمْ يَبِنِ الْحَالُ صَحَّ إِنْ وَقَعَ فِي أَوَّلِهِ وَبَطَلَ فِي آخِرِهِ، وَلَوْ طَلَعَ الْفَجْرُ وَفِي فَمِهِ طَعَامٌ فَلَفَظَهُ صَحَّ صَوْمُهُ، وَكَذَا لَوْ كَانَ مُجَامِعاً فَنَزَعَ فِي الْحَالِ، فَإِنْ مَكَثَ بَطَلَ.

هەردوو حاڵەتدا ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ‌و واجبە: قەزای بکاتەوە، چونکە لە هەردوو حاڵەتدا لە ڕۆژێدا خواردویەتی ﴿عَنْ أَسْمَاءَرضي الله عنها: أَفْطَرْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِﷺ يَوْمَ غَيْمٍ ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ. قِيلَ لِهِشَامٍ: فَأُمِرُوا بِالْقَضَاءِ؟ قَالَ: لاَبُدَّ مِنْ قَضَاءٍ﴾ رواه البخاري، لە سەردەمی پێغەمبەرﷺ لە ڕۆژێکی هەوردا بەربانگمان شکاند-واتە: فەتارمان کردەوە- ئینجا لە ژێر هەوردا ڕۆژ بەدەر کەوت، بە (هشام)ی حەدیسگێڕەوە گوترا: فەرمانیان پێکرا ڕۆژووەکە قەزا بکەنەوە؟ فەرمووی: واجبە: قەزا بکرێتەوە.

(أَوْ بِلاَ ظَنٍّ) یان ئەگەر بێ ئەوەی وا تێبگا شەو ماوە، هێرشی کردو خواردی، یان خواردیەوە (وَلَمْ يَبِنِ الْحَالُ) حاڵەتەکەش ئاشکرا نەبو: ئایا لە شەوێدا خواردوە، یان لە ڕۆژێدا (صَحَّ) ڕۆژووەکەی دروست دەبێ (إِنْ وَقَعَ فِي أَوَّلِهِ) ئەگەر خواردنەکەی لە پاشیودا بوبێ، چونکە لێرەدا بنچینە ئەوەیە: شەو مابێ (وَبَطَلَ فِي آخِرِهِ) ئەگەر خواردنەکەش لە بەر بانگدا بوبێ، ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ، چونکە لێرەدا بنچینە ئەوەیە: ڕۆژ مابێ، بەڵام -لە هەردوو مەسەلەدا- لە هەریەکێکیاندا ئاشکرا ببێ هەڵەی کردوە، واجبە: ڕۆژووەکەی قەزا بکاتەوە، ئەگەر ئاشکراش ببێ خواردنەکەی لە شەوێدا بووە ڕۆژووەکەی دروست دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لەو مەسەلانەی پاشیو و بەر بانگدا، گشت ڕۆژووشکێنەکانیتریش وەکو خواردن بڕیاریان بۆ دەدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ خواردن‌و خواردنەوە لەگەڵ بانگی بەیانی ﴾

(وَلَوْ طَلَعَ الْفَجْرُ) ئەگەر بەیان دەرکەوت-بانگی سبەینێ درا (وَفِي فَمِهِ طَعَامٌ) لەو حاڵەتەدا خواردەمەنیەکی لە ناو دەمیدا بوو (فَلَفَظَهُ) جا دەمودەست فڕێیدا دەرەوە، ئەوە (صَحَّ صَوْمُهُ) ڕۆژووەکەی دروست دەبێ، بەڵام ئەگەر بە ویستی‌خۆی قوتی بدا، ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێ، بە بەڵگەی‌حەدیسەکەی(إِنَّ بِلاَلاً)ی‌داهاتوو.

(وَكَذَا لَوْ كَانَ مُجَامِعاً) هەروەها ئەگەر لە حاڵەتی بانگدان-دەرکەوتنی بەیاندا خەریکی جیماع کردن بوو (فَنَزَعَ فِي الْحَالِ) جا دەمودەست ئەندامەکەی لە ئەندامی ژنەکەی دەرهێنا، ئەوەش ڕۆژووی دروست دەبێ، هەرچەند ئاویشی بهێنەوە (فَإِنْ مَكَثَ) جا ئەگەر لە دوای دەرکەوتنی بەیان هەر لە سەر جیماع کردن مابۆوە (بَطَلَ) ڕۆژووەکەی بەتاڵەو دروست نابێ، هەرچەند نەشیزانیبێ بەیان دەرکەوتوە، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(فَصْلٌ) شَرْطُ الصَّوْمِ: اَلإِسْلاَمُ وَالْعَقْلُ وَالنَّقَاءُ عَنِ الْحَيْضِ والنِّفَاسِ جَمِيعَ النَّهَارِ،

جا ئەگەر لەو مەسەلەیەدا زانیبێتی بەیان دەرکەوتوەو بە قەسدی دەریهێنابێ، ئەو کاتە (كفارة)شی دەکەوێتە سەر، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە حەدیسێکدا پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا سَمِعَ أَحَدُكُمُ النِّداءَ وَالإِنَـاءُ عَلَى يَدِهِ فَلا يَضَعْهُ حَتَّى يَقْضِيَ حاجَتَهُ مِنْهُ﴾ حديث صحيح رواه الحاكم والبيهقي، هەر کاتێ یەکێکتان گوێی لە بانگ بوو و جامە ئاویشی لە سەر دەستی بوو، با جامەکە دانەنێ تا پێویستیخۆی لێ بەجێ دێنێ. لێرەدا مەبەست بانگییەکەمە-کە لە پێش بەیاندا دەدرێ- نەك بانگیدووەم؟ چونکە بۆ نوێژیسبەینێ دوو بانگ سوننەتن، یەکەمیان: پێش بەیان. دووەمیان: لە دوای دەرکەوتنیبەیان. هەروەك لە (باسی بانگو ئیقامەت)دا رابرا، جا پێغەمبەرﷺ بەخۆی ئەم مەبەستەی ئاشکرا کردوەو دەفەرموێ: ﴿إِنَّ بِـلالاً يُـؤَذِّنُ بِلَيْـلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ-وَفِي رِوايَـةٍ-فَإِنَّهُ لايُؤَذِّنُ حَتَّى يَطْلُـعَ الْفَجْـرُ﴾ رواه الشيخان، (بلال الحبشي) لە پێش بەیاندا بە شەوێ بانگ دەدا، ئێوە لە پاشیودا بخۆن و بخۆنەوە تا (عبدالله ابن أُم مكتوم) بانگ دەدا؟ چونکە (عبدالله) بانگ نادا تا بەیان دەردەکەوێ. ئیمامی(البيهقي) لە (السنن الكبرى)دا ئەوها روونی کردۆتەوەو ئیمامی (النواوي)ش لە (المجموع)دا گێڕاویەتیەوە، وَالْحَمْدُ للهِ تعالى.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مەرجەکانی ڕۆژووگرو، کاتەکانی ڕۆژوو ﴾

(شَرْطُ الصَّوْمِ) مەرجی دروستبوونی ڕۆژوو، یەکەم: (الإِسْلاَمُ) ئیسلامەتییە، واتە: ڕۆژووی هیچ جۆرە کافرێك دروست نابێ. دووەم: (وَالْعَقْلُ) عاقڵییە، واتە: ڕۆژووی شێتو منداڵی نەفام دروست نابێ، بەڵام ڕۆژووی منداڵی فامیدە دروست دەبێ.

سێیەم: (وَالنَّقَاءُ عَنِ الْحَيْضِ والنِّفَاسِ) پاکییە: لە حەیزو نیفاس، واتە: ڕۆژووی ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار دروست نابێ، بە (اجماع)ی زانایانی ئیسلام.

ئینجا پێویستە ئەو سێ مەرجانە بەردەوام بن (جَمِيعَ النَّهَارِ) لە هەموو ڕۆژێدا، واتە: لە دەرکەوتنیبەیانەوە تا ڕۆژ ئاوا دەبێ، کەوابو: ئەگەر لە بەشێکی ڕۆژێدا: (كفر)ێك بکا، یان شێت ببێ، یان حەیز، یان نیفاسی تووش ببێ، یان منداڵی ببێ، ئەوە ڕۆژووەکەی بەتاڵ دەبێو-جگە لە شێت- لە سەر گشتیان واجبە: ڕۆژووەکە قەزا بکەنەوە، هەرچەند کافربووەکەش هەر ئەو دەمە ببێتەوە موسڵمان، هەروەك لە (فصل)ی داهاتووشدا روونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعالَى.

﴿ ئاگاداری ﴾: دروستە ئافرەت دەمان بە کار بێنێ بۆ نەهاتنی خوێنی حەیز، تاکو (طواف)ی حەج بە پاکی بکا، هەروەك لە (ابن حجر) لە (حاشية الإيضاح)دا فەرموویەتی،

وَلاَ يَضُرُّ النَّوْمُ الْمُسْتَغْرِقُ عَلَىالصَّحِيحِ، وَالأَظْهَرُ أَنَّ الإِغْمَاءَ لاَ يَضُرُّ إِذَا أَفَاقَ لَحْظَةً مِنْ نَهَارِهِ، وَلاَ يَصِحُّ صَوْمُ الْعِيدِ وَكَذَاالتَّشْرِيقُ فِيالْجَدِيدِ، وَلاَ يَحِلُّ التَّطَوُّعُ يَوْمَ الشَّكِّ بِلاَ سَبَبٍ، فَلَوْ صَامَهُ

ئەوەش وا دەگەیەنێ: کە دروستە دەرمان بە کار بێنێ بۆ دواخستنی حەیز لە ڕەمەزاندا، تاکو ڕەمەزانەکە بە تەواوی بگرێو قەزاکردنەوەی نەکەوێتە سەر، والله أعلم.

(وَلاَ يَضُرُّ النَّوْمُ الْمُسْتَغْرِقُ) زیان لە ڕۆژوو نادا: خەوتنی بەردەوامی ڕۆژێ، کە لە بەیانەوە تا ڕۆژئاوابوون بە ئاگا نەیێ (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست (وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ الإِغْمَاءَ) بێهۆشبوون (لاَ يَضُرُّ) زیان لە ڕۆژوو نادا (إِذَا أَفَاقَ لَحْظَةً مِنْ نَهَارِهِ) بەو مەرجەی لە ڕۆژەکەیدا دەمێکیکەم بە هۆش بێتەوە، بەڵام ئەگەر لە بەیانەوە تا ڕۆژئاوابوون بێهۆش بوبێ، ڕۆژووەکەی بەتاڵەو واجبە: قەزای بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر بۆ پێویستی دەرمانێکی بێهۆشکەری بەکار هێناو بێهۆش بوو، ئەوەش -وەکو بێهۆشبوون- ئەگەر سەرتاسەری ڕۆژێ بێهۆش بێ، ڕۆژووەکەی بەتاڵەو واجبە: قەزای بکاتەوە، بەڵام ئەگەر دەمێکیکەم -لە ڕۆژەکەیدا- هۆشی هەبوبێ، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی دروست دەبێ، هەروەها ئەگەر لە شەوێدا شەرابو تریاكو ئەو جۆرە شتانە بەکاربێنێو لە ڕۆژێدا سەرخۆش بێ، ئەویش -لە هەردوو حاڵەتدا- وەکو بێهۆشی بڕیاری بۆ دەدرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ ئەو ڕۆژانەی ڕۆژوویان تێدا حەڕامە ﴾

(وَلاَ يَصِحُّ) دروست نیەو حەڕامە: (صَوْمُ الْعِيدِ) لە جەژنی ڕەمەزان، یان قورباندا بەڕۆژوو بێ، هەرچەند نەزریشی کردبێ، واتە: لەو دوو ڕۆژانەدا هیچ جۆرە ڕۆژووەك دروست نابێ ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ صِيامِ يَوْمَيْنِ: يَوْمِ الأَضْحَى وَيَوْمِ الْفِطْرِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە: لە جەژنی قوربانو لە جەژنی ڕەمەزاندا بەڕۆژوو بێ. (وكَذَا التَّشْرِيقُ فِيالْجَدِيدِ) هەروەها حەڕامە: لە (أيام التشريق)دا -واتە: لە سێ ڕۆژەکەی دوای جەژنیقورباندا- بەڕۆژوو بێ، جا لەو سێ ڕۆژەدا هیچ جۆرە ڕۆژووەك دروست نابێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَذِكْرِاللهِ تَعَالَى﴾ رواه احمد ومسلم، سێ ڕۆژەکەی (أيام التشريق)ی دوای جەژنیقوربان ڕۆژانی خواردنو خواردنەوەو زیکری خوای گەورەنە.

(وَلاَ يَحِلُّ التَّطَوُّعُ) حەڵاڵ نیەو حەڕامە: ڕۆژووی سوننەت (يَوْمَ الشَّكِّ) لە ڕۆژی بەگوماندا (بِلاَ سَبَبٍ) بە بێهیچ هۆیەك لە هۆیەکانیداهاتوو (فَلَوْ صَامَهُ) جا ئەگەر لە ڕۆژی بەگوماندا

لَمْ يَصِحَّ فِي الأَصَحِّ، وَلَهُ صَوْمُهُ عَنِ الْقَضَاءِ وَالنَّذْرِ، وَكَذَا لَوْ وَافَقَ عَادَةَ تَطَوُّعِهِ، وَهُوَ يَوْمُ الثَّلاَثِينَ مِنْ شَعْبَانَ إِذَا تَحَدَّثَ النَّاسُ بِرُؤْيَتِهِ أَوْ شَهِدَ بِهَا صِبْيَانٌ أَوْ عَبِيدٌ أَوْ فَسَقَةٌ،

بەڕۆژوویکی سوننەت بوو (لَمْ يَصِحَّ) ڕۆژووەکەی دروست نابێ و گوناهباریش دەبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا ﴿عَنْ ابن عمر رضي الله عنهما: مَنْ صَامَ يَوْمَ الشَّكِّ فَقَدْ عَصَى أَبَاالْقَاسِمِ ﷺ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، هەر کەسێك لە ڕۆژی بەگوماندا بەڕۆژوو ببێ، بە ڕاستی تاوانی بەرامبەر بە پێغەمبەر ﷺ کردوە.

(وَلَهُ صَوْمُهُ) بۆی دروستە: لە ڕۆژی بەگوماندا بەڕۆژوو ببێ (عَنِ الْقَضَاءِ) لە ڕۆژووی قەزاکراوەو (وَالنَّذْرِ) لە ڕۆژووی نەزرکراو و لە ڕۆژووی کەففارەت.

(وَكَذَا) هەروەها دروستە: لە ڕۆژی بەگوماندا بەڕۆژووی سوننەت ببێ (لَوْ وَافَقَ عَادَةَ تَطَوُّعِهِ) ئەگەر ڕۆژە بەگومانەکە لەگەڵ عادەتی ڕۆژووە سوننەتەکانی تێك بکاتەوە، وەك عادەتی وابێ: دووشەممەو پێنج شەممە بەڕۆژوو ببێ، بە گومانەکەش بکەوێتە یەکێك لەو دوو ڕۆژانە، یان عادەتی وابێ: ڕۆژێك نا ڕۆژێك بەڕۆژوو ببێ، یان مانگی شەعبان بە تەواوی بەڕۆژوو ببێ، لەو حاڵەتانەدا دروستە لە بەگومانەکەدا بەڕۆژوو ببێ، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَ تَقَدَّمُوا رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ إِلاَّ رَجُلٌ كَانَ يَصُومُ صَوْماً فَلْيَصُمْهُ﴾ رواه الشيخان، وەپێش ڕەمەزان مەکەون بە بەڕۆژووبوونی ڕۆژێك، یان دوو ڕۆژ، تەنها ئەو کەسە نەبێ: کە بە عادەتی خۆی بەڕۆژوو دەبێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر لە پێش نیوەی یەکەمی شەعباندا بەڕۆژوو نەبوبێ، ئەو کاتە حەرامە: لە شانزەدلو بەو لاوەتردا بەڕۆژووی سوننەت ببێ، ئەگەر یەکێك لە هۆیەکانی ڕابردوو نەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ فَلاَ تَصُومُوا﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، هەر کاتێك شەعبان بە نیوەیی بوو، هیچیتر بەڕۆژووی سوننەت مەبن.

(وَهُوَ) ڕۆژی بە گومان (يَوْمُ الثَّلاَثِينَ مِنْ شَعْبَانَ) ڕۆژی سی‌ی شەعبانە (إِذَا تَحَدَّثَ النَّاسُ بِرُؤْيَتِهِ) هەر کاتێك کۆمەڵە خەڵکێك بڵێن: مانگ دیتراوە. نەشزاندرێ: کێ دیتویەتی.

(أَوْ شَهِدَ بِهَا صِبْيَانٌ أَوْ عَبِيدٌ أَوْ فَسَقَةٌ) یان منداڵەکان، یان کۆیلەکان، یان فاسقەکان، یان ئافرەتان شاهیدی بدەن: کە مانگیان دیتوەو وائێبگا ڕاست دەکەن، جا لە بەر ئەوەی بە شەرع ئیسبات نەبوە: کە ئەو ڕۆژە ڕەمەزانە، دروست نابێ: بە نیەتی ڕەمەزان تێیدا بەڕۆژوو ببێ، مەگەر کەسێك باوەڕ بەو کەسانەی ڕابردوو بکا، ئەو کاتە لە سەر ئەوی واجبە: بە نیەتی ڕەمەزان تێیدا بەڕۆژوو ببێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلَيْسَ إِطْبَاقُ الْغَيْمِ بِشَكٍّ، وَيُسَنُّ تَعْجِيلُ الْفِطْرِ عَلَى تَمْرٍ، وَإِلاَّ فَمَــاءٍ، وَتَأْخِيرُ السُّــحُورِ مَالَم يَقَعْ فِي شَكٍّ،

بەلام (وَلَيْسَ إِطْبَاقُ الْغَيْمِ بِشَكٍّ) سەرتاپا هەور لە ئاسمان نابێتە هۆی گومان، چونکە لە حاڵەتی هەوردا، پێغەمبەرﷺ فەرمانی داوە: ﴿سی ڕۆژی شەعبان تەواو بکەین﴾ هەروەك لە سەرەتای دیتنی مانگدا ڕوونمان کردەوە.

﴿ پاشیو و بەربانگ ﴾

(وَيُسَنُّ تَعْجِيلُ الْفِطْرِ) لە کاتی بەربانگ سوننەتە: زوو–پێش نوێژکردن– فەتار بکاتەوە، ئەگەر بێگومان دەیزانی ڕۆژ ئاوا بووە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَ يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَــا عَجَّلُواالْفِطْرَ﴾رواه الشيخان، زاد الإمام احمد: ﴿وَأخَرُواالسُّحُورَ﴾، خەڵك بەردەوام بەرەو چاکە دەبن تا بەردەوام زوو فەتار بکەنەوەو درەنگ پاشیو بخۆن.

(عَلَى تَمْرٍ) سوننەتە: بە خورما، یان بە قەسپ فەتار بکاتەوە (وَإِلاَّ) ئەگەر قەسپو خورما نەبو (فَمَاءٍ) سوننەتە: بە ئاو فەتار بکاتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا أَفْطَرَ أَحَدُكُمْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى تَمْرٍ فَإِنَّهُ بَرَكَةٌ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى مَاءٍ فَإِنَّهُ طَهُورٌ﴾رواه أصحاب السنن بسندصحيح، هەر کاتێك یەکێکتان فەتاری کردەوە، با بە قەسپ فەتار بکاتەوە، چونکە قەسپ پیتو بەرەکەت دەداتە مرۆڤ جا ئەگەر قەسپ نەبو، با بە ئاو فەتار بکاتەوە، چونکە ئاو پاککەرەوەیە. ئینجا بزانە: واجبە: تۆزێك خۆی ڕابگرێ تا بێگومان ببێ ڕۆژ ئاوا بووە، ئینجا سوننەتە: بە سێ دانە قەسپ، یان سێ قومە ئاو فەتار بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَأْخِيرُ السُّحُورِ) سوننەتە: درەنگ پاشیو بخوا، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ئیمام(أحمد)ی ڕابردوو (مَالَمْ يَقَعْ فِي شَكٍّ) تا ئەو کاتەی ناکەوێتە گومان: لە دەرکەوتنی بەیان، واتە: ئەگەر کەوتە گومان، دواخستنی پاشیو سوننەت نیە.

کەواتە: لای کەم دە دەقیقە بمێنێ بۆ دەرکەوتنی بەیان–کە ئێستا پێی دەڵێن: ئیمساك– سوننەتی دواخستن وەدەست دێنێ، لە (نهاية)دا بەڵگەی بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿عَــنْ زَيْد بن ثابتﷺ: تَسَحَّرْنَا مَعَ النَّبِيِّﷺ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلاَةِ، قُلْتُ كَمْ كَانَ قَدْرُ مَا بَيْنَهُمَا؟ قَــالَ: خَمْسِــينَ آيَــةً﴾ رواه الشيخان، لەگەڵ پێغەمبەرﷺ پاشیومان خوارد، ئینجا هەڵسا بۆ نوێژکردن، نێوان پاشیو و بانگدان بەقەد خوێندنی پەنجا ئایەت بوو.

ئینجا بزانە: کاتی پاشیو لە نیوەی شەوەوە دەست پێدەکا، پاشیو سوننەتەو بە کەمێك خواردن، یان ئاو، پێك دێ، ئەگەر بە بێپاشیوخواردن بەڕۆژوو ببێ، هیچ گوناهبار نابێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

وَلْيَصُنْ لِسَانَهُ عَنِ الْكَذِبِ وَالْغِيبَةِ وَنَفْسَهُ عَنِ الشَّهَوَاتِ، وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَغْتَسِلَ عَنِ الْجَنَابَةِ قَبْلَ الْفَجْرِ، وَأَنْ يَحْتَرِزَ عَنِ الْحِجَامَةِ وَالْقُبْلَةِ وَذَوْقِ الطَّعَامِ وَالْعَلْكِ، وَأَنْ يَقُولَ عِنْدَ فِطْرِهِ: اَللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ. وَأَنْ يُكْثِرَ الصَّدَقَةَ وَتِلاَوَةَ الْقُرْآنِ فِي رَمَضَانَ،

(وَلْيَصُنْ لِسَانَهُ) پێویسته: ڕۆژووگر زوبانی خۆی بپارێزێ (عَنِ الْكَذِبِ) له درۆکردن‌و (وَالْغِيبَةِ) له غەیبەت کردن (وَنَفْسَهُ) هەروەها سوننەته: گیانی خۆی بپارێزێ (عَنِ الشَّهَوَاتِ) له حەزکردنەکان: وەك دەنگی خۆش‌و بۆنی‌خۆش‌و ئەو جۆره حەلاڵانە.

(وَيُسْتَحَبُّ) سوننەته (أَنْ يَغْتَسِلَ عَنِ الْجَنَابَةِ قَبْلَ الْفَجْرِ) غوسلی جەنابەت‌و حەیزو نیفاس له پێش بەیاندا بکا (وَأَنْ يَحْتَرِزَ) سوننەته: خۆی بپارێزی بەرۆژ (عَنِ الْحِجَامَةِ) له خوێن له خۆگرتن‌و (وَالْقُبْلَةِ) له ماچ کردن‌و (وَذَوْقِ الطَّعَامِ) له تامکردنی خواردەمەنی بە زوبانی‌و (وَالْعَلْكِ) له بنیشت جوین، بەم مەرجەی ئەو تفەی تێکەڵی بووه: قووتی نەداتەوه، هەروەك له (تحفة)دا فەرموویەتی، ئەگینا: ڕۆژووی دەشکێ.

(وَأَنْ يَقُولَ عِنْدَ فِطْرِهِ) سوننەته: له کاتی فەتارکردنەوەدا (بِسْمِ اللهِ) بکا، ئینجا له دوای فەتارکردنەوەش بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ﴾. ئینجا بڵێ: ﴿ذَهَبَ الظَّمَأُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَثَبَتَ الأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللهُ﴾. رواهما ابوداود بسند صالح.

هەروەها سوننەته: له کاتی فەتاردا ڕۆژووگرەکان بە خواردن تێر بکا، جا ئەگەر دەسەلاتی نەبو، با بەربانگ بداته ڕۆژووگرەکان، هەرچەند تەنها قومە ئاوێك، یان دلنە قەسپێك بێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ فَطَّرَ صَائِماً كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ غَيْرَ أَنَّهُ لاَيَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الصَّائِمِ شَيْئاً﴾ رواه الترمذي بسند صحيح، هەر کەسێك بەربانگ بداته ڕۆژووگرێك وەك ڕۆژووگرەکە خێری بۆ دەنووسرێ، هیچیش له خێری ڕۆژووگرەکه کەم ناکاتەوه.

(وَأَنْ يُكْثِرَ الصَّدَقَةَ) سوننەته: زۆر خێرو بەخشین بکا له ڕەمەزاندا، بە تایبەتی بە فراوانی خواردن بداته خێزان‌و منداڵەکانی‌و چاکه لەگەڵ خزم‌و جیرانەکانی بکا (وَتِلاَوَةَ الْقُرْآنِ) سوننەته زۆر قورئان بخوێنێ (فِي رَمَضَانَ) له ڕەمەزاندا ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ أَجْوَدَ النَّاسِ بِالْخَيْرِ، وَكَانَ أَجْوَدُ مَايَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جِبْرِيلُ عليه السلام كُلَّ لَيْلَةٍ حَتَّى يَنْسَلِخَ فَيَعْرِضُ عَلَيْهِ النَّبِيُّ الْقُرْآنَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ له هەموو کەس سەخی‌تر بوو بۆ خێرو چاکە، له ڕەمەزانیشدا له هەموو کاتەکانی‌تر سەخی‌تر بوو، کە هەموو شەوێك (جبرائیل عليه السلام) دەهاتە لای‌و پێغەمبەرﷺ دەرسی قورئانی له لای دەگوتەوه تا ڕەمەزان تەولو دەبو.

وَأَنْ يَعْتَكِفَ لاَ سِيَّمَا فِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْهُ.
(فَصْلٌ) شَرْطُ وُجُوبِ صَوْمِ رَمَضَانَ: اَلْعَقْلُ وَالْبُلُوغُ وَإِطَاقَتُهُ، وَيُؤْمَرُ بِهِ الصَّبِيُّ لِسَبْعٍ إِذَا أَطَاقَ، وَيُبَاحُ تَرْكُهُ لِلْمَرِيضِ إِذَا وَجَدَ بِهِ ضَرَراً شَدِيداً،

(وَأَنْ يَعْتَكِفَ) سوننەتە: لە ڕەمەزاندا (إعتكاف) بکا لە مزگەوتدا (لاَ سِيَّمَا فِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْهُ) بە تایبەتی لە دە شەوەکەی ئاخیری ڕەمەزاندا، تاکو (ليلةالقدر)ی دەست بکەوێ، هەروەك لە باسی (إعتكاف)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مەرجەکانی واجیبوونی ڕۆژووی ڕەمەزان ﴾

(شَرْطُ وُجُوبِ صَوْمِ رَمَضَانَ) مەرجی واجیبوونی ڕۆژووی ڕەمەزان، چوارن، یەکەم: ئیسلامەتییە. دووەم: (اَلْعَقْلُ) عاقڵییە. سێیەم: (وَالْبُلُوغُ) بالغییە. چوارەم: (وَإِطَاقَتُهُ) توانای بەڕۆژووبوونە. بە شەرع و بە هەستکراوی، کەوابو: مرۆڤی(کافر) داوای بەڕۆژووبوونی لێناکرێ لە دونیادا، چونکە ڕۆژوو ڕوکنێکی ئیسلامە، هەروەها ڕۆژوو لە سەر منداڵو شێت واجب نیە، چونکە داواکارییی شەرع نایانگرێتەوە، هەروەها لە سەر بێتوانای وەکو پیرو نەخۆش واجب نیە، چونکە بە هەستکراوی توانای ڕۆژوویان نیە، هەروەها لە سەر ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار واجب نیە، چونکە بە شەرع توانای ڕۆژوویان نیە، هەروەك لە دوای ئێرە بەڵگەی کشتیان دێنینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

(وَيُؤْمَرُ بِهِ الصَّبِيُّ) منداڵیفامیدە فەرمانی بەڕۆژووبوونی پێدەکرێ (لِسَبْعٍ) لە تەمەنی حەفت ساڵیەوە (إِذَا أَطَاقَ) هەر کاتێك توانای بەڕۆژووبوونی هەبێ، لە دەساڵیش لە سەر نەگرتنیڕۆژوو سەرپەرشتکارەکەی لێیدەدا بە (قیاس) لە سەر نوێژ، هەروەك لەوێدا بەڵگەمان ڕوون کردەوە.

ئینجا بزانە: حەرامە: موسڵمان لە ڕۆژانی ڕەمەزاندا خواردنو خواردنەوە بداتە ئەو کەسانەی ڕۆژوویان لە سەر واجبەو بە بێعوزر بەڕۆژوو نابن، هەرچەند ڕۆژوونەگرەکە کافریش بێ، چونکە یارمەتیدانە لە سەر تاوانکردن، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ یارمەتی یەکتری مەدەن لە سەر گوناهو دوژمنکاری.

﴿ ڕۆژووی نەخۆش و ڕێبوار ﴾

(وَيُبَاحُ تَرْكُهُ) دروستە: بەڕۆژوونەبوونی ڕەمەزان (لِلْمَرِيضِ) بۆ مرۆڤی نەخۆش (إِذَا وَجَدَ بِهِ ضَرَراً شَدِيداً) ئەگەر بە هۆی ڕۆژوو زیانێکی بەهێزی بگاتی: کە زیانەکە تەیەممومی بۆ دروست بکا، کەوابو: ئەگەر نەخۆشیەکەی کەم بێ: وەکو ژانە سەرو گوێ ئێشان، ئەوە دروست نیە بەڕۆژوو نەبێ.

وَلِلْمُسَافِرِ سَفَراً طَوِيلاً مُبَاحاً، وَلَوْ أَصْبَحَ صَائِماً فَمَرِضَ أَفْطَرَ، وَإِنْ سَافَرَ فَلاَ، وَلَوْ أَصْبَحَ الْمُسَافِرُ وَالْمَرِيضُ صَائِمَيْنِ ثُمَّ أَرَادَاالفِطْرَ جَازَ، فَلَوْ أَقَامَ وَشُفِي حَرُمَ الْفِطْرُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَإِذَا أَفْطَرَ الْمُسَافِرُ وَالْمَرِيضُ قَضَيَا،

(وَلِلْمُسَافِرِ) هەروەها بۆ ڕێبواریش دروستە بەڕۆژوو نەبێ، بەو مەرجەی (سَفَراً طَوِيلاً) سەفەرەکەی هەشتا کیلۆمتر درێژ بێ و (مُبَاحاً) حەڵاڵیش بێ، هەروەك بە درێژی لە نوێژی ڕێبواردا ڕوونمان کردەوە، ئیتر جیاوازی نیە: بەردەوام لە سەفەردابێ، یان نا، هەروەك لە (تحفة)و(مغنی)دا فەرموویانە. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ هەر کەسێك لە ڕەمەزاندا نەخۆش بوو، یان لە سەفەردا بوو–ئەگەر بەڕۆژوو نەبو– واجبە: بە ژمارەی ئەو ڕۆژانەی نەیگرتون قەزا بکاتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر نەخۆشیەکەی بە شەو و بە ڕۆژ بوو، ئەوە بۆی دروستە: هەر لە شەوێدا نیەتی ڕۆژووەکە نەهێنێ، ئەگەر نا: واجبە بە شەو نیەتی ڕۆژوو بێنێ، ئینجا ئەگەر بە ڕۆژ نەخۆش بۆوە، دروستە: ڕۆژووەکەی بشکێنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها (وَلَوْ أَصْبَحَ صَائِماً) ئەگەر یەکێکی ساغ بەڕۆژوو بوو (فَمَرِضَ) ئینجا لە ڕۆژێدا نەخۆش بوو (أَفْطَرَ) دروستە: ڕۆژووەکەی بشکێنێ، چونکە بە بێویستی خۆی نەخۆشیی تووش بووە، کەوابو: (وَإِنْ سَافَرَ) ئەگەر مرۆڤێکی بەڕۆژوو لە ڕۆژێدا بە سەفەر چوو (فَلاَ) دروست نیە ڕۆژووەکەی بشکێنێ، چونکە بە ویستی خۆی بۆ سەفەر دەڕوا، بەڵام ئەگەر پێش دەرکەوتنیبەیان بۆ سەفەر دەرچێ، ئەو کاتە بۆی دروستە ڕۆژووەکەی بشکێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها (وَلَوْ أَصْبَحَ الْمُسَافِرُ وَالْمَرِيضُ صَائِمَيْنِ) ئەگەر مرۆڤی ڕێبوارو نەخۆش بە شەو نیەتیان هێناو بەڕۆژوو بوون (ثُمَّ أَرَادَا الفِطْرَ) ئینجا بە ڕۆژ ویستیان ڕۆژووەکەیان بشکێنن (جَازَ) بۆیان دروستە، چونکە لە شەوێوە عوزرەکەیان بەردەوامە (فَلَوْ أَقَامَ) بەڵام ئەگەر ڕێبوارەکە هەر بەڕۆژوو بوو و هاتەوە ماڵەوەی، یان بووە نیشتەجێ (وَشُفِي) هەروەها ئەگەر نەخۆشیبەڕۆژوو شیفای بۆ هات (حَرُمَ الْفِطْرُ) لە هەردووکیان حەرامە: ڕۆژووەکەیان بشکێنن (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە هۆیەکە نەماوە.

(وَإِذَا أَفْطَرَ الْمُسَافِرُ وَالْمَرِيضُ) هەر کاتێك ڕێبوارو نەخۆش بەڕۆژوو نەبون (قَضَيَا) لە سەر هەردووکیان واجبە: ڕۆژووەکانیان قەزا بکەنەوە، بە بەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو، ئینجا بزانە: مەبەست بە نەخۆش–لێرەدا– نەخۆشی کاتیە، چونکە نەخۆشی بەردەوام–وەکو پیر– قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، بەڵکو (فدیة)دەدا، هەروەك لە باسی (فدیة)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تعالى.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەر کەسێك بە ئەندازەیەکی وەها برسی ببێ، یان تێنوو ببێ: مەترسی لەناوچوونو نەمانی لێبکرێ، واجبە: ڕۆژووەکەی بشکێنێ، لەو حاڵەتەدا جیاوازی ساغو نەخۆشو ڕێبوارو نیشتەجێ نیە، بەڵام واجبە: ڕۆژووەکەی قەزا بکاتەوە، لە (المجموع)و(مغنی)دا بەڵگەیان بەم ئایەتە هێناوەتەوە: ﴿وَلاَ تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ خۆتان بە کوشت مەدەن، خوای گەورە لەگەڵتان بە ڕەحمە.

دووەم: بۆ دروێنەچیەکانو جوتیارەکانو کارکەرەکانی خانوو و کێڵگەو باغو کاسبکارەکانیترو گشت ئەو کەسانەیتر: کە بۆیان ناگونجێ بە شەو کار بکەنو بۆ بەخێوکردنی خۆیانو خێزانیان پێویستیشیان بەو کارە هەیە، بۆ گشتیان دروستە: ڕۆژووەکەیان بشکێنن، جیاوازی نیە: ئەو کارانەیڕابردوو بە کرێ بن، یان بە خۆڕایی بن، بەڵام واجبە: بە شەو نیەتی ڕۆژووەکە بێنن، ئینجا ئەگەر بە ڕۆژ بێهێز بون، ئەو کاتە دروستە: ڕۆژووەکەیان بشکێننو لە کاتێکیتردا ڕۆژووەکەیان قەزا بکەنەوە، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە. واتە: بەڵام ئەگەر دەگونجا بە شەو ئەو کارە بکرێ، یان بۆ بەخێوکردنی خۆیانو خێزانیان پێویستییان پێنەبو، ئەو کاتە دروست نیە: بەڕۆژوو نەبن، وَاللهُ أَعْلَم.

سێیەم: -بۆ وێنە-ئەگەر کافرەکان هێرش بێننە سەر وڵاتی موسڵمانانو موسڵمانەکانیش بە هۆی بەڕۆژووبوون توانای بەرگرییان نەبو، دروستە ڕۆژوو بشکێنن، بەڵکو ئەگەر مەترسی سەرکەوتنیکافرەکان هەبێ، ئەو کاتە واجبە: ڕۆژووەکەیان بشکێنن، واتە: ئینجا لە دوای کۆتاییجەنگ قەزای بکەنەوە، هەروەك لە (الشبراملسي)دا ڕوون کراوەتەوە ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ فِي سَفَرٍ فَصَامَ بَعْضٌ، وَأَفْطَرَ بَعْضٌ، فَتَحَزَّمَ الْمُفْطِرُونَ وَعَمِلُوا وَضَعُفَ الصُّوَّامُ عَنْ بَعْضِ الْعَمَلِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَهَبَ الْمُفْطِرُونَ الْيَوْمَ بِالأَجْرِ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرو ﷺ (صحابة)کان لە سەفەرێکیغەزادا بون، هەندێکیان ڕۆژوویان شکاندو بە هێز بونو کاری پێویستیان کرد، هەندێکیشیان بەڕۆژوو بونو بۆ هەندێك کاری پێویست بێهێز بون، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ڕۆژووشکێنەکان ئەم ڕۆ پاداشی گەورەیان بۆ خۆیان برد.

(وَكَذَا الْحَائِضُ) هەروەها لە سەر ئافرەتی حەیزدارو زەیسانیو مندالْ لێبوو، واجبە: ڕۆژووەکانیان قەزا بکەنەوە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: أَنَّهُ كَانَ يُصِيبُنَا ذَلِكَ -أَيِ الْحَيْضُ- فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَلاَ نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلاَةِ﴾ رواه الشيخان، لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ حەیز تووشمان دەبو، ئینجا فەرمانمان دەدرایێ ڕۆژووەکان قەزا بکەینەوەو، فەرمانمان نەدەدرایێ نوێژ قەزا بکەینەوە

وَالْمُفْطِرُ بِلاَ عُذْرٍ وَتَارِكُ النِّيَّةِ، وَيَجِبُ قَضَاءُ مَا فَاتَ بِالإِغْمَاءِ وَالـرِّدَّةِ، دُونَ الْكُفْـرِ الأَصْلِيِّ وَالصِّبَا وَالْجُنُونِ، وَإِذَا بَلَغَ بِالنَّهَارِ صَائِماً وَجَبَ إِتْمَامُهُ بِلاَ قَضَاءٍ، وَلَوْ بَلَغَ فِيـهِ مُفْطِراً أَوْ أَفَاقَ أَوْ أَسْلَمَ فَلاَ قَضَاءَ فِي الأَصَحِّ،

(وَالْمُفْطِرُ بِلاَ عُذْرٍ) هەروەها ئەو کەسەش کە بێعوزر ڕۆژووەکەی شکاندبێ، واجبە: قـەزا بکاتەوە (وَتَارِكُ النِّيَّةِ) هەروەها ئەو کەسەش کە لە شەوێدا نیەتی نەهێنابێ: بە قەسدی، یان لەبیری چوبێ، واجبە: ڕۆژووەکەی قەزا بکاتەوە.

(وَيَجِبُ قَضَاءُ مَا فَاتَ بِالإِغْمَاءِ) واجبە ئەو ڕۆژووانە قـەزا بکاتـەوە: کە بـە هـۆی بێهۆشـی فەوتاون (وَالرِّدَّةِ) هەروەها واجبە: ئـەو ڕۆژووانـەش قـەزا بکاتـەوە کـە بـە هـۆی کـافربوون فەوتاون، چونکە بە هۆی ئیسلامەتی ڕۆژووی لە سەر واجب بـووە، کەوابو: بـە کـافربوون لە سەری لا ناچێ.

(دُونَ الْكُفْرِ الأَصْلِيِّ) جگە لە کوفری بنچینەیی، واتە: ئەو کافرەی لـە بنچینەدا کـافرە، کـە بووە موسڵمان واجب نیە ڕۆژوو قەزا بکاتـەوە، چـونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿قُـلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾ بە کافرەکان بڵێ: ئەگەر واز لە کـوفر بێـنن و ببنە موسڵمان، لە ڕابردوویان دەبوردرێ.

ئینجـا بزانـە: لـە مەزهـەبیئیمامی(حنفـی)دا موسـڵمانیکافربووش-ئەگـەر ببێتـەوە موسـڵمان-قەزاکردنـەوەی ڕۆژووەکـانی ماوەیکـافربوونی لـە سـەر نیـە، هـەروەك لە(المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَالصِّبَا) هـەروەها ئـەو ڕۆژووانـەی لـە کـاتی منـداڵیدا نـەیگرتون، واجـب نیـە: قـەزایان بکاتـەوەو (وَالْجُنُـونِ) هـەروەها ڕۆژووەکـانی مـاوەی شـێتیش واجـب نیـە: قـەزا بکاتـەوە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ﴾رواه ابـودلود وغیره باسـناد صـحیح، نووسـینی تـاوان لـە سەر سێ کەسان هەڵگیراوە، لە سـەر خـەوتوو تـا هەشیار دەبێتـەوە، لـە سـەر منـداڵ تـا بڵوغی دەبێ، لە سەر شێت تا چاك دەبێتەوە.

(وَإِذَا بَلَـغَ بِالنَّهَـارِ) هـەر کاتێك لـە ڕەمەزانـدا: منـداڵ لـە ڕۆژێدا بلـوغی بـوو (صَـائِماً) لـەو حاڵەتیشـدا بـەڕۆژوو بـوو (وَجَـبَ إِتْمَامُـهُ) واجبـە: ڕۆژووەکـەی تـەواو بکـا (بِـلاَ قَضَـاءٍ) قەزاکردنەوەی ئەو ڕۆژووەشی لە سـەر نیـە (وَلَـوْ بَلَـغَ فِيـهِ) هـەروەها ئەگـەر لـە ڕەمەزانـدا منداڵ لە ڕۆژێدا بلوغی بوو (مُفْطِراً) لەو حاڵەتیشدا بەڕۆژوو نـەبو (أَوْ أَفَـاقَ) یـان شـێت لـە ڕۆژێدا چاك بۆوە (أَوْ أَسْلَمَ) یان کافر لە ڕۆژێدا موسڵمان بـوو (فَلاَقَضَـاءَ) قەزاکردنـەوەی ئەو ڕۆژووە لە سەر هیچێکیان واجب نیە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَلاَ يَلْزَمُهُمْ إِمْسَاكُ بَقِيَّةِالنَّهَارِ فِيالأَصَحِّ، وَيَلْزَمُ مَنْ تَعَدَّى بِالْفِطْرِ أَوْ نَسِيَ النِّيَّةَ، لاَ مُسَافِراً أَوْ مَرِيضاً زَالَ عُذْرُهُمَا بَعْدَ الْفِطْرِ، وَلَوْ زَالَ قَبْلَ أَنْ يَأْكُلاَ وَلَمْ يَنْوِيَا لَيْلاً فَكَذَا فِي الْمَذْهَبِ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يَلْزَمُ مَنْ أَكَلَ يَوْمَ الشَّكِّ ثُمَّ ثَبَتَ كَوْنُهُ مِنْ رَمَضَانَ، وَإِمْسَاكُ بَقِيَّةِ الْيَوْمِ مِنْ خَوَاصِّ رَمَضَانَ، بِخِلاَفِ النَّذْرِ وَالْقَضَاءِ.

(وَلاَ يَلْزَمُهُمْ) هەروەها لە سەر هیچێکیان واجب نیە (إِمْسَاكُ بَقِيَّةِالنَّهَارِ) ئەوەندەی لە ڕۆژێ ماوە ئیمساك بکەن، واتە: تا ڕۆژ ئاوا دەبێ خۆیان لە دژەکانی ڕۆژوو قەدەغە بکەن (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَيَلْزَمُ مَنْ تَعَدَّى بِالْفِطْرِ) ئیمساك واجبە: لە سەر ئەو کەسەی کە بە بێعوزر ڕۆژووەکەی شکاندوە (أَوْ نَسِيَ النِّيَّةَ) یان لەبیری چووە: بە شەو نیەت بێنێ، یان وایدەزانی شەو ماوەو خواردی، یان خواردیەوە، ئینجا ئاشکرا بوو: بەیان بووە، چونکە کەمتەرخەمییان کردوە (لاَ مُسَافِراً أَوْ مَرِيضاً) بەڵام لە سەر ڕێبوارو نەخۆش واجب نیە ئیمساك بکەن (زَالَ عُذْرُهُمَا بَعْدَالْفِطْرِ) کە لە دوای ڕۆژووشکاندن عوزری سەفەرو نەخۆشییان نەمابێ.

(وَلَوْ زَالَ) ئەگەر عوزری نەخۆشیو ڕێبواری نەما (قَبْلَ أَنْ يَأْكُلاَ) پێش ئەوەی بخۆن، واتە: ڕۆژوو بشکێنن و (وَلَمْ يَنْوِيَا لَيْلاً) بە شەویش نیەتیان نەهێنابو (فَكَذَا) لەو حاڵەتەش ئیمساکیان لە سەر واجب نیە (فِيالْمَذْهَبِ) لە فەرموودەی ڕاستی مەزهەبدا، بەڵام ئەگەر بە شەو نیەتیان هێنابو و ڕۆژووەکەشیان نەشکاندبو و عوزرەکەشیان نەما، واجبە: ڕۆژووەکەیان تەواو بکەن، هەروەك ڕوونمان کردوە.

ئینجا بزانە: لە سەر ئافرەتی زەیسانیو حەیزداریش واجب نیە ئیمساك بکەن، بەڵکو ئەگەر بە نیەتیعیبادەت ئیمساك بکەن حەرامەو گوناهبار دەبن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّهُ يَلْزَمُ مَنْ أَكَلَ يَوْمَ الشَّكِّ) ئیمساك لە سەر ئەو کەسەش واجبە: کە لە ڕۆژی بەگوماندا شتێکی خواردبو (ثُمَّ ثَبَتَ كَوْنُهُ مِنْ رَمَضَانَ) ئینجا ئاشکرا بوو: ڕۆژەکە یەکەمی ڕەمەزان بووە.

(وَإِمْسَاكُ بَقِيَّةِ الْيَوْمِ) ئیمساك کردن لەو بەشەدا: کە لە ڕۆژێ ماوە (مِنْ خَوَاصِّ رَمَضَانَ) تایبەتە بە مانگی ڕەمەزان؟ بۆ ڕێزلێنانی ڕۆژەکەیە، ئەو ئیمساککەرەی فەرمانی ئیمساکی پێکراوە خێری دەگاتێ، بەڵام بۆی نابێتە ڕۆژووێکی شەرعی، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(بِخِلاَفِ النَّذْرِ وَالْقَضَاءِ) بەڵام لە ڕۆژووی نەزرو قەزاکراوەدا –ئەگەر شکاندی– ئیمساك کردن واجب نیە: چونکە ڕۆژەکانیتر شەرەفو ڕێزی ڕەمەزانیان نیە.

(فَصْلٌ) مَنْ فَاتَهُ شَيْءٌ مِنْ رَمَضَانَ فَمَاتَ قَبْلَ إِمْكَانِ الْقَضَاءِ فَلاَ تَدَارُكَ لَهُ وَلاَ إِثْـمَ، وإِنْ مَاتَ بَعْدَالتَمَكُّنِ لَمْ يَصُمْ عَنْهُ وَلِيُّهُ فِي الْجَدِيدِ بَلْ يُخْرِجُ مِنْ تَرِكَتِه لِكُلِّ يَوْمٍ مُدٌّ طَعَـامٍ، وَكَذَا النَّذْرُ وَالْكَفَّارَةُ،

﴿ فَصْلٌ: له باسى (فِدْيَة)ى رۆژوو ﴾

(مَنْ فَاتَهُ شَيْءٌ مِنْ رَمَضَانَ) هەر كەسێك رۆژوویێك، یان زیاتری –بە عوزرێكی شەرعی– لێفەوتا: لە رۆژووەكانی رەمەزان (فَمَاتَ) ئینجا مرد (قَبْلَ إِمْكَانِ الْقَضَاءِ) پێش ئەوەی بۆی گونجابێ قەزای بكاتەوە: وەك لە رەمەزانەكەدا مردبێ، یان لە دوای رەمەزانەكە ماوەی قەزاكردنەوەی نەبوبێ: وەك نەخۆشیەكەی، یان حەیزەكەی، یان زەیسانیەكەی تا مردن بەردەوام بوبێ، لەو حاڵەتانەدا (فَلاَ تَدَارُكَ لَهُ) هیچ بۆكردنەوەی واجب نیە –واتە: نە قەزاكردنەوەو نە (فِدْيَة)– چونكە كەمتەرخەمی ی نەبوە.

(وَلاَ إِثْمَ) هەروەها مردووەكە گوناهباریش نابێ، بەلام ئەگەر بە بێ‌عوزر لە رەمەزاندا رۆژووی شكاندبێ، یان هەر بەرۆژوو نەبوبێ، ئەوە هەم گوناهبار دەبێ‌و هەم واجبە: یان (فِدْيَـة)ی بۆ بدرێ، یان بۆی قەزا بكرێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وإِنْ مَاتَ بَعْدَالتَّمَكُّنِ) بەلام ئەگەر لە دوای بۆگونجان مرد: وەك لە دوای رەمەزانەكە ماوەی قەزاكردنەوەی هەبوبێ‌و هیچ عوزرێكیشی نەبوبێ‌و قەزای نەكردبێتەوەو مردبێ، جا لەم بەشەدا جیاوازی نیە: لە رەمەزاندا بە عوزر، یان بە بێ‌عوزر بەرۆژوو نەبوبێ، كەوابو: لەو حاڵەتەدا (لَمْ يَصُمْ عَنْـهُ وَلِيُّـهُ) دروست نیە: خزمێكی رۆژووەكانی لە جیاتی بگرێتەوە (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا (بَلْ يُخْرِجُ مِنْ تَرِكَتِـهِ) بەڵكو واجبە: خزمەكەی لە میراتەكەی (فِدْيَة)ی بۆ دەربكا (لِكُلِّ يَـوْمٍ مُدٌّ طَعَـامٍ) بۆ هەر رۆژوویێك مستێك، واتە: (٦٠٥) شەشسەدو پێنج غرام دانەوێڵە.

بەلام لە فەرموودەی كۆندا: بۆ گشت خزمێكی بالغو عاقڵ دروستە: (فدیة) بۆ مردووەكەی بدا، هەم دروستە: لە جیاتیشی بەرۆژوو بێ، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَـنْ مَـاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ﴾رواه الشیخان، هەر كەسێك مردبێ‌و رۆژووی لە سەربێ، خزمەكەی لە جیاتی‌ی بەرۆژوو دەبێ.

(وَكَذَاالنَّذْرُ) هەروەها رۆژووی نەزركراو و (وَالْكَفَّارَةُ) رۆژووەكانی‌كەففارەت وەكو رۆژووەكانی رەمەزانن: لە گشت بڕیارەكانی‌رابردوودا هەم لە فەرموودەی كۆندا: بۆ خزمەكەی دروستە (فدیة)ی بۆ بداو هەم دروستە لە جیاتیشی بەرۆژوو ببێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەی‌رابردوو و حەدیسەكەی‌داهاتوو.

قُلْتُ: اَلْقَدِيمُ هُنَا أَظْهَرُ، وَالْوَلِيُّ كُلُّ قَرِيبٍ عَلَى الْمُخْتَارِ، وَلَوْ صَامَ أَجْنَبِيٌّ بِـإِذْنِ الْـوَلِيِّ صَحَّ، لاَ مُسْتَقِلاً فِي الأَصَحِّ،

(قُلْتُ) ئیمامی(النولوي) دەفەرموێ (اَلْقَدِيمُ هُنَا أَظْهَرُ) فەرموودەی کۆن لێرەدا بەهێزترە لە فەرموودەی نوێ، چونکە حەدیسەکەی‌پاڕیزرابوو و حەدیسەکەی‌داهاتوو بەلگەیەتی، بەلام فەرموودەی‌نوێ بەلگەکەی حەدیسێکی بێهێزە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەو ڕۆژووانەی بە دوای یەکتردا لە سەر مردووەکە واجب بوینە–وەك ڕۆژووەکانی کەففارەت– لە سەر زیندووەکە واجب نیە: بە دوای یەکتردا بۆی قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر مردووەکە میراتی لە پاش بەجێ مابێ، ئەوە واجبە: یان (فِدْيَة)ی بۆ بدرێ، یان ڕۆژووەکانی لەجیاتی قەزا بکرێنەوە، بەلام ئەگەر میراتی نەبو، ئەو کاتە هیچێك لەو دووانە واجب نین، بەلکو سوننەتە: خزمەکەی یەکێکی لەو دووانە بۆ بکا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَالْـوَلِيُّ) مەبەست بەو خزمەی بۆی دروستە: لەجیاتی مردووەکە بەڕۆژوو ببێ: (كُلُّ قَرِيبٍ) گشت خزمێکی مردووەکەیە، هەرچەند میراتگریش نەبێ، جیاوازی نێر و مێ نیە (عَلَى الْمُخْتَارِ) لە سەر فەرموودەی‌هەلبژاردراو ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: قَالَتْ امْـرَأَةٌ: يَـا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أُمِّي مَاتَتْ وَعَلَيْهَا صَوْمُ نَذْرٍ، أَفَأَصُومُ عَنْهَا؟...قَالَ: فَصُومِي عَنْ أُمِّـكِ﴾ رواه الشيخان، ئافرەتێك گوتی: دایکم مردوەو ڕۆژووی نەزرکراوی لە سەر بوو، ئایا لەجیاتیی بەڕۆژوو ببم؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: لەجیاتی دایکت ڕۆژووە نەزرەکان بگرەوە.

ئینجا بزانە: دروست نیە بێگانەیەك–سەربەخۆ– بە بێ‌ئیزنی خزمی‌مردووەکە (فدية)ی ڕۆژوو بۆ مردووەکە بدا، بەلام بە ئیزنی وی دروستە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها (وَلَوْ صَامَ أَجْنَبِيٌّ) ئەگەر لە سەر فەرموودەی کۆن: بێگانەیەکی بالغ‌و عاقل لەجیاتی مردووەکە بەڕۆژوو بوو (بِـإِذْنِ الْـوَلِيِّ) بە ئیزنی خزمەکە، یان بە ئیزنی مردووەکە: وەك لە ژیانی‌دا وەسێتی پێکردبێ (صَحَّ) لە هەردوو حالەتدا بەڕۆژووبوونەکە دروست دەبێ، جیاوازی نیە: بە کرێ بێ، یان بە خۆڕایی.

(لاَ مُسْتَقِلاً) بەلام ئەگەر بێگانەکە سەربەخۆ–بە بێ‌ئیزن– بەڕۆژوو بوو دروست نابێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

ئینجا بزانە: ئەگەر مردووەکە سێ ڕۆژووی لە سەر بن، سێ کەس لە یەك ڕۆژدا لە جیاتیی بەڕۆژوو بن، گشتی دروست دەبن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلَوْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صَلاَةٌ أَوِ اعْتِكَافٌ لَمْ يُفْعَلْ عَنْهُ وَلاَ فِدْيَةَ، وَفِي الإِعْتِكَافِ قَوْلٌ وَاللهُ أَعْلَمُ.

هەروەها بزانە: دروست نیە: هیچ کەسێك لەجیاتی مرۆڤێکی زیندوو بەڕۆژوو ببێ، هەرچەند توانای ڕۆژووشی نەمابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها دروست نیە: شێتو منداڵی نەبالغ لە جیاتی مردوو بەڕۆژوو ببن، هەروەك لە (الشرواني)و (بجيرمي)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ مَاتَ) ئەگەر یەکێك مرد (وَعَلَيْهِ صَلاَةٌ) نوێژی واجبی لە سەر بوو قەزای نەکردبوەوە (أَوِ اعْتِكَافٌ) یان ئیعتیکافی نەزرکراوی لە سەر بوو و نەیکردبو (لَمْ يُفْعَلْ عَنْهُ) نە خزمو نە بێگانە، نوێژو ئیعتیکافەکەی لەجیاتی ناکاو (وَلاَ فِدْيَةَ) هەم (فدية)شی بۆ نادا، بەڵام (وَفِي الإِعْتِكَافِ قَوْلٌ) دەربارەی ئیعتیکاف فەرموودەیەکی ئیمامی(شافعي) هەیە: کە خزمەکەی لەجیاتی‌ی دەیکا، یان مستە گەنمێکی(فدية)ی بۆ دەدا: لەجیاتی ئیعتیکافی شەو و ڕۆژێکو کەمتر لە شەو و ڕۆژێك (وَاللهُ أَعْلَمُ).

هەروەها فەرموودەیەکی‌تری هەیە: کە دروستە نوێژ لە جیاتی مردوو قەزا بکرێتەوە، هەم فەرموودەیەکی‌تری زانایانیش هەیە: کە دروستە لە جیاتی هەر نوێژێك مستە گەنمێك (فدية)ی بۆ بدرێ، زۆر لە زانایانی مەزهەبی (شافعي) بەو دوو فەرموودانە ڕازینە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا دروستە: (فدية)ی نوێژیش بۆ مردوو بدرێ، بەڵام (فدية)ی هەر نوێژێکی واجب، یان هەر ڕۆژوویەکی واجب، لە مەزهەبی(حنفي)دا: نیو ساع گەنمە، کە دەکاتە (١٨١٥) غرام، واتە: یەك کیلۆو هەشتسەدو پانزە غرام، هەروەها دروستە: نرخی ئەو نیوساعەش بدرێ، کەوابو: دروستە: خزمی مردووەکە خۆی (تقليد)ی مەزهەبی(حنفي) بکاو ئەو (إِسْقَاطُ الصَّلاَةِ)ی لە لای ئەوان هەیە، بۆ مردووەکەی بکا، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی، بەڵام ئەگەر مردووەکە وەسێتی کردبێ، ئەو کاتە (إِسْقَاطُ الصَّلاَةِ) واجب دەبێو لە سێیەکی میراتەکەی بۆی دەکرێ، کەوابو: نوێژەکانو ڕۆژووەکانو کەففارەتی سوێندەکانی گشتی حیساب دەکرێ، لە جیاتی هەر نوێژێك نیو ساع، یان نرخەکەیو لە جیاتی هەر ڕۆژوویێك نیو ساع، یان نرخەکەی دەدرێتە هەژاران، بەڵام کەففارەتی سوێندەکان واجبە بدرێتە دە کەسی هەژار.

ئینجا بزانە: ئەو (إِسْقَاط)کردنە بۆ مردوویێکە کە چەند نوێژێكو ڕۆژوویێکی فەوتابێو قەزای نەکردبنەوە، چونکە ئەگەر مردووەکە گوێڕایەڵی شەیتان بوبێو نوێژو ڕۆژووی نەکردبن، ئینجا لە کۆتایی تەمەنی‌دا تۆبەی کردبێو وەسێتی کردبێ: (إِسْقَاط)ی بۆ بکرێ، ئەو (إِسْقَاطُ الصَّلاَةِ)ە دروست نابێ، هەروەك لە (مجمع الأنهر)و کتێبەکانی‌تری مەزهەبی (حنفي)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَالأَظْهَرُ وُجُوبُ الْمُدِّ عَلَى مَنْ أَفْطَرَ لِلْكِبَرِ، وَأَمَّا الْحَامِلُ وَالْمُرْضِعُ فَإِنْ أَفْطَرَتَا خَوْفـاً عَلَى نَفْسِهِمَا وَجَبَ الْقَضَاءُ بِلاَ فِدْيَةٍ، أَوْ عَلَى الْوَلَدِ

﴿ باسى (فِدْيَة)ى پیرو نەخۆش و ئاوس و شیردەر ﴾

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (وُجُوبُ الْمُدِّ) مستێك دانەوێڵە بۆ (فدیـة)ی هـەر ڕۆژوویـەك واجبـە: (عَلَـى مَـنْ أَفْطَـرَ) لـە سـەر ئـەو کەسـەی ڕۆژووی شـکاندوە، یـان بـەڕۆژوو نـەبوە (لِلْكِبَرِ) بە هـۆی پـیری و بـێهێزی، یـان بـە هـۆی نەخۆشیەکی بـەردەوام: کـە چـاوەڕوانی چاکبوونەوەی نەکرێ، هەروەك لە سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: (وَعَلَى الذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ). هِيَ لِلشَّيْخِ الْكَبِيرِ وَالْمَرْأَةِ الْكَـبِيرَةِ لاَيَسْتَطِيعَانِ أَنْ يَصُومَا فَيُطْعِمَانِ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً﴾رواه البخاري وابوداود، واتـە: خـوای گەورە دەفەرموێ: لە سەر ئەو کەسانەی توانـای بـەڕۆژووبوونیان نـەماوە، واجبـە بـۆ هـەر ڕۆژێك (فدیة)ی بدەنە هەژارێك.

ئینجا بزانە: ئەگەر پیرەکە، یان نەخۆشەکە لـە دوای بەڕۆژوونـەبوون توانایـان پـەیدا بـوو، واجب نیـە: قـەزا بکەنـەوە، بـەڵام ئەگـەر لـە وەرزێکدا توانایـان نـەبو و لـە وەرزێکیشـدا توانایـان هـەبو، ئـەو کاتـە واجبـە: لـەم وەرزەدا ڕۆژووەکـان قـەزا بکەنـەوە، هـەروەك لـە (تحفـة)و (نهایـة)دا فەرموویانـە، جـا لـەو بڕیارانـەی‌ڕابردووش جیـاوازی ڕۆژووی ڕەمـەزان و نەزرو کەففارەت نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: (فدیـة)ی هـەر ڕۆژوویـەك نیـو سـاع گـەنم لـە سەر پیر واجبە، واتە: (١٨١٥) غـرام، یـان نرخەکـەی، ئینجـا دروسـتە: هـەر لـە سـەرەتای ڕەمەزانەوە (فدیة)ی هەموو ڕەمەزانەکە بدا، هەروەك لە (شـرح الملتقـى)و (ابْـن عابـدین)دا فەرموویانە.

بـەڵام لـە مەزهـەبی ئیمـامی(الشـافعي)دا واجبـە: لـە کۆتـایی ڕەمـەزان (فدیـة)کـە بدرێ‌و دروستیشـە: لـە شـەوی‌دا (فدیـة)ی ڕۆژووی سبەینێ بدرێ، دروسـت نیـە: زیـاتر وەپـێش بخـرێ، جـا ئەگـەر (فدیـة)کـەش دوا بێخن هیچیان لـە سـەر نیـە، هـەروەها ئەگـەر پـیرو نەخۆشی بەردەوام بەڕۆژوو ببن، ڕۆژووەکەیان دروست دەبێ‌و (فدیة)ی نـاوێ، هـەروەك لـە (نهایة)و (مغني)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَأَمَّا الْحَامِـلُ) بـەڵام ئـافرەتی ئـاوس و (وَالْمُرْضِـعُ) ئـافرەتی شـیردەر، هـەردووك بۆیـان دروسـتە بـەڕۆژوو نـەبن، ئینجـا (فَـإِنْ أَفْطَرَتَـا) ئەگـەر ئـافرەتی ئـاوس و ئـافرەتی شیردەر بەڕۆژوو نەبون (خَوْفاً عَلَى نَفْسِهِمَا) لـە ترسـی خۆیـان: نـەوەك زیانێکیـان پـێ بگـا (وَجَبَ الْقَضَاءُ) واجبە: ڕۆژووەکان قەزا بکەنەوە (بِلاَ فِدْيَةٍ) بە بێ(فِدْیَة)دان (أَوْ عَلَى الْوَلَدِ) یـان لـە

لَزِمَتْهُمَا الْفِدْيَةُ فِي الأَظْهَرِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُلْحَقُ بِالْمُرْضِعِ مَنْ أَفْطَرَ لإِنْقَاذِ مُشْرِفٍ عَلَى هَلاَكٍ، لاَ الْمُتَعَدِّي بِفِطْرِ رَمَضَانَ بِغَيْرِ جِمَاعٍ،

ترسي منداڵەكەیان بەڕۆژوو نەبون: نەوەك زیانێك بە منداڵەكەیان بگا، ئەو كاتە (لَزِمَتْهُمَا الْفِدْيَةُ) واجبە: (فدیة)ش بدەنو ڕۆژووەكەش قەزا بكەنەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: اَلْحُبْلَى وَالْمُرْضِعُ إِذَا خَافَتَا أَفْطَرَتَا وَأَطْعَمَتَا﴾ رواه ابوداود بسندحسن، ئافرەتی ئاوسو ئافرەتی شیردەر ئەگەر ترسان، ڕۆژوو دەشكێننو (فدیة) دەدەن.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا: هەردوو ئافرەتەكان تەنها قەزاكردنەوەیان لە سەرو واجبەو (فدیة)یان لە سەر نیە، هەروەك لە (مجمع الانهر)دا فەرموویەتی، هەروەها بزانە: ئەگەر ئافرەتە ئاوسەكە بترسێ منداڵەكەی لەبار بچێ، یان ترسا منداڵەكەی لە برسان بمرێ، واجبە: ڕۆژووەكەی بشكێنێو بەڕۆژوو نەبێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يُلْحَقُ بِالْمُرْضِعِ) وەكو ئافرەتی شیردەر بڕیاری بۆ دەدرێ (مَنْ أَفْطَرَ) ئەو كەسەی ڕۆژووەكەی شكاندبێ (لإِنْقَاذِ مُشْرِفٍ عَلَى هَلاَكٍ) بۆ ڕزگاركردنی كەسێك: كە نزیكی بەهیلاكچوون بێ، بەو مەرجەی بە بێڕۆژووشكاندن نەگونجێ ڕزگاری بكا، وەك خەریك بێ: بسوتێ، یان بخنكێ، یان درندە بیخوا، لەو حاڵەتانەدا واجبە: ڕۆژووەكە بشكێنێو ڕزگاری بكا، هەم واجبە: قەزای بكاتەوەو (فدیە)ش بدا، چونكە وەكو شیردەرەكە لە بەرخاتری كەسێكیتر ڕۆژووەكەی شكاندوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ڕۆژووەكەی بشكێنێ تاكو گیانی خۆی، یان ماڵی خۆی ڕزگار بكا، ئەوە تەنها قەزاكردنەوەی لە سەرە، بەڵام ئەگەر ڕۆژووەكەی بشكێنێ تاكو ماڵی كەسێكیتر ڕزگار بكا، یان ئاژەڵی خۆی، یان ئاژەڵی كەسێكیتر ڕزگار بكا، ئەو كاتە واجبە: قەزا بكاتەوەو (فدیە)ش بدا، هەروەك لە (تحفە)دا ڕوون كراوەتەوە.

(لاَ الْمُتَعَدِّي بِفِطْرِ رَمَضَانَ) بەڵام (فدیة) واجب نیە: لە سەر ئەو كەسەی بە بێعوزر ڕۆژووی ڕەمەزانی شكاندوە، یان بەڕۆژوو نەبوە، بەڵكو تەنها قەزاكردنەوەی لە سەر واجبە، هەم لە سەر كاربەدەستانیش واجبە: تەمبێی بكەن بەگوێرەی گەورەیی ئەو تاوانە، هەروەك لە (تحفە)و (نهایە)دا فەرموویانە.

(بِغَيْرِ جِمَاعٍ) بەو مەرجەی ڕۆژوو شكاندنەكەی بە شتێكی جگە لە جیماع كردن بێ، چونكە ئەگەر بە جیماع ڕۆژووەكەی بشكێنێ، كەففارەتیشی دەكەوێتە سەر، هەروەك لە (فصل)ی داهاتوودا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءَ اللهُ تعَالَى.

وَمَنْ أَخَّرَ قَضَاءَ رَمَضَانَ مَعَ إِمْكَانه حَتَّى دَخَلَ رَمَضانٌ آخَرُ لَزِمَهُ مَعَ الْقَضَاءِ لِكُلِّ يَــوْمٍ مُدٌّ، وَالأَصَحُّ تَكَرُّرُهُ بِتَكَرُّرِ السِّنِينَ، وَأَنَّهُ لَوْ أَخَّرَ الْقَضَاءَ مَعَ إِمْكَانه

ئینجا بزانە: هـەر كەسـێك ڕۆژووی ڕەمـەزانی لـە سـەر بـون دروسـتە: لـە گشـت ڕۆژەكـانی سـاڵیدا قـەزایان بكاتـەوە، جگـە لـە ڕۆژانـی ڕەمـەزانو جەژنـەكانو سـێ ڕۆژەكـانی دوای جەژنی قوربان، ئینجا وەها سوننەتە: بـە دوای یـەكتریدا قـەزایان بكاتـەوە، جیـا جیـاش دروسـتە، هـەروەها سـوننەتە: پەلـە بكـا لـە قەزاكردنـەوەی ڕۆژووەكانـدا، هـەروەك لـە (المجموع)دا فەرموویەتی،

كەوابو: (وَمَنْ أَخَّرَ قَضَاءَ رَمَضَانَ) هەركەسێك قەزاكردنـەوەی ڕۆژووەكـانی ڕەمـەزان دوا بخا (مَعَ إِمْكَانه) لەگەڵ ئەوەش بۆی گونجابو قـەزایان بكاتـەوە، بـەڵام بـە بـێعوزر قـەزای نەكردنەوە (حَتَّى دَخَلَ رَمَضانٌ آخَرُ) تا ڕەمەزانێكیتر داهات (لَزِمَهُ مَعَ الْقَضَاءِ) لـە سـەری واجبـە:—لەگـەڵ قەزاكردنـەوە ڕۆژووەكانـدا— (لِكُلِّ يَوْمٍ مُدٌّ) بـۆ هـەر ڕۆژێكیش مسـتێك دانەوێڵە (فدية)یدواخستن بدا، بەڵام لە مەزهەبی ئیمـامی(حنفي)دا: تـەنها قەزاكردنـەوەی لە سەر واجبەو (فدية)ی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئەمەش بەڵگەی (فديه)یە: ﴿عَن ابْنِ عَبَّاس وَابْنِ عُمَرَ وَأَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّهُمْ قَالُوا فِيمَنْ عَلَيْــهِ صَوْمٌ فَلَمْ يَصُمْ حَتَّى أَدْرَكَهُ رَمَضَانٌ آخَرُ: يَصُومُ الَّذِي أَدْرَكَهُ، ثُمَّ يَصُومُ الشَّهْرَ الَّذِي أَفْطَــرَ فِيهِ، وَيُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً﴾رواه الـدارقطني باسـناد صـحيح، هـەر كەسـێك ڕۆژووی ڕەمـەزانی لـە سـەر بـونو بـەڕۆژوو نـەبو تـا ڕەمـەزانێكیتر داهـات، ئـەوە ئـەم ڕەمەزانـە بەڕۆژوو دەبێ، ئینجا ئـەو ڕۆژووانـەی قـەرزدارە بـەڕۆژوو دەبـێو لەگـەڵ هـەر ڕۆژووێكـیش (فدية) دەداتە هەژارێك.

ئینجا بزانە: بەم دواخستنە گوناهباریش دەبـێ، بـەڵام ئەگـەر بـە هـۆی عـوزرێكی شـەرعی قەزاكردنـەوەی دواخسـت: وەك هەرنـەخۆش بوبـێ، یـان ئـاوس، یـان شـیردەر بوبـێ، لـەو حاڵەتانەدا (فدية)ی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (تَكَرُّرُهُ) ئەو (فديه)یـە دووبـارە دەبێتـەوە (بِتَكَرُّرِ السِّنِينَ) بـە دووبارەبوونـەوەی سـاڵەكان، واتـە: ئەگـەر دوو ڕەمـەزان بـێنو قـەزای نەكردبێتـەوە، واجبـە: بـۆ هـەر ڕۆژێـك دوومسـت (فديـة) بـدا، بـەڵام لـە فەرموودەیـەكیتردا: دووبـارە نابێتـەوەو بـۆ هـەموو سـاڵەكان مسـتێك بـۆ هـەر ڕۆژێـك بەسـە، هـەروەك لـە زۆریـەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: (لَوْ أَخَّرَ الْقَضَاءَ مَعَ إِمْكَانِه) ئەگـەر قەزاكردنـەوەی ڕەمەزانی دوا خست، لەگـەڵ ئـەوەش بـۆی گونجـابو قـەزا بكاتـەوەو قـەزای نـەكردەوەو

فَمَاتَ أُخْرِجَ مِنْ تَرِكَتِهِ لِكُلِّ يَوْمٍ مُدَّان: مُدٌّ لِلْفَوَاتِ وَمُدٌّ لِلتَّأْخِيرِ، وَمَصْـرِفُ الْفِدْيَـةِ اَلْفُقَرَاءُ وَالْمَسَاكِينُ، وَلَهُ صَرْفُ أَمْدَادٍ إِلَى شَخْصٍ وَاحِدٍ، وَجِنْسُهَا جِـنْسُ الْفِطْـرَةِ. (فَصْلٌ) تَجِبُ الْكَفَّارَةُ بِإِفْسَادِ صَوْمِ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ بِجِمَاعٍ أَثِمَ بِهِ بِسَـبَبِ الصَّـوْمِ، فَلاَ كَفَّارَةَ عَلَى نَاسٍ،

(فَمَاتَ) ئینجا مرد (أُخْرِجَ مِنْ تَرِكَتِهِ لِكُلِّ يَوْمٍ مُدَّان) واجبه له میراتەکەی دوو مست دانەوێڵە لە جیاتی گشت ڕۆژێك بدرێن: (مُدٌّ لِلْفَوَاتِ) مستێك لە جیاتی فەوتانی ڕۆژووەکەو (وَمُدٌّ لِلتَّأْخِيرِ) مستەکەیتریش لە جیاتی دواخستنەکە. ئینجا بزانە لێرەشدا لە فەرموودەیەکیتردا: مستێك بەسە: لەجیاتی فەوتانی ڕۆژووەکە.

(وَمَصْرِفُ الْفِدْيَةِ) ئەو کەسەی (فدیة)ی دەدرێتێ (اَلْفُقَرَاءُ وَالْمَسَاكِينُ) تەنها گەداو هەژارەکانن، جیاوازی هیچ (فدیة)کیش نیە، چونکە خوای گەورە لە قورئاندا فەرموویەتی: ﴿ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ ﴾ فیدیەی لە سەرە بداتە گەدایەك. واتە: هەژاریش دەگرێتەوە، چونکە دەستی کورتترە (وَلَهُ صَرْفُ أَمْدَادٍ إِلَى شَخْصٍ وَاحِدٍ) بۆی دروستە: چەند مستێکی (فدیة)، یان هەموو (فدیة)کە بداتە تەنها یەك نەفەر.

(وَجِنْسُهَا) ڕەگەزی (فدیة)ی واجب (جِنْسُ الْفِطْرَةِ) ڕەگەزی سەرفیترەیە، واتە: دەنکی ساغ بێو، ئاردو ساوارو برویش نەبێو عەیبداریش نەبێ، بەڵام لە مەزهەبی ئیمامی (حنفي)دا: گشت (فدیة)کان ئەندازەیان نیو ساع گەنمە، واتە: (١٨١٥)غرام، هەروەها دروستیشە نرخی نیو ساعەکە لە (فدیة)دا بدرێ، هەروەك لە (مجمع الأنهر)دا فەرموویەتی.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (کَفَّارَة)ی جیماعی ڕەمەزان ﴾

پێشەکی بزانە: (فِدْيَة) ئەوەیە: لە جیاتی نەکردنیخواپەرستنێك واجب ببێ، هەروەك لەمەوپێش ڕوون کراوە. بەڵام (کَفَّارَة) ئەوەیە: بە هۆی گوناهێك واجب ببێ، هەروەك لە (الاشباه والنظائر، للسیوطي)دا فەرموویەتی.

(تَجِبُ الْكَفَّارَةُ) کەففارەت واجب دەبێ لە سەر ئەو کەسەی لە ڕۆژێکی ڕەمەزاندا جیماع بکا: (بِإِفْسَادِ صَوْمِ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ) بە هۆی تێکدانی ڕۆژووی ڕۆژێکی ڕەمەزان (بِجِمَاعٍ أَثِمَ بِهِ) بە جیماع کردنێکی وەها: کە بەو جیماعە گوناهبار بوبێ (بِسَبَبِ الصَّوْمِ) بە هۆی ڕۆژووەکە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو، ئینجا جیاوازی نیە: خودی جیماعەکەش حەڵاڵ بێ، یان حەڕام بێ، لە کونی پێشەوەدا بێ، یان لە کونی پشتەوەدا، لەگەڵ ئادەمیزاد بێ، یان لەگەڵ ئاژەڵدا، لەگەڵ زیندوودا بێ، یان لەگەڵ مردوودا، ئاوی بێتە دەرەوە، یان نا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(فَلاَ كَفَّارَةَ عَلَى نَاسٍ) کەففارەت واجب نیە: لە سەر ئەو کەسەی لەبیری چوبێ بەڕۆژووە، یان بە زۆرلێکردن جیماعی پێکرابێ، یان نەیزانیبێ جیماع لە ڕۆژووی ڕەمەزاندا حەڕامە،

وَلاَ مُفْسِد غَيْرَ رَمَضَانَ، أَوْ بِغَيْرِالْجِمَاعِ، وَلاَ مُسَافِرٍ جَامَعَ بِنِيَّةِ التَّرَخُّصِ وَكَذَا بِغَيْرِهَا فِي الأَصَحِّ، وَلاَ عَلَى مَنْ ظَنَّ اللَّيْلَ فَبَانَ نَهَاراً، وَلاَ عَلَى مَنْ جَامَعَ بَعْدَ الأَكْلِ نَاسِياً وَظَنَّ أَنَّهُ أَفْطَرَ بِهِ وَإِنْ كَانَ الأَصَحُّ بُطْلاَنَ صَوْمِهِ،

چونكه ئەوانە ڕۆژوەكەیان بەتاڵ نابێتەوە، هەروەك لە باسی ڕۆژووشكێنەكاندا بە بەڵگەوە ڕوونمان كردەوە (وَلاَ مُفْسِدٍ غَيْرَ رَمَضَانَ) هەروەها كەففارەت لە سەر ئەو كەسەش واجب نیە: كە لە ڕۆژێكیتری-جگە لە ڕەمەزاندا- ڕۆژووەكەی بە جیماع بەتاڵ بكاتەوە: وەك ڕۆژووی سوننەت، یان نەزر، یان كەففارەت، یان قەزای ڕەمەزان، چونكە ئەو گوناهە بە هۆی ڕێزداریی مانگیڕەمەزانە.

(أَوْ بِغَيْرِ الْجِمَاعِ) هەروەها لە سەر ئەو كەسەش واجب نیە: كە ڕۆژووەكەی بە شتێكیتری-جگە لە جیماع- بەتاڵ بكاتەوە: وەك خواردنو ئاو هێنانەوەو ...هتد، چونكە فەرمانی حەدیسەكەیداهاتوو تەنها دەرهەق جیماع هاتوە.

(وَلاَ مُسَافِرٍ) هەروەها كەففارەت لە سەر ئەو جۆرە نەخۆشو ڕێبوارەش واجب نیە: كە (جَامَعَ بِنِيَّةِ التَّرَخُّصِ) جیماعی كردبێ بە مەبەستی ڕوخسەتی نەخۆشیو سەفەر (وَكَذَا بِغَيْرِهَا) هەروەها ئەگەر بە بێمەبەستی ڕوخسەتیش جیماعیان كردبی، كەففارەتیان لە سەر نیە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: چونكە شەرع ڕێگەی ڕۆژووشكاندنی داوەتە نەخۆشو ڕێبوار.

(وَلاَ عَلَى مَنْ ظَنَّ اللَّيْلَ) هەروەها كەففارەت لە سەر ئەو كەسەش واجب نیە: كە وا تێگەیشتبێ شەو ماوەو لە پاشیودا جیماع بكا، یان لە بەر بانگدا وا تێبگا: ڕۆژ ئاوابوەو جیماع بكا (فَبَانَ نَهَاراً) ئینجا لە یەكێك لەو دوو حاڵەتانەدا ئاشكرابێ لە ڕۆژێدا جیماعی كردوە، چونكە بەو جیماعە گوناهبار نەبوە، بەڵام لە هەردوو حاڵەتدا ڕۆژووەكەی بەتاڵ دەبێو واجبە: قەزای بكاتەوە، جا ئەگەر لە حاڵەتی جیماع كردندا ئاشكرا ببێ: ڕۆژە، واجبە: یەكسەر واز لە جیماع كردن بێنێ، ئەگینا: كەففارەتی دەكەوێتە سەر، هەروەك لە كۆتایی ڕۆژووشكێنەكاندا ڕوونمان كردەوە.

(وَلاَ عَلَى مَنْ جَامَعَ) هەروەها كەففارەت لە سەر ئەو كەسەش واجب نیە: كە جیماعی كردبێ (بَعْدَ الأَكْلِ) لە دوای خواردن، یان خواردنەوەیەك: كە (نَاسِياً) لە حاڵەتی لەبیرچووندا خواردبێتیو (وَظَنَّ أَنَّهُ أَفْطَرَ بِهِ) وا تێگەیشتبێ: بەو خواردنە ڕۆژووی شكاوە (وَإِنْ كَانَ الأَصَحُّ بُطْلاَنَ صَوْمِهِ) هەر چەند فەرموودەی ڕاستریش ئەوەیە: بەم جیماعە ڕۆژووی بەتاڵ دەبێتەوە، وەكو مەسەلەی پاشیو و بەر بانگەكەی ڕابردوو، كەوابو: ئەگەر بە قەسدی خواردنی خواردبێ، ئینجا جیماع بكا، ئەو كاتەش كەففارەتی لە سەر نیە، چونكە ڕۆژووەكەی بە خواردن بەتاڵ بۆتەوە.

وَلاَ مَنْ زَنَى نَاسياً، وَلاَ مُسَافِرٍ أَفْطَرَ بالزِّنَا مُتَرَخِّصاً، وَالْكَفَّارَةُ عَلَىالزَّوْجِ عَنْهُ وَفِي قَوْلٍ عَنْهُ وَعَنْهَا وَفِي قَوْلٍ عَلَيْهَا كَفَّارَةٌ أُخرَى، وَتَلْزَمُ مَنْ انْفَرَدَ بِرُؤْيَــةِالْهِلاَلِ وَجَــامَعَ فِــي يَوْمِه، وَمَنْ جَامَعَ فِي يَوْمَيْنِ لَزِمَهُ كَفَّارَتَان،

(وَلاَ مَنْ زَنَى نَاسِياً) هەروەها کەففارەت لە سەر ئەوکەسەش واجب نیە: کە زینای کردبێ لەو حاڵەتەدا: کە لە بیری چوبێ بەڕۆژووە (وَلاَ مُسَافِرٍ أَفْطَرَ بِالزِّنَا) لە سەر ئەو ڕێبوارەش واجب نیە: کە ڕۆژووەکەی بە زینا شکاندبێ (مُتَرَخِّصاً) بە مەبەستی ڕوخسەتی سەفەر، چونکە بە هۆی زینا گوناهبار بووە، نەك بە هۆی ڕۆژووشکاندن.

(وَالْكَفَّارَةُ) کەففارەتی جیماعی ڕەمەزان (عَلَىالزَّوْجِ) تەنها لە سەر مێردەکەیە، واتە: لە سەر جیماعکەرەکە واجبە (عَنْهُ) لە جیاتی خۆی بیدا، جیاوازی نیە: جیماعەکەی حەڵاڵ بێ، یان حەرام، چونکە لە حەدیسەکەیداهاتوودا فەرمان بە مێردەکە کراوە: کەففارەت بدا، کەوابو: ئەگەر مێردەکە شێت بێ، یان منداڵ بێ، کەففارەت لە سەر هیچێکیان واجب نابێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، هەروەها کەففارەت لە سەر جیماع لێکراوەکەش واجب نیە، جیاوازی نیە جیماع لێکراوەکە: پیاو بێ، یان ئافرەت بێ، لە کونی پێشەوەیدا جیماعی لەگەڵ کرابێ، یان لە کونی پشتەوەیدا، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا بزانە: ئەگەر جیماع لێکراوەکەش بە خۆشیخۆی ڕێگە بدا جیماعی لەگەڵ بکرێ، ئەوە ڕۆژووەکەی دەشکێو واجبە: قەزای بکاتەوە، بەڵام ئەگەر بە زۆرلێکردن جیماعی لەگەڵ بکرێ، یان لە خەودا بێ، ئەو کاتە ڕۆژووەکەی ناشکێ، هەروەها ئەگەر جیماعکەرەکەش خەوتبێو ئافرەتێك ئەندامەکەی وی دەخۆ بنێ، ڕۆژووی خەوتووەکە ناشکێو کەففارەتیشی ناکەوێتە سەر، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (عَنْـهُ وَعَنْهَا) کەففارەتەکە لە جیاتی خۆیو ژنەکەیەتی (وَفِـي قَـوْلٍ) لە فەرموودەیـەکیتردا (عَلَيْهَـا كَفَّـارَةٌ أُخْـرَى) لـە سـەر ژنەکـەش واجبـە: کەففارەتێکیتر بدا (وَتَلْـزَمُ مَـنِ انْفَرَدَ بِرُؤْيَـةِالْهِلاَلِ) کەففارەت واجب دەبێ لە سەر ئەو کەسەی بە تەنها مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانی دیتوەو بەڕۆژوو بووەو (وَجَـامَعَ فِـي يَوْمِـهِ) لە ڕۆژەکەیدا جیماعی کردوە، چونکە بەشەرع لە لای وی بوەتە ڕەمەزان.

(وَمَنْ جَامَعَ فِي يَوْمَيْنِ) هەر کەسێك لە دوو ڕۆژی ڕەمەزاندا جیماع بکا (لَزِمَـهُ كَفَّارَتَـانِ) دوو کەففارەتی دەکەونە سەر، بەڵام ئەگەر لە ڕۆژێکدا دوو جیماع، یان زیاتر بکا، ئەوە تەنها کەففارەتی جیماعییەکەمی لە سەر واجب دەبێ، هەر چەند لەگەڵ چوار ژنەکانیشی جیماع بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَحُدوثُ السَّفرِ بَعْدَ الْجِماعِ لاَ يُسْقطُ الْكَفَّارَةَ، وَكَذَا الْمَرَضُ عَلَىالْمَذْهَب، وَيَجِبُ مَعَهَا قَضَاءُ يَوْمِ الإِفْسَاد عَلَىالصَّحيحِ، وَهِيَ عِتْقُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِيناً،

(وَحُدوثُ السَّفرِ بَعْدَ الجِماعِ) رۆیشتن بۆ سەفەر لە دوای جیماع کردن لە ڕۆژی ڕەمەزاندا (لاَ يُسْقطُ الْكَفَّارَةَ) کەففارەتی لە سەر لانادا (وَكَذَاالْمَرَضُ) هەروەها نەخۆشبوونیش لە دوای جیماعەکە، کەففارەتی لە سەر لانادا (عَلَىالْمَذْهَب) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

(وَيَجِبُ) لە سەر مێردەکە واجبە (مَعَهَا) لەگەڵ کەففارەتەکەدا (قَضَاءُ يَوْمِ الإِفْسَاد) ئەو ڕۆژووەشی قەزا بکاتەوە: کە بە جیماع کردن بەتاڵی کردۆتەوە (عَلَى الصَّحيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَهِيَ) کەففارەتی جیماعی ڕەمەزان بەگوێرەی ئەم ڕیزە واجبە: یەکەمجار (عِتْقُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ) ئازادکردنی کۆیلەیەکی موسوڵمانە، ئینجا (فَإِنْ لَمْ يَجِدْ) ئەگەر کۆیلەی دەست نەکەوت (فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ) واجبە: دوو مانگ بە دوویەکتردا -بە بێ‌نێوان- بەڕۆژوو بێ، ئینجا (فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ) ئەگەر لە بەر پیری، یان نەخۆشی توانای ڕۆژووی نەبو (فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِيناً) واجبە: خواردەمەنی بداتە شەست گەدا، یان هەزار: هەر نەفەرێك مستێك دانەوێڵەی ساغ، واتە: تا توانای ڕۆژووی هەبێ، دروست نیە دانەوێڵە بدا، هەروەك لە کەففارەتی (ظهار)دا بە درێژی ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعَالَى.

﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَﷺ: جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ: هَلَكْتُ يَا رَسُولَ الله. قَالَﷺ: وَمَا أَهْلَكَكَ؟ قَالَ وَقَعْتُ عَلَى امْرَأَتِي فِي رَمَضَانَ. قَالَﷺ: هَلْ تَجدُ مَا تُعْتِقُ رَقَبَةً؟ قَالَ: لاَ. قَالَﷺ: فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ؟ قَالَ: لاَ. قَالَﷺ: فَهَلْ تَجِدُ مَا تُطْعِمُ بِه سِتِّينَ مِسْكِيناً؟ قَالَ: لاَ. ثُمَّ جَلَسَ فَأُتِيَ النَّبِيُّﷺ بِعَرَقٍ فِيه تَمْرٌ فَقَالَ: تَصَدَّقْ بِهَذَا. فَقَالَ الرَّجُلُ: أَعَلَى أَفْقَرَ مِنَّا؟ فَضَحِكَ النَّبِيُّﷺ ثُمَّ قَالَ: إِذْهَبْ فَأَطْعِمْهُ أَهْلَكَ﴾رواه الشيخان، پیاوێك گوتی: بە هیلاك چوم، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: چی بەهیلاکی دای؟ گوتی: لە ڕەمەزاندا جیماعم لەگەڵ ژنەکەم کرد. پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئایا دەستت دەکەوێ کۆیلەیەك ئازاد بکەی؟ گوتی: نا. جا فەرمووی: دەتوانی دوو مانگ بە دوای یەکدا بەڕۆژوو بیی؟ گوتی: نا. جا فەرمووی: دەستت دەکەوێ خۆراك بدەیە شەست گەدا؟ گوتی: نا. ئینجا پیاوەکە دانیشت‌و فەردە قەسپێکیان هێنا لای پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەم فەردە قەسپە لە کەففارەتەکەت بدە. پیاوەکە گوتی: ئایا لە خۆم هەژار تر هەیە بیدەمێ؟ پێغەمبەرﷺ پێکەنی‌و فەرمووی: برۆ بیدە منداڵەکانت.

﴿ ئاگاداری ﴾ لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا کەففارەتی جیماع کردنی ڕەمەزان نیو ساع گەنمە، واتە: (١٨١٥) غرام بۆ هەر هەژارێك، هەروەها دروستیشە نرخی ئەو ئەندازەیە

فَلَوْ عَجَزَ عَنِ الْجَمِيعِ اسْتَقَرَّتْ فِي ذِمَّتِهِ فِي الأَظْهَرِ، فَإِذَا قَدَرَ عَلَى خَصْلَةٍ فَعَلَهَا، وَالأَصَحُّ أَنَّ لَهُ الْعُدُولَ عَنِ الصَّوْمِ إِلَى الإِطْعَامِ لِشِدَّةِ الْغُلْمَةِ، وَأَنَّهُ لاَ يَجُوزُ لِلْفَقِيرِ صَرْفُ كَفَّارَتِهِ إِلَى عِيَالِهِ.

(بابُ صَوْمِ التَّطَوُّعِ)

يُسَنُّ صَوْمُ الإِثْنَيْنِ، وَالْخَمِيسِ،

بدرێ، واته: ئەگەر توانای ڕۆژووی نەبو، دروستە: نرخی سی ساع گەنم بداتە شەست گەدا، یان هەژار، هەروەك لە كتێبەكانی خۆیاندا فەرموویانە.

(فَلَوْ عَجَزَ عَنِ الْجَمِيعِ) جا ئەگەر كەففارەتدەرەكە توانای هیچێكی لەو سێیانەی نەبو (اسْتَقَرَّتْ فِي ذِمَّتِهِ) كەففارەتەكەی هەر لە سەر دەمێنی (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونكە پیاوەكەی ڕابردوو توانای هیچیانی نەبو و پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێ كرد: بە فەردەقەسپەكە كەففارەت بدا، كەوابو: (فَإِذَا قَدَرَ عَلَى خَصْلَةٍ فَعَلَهَا) هەر كاتێك توانای یەكێكی لەو سێیانەی هەبو، واجبە: بیكا (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ لَهُ الْعُدُولَ عَنِ الصَّوْمِ) بۆی دروستە لە ڕۆژووگرتن لابدا (إِلَى الإِطْعَامِ) بۆ بەخشینی دانەوێڵە (لِشِدَّةِ الْغُلْمَةِ) بە هۆی زۆر پێویستی حەز بۆچوونی جیماع كردن.

(وَأَنَّهُ) هەر لە فەرموودەی ڕاستتردا (لاَ يَجُوزُ لِلْفَقِيرِ) بۆ كەففارەتدەری هەژار دروست نیە (صَرْفُ كَفَّارَتِهِ إِلَى عِيَالِهِ) كەففارەتەكەی خۆی بداتە منداڵەكانی و خێزانەكەی خۆی، ئینجا بزانە: كە لە حەدیسەكەی ڕابردوودا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿فَأَطْعِمْهُ أَهْلَكَ﴾ بیدە منداڵەكانت. مەبەستی كەففارەت نەبو، چونكە ئەو پیاوە ئەوەندە هەژار بوو: توانای بەخێوكردنی منداڵەكانیشی نەبو، شتێكی ئاشكراشە: بەخێوكردنی منداڵەكان لەپێشترە: لە كەففارەتدان، بۆیە پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێكرد: بەو فەردە قەسپە منداڵەكانی بەخێو بكا، كەففارەتەكەش لە ئەستۆیدا دەمێنێ تا توانای دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا ئەوهای ڕوون كردۆتەوە.

﴿ بابُ صَوْمِ التَّطَوُّعِ: **باسی ڕۆژووی سوننەت** ﴾

١-(يُسَنُّ) سوننەتە (صَوْمُ الإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ) ڕۆژانی دووشەممەو پێنج شەممە بەڕۆژوو بێ﴿عَنْ أُسَامَةَ رضي الله عنه: سُئِلَ النَّبِيُّﷺ عَنْ صَوْمِ الإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ؟ قَالَ: إِنَّ أَعْمَالَ الْعِبَادِ تُعْرَضُ يَوْمَ الإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ، فَأُحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ﴾رواه اصحاب السنن بسندحسن، پرسیار لە پێغەمبەرﷺ كرا: بۆچی لە ڕۆژانی دووشەممەو پێنج شەممەدا بەڕۆژوو دەبی؟ فەرمووی: لەو دوو ڕۆژەدا كردەوەكانی بەندەكان دەبردرێنە لای خوای گەورە، جا پێم خۆشە لەو حاڵەتەی من بەڕۆژوومە، كردەوەكانم ببردرێنە لای خوای گەورە.

وَعَرَفَةَ، وَعَاشُورَاءَ، وَتَاسُوعَاءَ، وَأَيَّامِ البِيضِ،

٢-(وَعَرَفَةَ) هەروەها سوننەتە ڕۆژی عالفە، واتە: نۆیەمی(ذی‌الحجة) بەڕۆژوو بین، ئەگەر لە حەج کردندا نەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صِيَامُ يَوْمِ عَرَفَةَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَى اللهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَالَّتِي قَبْلَهُ وَالسَّنَةَالَّتِي بَعْدَهُ﴾رواه مسلم، بەڕۆژووبوونی ڕۆژی عالفە تکام لە خوایە: گوناهە بچووکەکانی ساڵی‌ڕابردوو و ساڵی‌داهاتوو لاببا. بەڵام بۆ ئەو کەسەی بە حەج کردن خەریکە، وەها سوننەتە بەڕۆژوو نەبێ ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما:أَنَّ النَّبِيَّﷺ أَفْطَرَ بِعَرَفَةَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە وەستانی عەرەفەدا بەڕۆژوو نەبو.

جا بزانە: ڕۆژی عالفە لە گشت ڕۆژەکانی‌ساڵێ گەورەترە، واتە: لە ڕۆژی هەینیش گەورەترە.

هەروەها سوننەتە: هەشت ڕۆژەکەی پێش عالفەش بەڕۆژوو بین، چونکە لە حەدیسێکی (صحیح)-لە (أبوداود)و (أحمد)-دا هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ لە هەر نۆ ڕۆژەکانی (ذی‌الحجة)دا بەڕۆژوو بووە﴾. هەروەك لە (المجموع)و (تحفه)دا فەرموویانە، جا بەم نۆ ڕۆژانە دەگوترێ: (تۆمینەی‌حاجیان)، لە (صحیح البخاری) لە باسی(أیام التشریق)دا گەورەیی ئەو ڕۆژانە دیار کراوە.

٣-(وَعَاشُورَاءَ) هەروەها سوننەتە لە (عاشوراء)دا، واتە: ڕۆژی دەیەمی(مُحَرَّم) بەڕۆژوو بین، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صِيَامُ يَوْمِ عَاشُورَاءَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَى اللهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَالَّتِي قَبْلَهُ﴾رواه مسلم، بەڕۆژووبوونی دەیەمی(محرم) تکام لە خوایە: گوناهە بچووکەکانی ساڵی‌ڕابردوو لاببا.

٤-(وَتَاسُوعَاءَ) هەروەها سوننەتە: لە (تاسوعاء)دا، واتە: نۆیەمی(محرم) بەڕۆژوو بین، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿لَئِنْ بَقِيتُ إِلَى قَابِلٍ لأَصُومَنَّ الْيَوْمَ التَّاسِعَ﴾رواه مسلم، ئەگەر تا ساڵی‌داهاتوو بمێنم، ڕۆژی نۆیەمیش بەڕۆژوو دەبم.

جا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ وَسَّعَ عَلَى عَيَالِهِ فِي يَوْمِ عَاشُورَاءَ وَسَّعَ اللهُ عَلَيْهِ فِي السَّنَةِ كُلِّهَا﴾ رواه الطبراني والبيهقي بسند ضعيف، لكن له طرق اكتسبت قوة بضم بعضها لبعض، هەر کەسێك لە ڕۆژی(عاشوراء)دا بە فراوانی خواردنی خۆش بداتە خێزانی‌و منداڵەکانی، خوای گەورە لە گشت ئەو ساڵەی‌دا ڕزقی فراوان دەکا.

ئینجا بزانە: لە ڕۆژی(عاشوراء)دا: کل دەچاو کردن‌و دەست لە خەنەنان‌و نوێژکردنی تایبەتی‌و خۆجوان کردن‌و کوڵاندنی‌دانەوێڵەی تێکەڵاو، گشتی (بدعة)یەو بکوژەکانی ئیمامی (الحسین‌رضي الله عنه) دایانناوە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

٥-(وَأَيَّامِ الْبِيضِ) سوننەتە: سێ ڕۆژەکەی شەوە سپیەکان، واتە: سێزدەو چواردەو پانزەی گشت مانگێك-جگە لە سێزدەی(ذی‌الحجة)- بەڕۆژوو بین ﴿عَنْ مِلْحَانَ رضي الله عنه: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ يَأْمُرُنَا: أَنْ نَصُومَ الْبِيضَ: ثَلاثَ عَشْرَةَ وَأَرْبَعَ عَشْرَةَ وَخَمْسَ عَشْرَةَ، قَالَ:

وَسِتَّةٍ مِنْ شَوَّالٍ وَتَتَابُعُهَا أَفْضَلُ، وَيُكْرَهُ إِفْرَادُ الْجُمُعَةِ وَإِفْرَادُ السَّبْتِ،

هُنَّ كَهَيْئَةِ الــدَّهْرِ﴾ رواه اصحاب السنن بسندحسن، پێغەمبەرﷺ فەرمانی دەداینێ: لە (أيام البيض): سێزدەو چواردەو پانزەی مانگدا بەڕۆژوو ببین، فەرمووی: ئەو سێ ڕۆژە وەك سەرتاسەری ساڵ خێریان هەیە. جا بۆیێ بە سپی ناو دەبرێن؟ چونکە شەوەکانیان بە ڕۆناکی مانگ سپی دەبن.

ئینجا بزانە: ئەگەر لەو سێ ڕۆژەشدا بەڕۆژوو نەبێ، هەر سوننەتە: سێ ڕۆژ لە گشت مانگێکدا بەڕۆژوو بێ‌و خێری سەرتاسەری ساڵی هەر دەگاتێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صُمْ مِنَ الشَّهْرِ ثَلاثَةَ أَيَّامٍ، فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَــا﴾ رواه الشيخان، سێ ڕۆژ لە گشت مانگێکدا بەڕۆژوو ببە، چونکە چاکە: یەك بە دەیە.

٦-(وَسِــتَّةٍ مِــنْ شَـوَّالٍ) سـوننەتە: شـەش ڕۆژیـش لـە مـانگی شەشـەڵان بـەڕۆژوو بێـێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتّاً مِنْ شَوَّالٍ فَكَأَنَّمَا صَــامَ الــدَّهْرَ﴾ رواه مسلم، هەر کەسێك لە ڕەمەزاندا بەڕۆژوو بێ‌و شەش ڕۆژیش بە دوای ڕەمەزاندا لە مانگی شەشەڵان بەڕۆژوو بێ، وەك سەرتاسەری ساڵ بەڕۆژوو بێ، وەها خێری دەگاتێ.

واتە: ڕەمەزان بە دەمانگە، ئەو شەشەش بە دوو مانگە، چونکە چاکە: یەك بە دەیە.

(وَتَتَابُعُهَا أَفْضَلُ) لە دوای جەژن ئەوشەش ڕۆژوە بە دوای یەکتردا بگرێ خێرترە، جیا جیاش دروستەو سوننەتەکە وەدەست دێنێ، هەروەها ئەگەر لە (شوال)دا شەش ڕۆژوی نەزر بگرێ، یان قەزا بکاتەوە، خودی سوننەتەکەی دەست دەکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکان فەرموویانە.

(وَيُكْرَهُ) ناپەسندە: (إِفْرَادُ الْجُمُعَةِ) تەنها لە ڕۆژی هەینیدا بە ڕۆژوو بێ، تەنها بۆ ئەو کەسە نەبێ: کە لەگەڵ عادەتی ڕۆژووەکەی تێك بکاتەوە، یان ڕۆژێك لە پێشدا، یان ڕۆژێك لە دوایدا بەڕۆژوو بێ (وَإِفْرَادُ السَّبْتِ) هەروەها ناپەسندە تەنها لە ڕۆژی شەممەدا بەڕۆژوو بێ، مەگەر لەگەڵ هەینی دا، یان لەگەڵ یەك شەممەدا بەڕۆژوو بێ، یان لەگەڵ عادەتی ڕۆژووەکەی تێك بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانەو، گشتی بەڵگەی خۆی هەیە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە ڕۆژی هەینی دا، یان شەممەدا ڕۆژوی قەزا، یان نەزر بگرێ، یان هەینی، یان شەممە لەگەڵ ئەو جۆرە ڕۆژانەدا تێك بکاتەوە: کە بەڕۆژووبوونیان سوننەتە، وەك (عالفە)و (تاسوعاء)و (عاشوراء)و (شەشەڵان)، ئەو کاتە ناپەسند نیە، هەروەك لە (نهاية)و (الشرواني)دا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَتَخُصُّوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصِــيَامٍ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ فِي صَوْمٍ يَصُومُهُ أَحَدُكُمْ﴾ رواه مسلم، بە تایبەتی لە ڕۆژی هەینیدا بەڕۆژوو مەبن، مەگەر لە ڕۆژووەکی وەها دابێ: بە عادەت یەکێکتان بەڕۆژوو دەبو.

وَصَوْمُ الدَّهْرِ غَيْرَالْعِيدِ وَالتَّشْرِيقِ مَكْرُوهٌ لِمَنْ خَافَ بِهِ ضَرَراً أَوْ فَوْتَ حَقٍّ، وَمُسْتَحَبٌّ لِغَيْرِهِ، وَمَنْ تَلَبَّسَ بِصَوْمِ تَطَوُّعٍ أَوْ صَلاَتِهِ فَلَهُ قَطْعُهُمَا وَلاَ قَضَاءَ، وَمَنْ تَلَبَّسَ بِقَضَاءٍ حَرُمَ عَلَيْهِ قَطْعُهُ إِنْ كَانَ عَلَى الْفَوْرِ، وَهُوَ صَوْمُ مَنْ تَعَدَّى بِالْفِطْرِ،

(وَصَوْمُ الدَّهْرِ) بەڕۆژووبوونی سەرتاسەری ساڵ (غَيْرَ الْعِيدِ وَالتَّشْرِيقِ) جگە لە ڕۆژەکانی جەژن‌و (أَيَّامُ التَّشْرِيقِ)، (مَكْرُوهٌ) ناپەسندە (لِمَنْ خَافَ بِهِ ضَرَراً) بۆ ئەو کەسەی بترسێ زیانێکی پێبگا (أَوْ فَوْتَ حَقٍّ) یان مافێك بفەوتێنێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صُمْ وَأَفْطِرْ وَقُمْ وَنَمْ، فَإِنَّ لِجَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقّاً وَإِنَّ لِعَيْنَيْكَ عَلَيْكَ حَقّاً وَإِنَّ لِزَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقّاً وَإِنَّ لِزَوْرِكَ عَلَيْكَ حَقّاً﴾ رواه الشيخان، هەندێ جار بەڕۆژوو ببەو هەندێ جاریش پێ مەبە، شەونوێژ بکەو بخەوە، لاشەی خۆت مافێکی لە سەر تۆ هەیە، چاوەکانت مافێکی لە سەر تۆ هەیە، ژنەکەت مافێکی لە سەر تۆ هەیە، مێوانت مافێکی لە سەر تۆ هەیە.

(وَمُسْتَحَبٌّ لِغَيْرِهِ) بۆ خەڵکیتریش کە لە زیان نەترسێ‌و هیچ مافێك نە فەوتێنێ، سوننەتە، بەڵام جەژن‌و (ايام التشريق) حەرامن، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

(وَمَنْ تَلَبَّسَ بِصَوْمِ تَطَوُّعٍ) هەر کەسێك دەستی بە ڕۆژوویکی سوننەت کرد (أَوْ صَلاَتِهِ) یان دەستی بە نوێژێکی سوننەت کرد (فَلَهُ قَطْعُهُمَا) بۆی دروستە: ڕۆژووەکەی بشکێنێ‌و نوێژەکەش ببڕێ (وَلاَ قَضَاءَ) قەزاکردنەوەی هیچێکیان لە سەر نیە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلصَّائِمُ الْمُتَطَوِّعُ أَمِيرُ نَفْسِهِ إِنْ شَاءَ صَامَ وَإِنْ شَاءَ أَفْطَرَ﴾رواه اصحاب السنن بسند جيد، ڕۆژووگری سوننەت گەورەی خۆیەتی، ئەگەر حەز دەکا ڕۆژووەکەی تەواو دەکاو ئەگەر حەز دەکا دەیشکێنێ.

ئینجا بزانە: گشت خواپەرستیە سوننەتەکانیتریش -جگە لە حەج‌و عومرە- وەکو ڕۆژووی سوننەت دروستە وازیان لێبێنێ، بەڵام حەج‌و عومرەی سوننەت واجبە تەواو بکرێن، ئینجا بزانە: بە بێ‌عوزر ناپەسندە: واز لە خواپەرستیە سوننەتەکان بێنێ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ کردەوەکانتان بەتاڵ مەکەنەوە. کەوابو: ئەگەر بە عوزر، یان بە بێ‌عوزر وازی لە خواپەرستیەکە هێنا، سوننەتە قەزای بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، هەروەها ڕۆژووە سوننەتەکانی دامەزراویش-ئەگەر لە کاتی خۆیاندا نەیگرتن- سوننەتە: قەزایان بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَمَنْ تَلَبَّسَ بِقَضَاءٍ) هەر کەسێك دەست بە قەزاکردنەوەی ڕۆژوویك بکا (حَرُمَ عَلَيْهِ قَطْعُهُ) لە سەری حەرامە بیبڕێ (إِنْ كَانَ عَلَى الْفَوْرِ) ئەگەر قەزاکردنەوەکەی بە پەلە واجب بێ (وَهُوَ) ئەوەی بە پەلە واجبە (صَوْمُ مَنْ تَعَدَّى بِالْفِطْرِ) ڕۆژووی ئەو کەسەیە: کە

وَكَذَا إِنْ لَمْ يَكُــنْ عَلَى الْفَــوْرِ فِي الأَصَــحِّ: بِــأَنْ لَــمْ يَكُــنْ تَعَــدَّى بِــالْفِطْرِ.

(كِتابُ الإِعْتِكاف)

هُوَ مُسْتَحَبٌّ كُلَّ وَقْت، وَفِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ أَفْضَلُ لِطَلَبِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ،

به بێ‌عوزر ڕۆژووەکەی شکاندوە (وَكَذَا) هـەروەها حەرامـە ڕۆژووە قەزایەکـە بـبڕێ (إِنْ لَمْ يَكُنْ عَلَـى الْفَـوْرِ) ئەگـەر قەزاکردنەوەکـەش بـە پەلـە نـەبێ (فِي الأَصَحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاستتردا (بِأَنْ لَمْ يَكُنْ تَعَدَّى بِالْفِطْرِ) وەك بە عوزر ڕۆژووەکـەی شـکاندبێ، چـونکە دەسـتی بە واجب کردوە، واجبە: واجب تەواو بکرێ، هـەروەها حەرامـە: واز لـە (جهـاد)ش بهێنـێ، هەر چەند (فرض الكفاية)ش بێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾ حەرامـە: ژن –بێ‌ئیزنی‌مێردەکـەی– ڕۆژووی سـوننەت بگـرێ، لـەو کاتـەی مێردەکـەی لـە ماڵەوەیـە، بـەڵام ڕۆژووی قـەزاو کـەففارەتو نـەزر دروسـتن، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها نوێژی سـوننەتو ئـەو ڕۆژووە سـوننەتانەی لـە سـاڵێ جارێك ڕوو دەدەن: وەکو (عرفـة)و (تاسـوعاء)و (عاشـوراء)، ئـەوانیش دروسـتن، هـەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاَ يَحِلُّ لِلْمَــرْأَةِ أَنْ تَصُــومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلاَّ بِإِذْنِــهِ﴾رواه الشـيخان، حـەڵاڵ نیـە: ژن بـەڕۆژووی سـوننەت ببـێ، لـەو کاتەدا: کە مێردەکەی لە ماڵەوەیە، تەنها بە ئیزنی مێردەکەی نەبێ.

ئینجـا بزانـە: هەرچـەند ڕۆژووەکـەی دادەمـەزرێ، بـەڵام حەرامـەو بـەگوێرەی مەزهـەب خێریشی ناگاتێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿(كِتابُ الإِعْتِكاف): **پەرتووکی ئیعتیکافو** (لَيْلَةُالْقَدْر)﴾

(هُوَ) ئیعتیکاف، واتە: مانەوە لە مزگەوتدا بە نیەتی خواپەرسـتی (مُسْتَحَبٌّ كُلَّ وَقْتٍ) لـە گشت کاتێکدا خێرە، بە بەڵگەی ئایەتو حەدیسەکانی داهاتوو، بەڵام (وَفِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ) ئیعتیکاف لە دە شەوەکەی ئـاخیری ڕەمەزانـدا (أَفْضَلُ) لـە ئیعتیکـافی گشـت کاتەکانی‌تر خێری گەورەترە (لِطَلَبِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ) بـۆ هەوڵدانی وەدەسـتهێنانی خێـری (ليلـة القدر): کـە لـە گشـت شەوەکانی‌ساڵێ گـەورەترە، واتـە: لـە شـەوی هـەینیش گـەورەترە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿لَيْلَةُالْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَــهْرٍ﴾ خواپەرسـتی لـە (ليلـة القدر)دا خێرترە: لە خوا پەرستی هەزار مـانگی وەهـا: کـە (ليلـة القدر)ی تـێدا نیـە. پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿مَنْ قَامَ لَيْلَةَالْقَدْرِ إِيْمَاناً وَاحْتِسَاباً غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِــنْ ذَنْبِــهِ﴾ رواه الشـيخان، هەر کەسێك لـە (ليلـة القدر)دا خواپەرسـتی بکـاو بـاوەڕی بـەو شـەوە هـەبێو ڕازیبـوونی خوای بوێ، لە گوناهە بچووکەکانی‌ڕابردووی خۆش دەبێ.

ئینجـا بزانـە: سـوننەتە لـەو دە شـەوانەدا زۆر نوێـژ بکـاو زۆر قورئـان بخوێنـێو زۆر دوعـا بکاو...هتد خـواپەرستیەکانی‌تر، هـەروەك لە زۆربەی سـەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵـکو

وَمَيْلُ الشَّافِعِيِّ-رَحِمَهُ اللهُ- إِلَى أَنَّهَا لَيْلَةُ الْحَادِي أَوِالثَّالِثِ وَالْعِشْرِينَ، وَإِنَّمَا يَصِحُّ الإِعْتِكَافُ فِي الْمَسْجِدِ،

ئەگەر ئەو خواپەرستیانەی پابردوو -لەو دە شەوانەدا- لە ماڵەوە، یان لە هەر شوێنێکی تردا بکا، خێری (لیلةالقدر)ی دەستگیر دەبێ، چونکە جگە لە (طواف)و (إعتکاف)و (تحیّةالمسجد)، هیچ خواپەرستنەکی تر پێویستی بە مزگەوت نیە، هەروەك لە (نهایة)و (مغني)دا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: (لیلةالقدر) لە هەر شوێنێکدا بە گوێرەی شەوی شوێنەکەیە، هەروەك لە (الشبراملسي)دا فەرموویەتی، ماوەکەشی لە ڕۆژئاوابوونەوە تا دەرکەوتنی بەیانە، بە بەڵگەی ﴿حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾. هەروەها سوننەتە: لە (لیلةالقدر)دا زۆر بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي﴾ رواه الترمذي وصححه، ئینجا ئەگەر (لیلةالقدر)ی دیت، وا باشە لە لای خەڵکی باس نەکا.

هەروەها بزانە: لەو دە شەوانەش تاکەکان زیاتر جێگەی ئومێدن، بە بەڵگەی حەدیسەکەی داهاتوو و چەند حەدیسێکی‌تر، ئینجا لە حەدیسی(صحیح)شدا هاتوە: کە (لَیْلَةالقدر) دەکەوێتە شەوی بیست‌و حەفتی ڕەمەزان، هەروەها (وَمَيْلُ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى إِلَى أَنَّهَا) دڵی ئیمامی (الشافعي) بۆ ئەوە چووە: کە (لیلةالقدر) دەکەوێتە (لَيْلَةُ الْحَادِي أَوِالثَّالِثِ وَالْعِشْرِينَ) شەوی بیست‌و یەکی ڕەمەزان، یان بیست‌و سێی ڕەمەزان، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە:

﴿...ثُمَّ أُتِيتُ فَقِيلَ لِي: إِنَّهَا فِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ...وَإِنِّي أُرِيتُهَا لَيْلَةَ وِتْرٍ وَأَنِّي أَسْجُدُ صَبِيحَتَهَا فِي طِينٍ وَمَاءٍ. فَأَصْبَحَ مِنْ لَيْلَةِ إِحْدَى وَعِشْرِينَ لِصَلاَةِ الصُّبْحِ فَمَطَرَتِ السَّمَاءُ فَوَكَفَ الْمَسْجِدُ فَأَبْصَرْتُ الطِّينَ وَالْمَاءَ﴾ وفي رواية: ﴿فَمُطِرْنَا لَيْلَةَ ثَلاَثٍ وَعِشْرِينَ فَصَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَثَرُ الْمَاءِ وَالطِّينِ عَلَى جَبْهَتِهِ وَأَنْفِهِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئینجا (وحي)م بۆ هات: کە (لیلةالقدر) لە دە شەوەکەی ئاخیری ڕەمەزانەو...من لە شەوێکی تاکدا نیشانم درا، هەم لە بەیانیەکەی‌دا سوجدە لە قوڕو ئاودا دەبەم. ئینجا بۆ نوێژی سبەینێ باران باری‌و مزگەوت دڵۆپەی کردو پێغەمبەر ﷺ پێشنوێژی‌ی کرد، ئاسەواری قوڕو ئاو بە تەوێڵ‌و لووتیەوە دیار بوو، ئەو شەوەش بیست‌و‌یەکی ڕەمەزان بوو، لە ڕیوایەتێکدا: بیست‌وسێی ڕەمەزان بوو.

(وَإِنَّمَا يَصِحُّ الإِعْتِكَافُ) ئیعتیکاف کردن کە دروست دەبێ، تەنها (فِي الْمَسْجِدِ) لە مزگەوتدا دروست دەبێ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ﴾ دەستبازی‌و جیماع لەگەڵ ژنەکانتان مەکەن لەو حاڵەتەدا: کە ئێوە ئیعتیکاف لە مزگەوتەکاندا دەکەن.

وَالْجَامِعُ أَوْلَى، وَالْجَدِيدُ أَنَّهُ لاَ يَصِحُّ اعْتِكَافُ امْرَأَةٍ فِي مَسْجِدِ بَيْتِهَا وَهُوَ الْمُعْتَزَلُ الْمُهَيَّأُ لِلصَّلاَةِ، وَلَوْ عَيَّنَ الْمَسْجِدَالْحَرَامَ فِي نَذْرِهِ الإِعْتِكَافَ تَعَيَّنَ، وَكَذَا مَسْجِدُالْمَدِينَةِ وَالأَقْصَى فِي الأَظْهَرِ، وَيَقُومُ الْمَسْجِدُالْحَرَامُ مَقَامَهُمَا، وَلاَ عَكْسَ، وَيَقُومُ مَسْجِدُالْمَدِينَةِ مَقَامَ الأَقْصَى،

(وَالْجَامِعُ أَوْلَى) ئیعتیکاف لەو مزگەوتەدا: کە جومعەی تێدا دەکرێ، خێری گەورەترە لە ئیعتیکافی مزگەوتەکانیتر، چونکە بۆ جەماعەت قەرەباڵغترە.

(وَالْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێ (أَنَّهُ لاَ يَصِحُّ اعْتِكَافُ امْرَأَةٍ) دروست نابێ: ئافرەت ئیعتیکاف بکا (فِي مَسْجِدِ بَيْتِهَا) لە مزگەوتی ماڵەوەیدا (وَهُوَ) مەبەست بە مزگەوتی ماڵەوەی (الْمُعْتَزَلُ الْمُهَيَّأُ لِلصَّلاَةِ) ئەو شوێنەیە کە لە خانووەکە-بە جیا- بۆ نوێژ تێداکردن ئامادە کراوە، چونکە ئەوە مزگەوتێکی شەرعی نیە، کەوابو: مەرجە ئافرەتیش-وەکو پیاو- لە مزگەوتدا ئیعتیکاف بکا، هەروەك ژنەکانی پێغەمبەرﷺ لە مزگەوتدا ئیعتیکافیان دەکرد، بەڵام حەرامە: ژن بە بێئیزنی مێردەکەی ئیعتیکاف بکا، کەواتە: بۆ مێردەکەی دروستە: لە دوای ئیزندانیش لە ئیعتیکافی سوننەت بیهێنێتە دەرەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ عَيَّنَ الْمَسْجِدَالْحَرَامَ) ئەگەر یەکێك (الْمسجدالْحَرام)ی(مکة)ی دیاری کرد (فِي نَذْرِهِ الإِعْتِكَافَ) لە نەزرکردنی ئیعتیکافدا (تَعَيَّنَ) ئەوە لە سەری واجب دەبێ لە (الْمسجد الْحرام)دا ئیعتیکاف بکا (وَكَذَا مَسْجِدُالْمَدِينَةِ) هەروەها ئەگەر مزگەوتی پێغەمبەرﷺ لە (مدینة)، دیاری بکا ئیعتیکافی تێدا بکا، واجبە: لەوێدا ئیعتیکاف بکا (وَالأَقْصَى) هەروەها ئەگەر (مَسْجِدالأقصى) لە (فلسطين)، دیاری بکا: واجبە لەوێدا ئیعتیکاف بکا (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَتُشَدُّ الرِّحَالُ إِلاَّ إِلَى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ: الْمَسْجِدِالْحَرَامِ، وَمَسْجِدِالرَّسُولِﷺ، وَمَسْجِدِالأَقْصَى﴾رواه‌الشيخان، بارگە ناپێچرێنەوە-واتە: سەفەر ناکرێ- بۆ خواپەرستی، تەنها بۆ سێ مزگەوت نەبێ: بۆ (المسجدالحرام)و بۆ مزگەوتی پێغەمبەروﷺ بۆ (مسجدالأقصى).

کەواتە: ئەگەر لە نەزرەکەیدا-جگە لەو سێ مزگەوتانە- مزگەوتێکیتر دیاری بکا، ئەو مزگەوتە دیارکراوەی لە سەر واجب نابێو دروستە لە مزگەوتێکیتردا ئیعتیکاف بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَقُومُ الْمَسْجِدُالْحَرَامُ مَقَامَهُمَا) لە نەزرکردندا (المسجدالحرام)ی(مکة) جێگەی هەردوو مزگەوتەکەیتر دەگرێتەوە، چونکە لە هەردووکیان گەورەترە (وَلاَ عَكْسَ) بە پێچەوانەوە نابێو هیچێك لە دووەکەیتر جێگەی (المسجدالحرام) ناگرنەوە (وَيَقُومُ مَسْجِدُالْمَدِينَةِ مَقَامَ الأَقْصَى) هەروەها مزگەوتی پێغەمبەرﷺ جێگەی (مسجدالأقصى) دەگرێتەوە، چونکە

وَلاَ عَكْسَ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُشْتَرَطُ فِي الإِعْتِكَافِ لُبْثُ قَدْرٍ يُسَمَّى عُكُوفاً، وَقِيلَ يَكْفِي مُرُورٌ بِلاَ لُبْثٍ، وَقِيلَ يُشْتَرَطُ مُكْثُ نَحْوِ يَوْمٍ، وَيَبْطُلُ بِالْجِمَاعِ، وَأَظْهَرُ الأَقْوَالِ أَنَّ الْمُبَاشَرَةَ بِشَهْوَةٍ كَلَمْسٍ وَقُبْلَةٍ تُبْطِلُهُ إِنْ أَنْزَلَ، وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَوْ جَامَعَ نَاسِياً فَكَجِمَاعِ الصَّائِمِ، وَلاَ يَضُرُّ التَّطَيُّبُ وَالتَّزَيُّنُ وَالْفِطْرُ،

ئەو گەورەترە (وَلاَ عَكْسَ) بەلام بە پێچەوانەوە نابێ‌و (الأقصى) جێگەی مزگەوتی پێغەمبەرﷺ ناگرێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلاَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ﴾ رواه الشيخان، زاد ابن ماجه: ﴿وَصَلاَةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ﴾ زاد البزار والبيهقي: ﴿وَفِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ خَمْسُمِائَةِ صَلاَةٍ﴾ یەك نوێژ لەم مزگەوتەی مندا خێرترە لە هەزار نوێژی لە مزگەوتەکانی‌تردا، جگە لە (المسجدالحرام)، چونکە یەك نوێژ لە (المسجدالحرام)دا خێرترە لە سەد هەزار نوێژی لە مزگەوتەکانی‌تردا، یەك نوێژ لە (مسجدالأقصى)دا خێرترە لە پێنجسەد نوێژی لە مزگەوتەکانی‌تردا.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يُشْتَرَطُ فِي الإِعْتِكَافِ) بە مەرج دادەندرێ لە ئیعتیکافدا: (لُبْثُ قَدْرٍ) ئەندازەیەکی وەها لە مزگەوتدا بمێنێتەوە: کە (يُسَمَّى عُكُوفاً) پێی بگوترێ: مانەوە، بەلام مەرج نیە: لەو مانەوەدا خواپەرستی بکا، چونکە خودی مانەوە لە مزگەوتدا خواپەرستنە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا (يَكْفِي الْمُرُورُ بِلاَ لُبْثٍ) ڕابردن بە ناو مزگەوتدا بەسە، بە بێ‌مانەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا (يُشْتَرَطُ مُكْثُ نَحْوِ يَوْمٍ) بە مەرج دادەندرێ: نزیکەی ڕۆژێك بمێنێتەوە.

(وَيَبْطُلُ بِالْجِمَاعِ) ئیعتیکاف بەتاڵ دەبێتەوە بە جیماع کردن، جیاوازی نیە: لە مزگەوتدا جیماع بکا، یان لە دەرەوەی مزگەوتدا، بە بەڵگەی ئایەتەکەی‌ڕابردوو (وَأَظْهَرُ الأَقْوَالِ) بەهێزترینی فەرموودەکان ئەمەیە: (أَنَّ الْمُبَاشَرَةَ بِشَهْوَةٍ) دەستبازی بە دەمارهەڵسانەوە: (كَلَمْسٍ) وەك دەست لێدان‌و (وَقُبْلَةٍ) ماچ کردن‌و ئەو جۆرە شتانە (تُبْطِلُهُ) ئیعتیکاف بەتاڵ دەکەنەوە (إِنْ أَنْزَلَ) ئەگەر ئاوی بێتەوە (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر ئاوی نەیتەوە (فَلاَ) ئیعتیکافەکەی بەتاڵ نابێتەوە، کەوابو: بە هۆی بێ‌دەستنوێژی‌ی بچووك ئیعتیکاف بەتاڵ نابێ‌و بە بێ‌دەستنوێژی‌یەوە دروست دەبێ.

ئینجا بزانە: ئەوەی‌ڕابردوو لە حاڵەتێکدا بوو: کە بە قەسدی‌و بە ویستی خۆی‌و بشزانێ حەرامە، ئینجا جیماع بکا، کەوابو: (وَلَوْ جَامَعَ نَاسِياً) ئەگەر جیماعی کرد لەو حاڵەتەدا کە لە بیری چوبێ لە ئیعتیکافدایە، یان نەیزانیبێ حەرامە (فَكَجِمَاعِ الصَّائِمِ) وەکو جیماعی مرۆڤی بەڕۆژووە: ئیعتیکافەکە بەتاڵ ناکا (وَلاَ يَضُرُّ) زیان لە ئیعتیکاف نادا: (التَّطَيُّبُ) خۆ بۆنخۆش کردن‌و (وَالتَّزَيُّنُ) خۆ جوانکردن‌و خواردن‌و خواردنەوەو (وَالْفِطْرُ)

بَلْ يَصِحُّ اعْتِكَافُ اللَّيْلِ وَحْدَهُ، وَلَوْ نَذَرَ اعْتِكَافَ يَوْمٍ هُوَ فِيهِ صَائِمٌ لَزِمَهُ، وَلَوْ نَذَرَ أَنْ يَعْتَكِفَ صَائِماً أَوْ يَصُومَ مُعْتَكِفاً لَزِمَاهُ، وَالأَصَحُّ وُجُوبُ جَمْعِهِمَا، وَيُشْتَرَطُ نِيَّةُ الإِعْتِكَافِ، وَيَنْوِي فِي الْمَنْذُورِ: الْفَرْضِيَّةَ، وإِذَا أَطْلَقَ كَفَتْهُ، وَإِنْ طَالَ مُكْثُهُ، لَكِنْ لَوْ خَرَجَ وَعَادَ إحْتَاجَ إِلَى الإِسْتِئْنَافِ، وَلَوْ نَوَى مُدَّةً فَخَرَجَ فِيهَا وَعَادَ، فَإِنْ خَرَجَ لِغَيْرِ قَضَاءِ الْحَاجَةِ لَزِمَهُ الإِسْتِئْنَافُ، أَوْ لَهَا فَلاَ،

ڕۆژووشکاندنو بەڕۆژوونەبوون (بَلْ يَصِحُّ اعْتِكَافُ اللَّيْلِ وَحْدَهُ) بەڵکو دروستە: تەنها لە شەویدا ئیعتیکاف بکا.

(وَلَوْ نَذَرَ اعْتِكَافَ يَوْمٍ) ئەگەر مرۆڤ لە سەر خۆی نەزر کرد ڕۆژێك ئیعتیکاف بکا، کە (هُوَ فِيهِ صَائِمٌ) لەو ڕۆژەدا بەڕۆژووش بێ (لَزِمَهُ) لە سەری واجب دەبێ: لە ڕۆژێکی بەڕۆژووبوونیدا ئیعتیکاف بکا (وَلَوْ نَذَرَ) ئەگەر لە سەر خۆی نەزر کرد: (أَنْ يَعْتَكِفَ صَائِماً) ئیعتیکاف بکا لە حاڵەتی بەڕۆژووبوونیدا (أَوْ يَصُومَ مُعْتَكِفاً) یان بەڕۆژوو بێ لە حاڵەتی ئیعتیکافیدا (لَزِمَاهُ) ئیعتیکافەکەو ڕۆژووەکەی لە سەر واجب دەبن، ئینجا (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (وُجُوبُ جَمْعِهِمَا) واجبە: ئیعتیکافەکەو ڕۆژووەکە لە یەك کاتدا پێکەوە کۆ بکاتەوە.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەنرێ بۆ دروستبوونی ئیعتیکاف (نِيَّةُ الإِعْتِكَافِ) نیەتی ئیعتیکاف بێنێ، تاکو چوونە ناو مزگەوتی عادەتیو خوا پەرستی لێك جیا ببنەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى﴾ رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ، بە نیەتەوە نەبێ دانامەزرێ، گشت مرۆڤێك تەنها خێری ئەو کردەوەیەی بۆ دەنووسرێ: کە نیەتی بۆ هێناوە.

(وَيَنْوِي فِي الْمَنْذُورِ الْفَرْضِيَّةَ) واجبە: لە ئیعتیکافی نەزرکراودا: نیەتی ئیعتیکافی واجب بێنێ، تاکو لە ئیعتیکافی سوننەت جیا ببێتەوە (وإِذَا أَطْلَقَ) هەر کاتێك نیەتی ئیعتیکافەکەی بە بێدیاریکردنی ماوەیەك هێنا (كَفَتْهُ نِيَّتُهُ) نیەتی ئیعتیکاف کردن بەسیەتی (وَإِنْ طَالَ مُكْثُهُ) هەرچەند ماوەیەکی زۆریش بمێنێتەوە، چونکە نیەتەکە دەیگرێتەوە (لَكِنْ لَوْ خَرَجَ) بەڵام ئەگەر لە مزگەوت چووە دەرەوەو (وَعَادَ) دووبارە گەڕاوە ناو مزگەوت (إِحْتَاجَ إِلَى الإِسْتِئْنَافِ) پێویستی بە نوێکردنەوەی نیەتەکە هەیە.

(وَلَوْ نَوَى مُدَّةً) ئەگەر نیەتی ماوەیەکی هێنا: وەك سەعاتێك، یان ڕۆژێك (فَخَرَجَ فِيهَا) ئینجا لەو ماوەیەدا لە مزگەوت چووە دەرەوەو (وَعَادَ) گەڕاوە ناو مزگەوت، تەماشا دەکرێ: (فَإِنْ خَرَجَ لِغَيْرِ قَضَاءِ الْحَاجَةِ) ئەگەر چوبێتە دەرەوە بۆ کارێکی جگە لە میزو پیسایی کردن (لَزِمَهُ الإِسْتِئْنَافُ) واجبە: نیەتەکەی نوێ بکاتەوە (أَوْ لَهَا) یان بۆ میزو پیسایی کردن چوبوە دەرەوە (فَلاَ) واجب نیە: نیەتەکەی دووبارە بکاتەوە.

وَقِيلَ إِنْ طَالَتْ مُدَّةُ خُرُوجِه استأْنفَ، وَقِيلَ لاَ يَستَأْنفُ مُطْلَقاً، وَلَوْ نَذَرَ مُـدَّةً مُتَتَابِعَـةً فَخَرَجَ لِعُذْرٍ لاَ يَقْطَعُ التَّتَابُعَ لَمْ يَجب اسْتِئْنَافُ النِّيَّة، وَقِيلَ إِنْ خَرَجَ لِغَيْرِ حَاجَة وَغُسْلِ الْجَنَابَة وَجَبَ، وَشَرْطُ الْمُعْتَكف: اَلإِسْلاَمُ وَالْعَقْلُ والنَّقَاءُ عَـنِ الْحَـيْضِ وَالْجَنَابَـة، وَلَوارْتَدَّ الْمُعْتَكفُ أَوْ سَكرَ بَطَلَ، وَالْمَذْهَبُ بُطْلاَنُ مَامَضَى مِنْ اعْتكَافِهِمَاالْمُتَتَابِعِ، وَلَوْ طَرَأَ جُنُونٌ أَوْ إِغْمَاءٌ لَمْ يَبْطُلْ مَامَضَى إِنْ لَمْ يُخرَجْ، وَيُحْسَـبُ زَمَـنُ الإِغْمَـاءِ مِـنَ الإِعْتكَاف دُونَ الْجُنُون،

(وَقِيـلَ) لـه فەرموودەیـەکی بـێهێزدا (إِنْ طَالَـتْ مُـدَّةُ خُرُوجِـه) ئەگـەر مـاوەی چـوونە دەرەوەی درێژ بێ (استَأْنفَ) واجبە: نیەتەکەی نوێ بکاتـەوە (وَقِيـلَ) لـه فەرموودەیـەکی بێهێزدا (لاَ يَسْتَأْنفُ مُطْلَقاً) بە هیچ جۆرێك نیەتەکەی دووبارە ناکاتەوە.

(وَلَوْ نَذَرَ مُدَّةً مُتَتَابِعَةً) ئەگەر نەزری کرد ماوەیەکی بە دوایـەکتردا ئیعتیکاف بکا (فَخَرَجَ لِعُذْرٍ) ئینجا لـه ئیعتیکافەکـەی چـووە دەرەوە، بـە هـۆی عـوزرێکی وەهـا: کـه (لاَ يَقْطَـعُ التَّتَابُعَ) عوزرەکە ماوەکەی لێك نەدەپچڕاند: وەك خواردن، میز، حـەیز، پیسـایی‌کردن (لَـمْ يَجِبِ اسْتِئْنَافُ النِّيَّـة) واجب نیـه: نیەتەکـەی نـوێ بکاتـەوە لـەو کاتـەی دەگەڕێتـەوە بـۆ ئیعتیکـاف (وَقِيـلَ) لـه فەرموودەیـەکی بێهێزدا (إِنْ خَرَجَ) ئەگـەر چـوبێتە دەرەوە (لِغَيْـرِ الْحَاجَـة) بـۆ کـارێکی جگـه لـه میـزو پیسـایی‌کردنو (وَغُسْـلِ الْجَنَابَـة) جگـه لـه غوسـلی جەنابەت (وَجَبَ) واجبە: نیەتەکەی دووبارە بکاتەوە.

(وَشَرْطُ الْمُعْتَكف) مەرجی ئـەو کەسـەی ئیعتکـاف دەکـا، یەکەم: (اَلإِسْلاَمُ) ئیسلامەتیە. دووەم: (وَالْعَقْلُ) عاقڵیە. سێیەم: (والنَّقَاءُ) پاکیە: (عَنِ الْحَيْضِ وَالْجَنَابَـة) لـه حـەیزو زەیسانیو جەنابەت، واتە: بەڵام دەستنوێژی بچووك مەرج نیە.

(وَلَو ارْتَدَّ الْمُعْتَكفُ) ئەگەر ئیعتیکافکەرەکە لە دین وەرگەڕاو کوفرێکی کـرد (أَوْ سَكرَ) یـان سەرخۆش بوو (بَطَلَ) ئیعتیکافەکەی ماوەی کافربوونەکەو مـاوەی سەرخۆشـیەکەی بـەتاڵ دەبێتـەوە (وَالْمَـذْهَبُ) فـەرموودەی ڕاسـتی مەزهـەب (بُطْـلاَنُ مَـا مَضَـى) ئـەوەی‌ڕابردووش بەتاڵ دەبێتەوە (مِنْ اعْتكَافِهِمَا الْمُتَتَابِعِ) لەو ئیعتیکافـەیان کە ماوەکـەی بـە دوایـەکتردا بووە، واتە: بۆیان بە بەر ناکەوێ، بـەڵام (وَلَـوْ طَـرَأَ جُنُـونٌ) ئەگـەر لـه حاڵـەتی ئیعتیکافـدا شێت بوو (أَوْ إِغْمَـاءٌ) یـان بـێهۆش بـوو (لَـمْ يَبْطُـلْ مَامَضَـى) ئیعتیکـافی ماوەی‌ڕابردوویـان بـەتاڵ نابێتـەوە (إِنْ لَـمْ يُخْـرَجْ) ئەگـەر شـێتەکە، یـان بێهۆشـەکە بـە بـێ‌عوزر نەبردرێتـە دەرەوە، واتـە: ئەگـەر بـە هـۆی عوزرێـك ببردرێتـە دەرەوە، ئیعتیکافەکـەیان بـەتاڵ نابێتەوە، چونکە عوزریان بە دەستە.

(وَيُحْسَبُ زَمَـنُ الإِغْمَـاءِ مِـنَ الإِعْتكَـاف) مـاوەی بێهۆشیەکەی بـە ئیعتیکـاف بـۆ حیسـاب دەکرێ (دُونَ الْجُنُون) بەڵام مـاوەی شێتبوونی بـۆ حیسـاب نـاکرێ، چـونکه مرۆڤـی شـێت

أوالْحَيْضُ وَجَبَ الْخُرُوجُ، وَكَذَا الْجَنَابَةُ إِذَا تَعَذَّرَ الْغُسْلُ فِي الْمَسْجِدِ، فَلَوْ أَمْكَنَ جَازَ الْخُرُوجُ وَلاَ يَلْزَمُ، وَلاَ يُحْسَبُ زَمَنُ الْحَيْضِ وَلاَ الْجَنَابَةِ. (فَصْلٌ) إِذَا نَذَرَ مُدَّةً مُتَتَابِعَةً لَزِمَهُ، وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ لاَ يَجِبُ التَّتَابُعُ بِلاَ شَرْطٍ، وَأَنَّهُ لَوْ نَذَرَ يَوْمَاً لَمْ يَجُزْ تَفْرِيقُ سَاعَاتِهِ، وَأَنَّهُ لَوْ عَيَّنَ مُدَّةً كَأُسْبُوعٍ وَتَعَرَّضَ لِلتَّتَابُعِ وَفَاتَتْهُ لَزِمَهُ التَّتَابُعُ فِي الْقَضَاءِ،

خواپەرستیی دروست نابێ (أوالْحَيْضُ) یان لە حاڵەتی ئیعتیکافدا حەیز، یان زەیسانی تووش بوو (وَجَبَ الْخُرُوجُ) واجبە: بڕواتە دەرەوە، چونکە حەرامە: لە مزگەوتدا بمێنێتەوە (وكَذَا الْجَنَابَةُ) هەروەها ئەگەر جەنابەتیشی تووش بوو، واجبە: بڕواتە دەرەوە (إِذَا تَعَذَّرَ الْغُسْلُ فِي الْمَسْجِدِ) ئەگەر نەگونجا لە مزگەوتدا غوسلی جەنابەت بکا (فَلَوْ أَمْكَنَ) ئەگەر گونجا لە مزگەوتدا غوسلەکە بکا (جَازَ الْخُرُوجُ) ئەوە بۆی دروستە بڕواتە دەرەوە (وَلاَ يَلْزَمُ) بەڵام واجبیش نیە بڕواتە دەرەوە، بەڵکو دروستە: لە مزگەوتدا بە پەلە غوسلەکە بکا (وَلاَ يُحْسَبُ زَمَنُ الْحَيْضِ وَلاَالْجَنَابَةِ) ماوەی حەیزو زەیسانیو جەنابەت بە ئیعتیکاف حیساب ناکرێ، هەرچەند وەهاش ڕێك بکەوێ: بە هۆی عوزرێك ماوەیەك بە جەنابەتەوە، یان بە حەیزەوە لە مزگەوتدا بمێنێتەوە، چونکە ئیعتیکافی ئەو جۆرە کەسانە دروست نابێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئیعتیکافی نەزرکراو ﴾

(إِذَا نَذَرَ مُدَّةً مُتَتَابِعَةً) هەر کاتێك مرۆڤ نەزری کرد: ماوەیەکی بە دوای یەکتردا ئیعتیکاف بکا، وەك بڵێ: لە سەرم نەزربێ حەفتەیەك بە دوایەکتردا ئیعتیکاف بکەم (لَزِمَهُ) لە سەری واجب دەبێ: بە دوایەکتردا ئیعتیکافەکە بکا (وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست: (أَنَّهُ لاَ يَجِبُ التَّتَابُعُ بِلاَ شَرْطٍ) ئیعتیکاف بە دوایەکتردا واجب نابێ، ئەگەر لە سەرخۆی نەکاتە مەرج وەك بڵێ: لە سەرم نەزربێ حەفتەیەك، یان دە ڕۆژ ئیعتیکاف بکەم. ئەوە ئەگەر بە مەرج دانەنێ بە دوایەکتردا ئەو ماوەیە ئیعتیکاف بکا، دروستە: جیاجیاش ئەو ماوەیە ئیعتیکاف بکاو بە دوای یەکتریشدا دروستە.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاست (لَوْ نَذَرَ يَوْمَاً) ئەگەر نەزری کرد یەك ڕۆژ ئیعتیکاف بکا (لَمْ يَجُزْ تَفْرِيقُ سَاعَاتِهِ) دروست نیە: کاتەکانی ئەو ڕۆژە لێك جیا بکاتەوەو بە چەند ڕۆژێك تەواوی بکا، بەڵکو واجبە: لە پێش بەیانەوە تا دوای ڕۆژ ئاوابوون ئیعتیکاف بکا.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاست (لَوْ عَيَّنَ مُدَّةً) ئەگەر ماوەیەکی دیاریکرد (كَأُسْبُوعٍ) وەکو حەفتەیەك (وَتَعَرَّضَ لِلتَّتَابُعِ) لە نەزرەکەشدا باسی بە دوای یەکتریدای کرد، وەك: لە سەرم نەزربێ: ئەم حەفتەیە بە دوایەکتردا ئیعتیکاف بکەم. (وَفَاتَتْهُ) ئەو ماوە دیارکراوەشی لەدەوتاو ئیعتیکافی تێدا نەکرد (لَزِمَهُ التَّتَابُعُ فِي الْقَضَاءِ) واجبە: ئیعتیکافی

وَإنْ لَمْ يَتَعَرَّضْ لَهُ لَمْ يَلْزَمْهُ فِي الْقَضَاء، وَإذَا ذَكَرَ التَّتابُعَ وَشَرَطَ الْخُرُوجَ لِلْعَارِضِ صَحَّ الشَّرْطُ فِي الأظْهَرِ، وَالزَّمَانُ الْمَصْرُوفُ إِلَيْهِ لاَ يَجِبُ تَدَارُكُهُ إنْ عَيَّنَ الْمُدَّةَ كَهَذَا الشَّهْرِ، وَإلاَّ فَيَجِبُ، وَيَنْقَطِعُ التَّتَابُعُ بِالْخُرُوجِ بِلا عُذْرٍ، وَلاَ يَضُرُّ إخْرَاجُ بَعْضِ الأَعْضَاء وَلاَ الْخُرُوجُ لِقَضَاء الْحَاجَةِ، وَلاَ يَجِبُ فِعْلُهَا فِي غَيْرِ دَارِهِ، وَلاَ يَضُرُّ بُعْدُهَا إلاَّ أنْ يَفْحُشَ فَيَضُرُّ فِي الأَصَحِّ،

ئەو ماوەیە بە دوایەکتردا قەزا بکاتەوە، بەڵام (وَإنْ لَمْ يَتَعَرَّضْ لَهُ) ئەگەر لە نەزرەکەدا باسی بە دوایەکتریدای نەکردبو: وەك لە سەرم نەزربێ ئەم حەفتەیە ئیعتیکاف بکەم. ئەوە (لَمْ يَلْزَمْهُ فِي الْقَضَاءِ) لە قەزاکردنەوەی ئەو ماوەیەدا واجب نیە: بە دوای یەکتردا قەزایەکە بکاتەوە، بەڵکو واجبە: حەفت ڕۆژ قەزا بکاتەوە: یان جیا جیا، یان بە دوای یەکتردا، ئینجا بزانە: ئەگەر ماوەیەکە دیاری نەکا، وەك بڵێ: مانگێك، یان حەفتەیەك، ئەوە بە درێژایی تەمەنی نافەوتێو واجبە: ئەو ماوەیە ئیعتیکاف بکا.

(وَإذَا ذَكَرَ التَّتَابُعَ) هەر کاتێك لە نەزرەکەیدا باسی کرد: ماوەکەی بە دوایەکتردا بێ (وَشَرَطَ الْخُرُوجَ لِعَارِضٍ) بە مەرجی دانا: بە هۆی ڕووداوێك لە مزگەوت بێتە دەرەوە (صَحَّ الشَّرْطُ) ئەو مەرج دانانەی دروست دەبێ (فِي الأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَالزَّمَانُ الْمَصْرُوفُ إلَيْهِ) ئەو ماوەیەی لەو ڕووداوەی بەسەر بردوە (لاَ يَجِبُ تَدَارُكُهُ) واجب نیە بیکاتەوە (إنْ عَيَّنَ الْمُدَّةَ) ئەگەر ماوەی ئیعتیکافەکەی دیاری کردبێ (كَهَذَا الشَّهْرِ) وەك نەزر بێ: ئەم مانگەی ڕەمەزان ئیعتیکاف بکەم (وَإلَّا) بەڵام ئەگەر دیاری نەکردبو: وەك نەزربێ مانگێك ئیعتیکاف بکەم (فَيَجِبُ) واجبە: ئەو ماوەیەی لە ڕووداوەکەدا بەسەری بردوە بیکاتەوە، تاکو ئەندازەی مانگەکە تەولو ببێ. واتە: سوودی مەرجەکەی ئەوەیە: چوونە دەرەوە بە هۆی ئەو ڕووداوە، ماوەکەی لێناپچڕێنێ.

(وَيَنْقَطِعُ التَّتَابُعُ) ماوەی بە دوایەکتردا لێك دەپچڕێ (بِالْخُرُوجِ بِلا عُذْرٍ) بە چوونە دەرەوە لە مزگەوت بە بێعوزر، بە قەسدیو بە ویستی خۆیو بشزانێ چوونە دەرەوە حەرامە، کەوابو: واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە ئیعتیکافی ئەو ماوەیە بکاتەوە (وَلاَ يَضُرُّ إخْرَاجُ بَعْضِ الأعْضَاءِ) زیان لە ئیعتیکاف نادا: بردنە دەرەوەی هەندێك ئەندامەکانی خۆی: وەك سەری، یان دەستی، یان پێی بباتە دەرەوەی مزگەوت (وَلاَ الْخُرُوجُ لِقَضَاءِ الْحَاجَةِ) هەروەها زیانی نیە، چوونە دەرەوە بۆ میز، یان پیسایی کردن (وَلاَ يَجِبُ فِعْلُهَا فِي غَيْرِ دَارِهِ) واجب نیە: میزو پیسایی لە شوێنێکیتری جگە لە خانووی خۆی بکا (وَلاَ يَضُرُّ بُعْدُهَا) زیانی نیە: دووریی خانووەکە لە مزگەوت (إلاَّ أنْ يَفْحُشَ) مەگەر زۆر زۆر دوور بێو شوێنێکی نزیکتری دەست بکەوێ، ئەو کاتە (فَيَضُرُّ) چوونە خانووی خۆی زیان لە ئیعتیکافەکەی دەدا (فِي الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: دەبێ لە

وَلَوْ عَادَ مَرِيضاً فِي طَرِيقِهِ لَمْ يَضُرَّ مَا لَمْ يُطِلْ وُقُوفَهُ أَوْ يَعْدِلْ عَنْ طَرِيقِهِ وَلاَ يَنْقَطِعُ التَّتَابُعُ بِمَرَضٍ يُحْوِجُ إِلَى الْخُرُوجِ، وَلاَ بِحَيْضٍ إِنْ طَالَتْ مُدَّةُ الإِعْتِكَافِ، فَإِنْ كَانَتْ بِحَيْثُ تَخْلُو عَنْهُ انْقَطَعَ فِي الأَظْهَرِ، وَلاَ بِالْخُرُوجِ نَاسِياً عَلَى الْمَذْهَبِ، وَلاَ بِخُرُوجِ الْمُؤَذِّنِ الرَّاتِبِ إِلَى مَنَارَةٍ مُنْفَصِلَةٍ عَنِ الْمَسْجِدِ لِلأَذَانِ فِي الأَصَحِّ، وَيَجِبُ قَضَاءُ أَوْقَاتِ الْخُرُوجِ بِالأَعْذَارِ إِلاَّ وَقْتَ قَضَاءِ الْحَاجَةِ.

شوێنە نزیکەکەدا میزو پیسایی بکا، بەڵام ئەگەر شوێنێکی نزیکی دەست نەکەوێ، ئەو کاتە چوونە خانووە زۆر دوورەکە زیانی نیە.

(وَلَوْ عَادَ مَرِيضاً فِي طَرِيقِهِ) ئەگەر لەڕێگەی چوونە سەراو، سەردانی نەخۆشێکی کرد (لَمْ يَضُرَّ) زیان لە ئیعتیکافەکە نادا (مَا لَمْ يُطِلْ وُقُوفَهُ) ئەگەر ماوەیەکی درێژ نەمێنێتەوە (أَوْ يَعْدِلْ عَنْ طَرِيقِهِ) یان لە ڕێگەی سەراو لانەدا، کەوابو: ئەگەر بە قەد نوێژی جەنازە لە لای نەخۆشەکە ڕاوەستا، یان لە ڕێگەی سەراو لایدا، ئەو کاتە سەردانەکە زیان لە ئیعتیکافەکەی دەدا.

(وَلاَ يَنْقَطِعُ التَّتَابُعُ بِمَرَضٍ) ماوەی بە دوایەکدای ئیعتیکاف لێك نابچڕێ بە نەخۆشیەکی وەها: کە (يُحْوِجُ إِلَى الْخُرُوجِ) پێویست بکا: نەخۆشەکە ببردرێتە دەرەوەی مزگەوت: وەك بترسێ مزگەوت پیس بکا، یان پێویستی بە ڕایەخ و خزمەت هەبێ (وَلاَ بِحَيْضٍ) هەروەها ماوەکە بە حەیزو نیفاسیش لێك نابچڕێ (إِنْ طَالَتْ مُدَّةُ الإِعْتِكَافِ) ئەگەر ماوەی ئیعتیکافەکە درێژبێ، بۆ وێنە: وەك مانگێك، چونکە بە ئەغڵەبی لە مانگێکدا حەیز دەبینێ.

بەڵام (فَإِنْ كَانَتْ بِحَيْثُ تَخْلُو عَنْهُ) ئەگەر ماوەکەی ئیعتیکاف هەر ئەوەندە بوو: بە ئەغڵەبی حەیزی تێدا نەدەدیت، وەك پانزە ڕۆژ (انْقَطَعَ فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: لێك دەپچڕێ، چونکە دەیتوانی لە دوای پاکبوونەوە ئیعتیکافەکە بکا (وَلاَ بِالْخُرُوجِ نَاسِياً) هەروەها لێك نابچڕێ بە چوونەدەرەوە، ئەگەر لە بیری چوبێ: لە ئیعتیکافدایە، یان بە زۆرلێکردن دەرکرا دەرەوە، یان نەیدەزانی چوونەدەرەوە حەرامە (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستیمەزهەب، چونکە ئەو حاڵەتانە دەبنە عوزر.

(وَلاَ بِخُرُوجِ الْمُؤَذِّنِ الرَّاتِبِ) هەروەها لێك نابچڕێ بە چوونەدەرەوەی بانگدەری دامەزراو (إِلَى مَنَارَةٍ مُنْفَصِلَةٍ عَنِ الْمَسْجِدِ) بۆ سەر مەنارەیەك: کە لە مزگەوت جیاکرابێتەوە (لِلأَذَانِ) بۆ بانگدان (فِي الأَصَحِّ) لە فەموودەی ڕاستتردا (وَيَجِبُ قَضَاءُ أَوْقَاتِ الْخُرُوجِ) واجبە کاتەکانی چوونەدەرەوە قەزا بکاتەوە (بِالأَعْذَارِ) کە بە هۆی ئەو عوزرانەی ڕابردوو چوبێتە دەرەوە: کە ماوەکە لێك ناپچڕێنن (إِلاَّ وَقْتَ قَضَاءِ الْحَاجَةِ) تەنها ماوەی میزو پیسایی کردن واجب نیە قەزا بکاتەوە، هەروەها ماوەی بانگدان و غوسلی جەنابەتیش

(كِـــتابُ الْـــحَـــجِّ)

هُـــوَ فَرْضٌ، وَكَذَا الْـــعُمْرَةُ فِي الأَظْهَرِ،

واجـب نيـه قـەزا بكاتـەوە. الحمـد لله، لێـرەدا پـەرتووكی(ڕۆژووەكـان) كۆتـايی هـاتو پەرتووكی (حەجو عومرەی) بە دوادا دێ، إن شاءَ اللهُ تعالَى.

﴿ كِتابُ الْحَجِّ: پەرتووكی حەجو عومرە ﴾

(هُوَ) حەج كردن (فَرْضٌ) واجبەو ڕوكنی پێنجەمی ئیسلامە، لە ساڵی شەشەمی كۆچیدا واجب كراوە، كەوابو: هـەر كەسێك بـاوەڕی بـە حـەج نـەبێ كـافر دەبـێ، خوایگـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً﴾ خـوای گـەورە واجبێكـی لە سەر خەڵك هەیە: كە حەج كردنی ماڵیخوایە-لە (مكة)- لە سەر ئەو كەسە واجبـە: كـە توانای ڕێگەی هەبێ.

هـەروەها پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لاَإِلَـــهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّداًرَسُولُ اللهِ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيْتَاءِ الزَّكَاةِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ، وَالْحَـــجِّ﴾ رواه الشيخان، ئايينی ئیسلام لە سەر پێنج ڕوكن دامـەزراوە: شـادەهێنان، نوێـژكردن، زەكاتـدان، ڕۆژووی ڕەمەزان، حەج كردن. كەوابو: هەر كەسێك باوەڕی بە واجببوونی حـەج نـەبێ، ئـەوە كـافر دەبێ، بـەڵام بـە (إجمـاع)ی زانايـانی ئیسـلام: هـەر كەسـێك بـاوەڕی بـە واجبـبوونی حـەج هەبێو توانای حەج كردنی هەبوبێو بە قەسدی حەجی نەكردبێو مردبێ، ئەوە كـافر نيـە، بەڵكو گوناهبارە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وكَذَا الْعُمْرَةُ) هەروەها عومرەش واجبە (فِيالأَظْهَرِ) لـە فـەرموودەی بـەهێزتردا ﴿عَـــنْ ابْـــنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُـ: إِنَّهَا لَقَرِينَتُهَا فِي كِتَابِ اللهِ تَعالَى: وَأَتِمُّواالْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّـــهِ﴾ رواه البخاري، عومرە لەگەڵ واجببوونی حەج جووت كراوە، كە خوا دەفەرموێ: حـەجو عـومرە بـە تـەواوی بۆ خوا بكەن. هەروەها پێغەمبەرﷺ بە پیاوێكی فەرموو: ﴿حُجَّ عَنْ أَبِيـــكَ وَاعْتَمِـــرْ﴾ رواه اصحاب السنن بسندصحيح، لەجياتی باوكت حەج بكەو عومرە بكە.

ئینجا بزانە: بە فەرمانی شەرع تەنها یەك حەجو یـەك عـومرە لـە درێـژايی تەمەنـدا واجبـە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانـە ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ اَلْحَـــجُّ فِي كُلِّ سَنَةٍ، أَوْ مَرَّةً وَاحِدَةً؟ قَالَ: بَلْ مَرَّةً وَاحِدَةً فَمَنْ زَادَ فَهُوَ تَطَوُّعٌ﴾رواه أبـودلود وغـيره بسندحسن، ورواه مسلم بلفظ آخر، ئايا حەج كردن هـەموو سـاڵێك واجبـە، يـان تـەنها يـەك جار؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: تەنها یەك جار واجبەو زیاتر سوننەتە.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)و ئیمام(مالك)دا: عومرە سوننەتەو واجب نیـە، بـە بەڵگەی ئـەم حەدیسـە: ﴿عَنْ جَابِرٍ: سُئِلَ النَّبِيُّﷺ عَنِ الْعُمْرَةِ: أَوَاجِبَةٌ هِيَ؟ قَالَ: لاَ، وَأَنْ

وَشَرْطُ صِحَّتِهِ: اَلإِسْلاَمُ فَلِلْوَلِيِّ أَنْ يُحْرِمَ عَنِ الصَّبِيِّ الَّذِى لاَيُمَيِّزُ وَالْمَجْنُـونِ، وَإِنَّمَا تَصِحُّ مُبَاشَرَتُهُ مِنَ الْمُسْلِمِ الْمُمَيِّزِ،

تَعْتَمِرُوا هُوَ أَفْضَلُ﴾ رواه الترمذي وقال: صحيح، لكن اتفق الحفاظ على أنه ضعيف، ئايا عومرە واجبە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: نا، بەڵکو عومرە بکەن خێرترە. ئینجا بزانە: زانایانی حەدیس-جگە لە (الترمذي)- یەکدەنگن کە حەدیسەکە بێهێزە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها حەدیسەکەی ﴿الْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ﴾ش بێهێزە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ حەجی منداڵو شێت ﴾

(وَشَرْطُ صِحَّتِهِ) مەرجی دروستبوونی حەجو عومرە: (الإِسْلاَمُ) تەنها ئیسلامەتی‌یە، واتە: عاقڵیو بالغی مەرج نیە، کەوابو: (فَلِلْوَلِيِّ) بۆ سەرپەرشتکاری‌ماڵی دروستە: (أَنْ يُحْرِمَ) نیەتی ئیحرامی حەج، یان عومرە بێنێ (عَنِ الصَّبِيِّ الَّذِى لاَ يُمَيِّزُ) لەجیاتی منداڵی نەفامو (وَالْمَجْنُونِ) لەجیاتی شێت، ئینجا بەو شێوەی‌داهاتوو حەجو عومرەیان پێبکا ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: رَفَعَتْ إِمْرَأَةٌ صَبِيّاً لَهَا فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ أَلِهَذَا حَجٌّ؟ قَالَ: نَعَمْ وَلَكِ أَجْرٌ﴾ رواه مسلم، ئافرەتێك منداڵێکی‌خۆی بەرز کردەوەو گوتی: ئەم منداڵە حەجی بۆ دەبێ؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ، ئەتۆش خێرت دەگاتێ کە حەجی پێدەکەی.

ئینجا بزانە: پێویستە سەرپەرشتکارەکە لە نیەتهێناندا بڵێ: (ئەم منداڵەم، یان ئەم شێتەم خستە ژێر ئیحرامی حەج، یان ئیحرامی عومرە). یان بڵێ: (ئیحرامی حەج، یان عومرەم بەست بۆ ئەم منداڵە، یان بۆ ئەم شێتە). ئینجا منداڵەکە، یان شێتەکە دەکەوێتە ژێر ئیحرامو واجبە: سەرپەرشتکارەکەی لەگەڵی‌دابێ بۆ گشت شوێنو واجبەکانو گشت واجبەکانی پێبکا، هەروەها بۆ ڕەجمی شەیتانەکانیش بەردەکانی دەداتە دەست، جا ئەگەر نەیتوانی بەردەکان بهاوێ، ئەو کاتە بەخۆی، یان یەکێکی‌تر بەردەکانی لە جیاتی دەهاوێ.

هەروەها واجبە بۆ تەواف کردن: منداڵو شێتەکە پاك بکرێنەوەو دەستنوێژیان بۆ بگیرێ، هەروەها واجبە: لە گشت قەدەغەکراوەکانی حەج قەدەغە بکرێن، جا لەو ڕوونکردنەوەیەدا جیاوازی منداڵی نێر و مێ نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِنَّمَا تَصِحُّ مُبَاشَرَتُهُ) حەج کردن کە بەخۆی بیکاو دروست بێ، تەنها (مِنَ الْمُسْلِمِ الْمُمَيِّزِ) لە موسوڵمانی‌فامیدە دروست دەبێ.

کەواتە: دروستە: منداڵی‌فامیدە بەخۆی نیەتی ئیحرامی حەج، یان عومرە بێنێ، بەلام پێویستە: سەرپەرشتکارەکەی ئیزنی بدا، ئەگینا: ئیحرامەکەی دانابەستریو دروست نابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا هەر بەخۆی گشت ڕوکنو واجبەکانی

وَإِنَّمَا يَقَعُ عَنْ حَجَّةِالإِسْلَامِ بِالْمُبَاشَرَةِ إِذَا بَاشَرَهُ الْمُكَلَّفُ الْحُرُّ، فَيُجْزِئُ حَجُّ الْفَقِيرِ دُونَ الصَّبِيِّ وَالْعَبْدِ، وَشَرْطُ وُجُوبِهِ: اَلإِسْلَامُ وَالتَّكْلِيفُ وَالْحُرِّيَّةُ

حەج‌و عومرە دەکا، هەروەك لە (شرح المنهج)دا فەرموویەتی، بەلام ئەگەر منداڵەکە قەدەغەکراوێکی کرد، ئەو کاتە گشت (فدیّة)کان دەکەونە ئەستۆی سەرپەرشتکارەکەی‌و واجبە: لە ماڵی‌خۆی (فدیّة)کانی منداڵەکە بدا.

جا بزانە: منداڵ خێری گشت چاکەو خواپەرستی‌یەکانی بۆ دەنووسرێ، بەلام هیچ گوناهێکی لە سەر نانووسرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌رابردوو و چەند حەدیسێکی‌تر، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَإِنَّمَا يَقَعُ عَنْ حَجَّةِالإِسْلَامِ بِالْمُبَاشَرَةِ) ئەو حەج‌و عومرەی بەخۆی دەیکا، کە بە بەر حەج‌و عومرەی ڕوکنی‌ئیسلام دەکەوێ، تەنها (إِذَا بَاشَرَهُ الْمُكَلَّفُ الْحُرُّ) هەر کاتێك موسوڵمانێکی بالغ‌و عاقڵ‌و ئازاد حەج‌و عومرەکە بکا، کەوابو: (فَيُجْزِئُ حَجُّ الْفَقِيرِ) حەج‌و عومرەی موسوڵمانی گەداو هەژار دروست دەبێ‌و بە بەر ڕوکنی‌ئیسلام دەکەوێ، جا هەر کاتێك دەوڵەمەند بوو، واجب نیە حەج‌و عومرەیەکی‌تر بکا.

(دُونَ الصَّبِيِّ وَالْعَبْدِ) بەلام حەج‌و عومرەی منداڵ‌و کۆیلە بە بەر ڕوکنی ئیسلام ناکەوێ، بەڵکو بۆیان بە حەج‌و عومرەی سوننەت دەنووسرێ، کەوابو: هەر کاتێك منداڵەکە بلۆغی بوو، یان کۆیلەکە ئازاد کرا—ئەگەر حەجیان لە سەر واجب بوو— واجبە: حەج‌و عومرەی ڕوکنی‌ئیسلام بکەن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَيُّمَا صَبِيٍّ حَجَّ ثُمَّ بَلَغَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى، وَأَيُّمَا عَبْدٍ حَجَّ ثُمَّ أُعْتِقَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى﴾رواه البيهقي وابن أبي‌شيبة بإسناد جيد، هەر منداڵێك حەجی کرد ئینجا بلۆغی بوو، با حەجێکی‌تر بکا، هەر کۆیلەیەك حەجی کرد ئینجا ئازاد کرا، با حەجێکی‌تر بکا.

ئینجا بزانە: لەو ڕوونکردنەوانەی‌رابردوودا ئاشکرابو: دەربارەی حەج کردن خەڵك پێنج بەشن، یەکەم: بە هیچ جۆرێك حەجی دروست نابێ: وەکو کافر. دووەم: حەجی دروست دەبێ بەو مەرجەی سەرپەرشتکارەکەی ئیحرامی بۆ ببەستێ‌و لەگەڵی‌دابێ: وەکو شێت‌و منداڵی‌نەفام. سێیەم: حەجی دروست دەبێ، کە بەخۆی حەجەکە بکا: وەکو موسوڵمانی فامیدە، هەرچەند منداڵیش بێ. چوارەم: حەجی دروست دەبێ‌و بە بەر ڕوکنی‌ئیسلام دەکەوێ: وەکو موسوڵمانی بالغ‌و عاقڵ‌و ئازاد. پێنجەم: حەجی دروست دەبێ‌و واجبە: حەج بکا، هەروەك دەفەرموێ:

(وَشَرْطُ وُجُوبِهِ) مەرجی واجببوونی حەج، یەکەم: (الإِسْلَامُ) ئیسلامەتی‌یە، واتە: کافر—لە دونیادا— داوای حەجی لێناکرێ. دووەم: (وَالتَّكْلِيفُ) داوالێکردنی شەرعە، واتە: لە سەر منداڵ‌و شێت واجب نیە. سێیەم: (وَالْحُرِّيَّةُ) ئازادی‌یە، واتە: لە سەر کۆیلە واجب نیە.

وَالإستِطَاعَةُ وَهيَ نَوْعَانِ، أَحَدُهُمَا: إِستِطَاعَةُ مُبَاشَرَةٍ وَلَهَا شُرُوطٌ، أَحَدُهَا: وُجُودُ الزَّادِ وَأَوْعِيَتِه وَمُؤْنَةِ ذَهَابِه وَإِيَابِه، وَقِيلَ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ بِبَلَدِه أَهْلٌ وَعَشِيرَةٌ لَمْ تُشْتَرَطْ نَفَقَةُ الإِيَابِ، فَلَوْ كَانَ يَكْتَسِبُ كُلَّ يَوْمٍ مَا يَفِي بِزَادِه وَسَفَرُهُ طَوِيلٌ لَمْ يُكَلَّف الْحَجَّ، وَإِنْ قَصُرَ وَهُوَ يَكْتَسِبُ فِي يَوْمٍ كِفَايَةَ أَيَّامٍ كُلِّفَ. اَلثَّانِي: وُجُودُ الرَّاحِلَةِ لِمَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَكَّةَ مَرْحَلَتَانِ، فَإِنْ لَحِقَهُ بِالرَّاحِلَةِ مَشَقَّةٌ شَدِيدَةٌ اُشْتُرِطَ وُجُودُ مَحْمِلٍ وَاشْتُرِطَ شَرِيكٌ يَجْلِسُ فِي الشِّقِّ الآخَرِ،

چوارەم: (وَالإِستِطَاعَةُ) توانای حەج کردنە، واتە: لە سەر کەدلو هەژار واجب نیە، بە بەڵگەی ئایەتی﴿مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً﴾ی رابردوو، (وَهِيَ) توانینی حەج کردن (نَوْعَانِ) دوو جۆرە: (أَحَدُهُمَا) یەکەمیان: (إِسْتِطَاعَةُ مُبَاشَرَةٍ) توانینی حەج کردنە بەخۆی (وَلَهَا شُرُوطٌ) توانینی حەج کردن بەخۆی پێنج مەرجی هەنە:

(أَحَدُهَا) یەکەم مەرجی توانین: (وُجُودُالزَّادِ) هەبوونی خواردەمەنی و ئاوە (وَأَوْعِيَتِه) هەبوونی ئەو شتەیە: کە خواردەمەنی و ئاوی تێدا هەڵدەگیرێ، یان هەبوونی پارەی ئەوانەیەو (وَمُؤْنَةِ ذَهَابِه) هەبوونی ئەرکی رۆیشتنە بۆ (مکة)و (وَإِيَابِه) هەبوونی ئەرکی گەڕانەوەیەتی بۆ شارەکەی خۆی (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ بِبَلَدِه أَهْلٌ وَعَشِيرَةٌ) ئەگەر لە شارەکەی خۆیدا خێزان و خزم و کەسی نەبن (لَمْ تُشْتَرَطْ نَفَقَةُ الإِيَابِ) هەبوونی ئەرکی گەڕانەوە بە مەرج دانانرێ.

(فَلَوْ) ئەگەر ئەرکی خواردن و چوون و هاتنەوەی نەبو، بەڵام (كَانَ يَكْتَسِبُ مَا) لە رێگەی حەجدا کەسابەتێکی وەهای دەکرد: کە (يَفِي بِزَادِه) بەشی خواردن و ئەرکەکانی تری سەفەری دەکرد: وەکو خزمەتکردن، یان بارکردن، یان شوفێری (وَسَفَرُهُ طَوِيلٌ) سەفەرەکەشی دوو قۆناغ، یان زیاتر درێژ بوو (لَمْ يُكَلَّفِ الْحَجَّ) ئەوە داوای چوونە حەجی لێناکرێ، بەڵام (وَإِنْ قَصُرَ) ئەگەر سەفەرەکەی لە دوو قۆناغ کورتتر بوو (وَهُوَ) ئەو کەسەش لە رێگەدا (يَكْتَسِبُ فِي يَوْمٍ) لە رۆژێکدا کەسابەتێکی وەهای دەکرد: کە (كِفَايَةَ أَيَّامٍ) بەشی چەند رۆژێکی دەکرد (كُلِّفَ) ئەوە داوای چوونە حەجی لێدەکرێ و واجبە: بچێ حەج بکا.

(اَلثَّانِي) دووەم مەرجی توانین: (وُجُودُالرَّاحِلَةِ) هەبوونی وواڵغ، یان شتێکی تر بۆ سواری: بە ملکایەتی، یان بە کرێ (لِمَنْ) بۆ ئەو کەسەی کە (بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَكَّةَ مَرْحَلَتَانِ) نێوان شوێنەکەی وی و (مکة)، دوو قۆناغ، یان زیاتر بێ (فَإِنْ لَحِقَهُ بِالرَّاحِلَةِ مَشَقَّةٌ شَدِيدَةٌ) جا ئەگەر بە سواری وواڵغ ئازارێکی زۆری تووش دەبو، ئەو کاتە (اُشْتُرِطَ وُجُودُ مَحْمِلٍ) بە مەرج داندراوە: دارهەڵگرێك لە سەر پشتی وواڵغەکە هەبێ تێیدا دابنیشێ و (وَاشْتُرِطَ) هەم بە مەرج داندراوە: (شَرِيكٌ) هاورێیەکی هەبێ (يَجْلِسُ فِي الشِّقِّ الآخَرِ) لە لایەکەی تری

وَمَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا دُونَ مَرْحَلَتَيْنِ وَهُوَ قَوِيٌّ عَلَى الْمَشْيِ يَلْزَمُهُ الْحَجُّ، فَإِنْ ضَعُفَ فَكَالْبَعِيد، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُ الزَّاد وَالرَّاحِلَة فَاضِلَيْنِ عَنْ دَيْنِه وَمُؤْنَة مَنْ عَلَيْه نَفَقَتُهُمْ مُدَّةَ ذَهَابِه وَإِيَابِه، وَالأَصَحُّ اشْتِرَاطُ كَوْنِه فَاضِلاً عَنْ مَسْكَنِه وَعَبْدٍ يَحْتَاجُ إِلَيْه لِخِدْمَتِه،

دارهەڵگرەکە دابنیشێ، بەڵام (وَمَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا دُونَ مَرْحَلَتَيْنِ) هەر کەسێك نێوان شوێنەکەی ویو (مكة) دوو قۆناغ کەمتر بوو (وَهُوَ قَوِيٌّ عَلَى الْمَشْيِ) ئەو کەسەش توانای هەبوو: بە پێیان بڕوا (يَلْزَمُهُ الْحَجُّ) ئەوە حەجی لە سەر واجبە، بەڵام (فَإِنْ ضَعُفَ) ئەگەر بێهێز بوو توانای ڕۆیشتنی نەبو (فَكَالْبَعِيدِ) ئەوە وەکو دووری (مكة)یەو مەرجە: وڵاغ، یان شتێکیتری سواریی هەبێ.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ (كَوْنُ الزَّادِ وَالرَّاحِلَةِ) هەبوونی خواردەمەنیو وڵاغەکەی سواریو گشت ئەرکەکانیتر، یان هەبوونی پارەکەیان (فَاضِلَيْنِ) زیاد بن (عَنْ دَيْنِهِ) لەو قەرزەی لە سەریەتی، جیاوازی نیە قەرزەکە: کاتی دانەوەی هاتبێ، یان نا، کەواتە: ئەگەر تەنها بە ئەندازەی قەرزەکە ماڵی هەبو، یان زیاتری هەبو بەڵام بەشی چوونە حەجو هاتنەوەی نەدەکرد، ئەوە حەجی لە سەر واجب نیە، هەرچەند خاوەن قەرزەکەش ڕازی بێ، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەگەر ئەو قەرزی لە سەر کەسێکیتر هەبو و بۆی دەگونجا ئێستا وەری بگرێتەوە، ئەوە وەها بڕیار دەدرێ: کە ئەو ماڵەی لە دەستی خۆیدایە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوە لەبارەی واجببوونیحەج بوو، بەڵام ئەگەر قەرزدارەکە هەبوویی بێو کاتی قەرزدانەوەی هاتبێ، ئەو کاتە حەرامە بێئیزنی خاوەن قەرزەکەی بچێتە سەفەری حەجو جیهادو...هتد، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا لە باسی(جهاد)دا فەرموویانە، واتە: حەجی دروست دەبێ، بەڵام گوناهبار دەبێ.

(وَمُؤْنَةِ مَنْ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُمْ) هەروەها بە مەرج دادەندرێ: خواردەمەنیو گشت ئەرکەکانیتری سەفەری حەج، زیاد بن لە ئەرکی بەخێوکردنی ئەو کەسانەی بەخێوکردنیانی لە ئەستۆیەتی: وەك ژنو منداڵو دایكو باوكو ئاژەڵەکانی (مُدَّةَ ذَهَابِهِ وَإِيَابِهِ) لەو ماوەیەدا: کە دەڕواتە حەجو دەگەڕێتەوە، واتە: دروست نیە بڕواتە حەج، تا ئەرکی بەخێوکردنی ئەو ماوەیە بۆ گشتیان بەجێ دێڵێ (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (اشْتِرَاطُ كَوْنِهِ فَاضِلاً) مەرجە: ئەرکی چوونە حەج زیاد بێ (عَنْ مَسْكَنِهِ) لە شوێنی تێدا نیشتەجێبوونو (وَعَبْدٍ يَحْتَاجُ إِلَيْهِ لِخِدْمَتِهِ) لە کۆیلەیەك: کە پێویستی پێی هەبێ بۆ خزمەتکردنی خۆی.

ئینجا بزانە: ئەگەر خانووی نەبو، بەڵام تەنها بەشی خانووێك پارەی هەبو، ئەوە ئەگەر بیەوێ خانوو بکڕێ، حەجی لە سەر واجب نیە، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا

وَأَنَّهُ يَلْزَمُهُ صَرْفُ مَالِ تِجَارَتِه إِلَيْهِمَا. اَلثَّالِثُ: أَمْنُ الطَّرِيقِ فَلَوْ خَافَ عَلَى نَفْسِه أَوْ مَالِه سَبُعاً أَوْ عَدُوّاً أَوْ رَصَدِيّاً وَلاَ طَرِيقَ سِوَاهُ لَمْ يَجِبِ الْحَجُّ، وَالأَظْهَرُ وُجُوبُ رُكُوبِ الْبَحْرِ إِنْ غَلَبَتِ السَّلاَمَةُ، وَأَنَّهُ يَلْزَمُهُ أُجْرَةُ الْبَذْرَقَةِ، وَيُشْتَرَطُ وُجُودُ الْمَاءِ وَالزَّادِ فِي الْمَوَاضِعِ الْمُعْتَادِ حَمْلُهُ مِنْهَا بِثَمَنِ الْمِثْلِ،

فەرموویانە، بەڵام ئەگەر خانووی نەدەكڕی، یان ئەگەر خانووش بكڕێ هەر لە خانووی بەكرێدا نیشتەجێ دەبو، ئەو كاتە بۆ ئەو كەسە مەرج نیە: پارەی حەج لە خانوو زیاد بێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: (يَلْزَمُهُ) لە سەر مرۆڤ واجبە: (صَرْفُ مَالِ تِجَارَتِه إِلَيْهِمَا) ماڵی بازرگانیەكەی سەرف بكا بۆ خواردەمەنیو ئەركی ڕێگەی حەج، هەروەها واجبە باغو زەمینو درەختو ئەو جۆرە شتانەی پێیان دەژیێ، گشتی بفرۆشێ بۆ حەج كردن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر پیاو حەجی لە سەر بوو، لە هەمان كاتیشدا پێویستی بە ژن هەبو، ئەوە دروستە: ئێستا ژن بێنێ، بەڵام حەجی هەر لە ئەستۆدا دەمێنێو واجبە: لەمەودوا حەج بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(اَلثَّالِثُ) سێیەم مەرجیتوانین: (أَمْنُ الطَّرِيقِ) ڕێگەی حەج ئەمین بێ: دەربارەی ماڵو گیانو ناموس، كەوابو: (فَلَوْ خَافَ عَلَى نَفْسِه) ئەگەر ترسا لە ڕێگەدا: گیانی، یان ئەندامێكی بفەوتێندرێ (أَوْ مَالِه) یان ترسا ماڵی لێبستێندرێ، یان ترسا ناموسی بشكێندرێ، جیاوازی نیە ئەوەی لێیدەترسێ: (سَبُعاً) درندەیەك بێ (أَوْ عَدُوّاً) یان دوژمنێك بێ: جا موسوڵمان بێ، یان كافر بێ (أَوْ رَصَدِيّاً) یان لە ڕێگرێك بترسێ لە ڕێگەدا بە زۆرداری ماڵی لێبستێنێ (وَلاَ طَرِيقَ سِوَاهُ) هیچ ڕێگەیتریش جگە لەو ڕێگەیە نەبو (لَمْ يَجِبِ الْحَجُّ) لەو حاڵەتانەدا حەجی لە سەر نیە.

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (وُجُوبُ رُكُوبِ الْبَحْرِ) واجبە: بۆ چوونە حەج سواری كەشتیدەریا ببێ (إِنْ غَلَبَتِ السَّلاَمَةُ) ئەگەر بە ئەغڵەبی ڕێگەی ئەو دەریایە سەلامەت بێو هیچ ڕێگەیتریش لە زەویدا نەبێ (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی بەهێزتر: (يَلْزَمُهُ) لە سەری واجبە: (أُجْرَةُالْبَذْرَقَةِ) كرێی پاسەوانی ڕێگە بدا، هەروەها واجبە: كرێی ئەو كەسەش بدا: كە لە ڕێگە شارەزای دەكا، واتە: ئەگەر پێویستی بە پاسەوانو شارەزاكەرەكە هەبێ.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ واجببوونی حەج بە مەرج دادەندرێ (وُجُودُ الْمَاءِ وَالزَّادِ) ئاو و خواردەمەنی هەبێ (فِي الْمَوَاضِعِ الْمُعْتَادِ حَمْلُهُ مِنْهَا) لەو شوێنانەی كە عادەتە: ئاو و خواردەمەنیی لێ بار دەكرێ (بِثَمَنِ الْمِثْلِ) بە پارەی هاووێنە ئاو و خواردەمەنیەكە دەست بكەوێ

وَهُوَ الْقَدْرُاللاَّئِقُ بِه فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ، وَعَلَفِ الدَّابَّةِ فِي كُـلِّ مَرْحَلَـةٍ، وَفِـي الْمَرْأَةِ أَنْ يَخْرُجَ مَعَهَا زَوْجٌ أَوْ مَحْرَمٌ أَوْ نِسْوَةٌ ثِقَاتٌ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَيُشْـتَرَطُ وُجُـودُ مَحْرَمٍ لإِحْداهُنَّ، وَأَنَّهُ يَلْزَمُهَا أُجْرَةُالْمَحْرَمِ إِذَا لَمْ يَخْرُجْ إِلاَّ بِهَا.

(وَهُوَ) پارەی هاوڕێنە (اَلْقَدْرُاللاَّئِقُ بِـه) ئـەو ئەندازەیـە: کـە لـە ئاوەکـەو لـە خواردەمەنیەکـە دەوەشـێتەوە (فِـي ذَلِـكَ الزَّمَـانِ وَالْمَكَـانِ) لـەو کاتـەو لـەو شـوێنەدا، واتـە: هـەر چـەند نرخەکەشی لەو شوێنەدا زۆر گران بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَعَلَـفِ الدَّابَّـةِ فِـي كُـلِّ مَرْحَلَـةٍ) هـەروەها مەرجـە: ئـالیکی وولآغیش لـە گشـت قۆناغێکـدا دەسـت بکـەوێ، کەواتـە: ئێسـتاش مەرجـە: بـەنزینو گـازو گشـت پێویسـتی‌یەکانی‌تری ئوتومبیل لە شوێنەعادەتیەکاندا دەست بکەون، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ مەرجی حەجی ئافرەت ﴾

(وَفِي الْمَرْأَةِ) دەربارەی واجببوونی حەج لە سەر ئافرەت بـە مـەرج دانـدراوە: (أَنْ يَخْـرُجَ مَعَهَـا زَوْجٌ) مێردەکەی لەگەڵی‌دا بڕواتە حەج (أَوْ مَحْرَمٌ) یان مـەحرەمێکی‌خۆی لەگـەڵی‌دا بـڕوا: کـە تەماشـاکردنی یـەکتریان حـەڵاڵ بـێ: بـە هـۆی خزمایـەتی، یـان شـیرخواردن، یـان بـە زاوڵو خەزوورایـەتی (أَوْ نِسْـوَةٌ) یـان سـێ ئـافرەت، یـان زیـاتر لەگـەڵی‌دا بڕۆنـە حـەج: کـە (ثِقَـاتٌ) ئافرەتـەکان بـاوەڕپێکراو بـن، واتـە: ئەگـەر یـەکێکی لـەو سـێ هاوڕێیانـە دەسـت کـەوت، حـەجی لـە سـەر واجبـە، ئەگـەر هیچیانی دەسـت نەکـەوت، حـەجی لـە سـەر واجـب نیـە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاَ تُسَـافِرُ امْـرَأَةٌ يَوْمَيْنِ إِلاَّ وَمَعَهَا زَوْجُهَا أَوْ ذُومَحْرَمٍ﴾رواه الشيخان، نابێ ئـافرەت دوو ڕۆژان بـۆ سـەفەر بـڕوا، تەنها ئەگەر مێردەکەی، یان مەحرەمێکی‌خۆی لەگەڵی‌دا بێ.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ وُجُودُ مَحْرَمٍ لإِحْدَاهُنَّ) بـە مـەرج دانانـدرێ: مەحرەمێك، یـان مێـردی ئافرەتێـك لـەو سێیانە لەگەڵدا بـێ (وَأَنَّـهُ) هـەر بـە فـەرموودەی ڕاسـتتر (يَلْزَمُهَـا) لـە سـەر ئـافرەت واجبـە (أُجْـرَةُ الْمَحْـرَمِ) کـرێی مەحرەمەکـەی، یـان مێردەکـەی بـدا (إِذَا لَـمْ يَخْـرُجْ إِلاَّ بِهَـا) ئەگـەر مەحرەمەکـە، یـان مێردەکـەی لەگـەڵی‌دا نەدەچونە حەج تەنها بە کرێ نـەبێ، جـا ئەگـەر مەحرەمەکـە، یـان مێردەکـەی بـە کرێش لەگەڵی نەدەچون، نابێ زۆریان لێبکرێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە، واتە: چونکە لە سەریان واجب نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوەی‌ڕابردوو، گشتی دەربارەی واجببـوونی حـەج لـە سـەر ئـافرەت بـوو، بەڵام دەربارەی چوونە حـەج: بـۆ ئـافرەت دروسـتە لەگـەڵ تـەنها یـەك ئافرەتیشـدا بچێتە حەجی ڕوکنی‌ئیسلام، یان نـەزرکراو، یـان قـەزاکراوە، بـەڵام بـۆ حەجی‌سوننەت–جگـە لـە

اَلرَّابِعُ: أَنْ يَثْبُتَ عَلَى الرَّاحِلَةِ بِلاَ مَشَقَّةٍ شَدِيدَةٍ، وَعَلَى الأَعْمَى الْحَجُّ إِنْ وَجَدَ قَائِداً وَهُوَ كَالْمَحْرَمِ فِي حَقِّ الْمَرْأَةِ، وَالْمَحْجُورُ عَلَيْهِ بِسَفَهٍ كَغَيْرِهِ لَكِنْ لاَ يُدْفَعُ الْمَالُ إِلَيْـهِ، بَـلْ يَخْرُجُ مَعَهُ الْوَلِيُّ

مێردو مەحرەم- لەگەڵ کەسیتردا دروست نیە، هەرچەند سێ ئافرەتیش بن، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

جا بزانە: حەرامە ژن بێئیزنی مێردەکەی بچێتە حەج، هەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: بۆ مێردەکەشی دروستە ئیزنی نەدا بچێتە حەج، جا ئەگـەر بـێئیزنی مێردەکـەی چـووە حـەج، ئـەوە حەجەکـەی دروسـت دەبـێ، بـەڵام گوناهبـار دەبـێو بـۆ مێردەکەشـی دروسـتە: ئیحرامـی پـێ بشـکێنێ، هـەروەك لـە کۆتاییحەجـدا ڕوونـی دەکەینەوە، إنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

هـەروەها بـۆ دایـكو باوکیشـی دروسـتە: ڕێگـە نـەدەن کـوڕو کـیژیان بچـنە سـەفەری حەجیسـوننەت، بـەڵام لـە حـەجی ڕوکنیئیسـلامو نـەزرو قـەزاکراوە، بۆیـان دروسـت نیـە ڕێگەیان لێبگرن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(اَلرَّابِعُ) چوارەم مـەرجیتوانین: (أَنْ يَثْبُتَ عَلَى الرَّاحِلَةِ) توانای هەبێ: لـە سـەر وڵاخ، یـان ئوتومبیل، یان فڕۆکە خۆی ڕابگرێ (بِلاَمَشَقَّةٍ شَدِيدَةٍ) بـە بێئـازارو مانـدووبوونێکی بـەهێز، واتە: ئەگەر ئەو توانینەی نەبو، ئەو کاتە واجبە: یـەکێکیتر لـەجیاتیخۆی بنێرێتـە حـەج، هەروەك لە جۆری دووەمدا ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

(وَعَلَى الأَعْمَى الْحَجُّ) لـە سـەر کوێرە-کوێر واجبـە: حـەج بکـا (إِنْ وَجَدَ قَائِداً) ئەگـەر-لەگـەڵ مەرجـەکانیڕابردوودا-دەستکێشـێکی دەسـت بکـەوێ، لـە ڕێگـەو لـە شـوێنەکانی حەجـدا دەسـتی ڕابکێشـی (وَهُـوَ) ئـەو دەستکێشـەیکوێرەکە (كَـالْمَحْرَمِ فِـي حَـقِّ الْمَـرْأَةِ) وەکـو مەحرەمەکەیـە دەرهـەق ئـافرەتیڕابردوو، کەواتـە: ئەگـەر دەستکێشـەکە داوای کـرێ بکـا، مەرجە: کوێرەکە کرێیەکەی ئەویشی هەبێ، ئەوجا حەجی لە سەر واجب دەبێ.

هەروەها پەککەوتووش-کە هەر چوارپەلی نیـە-مەرجـە: یارمەتیـدەرێکی هـەبێ، هـەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتـە: ئەگـەر کوێرەکـە دەستکێشـی دەسـت نەکـەوتو ئـەو پەککـەوتووەش یارمەتیـدەری دەسـت نەکـەوت، ئـەو کاتـە: واجبـە: یـەکێکیتر لـەجیاتی خۆیان بنێرنە حەج، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَالْمَحْجُورُ عَلَيْـهِ) ئـەو کەسـەی (حجْـر)ی لـە سـەر دانـدراوە، واتـە: قەدەغـە کـراوە لـە دەستکاری مـاڵیخۆی (بِسَـفَهٍ) بـە هـۆی ئـەوەی مـاڵیخۆی بـە فـیڕۆ دەدا (كَغَيْـرِهِ) وەکـو خەڵکیتر حەجی لـە سـەر واجـب دەبـێ (لَكِنْ لاَ يُـدْفَعُ الْمَـالُ إِلَيْـهِ) بـەڵام بـۆ حـەج کـردن ماڵەکەی نادرێتە دەستە خۆی (بَلْ يَخْرُجُ مَعَـهُ الْوَلِيُّ) بـەڵکو سەرپەرشتکارەکەی لەگـەڵی

أَوْ يَنصِبُ شَخْصاً لَهُ. اَلنَّوْعُ الثَّانِي: اِسْتِطَاعَةُ تَحْصِيلِهِ بِغَيْرِهِ، فَمَنْ مَاتَ وَفِي ذِمَّتِهِ حَجٌّ وَجَبَ الإِحْجَاجُ عَنْهُ مِنْ تَرِكَتِهِ،

دەرواتە حەج (أَوْ يَنْصِبُ شَخْصَاً لَهُ) یان مرۆڤێکی باوەڕپێکراوی بۆ دادەنێ، تاکو سەرپەرشتیی بکا.

مەرجی پێنجەمی توانین: دەبێ گشت ئەو مەرجانەی واجببوونی حەج لە (أَشْهُرُ الْحَجِّ): مانگەکانی حەجدا هەبن، لە دوای هەبوونیشیان ئەوەندە ماوە بمێنێ: کە بگونجێ بڕواتە حەجو فریای حەج کردن بکەوێ، کەواتە: ئەگەر لە ڕەمەزاندا توانای حەجی هەبو، بەڵام لە شەشەڵاندا ماڵەکەی فەوتا، یان بەخۆی مرد ئەوە حەجی لە سەر واجب نابێ.

هەروەها ئەگەر لە کاتی ڕۆیشتنی حاجیەکانیش توانای هەبێو نەچێتە حەج، بەڵام پێش ئەوەی حاجیەکان-لە (مكة)-حەج تەواو بکەن، ئەو بەخۆی مرد، یان ماڵی فەوتا، دیسان حەجی لە سەر واجب نابێ، بەڵام ئەگەر ئەو نەچووە حەجو حاجیەکان چوونو هاتنەوە، ئینجا مرد، یان شێت بوو، یان ماڵی فەوتا، یان حاجیەکان حەجیان تەواو کردو هەر لە (مكة) بوونو ئەویش مرد، لەو حاڵەتانەشدا حەجی لە سەر واجب دەبێو لە ئەستۆیدا جێگیر دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (فتاوى ابن حجر)دا ڕوون کراوەتەوە.

کەواتە: واجبە مردووەکە حەجی لەجیاتی بکرێو ماڵەوتاوەکەش کەسابەت بکا، تاکو بۆ حەج کردن ماڵ کۆبکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: هەرکاتێك مەرجەکان هاتنەجێو حەجی لە سەر واجب بوو، سوننەتە: بە پەلە حەجەکە بکاو لە ئەستۆیخۆی لابدا، هەروەها دروستیشە ساڵ بە ساڵ دوای بخا، بەو مەرجەی نەترسێ ماڵی بفەوتێ، یان پەکی بکەوێ، ئەگینا: دروست نیە دوای بخا، ئینجا ئەگەر حەجی لە سەر واجب بوو و بۆی گونجا حەج بکاو حەجەکەی نەکردو دوای خست، ئینجا مرد، یان پەکی کەوت، ئەوە لە ئاخیر ساڵەکانی بۆگونجانەوە بە گوناهبار دادەندرێ، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ حەجی مرۆڤی مردوو و پەککەوتوو ﴾

(اَلنَّوْعُ الثَّانِي) جۆری دووەمی توانین (اِسْتِطَاعَةُ تَحْصِيلِهِ بِغَيْرِهِ) توانینی وەدەستهێنانی حەج کردنە بە هۆی کەسێکی تر، جا ئەم جۆرە دوو کەسن:

یەکەم: (فَمَنْ مَاتَ) هەر کەسێك مردبێ (وَفِي ذِمَّتِهِ حَجٌّ) پێش مردن حەج، یان عومرەی لە سەر واجب بوبێو لە ئەستۆیدا جێگیر بوبێ: وەك لە مانگەکانی حەجدا توانای حەج کردنی هەبوبێو حەجی نەکردبێ، ئینجا لە دوای حەج کردنی خەڵك مردبێ، یان حەجی نەزرکراو، یان قەزای لە سەر بوبێ، ئەوە (وَجَبَ الإِحْجَاجُ عَنْهُ) واجبە: حەجو عومرە لە جیاتی ئەو مردووە بکرێ (مِنْ تَرِكَتِهِ) لە میراتەکەی، هەم واجبە: حەج کردنەکەش وەپێش

بەشکردنی میراتەکەو وەپێش قەرزدانەوەی ئادەمیزادان بێخرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: قَالَتْ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أُمِّي نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ فَلَمْ تَحُجَّ حَتَّى مَاتَتْ، أَفَأَحُجُّ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ حُجِّي عَنْهَا، أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَيْهَا دَيْنٌ أَكُنْتِ قَاضِيَتَهُ؟ أُقْضُوا اللهَ فَاللهُ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ﴾ رواه البخاري، دایکم مردوەو حەجێکی نەزری لە سەر بوو، ئایا حەجەکەی لەجیاتی بکەم؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ حەجی لەجیاتی بکە، ئایا ئەگەر قەرزێکی ئادەمیزادانی لە سەربایە، قەرزەکەت بۆ دەداوە؟ قەرزی خوا بدەنەوە، خوایگەورە لەپێشترە قەرزی بدرێتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئەو مردووەی حەجی لە سەر واجب بووە، هیچ میراتی بەجێ نەهێشتبو، ئەو کاتە حەجی لە ئەستۆدا دەمێنێ‌و لە سەر میراتگرەکەش واجب نیە حەجی بۆ بکا، بەڵکو سوننەتە، ئینجا هەر کاتێك میراتگرەکە بەخۆی حەج لەجیاتی مردووەکەی بکا، یان کەسێك بەکرێ بگرێ تاکو حەجی لەجیاتی بکا، یان بێگانەیەك -بە بێ‌ئیزن- بەخۆی حەجی لەجیاتی بکا، یان بە ماڵی خۆی کەسێك بە کرێ بگرێ تاکو حەجی لەجیاتی بکا، لە هەر چوار حاڵەتدا حەجەکە دروست دەبێ‌و لە سەر مردووەکە لادەچێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر یەکێك حەجی لە سەر واجب نەبوبێ‌و مردبێ، بۆ میراتگرەکەی‌و بۆ بێگانەش سوننەتە: یان حەجی لەجیاتی بکەن، یان یەکێك بەکرێ بگرن تاکو حەجی لەجیاتی بکا، جا ئەو بڕیارە دەربارەی حەجی ڕوکنی‌ئیسلام بوو، چونکە -ئەگەر مردووەکە وەسێتی نەکردبێ- دروست نیە حەجی‌سوننەتی لەجیاتی بکرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

بەڵام لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: ئەگەر مردووەکە وەسێتیشی نەکردبێ، دروستە: میراتگرەکەی‌و هەم بێگانەیەکیش بە ئیزنی‌میراتگرەکەی، حەجی‌سوننەتی لەجیاتی بکا، هەروەك لە(شرح المنهج)دا فەرموویەتی.

پێناسە: مەبەست بە حەج‌و عومرەی ڕوکنی‌ئیسلام ئەوەیە: کە بۆ یەکەمجار لە تەمەنیا دەکرێن، هەرچەند لە سەریشی واجب نەبوبن، واتە: حەج‌و عومرەکەی یەکەمجار بۆی بە بەر ڕوکنی‌ئیسلام دەکەوێ. بەڵام حەج و عومرەی سوننەت ئەوەیە: کە لە دوای حەج‌و عومرەی ڕوکنی‌ئیسلام -بێ‌نەزرکردن- دووبارە دەکرێن.

جا بزانە: ئەگەر وەسێتی کردو گوتی فلانکەس بەوەندە پارەیە بنێرن حەجم بۆ بکا. ئەوە دروست نیە لەو ئەندازەیە کەمتری بدرێتێ، هەرچەند کەسێکی‌تریش هەبێ بە کەمتر حەجی بۆ بکا، بەڵام ئەگەر هیچ کەسێکی دیاری نەکردو تەنها گوتی بەوەندە پارەیە حەجم بۆ

وَالْمَعْضُوبُ الْعَاجِزُ عَنِ الْحَجِّ بِنَفْسِهِ إِنْ وَجَدَ أُجْرَةَ مَنْ يَحُجُّ عَنْهُ بِأُجْرَةِ الْمِثْلِ لَزِمَهُ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهَا فَاضِلَةً عَنِ الْحَاجَاتِ الْمَذْكُورَةِ فِيمَنْ حَجَّ بِنَفْسِهِ،

بکەن. ئینجا کەسێکیان دەست کەوت بە کەمتر لەو ئەندازەیە حەجی بۆ دەکرد، ئەو کاتە دروستە بە کەمتر بە کرێی بگرن و پاشماوەکەش بۆ میراتگرەکان دەگەڕێتەوە.

نیسان بزانە: ئەگەر وەسێتکەرەکە لە وەسیێتەکەیدا یەکێکی دیاریکرد حەجێ بۆ بکا، ئینجا دیارکراوەکەش ڕەدی کردەوەو گوتی: هەرگیز حەجی بۆ ناکەم. ئەو کاتە واجبە یەکێکی‌تری بۆ بەکرێ بگرن تاکو حەجی بۆ بکا، بەلام ئەگەر دیارکراوەکە گوتی: ئەم ساڵ ناتوانم لە دوای ساڵێکی‌تر حەجی بۆ دەکەم. ئەو کاتە تەماشا دەکەین: ئەگەر لە ژیانیا حەجی لە سەر واجب بوبێ و بە هۆی کەمتەرخەمی حەجی نەکردبێ، ئەو کاتە واجبە: یەکێکی‌تری بۆ بەکرێ بگرن تاکو ئەم ساڵ حەجی بۆ بکا، بەلام ئەگەر حەجی لە سەر واجب نەبوبێ، ئەو کاتە دوا دێخرێ تاکو دیارکراوەکەی‌خۆی حەجی بۆ بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا لە (باسی وەسێت) ئەم باسە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ حەجی مرۆڤی پەککەوتوو ﴾

دووەم: (وَالْمَعْضُوبُ) پەککەوتوو (الْعَاجِزُ عَنِ الْحَجِّ بِنَفْسِهِ) کە توانای نەبێ: بە خۆی بڕواتە حەج و حەج بکا؟ چونکە دەردێکی بەردەوامی پێوەیەو تا مردن چاك نابێتەوە: وەك شەلەپەتەیی و پیری و نەخۆشیەکی وەها: چاوەڕوانی چاکبوونەوەی نەکرێ، ئەو جۆرە کەسە (إِنْ وَجَدَ أُجْرَةَ مَنْ يَحُجُّ عَنْهُ) ئەگەر کرێی کەسێکی دەست بکەوێ: کە حەجی‌واجبی لەجیاتی بکا (بِأُجْرَةِالْمِثْلِ) بە کرێی هاوێنە، یان کەمتر (لَزِمَهُ) واجبە: کەسێك بنێرێتە حەج، تاکو حەجی‌واجبی لەجیاتی بکا، جا بەو حەج کردنە حەجە واجبەکەی لە سەر لادەچێ، جیاوازی حەجی ڕوکنی‌ئیسلام و نەزرو قەزا نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

جا بزانە: ئەو کەسەی حەج لەجیاتی مردوو و پەککەوتوو دەکا، مەرج نیە -لە نێرایەتی و مێیایەتی‌دا- لەگەڵ ئەوان یەکسان بێ، هەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهما: قَالَتْ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ فَرِيضَةَاللهِ عَلَى عِبَادِهِ فِيالْحَجِّ أَدْرَكَتْ أَبِـي شَيْخاًكَبِيراً لاَ يَثْبُتُ عَلَىالرَّاحِلَةِ، أَفَأَحُجُّ عَنْـهُ؟ قَالَ نَعَمْ. وَذَلِكَ فِيحَجَّةِالْوَدَاعِ﴾ رواه الشيخان، لە (حجةالوداع)دا ئافرەتێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، باوکم حەجی لە سەر واجب بووەو زۆریش پیرە، خۆی لە سەر وولاغ ڕاناگرێ، ئایا حەجی لەجیاتی بکەم؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ. واتە: حەجی‌واجب لەجیاتی باوکت بکە.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەنرێ: (كَوْنُهَا فَاضِلَةً) ئەو کرێیە هاوێنەیەی‌ڕابردوو، زیاد بێ (عَنِ الْحَاجَاتِ الْمَذْكُورَةِ) لەو پێویستیانەی باس کران (فِيمَنْ حَجَّ بِنَفْسِهِ) لە باسی ئەو

لَكِنْ لاَ يُشْتَرَطُ نَفقَةُ الْعِيَال ذَهَاباً وَإِيَاباً، وَلَوْ بَذَلَ وَلَدُهُ أَوْ أَجْنَبِيٌّ مَالاً للأُجْرَة لَمْ يَجِبْ قَبُولُهُ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ بَذَلَ الْوَلَدُ الطَّاعَةَ وَجَبَ قَبُولُهُ، وَكَذَا الأَجْنَبِيُّ فِي الأَصَحِّ.

کەسەدا: کە بەخۆی حەجی دەکرد: وەك قەرزو شوێنی نیشتەجێبوون (لَكِنْ لاَ يُشْتَرَطُ) بەڵام بە مەرج دانانرێ (نَفَقَةُالْعِيَال) کرێیەکە زیاد بێ لە ئەرکی بەخێوکردنی خێزانو منداڵەکانی (ذَهَاباً وَإِيَاباً) لە ماوەی چوونەحەج و هاتنەوەدا، چونکە پەککەوتووەکە بەخۆی ناڕوا، بەڵکو لەگەڵ خێزانەکەیدا دەمێنێتەوەو بە چەند ڕێگایەك دەتوانێ بەخێویان بکا.

(وَلَوْ بَذَلَ وَلَدُهُ) ئەگەر کوڕێکیخۆی، یان کیژێکیخۆی ماڵیان دایێ (أَوْ أَجْنَبِيٌّ مَالاً) یان بێگانەیەك ماڵی دایێ (للأُجْرَةِ) تاکو یەکێکی پێ بەکرێ بگرێ بۆ ئەوەی حەجیواجبی لەجیاتی بکا (لَمْ يَجِبْ قَبُولُهُ) واجب نیە: پەککەوتووەکە قبوڵی بکاو لێیان وەربگرێ (فی الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، چونکە منەتباریی تێدایە.

بەڵام (وَلَوْ بَذَلَ الْوَلَدُ الطَّاعَةَ) ئەگەر کوڕەکەی، یان کیژەکەی گوێڕایەڵیخۆی دایێ، واتە: بەخۆی بچێ حەجی واجبی لەجیاتی بکا (وَجَبَ قَبُولُهُ) واجبە: پەککەوتووەکە قبوڵی بکاو ئیزنی بدا حەجی واجبی لەجیاتی بکا.

(وَكَذَا الأَجْنَبِيُّ) هەروەها بێگانەش ئەگەر بچێ حەجیواجبی لە جیاتی بکا، واجبە: قبوڵی بکاو ئیزنی بدا (فیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، چونکە منەتباریەکەی زۆر نیە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر پەککەوتووەکە حەجیشی لە سەر واجب نەبوبێ، هەر بۆی دروستە جێگرێك دابنێ -بە کرێ، یان بە خۆڕایی- تاکو حەجی ڕوکنیئیسلامی لەجیاتی بکا، هەم بۆ ئەوەش حەجێکیسوننەت، یان دوو، یان زیاتریشی لەجیاتی بکا، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی حەج کردن لە جیاتی کەسێکیتر ﴾

پێشەکی بزانە: حەج و عومرە -واجب بێ، یان سوننەت بێ- جگە لە مردوو و پەککەوتوو، لەجیاتی هیچ کەسێکیتریتوانا دروست نیە، هەروەك لە (ابن قاسم)و (الشرواني)دا فەرموویانە، جا حەج و عومرەی لەجیاتیکەسێکیتر بەگوێرەی ئەم ڕوونکردنەوەیە:

یەکەم: ئەو کەسەی لەجیاتی کەسێکیتری مردوو، یان پەککەوتوو، حەج و عومرە دەکا -بە کرێ، یان بە خۆڕایی- مەرجە: بۆ خۆی حەجی ڕوکنیئیسلامی کردبێو هیچ حەجی نەزرو قەزای لە سەر نەبێ، کەواتە: ئەگەر بۆ خۆی حەجی ڕوکنیئیسلامی نەکردبو، یان حەجی نەزر، یان حەجی قەزای لە سەر بوو، ئینجا لەجیاتی کەسێکیتر ئیحرامی حەجی بەست، ئەو ئیحرامە بۆ خۆی دادەبەسترێو حەجەکە بۆ خۆی دەبێو نابێتە حەجی

....

مردووەکە، یان پەککەوتووەکە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی. ﴿عَنْ ابـــن عَبَّـــاس رَضِيَ اللهُ عَنهما: سَمِعَ النَّبيُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: لَبَّيْكَ عَنْ شُبْرُمَةَ. قَالَ: مَنْ شُبْرُمَةُ؟ قَـــالَ: أخٌ لِـــي أوْ قَرِيبٌ. قَالَ: حَجَجْتَ عَنْ نَفْسِكَ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: حُجَّ عَنْ نَفْسِكَ، ثُمَّ حُجَّ عَنْ شُبْرُمَةَ﴾رواه ابـوداود باسنادصـحيح علـى شـرط مسـلم، پیاوێـك دەیگـوت: (لَبَّيْـكَ) لـەجیاتی (شُـبْرُمَةَ). پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (شُبْرُمَة) کێیە؟ گوتی: برایەکی خۆمە، یان خزمێکمـە. فـەرمووی: بۆ خۆت حەجت کردوە؟ گوتی: نـا. پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: بـۆ خـۆت حـەج بکـە، ئینجا لەجیاتی (شُبْرُمَة) حەج بکە.

دووەم: مرۆڤی شێت وەکو پەککەوتوو نیە، کەواتە: ئەگەر کەسێك حەجی لـە سـەر واجـب بوو و حەجی نەکرد، ئینجا شـێت بـوو، دروسـت نیـە حـەجی لـەجیاتی بکـرێ، چـونکە لـە چاکبوونەوەی بێئومێد نین، کەوابو: هەر کاتێـك شـێتەکە مـرد حـەجی لـەجیاتی دەکـرێ، هەروەها گشت نەخۆش و بێهێزێـك کـە لـە چـاکبوونەوەی بێئومێـد نـەبن، ئـەویش وەکـو شێت بڕیاریڕابردووی بۆ دەدرێو نابێ حەجی لەجیاتی بکرێ.

سێیەم: ئەگەر پەککەوتووەکە حەجی لەجیاتی کرا، ئینجا شیفای هاتو چـاك بـۆوە، ئـەو حەجە بۆ پەککەوتووەکە دروست نابێو واجبە: بـەخۆی حـەج بـۆ خـۆی بکـا، هـەروەك لـە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ بەکرێگرتن بۆ حەج و عومرە ﴾

ئینجا بزانـە: بـەکرێگرتن بـۆ حـەج کـردن لـەجیاتی پەککـەوتوو، یـان مـردوو، دوو جـۆرە:

یەکەم: بەکرێگرتنی لە ئەستۆ، وەك بڵێ: بە ئەوەنـدە کرێیـە خسـتمە ئەسـتۆت حـەجێك بۆ من، یان بۆ ئەو مردووە بکەی.

دووەم: بەکرێگرتنی خودیبەکرێگیراوەکە، وەك بڵـێ: بـە ئەوەنـدە کرێیـە تـۆم بـە کـرێ گرت بەخۆت حەجم لەجیاتی بکەی، یان بەخۆت حەج لەجیاتی ئەو مردووە بکەی.

ئینجا ئێمە لێرەدا ئەو جۆرەی دووەم ڕوون دەکەینـەوە، چونکە زیـاتر ڕوو دەدا، کـەوابو: مەرجە: بەکرێگرتنی خودیبەکرێگیراوەکە لەو ساڵەدابێ: کـە حـەجی تـێدا دەکـا، ئینجا ئەگـەر بەکرێگیراوەکـە لـە شـاری (مکـة)دا بـوو، مەرجـە: بەکرێگرتنەکـە لـە (أشْـهُرالْحَج): مانگەکانی حەجدا بێ، واتـە: لـە (مکـة)ی پـیرۆزدا لـە پـێش (أشْـهُرالْحَج)دا بەکرێگرتنەکـە دروست نابێ.

بەڵام ئەگەر لە شـوێنەکانیتری جگـە لـە (مکـة)دا بـوو، ئـەوە مەرجـە بەکرێگرتنەکـە لـەو کاتەدابێ: کە خەڵکەکە خۆیان بۆ سەفەری حەج ئامادە دەکـەن، واتـە: پـێش ئـەو کاتـەدا بەکرێگرتنەکە دروست نابێ، هەروەك لە(المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: مەرجە: بەکرێگرەکەو بەکرێگیراوەکە کردارەکانی حەج بزانن، بەڵام مەرج نیە: (میقات)، واتە: شوێنی ئیحرام لێبەستن دیاری بکەن، چونکە هەر کەسێك-بە خۆڕایی، یان بە کرێ- حەج لەجیاتی کەسێکیتر بکا، واجبە: لە (میقات)ێکی شەرعیدا ئیحرام ببەستێ.

هەروەها مەرجە: بەکرێگیراوەکە گشت کردارەکانی حەج بەخۆی بکا، واتە: دروست نیە جێگرێك-بۆ کردارەکانی حەج- لە جێی خۆی دابنێ.

ئینجا ئەگەر لە ساڵی بەکرێگرتندا بەکرێگیراوەکە حەجی نەکرد، ئەوە بەکرێگرتنەکە هەڵدەوەشێتەوە، واتە: واجبە کرێیەکە بگەڕێنێتەوە، جیاوازی نیە: عوزری هەبوبێ، یان نا.

جا بزانە: ئەگەر بە هۆی مەرجێکی ناشەرعی بەکرێگرتنەکە دروست نەبوبێ، یان کرێیەکە ناشەرعی بوبێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەکرێگیراوەکە حەجەکەی بە تەواوی کرد، ئەوە حەجەکە-بۆ پەککەوتووەکە، یان بۆ مردووەکە- دروست دەبێ، بەکرێگیراوەکەش مافی کرێی هاوێنەی هەیەو واجبە بیدرێتێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ مردنی حاجی لە حاڵەتی حەج کردندا ﴾

ئەگەر ئەو کەسەی بۆ خۆی حەج دەکا، لە حاڵەتی حەج کردندا مرد، ئەوە حەجەکەی بەتاڵ دەبێتەوە، بەڵام ئەو بەشەی کردویەتی خێری بۆ دەنووسرێ، کەوابو: دروست نیە یەکێکیتر حەجەکەی بۆ تەواو بکا، چونکە حەج بە دوو کەسان تەواو ناکرێ، هەروەك نوێژو ڕۆژووش بە دوو کەسان تەواو ناکرێن، کەوابو: ئەگەر حەجی لە ئەستۆدا جێگیر بوبێ، واجبە: لە میراتەکەی لە سەرەتاوە حەجی بۆ بکرێ، بەڵام ئەگەر حەجی لە ئەستۆدا نەبو، یان حەجەکەی سوننەت بوو، واجب نیە: حەجی بۆ بکرێ.

ئینجا بزانە: لەو حەجەشدا کە لەجیاتی مردوو، یان پەککەوتوو دەکرێ، مەرجە: تەنها یەك کەس تەواویحەجەکە بکاو دروست نیە: بە دوو کەسان، یان زیاتر حەجەکە بکرێ، کەوابو: ئەگەر بەکرێگیراوەکە مرد، ئەوە سێ حاڵەتی هەنە:

یەکەم: پێش ئیحرامبەستن-لە ڕێگەدا-بمرێ، ئەوە هیچ کرێی نادرێتێ، چونکە هیچ کردارێکی حەجی نەکردوە.

دووەم: لە دوای تەواوبوونی ڕوکنەکانی حەج بمرێ، ئەوە حەجەکە دروست دەبێو خوێنی ئەو واجبانەی ماون لە ماڵی بەکرێگیراوەکە دەدرێ.

سێیەم: لە دوای دەست پێکردنی ڕوکنەکانو پێش تەواوکردنیان بمرێ، ئەوە بەکرێگرتنەکە هەڵدەوەشێتەوەو دروستیش نیە: یەکێکیتر ئەو حەجە تەواو بکا، بەڵام بەکرێگیراوەکە مافی بەشە کرێی ئەو کردارانەی هەیە: کە پێش مردن کردونی.

(بابُ الْـمَـواقـيت)

وَقْتُ إِحْرَامِ الْحَجِّ: شَوَّالٌ وَذُوالْقَعدَةَ وَعَشْرُ لَيالٍ مِنْ ذيالْحِجَّة، وَفِي لَيْلَةِالنَّحْرِ وَجْـهٌ، فَلَوْ أَحْرَمَ بِهِ فِي غَيْرِ وَقْتِه انْعَقَدَ عُمْرَةً عَلَىالصَّحِيحِ، وَجَمِيعُ السَّنَةِ وَقْتٌ لإِحْرَامِ الْعُمْرَةِ،

ئینجا بزانە: جگە لە (المجموع)، بەشێکی ئەم پاشـکۆیە لـە(نهایـة)و (مغنـی)و (القلیـوبي)و (بغیة)ش وەرگیراوە، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ بابُ الْمَواقِيت: باسی کات و شوێنەکانی ئیحرامبەستن ﴾

(وَقْتُ إِحْرَامِ الْحَجِّ) کاتی ئیحرامبەسـتن بـە حـەج: هـەردوو مانگەکـەی (شَـوَّالٌ وَذُوالْقَعـدَة)یـە، هـەم (وَعَشْـرُ لَيـالٍ مِـنْ ذيالْحِجَّة) دە شـەویش لـە سـەرەتای(ذیالحجـة)وە، خـوای گـەورە دەفەرموێ: ﴿اَلْحَجُّ أَشْهُرٌمَعْلُومَاتٌ﴾ کاتی ئیحرامی حەج چەند مـانگێکی زانـدراون. هـەروەها (ابن عمـر رَضِيَاللهُ عَنْهُما) دەفـەرموێ: ﴿أَشْهُرُالْحَجّ: شَوَّالٌ وَذُوالْقَعدَة وَعَشْرٌ مِـنْ ذِيالْحِجَّـة﴾ رواه البخاري، مانگەکانی حەج: (شوّال)و (ذوالقعدة)و دە شەوی(ذیالحجة)یە.

(وَفِي لَيْلَـةِالنَّحْرِ وَجْـهٌ) دەربـارەی شـەوی جـەژنی قوربـان فەرموودەیـەکی بـێهێز هەیـە: کـە ئیحرامیحـەجی تـێدا دروسـت نـەبێ. بـەڵام بـە فەرموودەکـەی (ابـن عمـر)ی‌ڕابـردوو ڕەد کراوەتەوە، کەوابو: لەو دوو مانگو دە شەوەدا، هەر کاتێك ئیحـرام بـە حـەج ببەسـتێ ئـەوە ئیحرامەکەی بە حەج دادەبەسترێ، بـەڵام (فَلَـوْ أَحْـرَمَ بِـهِ) ئەگـەر ئیحرامـی بـە حـەج بەسـت (فِـي غَيْرِ وَقْتِـهِ) لـە مـانگێکیتری جگـە لـە مانگـەکانی حـەج، ئـەوە ئیحرامەکـەی بـە حـەج دانابەسترێ، بـەڵکو (انْعَقَدَ عُمْـرَةً) ئیحرامەکـەی بـە عـومرە دادەبەسـترێو بـە بـەر عـومرەی ڕوکنیئیسلامیش دەکەوێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

﴿ دوو عومرە و زیاتر لە مانگێکدا ﴾

(وَجَمِيعُ السَّنَةِ) هەموو کاتەکانی ساڵ (وَقْتٌ لإِحْرَامِ الْعُمْرَةِ) کاتی ئیحرامـی عومرەیـە، واتـە: ئیحرامبەسـتن بـە عـومرە لـە مانگـەکانی حەجداو لـە مانگەکانیتریشـدا دروسـت دەبـێ، چونکە پێغەمبەرﷺ لە مانگەکانی حەجدا عومرەی کردوە، هەروەك لـە (بخـاريو مسـلم)دا گێردراوەتەوە. هـەم دەشـفەرموێ: ﴿عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً مَعِـي﴾ رواه الشـيخان، عومرەیەك لە ڕەمەزاندا وەك حەج کردنێکە لەگەڵ مندا.

ئینجا بزانە: لە یەك ساڵدا تەنها یەك حـەج دەکرێ، واتـە: دوو حـەج دروسـت نـابنو نـاکرێن، بەڵام دوو عومرەو زیاتریش لە ساڵێکدا، یـان لـە مانگێکدا، یـان لـە ڕۆژێکدا دەکـرێن، بـەڵکو سوننەتە: زۆر عومرە بکا، بە تایبەتی لە ڕەمەزاندا، بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەیڕابردوو و هـەم ﴿عَن عائشَةَ رضياللهعنها: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قالَ لَها يَوْمَ النَّفْرِ: يَسَعُكِ طَوافُـكِ لحَجِّـكِ وَعُمْرَتِـكِ، فَأَبَتْ، فَبَعَثَ بِها مَعَ عَبْدِالرَّحْمنِ بنِ أَبِيبَكْرٍرضياللهعنهما إِلَىالتَّنعِيمِ فَاعْتَمَرَتْ مِنها بَعْـدَ الْحَـجِّ﴾

وَالْمِيقَاتُ الْمَكَانِيُّ لِلْحَجِّ فِي حَقِّ مَنْ بِمَكَّةَ نَفْسُ مَكَّةَ، وَقِيلَ كُلُّ الْحَرَمِ،

رواه مسلم، وَفِـي رِوايَـةٍ لَـهُ: ﴿قالَ لَها النَّبِيُّ ﷺ: هَذِهِ مَكَـانَ عُمْرَتِـكِ﴾. حـەزرەتی (عائشة) ئیحرامی بە حەج‌وعومرەی وێکرا بەستبو، جا پێغەمبـەر ﷺ پـێی فـەرموو: تەوافەکـەت بۆ حەج‌وعومرەکـەت وێکرا دەبێ، جا حـەزرەتی (عائشـة)ش بـە عومرەکـەی گـەڵ حـەج دڵـی خۆش نەبو، بۆیێ پێغەمبەر ﷺ فەرمانی‌دا (عبدالرحمن)ی برای(عائشـة): لەگـەڵ خۆیـا بردیـە (التَّنْعِـيم)و لـەوێ ئیحرامـی بـە عومرەیـەکی‌تر بەسـت، جـا پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: ئـەم عومرەیـەش لـە شـوێن ئـەو عومرەیـە کـە دەتویست بـە تـەنهایی بیکـەی. واتـە: حـەزرەتی (عائشة) لە یەك مانگدا دوو عومرەی کردن.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو کەسەی خەریکی حەج کردنە تا ڕەجمی شـەیتانەکان تـەواو نـەکاو لـە (مِنَـى) نەڕواتـە دەرەوە، دروسـت نیـە ئیحرامـی عـومرە ببەسـتێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە، جـا بزانـە: عـومرە خێـری گـەورەترە لـە تـەواف‍ـلـە سـەر فەرموودەی بەهێزتر‍ ئەگەر کاتەکانیان یەکسان بێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ شوێنەکانی ئیحرامبەستن ﴾

(وَالْمِيقَاتُ الْمَكَانِيُّ لِلْحَجِّ) شـوێنی ئیحرامبەسـتنی حـەج (فِـي حَـقِّ مَـنْ بِمَكَّـةَ) دەرهـەق ئـەو کەسەی لە ناو شاری (مكة)یە (نَفْسُ مَكَّةَ) خودی شـاری (مكـة)یـە، جیـاوازی نیـە: خـەڵکی (مكة) بێ، یان ڕێبوار بێ‌و لە (مكة)دا دڵی بێتە سەر حەج کردن‌و بیـەوێ ئیحـرام ببەسـتێ، کەواتە: وەهـا خێرتـرە: لـە دەرگـەی خانووەکـەی خۆیـەوە ئیحـرام ببەسـتێ، هـەروەك لـە (المجموع)دا ڕوون کراونەوە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: (كُلُّ الْحَرَمِ) گشت (حَرَمْ مَكَّـة) شـوێنی ئیحرامی‌حەجـە، بەڵام فەرموودەی‌یەکەم بەهێزترە، چونکە لە حەدیسەکەدا دەفـەرموێ: ﴿حَتَّى أَهْلُ مَكَّـةَ مِنْ مَكَّةَ﴾رواه الشيخان، دانیشتووانی (مكة) لە (مكة)وە ئیحرام دەبەستن.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوە دەربارەی ئەو کەسـە بـوو: کـە بـۆ خـۆی حـەج دەکـا، بـەڵام ئەگـەر دانیشتووێکی شاری(مكة) لەجیاتی کەسێکی‌تری دەرەوەی(مكة) حەج بکـا‍بـە کرێ، یـان بـە خـۆڕایی‍ ئـەوە لـە فـەرموودەی بـەهێزتردا واجبـە: بـۆ ئیحرامبەسـتنی حـەج‌و عـومرە بڕواتە دەرەوەی(مكة)و لە (میقات)ێکی شـەرعی‌دا ئیحرامـی حـەج، یـان عـومرە ببەسـتێ، ئەگینا: خوێنی دەکەوێتە سەر، بەڵام لـە فەرموودەکـەی‌تردا‍کـە کۆمەڵـە زانایەکی‌پێشـوو ڕەفتاریان پێ‌کردووەو ئیمام(الجمال الطبري) بـە بـەهێزی دانـاوە‍ دروسـتە: لـە نـاو شـاری (مکـة)دا ئیحرامـی حـەج ببەسـتێ‌و بـۆ ئیحرامی‌عـومرەش بڕواتـە دەرەوەی (حَـرَمِ مَكَّـة)، خوێنیشی ناکەوێتە سەر، جا دروستە: (تَقْلِيد)ی ئەو فـەرموودە دووەمـە بکرێ‌و ڕەفتـاری

وَأَمَّا غَيْرُهُ فَمِيقَاتُ الْمُتَوَجِّه مِنَ الْمَدِينَة ذُوالْحُلَيْفَة، وَمِنَ الشَّــامِ وَمِصْــرَ وَالْمَغْــرِب الْجُحْفَةُ، وَمِنْ تِهَامَة الْيَمَن يَلَمْلَمُ، وَمِنْ نَجْدالْيَمَنِ وَنَجْدالْحِجَازِ قَرْنٌ، وَمِــنَ الْمَشْــرِق ذَاتُ عِرْق، وَالأَفْضَلُ أَنْ يُحْرِمَ مِنْ أَوَّلِ الْمِيقَات، وَيَجُوزُ مِنْ آخِرِه، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقاً لاَ يَنْتَهِي إِلَى مِيقَات

پێبكرێ، جیاوازیش نیه دانیشتووەكەی(مكة): خـەڵكی(مكة)بـێ، یـان ڕێبوارێـێ، هـەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَأَمَّا غَيْرُهُ) بەڵام ئەو كەسانەی لە ناو شاری (مكة)دا نینە، پێنج (میقـات)ی شـەرعیان بـۆ داندراون: (فَمِيقَاتُ الْمُتَوَجِّه مِنَ الْمَدِينَة) شوێنی ئیحرامبەستنی ئـەو كەسـەی لـە (مدینـة)ی پیرۆزەوە دێ: (ذُوالْحُلَيْفَة)یە، كە پـێی دەگـوترێ: (بیری‌عـەلی)، لـە نزیـك (مدینـة)یـەو لـە گشت (میقات)ێكی‌تر لە (مكة) دوورتـرە (وَمِنَ الشَّامِ وَمِصْرَ وَالْمَغْرِب) ئەوانـەی لـە شـامو میسرو مەغریبەوە دێن، شوێنی ئیحرامبەسـتنیان: (الْجُحْفَة)یـە، (وَمِـنْ تِهَامَـةِالْيَمَن) ئـەوەی لـە لای نەویایی‌یەمەنـەوە دێ، شـوێنی ئیحرامبەسـتنی: (يَلَمْلَـمَ)ە، (وَمِـنْ نَجْـدِالْيَمَنِ وَنَجْـدِ الْحِجَـازِ) ئەوانـەی لـە بڵندایـیـەكانی یەمـەن‌و حیجـازەوە دێـن، شـوێنی ئیحرامبەسـتنیان: (قَرْنٌ) چیای (قَرْنُ الْمَنَازِل)ە، (وَمِنَ الْمَشْرِقِ) ئـەوەی لـە ڕۆژهەڵاتـەوەش دێ: وەك عێـراق، یان ئێران، شوێنی ئیحرامبەستنی: (ذَاتُ عِرْق)ە، كە لە دوای گەڵی(الْعَقِيق)ە.

﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: وَقَّتَ النَّبِيُّ ﷺ لأَهْلِ الْمَشْرِقِ الْعَقِيقَ﴾رواه ابـوداود بسـند حسـن، پێغەمبەر ﷺ بۆ ئیحرامبەستنی ڕۆژهەڵاتیەكان (العقیق)ی داناوە.

هەروەها ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ وَقَّتَ لأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَاالْحُلَيْفَةَ، وَلأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ، وَلأَهْلِ نَجْد قَرْنَ الْمَنَازِلِ، وَلأَهْلِ الْيَمَنِ يَلَمْلَمَ، وَقَالَ: هُنَّ لَهُمْ وَلِكُــلِّ آتٍ أَتَــى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ، وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَــأَ، حَتَّــى أَهْلُ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ﴾رواه الشيخان واصحاب السنن، پێغەمبـەر ﷺ ئـەو میقاتانـەی‌ڕابردووی دیاری‌كردن‌و فەرمووی: ئەوانە شوێنی ئیحرامبەستنن بـۆ دانیشـتووانی ئـەو وڵاتانـەو هـەم بـۆ ئـەو كەسـانەی كـە بـەو ڕێگایانـەدا دێـن‌و دەیانـەوێ حـەج، یـان عـومرە بكـەن، هـەر كەسێكیش دانیشتووی شوێنێكی نێوان (میقات)و (مكة) بێ، هـەر لـە شـوێنەكەی خۆیـەوە ئیحرام دەبەستێ، تا دانیشتووانی (مكة) هەر لە (مكة)وە ئیحرام دەبەستن.

(وَالأَفْضَلُ) وەهـا خێرتـرە (أَنْ يُحْرِمَ مِـنْ أَوَّلِ الْمِيقَـاتِ) لـە سـەرەتای(میقـات)ەوە ئیحـرام ببەستێ (وَيَجُوزُ مِنْ آخِرِه) دروستە: لە كۆتایی(میقات)ش ئیحرام ببەستێ.

(وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقاً) هەر كەسێك بۆ چوونە حەج بە ڕێگەیەكی وەهادا ڕۆیشت: كـە (لاَ يَنْتَهِـي إِلَى مِيقَاتٍ) نە دەگەیشتە هیچ (میقات)ێك، چونكە هیچ (میقـات)ێكی‌ڕابردوو لـەو ڕێگەیـەدا

فَإِنْ حَاذَى مِيقَاتاً أَحْرَمَ مِنْ مُحَاذَاتِهِ أَوْ مِيقَاتَيْنِ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُحْرِمُ مِنْ مُحَاذَاةِ أَبْعَدِهِمَا، وَإِنْ لَمْ يُحَاذِ أَحْرَمَ عَلَى مَرْحَلَتَيْنِ مِنْ مَكَّةَ، وَمَنْ مَسْكَنُهُ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمِيقَاتِ فَمِيقَاتُهُ مَسْكَنُهُ، وَمَنْ بَلَغَ مِيقَاتاً غَيْرَ مُرِيدٍ نُسُكاً ثُمَّ أَرَادَهُ فَمِيقَاتُهُ مَوْضِعُهُ، وَإِنْ بَلَغَهُ مُرِيداً لَمْ تَجُزْ مُجَاوَزَتُهُ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ، فَإِنْ فَعَلَ لَزِمَهُ الْعَوْدُ لِيُحْرِمَ مِنْهُ

نەبو، ئەوە (فَإِنْ حَاذَى مِيقَاتاً) ئەگەر لە لای ڕاستەی، یان چەپەی بەرامبەر (میقات)ێك دەبو، ئەوە (أَحْرَمَ مِنْ مُحَاذَاتِهِ) لە بەرامبەر (میقات)ەکەوە ئیحرام دەبەستێ.
(أَوْ مِيقَاتَيْنِ) یان بەرامبەر دوو (میقات) دەبو، چونکە لە نێوانیاندا دەڕۆیشت، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ يُحْرِمُ مِنْ مُحَاذَاةِ أَبْعَدِهِمَا) لە بەرامبەر دوورترەکەیانەوە ئیحرام دەبەستێ (وَإِنْ لَمْ يُحَاذِ) ئەگەر بەرامبەر هیچ (میقات)ێك نەدەبو، ئەوە (أَحْرَمَ عَلَى مَرْحَلَتَيْنِ مِنْ مَكَّةَ) ئیحرام دەبەستێ لە شوێنێکی وەهاوە: کە دوو قۆناغ=(٨٠) هەشتا کیلۆمەتر بمێنێ بۆ (مکة)، چونکە هیچ (میقات)ێك لە دوو قۆناغ کورتتر نیە.
(وَمَنْ مَسْكَنُهُ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمِيقَاتِ) هەر کەسێك شوێنی نیشتەجێبوونی لە نێوان (مکة)و (میقات)دا بوو (فَمِيقَاتُهُ مَسْكَنُهُ) ئەوە شوێنی ئیحرامبەستنی وی شوێنی نیشتەجێبوونیەتی، جیاوازی نیە: ڕەشماڵ بێ، یان دێ بێ، یان تاکە ماڵ بێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی﴿وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ﴾ی ڕابردوو.

﴿ سزای تێپەڕبوون بە سەر شوێنی ئیحرامبەستندا ﴾

(وَمَنْ بَلَغَ مِيقَاتاً) هەر کەسێك بە (میقات)ێکی شەرعیدا تێپەڕیو (غَيْرَ مُرِيدٍ نُسُكاً) لە حاڵەتیتێپەڕبوونیدا نەیدەویست حەج، یان عومرە بکا (ثُمَّ أَرَادَهُ) ئینجا لە دوای تێپەڕبوون دڵی گۆڕاو ویستی حەج، یان عومرە بکا (فَمِيقَاتُهُ) ئەوە شوێنی ئیحرامبەستنی وی (مَوْضِعُهُ) ئەو شوێنەیە: کە دڵی لێیەوە گۆڕاوە، واتە: واجب نیە: بۆ ئیحرامبەستن بگەڕێتەوە لای (میقات)، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو، بەڵام ئەگەر گەیشتە ناو (حَرَمِ مَكَّةَ)، ئینجا دڵی گۆڕاو ویستی عومرە بکا، ئەوە –بۆ ئیحرامیعومرە– واجبە: بڕواتە دەرەوەی (حَرَمِ مَكَّةَ)، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە، بەڵام ئەگەر دڵی گۆڕاو ویستی حەج بکا، ئەوە واجبە: لە ناو (حَرَمِ مَكَّةَ)دا ئیحرامی حەج ببەستێ، هەروەك لەمەوپێش ڕوونمان کردەوە.
(وَإِنْ بَلَغَهُ مُرِيداً) هەر کەسێك گەیشتە (میقات)ێكو دەیویست حەج، یان عومرە بکا (لَمْ تَجُزْ مُجَاوَزَتُهُ) بۆی دروست نیە: لە (میقات)ەکە تێپەڕێ (بِغَيْرِ إِحْرَامٍ) بە بێئیحرامبەستن (فَإِنْ فَعَلَ) ئەگەر وای کرد، واتە: ئیحرامی نەبەستو لە (میقات) تێپەڕی (لَزِمَهُ الْعَوْدُ) واجبە: پێش ئیحرامبەستن بگەڕێتەوە بۆ (میقات)ەکە (لِيُحْرِمَ مِنْهُ) تاکو لەوێوە ئیحرام بە حەج، یان بە عومرە ببەستێو گوناهەکەی لە سەر لابچێ.

إلاّ إذَا ضَاقَ الْوَقْتُ أَوْ كَانَ الطَّرِيقُ مَخُوفاً، فَإِنْ لَمْ يَعُدْ لَزِمَهُ دَمٌ، وَإِنْ أَحْرَمَ ثُمَّ عَادَ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ عَادَ قَبْلَ تَلَبُّسه بِنُسُكٍ سَقَطَ الدَّمُ، وَإِلاَّ فَلاَ، وَالأَفْضَلُ أَنْ يُحْرِمَ مِنْ دُوَيْرَة أَهْله، وَفِي قَوْلٍ مِنَ الْمِيقَات،

جا بزانە: لێرەدا واجب نیە: بگەڕێتەوە خودی (میقات)ەکە، بەڵکو دروستە: بە ئەندازەی (میقات)ەکە بگەڕێتەوە شوێنێکی‌ترو لەوێوە ئیحرام ببەستێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(إلاّ إذَا ضَاقَ الْوَقْتُ) تەنها ئەگەر کاتەکە بەرتەنگ بێ‌و فریای حەج نەکەوێ (أَوْ كَانَ الطَّرِيقُ مَخُوفاً) یان ڕێگایەکە بە ترس بێ، یان بەخۆی نەخۆش بێ، لەو حاڵەتانەدا واجب نیە: بگەڕێتەوە، بەڵکو واجبە: خوێن بدا، هەروەك دەفەرموێ: (فَإِنْ لَمْ يَعُدْ) ئەگەر نەگەڕاوەو ئیحرامیشی بەست‌و ڕۆیشتە (مَكّة)، ئەوە (لَزِمَهُ دَمٌ) خوێنی لە سەر واجب دەبێ، چونکە لە (میقات)دا ئیحرامی نەبەستوە.

جا بزانە: هەر کەسێك لە (میقات)ێکی‌شەرعی ئیحرام نەبەستێ، خوێنی لە سەر واجب دەبێ، جیاوازی نیە: نەزان بێ، یان لە بیری چووبێ، یان سەهووی کردبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە (ابن عباس) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دەفەرموێ: ﴿مَنْ نَسِيَ مِنْ نُسُكِه شَيْئاً أَوْ تَرَكَهُ فَلْيُهْرِقْ دَماً﴾رواه الإمام مالك والبيهقي باسنادصحيح، هەر کەسێك واجبێکی حەج لە بیر بکا، یان بە قەسدی نەیکا، دەبی خوێن بدا: ئاژەڵ سەرببڕێ.

(وَإِنْ أَحْرَمَ) بەڵام ئەگەر مرۆڤەکە لە (میقات) تێپەڕی‌و ئیحرامی بەست (ثُمَّ عَادَ) ئینجا لە دوای ئیحرامبەستن گەڕاوە بۆ (میقات)، ئەوە (فَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی‌ڕاستتر دوو حاڵەتی هەنە، یەکەم: (أَنَّهُ إِنْ عَادَ) ئەگەر بگەڕێتەوە (قَبْلَ تَلَبُّسه بِنُسُكٍ) پێش ئەوەی دەست بە هیچ کردارێکی حەج، یان عومرە بکا (سَقَطَ الدَّمُ) خوێنەکەی لە سەر لادەچێ.

دووەم: (وَإِلاَّ) ئەگەر پێش دەست پێکردن نەگەڕاوە، بەڵکو دەستی بە کردارێکی حەج، یان عومرە کرد (فَلاَ) خوێنی لە سەر لا ناچێ، جیاوازی نیە: کردارەکە ڕوکن بێ: وەکو وەستانی (عَرَفَة)، یان سوننەت بێ: وەکو (طَوافُ القُدُوم)، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(وَالأَفْضَلُ) بۆ ئەو کەسەی ماڵی لە شوێنێکی سەرەوەی (میقات)ێکی شەرعیە، وەها خێرترە: (أَنْ يُحْرِمَ مِنْ دُوَيْرَة أَهْله) لە خانۆچکەی خێزانەکەی خۆیەوە ئیحرام ببەستێ، لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)ش هەر ئەوها خێرترە، هەر چەند لە وڵاتێکی‌دووریشەوە بێ، چونکە کردارەکە زۆرتر دەبێ‌و کۆمەڵە (صحابة)یەکیش وەهایان کردوە، بەڵام (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی ئیمامی(الشافعي)دا، وەها خێرترە: (مِنَ الْمِيقَات) لە (میقات)ێکی شەرعیەوە ئیحرام ببەستێ.

قُلْتُ: اَلْمِيقَاتُ أَظْهَرُ وَهُوَالْمُوَافِقُ لِلأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمِيقَاتُ الْعُمْرَةِ لِمَنْ هُوَ خَارِجَ الْحَرَمِ مِيقَاتُ الْحَجِّ، وَمَنْ بِالْحَرَمِ يَلْزَمُهُ الْخُرُوجُ إِلَى أَدْنَى الْحِلِّ وَلَوْ بِخَطْوَةٍ، فَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ وَأَتَى بِأَفْعَالِ الْعُمْرَةِ أَجْزَأَتْهُ فِي الأَظْهَرِ وَعَلَيْهِ دَمٌ، فَلَوْ خَرَجَ إِلَى الْحِلِّ بَعْدَ إِحْرَامِهِ سَقَطَ الدَّمُ عَلَى الْمَذْهَبِ،

(قُلْتُ) ئیمامی (النـواوي) دەفـەرموێ (اَلْمِيقَاتُ أَظْهَرُ) فـەرموودەی ئیحـرام لـە (میقـات) بـەهێزترە (وَهُوَالْمُوَافِقُ لِلأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ وَاللهُ أَعْلَمُ) هـەر ئـەو فـەرموودە بـەهێزەش لەگـەڵ حەدیسـەکانی(صـحیح) تێـك دەکاتـەوە، کـە دەفـەرموون: ﴿پێغەمبـەرﷺ لـە (میقات)ەوە ئیحرامی بەستوە﴾. لە (بخاري ومسلم)دا گێڕدراونەوە.

﴿ شوێنی ئیحرامی عومرە ﴾

(وَمِيقَاتُ الْعُمْرَةِ) شوێنی ئیحرامبەستنی عومرە (لِمَنْ هُوَ خَارِجَ الْحَرَمِ) بۆ ئـەو کەسـەی لـە دەرەوەی(حَـرَمِ مكـة)یـە (مِيقَـاتُ الْحَـجِّ) هـەر ئـەو (میقـات)یـە: کـە ئیحرامـی حـەجی لێدەبەسترا، چونکە لە حەدیسەکەیڕابردوودا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿هُنَّ لَهُـمْ وَلِكُـلِّ آتٍ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَالْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ﴾رواه الشيخان، ئەوانـە شـوێنی ئیحرامبەسـتنن بـۆ ئەو کەسانەی بەو ڕێگایانەدا دێنو دەیانەوێ حەج، یان عومرە بکەن.

(وَمَنْ بِالْحَرَمِ) ئەو کەسەش کە لە ناو (حَرَمِ مكة)یـە (يَلْزَمُـهُ الْخُـرُوجُ) بـۆ ئیحرامـی عـومرە واجبـە: لـە (حَـرَم) بڕواتـە دەرەوە (إِلَـى أَدْنَى الْحِـلِّ) بـۆ نـزیکترین شـوێنی زەمینیحـەڵاڵ (وَلَـوْ بِخَطْـوَةٍ) هـەر چـەند بـە ئەنـدازەی هـەنگاوێکیش بڕواتـە دەرەوە هـەر دروسـتە، جـا لـەو چـوونەدەرەوەیەدا جیـاوازی خـەڵکی(مكة)و ڕێبوارەکـان نیـە، واتـە: وەك ئـەو حاجیانەش کە حەجیان تەواو کردبێو بیانەوێ عومرەش بکەن، بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەی (عائشة)یڕابردوو لە (باسی دوو عومرە لە مانگێکدا).

(فَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ) جا ئەگەر بۆ ئیحرامیعومرە نەڕۆیشتە دەرەوەی(حَرَم)، بەڵکو لـە (حَـرَم)دا ئیحرامی بەستو (وَأَتَـى بِأَفْعَـالِ الْعُمْـرَةِ) کردارەکانیعومرەی کـردن (أَجْزَأَتْـهُ) عومرەکـەی دروست دەبێو بـە بـەر عـومرەی ڕوکنیئیسـلامیش دەکـەوێ (فِي الأَظْهَـرِ) لـە فـەرموودەی بەهێزتردا، بـەڵام (وَعَلَيْـهِ دَمٌ) خـوێنی دەکەوێتـە سـەر، چـونکە لـە (میقـات)ێکـی شـەرعی ئیحرامی نەبەستوە.

(فَلَوْ خَرَجَ إِلَى الْحِلِّ بَعْدَإِحْرَامِهِ) جا ئەگەر لە دوای ئیحرامبەستن چـووە دەرەوە بـۆ زەمینـی حەڵاڵ (سَقَطَ الـدَّمُ) خوێنەکـەی لـە سـەر لادەچـێ، بـەو مەرجـەی پـێش دەسـت پێکردنـی (طَواف) بڕواتە دەرەوە (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئـەوەیڕابردوو، دەربـارەی ئـەو کەسـە بـوو: کـە لـەو کاتـەی لـە (میقـات) تێپەڕ بووە مەبەستی عومرەی نـەبوبێ، چـونکە ئـەو جـۆرە کەسـە لـە سـەری واجبـە: بـۆ

وَأَفْضَلُ بِقَاعِ الْحِلِّ اَلْجِعْرَانَةُ ثُمَّ التَّنْعِيمُ ثُمَّ الْحُدَيْبِيَةُ.

(بابُ الإِحْرام)

يَنْعَقِدُ مُعَيَّناً: بِأَنْ يَنْوِيَ حَجّاً أَوْ عُمْرَةً أَوْ كِلَيْهِمَا، وَمُطْلَقاً: بِأَنْ لاَ يَزِيدَ عَلَى نَفْسِ الإِحْرَامِ، وَالتَّعْيِينُ أَفْضَلُ، وَفِي قَوْلٍ الإِطْلاَقُ، فَإِنْ أَحْرَمَ مُطْلَقاً فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ صَرَفَهُ بِالنِّيَّةِ إِلَى مَا شَاءَ مِنَ النُّسُكَيْنِ

ئیحرامی عومره بگەڕێتەوە ئەندازەی ئەو (میقات)ەی بە سەریدا تێپەڕیوە، هەروەك ڕوونمان كردەوە.

(وَأَفْضَلُ بِقَاعِ الْحِلِّ) خێرترینی شوێنەكانی زەمینیحەلاڵ بۆ ئیحرامبەستنی عومرە (اَلْجِعْرَانَة)یە، كە دەكەوێتە ڕێگەی شاری (طائف)، ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ أَنَّهُ ﷺ اعْتَمَرَ مِنَ الْجِعْرَانَةِ﴾ رواه الشيخان واصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ لە (الجعرانة)وە ئیحرامی عومرەی بەست. (ثُمَّ) ئینجا خێرترین شوێن بۆ ئیحرامی عومرە (اَلتَّنْعِيم)ە، كە پێی دەگوترێ مزگەوتی حەزرەتی(عائشة)، بە بەڵگەی حەدیسەكەی (عائشة)ی‌ڕابردوو لە (باسی دوو عومرە لە مانگێكدا). (ثُمَّ) ئینجا خێرترین شوێنی ئیحرامی عومرە: (اَلْحُدَيْبِيَةُ)یە، كە پێكهاتنە بەناوبانگەكەی لێ ئیمزا كراوە، چونكە پێغەمبەر ﷺ ویستی لەوێوە –بۆ عومرەكردن– بڕواتە ناو (مكة)، هەروەك لە (البخاري)دا گێڕدراوەتەوە.

﴿ بابُ الإِحْرام: باسی چۆنیەتی ئیحرامبەستن ﴾

(يَنْعَقِدُ مُعَيَّناً) ئیحرام دەبەسترێ بە دیاركراوی: (بِأَنْ يَنْوِيَ حَجّاً) وەك نیەت بێنێ: ئیحرام بە حەج ببەستێ (أَوْ عُمْرَةً) یان بە عومرە ببەستێ (أَوْ كِلَيْهِمَا) یان ئیحرام بە حەج‌و عومرەی وێكڕایی ببەستێ، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى﴾ رواه الشيخان، هەر كردەوەیەكی خواپەرستی بێ، بە نیەتەوە نەبێ دانامەزرێ، هەر مرۆڤێكیش تەنها خێری ئەو كردەوەیەی بۆ دەنووسرێ كە نیەتی بۆ هێناوە.

(وَمُطْلَقاً) هەروەها ئیحرام بە دیارنەكراویش دادەبەسترێ (بِأَنْ لاَ يَزِيدَ عَلَى نَفْسِ الإِحْرَامِ) وەك جگە لە خودی ئیحرامبەستن هیچی‌تر زیاد نەكا، وەك بڵێ: نیەتمە ئیحرامم بەست.

(وَالتَّعْيِينُ أَفْضَلُ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: دیاری‌كردنی ئیحرام خێرترە، وەك بڵێ: نیەتمە ئیحرامم بە حەج بەست، یان بە عومرەم بەست، یان بە حەج‌و عومرەم بەست (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكی بێ‌هێزدا (الإِطْلاَقُ) دیاری‌نەكردن خێرترە.

(فَإِنْ أَحْرَمَ مُطْلَقاً) جا ئەگەر ئیحرامی بەست بە دیارنەكراوی (فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ) لە مانگەكانی حەجدا، ئەوە (صَرَفَهُ بِالنِّيَّةِ إِلَى مَا شَاءَ) ئیحرامەكەی بە نیەتهێنان دەداتە ئەوەی حەز دەكا (مِنَ النُّسُكَيْنِ) لە یەكێكی هەردوو خواپەرستیەكان، واتە: یان نیەت

أَوْ إِلَيْهِمَا ثُمَّ اشْتَغَلَ بالأَعْمَال، وَإِنْ أَطْلَقَ فِي غَيْرِ أَشْهُرِه فَالأَصَحُّ انْعِقَادُهُ عُمْـرَةً فَـلاَ يَصْرِفُهُ إِلَىالْحَجِّ فِي أَشْهُرِه، وَلَهُ أَنْ يُحْرِمَ كَإِحْرَامِ زَيْد، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ زَيْدٌ مُحْرِماً انْعَقَـدَ إِحْرَامُهُ مُطْلَقاً، وَقِيلَ إِنْ عَلِمَ عَدَمَ إِحْرَامِ زَيْد لَمْ يَنْعَقِدْ، وَإِنْ كَانَ زَيْدٌ مُحْرِمـاً انْعَقَـدَ إِحْرَامُهُ كَإِحْرَامِه، فَإِنْ تَعَذَّرَ مَعْرِفَةُ إِحْرَامِه بِمَوْتِه جَعَلَ نَفْسَهُ قَارِناً

دێنێ ئیحرامەکەی بکاتە حەج، یان عومرە (أَوْ إِلَيْهِمَا) یان دەیداتە هەردووکیان، واتە: نیەت دێنێ ئیحرامەکەی بکاتە حەج‌و عومرەی وێکڕا (ثُمَّ اشْتَغَلَ بِالأَعْمَالِ) ئینجا لە دوای نیەتهێنانەکە دەست بە کردەوەکانی حەج‌و عومرە دەکا، واتە: هەر کردەوەیەکی لە پێش نیەتهێنانەکەدا بیکا، دروست نابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو.

بەڵام (وَإِنْ أَطْلَقَ فِي غَيْرِأَشْهُرِهِ) ئەگەر جگە لە مانگەکانی حەج لە مانگێکیتردا ئیحرامی بە دیارنەکراوی بەست، ئەوە (فَالأَصَحُّ انْعِقَادُهُ عُمْرَةً) بە فەرموودەی ڕاستتر: ئیحرامەکەی بە عومرە دەبەسترێ، کەوابو: (فَلاَ يَصْرِفُهُ إِلَىالْحَجِّ فِي أَشْهُرِهِ) دروست نیە: ئەو ئیحرامە بداتە حەج لە دوای هاتنی مانگەکانی حەج، واتە: واجبە: بەو ئیحرامە عومرە بکاو دروست نیە: چاوەڕوانی هاتنی مانگەکانی حەج بکا، تاکو ئەو ئیحرامە بداتە حەج‌و حەجی پێ بکا.

(وَلَهُ) بۆی دروستە (أَنْ يُحْرِمَ كَإِحْرَامِ زَيْدٍ) نیەت بێنێ: ئیحرام ببەستێ وەکو ئیحرامی زەید، یان وەکو ئیحرامی یەکێکیتر ﴿عَنْ أَبِيموسى‌رضي الله عنه: أَنَّهُ أَحْرَمَ كَإِحْرَامِ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمَّا أَخْبَرَهُ، قَالَ ﷺ لَهُ: أَحْسَنْتَ﴾رواه الشيخان، (أبوموسى) نیەتی هێناو گوتی: ئیحرامم بەست وەکو ئیحرامی پێغەمبەر ﷺ، جا کە خەبەریدا پێغەمبەر ﷺ، فەرمووی: باشت کرد.

(فَإِنْ لَمْ يَكُنْ زَيْدٌ مُحْرِماً) جا ئەگەر لەو کاتدا زەید ئیحرامی نەبەستبو (انْعَقَدَ إِحْرَامُهُ مُطْلَقاً) ئیحرامی ئەو مرۆڤەیڕابردوو بە دیارنەکراوی دادەبەسترێ، کەواتە: نیەت دێنێ ئیحرامەکەی بداتە حەج، یان عومرە، یان هەردووکیان (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (إِنْ عَلِمَ عَدَمَ إِحْرَامِ زَيْدٍ) ئەگەر مرۆڤەکە دەیزانی زەید ئیحرامی نەبەستوە (لَمْ يَنْعَقِدْ) ئیحرامەکەی ئەویش دانابەسترێ (وَإِنْ كَانَ زَيْدٌ مُحْرِماً) بەڵام ئەگەر زەید ئیحرامی بەستبو، ئەوە (انْعَقَدَ إِحْرَامُهُ كَإِحْرَامِهِ) ئیحرامی مرۆڤەکەش وەکو ئیحرامی ئەوی دادەبەسترێ: ئەگەر ئیحرامی زەید بە حەج بوو ئیحرامی مرۆڤەکەش دەبێتە حەج، ئەگەر عومرە بوو دەبێتە عومرە، ئەگەر وێکڕایی بوو دەبێتە وێکڕایی.

(فَإِنْ تَعَذَّرَ مَعْرِفَةُ إِحْرَامِهِ) جا ئەگەر نەگونجا بزانرێ: ئیحرامی زەید چی بووە (بِمَوْتِهِ) بە هۆی مردنی، یان شێتبوونی، یان نەدیتنەوەی، لەو حاڵەتەدا (جَعَلَ نَفْسَهُ قَارِناً) واجبە:

وَعَمَـــــــــــلَ أعْمَـــــــــــــالَ النُّسُـــــــــــــكَيْنِ.
(فَصْلٌ) اَلْمُحْرِمُ يَنْوِي وَيُلَبِّي، فَإِنْ لَبَّى

خۆی بکاتە ئیحرامبەستەیوێکڕایی، واتـە: نیـەت بێنـێ ئیحرامەکـەی بکاتـە حـەج و عـومرەی وێکڕا (وَعَمِلَ أعْمَالَ النُّسُكَيْنِ) کردەوەکانی هەردووکیان بکا، واتـە: کردەوەکـانی حـەج تـەنها یەك جار دەکاو ئەو حەجەی دروست دەبێ‌و بـە بـەر ڕوکنی‌ئیسـلام دەکـەوێ، بـەڵام بـە بـەر عـومرە ناکـەوێ، واتـە: عـومرەی ڕوکنی‌ئیسـلامی هـەر لـە سـەر دەمێنـێ‌و بـەو ئیحرامـەش خوێنی لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی نیەتی ئیحرام ﴾

(اَلْمُحْرِمُ) ئەو کەسەی دەیەوێ ئیحرام ببەستێ (يَنْوِي) واجبـە: نیـەت بێنـێ، بـە بەڵگـەی حەدیسەکەی ﴿إنَّمَاالأعْمَالُ بالنِّيَاتِ﴾ی‌ڕابردوو، ئینجا نیەتەکـەش واجبـە: بـە دڵ بـێ‌و بـە زوبانیش سـوننەتە، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانـەو لـە نیـەتی نوێـژدا بەڵگـەمان هێنـاوە، کـەوابو: بـە دڵو زوبـان لـە نیـەتی حـەج‌و عـومرەی وێکڕا دەڵـێ: (نَوَيْـتُ الْحَجَّ وَالْعُمْـرَةَ وَأحْرَمْـتُ بِهِمَـا لِلّٰـهِ تَعَالَى) نیەتمـە حـەج‌و عـومرە وێکـڕا بکـەم‌و ئیحـرامم بەست بـە حـەج‌و عـومرە بـۆ خـوای گـەورە. بـۆ حـەجی تـەنهاش دەڵـێ: (نَوَيْـتُ الْحَجَّ وَأحْرَمْـتُ بِـهِ لِلّٰهِ تَعَالَى) نیەتمـە حـەج بکـەم‌و ئیحـرامم بەست بـە حـەج بـۆ خـوای گەورە. بـۆ عـومرەش دەڵـێ: (نَوَيْـتُ الْعُمْـرَةَ وَأحْرَمْـتُ بِها لِلّٰهِ تَعَالَى) نیەتمـە عـومرە بکەم‌و ئیحرامم بەست بە عومرە بۆ خوای گەورە.

هەروەها ئەگـەر لـەجیاتی مردووێـك، یـان پەککـەوتووێك حـەج‌و عـومرەی دەکـرد، واجبـە: ئامازەی بۆ بکـا، وەك بڵـێ: (نَوَيْـتُ الْحَجَّ وَالْعُمْـرَةَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأحْرَمْـتُ بِهِما عَنْـهُ لِلّٰهِ تَعَالَى) نیەتمە حـەج‌و عـومرەی وێکـڕا لـە جیـاتی(محمد) بکـەم‌و ئیحـرامم بەسـت بـە حەج‌و عومرە لەجیاتی ئەوی بۆ خوای گەورە.

هـەروەها بـۆ حـەجی تـەنهاش دەڵـێ: (نَوَيْـتُ الْحَجَّ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأحْرَمْـتُ بِـهِ عَنْـهُ لِلّٰهِ تَعَالَى) نیەتمە حەج لەجیاتی(محمد) بکەم‌و ئیحرامم بەست بـە حـەج لـەجیاتی ئـەوی بۆ خوای گەورە. بۆ عومرەش دەڵێ: (نَوَيْـتُ الْعُمْـرَةَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأحْرَمْـتُ بِها عَنْـهُ لِلّٰهِ تَعَالَى) نیەتمە عومرە لـەجیاتی(محمد) بکـەم‌و ئیحـرامم بەسـت بـە عـومرە لـەجیاتی ئەوی بۆ خوای گەورە. هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُلَبِّي) سوننەتە: لە دوای نیەتهێنانەکـەش بڵـێ: ﴿لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْـــكَ﴾...هتد، هـەروەها سوننەتە لە حاڵەتی نیەتهێناندا ڕوو لە قیبلـە بکـا (فَـإنْ لَبَّـى) جـا ئەگـەر (لَبَّيْـكَ)ی گـوتو

بلاَ نِيَّة لَمْ يَنْعَقِدْ إِحْرَامُهُ، وَإِنْ نَوَى وَلَمْ يُلَبِّ انْعَقَدَ عَلَى الصَّحِيحِ، وَيُسَنُّ الْغُسْلُ لِلإِحْرَامِ فَإِنْ عَجَزَ تَيَمَّمَ، وَلِدُخُولِ مَكَّةَ وَلِلْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ وَبِمُزْدَلِفَةَ غَدَاةَ النَّحْرِ وَفِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ لِلرَّمْيِ،

(بِلاَ نِيَّةٍ) نیەتی ئیحرامی نەهێنا (لَمْ يَنْعَقِدْ إِحْرَامُهُ) ئیحرامەکەی دانابەسترێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی﴿إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ﴾ی‌رابردوو، جا هەر بە بەڵگەی‌حەدیسەکەش: (وَإِنْ نَوَى) ئەگەر نیەتی‌ئیحرامی هێنا (وَلَمْ يُلَبِّ) بەڵام (لَبَّيْكَ)ی نەگوت (انْعَقَدَ) ئیحرامەکەی دادەبەسترێ (علی الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَيُسَنُّ الْغُسْلُ) سوننەتە: خۆی بشوا (لِلإِحْرَامِ) بۆ ئیحرامبەستن، بە نیەتی غوسلی ئیحرام ﴿عَنْ زَيْد بن ثابت رضي الله عنه: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ تَجَرَّدَ لإِهْلاَلِهِ وَاغْتَسَلَ﴾رواه الترمذي وحسنه، پێغەمبەرمﷺ دیت بۆ ئیحرامبەستن خۆی ڕووت کردەوەو غوسلی کرد.

ئینجا بزانە: ئەم خۆشۆردنە پێش ئیحرامبەستنە، هەروەها سوننەتە: پێش ئیحرامبەستن خۆی بە سابون پاك بکاتەوەو سمێڵو نینۆکی بکاو مووی بەر و بن هەنگڵی لاببا، لەو غوسلو پاکیانەدا جیاوازی پیاو و ئافرەتو گەورەو منداڵ نیە.

(فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر نەیتوانی خۆی بشوا؟ چونکە ئاو نەبو، یان نەخۆش بوو (تَيَمَّمَ) سوننەتە: لەجیاتی خۆشۆردن تەیەمموم بکا، چونکە مەبەست لەو خۆشۆردنە پاکیو خواپەرستی‌یە، جا ئەگەر پاکیەکەش نەگونجا، خواپەرستیەکە بە تەیەممومەکە وەدەست دێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: مرۆڤی جەنابەتدارو ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار گشتیان ئیحرامیان دادەبەسترێو دروست دەبێ، بەڵام ناپەسندە جەنابەتدار ئیحرام ببەستێ، هەروەها سوننەتە: ئافرەتی زەیسانیو حەیزداریش بۆ ئیحرام غوسل بکەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: أَنَّ أَسْمَاءَ بِنت عُمَيْسٍ رضي الله عنها وَلَدَتْ مُحَمَّداً بِذِي الْحُلَيْفَةِ، فَأَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ تَغْتَسِلَ وَتُهِلَّ﴾ رواه مالك ومسلم، (أسماء)ی ژنی ئیمامی (أبوبكر) لە ڕێگەی حەجدا (محمد)ی کوڕی لێبوو، جا پێغەمبەرﷺ فەرمانی‌دا: بۆ ئیحرام خۆی بشواو لە حاڵەتی زەیسانی‌دا ئیحرام ببەستێ.

(وَ) هەروەها سوننەتە: غوسل بکا (لِدُخُولِ مَكَّةَ) بۆ چوونە ناو (مكة)ی پیرۆزو (وَلِلْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ) بۆ وەستانی عەرەفەو (وَبِمُزْدَلِفَةَ) بۆ وەستانی موزدەلیفە (غَدَاةَ النَّحْرِ) لە سبەینەی ڕۆژی جەژنی قوربانو (وَفِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ) هەم لە گشت ڕۆژێکی دوای جەژنی قورباندا غوسل بکا (لِلرَّمْيِ) بۆ ڕەجمی شەیتانەکان.

وَأَنْ يُطَيِّبَ بَدَنَهُ للإحْرَامِ وَكَذَا ثَوْبَهُ فِي الأَصَحِّ، وَلاَ بَأْسَ بِاسْتِدَامَتِهِ بَعْدَ الإحْرَامِ وَلاَ بِطِيبٍ لَهُ جِرْمٌ، لَكِنْ لَوْ نَزَعَ ثَوْبَهُ الْمُطَيَّبَ ثُمَّ لَبِسَهُ لَزِمَهُ الْفِدْيَةُ فِي الأَصَحِّ، وَأَنْ تَخْضِبَ الْمَرْأَةُ للإحْرَامِ يَدَيْهَا، وَيَتَجَرَّدُ الرَّجُلُ لإحْرَامِهِ عَنْ مَخِيطِ الثِّيَابِ وَيَلْبَسُ إِزَاراً وَرِدَاءً أَبْيَضَيْنِ

(وَأَنْ يُطَيِّبَ بَدَنَهُ للإحْرَامِ) هەروەها سوننەتە: لاشەی خۆی بۆنخۆش بکا بۆ ئیحرامبەستن، بە بەڵگەی حەدیسەکەی داهاتوو (وَكَذَا ثَوْبَهُ) هەروەها سوننەتە: جلو بەرگەکەشی بۆنخۆش بکا (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

جا بزانە: ئەو بۆنخۆشکردنە دەبی لە پێش ئیحرامبەستندا بێ، بەڵام (وَلاَ بَأْسَ) هیچ حەرامیو ناپەسندیەك نیە (بِاسْتِدَامَتِهِ بَعْدَ الإحْرَامِ) بە هۆی بەردەوامبوونی بۆنە خۆشەکە لە دوای ئیحرامبەستنو (وَلاَ بِطِيبٍ لَهُ جِرْمٌ) هەم بە هۆی بۆنێکی وەها: کە لاشەی هەبێ «عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبِيصِ الْمِسْكِ فِي مَفْرِقِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ» رواه الشيخان، لەبەر چاومە کە تەماشای بریقەی میسکم دەکرد لە ناوەندی سەری پێغەمبەر ﷺ لەو حاڵەتەی لە ئیحرامدا بوو.

ئینجا بزانە: بە پێچەوانەی (منهاج) لە (المجموع)دا فەرموویەتی: دروستە -بەڵام سوننەت نیە- پەشتەماڵەکانی ئیحرام بۆنخۆش بکا، بەڵکو لە (تحفة)دا فەرموویەتی: ناپەسندە جلی ئیحرام بۆنخۆش بکا (لَكِنْ) بەڵام (لَوْ نَزَعَ ثَوْبَهُ الْمُطَيَّبَ) ئەگەر جلە بۆنخۆشکراوەکەی دانا (ثُمَّ لَبِسَهُ) ئینجا دەبەر خۆی کردەوە (لَزِمَهُ الْفِدْيَةُ) ئەوە (فِدْيَة)ی دەکەوێتە سەر (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەك ئەگەر لە دوای ئیحرامبەستن کەسێك خۆی بۆنخۆش بکا (فِدْيَة)ی دەکەوێتە سەر (وَأَنْ تَخْضِبَ الْمَرْأَةُ للإحْرَامِ يَدَيْهَا) سوننەتە: ئافرەت بۆ ئیحرامبەستن هەردوو لەپەدەستەکانی تا جومگەکانی بە خەنە ڕەنگ بکا، تاکو ڕەنگی پیستەی دەستەکانی بە ڕەنگی خەنە داپۆشرێ.

(وَيَتَجَرَّدُ الرَّجُلُ لإحْرَامِهِ) واجبە: پیاو -واتە: نێرینە- خۆی ڕووت بکاتەوە بۆ ئیحرامبەستن (عَنْ مَخِيطِ الثِّيَابِ) لە جلو بەرگی دوورواو، واتە: ئەو جلو بەرگەی بە هۆی دوورین، یان چنین دەورەی لە لاشەی دەدا، واجبە دایبکەنێو (وَيَلْبَسُ إِزَاراً) پەشتەماڵێك لە نێوان ناوكو ئەژنۆی لە خۆی وەرپێچێو (وَرِدَاءً) پەشتەماڵێکیتریش لای سەرەوەی پێ داپۆشێ (أَبْيَضَيْنِ) سوننەتە: هەردوو پەشتەماڵەکان سپی بن «عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: انْطَلَقَ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ بَعْدَ مَا تَرَجَّلَ وَادَّهَنَ وَلَبِسَ إِزَارَهُ وَرِدَاءَهُ هُوَ وَأَصْحَابُهُ» رواه البخاري، پێغەمبەر ﷺ لە (مدينة) وەڕێکەوت بۆ حەج کردن پاش ئەوەی سەری خۆی شانە کردو چەوری کرد، خۆیو (صحابة)کانی پەشتەماڵەکانی سەرەوەو داوێنیان دەبەر کردن.

وَنَعْلَيْنِ، وَيُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ الأَفْضَلُ أَنْ يُحْرِمَ إِذَاانْبَعَثَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ أَوْ تَوَجَّهَ لِطَرِيقِهِ مَاشِياً، وَفِي قَوْلٍ يُحْرِمُ عَقِبَ الصَّلاَةِ، وَيُسْتَحَبُّ إِكْثَارُ التَّلْبِيَةِ وَرَفْعُ صَوْتِهِ بِهَا فِي دَاوَامِ إِحْرَامِهِ،

(وَنَعْلَيْنِ) جووتە نەعلێکیش دەپێ دەکا، واتە: دروست نیە: گۆرەوی‌و ئەو جۆرە پێڵاوە بکاتە پێ‌ی: کە پاشنەپێ‌و سەرە پەنجەکان داپۆشێ، هەروەك لە باسی قەدەغەکراوەکانی ئیحرامدا روونی دەکەینەوە، إنْ شاءَ اللهُ تعالى.

جا بزانە: ئەو جل دانان‌و پەشتەمالێو نەعلەی رابردوو، تایبەتە بە نێرینە، واتە: لە سەر ئافرەت‌و نێرامۆك واجب نیە بەرگی خۆیان دابنێن، هەروەك لە (نهایة)و(مغنی)دا فەرموویانە‌و لە باسی قەدەغەکراوەکانی ئیحرامدا بەڵگەی بۆ دێنین، إنْ شاءَ اللهُ تعالى، کەوابو: بۆ ئافرەت‌و نێرامۆك دروستە: لە جل‌و بەرگی خۆیاندا، بە گۆرەوی‌و بە پێڵاوەوە ئیحرام ببەستن.

(وَ) هەر کەسێك ویستی ئیحرام ببەستێ (يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ) سوننەتە: پێش ئیحرامبەستن دوو رەکعەت سوننەت بکا، بە نیەتی سوننەتی ئیحرام ﴿عَنْ جَابِر وابن عُمَر ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ أَحْرَمَ﴾رواهما الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە (ذي الْحُلَيْفَة) دوو رەکعەت سوننەتی کرد، ئینجا ئیحرامی بەست. جا ئەگەر لە کاتی نوێژێکی واجبدا بیەوێ ئیحرام ببەستێ، ئەوە ئەگەر-پێش ئیحرامبەستن-نوێژە واجبەکە بکا، بۆی بەبەر دوو رەکعەت سوننەتەکە دەکەوێ، هەروەك لە (الإيضاح)دا فەرموویەتی.

(ثُمَّ الأَفْضَلُ) ئینجا وەها خێرترە (أَنْ يُحْرِمَ) ئیحرام ببەستێ (إِذَا انْبَعَثَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ) هەر کاتێك سواری وڵاغەکەی بوو، یان سواری فرۆکە، یان سواری ئۆتومبیل بوو و دەستی بە رۆیشتن کرد (أَوْ تَوَجَّهَ لِطَرِيقِهِ مَاشِياً) یان بە پیادەیی دەستی بە رۆیشتن کرد ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: لَمْ أَرَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُهِلُّ حَتَّى تَنْبَعِثَ بِهِ دَابَّتُهُ﴾رواه الشيخان، نەمدیت پێغەمبەر ﷺ ئیحرام ببەستێ تا سواری وڵاغەکەی دەبو و دەستی بە رۆیشتن دەکرد.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (يُحْرِمُ عَقِبَ الصَّلاَةِ) هەر لە دوای نوێژەکە، ئیحرام دەبەستێ، بەڵام حەدیسەکانی فەرموودەکەی‌تر زۆرترو راستترن.

(وَيُسْتَحَبُّ إِكْثَارُ التَّلْبِيَةِ) سوننەتە: زۆر (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ)...هتد، بڵێ‌و (وَرَفْعُ صَوْتِهِ بِهَا) سوننەتە: پیاو بە دەنگی‌بەرز (لَبَّيْكَ) بڵێ (فِي دَوَامِ إِحْرَامِهِ) لە بەردەوامی ئیحرامەکەی‌داو لە گشت حاڵەتەکانی ئیحرامەکەی‌دا: بە شەو و بە رۆژ، بە دانیشتوویی‌و بە پێوە، بە سواری‌و بە پیادەیی، بە جەنابەتداری‌و بە حەیزداری، بەڵام ئافرەت‌و نێرامۆك بە دەنگی‌نزم (لَبَّيْكَ) دەڵێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ﴿أَتَانِي جِبْرِيلُ-عَلَيْهِ السَّلاَمُ- فَأَمَرَنِي أَنْ آمُرَ أَصْحَابِي أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالإِهْلاَلِ أَوِ التَّلْبِيَةِ﴾رواه أصحاب

وَخَاصَّةً عِنْدَ تَغَايُرِالأَحْوَالِ كَرُكُوبٍ وَنُزُولٍ وَصُعُودٍ وَهُبُوطٍ وَاخْـتِلاَطِ رُفْقَـةٍ، وَلاَ تُسْتَحَبُّ فِي طَوَافِ الْقُدُومِ، وَفِي الْقَدِيمِ تُسْتَحَبُّ فِيهِ بِلاَجَهْرٍ، وَلَفْظُهَا: لَبَّيْـكَ اللَّهُـمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَ شَـرِيكَ لَـكَ. وَإِذَا رَأَى مَا يُعْجِبُهُ قَالَ: لَبَّيْكَ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الآخِرَةِ. وَإِذَا فَرَغَ مِنْ تَلْبِيَتِـهِ صَـلَّى عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَسَأَلَ اللهَ تَعَالَى الْجَنَّةَ وَرِضْوَانَهُ وَاسْتَعَاذَ بِهِ مِنَ النَّارِ.

السـنن وصـحه الترمـذي، حـەزرەتی(جِبْرائیـل) فـەرمانی پـێکردم: فـەرمان بدەمـە (صحابة)کانم: کە دەنگیان بەرز بکەنەوە بە (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ)...هتد.

(وَخَاصَّـةً) بـە تایبـەتی گـوتنی (لَبَّيْـكَ) خێرتـرە (عِنْـدَ تَغَـايُرِالأَحْوَالِ) لـە کـاتی گـۆڕانی حاڵەتەکانی مرۆڤ: (كَرُكُوبٍ) وەکـو سـواربوونو (وَنُـزُولٍ) دابـەزینو (وَصُـعُودٍ) سـەرکەوتن بـۆ بەرزاییو (وَهُبُوطٍ) هاتنە خوارەوە لە بەرزاییو (وَاخْتِلاَطِ رُفْقَةٍ) تێکـەڵبوونی هاوڕێکـانو لـەو کاتەی شەو دادێ، یان ڕۆژ دادێ، لەو کاتەی نوێژ تەواو دەبێ، ئینجا هـەر جـارێکیش هـەموو (لَبَّيْكَ) سێ جار بە تەواوی دەڵێتەوە هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلاَ تُسْتَحَبُّ) بەڵام گوتنی (لَبَّيْكَ) سوننەت نیە (فِي طَـوَافِ الْقُدُومِ) لـە (طَـوَافُ الْقُدُومِ)داو لە هاتوچۆی سەفاو مەروەدا، چونکە ئەوانە زیکری تایبـەتی خۆیـان هەیـە (وَفِي الْقَدِيمِ) لـە فەرموودەی کۆندا (تُسْتَحَبُّ فِيـهِ بِـلاَ جَهْرٍ) سـوننەتە: لـە (طَـوَافُ الْقُدُومِ)دا بـە بـێدەنگ هەڵێنان (لَبَّيْكَ) بڵێ. ئینجا بزانە: لە (طَوَافُ الإفاضة)و لە (طَوَافُ الْـوداع)دا گـوتنی (لَبَّيْكَ) سوننەت نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَفْظُهَا) ووشەی (لَبَّيْكَ) کە پێغەمبەرﷺ فەرموویـەتی، ئەمەیـە: ﴿لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَشَرِيكَ لَكَ﴾رواه الشيخان.

(وَإِذَا رَأَى مَا يُعْجِبُهُ) هەر کاتێکیش شتێکی وەهای دیت: کـە پـێی خـۆش بـوو، یـان پـێی ناخۆش بوو (قَالَ) سـوننەتە بڵـێ: ﴿لَبَّيْكَ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الآخِرَةِ﴾ رواه الشـافعي والبيهقـي عن مجاهد باسناد صحيح.

(وَإِذَا فَرَغَ مِنْ تَلْبِيَتِـهِ) جـا هـەر کاتێك (لَبَّيْـكَ)ی سـێ جـار تـەواو کـرد (صَلَّى عَلَى النَّبِـيِّ ﷺ) سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێدەدا، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْـرَكَ﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ ئێمە ناوی تۆمان بەرز کردۆتەوە: بەوەی لەگەڵ من ناوت بهێندرێ.

(وَسَأَلَ اللهَ تَعَالَى الْجَنَّةَ وَرِضْوَانَهُ) هـەم تکـای بەهەشـتو ڕازیبـوون لـە خـوای گـەورە دەکـاو (وَاسْـتَعَاذَ بِـهِ مِـنَ النَّـارِ) لـە خـوا دەپاڕێتـەوە لـە ئـاگری دۆزەخ بیپـارێزێ، چـونکە ئـەو دوعایانەش لە حەدیسێکی بێهێزدا هاتون، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(بابُ دُخُولِه مَكَّةَ)

اَلأَفْضَلُ دُخُولُهَا قَبْلَ الْوُقُوفِ، وَأَنْ يَغْتَسِلَ دَاخِلُهَا مِنْ طَرِيقِ الْمَدِينَةِ بِذِى طَوًى، وَيَدْخُلَهَا مِنْ ثَنِيَّةِ كَدَاء،

﴿ بابُ دُخُولِهِ مَكَّةَ: باسی چوونه ناو شاری (مَكَّة)ی پیرۆز ﴾

بزانە: شاری (مكة)ی پیرۆز زۆر ناوی هەنەو-جگە لە گۆڕی پێغەمبەرﷺ- لە گشت شوێنێکی زەمین گەورەترە، پێغەمبەرﷺ دەرهەق (مَكَّة) دەفەرموێ: ﴿وَاللهِ إِنَّـكِ لَخَيْـرُ أَرْضِ اللهِ وَأَحَبُّ أَرْضِ اللهِ إِلَى اللهِ، وَلَوْلاَ أَنِّي أُخْرِجْتُ مِنْـكِ مَـا خَرَجْـتُ﴾رواه الترمذي وصححه، سوێندم بە خوا: تۆ-ئەی شاری(مكة)-چاکترین زەمینی خوای و خۆشەویستترین زەمینی خوای لە لای خوای گەورە، ئەگەر من لە تۆ وەدەر نەندرابام بەخۆم نەدەچوومە دەر.

بەڵام ئەو پارچە خاکەی گۆڕی پێغەمبەرﷺ-کە دەورەی لە لاشە پیرۆزەکەی داوە- ئەو لە (مكة)ش گەورەترە، بە (إجماع) زانایانی ئیسلام، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵکو لە (عَرْش)ش گەورەترە، هەروەك لە (حاشيةالإيضاح)و (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

جا بزانە: خراپەکردن لە (حَرَمِ مَكَّة)دا سزای گەورەترە: لە خراپەکردن لە شوێنەکانیتردا، هەروەك چاکەش لە وێدا خێری گەورەترە، چونکە لە حەدیسدا هاتوە: ﴿چاکەی (حَرَم مَكَّة) بە سەد هەزار چاکەیە﴾. هەروەك لە (تحفة)دا روون کراوەتەوە.

(اَلأَفْضَلُ) بۆ ئەو کەسەی ئیحرامی بە حەج بەستوە، وەها خێرترە: (دُخُولُهَا قَبْلَ الْوُقُوفِ) پێش وەستانی(عَرَفَة) بچێتە ناو (مكة)ی پیرۆز، چونکە پێغەمبەرﷺو (صَحابَة) ئەوهایان حەج کردوە (وَأَنْ يَغْتَسِلَ دَاخِلُهَا) سوننەتە ئەو کەسەی دەیەوێ بچێتە ناو (مكة) غوسل بکا، ئینجا ئەوەی (مِنْ طَرِيقِ الْمَدِينَةِ) لە ڕێگەی (مَدينَة)وە دێ، سوننەتە: (بِذِى طَوًى) لە گەڵی (طوى) غوسل بکا (وَيَدْخُلَهَا) سوننەتە: گشت کەسێك کە دەچێتە ناو شاری (مكة)ی پیرۆز (مِنْ ثَنِيَّةِ كَدَاء) لە ڕێگەی (كداء)ی سەرەوە بڕواتە ژوورەوەو، لە ڕێگەی (كُدَى)ی خوارەوەی (مكة)وەش بڕواتە دەرەوە ﴿عَنْ ابْـنِ عُمَـرَ رضي الله عنهما: أَنَّ النَّبِيَّﷺ دَخَلَ مِنْ كَدَاءٍ مِـنَ الثَّنِيَّـةِ الْعُلْيا، وَخَـرَجَ مِـنَ الثَّنِيَّةِ السُّـفْلَى﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە ڕێگەی (كداء)ی سەرەوە چووە ناو (مكة)و لە ڕێگەی خوارەوەش چووە دەرەوە. جا لەم چوونە ناو (مكة)یەدا جیاوازی حاجیو خەڵکیتر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيَقُولَ إِذَا أَبْصَرَ الْبَيْتَ: اَللّهُمَّ زِدْ هَذَاالْبَيْتَ تَشْرِيفاً وَتَعْظِيماً وَتَكْرِيماً وَمَهَابَةً وَزِدْ مَنْ شَـرَّفَهُ وَعَظَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّهُ أَواعْتَمَرَهُ تَشْرِيفاً وَتَكْرِيماً وَتَعْظِيماً وَبِرّاً، اَللّهُمَّ أَنْـتَ السَّـلاَمُ وَمِنْـكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلاَمِ. ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ مِنْ بَابِ بَنِي شَيْبَةَ وَيَبْتَدِئُ بِطَوَافِ الْقُدُومِ،

ئینجا بزانە: کە گەیشتە (حَرَمِ مَكَّة) سوننەتە بڵێ: (اَللّهُمَّ إِنَّ هَذَا حَرَمُكَ وَأَمْنُكَ فَحَرِّمْنِـي عَلَى النَّارِ وَآمِنِّي مِنْ عَذَابِكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ وَاجْعَلْنِي مِنْ أَوْلِيَائِكَ وَأَهْلِ طَاعَتِكَ). هـەروەك لە (المجموع)و(الأنكار)دا فەرموویەتی.

ئینجا (وَيَقُولَ إِذَا أَبْصَرَالْبَيْتَ) هەر کاتێك (بَيْت)-(كَعْبَة)ی دیت، سوننەتە بڵێ: ﴿اَللّهُـمَّ زِدْ هَذَاالْبَيْتَ تَشْرِيفاً وَتَعْظِيماً وَتَكْرِيماً وَمَهَابَةً، وَزِدْ مَنْ شَرَّفَهُ وَعَظَّمَهُ مِمَّـنْ حَجَّـهُ أَواعْتَمَـرَهُ تَشْرِيفاً وَتَكْرِيماً وَتَعْظِيماً وَبِـرّاً﴾رواه الشـافعي والطبراني والبيهقي مرسلاً. ئینجا دەڵێ: ﴿اَللّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلاَمِ﴾رواه البيهقي باسناد ليس بقوي.

﴿(طَوافُ الْقُدُومِ)﴾

ئینجا کە ویستی بڕواتە ناو ناو (الْمَسْجِدالْحَرام)، سوننەتە بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ، اَلْحَمْـدُ لِلّـهِ، وَالصَّلاةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللهِ، رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِـكَ﴾، حديث حسن رواه الترمذي الاّ(التسمية والحمد) فابن السني.

ئینجا بڵێ: (بسم الله)و پێی ڕاستەی پێشدا بنێتـە ژوورەوەو نیـەتی (إعتكاف) بێنـێ، جا بۆ هاتنە دەرەوەش هەمان زیکرو دوعا دەکا، بەڵام ئەم جـارە دەڵـێ: ﴿وَافْتَحْ لِي أَبْـوابَ فَضْلِكَ﴾و پێی چەپەی پێشدا دەباتە دەرەوە.

(ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ) ئینجا دەچێتە نـاو (الْمَسْجِدالْحَرام)-کـە دەورەی لـە (بَيْـت)-(كَعْبَـة) داوەو- جا سوننەتە (مِنْ بَابِ بَنِي شَيْبَةَ) لـە دەرگـەی (بنی شَيْبة)وە-کـە ئێسـتا بـە (بـاب السلام) ناو دەبرێ- بچێتە ژوورەوە (وَيَبْتَدِئُ بِطَـوَافِ الْقُدُومِ) سـوننەتە: یەکسـەر دەسـت بە (طَوافُ الْقُدُوم) بکا، واتـە: (تَحيَّةُالمسجد) ناکـا، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (الشـرواني)دا فەرموویانە ﴿عَنْ عَائِشَةَرَضِيَ اللهُ عَنْهَـا: أَوَّلُ شَيْءٍ بَدأَ بِهِ النَّبِيُّﷺ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ أَنْ تَوَضَّأَ ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ﴾ رواه الشـيخان، کـە پێغەمبـەرﷺ هاتـە (مكة)، یەکـەم شـت دەسـتنوێژی گـرت، ئینجا تەوافی (بَيْت)ی کرد.

ئینجـا بزانـە: ئەگـەر دەترسـا نوێـژێکی واجبـی بفـەوتێ، یـان جەماعـەتی بفـەوتێ، یـان سوننەتێکی (مُؤكَّدَة)ی بفەوتێ، ئەو کاتە خـۆی بـە ئەوانـە خـەریك دەکاو لـە دوای ئەوانـە تەوافەکـە دەکـا، هـەروەها سـوننەتە: تـەواف بکـا ئینجا بارگـەو بارخانـەی دابمـەزرێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراوەتەوە.

وَيَخْتَصُّ طَوَافُ الْقُدُوم بِحَاجٍّ دَخَلَ مَكَّةَ قَبْلَ الْوُقُوف، وَمَنْ قَصَدَ مَكَّةَ لاَ لِنُسُك اُسْتُحِبَّ لَهُ أَنْ يُحْرِمَ بِحَجٍّ أَوْ عُمْرَة، وَفِي قَوْلٍ يَجِبُ إِلاَّ أَنْ يَتَكَرَّرَ دُخُولُهُ كَحَطَّاب وَصَيَّاد.

جا بزانە: (طَوافُ الْقُدُوم) سوننەتە، کەواتە: ئەگەر (طَوافُ الْقُدُوم) نەکا، حەجی دروست دەبێ، بەڵام خێرە گەورەکەی لە دەست دەچێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيَخْتَصُّ طَوَافُ الْقُدُومِ) ئەو (طَوافُ الْقُدُوم)ەی حەج تایبەتە (بِحَاجٍّ) بەو کەسەی ئیحرامی بە حەج، یان بە حەج و عومرە بەستوەو (دَخَلَ مَكَّةَ قَبْلَ الْوُقُوفِ) پێش چوونە (عَرَفَة) هاتبێتە ناو (مكة)، چونکە لە دوای (عَرَفَة) کاتی تەوافی ڕوکنی حەج دادێ، ئەگەر ئیحرامیشی بە تەنها عومرە بەستبێ، ئەوە تەوافی ڕوکنی عومرە دەکا.

جا بزانە: هەر کەسێك بچێتە ناو (مكة)، سوننەتە (طَوافُ الْقُدُوم) بکا، جیاوازی حاجی و بازرگان و ڕێبوارەکانیتریش نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَمَنْ قَصَدَ مَكَّةَ) هەر کەسێك ویستی بڕواتە (مكة)ی پیرۆز (لاَ لِنُسُكٍ) بەڵام مەبەستی حەج و عومرەی نەبو (اُسْتُحِبَّ لَهُ) بۆی سوننەتە: (أَنْ يُحْرِمَ بِحَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ) ئیحرام بە حەج، یان بە عومرە ببەستێ -لە فەرموودەی بەهێزتردا- بەڵام (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکیتردا (يَجِبُ) واجبە: ئیحرام ببەستێ (إِلاَّ أَنْ يَتَكَرَّرَ دُخُولُهُ) مەگەر زۆر چوونە(مكة)ی دووبارە ببێتەوە (كَحَطَّابٍ وَصَيَّادٍ) وەکو دارفرۆش و نێچیرەوان و شوفێرو ئەو جۆرە کەسانە، ئینجا بەڵگەی فەرموودەی بەهێزتر چەند حەدیسێکن: وەك ﴿عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ دَخَلَ مَكَّةَ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ﴾ رواه مسلم واصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ چووە ناو (مكة)و مێزەرێکی ڕەشی لە سەر بوو و ئیحرامی نەبەستبو.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چۆنیەتی و واجبەکانی تەوافی ماڵی خوای گەورە ﴾

پێناسە: (كَعْبَة)-(بَيْت)-(بَيْتُ اللهِ الْحَرام)-ماڵی خوای گەورە -کە قیبلەی موسوڵمانانە- ئەو ژوورەیە: کە حەزرەتی (ابراهيم)پێغەمبەر ﷺ بە فەرمانی خوا دروستی کردوەو لە قورئانی پیرۆزدا باس کراوە، ئەو ژوورە دەکەوێتە ناو (اَلْمَسْجِدُالْحَرام)، (اَلْمَسْجِدُالْحَرام)یش دەوری لە ژوورەکە داوە، هەروەها (اَلْمَسْجِدُالْحَرام)ش دەکەوێتە ناو شاری (مكة)ی پیرۆز، (مكة)ش دەکەوێتە ناو (اَلْحَرَم)-واتە: زەمینی ڕێزدارو قەدەغەکراو- ئەو زەمینەش بەشێکە لە هەرێمی (حجاز).

ئینجا بزانە: ئەو ژوورەی(كَعْبَة) بە چوار قوڕنەیی دروست کراوە: قوڕنەی یەکەمی -کە دەکەوێتە لای باشووری ڕۆژهەڵات- پێی دەگوترێ: (رُكْنُ الْحَجَرِالأَسْوَد)-قوڕنەی بەردە ڕەشەکە، چونکە بەردە ڕەشەکەی بەهەشتی تێدا دانراوە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿نَزَلَ الْحَجَرُالأَسْوَدُ مِنَ الْجَنَّةِ وَهُوَ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ فَسَوَّدَتْهُ خَطَايَا بَنِي آدَمَ﴾ رواه

....

الترمذي وحسنه، ئەو بەردە ڕەشەی قوژنەی (بَيْت) لە بەهەشتەوە هاتۆتە خوارەوە، لە شیر سپیتر بوو، بەلاّم تاوانەکانی ئادەمیزادان ڕەشی کردوە.

ئینجا کە چەپەت لە لای (بَيْت) بۆو بەرەو باکور دێی، دەگەیە دەرگەی (بَيْت)، نێوان قوژنەی بەردە ڕەشەکەو دەرگە، پێی دەگوترێ: (الْمُلْتَزَم).

ئینجا کە لە دەرگە تێدەپەڕی لە لای ڕاستەت (مَقَامُ إِبْرَاهِيم) دانـدراوە: کە بەردێکە لە کاتی دروستکردنی (بَيْت) حەزرەتی (ابراهیم) پێغەمبەرﷺ لە سەری ڕاوەستاوەو شوێنی پێیەکانی دیارە، بەلاّم ئێستا ئەو بەردە قەفەسێکی لە دەورە کراوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿الرُّكْنُ وَالْمَقَامُ يَاقُوتَتَانِ مِنْ يَوَاقِيتِ الْجَنَّـةِ﴾ رواه البيهقي باسناد صحيح، بەردە ڕەشەکەو بەردی (مَقَامِ إِبْرَاهِيم) دوو یاقووتن لە یاقووتەکانی بەهەشت.

هەر وەها نێوان (الْحَجَرالأَسْوَد)و (مَقَامِ إبراهيم)، پێی دەگوترێ: (الْحَطِيم)، ئینجا دەگەیە قوژنەی دووەمی (بَيْت) کە پێی دەگوترێ: (الرُّكْنُ العراقـي)، لەم قوژنـەوە بەشێکی (بَيْت) بە دیوارێکی نەوی جیا کراوەتەوەو پێی دەگوترێ: (حِجْرِ إسماعيل)-عليه السلام- تا دەگاتە قوژنەی سێیەمی (بَيْت)، کە پێی دەگوترێ: (الرُّكْنُ الشَّامِي) زۆر جاریش قوژنەی دووەمو سێیەم-کە (حِجْرِ إسماعيل) لێیان جیا کراوەتەوە- هەردووکیان بە (الرُّكْنَانِ الشَّاميان) ناو دەبرێن، ئینجا بەرەو باشور دەسوڕێیەوەو دەگەیە قوژنەی چوارەم، کە پێی دەگوترێ: (الرُّكْنُ الْيَمانِي).

جا بزانە: تەواف ئەوەیە: حەفت جار بە دەورەی (بَيْت)دا بسوڕێیەوە، دووبارە بزانە: حەج سێ تەوافی هەنە، یەکەم: (طَوافُ الْقُدُوم)، ئەم تەوافە سوننەتەو کاتەکەشی ئەمەیە: کە لە دوای ئیحرامبەستنی بە حەج دێیە ناو (مكة)ی پیرۆز، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

دووەم: (طَوافُ الإفَاضَـة)-(طَوافُ الرُّكْن)-(طَوافُ الزِّيَارَة)-(طَوافُ الصَّدَر)، ئەم تەوافە ڕوکنی حەجە، ئەگەر نەیکا حەجی دروست نابێو بە تەواوی لە ئیحرام دەرناچێ، کاتی ئەم تەوافە: کە لە وەستانی(عَرَفَة) گەڕاوە، لە دوای نیوەشەوی جەژنەوە دەست پێدەکا.

سێیەم: (طَوافُ الْوَدَاع) ئەم تەوافە واجبە، ئەگەر نەیکا حەجی دروست دەبێ، بەلاّم خوێنی لە سەر واجب دەبێ، کاتی ئەم تەوافە: لە دوای تەواوبوونی حەجو عومرەیە، پێش ئەوەی لە (مكة) بڕواتە دەرەوە.

دیسان بزانە: عومرە دوو تەوافی هەنە، یەکەم: (طَوافُ الْعُمْرَة): کە ڕوکنیعومرەیە، ئەگەر نەیکا، عومرەکەی دروست نابێ، کاتەکەشی لە دوای ئیحرامبەستنەوە دەست پێدەکا.

دووەم: (طَوافُ الْوَدَاع) وەك (طَوافُ الْوَدَاع)ی حەج، بەلاّم ئەگەر لە یەك سەفەردا حەجو عومرە بکا، ئینجا لە (مكة) بڕواتە دەرەوە، ئەو کاتە یەك (طَوافُ الْوَدَاع) دەکا بۆ هەردووکیان.

(فَصْلٌ) للطَّوَافِ بِأَنْوَاعِهِ وَاجِبَاتٌ وَسُنَنٌ، أَمَّاالْوَاجِبَاتُ: فَيُشْتَرَطُ سَتْرُالْعَوْرَةِ وَطَهَارَةُالْحَدَثِ

جگە لەو تەوافانەش تەوافی نەزرکراو هەیەو تەوافی سوننەتیش هەیە، کە پەیوەندییان بە حەج و عومرەوە نیە، چونکە وەها خێرە تا لە (مكة) بمێنێتەوە زۆر تەواف بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرمووییەتی.

بەڵام لە سەر فەرموودەی بەهێزتر: نوێژی سوننەت لە ناو (اَلْمَسْجِدالْحَرام)دا خێرترە: لە تەوافی سوننەت، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ باسی واجبەکانی تەواف ﴾

بزانە: لە تەوافەکانی حەج و عومرەدا نیەتهێنان واجب نیە، بەڵام لە تەوافەکانیتری نەزرو سوننەتدا واجبە نیەت بێنێ، ئینجا بزانە: لە هیچ تەوافێکدا دروست نیە سورانەوەی خۆی بۆ مەبەستێکیتر بەکار بێنێ، واتە: ئەگەر لە حاڵەتیتەوافدا ویستی بگاتە کەسێکیتر، یان ویستی لە بەر کەسێك خۆی بشارێتەوە، یان را بکا، ئەوە تەوافەکەی دەپچڕێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا روون کراوەتەوە.

(لِلطَّوَافِ بِأَنْوَاعِهِ) بۆ تەواف کردن بە گشت جۆرەکانی واجبو سوننەتیەوە –کە باسمان کردن– (وَاجِبَاتٌ وَسُنَنٌ) چەند واجبێكو چەند سوننەتێکی هەنە: (أَمَّاالْوَاجِبَاتُ) هەرچی واجبەکانی تەوافن: هەشتن، ئەگەر یەکێکیان نەبێ تەوافەکەی دروست نابێ:

واجبییەکەم: (فَيُشْتَرَطُ سَتْرُالْعَوْرَةِ) بە مەرج دادەندرێ عەورەتی داپۆشێ وەکو داپۆشینی نوێژ، واتە: نێرینە نێوان ناوكو ئەژنۆی داپۆشێو ئافرەتو نێرامووك گشت لاشەیان داپۆشن، جگە لە رووخسارو لەپەدەستەکانیان ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: بَعَثَنِي أَبُوبَكْرٍ ﷺ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي أَمَّرَهُ عَلَيْهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يُؤَذِّنُ فِي النَّاسِ: أَلاَّ يَحُجَّ بَعْدَالْعامِ مُشْرِكٌ، وَلاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ﴾ رواه الشيخان، لەو حەجەدا کە پێغەمبەر ﷺ ئیمامی(ابوبکر)ی لە سەر کردبوە ئەمیر، ئیمامی(ابوبکر) منی نارد بانگەوازی بکەم: لەم ساڵ بەولاوە نابێ هیچ کافرێك حەج بکاو نابێ هیچ رووتێك تەواف بکا.

کەوابو: ئەگەر بەشێکی کەمی عەورەتی بەدەر بکەوێ: وەك بەشێکی مووی سەری ئافرەت، یان نینۆکێکی پێی، ئەو بەشە تەوافەی لەو حاڵەتەدا کردوویەتی دروست نابێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

واجبیدووەم: (وَطَهَارَةُالْحَدَثِ) پاکی تەوافکەرەکەیە: لە بێدەستنوێژیی گەورەو بچووك، واتە: ئەگەر بێدەستنوێژ بێ، یان جەنابەتدار بێ، یان حەیزدار بێ، حەرامە تەواف بکاو تەوافەکەشی دروست نابێ ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَوَّلُ شَيْءٍ بَدأَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ

وَالنَّجَسِ، فَلَوْ أَحْدَثَ فِيهِ تَوَضَّأَ وَبَنَى، وَفِي قَوْلٍ يَسْتَأْنِفُ،

حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ أَنْ تَوَضَّأَ ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ﴾رواه البخاري، یەکەم شت پێغەمبەرﷺ دەستنوێژی گرت، ئینجا تەوافی (بَيْت)ی کرد. ﴿وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: قَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ، فَقَالَ النَّبِيُّﷺ: اِفْعَلِي كَمَا يَفْعَلُ الْحَاجُّ غَيْرَ أَلاَّ تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَغْتَسِلِي﴾ رواه الشيخان، کە هاتمە (مكة) لە حەیزدا بوم، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: کردارەکانی حەج بکە، بەڵام تەوافی (بَيْت) نەکەی تا پاك دەبیەوەو غوسل دەکەی.

ئینجا بزانە: هەر ئەو حەدیسەش بەڵگەیە: کە-جگە لە تەواف- هیچ کردارێکیتری حەج پێویستی بە دەستنوێژ نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَالنَّجَسِ) هەروەها پاکییە لە پیسی، واتە: ئەگەر لاشەی، یان جلەکانی پیس بوبێ، یان شوێنی تەوافی پیس بوبێ، تەوافەکەی دروست نابێ، (ابن عباس)رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دەفەرموێ: ﴿اَلطَّوَافُ حَوْلَ الْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلاَةِ إِلاَّ أَنَّ اللهَ أَبَاحَ فِيهِ الْكَلاَمَ﴾رواه الترمذي والبيهقي بسند حسن، تەواف لە دەورەی(بَيْت) وەکو نوێژە، بەڵام خوایگەورە قسەکردنی لە تەوافدا حەڵاڵ کردوە. واتە: هەروەك نوێژ بە پیسیەوە دروست نابێ، تەوافیش دروست نابێ.

(فَلَوْ أَحْدَثَ فِيهِ) جا ئەگەر لە ناو تەوافدا بێدەستنوێژ بوو، یان بەشێکی کەمی عەورەتی دەرکەوت، یان لاشەی، یان جلی پیس بوو (تَوَضَّأَ) دەستنوێژ دەگرێتەوە، هەروەها عەورەتی دادەپۆشێتەوە، هەروەها پیسیەکەی لادەبا، ئینجا (وَبَنَى) لە سەر ئەوەی کردویەتی دەست پێدەکاتەوە، واتە: لە کوێ بێدەستنوێژ بووە، یان عەورەتی دەرکەوتوە، یان پیس بووە، لەوێوە تەوافەکەی دەست پێدەکاتەوەو تەواوی دەکا، چونکە مەرج نیە تەواف بە دوای یەکتردا بکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام ئەو بەشە تەوافەی بە بێدەستنوێژی، یان بە عەورەتی دەرکەوتوو، یان بە پیسیەوە کردویەتی، دروست نەبوەو بەر نەکەوتووە، هەروەك لە (نهایة)و (مغني)دا فەرموویانە (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی کۆندا (يَسْتَأْنِفُ) واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە تەواف بکاتەوە.

﴿ تەوافی بە مەزهەبی(حنفي) ﴾

لە کاتی تەواف کردندا زۆر ڕوو دەدا: ئافرەتو پیاو ئەندامێکی ڕووتیان وێك دەکەوێو دەستنوێژیان دەشکێ، بۆیە وا باشە: لە سەفەری حەجدا ئافرەتو پیاو (تَقْلِيد)ی مەزهەبی ئیمامی(حنفي) بکەن، چونکە لە مەزهەبی ئەودا: بە وێککەوتنو دەست لێکدانی ئافرەتو پیاو دەستنوێژ ناشکێ، بەڵام هەر کەسێك لەم مەسەلەیەدا (تَقْلِيد)ی مەزهەبی (حنفي) بکا، واجبە: لە دەستنوێژدا لای کەم چوارێکی سەری مەسح بکاو هەم واجبە

....

تێبینی ئەوەش بکا: کە لە مەزهەبی ئەودا: بە کێم، یان بە خوێن لێهاتنو بە ڕشانەوەی پڕ بە دەمو بە پێکەنینی بە دەنگ لە ناو نوێـژدا دەستنوێژ دەشکێ، هەروەك لە کتێبەکانی خۆیاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ تەوافی بە تەیەمموم ﴾

ئەو کەسەی پێش (طَوافُ الإفاضَة)ی ڕوکنی حەج، یان پێش تەوافی ڕوکنی عومرە، نەخۆش دەبێ، یان ئەندامێکی دەشکێ، یان بریندار دەبێو ناتوانێ ئاو بەکار بێنێ، ئەوە ئەگەر شکستەکەی، یان برینەکەی داپۆشەرێکی لە سەر بوو، تەماشا دەکرێ: ئەگەر داپۆشەرەکە لە ئەندامی (تَیَمّم)دا نەبو و لە سەر بێدەستنوێژیش داینەنابو، دروستە: بۆ تەوافەکانی ڕوکنی حەجو عومرە تەیەمموم بکاو تەوافەکانیشی دروست دەبنو لە ئەستۆی لادەچن، بەڵام ئەگەر داپۆشەرەکەی لە سەر بێدەستنوێژی دانابو، یان لە ئەندامی (تَیَمّم)دا بوو، ئەوە مەرجە: کاتی گەڕانەوەی حاجیەکان هاتبێو بترسێ هاوڕێکانی بەجێی بهێڵن، ئینجا بۆ تەوافی ڕوکن تەیەمموم بکا، جا بەو تەیەممومە ناتەواوە تەوافەکەی دروست دەبێ، واتە: لە ژێر ئیحرام دەردەچێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا تەوافی ڕوکنی هەر لە ئەستۆدا دەمێنێو هەر کاتێك بۆی بگونجێ، واجبە: بچێتەوە (مکة)و تەوافەکە دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو بە گوێرەی فەرموودەی بەهێزی ئیمامی(الشافعي) بوو، بەڵام لە فەرموودەی بێهێزی مەزهەبی(الشافعي)و بە فەرموودەی زانایەکانیتری–جگە لە مەزهەبی(الشافعي)–: ئەگەر داپۆشەرەکەی لە سەر بێدەستنوێژی دانابێ، یان لە سەر ئەندامی (تَیَمّم) دانابێ، لە هیچ حاڵەتێکدا قەزاکردنەوەی نوێژی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا لە باسی (تَیَمّم) ڕوونی کردۆتەوە.

کەوابو: ئەو کەسەی داپۆشەری برینەکەی، یان شکستەکەی لە سەر بێدەستنوێژی داناوە، یان لە سەر ئەندامی (تَیَمّم) داینـاوە، بۆی دروستە: (تقلید)ی فەرموودە بێهێزەکە بکا، یان (تقلید)ی زانایەکانیتر بکاو دەستنوێژ بگرێو داپۆشەرەکەش بە ئاو مەسح بکاو تەیەممومیش بکاو هەر بەو تەیەممومەش تەوافی ڕوکن بکا، تەوافەکەشی دروست دەبێو بە یەکجاری لە ئەستۆی لادەچێو نایەوێ دووبارەی بکاتەوە، وَاللهُ أعْلَم.

﴿ تەوافی ئافرەتی حەیزدار ﴾

دروستە: ئافرەت دەرمان بەکار بێنێ: تاکو حەیزی پێش بکەوێ، یان دوا بکەوێ، بۆ ئەوەی بە پاکی (طَوافُ الإفاضَة)ی ڕوکنیحەج بکا، جا ئەگەر ئافرەتێك بۆ کاتی (طَوافُ الإفاضَة) حەیزی تووش بوو و ماوەی حەیزەکەش ئەوەندە درێژ دەبۆوە: هاوڕێکانی

وَأَنْ يَجْعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ، مُبْتَدِئاً بِالْحَجَرِ الأَسْوَدِ مُحَاذِياً لَهُ فِي مُرُورِهِ بِجَمِيعِ بَدَنِهِ، فَلَوْ بَدَأَ بِغَيْرِ الْحَجَرِ لَمْ يُحْسَبْ، فَإِذَا انْتَهَى إِلَيْهِ ابْتَدَأَ مِنْهُ،

بەجێیان دەهێشتو هەر پاك نەدەبۆوە، ئەو ئافرەتە بۆی دروستە بە فەرموودەكەیتری ئیمامی (الشافعي) رەفتار بكا، كە دەفەرموێ: (لە ماوەی حەیزدا ئەو ڕۆژانەی خوێنیحەیز نایێو دەوەستێ، ڕۆژەكان بە پاكی دادەندرێن).

جا ئەم فەرموودەیە لەگەڵ مەزهەبی ئیمام(مالك)و ئیمام(أحمد) تێك دەكاتەوە، كەوابێ: هەر كاتێك ئافرەتەكە خوێنی وەستا، غوسل دەكاو (طَوافُ الإفاضَة) دەكاو بەو فەرموودەیە بۆی دروست دەبێو بە بەر ڕوكنی حەج دەكەوێ، جا ئەگەر خوێنی نەوەستا، دروستە: دەرمان بەكار بێنێو ماوەیەك خوێنەكە بوەستێنێ، هەروەك لە (حاشية الإيضاح)دا (ابن حجر) ئەو مەسەلەی ڕوون كردۆتەوە.

واجبیسێیەم: (وَأَنْ يَجْعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ) دەبێ لە هەموو تەوافەكەیدا (بَيْت) بخاتە لای چەپەیو ڕاستەی بكەوێتە دەرەوەو بەرەو پێشەخۆی بڕوا ﴿عَنْ جَابِرٍ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَتَى الْحَجَرَ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ مَشَى عَلَى يَمِينِهِ فَرَمَلَ ثَلاثاً وَمَشَى أَرْبَعاً﴾ رواه مسلم والترمذي، كە پێغەمبەرﷺ هاتە (مكة) بۆ تەواف كردن، ڕووی كردە (الْحَجَرُالأَسْوَد)و دەستی لێدا، ئینجا بە لایڕاستەیدا ڕۆیشتو لە هەرسێك خولەكانی سەرەتایتەوافدا بە تاڵوكە دەڕۆیشتو لە چوارەكەیتریشدا بە عادەتی دەڕۆیشت.

كەوابێ: ئەگەر پاشەوپاش ڕۆیشت، یا بە لای چەپەیدا ڕۆیشت، یان لە كاتی ڕۆیشتندا ماوەیەكی كەم سینگی سوڕا لای (بَيْت)، ئەو بەشە تەوافەی دروست نابێ، هەروەك لە (نهاية)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە، ئیتر لەو چەپە تێكردنەو لە مەسەلەكانیتردا: جیاوازی گەورەو منداڵو پیادەو سوارو هەڵگیراو و دانیشتوو و درێژبوو و بە پێوە نیە، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

واجبیچوارەم: (مُبْتَدِئاً بِالْحَجَرِالأَسْوَدِ) لە قوڕنەی (الْحَجَرالأَسْوَد)ەوە دەست بە تەواف بكا، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو (مُحَاذِياً لَهُ فِي مُرُورِهِ) واجبە: لە سەرەتای تەوافەكەیدا بەرامبەر (الْحَجَرالأَسْوَد) بێ (بِجَمِيعِ بَدَنِهِ) بە هەموو لایچەپەی لاشەكەی، كەوابێ: ئەگەر لە سەرەتای تەوافەكەیدا گشت لایچەپەی بەرامبەر (الْحَجَرالأَسْوَد) نەبێ، ئەم خولەی دروست نابێ.

هەروەها (فَلَوْ بَدَأَ بِغَيْرِالْحَجَرِ) ئەگەر لە شوێنێكیترەوە–جگە لە (الْحَجَرالأَسْوَد)– دەستی بە تەواف كرد (لَمْ يُحْسَبْ) ئەم خولەی دروست نابێو لە حەفت خولەكە ناژمێردرێ، بەڵام (فَإِذَا انْتَهَى إِلَيْهِ) هەر كاتێك لە سوڕانەوە گەیشتە (الْحَجَرالأَسْوَد)، ئەوە (ابْتَدَأَ مِنْهُ)

وَلَوْ مَشَى عَلَى الشَّاذَرْوَان أَوْ مَسَّ الْجدَارَ فِي مُوَازَاته أَوْ دَخَلَ مِنْ إِحْدَى فَتْحَتَي الْحجْرِ وَخَرَجَ مِنَ الأُخْرَى لَمْ يَصِحَّ طَوَافُهُ، وَفِي مَسْأَلَة الْمَسِّ وَجْهٌ، وَأَنْ يَطُوفَ سَبْعاً، وَدَاخِلَ الْمَسْجد.

لەوێوە دەبێتە سەرەتای تەوافو ئەم جارە لێرەوە خولەکانی بۆ دەژمێردرێن، کەوابو: وا باشە لای ڕاستەیخۆی بەرامبەر سەرەتای تەنیشتی (الْحَجَرالأَسْوَد) بکا، ئینجا تۆزێك تەنیشتو تەنیشت بڕوا، تا ڕاستەی لە تەنیشتەکەیتری (الْحَجَرالأَسْوَد) تێدەپەڕێ، ئینجا خۆی بسوڕێنێو دەست بە تەواف بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

واجبی پێنجەم: لە هەموو تەوافدا دەبی هەموو لاشەی لە دەرەوەی (بَیْت) بێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ با تەواف بە دەرەوەی (بَیْت)دا بکەن.

کەوابو: (وَلَوْ مَشَى عَلَى الشَّاذَرْوَانِ) ئەگەر بە سەر لێوە دیوارەکەی (بَیْت)دا ڕۆیشت-کە لە بەرینیی دیوارەکە بە لای دەرەوەیە- (أَوْ مَسَّ الْجِدَارَ فِي مُوَازَاتِهِ) یان لە ئاستی لێوەدیوارەکە دەستی لە دیواری (بَیْت) دا، یان دەستی لە سەر دیواری (حِجْرِإِسْمَاعِيل) دانا (أَوْ دَخَلَ مِنْ إِحْدَى فَتْحَتَي الْحِجْرِ) یان لە زارکێکی (حِجْرِإِسْمَاعِيل) چووە ژوورەوەو (وَخَرَجَ مِنَ الأُخْرَى) لە زارکەکەیتر هاتە دەرەوە (لَمْ تَصِحَّ طَوْفَتُهُ) ئەو بەشە تەوافەی دروست نابێ، چونکە لە دەرەوەی (بَیْت)دا تەوافی نەکردوە، بەڵکو بە ناو (بَیْت)دا کردویەتی ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الْجَدْرِ أَمِنَ الْبَيْتِ هُوَ؟ قَالَ نَعَمْ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی (جَدْر)-واتە: (حِجْرِإِسْمَاعِيل)- پارچەیەکە لە (بَیْت).

بەڵام (وَفِي مَسْأَلَةِ الْمَسِّ وَجْهٌ) لە مەسەلەی دەست لێدانی دیواری (بَیْت) فەرموودەیەکی بێهێز هەیە: کە زیانی نیە.

واجبی شەشەم: (وَأَنْ يَطُوفَ سَبْعاً) دەبی حەفت خولی تەواو بە دەورەی (بَیْت)دا بسوڕێتەوە، هەر خولێکی لە (الْحَجَرالأَسْوَد)ەوە بۆ (الْحَجَرالأَسْوَد) بێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (جابر)ی ڕابردوو، کەوابو: ئەگەر لەو حەفت خولە تەنها هەنگاوێکی ناتەواو بێ، تەوافەکەی دروست نیەو تەواو نابێ، بەڵام ئەگەر لە حەفت خول زیاتر بکا تەوافەکەی بەتاڵ نابێ، جا ئەگەر کەوتە گومان: چەند خولی کردون؟ واجبە: لای کەمی لێبگرێو خولێتر بکا، تا بێگومان تەوافەکەی دروست ببێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

هەروەها مەرجە لە خولی کۆتاییتەوافدا بە تەواوی بەرامبەر (الْحَجَرالأَسْوَد) ببێتەوە، ئینجا تەوافەکەی تەواو دەبێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا ڕوون کراونەوە.

واجبی حەفتەم: (وَدَاخِلَ الْمَسْجِدِ) دەبی تەوافەکەی لە ناو (الْمَسْجِدِالْحَرام)دا بێ، واتە: ئەگەر لە دەرەوەی مزگەوتدا بسوڕێتەوە، تەوافەکەی دروست نابێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ و

وَأَمَّاالسُّنَنُ: فَأَنْ يَطُوفَ مَاشِياً، وَيَسْتَلِمَ الْحَجَرَ أَوَّلَ طَوَافِهِ وَيُقَبِّلَهُ وَيَضَعَ جَبْهَتَهُ عَلَيْهِ، فَإِنْ عَجَزَ اسْتَلَمَ، فَإِنْ عَجَزَ أَشَارَ بِيَدِهِ، وَيُرَاعِي ذَلِكَ فِي كُلِّ طَوْفَةٍ،

(صحابة) له ناو مزگەوتی(الحرام)دا تەوافیان کردوه، پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: ﴿لِتَأْخُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ﴾ رواه مسلم، کردەوەکانی حەج و عومرە لە من وەربگرن.

واجبیهەشتەم: نیەتی تەواف کردن ئەگەر تەوافەکە سەربەخۆ بێ، واتە: تەوافی حەج و عومرە نەبێ، هەروەها جگە لە مەبەستی تەواف کردن، بە هیچ مەبەستێکیتر هیچ هەنگاوێك نەڕوا، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەدا ڕوونمان کردەوە.

﴿ سوننەتەکانی تەواف ﴾

(وَأَمَّاالسُّنَنُ) هەرچی سوننەتەکانی تەوافن هەشتن، یەکەم: (فَأَنْ يَطُوفَ مَاشِياً) وەها خێرترە بە پیادەیی تەواف بکا، مەگەر عوزرێکی هەبێ، ئەو کاتە ناپەسند نیە بە سواری، یان بە هەڵگیراوی تەواف بکا، چونکە لە حەدیسی (بخاری و مسلم)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەر ﷺ بە سواری تەوافی کرد، تاکو خەڵك ببیبنیّ و پرسیاری لێبکەن﴾.

دووەم: (وَيَسْتَلِمَ الْحَجَرَ) سوننەتە دەست لە (الْحَجَرالأَسْوَد)بدا (أَوَّلَ طَوَافِهِ) لە سەرەتای تەوافەکەیدا (وَ) هەروەها (يُقَبِّلَهُ) سوننەتە: ماچیشی بکا.

(وَ) هەروەها (يَضَعَ جَبْهَتَهُ عَلَيْهِ) تەوێڵەی لە سەر دابنێ، واتە: سوجدەی لە سەر ببا، ئەو سێ سوننەتانەش لە حەدیسی (صحیح)دا هاتون.

جا بزانە: ئەو سێیانەیڕابردوو لەو حاڵەتەدا سوننەتن کە خەڵکیتر تووشی ئازارو ماندووبوون نەکا ﴿عَنْ عُمَرَ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: يَاعُمَرُ إِنَّكَ رَجُلٌ قَوِيٌّ لا تُزَاحِمْ عَلَى الْحَجَرِ فَتُؤْذِيَالضَّعِيفَ إِنْ وَجَدْتَ خَلْوَةً، وَإِلاَّ فَاسْتَقْبِلْهُ وَهَلِّلْ وَكَبِّرْ﴾ رواه الامامان: الشافعي واحمد، ئەی (عمر) تۆ پیاوێکی بەهێزی لە سەر ماچکردنی (الْحَجَرالأَسْوَد) پاڵەپەستە مەکە، نەوەك خەڵکی بێهێز ئازار بدەی، ئەگەر کەلێنێك هەبو دەستی لێبدە، ئەگەرنا: ئاماژەی بۆ بکەو (لاإِلَهَ إِلاَّاللهُ)و(أَللهُ أَكْبَر) بڵێ.

(فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای ماچکردنیو سوجدەی نەبو (اسْتَلَمَ) تەنها دەستی لێدەدا، ئینجا دەستە لێدراوەکەش ماچ دەکا (فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای دەست لێدانیشی نەبو (أَشَارَ بِيَدِهِ) بە دەستیڕاستەی، یان چەپەی ئاماژە بۆ دەست لێدانەکەی دەکا، ئینجا دەستەکەی ماچ دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُرَاعِي ذَلِكَ فِي كُلِّ طَوْفَةٍ) سوننەتە: لە گشت خولێکی تەوافدا ئەو دەست لێدان و ماچکردن و ئاماژەکەیڕابردوو بکا ﴿عَنِ ابْنِ عَبَاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: طَافَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى بَعِيرٍ كُلَّما أَتَى الرُّكْنَ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ عِنْدَهُ وَكَبَّرَ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەر ﷺ بە سواری

وَلاَ يُقَبِّلُ الرُّكْنَيْنِ الشَّامِيَّيْنِ وَلاَ يَسْتَلِمُهُمَا، وَيَسْتَلِمُ الْيَمَانِيَّ وَلاَ يُقَبِّلُهُ، وَأَنْ يَقُولَ أَوَّلَ طَوَافِهِ: بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُمَّ إِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقاً بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعاً لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ ﷺ. وَلْيَقُلْ قُبَالَةَ الْبَابِ: اَللَّهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ، وَالْحَرَمَ حَرَمُكَ وَالأَمْنَ أَمْنُكَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ. وَبَيْنَ الْيَمَانِيَّيْنِ: اَللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. وَلْيَدْعُ بِمَا شَاءَ، وَمَأْثُورُ الدُّعَاءِ أَفْضَلُ مِنَ الْقِرَاءَةِ،

ووشترێك تەواف كرد، هەر جارێك دەگەیشتە قوڕنەی (الْحَجَرالأَسْوَد) ئاماژەی بۆ دەكردو (الله أكبر)ی دەگوت.

(وَلاَ يُقَبِّلُ الرُّكْنَيْنِ الشَّامِيَّيْنِ) وەها سوننەتە هەردوو قوڕنەكانی شامی -واتە: عێراقیو شامی- ماچ نەكاو (وَلاَ يَسْتَلِمُهُمَا) دەستیشیان لێنەدا، چونكە پێغەمبەر ﷺ ماچی نەكردوونو دەستیشی لێنەداون (وَيَسْتَلِمُ الْيَمَانِيَّ) سوننەتە قوڕنەی یەمانی دەست لێبدا، بەلام (وَلاَ يُقَبِّلُهُ) ماچی نەكا، چونكە پێغەمبەر ﷺ دەستی لەم قوڕنەیە دەدا بەلام ماچی نەدەكرد، ئەو حەدیسانە لە (بخاریو مسلم)دا گێڕدراونەوە.

ئینجا بزانە: ئەو ماچكردنو دەست لێدانەی رابردوو بۆ ئافرەت سوننەت نیە، تەنها لەو حاڵەتەدا نەبێ: كە دەورەی (بَيْت) پیاوی لێنەبن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، هەروەها ماچكردنو دەست لێدانی (مَقَامِ إِبراهِيم)ش سوننەت نیە، بەڵكو (بِدْعَة)یە، هەروەك لە (الايضاح)دا فەرموویەتی.

سێیەم: (وَأَنْ يَقُولَ أَوَّلَ طَوَافِهِ) سوننەتە: كە لە سەرەتای تەواف دەستی بە ڕۆیشتن كرد، بڵێ: (بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُمَّ إِيمَاناً بِكَ وَتَصْدِيقاً بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعاً لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ ﷺ). ئینجا لە گشت خولێكدا كە گەیشتەوە بەرامبەر (الْحَجَرالأَسْوَد) ئەو زیكرەی رابردوو بڵێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلْيَقُلْ قُبَالَةَ الْبَابِ) با لە بەرامبەر دەرگەی (بَيْت) بڵێ: (اَللَّهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْحَرَمَ حَرَمُكَ وَالأَمْنَ أَمْنُكَ، وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ).

ئینجا (وَبَيْنَ الْيَمَانِيَّيْنِ) لە نێوان قوڕنەی یەمانیو (الْحَجَرالأَسْوَد)دا بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ -رَبَّنا- آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ رواه احمد وصححه الحاكم.

ئینجا جگە لەو زیكرو دوعایانەی رابردووش (وَلْيَدْعُ بِمَا شَاءَ) با لە گشت خولەكانی تەوافدا هەر دوعایەكی حەز دەكا بیكا، جا بە هەر زمانێك بێ، هەروەها سوننەتە: لە ناو تەوافدا قوڕئان بخوێنێ، بەلام (وَمَأْثُورُ الدُّعَاءِ) ئەو زیكرو دوعایانەی لە پێغەمبەر ﷺ و (صحابە)كانەوە هاتون (أَفْضَلُ) خێرترن (مِنَ الْقِرَاءَةِ) لە قوڕئان خوێندنی ناو تەوافدا.

وَهِيَ أَفْضَلُ مِنْ غَيْرِ مَأْثُورِهِ، وَأَنْ يَرْمُلَ فِي الأَشْوَاطِ الثَّلاَثَةِ الأُولَى: بِأَنْ يُسْرِعَ مَشْيَهُ مُقَارِباً خُطَاهُ، وَيَمْشِيَ فِي الْبَاقِي، وَيَخْتَصُّ الرَّمَلُ بِطَوَافٍ يَعْقُبُهُ سَعْيٌ، وَفِي قَوْلٍ بِطَوَافِ الْقُدُومِ، وَلْيَقُلْ فِيهِ: اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجّاً مَبْرُوراً وَذَنْباً مَغْفُوراً وَسَعْياً مَشْكُوراً. وَأَنْ يَضْطَبِعَ فِي جَمِيعِ كُلِّ طَوَافٍ يَرْمُلُ فِيهِ،

(وَهِيَ) قورئـان خوێنـدنی نـاو تـەواف (أَفْضَلُ) خێرتـرە (مِنْ غَيْرِ مَأْثُورِهِ) لـەو زيكـرو دوعايانەی لە پێغەمبەرﷺو (صَحابة)كانەوە نەهاتبن.

ئینجا بزانـە سـوننەتە: زيكـرو دوعـاو قورئـان خوێنـدنی نـاو تـەواف گشـتی بـە نهێنی بـن، مەگەر بیەوێ یەكێكی‌تر فێر بكا، ئەو كاتە دەنگ هەڵدێنێ، بەو مەرجەی خـەڵكی‌تر ئـازار نەدا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

چوارەم: (وَأَنْ يَرْمُلَ) سـوننەتە: نێرینـە بـە تاڵوكـە بـڕوا (فِي الأَشْوَاطِ الثَّلاَثَةِ الأُولَى) لـە هەرسـێك خولەكـەی سـەرەتای تەوافـدا (بِأَنْ يُسْرِعَ مَشْيَهُ) بـەو شـێوەیە: پەلـە لـە ڕۆیشتنەكەیدا بكاو (مُقَارِباً خُطَاهُ) هەنگاوەكانیشی لێك نزیك بكاتـەوە، واتـە: غـار نـەداو فوڕكەش لێنەدا (وَيَمْشِي فِي الْبَاقِي) سوننەتە: لە چـوار خولەكەی‌تریشدا بـە عـادەتی بـڕوا ﴿عَنْ ابن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: رَمَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنَ الْحَجَرِ إِلَى الْحَجَرِ ثَلاَثاً وَمَشَى أَرْبَعاً﴾ رواه مسلم، پێغەمبـەرﷺ سـێ خـول لـە بـەردە ڕەشـەكەوە تـا بـەردە ڕەشـەكە، بـە تاڵوكـە ڕۆیشت‌و چوار خولیش بە عادەتی ڕۆیشت.

(وَيَخْتَصُّ الرَّمَلُ) ئەو ڕۆیشـتنە بـە تاڵوكەیـە تایبەتـە (بِطَوَافٍ يَعْقُبُهُ سَعْيٌ) بـە تـەوافێكی وەهـا: هاتوچـۆی نێـوان سـەفاو مـەڕوەی بـە دوادا بكـرێ (وَفِي قَوْلٍ) لـە فەرموودەیەكـدا تایبەتە (بِـ) بە (طَوَافِ الْقُدُومِ)، جا لە سـەر فـەرموودەی ڕاسـتتر: هـەر تـەوافێك هاتوچـۆی سەفاو مەڕوەی بە دوادا نەكرێ، ئەو تاڵوكەیەی تێدا سوننەت نیە.

(وَلْيَقُلْ فِيـهِ) سـوننەتە: لـە هەرسـێك خولەكـەی بـە تاڵوكـەدا لەگـەڵ زيكرەكانی‌تریش بڵـێ: (اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجّاً مَبْرُوراً وَذَنْباً مَغْفُوراً وَسَعْياً مَشْكُوراً). هـەروەها لـە چوارەكەی‌تریشـدا بڵـێ: (اللَّهُمَّ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاعْفُ عَمَّا تَعْلَمْ إِنَّكَ أَنْتَ الأَعَزُّ الأَكْرَمُ، اَللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ). هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

پێنجەم: (وَأَنْ يَضْطَبِعَ) سوننەتە: نێرینە پەشتەماڵەكەی بخاتـە بـن هـەنگڵی (فِي جَمِيعِ كُلِّ طَوَافٍ) لـە هـەر حـەفت خولەكـەی گشـت تـەوافێكی وەهـادا: كـە (يَرْمُلُ فِيـهِ) تاڵوكـەی تـێدا سوننەتە، هەر چەند بە تاڵوكەش نـەڕوا ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: اضْطَبَعَ النَّبِيُّ ﷺ هُوَ وَأَصْحَابُهُ وَرَمَلُوا ثَلاَثَةَ أَشْوَاطٍ وَمَشَوْا أَرْبَعاً﴾ رواه ابوداود والبيهقي بسندصحيح، پێغەمبـەرﷺو (صحابة) پەشتەماڵەكانیان لـە بـن هـەنگڵ دانـاو سـێ خـولی سـەرەتا بـە تاڵـوكە ڕۆیشـتن‌و

وَكَذَا فِي السَّعْيِ عَلَى الصَّحِيحِ، وَهُوَ جَعْلُ وَسَطِ رِدَائِهِ تَحْتَ مَنْكِبِهِ الأَيْمَنِ وَطَرَفَيْهِ عَلَى الأَيْسَرِ، وَلاَ تَرْمُلُ الْمَرْأَةُ وَلاَ تَضْطَبِعُ، وَأَنْ يَقْرُبَ مِنَ الْبَيْتِ، فَلَوْ فَاتَ الرَّمَلُ بِالْقُرْبِ لِزَحْمَةٍ فَالرَّمَلُ مَعَ بُعْدٍ أَوْلَى إِلاَّ أَنْ يَخَافَ صَدْمَ النِّسَاءِ فَالْقُرْبُ بِلاَ رَمَلٍ أَوْلَى، وَأَنْ يُوَالِيَ طَوَافَهُ،

چوارەکەیتریش بە عادەتی ڕۆیشتن. (وَكَذَا فِي السَّعْيِ) هەروەها لە هاتوچۆی نێوان سەفاو مەروەشدا سوننەتە: وا بکا (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَهُوَ) دانان لە بن هەنگڵ بەم شێوەیە: (جَعْلُ وَسَطِ رِدَائِهِ تَحْتَ مَنْكِبِهِ الأَيْمَنِ) ناوەندی پەشتەماڵەکەی لە بن شانی ڕاستەی دابنێ (وَطَرَفَيْهِ عَلَى الأَيْسَرِ) هەردوولایەکانیشی لە سەر شانی چەپەی دابنێ، واتە: لایەکی بە لای پشتەوەدلو لایەکەیتریش بە لای سینگیدا بخاتە سەر شانیچەپە، شانیڕاستەش بە ڕووتی بهێڵێتەوە (وَلاَتَرْمُلُ الْمَرْأَةُ) نابێ ئافرەت، یان نێراموك لە تەواف کردندا—وەکو پیاو— بە تاڵوکە بڕوا (وَلاَ تَضْطَبِعُ) نابێ پەشتەماڵەکەشی—وەکو پیاو— لە بن هەنگڵ دابنێ، واتە: ئەو دووانە تەنها بۆ نێرینە سوننەتن.

شەشەم: (وَأَنْ يَقْرُبَ مِنَ الْبَيْتِ) سوننەتە نێرینە—لە کاتی تەوافدا— لە (بَيْت) نزیك ببێتەوە (فَلَوْ فَاتَ الرَّمَلُ بِالْقُرْبِ) جا ئەگەر بە هۆی نزیکبوونەوەی لە (بَيْت) سێ خولەکەی بە تاڵوکەی دەفەوتا (لِزَحْمَةٍ) لە بەر پاڵەپەستە پێی نەدەکرا (فَالرَّمَلُ مَعَ بُعْدٍ أَوْلَى) ئەو تاڵوکەیە لە دوورەوە خێرترە (إِلاَّ أَنْ يَخَافَ صَدْمَ النِّسَاءِ) مەگەر لە دوورەوەش لە خۆلێدانی ئافرەتان بترسێ، ئەو کاتە (فَالْقُرْبُ) نزیکبوونەوە (بِلاَرَمَلٍ) بە بێ تاڵوکە (أَوْلَى) خێرترە، نەوەك خۆی لە ئافرەتان بدا.

ئینجا بزانە: بۆ ئافرەتان وەها سوننەتە: لە دوورەوەی (بَيْت) تەواف بکەن، تاکو تێکەڵی پیاوان نەبن، هەروەها ئەگەر پیاویش تووشی ئازار دەبو، یان خەڵکی ئازار دەدا، سوننەتە تۆزێك دوور بکەوێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ئیمامی (عمر)یڕابردوو.

حەفتەم: (وَأَنْ يُوَالِيَ طَوَافَهُ) سوننەتە: هەر حەفت خولەکانی تەواف بە دوای یەکتردا بکا، واتە: ئەگەر پچڕ پچڕیش بیکا دروست دەبێ، جا ئەگەر لە کاتی تەوافدا ئیقامەتی نوێژ کرا، یان کارێکی پێویست ڕوویدا، با واز لە تەواف بێنێو نوێژەکە بکاو کارەکەی جێبەجێ بکا، ئینجا بگەڕێتەوە تەوافەکەی تەواو بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، هەروەها لە ناو تەوافدا: قسەکردنو خواردنو خواردنەوە گشتی دروستن، بەڵام ناپەسندن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَأَنْ يُصَلِّيَ بَعْدَهُ رَكْعَتَيْنِ خَلْفَ الْمَقَامِ، يَقْرَأُ فِي الأُولَى قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ، وَفِي الثَّانِيَةِ الإِخْلاَصَ، وَيَجْهَرُ لَيْلاً، وَفِي قَوْلٍ تَجِبُ الْمُوَالاَةُ وَالصَّلاَةُ،

هەشتەم: (وَأَنْ يُصَلِّيَ بَعْدَهُ رَكْعَتَيْنِ) سوننەتە: لە دوای تەواوبوونی تەواف دوو ڕەکعەت نوێژی سوننەت بکا، جا لە هەر شوێنێکی (الْمَسْجِدالْحَرام)دا ئەو دوو ڕەکعەتە بکا خێرەکەی دەگاتێ، بەڵام (خَلْفَ الْمَقَامِ) لە پشت (مَقَامِ إبراهيمﷺ) خێرترە، ئینجا بە نیەتی سوننەتی تەواف ئەو نوێژە دەکاو (يَقْرَأُ فِيالأُولَى) لە ڕەکعەتی یەکەمدا لە دوای فاتیحە (قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ) دەخوێنێو (وَفِيالثَّانِيَةِ الإِخْلاَصَ) لە ڕەکعەتی دووەمیشدا لە دوای فاتیحە (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ) دەخوێنێ ﴿عَنْ جَابِرٍ: فِي صِفَةِ حَجِّ النَّبِيِّﷺ: ثُمَّ نَفَذَ إِلَى مَقَامِ إِبْرَاهِيمَﷺ فَقَرَأَ:(وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى). فَجَعَلَ الْمَقَامَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ، وَكَانَ يَقْرَأُ فِيالرَّكْعَتَيْنِ: (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ) وَ(قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ)﴾ رواه مسلم، ئینجا لە دوای تەواف کردن، پێغەمبەرﷺ ڕۆیشتە لای (مَقَامِ إبراهيمﷺ) ئایەتی﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ی خوێندەوە–واتە: لە (مَقَامِ إبراهيمﷺ) نوێژ بکەن– ئینجا لە پشت (مَقَامِ إبراهيم) دوو ڕەکعەت نوێژی سوننەتی کرد: لە دوای فاتیحە (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ)و (قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ)ی خوێندن.

(وَيَجْهَرُ لَيْلاً) ئەگەر لە شەوێدا ئەم نوێژە بکا، بە دەنگی ئاشکرا فاتیحەو سوڕەتەکان دەخوێنێو لە ڕۆژێدا بە نهێنی دەخوێنێ، ئینجا بزانە: تا مردنی تەوافکەرەکە کاتی ئەو نوێژە هەر دەمێنێو ئەگەر بگەڕێتەوەو لە وڵاتی خۆیدا ئەو سوننەتە بکا، هەر دروست دەبێو لە گشت کاتێکی ڕۆژێو شەوێدا دروستە ئەو نوێژە بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی ئیمامی (الشافعي)دا (تَجِبُ الْمُوَالاَةُ) واجبە: خولەکانی تەواف بە دوای یەکتردا بکرێن (وَالصَّلاَةُ) هەروەها واجبە: لە دوای تەوافیش ئەو دوو ڕەکعەت نوێژە بکا، بەڵام لە فەرموودەی بەهێزتردا: ئەوانە گشتی سوننەتن.

ئینجا بزانە: ئەو کەسەی لە جیاتی کەسێکیتر حەج دەکا، ئەویش ئەو دوو ڕەکعەتە دەکاو، نوێژەکەش–وەکو حەج– بۆ حەج بۆکراوەکە دەبێ، هەروەها سەرپەرشتکاریش لەجیاتی منداڵینەفام ئەو دوو ڕەکعەتە دەکا، بەڵام منداڵیفامیدە بە خۆی دوو ڕەکعەتەکە دەکا، هەروەها لە دوای تەواوبوونی نوێژەکە، سوننەتە ئەم دوعایە بکا:

(اَللّهُمَّ هَذَا بَلَدُكَ وَالْمَسْجِدُالْحَرامُ وَبَيْتُكَ الْحَرامُ، وَأَنَا عَبْدُكَ ابْن عَبْدِكَ إِبْنُ أَمَتِكَ أَتَيْتُكَ بِذُنُوبٍ كَثِيرَةٍ وَخَطَايَا جَمَّةٍ وَأَعْمَالٍ سَيِّئَةٍ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ فَاغْفِرْ لِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُالرَّحِيمُ، اَللّهُمَّ إِنَّكَ دَعَوْتَ عِبَادَكَ إِلَى بَيْتِكَ الْحَرَامِ وَقَدْ جِئْتُ طَالِباً رَحْمَتَكَ مُبْتَغِياً

وَلَــوْ حَمَــلَ الْحَــلاَلُ مُحْرِمــاً وَطَــافَ بِــهِ حُســبَ لِلْمَحْمُــولِ، وَكَــذَا لَــوْ حَمَلَــهُ مُحْــرِمٌ قَــدْ طَــافَ عَــنْ نَفْسِــهِ، وَإلاَّ فَالأَصَــحُ أَنَّــهُ إنْ قَصَــدَهُ لِلْمَحْمُــــولِ فَلَــــهُ، وَإنْ قَصَـــــدَهُ لِنَفْسِـــــهِ أَوْ لَهُمَـــــا فَلِلْحَامِـــــلِ فَقَـــــطْ.

(فَصْلٌ) يَسْتَلِمُ الْحَجَرَ بَعْدَ الطَّوَافِ وَصَلاَتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ مِنْ بَابِ الصَّفَا لِلسَّعْيِ، وَشَرْطُهُ

مَرْضَاتِكَ وَأَنْتَ مَنَنْتَ عَلَيَّ بِذَلِكَ فَاغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَــدِيرٌ). هــەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانەو ئەو دوعایەی هێناوەن.

﴿ تەواف کردن بە هەڵگیراوی ﴾

(وَلَوْ حَمَلَ الْحَلاَلُ مُحْرِماً) ئەگەر یەکێکی بێئیحرام یــەکێکی بــەئیحرامی هــەڵگرتو (وَطَــافَ بِــهِ) بــە دەوری (بَیْــت)دا تــەوافی پــێکرد (حُسِبَ لِلْمَحْمُــولِ) تەوافەکــە بــۆ هەڵگیراوەکــە حیســـاب دەکـــرێو تەوافەکـــەی دروســـت دەبـــێ-وەك ســـوار وولاغ- ئەگـــەر واجبەکانیڕابردووی تەواف لە هەڵگیراوەکـە هاتبنـە جـێ، جیـاوازی نیـە: هەڵگرەکـە تـەنها یەك کەس بێ، یان زیاتر بێ.

(وَكَذَا) هەروەها تەوافەکە بۆ هەڵگیراوەکە دەبێ (لَوْ حَمَلَهُ مُحْرِمٌ) ئەگـەر یـەکێکی بـەئیحرام، یان زیاتر هەڵیبگرێ، بەو مەرجەی (قَدْ طَـافَ عَنْ نَفْسِـهِ) ئـەو بەئیحرامـە تەوافەکـەی خـۆی کردبێ (وَإلاَّ) بەڵام ئەگەر بەئیحرامەکە تەوافیخۆی نەکردبو (فَالأَصَحُّ) فـەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ إنْ قَصَدَهُ لِلْمَحْمُولِ) ئەگـەر هەڵگرەکـە مەبەسـتی بـێ: تەوافەکـە بـۆ هەڵگیراوەکـە بـێ (فَلَهُ) ئەوە تەوافەکە بۆ هەڵگیراوەکە دەبێ (وَإنْ قَصَدَهُ لِنَفْسِهِ) ئەگـەر هەڵگرەکـە مەبەسـتی بێ: تەوافەکە بۆ خۆی بێ (أَوْ لَهُمَا) یان مەبەستی بـێ: بـۆ هـەردووکیان بـێ (فَلِلْحَامِـلِ فَقَـطْ) ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا تەوافەکە تەنها بۆ هەڵگرەکە دەبێ، چونکە لە هـەردوو مەسـەلەدا مەبەستی خۆی هەبوەو تەوافێکیش بۆ دوو کەسان نابێ.

ئینجا بزانە: لەو مەسەلانەدا جیـاوازی نیـە هەڵگیراوەکـە: یـەك کـەس بـێ، یـان زیـاتر بـێ، بەڵام ئەگەر لە سەر شتێکدا لە سەر زەمین ڕایدەکێشا، یان پـاڵی دەدا، ئـەو کاتـە-ئەگـەر مەبەسـتیان بـێ- تەوافەکـە بـۆ هـەردووکیان دروسـت دەبـێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (سَعْي) هاتوچۆی نێوان سەفاو مەروە ﴾

(يَسْتَلِمُ الْحَجَرَ) سوننەتە: تەوافکەرەکە دەست لـە (الْحَجَرالأَسْوَد) بدا (بَعْدَالطَّوَافِ وَصَلاَتِهِ) لـە دوای تـەواوبوونی تـەوافـو دوو ڕەکعـەت نوێژەکـەی تـەواف (ثُمَّ يَخْرُجُ مِنْ بَـابِ الصَّفَا) ئینجا لە دەرگەی سەفاوە بڕواتە دەرەوە (لِلسَّعْيِ) بۆ (سَعْي)کردن، واتـە: هاتوچـۆی نێـوان سەفاو مەروە (وَشَرْطُهُ) مەرجی دروستبوونی (سَعْي) سەفاو مەروە سێ مەرجن:

أَنْ يَبْدَأَ بِالصَّفَا، وَأَنْ يَسْعَى سَبْعاً، ذَهَابُهُ مِنَ الصَّفَا إِلَى الْمَرْوَةِ مَرَّةٌ وَعَوْدُهُ مِنْهَا إِلَيْهِ أُخْرَى، وَأَنْ يَسْعَى بَعْدَ طَوَافِ رُكْنٍ أَوْ قُدُومٍ بِحَيْثُ لاَ يَتَخَلَّلُ بَيْنَهُمَا الْوُقُوفُ بِعَرَفَةَ،

یەکەم: (أَنْ يَبْدَأَ بِالصَّفَا) لە سەفاوە دەست بە هاتوچۆیەکە بکا ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ فِي صِفَةِ حَجِّ النَّبِيِّ ﷺ: ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الرُّكْنِ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْبَابِ إِلَى الصَّفَا فَقَرَأَ: (إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ)-إِبْدَأُوا بِمَا بَدَأَ اللهُ بِهِ- فَبَدَأَ بِالصَّفَا﴾ رواه مسلم، ئینجا لە دوای نوێژەکە پێغەمبەر ﷺ گەڕاوە لای (اَلْحَجَرُ الأَسْوَد)و دەستی لێدا، ئینجا لە دەرگەوە بۆ لای سەفا چووە دەرەوەو ئایەتی ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ﴾ی خوێندەوەو فەرمووی: لەو شوێنەوە دەست پێ بکەن: کە لە ئایەتەکەدا خوا دەستی پێ کردوە، ئینجا پێغەمبەر ﷺ لە سەفاوە دەستی بە هاتوچۆ کرد.

دووەم: (وَأَنْ يَسْعَى سَبْعاً) واجبە: حەفت جار بە تەواوی هاتوچۆ بکا (ذَهَابُهُ مِنَ الصَّفَا إِلَى الْمَرْوَةِ مَرَّةٌ) ڕۆیشتنی لە سەفاوە بۆ مەڕوە، جارێکە (وَعَوْدُهُ مِنْهَا إِلَيْهِ أُخْرَى) گەڕانەوەشی لە مەڕوە بۆ سەفا، جارێکیترە.

ئینجا بزانە: ئەو هاتوچۆیە بە هەوادلو بە زەمینداو بە پیادەییو بە سواریو بە هەڵگیراوی دروستە، بەڵام واجبە: لە گشت جارێکدا بە تەواوی بگاتە سەفاو بگاتە مەڕوە، واتە: ئەگەر تەنها یەك هەنگاو بمێنێ، هاتوچۆیەکەی دروست نابێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: (وَأَنْ يَسْعَى بَعْدَ طَوَافِ رُكْنٍ) واجبە: لە دوای (طَوَافُ الإِفَاضَةِ)ی ڕوکنیحەج، یان تەوافی ڕوکنیعومرە، هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوە بکا (أَوْ قُدُومٍ) یان لە دوای (طَوَافُ الْقُدُوم) سەفاو مەڕوە بکا، واتە: ئەگەر لە پێش تەوافدا هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوە بکا، بە بەر ناکەویو دروست نابێ ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ مَكَّةَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ سَبْعاً﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ هاتە (مكة) تەوافی (بَيْت)ی کردو دوو ڕەکعەت نوێژی کرد، ئینجا (سَعْی) نێوان سەفاو مەڕوەی کرد.

کەواتە: ئەگەر تەوافەکەی دروست نەبوێ، (سَعْی)شی دروست نابێو واجبە: دووبارە تەوافێکی دروستبوو بکا، ئینجا (سَعْی)ش بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا کە لە دوای (طَوَافُ الْقُدُوم) هاتوچۆیەکە دەکا (بِحَيْثُ) مەرجە بە شێوەیەکی وەها بێ: کە (لاَ يَتَخَلَّلُ بَيْنَهُمَا الْوُقُوفُ بِعَرَفَةَ) وەستانی (عرفات) نەکەوێتە نێوان (طَوَافُ الْقُدُوم)و هاتوچۆیەکە، واتە: ئەگەر لە دوای (طَوَافُ الْقُدُوم) هاتوچۆیەکەی نەکردو چووە (عرفات)، ئەو کاتە واجبە: هاتوچۆیەکە لە دوای (طَوَافُ الإِفَاضَةِ) بکا.

وَمَنْ سَعَى بَعْدَ قُدُومٍ لَمْ يُعِدْهُ، وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَرْقَى عَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ قَدْرَ قَامَةٍ، فَإِذَا رَقِيَ قَالَ: اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ، اَللهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أَوْلاَنَا، لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. ثُمَّ يَدْعُوا بِمَا شَاءَ دِيناً وَدُنْيَاً، قُلْتُ: وَيُعِيدُ الذِّكْرَ وَالدُّعَاءَ ثَانِيَاً وَثَالِثَاً وَاللهُ أَعْلَمُ. وَأَنْ يَمْشِيَ أَوَّلَ السَّعْيِ وَآخِرَهُ وَيَعْدُوَ فِي الْوَسْطِ، وَمَوْضِعُ النَّوْعَيْنِ مَعْرُوفٌ.

بەلام (وَمَنْ سَعَى بَعْدَ قُدُومٍ) هەر کەسێك لە دوای (طَوافُ القُدُومِ) هاتوچۆیەکەی کردبێ (لَمْ يُعِدْهُ) سوننەت نیە: لە دوای (طَوافُ الإفاضَةِ) دووبارەی بکاتەوە.

ئینجا بزانە: سوننەتە، بەلام مەرج نیە: هاتوچۆیەکە یەکسەر لە دوای تەوافەکەدا بێ، بەڵکو دروستە: چەند ڕۆژێك بکەوێتە نێوان، هەروەها سوننەتە: حەفت جارەکەش بە دوای یەکتردا بێ، واتە: دروستە: ماوەیەکیش بکەوێتە نێوانیان، هەروەها دروستە: بە پیسیەوەو بە بێدەستنوێژیو بە عەورەتی دانەپۆشراو، هاتوچۆی نێوان سەفاو مەروە بکا، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَيُسْتَحَبُّ) سوننەتە: (أَنْ يَرْقَى عَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ) لە گشت جارێکدا سەرکەوێتە سەر سەفاو مەروە (قَدْرَ قَامَةٍ) بە ئەندازەی بالای پیاوێك، ڕووشی لە (بَيْت) بکا، ئینجا (فَإِذَا رَقِيَ) هەر جارێك لەو حەفت جارانە بە سەر سەفاو بە سەر مەروە کەوت (قَالَ) لە سەر هەردووکیاندا دەڵێ: ﴿اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر وَلِلَّهِ الْحَمْدُ، اَللهُ أَكْبَر عَلَى مَا هَدَانَا، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أَوْلاَنَا، لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ﴾ رواه مسلم والنسائي.

(ثُمَّ يَدْعُوُ بِمَا شَاءَ) ئینجا کە ئەو زیکرانەی تەواو کردن، سوننەتە: هەر دوعایەك حەز دەکا بیکا (دِيناً وَدُنْيَاً) دەربارەی ئایینو دونیا (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ: (وَيُعِيدُ الذِّكْرَ وَالدُّعَاءَ) ئەو زیکرو دوعایانە دووبارە دەکاتەوە (ثَانِياً وَثَالِثَاً) دوو جارو سێ جار (وَاللهُ أَعْلَم)، ئینجا کە زیکرو دوعایەکەی لە سەر سەفا تەواو کردن دادەبەزێو بۆ مەروە دەڕوا، هەروەهاش کە لە سەر مەروە تەواوی کردن دادەبەزێو بۆ سەفا دەگەڕێتەوە...بەم جۆرە: تا حەفت جار تەواو دەبن.

(وَأَنْ يَمْشِيَ أَوَّلَ السَّعْيِ وَآخِرَهُ) وەها سوننەتە: لە سەرەتای هاتوچۆیەکەو لە کۆتایی هاتوچۆیەکەدا بە عادەتی بڕوا (وَيَعْدُوَ فِي الْوَسْطِ) لە ناوەندی هاتوچۆیەکەشدا نێرینە بە غاردان بڕوا (وَمَوْضِعُ النَّوْعَيْنِ) شوێنی ڕۆیشتنو غاردانەکە (مَعْرُوفٌ) ناسراوەو نیشان

(فَصْلٌ) يُسْتَحَبُّ لِلإِمَامِ أَوْ مَنْصُوبِه أَنْ يَخْطُبَ بِمَكَّةَ فِى سَابِعِ ذِى‌الْحِجَّةِ بَعْدَ صَلاَةِ الظُّهْرِ خُطْبَةً فَرْدَةً، يَأْمُرُهُمْ فِيهَا بِالْغُدُوِّ إِلَى مِنىً، وَيُعَلِّمُهُمْ مَا أَمَامَهُمْ مِنَ الْمَنَاسِكِ، وَيَخْرُجُ بِهِمْ مِنَ الْغَدِ إِلَى مِنىً وَيَبِيتُونَ بِهَا، فَإِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ قَصَدُوا عَرَفَاتٍ، قُلْتُ: وَلاَ يَدْخُلُونَهَا بَلْ يُقِيمُونَ بِنَمِرَةَ بِقُرْبِ عَرَفَاتٍ حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

كراوه به میلی سه‌وز، ئینجا بزانه: غاردانه‌كه بۆ ئافره‌تان سوننه‌ت نیه، به‌لام بۆپیاوان ئه‌و رۆیشتن‌و غاردانه له چوون‌و له گه‌رانه‌وه‌دا له هه‌ر حه‌فت جاردا سوننه‌تن.

هه‌م سوننه‌ته: له نێوان سه‌فاو مه‌روه‌دا گشت كه‌سێك له هه‌ر حه‌فت جاردا بڵێ: (رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ انَّكَ أَنْتَ الأَعَزُّ الأَكْرَمُ، اَللَّهُمَّ-رَبَّنا-آتنا فِى الدُّنْيا حَسَنَةً وَفِى الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنا عَذابَ النَّارِ). هه‌م سوننه‌ته: قورئانیش بخوێنێ، هه‌روه‌ك له (المجموع)دا ئه‌و مه‌سه‌لانه روون كراونه‌وه.

﴿ فَصْلٌ: له باسی وه‌ستان له (عَرَفات) ﴾

(يُسْتَحَبُّ لِلإِمَامِ) سوننه‌ته: بۆ كاربه‌ده‌ستی موسوڵمانان (أَوْ مَنْصُوبِهِ) یان جێگره‌كه‌ی بۆ كاروباری حه‌ج (أَنْ يَخْطُبَ بِمَكَّةَ) له ناو شاری (مكة)دا ووتارێك بخوێنێته‌وه (فِى سَابِعِ ذِى‌الْحِجَّةِ) له رۆژی حه‌فته‌می مانگی (ذى‌الحجة)دا (بَعْدَ صَلاَةِ‌الظُّهْرِ) له دوای نوێژی نیوه‌رۆ (خُطْبَةً فَرْدَةً) ووتارێكی تاك بخوێنێته‌وه (يَأْمُرُهُمْ فِيهَا بِالْغُدُوِّ إِلَى مِنىً) له ووتاره‌كه‌دا فه‌رمان به حاجیه‌كان ده‌كا سبه‌ینێ-كه هه‌شته‌می(ذى‌الحجة)یه‌و پێی ده‌گوترێ: (يَوم التَّرْوِية)- برۆنه (منى)، هه‌روه‌ها (وَيُعَلِّمُهُمْ مَا أَمَامَهُمْ مِنَ الْمَنَاسِكِ) حاجیه‌كان فێری ئه‌و واجب‌و سوننه‌تانه‌ی حه‌ج ده‌كا: كه له‌مه‌ودوا دێن.

ئینجا (وَيَخْرُجُ بِهِمْ مِنَ الْغَدِ إِلَى مِنىً) كاربه‌ده‌سته‌كه سبه‌ینێ له‌گه‌ڵ حاجیه‌كان-له دوای نوێژی سبه‌ینێ- ده‌رۆنه (منى)و له‌وێ نوێژی نیوه‌رۆو عه‌سر ده‌كه‌ن‌و (وَيَبِيتُونَ بِهَا) شه‌وێ له (منى) ده‌مێننه‌وه‌و نوێژی مه‌غریب‌و عیشاو سبه‌ینێ‌ش هه‌ر له (منى) ده‌كه‌ن، ئینجا (فَإِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ) هه‌ر كاتێك له رۆژی نۆیه‌مدا-كه رۆژی عالفه‌یه- رۆژ هه‌ڵات (قَصَدُوا عَرَفَاتٍ) به‌ره‌و (عرفات) ده‌كه‌ونه رێو له رێگه‌دا زۆر (لَبَّيك) ده‌ڵێن‌و هه‌م ئه‌م دوعایه‌ش ده‌كه‌ن: (اَللَّهُمَّ إِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ وَلِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ أَرَدْتُ فَاجْعَلْ ذَنْبِى مَغْفُوراً وَحَجِّى مَبْرُوراً وَارْحَمْنِى وَلاَ تُخَيِّبْنِى إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). هه‌روه‌ك له زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوى) ده‌فه‌رموێ (وَلاَ يَدْخُلُونَهَا) وه‌ها سوننه‌ته: یه‌كسه‌ر نه‌چنه ناو خاكی (عرفات)، (بَلْ يُقِيمُونَ بِنَمِرَةَ) به‌ڵكو له (نَمِرَة) ده‌مێننه‌وه-كه شوێنێكه (بِقُرْبِ عَرَفَاتٍ) له نزیك (عرفات)- (حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ) تا رۆژ به‌ره‌و چاوی راسته لاده‌دا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

ثُمَّ يَخطُبُ الإِمَامُ بَعْدَ الزَّوَالِ خُطْبَتَيْنِ ثُمَّ يُصَلِّي بِالنَّاسِ اَلظُّهْرَ وَالْعَصْرَ جَمْعاً،

ئینجا دەچنە مزگەوتی(إبراهیم ﷺ): کە پێشەکەی لە (عُرَنَة)یەو کۆتاییەکەشی لە (عَرَفَة)یە، واتە: (نَمِرَة)و (عُرَنَة) هەردووکیان سەریەخۆنە: سەر بە (عَرَفَة) نینو سەر بە (حَرَم)ش نین، کەواتە: (عَرَفَة)ش بەشێك نیە لە (حَرَم)، هەروەك لە (المجموع)و (الإيضاح)دا فەرموویەتی.

(ثُمَّ يَخْطُبُ الإِمَامُ) ئینجا پێشەوای حەج لەو مزگەوتەدا ووتار دەخوێنێتەوە (بَعْدَالزَّوَالِ) پاش ڕۆژلادان بەرەو چاویڕاستەو پێش نوێژی نیوەڕۆ (خُطْبَتَيْنِ) دوو ووتار دەخوێنێتەوە، لە ووتاری یەکەمدا باسی چۆنیەتی وەستانی(عَرَفَة)و کردەوەکانیتری حەج دەکاو هانیان دەدا: زۆر (ذِکر)و (تَلْبِيَة)و (تَهْلِيل)و زیکرەکانیتر بکەن، ئینجا لە نێوان ووتارەکان دادەنیشێ، ئینجا بۆ ووتاری دووەم هەڵدەستێتەوە، بانگدەریش بانگی نیوەڕۆ دەست پێدەکاو لەگەڵ کۆتایی‌بانگ کۆتایی بە ووتارەکەی دێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿(جَمْع) کۆکردنەوەی نوێژەکان لە (عَرَفات)و لە (مُزْدَلِفَة) ﴾

(ثُمَّ) ئینجا کە بانگو ووتارەکە تەواو بون، ئیقامەتی نوێژ دەکرێو (يُصَلِّي بِالنَّاسِ اَلظُّهْرَ وَالْعَصْرَ جَمْعاً) ئیمام نوێژی نیوەڕۆو عەسر بە (جَمْع التَّقْدِيم)و بە جەماعەت بۆ خەڵکی دەکا، واتە: تەنها بۆ ئەو حاجیانەی ڕێبوارنو بۆیان دروستە (قَصْر)و(جَمْع) بکەن؟ چونکە ئەو حاجیانەی خەڵکی (مَكَّة)نو ئەوانەی ڕێبوارنو لە پێش وەستانی (عَرفات)دا چوار ڕۆژ، یان زیاتر لە (مَكَّة)دا ماونەتەوە–بە فەرموودەیڕاستتر–: بۆیان دروست نیە: (قَصْر)و (جَمْع) بکەن: نە لە (مَكَّة)و نە لە (عَرفات)و نە لە (مُزْدَلِفَة)و نە لە (مِنَى)، هەروەك لە نوێژی ڕێبواردا روون کراوەتەوە، هەم لە سەرچاوەکانیشدا فەرموویانە.

جا بزانە: لەفەرموودەیەکیتردا–کە ئیمامی (الصَّيْمَري)و (الماوَرْدِي) بڕاندویەتیانەوە–: ئەم کۆکردنەوەیە بە هۆی حەج کردنە، کەواتە: بۆ گشت کەسێك دروستە (جَمْع) بکا، واتە: نوێژەکان کۆ بکاتەوە– لە (عَرَفات)و لە (مُزْدَلِفَة)– جیاوازی خەڵکی (مَكَّة)و ڕێبوارەکان نیە.

بەڵام (قَصْر): کورتکردنەوەی‌نوێژ–جگە لە ڕێبوارەکانیڕابردوو– لە هیچ فەرموودەیەکدا بۆ هیچ کەسێك دروست نیە ﴿عَنْ عُمر بن الخَطَّاب ﷺ: أَنَّهُ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَقَالَ: يَا أَهْلَ مَكَّةَ أَتِمُّوا صَلاَتَكُمْ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ بِمِنًى–قَالَ– وَلَمْ يَبْلُغْنِي أَنَّهُ قَالَ لَهُمْ شَيْئاً﴾رواه‌الإمام مالك باسناده‌الصحيح، کە ئیمامی (عُمَر) بۆ حەج کردن هاتە (مَكَّة)، نوێژی چوار ڕەکعەتیی بە (قَصْر) دوو ڕەکعەت کردو فەرمووی: هۆ خەڵکی

وَيَقِفُوا بِعَرَفَةَ إِلَى الْغُرُوبِ، وَيَذْكُرُوا اللهَ تَعَالَى وَيَدْعُوهُ، وَيُكْثِرُوا التَّهْلِيلَ،

(مَكَّة)، ئێوه نوێژەکەتان چوار ڕەکعەتی تەواو بکەن، ئێمە ڕێبوارین بۆیێ دوو ڕەکعەتمان کردن، ئینجا لە(مِنَى)ش دوو ڕەکعەتی کردن و پێم نەگەیشتوە هیچیتری بە خەڵکی(مَكَّة) گوتبێ. واتە: چونکە لەمەوپێش لە (مكة)دا تێی گەیاندبون بۆیێ دوو بارەی نەکردەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلەی ڕوون کردۆتەوە.

ئینجا (وَيَقِفُوا بِعَرَفَة) حاجیەکان لە زەمینی(عَرَفَات)دا ڕادەوەستن و دەمێننەوە (إِلَى الْغُرُوب) تا ڕۆژ ئاوا دەبێ ﴿عَنْ جَابِر ﷺ: فَأَجَازَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ، فَنَزَلَ بِنَمِرَةَ حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ فَأَتَى بَطْنَ الْوَادِي فَخَطَبَ النَّاسَ...ثُمَّ أَذَّنَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، ثُمَّ رَكِبَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفاً حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ...﴾ الحديث رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ ڕابرد تا هات لە نزیك (عَرَفَة) لە (نَمِرَة) دابەزی، ئینجا هاتە شیوی(عُرَنَة) ووتاری خوێندەوە، ئینجا بانگدەر بانگی نیوەڕۆی داو ئیقامەتی نوێژی کرد، پێغەمبەر ﷺ نوێژی نیوەڕۆو عەسری بە (جمع التقديم) کردن، ئینجا هاتە شوێنی وەستانی(عَرَفَة)و ڕووی لە قیبلە کردو تا ڕۆژ ئاوا بوو، هەر لە وەستانی (عَرَفَات) بەردەوام بوو.

(وَيَذْكُرُوا اللهَ تَعَالَى) لە ڕۆژی وەستانی(عرفات)دا هەندێ جار زیکری خوای گەورە دەکەن و (وَيَدْعُوهُ) هەندێ جاریش دوعایان دەکەن و هەندێ جار قورئان دەخوێنن، بە تایبەتی سورەتی (الْحَشْر)و (قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ) زۆر دەخوێنن، هەندێ جار سەلاوات لە سەر پێغەمبەر ﷺ لێدەدەن، هەندێ جاریش (أَسْتَغْفِرُ الله) دەکەن.

ئینجا لە ناو زیکرەکانیشدا (وَيُكْثِرُوا التَّهْلِيلَ) زۆر دەڵێن: (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). ئینجا دەڵێن: (اَللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُوراً وَفِي سَمْعِي نُوراً وَفِي بَصَرِي نُوراً، اَللَّهُمَّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي).

ئینجا دەڵێن: (اَللَّهُمَّ-رَبَّنَا-آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، اَللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْماً كَثِيراً وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ، اَللَّهُمَّ انْقُلْنِي مِنْ ذُلِّ الْمَعْصِيَةِ إِلَى عِزِّ الطَّاعَةِ وَاكْفِنِي بِحَلاَلِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ، اَللَّهُمَّ نَوِّرْ قَلْبِي وَقَبْرِي وَأَعِذْنِي مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ وَاجْمَعْ لِيَ الْخَيْرَ كُلَّهُ، اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى).

ئینجا هەر دوعایەك سێ جار دەڵێنەوە، بەڵام ئاگادارییە: بە سەرکەوتنی کێوی(الرَّحْمَة) خێر نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

فَإِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ قَصَدُوا مُزْدَلِفَةَ، وَأَخَّرُواالْمَغْرِبَ لِيُصَلُّوهَا مَعَ الْعِشَاءِ بِمُزْدَلِفَةَ جَمْعاً، وَوَاجِبُ الْوُقُوفِ حُضُورُهُ بِجُزْءٍ مِنْ أَرْضِ عَرَفَاتٍ وَإِنْ كَانَ مَارّاً فِي طَلَبِ آبِقٍ وَنَحْوِهِ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ أَهْلاً لِلْعِبَادَةِ لاَ مُغْمًى عَلَيْهِ،

(فَإِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ) جا هەر كاتێك ڕۆژ ئاوا بوو (قَصَدُوا مُزْدَلِفَةَ) بەرەو (مُزْدَلِفَة) دەكەونە ڕێ (وَأَخَّرُواالْمَغْرِبَ) سوننەتە: نوێژی مەغریب دوا بێخن (لِيُصَلُّوهَا مَعَ الْعِشَاءِ بِمُزْدَلِفَةَ جَمْعاً) تاكو بە (جمع التَّأخير)-لە (مُزْدَلِفَة)- لەگەڵ عیشادا بیكەن ﴿عَنْ أُسامَةَ: أَنَّهُ ﷺ دَفَعَ مِنْ عَرَفَةَ، فَلَمَّا جَاءَ الْمُزْدَلِفَةَ نَزَلَ وَتَوَضَّأَ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ أُقِيمَتِ الْعِشَاءُ فَصَلاَّهَا﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە (عَرَفَة) گەڕاوە، ئینجا هات لە موزدەلیفە دابەزی و دەستنوێژی گرت و نوێژی مەغریبی كرد، ئینجا نوێژی عیشای كرد.

ئینجا بزانە: مەرجی ئەم (جمع التَّأخير)ەش وەكو مەرجی(جَمْع التَّقْديم)ی (عَرَفَة)یەو هەردوو فەرموودەكانی ئەوێ لێرەشدا دێنەجێ، هەم لەو حاڵەتەدایە: كە نوێژی عیشا لە سێیەكی شەوێ-كە كاتی بژاردەیە- دوا نەكەوێ، ئەگینا: هەر لە ڕێگەدا هەردوو نوێژەكان دەكەن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ كات و واجبەكانی وەستانی (عَرَفات)﴾

(وَوَاجِبُ الْوُقُوفِ) واجبی وەستانی (عَرَفات) ئەم دووەیە:

یەكەم: (حُضُورُهُ) حاجیەكە ئامادە بێ (بِجُزْءٍ مِنْ أَرْضِ عَرَفَاتٍ) لە بەشێكی زەمینی (عَرَفات)دا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿وَقَفْتُ هَهُنَا وَعَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ﴾رواه مسلم واصحاب السنن، من لە (عَرَفات)دا لێرە وەستام، (عَرَفات) گشتی شوێنی لێوەستانە.

(وَإِنْ كَانَ مَارّاً فِي طَلَبِ آبِقٍ وَنَحْوِهِ) هەر چەند لەو ئامادەبوونەشدا بە دوای شتێكدا بگەڕێ و بە (عَرَفات)دا ڕاببرێ، كەواتە: دوور نیە ئەگەر لە ئاسمانی(عَرَفات)دا بفڕێ دروست بێ و بە بەر وەستانی زەمینی(عَرَفات) بكەوێ، هەروەك لە (الشبراملسي)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

دووەم: حاجیەكە لە حاڵەتی وەستانی (عَرَفات)دا لە ژێر ئیحرام دابێ، هەم (وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ أَهْلاً لِلْعِبَادَةِ) حاجیەكەش لەو كەسانە بێ: كە خواپەرستیەكانی دروستن.

(لاَ مُغْمًى عَلَيْهِ) لە حاڵەتی وەستاندا بێهۆش نەبێ و شێت نەبێ و سەرخۆش نەبێ، واتە: وەستانی ئەو سێ جۆرە كەسانە بۆ حەجی واجب دروست نابێ و دەبێتە سوننەت، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، بەڵام لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: وەستانی ئەو سێ جۆرە كەسانەش لە (عَرَفات)دا دروست دەبێ و بە بەر واجب دەكەوێ، هەروەك لە (المجموع)و (ابن عابدين)دا فەرموویانە.

وَلاَ بَأْسَ بِالنَّوْمِ، وَوَقْتُ الْوُقُوفِ مِنَ الزَّوَالِ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَالصَّحِيحُ بَقَاؤُهُ إِلَى الْفَجْرِ يَوْمَ النَّحْرِ، وَلَوْ وَقَفَ نَهَاراً ثُمَّ فَارَقَ عَرَفَةَ قَبْلَ الْغُرُوبِ وَلَمْ يَعُدْ أَرَاقَ دَماً اسْتِحْبَاباً، وَفِي قَوْلٍ يَجِبُ، وَإِنْ عَادَ فَكَانَ بِهَا عِنْدَ الْغُرُوبِ فَلاَ دَمَ، وَكَذَا إِنْ عَادَ لَيْلاً فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ وَقَفُوا الْيَوْمَ الْعَاشِرَ غَلَطاً أَجْزَأَهُمْ،

(وَلاَ بَأْسَ بِالنَّوْمِ) هیچ باسێك نیە بە هۆی نووستن لە حاڵەتی وەستاندا، هەر چەند لە تەواوی وەستانەکەشدا هەشیار نەبێتەوە، هەروەها ئەگەر بە بێدەستنوێژی، یان بە جەنابەتەوە، یان بە حەیزەوە، یان بە پیسیەوە، یان بە عەورەتی دەرکەوتووەوە لە (عَرَفات) بوەستێ، وەستانەکەی دروست دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ کاتی وەستانی (عَرَفات) ﴾

(وَوَقْتُ الْوُقُوفِ) کاتی وەستانی(عَرَفات) کە حەجی پێ دروست ببێ (مِنَ الزَّوَالِ يَوْمَ عَرَفَةَ) لە نیوەڕۆی ڕۆژیعالفەوە –کە ڕۆژی نۆیەمی(ذیالحِجَّة)یە– دەست پێدەکا (وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (بَقَاؤُهُ) کاتی وەستانەکەش دەمێنێ (إِلَى الْفَجْرِ يَوْمَ النَّحْرِ) تا بەیانیی ڕۆژی جەژنیقوربان دەردەکەوێ، واتە: لەو ماوەیەدا ئەگەر دەمێکی کەم لە زەمینی (عَرَفات) ئامادە ببێ، حەجی دروست دەبێ، جیاوازی نیە وەستانەکەی: بە سواری بێ، یان بە پیادەیی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْحَجُّ يَوْمُ عَرَفَةَ مَنْ جَاءَ قَبْلَ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ لَيْلَةِ جَمْعٍ فَتَمَّ حَجُّهُ﴾رواه اصحاب السنن بسند صحیح، حەج بریتییە لە وەستانی ڕۆژیعالفە لە (عَرَفات)، هەر کەسێك پێش نوێژی سبەینێ لە شەوی جەژنی قورباندا بێتە (عَرَفات)، ئەوە حەجی تەواوە.

(وَلَوْ وَقَفَ نَهَاراً) ئەگەر بە ڕۆژ لە (عَرَفات)دا وەستا (ثُمَّ فَارَقَ عَرَفَةَ قَبْلَ الْغُرُوبِ) ئینجا پێش ڕۆژ ئاوابوون لە (عَرَفات) ڕۆیشتە دەرەوەو (وَلَمْ يَعُدْ) شەوێ نەگەڕاوە بۆ (عَرَفات)، ئەوە حەجەکەی دروست دەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو، بەلام (أَرَاقَ دَماً اسْتِحْبَاباً) سوننەتە: ئاژەڵێك سەر ببڕێ لە خوێنی نەمانەوەی شەوێ (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (يَجِبُ) ئەو خوێنە واجبە، چونکە ﴿پێغەمبەرﷺ لە دوای نیوەڕۆوە تا ڕۆژئاوابوون لە (عَرَفات) ماوەتەوە﴾، هەروەك لە حەدیسەکەی (جابر)دا ڕابرا.

(وَإِنْ عَادَ) بەلام ئەگەر گەڕاوەو (فَكَانَ بِهَا عِنْدَالْغُرُوبِ) لە کاتی ڕۆژ ئاوابوون لە (عَرَفات) ئامادە بوو (فَلاَ دَمَ) ئەوە خوێنی لە سەر نیە (وَكَذَا إِنْ عَادَ لَيْلاً) هەروەها ئەگەر شەوێش بگەڕێتەوە، هەر خوێنی لە سەر نیە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە لە هەردوو مەسەلەدا ڕۆژو شەوی وێکڕا کۆ کردوونەوە.

(وَلَوْ وَقَفُوا الْيَوْمَ الْعَاشِرَ غَلَطاً) ئەگەر هەموو حاجیەکان هەڵەیان کردو لە ڕۆژی دەیەمی (ذی الحجة) لە (عَرَفات)دا وەستان (أَجْزَأَهُمْ) ئەو وەستانەیان دروست دەبێ، بە بەڵگەی

إلاَّ أَنْ يَقِلُّوا عَلَى خِلاَفِ الْعَادَةِ فَيَقْضُونَ فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ وَقَفُوا فِي الثَّامِنِ وَعَلِمُوا قَبْلَ الْوُقُوفِ وَجَبَ الْوُقُوفُ فِي الْوَقْتِ، وَإِنْ عَلِمُوا بَعْدَهُ وَجَبَ الْقَضَاءُ فِي الأَصَحِّ.
(فَصْلٌ) وَيَبِيتُونَ بِمُزْدَلِفَةَ، وَمَنْ دَفَعَ مِنْهَا بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ أَوْ قَبْلَهُ وَعَادَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ بِهَا فِي النِّصْفِ الثَّانِي أَرَاقَ دَماً، وَفِي وُجُوبِهِ الْقَوْلاَنِ،

(اجماع)، کەواتە: ڕۆژەکانی جەژن‌و (أيام التشريق)ش هەر لە سەر ئەو وەستانەی (عَرَفات) حساب دەکرێن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
(إلاَّ أَنْ يَقِلُّوا) مەگەر حاجیەکان کەم بن (عَلَى خِلاَفِ الْعَادَة) لە سەر عادەتی‌حەج زۆر نەبن، ئەو کاتە (فَيَقْضُونَ) واجبە: ئەم حەجە قەزا بکەنەوە (فيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَإِنْ وَقَفُوا فيالثَّامِنِ) ئەگەر لە ڕۆژی هەشتی مانگدا بە هەڵە لە (عَرَفات)دا وەستان‌و (وَعَلِمُوا قَبْلَ الْوُقُوفِ) پێش فەوتانی کاتی وەستانەکە زانییان هەڵەیان کردوە (وَجَبَ الْوُقُوفُ فيالْوَقْتِ) واجبە: لە کاتی ڕاستەقینەدا لە (عَرَفات)دا دووبارە ڕابوەستن، بەڵام (وَإِنْ عَلِمُوا بَعْدَهُ) ئەگەر لە دوای فەوتانی کاتی وەستانەکە زانییان هەڵەیان کردوە (وَجَبَ الْقَضَاءُ) واجبە: حەجەکە قەزا بکەنەوە (فيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مانەوەی شەوێ لە (مُزْدَلِفَة)﴾

ئینجا کە لە (عَرَفات) گەڕانەوە (وَيَبِيتُونَ بِمُزْدَلِفَةَ) واجبە: شەوی‌جەژن لە (مزدلفة) بمێننەوە: کە گشتی لە زەمینی(حَرَم) دەژمێردرێ.
جا بزانە: لە فەرموودەیەکدا مانەوەی شەوێ لە (مزدلفة) سوننەتە، لە فەرموودەی بە هێزتردا واجبە، ئینجا واجبەکەش بەوەندە پێك دێ: ماوەیەکی کەم لە نیوەی دووەمی شەوی‌جەژندا لە (مزدلفة)دا ئامادە بێ، جیاوازی نیە لەو ماوە کەمەشدا: لەوێ ڕابوەستێ، یان ڕابرێ، پیادە بێ، یان سوار بێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَمَنْ دَفَعَ مِنْهَا بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ) هەر کەسێك لە دوای نیوەی شەوی‌جەژن لە (مزدلفة) بڕواتە دەرەوەو نەگەڕێتەوە (أَوْ قَبْلَهُ) یان پێش نیوەی شەو ڕۆیشتە دەرەوە، بەڵام (وَعَادَ قَبْلَ الْفَجْرِ) لە پێش بەیانی‌دا گەڕاوە (فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ) ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا هیچ خوێنی لە سەر نیە.
(وَمَنْ لَمْ يَكُنْ بِهَا فيالنِّصْفِ الثَّانِي) هەر کەسێك لە نیوەی دووەمی شەوی‌جەژن لە (مزدلفة)دا نەبێ (أَرَاقَ دَماً) دەبی ئاژەڵێك لە خوێنی نەمانەوە سەر ببڕێ (وَفِي وُجُوبِهِ الْقَوْلاَنِ) دەربارەی واجبوونی ئەو خوێنەش دوو فەرموودەکەی‌ڕابردووی(عَرَفَة) هەنە، بەهێزترەکەیان –لێرەدا– واجبە: خوێنی نەمانەوە بدا، ئەگەر هیچ عوزرێکی نەبێ، بەڵام ئەگەر عوزرێکی شەرعی هەبێ: وەك بە خۆی نەخۆش بێ، یان سەرپەرشتی نەخۆشێکی

وَيُسَنُّ تَقْدِيمُ النِّسَاءِ وَالضَّعَفَةِ بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ إِلَى مِنىً، وَيَبْقَى غَيْرُهُمْ حَتَّى يُصَلُّوا الصُّبْحَ مُغَلِّسِينَ ثُمَّ يَدْفَعُونَ إِلَى مِنىً، وَيَأْخُذُونَ مِنْ مُزْدَلِفَةَ حَصَى الرَّمْيِ، فَإِذَا بَلَغُوا الْمَشْعَرَالْحَرَامَ وَقَفُوا وَدَعَوْا إِلَى الإِسْفَارِ،

بۆكەس بكا، يان بە دواى شتێكى ونبوودا بگەڕێ، يان پەلەى كردبێ‌و بە ڕێگەيەكى‌تردا چووبێتە (مكـة)و (طَوافُ الإفاضَة)ى كردبێ، يان هەر لە (عَرَفات)دا مابێتەوەو فريا نەكەوتبێ بگاتە (مزدلفة)، لەو حاڵەتانەدا خوێنى لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَيُسَنُّ تَقْدِيمُ النِّسَاءِ وَالضَّعَفَةِ) سوننەتە: ئافرەت‌و بێهێزەكان وەپێش گشت كەسێكى‌تر بخەن (بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ) لە دواى نيوەى شەوى‌جەژن (إِلَى مِنَى) بەرەو (مِنَى) ڕەوانەيان بكەن، تاكو لە پێش قەرەباڵغى‌و پاڵەپەستەدا ڕەجمى شەيتان بكەن ﴿عَنْ ابن عَبَّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: أَنا مِمَّنْ قَدَّمَ النَّبِيُّ ﷺ لَيْلَةَ الْمُزْدَلِفَةِ فِي ضَعَفَةِ أَهْلِهِ﴾رواه الشيخان، من يەكێك بووم لەو بێهێزانەى كە لەگەڵ خێزانى پێغەمبەر ﷺ لە شەوى (مزدلفة) لە پێش خەڵكى‌دا ڕەوانەى كردين.

(وَيَبْقَى غَيْرُهُمْ) خەڵكى‌تريش سوننەتە لە (مزدلفة)دا بمێننەوە (حَتَّى يُصَلُّوا الصُّبْحَ) تا لەوێدا نوێژى سبەينێ دەكەن (مُغَلِّسِينَ) لە كاتێكى زووى بەيانى‌دا ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ: ثُمَّ اضْطَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ وَصَلاَّهُ حِينَ تَبَيَّنَ لَهُ الصُّبْحُ ثُمَّ أَتَى الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَدَعَا اللهَ وَكَبَّرَهُ وَهَلَّلَهُ وَوَحَّدَهُ فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفاً حَتَّى أَسْفَرَ جِدّاً﴾ رواه مسلم، ئينجا پێغەمبەر ﷺ لە (مزدلفة) پاڵى داوە تا بەيان دەركەوت، نوێژى سبەينێ لە كاتى دەركەوتنى بەياندا كرد، ئينجا هاتە (الْمَشْعَرَالْحَرامَ)و ڕووى لە قيبلە كردو دوعاو زيكرى خواى دەكرد، تا بە تەواوى دونيا ڕۆناك بوو.

(ثُمَّ يَدْفَعُونَ إِلَى مِنىً) ئينجا بۆ لاى (مِنَى) دەكەونە ڕێ‌و (وَيَأْخُذُونَ مِنْ مُزْدَلِفَةَ حَصَى الرَّمْيِ) سوننەتە: لە (مُزْدَلِفَة) بەردەكانى ڕەجمى شەيتان هەڵبگرنەوە، ئينجا (فَإِذَا بَلَغُوا الْمَشْعَرَالْحَرَامَ) هەر كاتێك گەيشتنە شاخە بچكۆلەكەى(الْمَشْعَرَالْحَرامَ)—كە لە كۆتايى (مزدلفة)يە— (وَقَفُوا) سوننەتە: لەوێ ڕابوەستن‌و (وَدَعَوْا إِلَى الإِسْفَارِ) بەرەو قيبلە دوعايان بكەن‌و زيكرى خوا بكەن تا دونيا تەواو ڕۆناك دەبێ، بە بەڵگەى حەديسەكەى‌ڕابردوو، هەم خواى‌گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ﴾ هەر كاتێك لە (عَرَفات) گەڕانەوە، لە لاى (الْمَشْعَرالْحَرام) زيكرى خوا بكەن.

جا بزانە: لە تەواوى ئەو شەوەى‌جەژندا گشت جۆرە زيكرێك‌و دوعاو (لَبَّيْكَ) گوتن‌و (أَسْتَغْفِرُاللهَ) هەموويان خێرن، هەم سوننەتە لە (الْمَشْعَرَالْحَرام)دا زۆر بڵێن: (اللَّهُمَّ —رَبَّنَا—آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ).

ثُمَّ يَسِيرُونَ فَيَصِلُونَ مِنىً بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَيَرْمِي كُلُّ شَخْصٍ حِينَئِذٍ سَبْعَ حَصَيَاتٍ إِلَى جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ، وَيَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ عِندَ ابْتِدَاءِ الرَّمْيِ، وَيُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ،

ئینجا بزانە: لە فەرموودەی بەهێزتردا وەها سوننەتە: حەفت بەردەکانی ڕەجمی شەیتانیگەورە لە(مزدلفة) هەڵبگیرێنەوە، بەڵام لە فەرموودەیەکدا هاتوە: بەردەکانی ڕەجمی شەیتانەکانی دوایجەژنیش هەر لە(مزدلفة) هەڵدەگرێتەوە، هەروەها بزانە: دروستە لە شوێنەکانیتری جگە لە(مزدلفة)ش گشت بەردەکان هەڵبگرێتەوە بۆ ڕەجمی هەرسێك شەیتانەکان، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ کردەوەکانی ڕۆژی جەژنی قوربان ﴾

پێشەکی بزانە: ڕۆژیيەکەمی جەژنیقوربان پێی دەگوترێ: (يَوْمُ الْحَجِّ الأَكْبَرِ)، چونکە زۆرترینی کردەوەکانی حەج لەو ڕۆژەدا دەکرێن، کەواتە: (الْحَجُّ الأَكْبَرِ) بە خودی حەج دەگوترێ، (اَلْحَجُّ الأَصْغَرِ)ش بە عومرە دەگوترێ، هەروەك لە (الإيضاح)دا ڕوون کراوەتەوە، جا بزانە: کردەوەکانی ڕۆژی جەژن چوارن:

١-ڕەجمی شەیتانی گەورە

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای دونیا ڕوناکبوونی ڕۆژی جەژنی قوربان پێش ڕۆژ هەڵاتن (يَسِيرُونَ) دەڕۆن (فَيَصِلُونَ مِنىً بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ) جا لە دوای ڕۆژهەڵاتن دەگەنە (مِنَى)و (فَيَرْمِي كُلُّ شَخْصٍ حِينَئِذٍ) ئینجا گشت کەسێك دەست بە ڕەجمی شەیتانیگەورە دەکا لەو کاتەی دەگاتە (مِنَى)، واتە: (سَبْعَ حَصَيَاتٍ) حەفت بەرد دەهاوێ (إِلَى جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ) بۆ شەیتانی (الْعقبة): کە شەیتانیگەورەی پێدەگوترێو سێیەم شەیتانە، سنوری (مِنَى) لە لای (مکة) دەگاتە ئەو شەیتانەو کۆتایی دێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەم شەیتانەیگەورە تەنها لایباشووری شوێنی ڕەجم کردنیەتی، کەوابو: لە هەر لایەك بەردەکان بهاوێتە باشووری ئەم شەیتانە، ئەوە ڕەجمەکەی دروست دەبێ، هەروەك لە (شرح مسلم)دا فەرموویەتی، بەڵام وەها سوننەتە: ڕوو لە شەیتانەکە بکاو ڕاستەی بکەوێتە لای (منَى)و چەپەشی بکەوێتە لای (مکة)، ئینجا -یەکە یەکە- حەفت بەردەکەی بۆ بهاوێو (وَيَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ عِندَ ابْتِدَاءِ الرَّمْيِ) لەگەڵ دەست پێکردنی ڕەجمی ئەم شەیتانە بە یەکجاری واز لە (لَبَّيْك) گوتن دێنێ.

(وَيُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ) سوننەتە: لەگەڵ هەر بەردێکدا -کە دەیهاوێ- بڵێ: (اَللهُ أَكْبَر)، ﴿عَنْ جَابِرٍ: فَرَمَاهَا بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ مِنْهَا﴾رواه مسلم پێغەمبەرﷺ بە حەفت بەرد شەیتانیگەورەی ڕەجم کردو لەگەڵ هەر بەردێکدا دەیفەرموو: (اَللهُ أَكْبَر).

ئینجا بزانە: بە (اجماع)یزانایان لە ڕۆژی جەژندا لە هەرسێك شەیتانەکان تەنها شەیتانی گەورە ڕەجم دەکرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ثُمَّ يَذْبَحُ مَنْ مَعَهُ هَدْيٌ ثُمَّ يَحْلِقُ أَوْ يُقَصِّرُ، وَالْحَلْقُ أَفْضَلُ، وَتُقَصِّرُ الْمَرْأَةُ، وَالْحَلْقُ نُسُكٌ عَلَى الْمَشْهُورِ، وَأَقَلُّهُ ثَلاَثُ شَعَرَاتٍ: حَلْقاً أَوْ تَقْصِيراً أَوْ نَتْفاً أَوْ إِحْرَاقاً أَوْ قَصّاً،

٢-سەربڕینی (هَدْي)و قوربانی

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای ڕەجمی شەیتانیگەورە (يَذْبَحُ مَنْ مَعَهُ هَدْيٌ) ئەو کەسەی ئاژەڵی بە دیاری لەگەڵخۆی هێناوە، ئاژەڵەکەی سەردەبڕێ، ئەو کەسەش کە قوربانی دەکا، قوربانیەکەی سەردەبڕێ. جا بزانە: (هَدْي) بەو ئاژەڵە دەگوترێ: کە مرۆڤ لەگەڵخۆی بە دیاری دەیبا بۆ (حَرَم)ی(مكة)، تاکو لە ڕێگەیخوا لەوێ سەری ببڕێ، سیفەتەکانی ئاژەڵی (هَدْي)ش وەکو ئاژەڵی قوربانییە، بەڵام ئێستا خەڵك بە زۆری وازی لەو سوننەتە هێناوە، هەروەك لە (الإيضاح)و لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

٣-سەرتاشینی حەج

(ثُمَّ يَحْلِقُ) ئینجا سەریخۆی دەتاشێ (أَوْ يُقَصِّرُ) یان موویسەری دەبڕێ، واتە: جیاوازی نیە: موویسەری بتاشێ، یا ببڕێ، هەردووکی دروستە، بەڵام (وَالْحَلْقُ أَفْضَلُ) بۆ نێرینە تاشین خێرترە ﴿عَنْ ابن عُمر رضي الله عنهما: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: رَحِمَ اللهُ الْمُحَلِّقِينَ...ثُمَّ قالَ فِي الرَّابِعَةِ: وَالْمُقَصِّرِينَ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ سێ جار فەرمووی: خوا ڕەحم بەو کەسانە بکا کە سەریخۆیان دەتاشن، ئینجا لە جاری چوارەمدا فەرمووی: خوا ڕەحم بەو کەسانەش بکا کە موویسەریان دەبڕن.

(وَتُقَصِّرُ الْمَرْأَةُ) بەڵام ئافرەت موویسەری دەبڕێ، واتە: کورتی دەکا، چونکە ناپەسندە بیتاشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ الْحَلْقُ إِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ﴾رواه ابوداود بسند حسن، سەرتاشین لە سەر ئافرەتان نیە، تەنها بڕینی مووی سەر لە سەر ئافرەتان واجبە.

(وَالْحَلْقُ) ئەو سەرتاشینەی لە حەج و عومرەدایە (نُسُكٌ) خواپەرستیەو خێری پێدەگاتێ، چونکە ڕوکنێکی حەج و عومرەیە، ئەگەر نەیکا، حەج و عومرەی دروست نابن (عَلَى الْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب (وَأَقَلُّهُ) لای کەمی سەرتاشین کە ڕوکنەکەی پێتەواو ببێ (ثَلاَثُ شَعَرَاتٍ) لابردنی سێ داوە مووە لە سەریخۆی (حَلْقاً) بە تاشین (أَوْ تَقْصِيراً) یان بە کورتکردن (أَوْ نَتْفاً) یان بە هەڵکەندن (أَوْ إِحْرَاقاً) یان بە سووتاندن (أَوْ قَصّاً) یان بە بڕینی بە مەقەس، واتە: بە هەر یەکێك لەو پێنج کردارانە: سێ داوە موو، یان زیاتر لە سەریخۆی لاببا ڕوکنەکەی پێتەواو دەبێ، بەڵام ناپەسندە: بەشێکی سەری لە حەجدا بتاشێ و بەشێکیتریش لە عومرەدا بتاشێ، بەڵکو وەها سوننەتە: بە یەکجاری هەموو سەری بتاشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَمَنْ لاَ شَعْرَ بِرَأْسِهِ يُسْتَحَبُّ إِمْرَارُ الْمُوسَى عَلَيْهِ، فَإِذَا حَلَقَ أَوْ قَصَّرَ دَخَلَ مَكَّةَ وَطَافَ طَوَافَ الرُّكْنِ، وَسَعَى إِنْ لَمْ يَكُنْ سَعَى، ثُمَّ يَعُودُ إِلَى مِنىً، وَهَذَا الرَّمْيُ وَالذَّبْحُ وَالْحَلْقُ وَالطَّوَافُ يُسَنُّ تَرْتِيبُهَا كَمَا ذَكَرْنَا،

(وَمَنْ لاَ شَعْرَ بِرَأْسِهِ) ئەو کەسەی هیچ مووی بە سەریەوە نیە (يُسْتَحَبُّ إِمْرَارُ الْمُوسَى عَلَيْهِ) سوننەتە: موس، یان گوێزان بە سەری خۆیدا بێنێ، کەواتە: ئەگەر مووی سەری کورت بوو، یان تەنها داوە موویێك، یان دوو داوە مووی بە سەریەوە بون، واجبە: لایانببا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

٤-(طَوافُ الإِفاضَةِ)ی ڕوکنی حەج

ئینجا (فَإِذَا حَلَقَ أَوْ قَصَّرَ) هەر کاتێك سەری تاشی، یان مووەکانیسەری بڕی (دَخَلَ مَكَّةَ) یەکسەر دەچێتە (مکة)و (وَطَافَ طَوَافَ الرُّكْنِ) یەکسەر (طَوافُ الإفاضَةِ)ی ڕوکنیحەج دەکا (وَسَعَى) لە دوای ئەم تەوافە (سَعْي) سەفاو مەڕوە دەکا (إِنْ لَمْ يَكُنْ سَعَى) ئەگەر لە دوای (طَوافُ القُدُوم) نەیکردبێ، چونکە ئەگەر لە دوای (طَوافُ القُدُوم) سەفاو مەڕوەی کردبێ، سوننەت نیە دووبارەی بکاتەوە، هەروەك ڕابرا.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای تەواوبوونی تەواف (يَعُودُ إِلَى مِنَى) دەگەڕێتەوە بۆ (مِنَى)، تاکو شەوێ لەوێ بمێنێتەوە ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَفَاضَ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ رَجَعَ فَصَلَّى الظُّهْرَ بِمِنَى﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە ڕۆژی جەژندا (طَوافُ الإفاضَةِ)ی کرد، ئینجا گەڕاوەو نوێژی نیوەڕۆی لە (مِنَى)دا کرد.

ئینجا بزانە: لە حەدیسێکیتردا هاتوە: ﴿فَأَفَاضَ إِلَى الْبَيْتِ وَصَلَّى بِمَكَّةَ الظُّهْرَ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ (طَوافُ الإفاضَةِ)ی کردو نوێژی نیوەڕۆی لە (مکة)دا کرد. واتە: یەکەم جار نوێژی نیوەڕۆی لە (مکة)دا کرد، ئینجا گەڕاوە (مِنَى)و لەوێش بە جەماعەت دووبارەی کردەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەوها حەدیسەکانیان کۆ کردونەوە.

(وَهَذَا الرَّمْيُ) ئەو ڕەجمکردنەی شەیتانیگەورەو (وَالذَّبْحُ) سەربڕینی ئاژەڵو (وَالْحَلْقُ) سەرتاشینو (وَالطَّوَافُ) تەوافی ڕوکنی حەج-کە هەر چواریان لە ڕۆژی جەژندا دەکرێن- (يُسَنُّ تَرْتِيبُهَا كَمَا ذَكَرْنَا) سوننەتە: بەو ڕیزەی گوتمان یەك لە دوای یەك بیانکا، واتە: ئەو ڕیزەیڕابردوو واجب نیە، کەوابو: ئەگەر لە پێش هەموویاندا تەواف بکا، یان پێش ڕەجمکردن سەری بتاشێ، گشتیان دروست دەبن ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: وَقَفَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَقَالَ رَجُلٌ: حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ؟ قَالَ: اِذْبَحْ وَلاَ حَرَجَ. وَقَالَ آخَرُ: نَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ؟ قَالَ اِرْمِ وَلاَ حَرَجَ. فَمَا سُئِلَ يَوْمَئِذٍ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ وَلاَ أُخِّرَ إِلاَّ قَالَ اِفْعَلْ وَلاَ حَرَجَ﴾ رواه الشيخان، لە (حجةالوَداع)دا پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەر ﷺ کردو

وَيَدْخُلُ وَقْتُهَا بِنِصْفِ لَيْلَةِالنَّحْرِ، وَيَبْقَى وَقْتُ الرَّمْيِ إِلَى آخِرِ يَوْمِ النَّحْـرِ، وَلاَ يَخْـتَصُّ الذَّبْحُ بِزَمَنٍ، قُلْتُ: اَلصَّحِيحُ اخْتِصَاصُهُ بِوَقْتِ الأُضْحِيَّةِ وَسَـيَأْتِي فِـي آخِـرِ بَـابِ مُحَرَّمَاتِ الإِحْرَامِ عَلَى الصَّوَابِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَالْحَلْقُ وَالطَّوَافُ وَالسَّعْيُ لاَ آخِرَ لِوَقْتِهَا،

گوتی: پـێش سـەربڕینی ئاژەڵ سـەرم تاشیوە؟ فـەرمووی: سـەری ئاژەڵەکـە ببڕەو گونـاه نیە. یەکێکی‌تر گوتی: مـن پـێش ڕەجمکـردن ئـاژەڵم سـەربڕیوە؟ فـەرمووی: ڕەجـم بکـەو گوناه نیە. جـا لـەو ڕۆژەی‌جەژندا لـە هـەر شتێك پرسیاری لێکرابا-جـا دوا خرابێ، یـان پێش خرابێ- پێغەمبەرﷺ هەر دەیفەرموو: بیکەو گوناه نیە.

﴿ کاتی ڕەجمی شەیتان‌و سەرتاشین‌و تەوافی ڕوکنی حەج ﴾

ئینجـا جگـە لـە سـەربڕینی ئـاژەڵ (وَيَـدْخُلُ وَقْتُهَـا) ڕەجمـی شـەیتانی‌گەورەو سەرتاشـین‌و تەوافی‌ڕوکن، هەر سێکیان کاتەکەیان دێ (بِنِصْفِ لَيْلَـةِالنَّحْرِ) بـە تـەواوبوونی نیـوەی شـەوی جەژن، بەو مەرجەی لە پـێش نیوەشـەودا لـە (عَرَفَـات)دا وەسـتابێ، واتـە: کـە لـە (عَرَفَـات) گەڕاوە، لە دوای نیوەی شـەوی‌جەژن هـەر یـەکێك لـەو سـێیانە بکـا، دروسـت دەبـێ ﴿عَـنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَرْسَلَ أُمَّ سَلَمَةَ لَيْلَةَالنَّحْرِ فَرَمَتْ قَبْلَ الْفَجْرِ ثُـمَّ أَفَاضَـتْ﴾ رواه ابـوداود باسـناد صـحيح، پێغەمبـەرﷺ (أم سـلمة)ی نـارد شـەوی‌جەژن لـە پـێش بەیانـدا ڕەجمی‌شەیتانی کرد، ئینجا ڕۆیشتە (مكة)و (طَوافُ الإفاضَة)ی کرد.

(وَيَبْقَى وَقْتُ الرَّمْيِ) کاتی بژاردەی ڕەجمی شەیتانی‌گەورە دەمێنـێ (إِلَـى آخِـرِ يَـوْمِ النَّحْـرِ) تا ئاخیری ڕۆژی جەژن ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَـا: قَالَ رَجُلٌ: رَمَيْتُ بَعْدَ مَا أَمْسَيْتُ؟ فَقَـالَ النَّبِيُّ ﷺ: لاَحَرَجَ﴾ رواه البخاري، پیاوێك گوتی: لە کـاتی ئێـوارێدا ڕەجمـی شـەیتانم کـرد، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: هیچ گوناه نیە.

جا بزانە: لە فەرموودەی بەهێزتردا: تا ئاخیری ڕۆژی چـوارەمی‌جەژن، کـاتی دروسـتبوونی ڕەجمی شەیتانی‌گەورە دەمێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يَخْتَصُّ الذَّبْحُ بِزَمَنٍ) بەڵام سەر بڕینی(هَدْي) تایبەت نیە بە هـیچ کاتێـك (قُلْـتُ) ئیمـامی (النـواوی) دەفـەرموێ (اَلصَّـحِيحُ) بـە فـەرموودەی ڕاسـت: (اخْتِصَاصُـهُ بِوَقْـتِ الأُضْـحِيَّةِ) سـەربڕینی(هَـدْي) تایبەتـە بـە کاتی‌قوربـانی، واتـە: لـە ڕۆژی جەژنی‌قوربانـەوە-کـە ڕۆژ هەڵات- تا ئاخیری ڕۆژی چوارەمی‌جەژن (وَسَيَأْتِيفِيآخِرِبَابِ مُحَرَّمَاتِ الإِحْـرَامِ عَلَى الصَّـوَابِ وَاللهُ أَعْلَم) لە کۆتایی باسی قەدەغەکراوەکانی‌ئیحرامدا ڕاستیەکەی دێ،إن شاءَ اللهُ تعالَى.

(وَالْحَلْقُ) سـەرتاشین‌و (وَالطَّوَافُ) تەوافی ڕوکنی‌حەج‌و (وَالسَّعْيُ) هاتوچـۆی سـەفاو مـەڕوە (لاَ آخِرَ لِوَقْتِهَا) کاتەکەیان کۆتایی نایێ تا لە ژیانـدا مابـێ، واتـە: لـە دوای نیـوە شـەوی جـەژنی قوربانەوە تا پێش مردن، لە هەر کاتێکدا ئەو سێیانە بکرێن دروسـت دەبن، بـەڵکو دروسـتە

وَإِذَا قُلْنَا: اَلْحَلْقُ نُسُكٌ فَفَعَلَ اثْنَيْنِ مِنَ الرَّمْيِ وَالْحَلْقِ وَالطَّوَافِ حَصَلَ التَّحَلُّـلُ الأَوَّلُ، وَحَلَّ بِهِ اللُّبْسُ وَالْحَلْقُ وَالْقَلْمُ، وَكَذَا الصَّيْدُ وَعَقْدُ النِّكَاحِ فِي الأَظْهَرِ، قُلْتُ: اَلأَظْهَـرُ لاَ يَحِلُّ عَقْدُ النِّكَاحِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَإِذَا فَعَلَ الثَّالِثَ حَصَلَ التَّحَلُّلُ الثَّانِي

له وولاتی‌خۆی، یان له شوێنێكی‌تری جگه له (مَكَّة)، سه‌ری‌خۆی بتاشێ، هه‌روه‌ك له (الإيضاح)دا فه‌رموویه‌تی، به‌ڵام وه‌ها سوننه‌ته: له ڕۆژی جه‌ژنی‌قوربانـدا ئه‌و سێیانه بكرێن، ناپه‌سنده -بێ‌عوزر- له ڕۆژی‌جه‌ژن دوا بخرێن، دواخستنیان له سێ ڕۆژه‌كه‌ی دوای جه‌ژن ناپه‌سندتره، چونكه ئه‌گه‌ر یه‌كێكی له‌و سێیانه له سه‌ر بمێنێ له ژێر ئیحرام ده‌رناچێ، هه‌روه‌ك له زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئه‌گه‌ر (طَواف الإفاضَة)ی ڕوكنی حه‌جی نه‌كردبو، به‌ڵام (طَواف الوَداع)ی كرد، ئه‌م (طَواف الوَداع)ی به‌ر (طَواف الإفاضَة)ی ڕوكنی‌حه‌ج ده‌كه‌وێو له ژێر ئیحرامی حه‌ج ده‌رده‌چێ، به‌ڵام ئه‌گه‌ر له‌و دووانه هیچیانی نه‌كرد، ئه‌وه به ته‌واوی له ژێر ئیحرام ده‌رناچێ، هه‌روه‌ك له زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه.

﴿ حه‌ڵاڵبوونی ئیحرامی حه‌ج و عومره ﴾

بزانه: ئیحرامی‌حه‌ج دوو حه‌ڵاڵبوونی هه‌نه، له كورده‌واری‌دا پێی‌ده‌ڵێن: ئیحرام شكاندن:

حه‌ڵاڵبوونی‌یه‌كه‌م: (وَإِذَا قُلْنَا) ئه‌گه‌ر له سه‌ر فه‌رمووده‌ی به‌هێز بڵێین: (اَلْحَلْقُ نُسُكٌ) سه‌رتاشین خواپه‌رستی‌یه: له حه‌ج و عومره‌دا (فَفَعَلَ اثْنَيْنِ) جا حاجیه‌كه دووی كردن له‌م سێیانه: (مِنَ الرَّمْيِ وَالْحَلْقِ وَالطَّوَافِ) له ڕه‌جمی شه‌یتانی‌گه‌وره‌و له سه‌رتاشین‌و له ته‌وافی ڕوكنی‌حه‌ج، واته هه‌ر كاتێك ته‌نها ڕه‌جم‌و تاشینی كردن، یان ته‌نها ڕه‌جم‌و ته‌وافی كردن، یان ته‌نها تاشین‌و ته‌وافی كردن، ئه‌وه (حَصَلَ التَّحَلُّلُ الأَوَّلُ) حه‌ڵاڵبوونی‌یه‌كه‌می بۆ دێته جێ‌و (وَحَلَّ بِهِ) به‌و حه‌ڵاڵبوونه‌ی‌یه‌كه‌م، ئه‌م قه‌ده‌غه‌كراوانه‌ی بۆ حه‌ڵاڵ ده‌بن: (اَللُّبْسُ) جل‌و به‌رگی ده‌به‌ر بكاته‌وه‌و (وَالْحَلْقُ) مووی لاشه‌ی بتاشێ‌و (وَالْقَلْمُ) نینۆكی بكاو خۆی بۆنخۆش بكاو (وَكَذَاالصَّيْدُ) هه‌روه‌ها ڕاو بكاو (وَعَقْدُالنِّكَاحِ فِي الأَظْهَرِ) ژن ماره ببڕێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) ده‌فه‌رموێ (الأَظْهَرُ) فه‌رمووده‌ی به‌هێزتر: (لاَ يَحِلُّ عَقْدُالنِّكَاحِ) به حه‌ڵاڵبوونی‌یه‌كه‌م ماره‌بڕین‌و جیماع كردن‌و ده‌ستبازی حه‌ڵاڵ نابن (وَاللهُ أَعْلَم) پێغه‌مبه‌رﷺ فه‌رمویه‌تی: ﴿إِذَا رَمَيْتُمُ الْجَمْرَةَ فَقَد حَلَّ لَكُمْ كُلُّ شَيْءٍ إِلاَّ النِّسَـاءَ﴾ رواه النسائي باسناد جيد، هه‌ر كاتێك شه‌یتانی‌گه‌وره‌تان ڕه‌جم كرد، گشت قه‌ده‌غه‌كراوه‌كانتان بۆ حه‌ڵاڵ ده‌بن ته‌نها ئافره‌تان نه‌بن.

حه‌ڵاڵبوونی‌دووه‌م: (وَإِذَا فَعَلَ الثَّالِثَ) هه‌ر كاتێك سێیه‌مه‌كه‌شی كرد، واته: ڕه‌جم‌و تاشین‌و ته‌وافی ڕوكنی حه‌جی هه‌رسێك كردن، ئه‌وه (حَصَلَ التَّحَلُّلُ الثَّانِي) حه‌ڵاڵبوونی

وَحَـــــــلَّ بِـــــــهِ بَـــــــاقِي الْمُحَرَّمَـــــــات.
(فَصْلٌ) إِذَا عَادَ إِلَى مِنىً بَاتَ بِهَا لَيْلَتَيِ التَّشْرِيقِ،

دووەمیشـی بـۆ دێتـەجێو (وَحَـلَّ بِـهِ بَـاقِي الْمُحَرَّمَـات) بـەو حەڵاڵبوونـەیدووەم گشـت قەدەغەکراوەکانیتری بۆ حەڵاڵ دەبن، بە (إجماع)ی زانایان.

بـەڵام ئاگاداربـە: ئەگـەر لـە دوای (طَـوافُ القُـدُوم)، (سَـعْي) سـەفاو مـەڕوەی نـەکردبێ، پێویسـتە: لـە دوای (طَـوافُ الإفاضَـة)یڕوکنیحـەج (سَـعْي) سـەفاو مـەڕوە بکـا، ئینجـا حەڵاڵبوونیدووەمی بۆ دێتە جێ، واتە: هەر کەسێك (سَعْي) سەفاو مەڕوەی نـەکردبێ، بـە تەواوی لە ژێر ئیحرام دەرناچێ.

هەروەها ئاگاداربە: ئەگەر هەر چوار ڕۆژەکەی جەژن تەواو بونو شـەیتانیگەورەی ڕەجـم نەکردبو، ئەوە دەبی خوێنی ڕەجم نەکردن بدا، ئینجـا حـەڵاڵبوونی بـۆ دێتـەجێ، هـەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: عومرە تەنها یەك حـەڵاڵبوونی هەیـە: بـە تـەواف کـردنو (سَـعْي)و سەرتاشـین دێتە جێو عومرەکەی تەواو دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (بجيرمي)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مانەوەی شەوێ لە (مِنَى)و ڕەجمی سێ شەیتانەکان ﴾

بزانـە: هەرسـێك ڕۆژەکـەی دوای ڕۆژی جـەژنیقوربان پێیـان دەگـوترێ: (أَيَّـامُ التَّشْـرِيقِ)، هەم: (الأَيَّامُ المَعْدُودات)، هەروەك لە (الإيضاح)دا فەرموویەتی.

ئینجا (إِذَا عَادَ إِلَى مِنىً) هەر کاتێك لە ڕۆژی جەژندا (طَوافُ الإفاضَة)یڕوکنیحـەجی کـردو گەڕاوە بۆ (مِنَى)، (بَاتَ بِهَا لَيْلَتَـيِ التَّشْـرِيقِ) واجبـە: هـەردوو شـەوەکەی(أَيَّـامُ التَّشْـرِيقِ)ی دوای ڕۆژیجەژن لە (مِنَى)دا بمێنێتەوە، مەبەستیش ئەوەیە: بەشە زۆرترەکەی شـەوێ لـە (مِنَى)دا بمێنێتەوە، واتە: بە ئەندازەیەکی کەمتر واجبەکە پێك نایێ.

ئینجـا بزانـە: هـەر کەسـێك هـیچ عوزرێکیشـەرعی نـەبێو شـەوێ لـە (مِنَـى)دا نەمێنێتـەوە، خوێنی لە سەر واجب دەبێ.

بـەڵام ئەگـەر عوزرێکیشـەرعی هـەبێ: وەك بـەخۆی نـەخۆش بـێ، یـان سەرپەرشـتی نەخۆشێکی بێکەس بکا، یان نەخۆشەکە دڵی بەویەوە خۆش بـێ، یـان بـە شـوێن یـەکێکی ونبوودا بگەڕێ...لەو حاڵەتانەدا ئەگەر شەوێ لە (مِنَى)دا نەمێنێتـەوە خـوێنی لـە سـەر نیـە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عَنْ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَخَّصَ لِلْعَبَّـاسِ أَنْ يَبِيتَ بِمَكَّةَ لَيالِي مِنَى مِنْ أَجْلِ سِـقَايَتِه﴾ رواه الشيخان، پێغەمبـەر ﷺ ئیمـامی(عباس)ی ئیـزن دا شـەوەکانی(مِنَـى) لـە (مِنَـى)دا نەمێنێتـەوەو لـە (مکـة)دا بمێنێتـەوە، تـاکو ئـاوی خواردنەوە بۆ حاجیان ئامادە بکا.

وَرَمى كُلَّ يَوْمٍ إِلَى الْجَمَرَات الثَّلاَث كُلَّ جَمْرَة سَبْعَ حَصَيَات، فَإذَا رَمَى الْيَـوْمَ الثَّـانى وَأَرَادَ النَّفرَ قَبْلَ غُرُوب الشَّمْسِ جَازَ وَسَقطَ مَبيتُ اللَّيْلَة الثَّالثَة وَرَمْيُ يَوْمهَا، فَإنْ لَـمْ يَنْفُرْ حَتَّى غَرَبَتْ وَجَبَ مَبيتُهَا وَرَمْيُ الْغَد،

هەروەها (وَرَمَى كُلَّ يَوْمٍ إِلَى الْجَمَرَاتِ الثَّلاَثِ) واجبە: گشت ڕۆژێكی دوای جەژنیش هەرسێك شەیتانەكان ڕەجم بكا، واتە: (كُلَّ جَمْرَةٍ سَبْعَ حَصَيَاتٍ) گشت شەیتانێك حەفت بەردی بۆ بهاوێ ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهما: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَرْمِي الْجَمْرَةَ الدُّنْيَا بِسَبْعِ حَصَيَات يُكَبِّرُ عَلَى إِثْرِ كُلِّ حَصَاة ثُمَّ يَتَقَدَّمُ فَيَقُومُ فَيَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ ثُمَّ يَدْعُو وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ وَيَقُومُ طَوِيلاً، ثُمَّ يَرْمِي الْوُسْطَى ثُمَّ يَأْخُذُ ذَاتَ الشِّمَالِ وَيَقُومُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَيَدْعُو وَيَقُومُ طَوِيلاً، ثُمَّ يَرْمِي جَمْرَةَ ذَاتِ الْعَقَبَةِ مِنْ بَطْنِ الْوَادِي وَلاَ يَقِفُ عِنْدَهَا ثُمَّ يَنْصَرِفُ﴾ رواه البخاري وأبوداود، پێغەمبەر ﷺ شەیتانییەكەمی نزیك مزگەوتی (مِنَى)ی بە حەفت بەرد ڕەجم كردو لەگەڵ هەر بەردێكدا (اَللهُ أَكْبَر)ێكی دەگوت، ئینجا بەرەو پێش ڕۆیشتو ڕوو لە قیبلە ماوەیەكی درێژ ڕاوەستاو دوعای دەكردو دەستی بەرز دەكردنەوە، ئینجا شەیتانی ناوەندی ڕەجم كردو ڕێگەی لای چەپەی دەگرتو ڕادەوەستاو دوعای دەكردو دەستی بەرز دەكردنەوە، ئینجا شەیتانیگەورەی ڕەجم كردو لەوێ ڕانەدەوەستا، ئینجا دەڕۆیشت.

﴿ (نَفْر) چوونەدەرەوە لە (مِنَى) ﴾

ئینجا (فَإِذَا رَمَى الْيَوْمَ الثَّانِيَ) هەر كاتێك لە ڕۆژی دووەمی دوایجەژندا، هەرسێك شەیتانەكانی بە تەواوی ڕەجم كردنو (وَأَرَادَ النَّفْرَ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ) ویستی-لە دوای نیوەڕۆ- پێش ڕۆژئاوابوون بڕواو (مِنَى) بەجێ بهێڵێ (جَازَ) دروستەو گوناهبار نابێو (وَسَقَطَ مَبِيتُ اللَّيْلَةِ الثَّالِثَةِ) مانەوەی شەویسێیەمی لە سەر لادەچێ، بەو مەرجەی دوو شەوەكەی دوایجەژن لە (مِنَى)دا مابێتەوە (وَرَمْيُ يَوْمِهَا) هەم ڕەجمی شەیتانەكانیشی لە ڕۆژی سێیەمدا لە سەر لادەچێ، خوایگەورە دەفەرموێ ﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ﴾ هەر كەسێك لە دوو ڕۆژەكانی دوایجەژندا ڕەجم بكاو پەلە بكاو لە (مِنَى) بڕواتە دەرەوە هیچ گوناهێكی لە سەر نیە، هەر كەسێكیش ڕۆیشتنەكەی بۆ ڕۆژی سێیەم دوا بێخێ هیچ گوناهێكی لە سەر نیە.

كەوابو: (فَإِنْ لَمْ يَنْفِرْ حَتَّى غَرَبَتْ) ئەگەر لە (مِنَى) نە ڕۆیشتە دەرەوە، تا ڕۆژ ئاوا بوو هەر لەوێ ماوە (وَجَبَ مَبِيتُهَا) واجبە: ئەم شەوەش لە (مِنَى)دا بمێنێتەوەو (وَرَمْيُ الْغَدِ) هەم واجبە: سبەینێش هەرسێك شەیتانەكان ڕەجم بكا، ئینجا (مِنَى) بەجێ بهێڵێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەكەم: ئەگەر خەریكی ڕۆیشتن بوو بەلام هێشتا هەر لە (مِنَى)دا بوو و ڕۆژ ئاوا بوو، ئەوە لە سەر ڕۆیشتنەكەی بەردەوام دەبێو واجب نیە شەوێ بمێنێتەوە،

هەروەها ئەگەر لە پێش ڕۆژئاوابووندا لە (مِنًى) چووە دەرەوە، ئینجا پێش ڕۆژئاوابوون، یان دوای ڕۆژئاوابوون بۆ کارێکیتر گەڕاوە (مِنًى)، دیسان واجب نیە: لە (مِنًى)دا بمێنێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

دووەم: هەر کەسێك -بە بێ‌عوزر- شەوی یەکەمو دووەمی دوای‌جەژن لە (مِنًى)دا نەمابێتەوە، بۆی دروست نیە: لە ڕۆژی دووەمی دوای‌جەژندا لە دوای ڕەجمی شەیتانەکانیش (مِنًى) بەجێ بهێڵێ، بەڵکو واجبە شەوی‌سێیەم بمێنێتەوەو سبەینێش هەرسێك شەیتانەکان ڕەجم بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: مەرجە: لە دوای هاتنی کاتی‌نیوەڕۆ لە (مِنًى) بڕواتە دەرەوە، چونکە ئەگەر لە پێش هاتنی کاتی‌نیوەڕۆ لە (مِنًى) بڕواتە دەرەوە، چوونەدەرەوەی دروست نابێ‌و واجبە: بۆ دوای نیوەڕۆ -پێش ڕۆژئاوابوون- بگەڕێتەوە (مِنًى)و ڕەجم بکا، ئینجا پێش ڕۆژئاوابوون دروستە: بڕواتە دەرەوە، کەواتە: ئەگەر تا ڕۆژئاوا بوو نەگەڕاوە (مِنًى)، ئەوە خوێنی نەمانەوەی شەوی سێیەم‌و خوێنی ڕەجمی ڕۆژی سێیەمی دەکەونە سەر، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: ئەگەر لە ڕۆژی دووەمی دوای جەژندا بە تەواوی ڕەجمی نەکرد: وەك هەرسێك شەیتانەکانی ڕەجم نەکردبن، یان ڕەجمی کردبن بەڵام تەنها بەردێکی ناتەواو بوبێ، ئەوە چوونەدەرەوەی لە (مِنًى) دروست نابێ، کەوابو: ئەگەر لە دوای نیوەڕۆ ڕۆیشت‌و ڕۆژ ئاوا بوو، ئەو هەر لە دەرەوەی (مِنًى) بوو، ئەوە خوێنی نەمانەوەی شەوێ‌و خوێنی ڕەجم نەکردنی دەکەوێتە سەر، واتە: ئەگەر لە دوای ڕۆژئاوابوون بشگەڕێتەوە (مِنًى)، لە سەری لاناچێ، چونکە بەو چوونەدەرەوەیە وازی لە (مِنًى)و لە حەج هێناوە، بەڵام هەر کەسێك -لەوانەی‌پرابردوو- ئەگەر پێش ڕۆژئاوابوون بگەڕێتەوە (مِنًى)و ڕەجمی شەیتانەکان بکا، خوێنی ناکەوێتە سەر، ئینجا کە گەڕاوەو ڕەجمی کرد، دووبارە پێش ڕۆژئاوابوون دەڕواتە دەرەوە، چونکە ئەگەر ڕۆژ ئاوا ببێ‌و هەر لە (مِنًى)دابێ، واجبە: شەوێ بمێنێتەوەو سبەینێش شەیتانەکان ڕەجم بکا، هەروەك لە (المجموع)و (ابن قاسم)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ کاتی ڕەجمکردنی هەرسێك شەیتانەکان ﴾

(وَيَدْخُلُ رَمْيُ التَّشْرِيقِ) کاتی ڕەجمکردنی هەرسێك شەیتانەکان لە هەرسێك ڕۆژەکانی دوای‌جەژندا دێ (بِزَوَالِ الشَّمْسِ) بە لادانی ڕۆژ بە لای چاوی‌ڕاستەدا: کە سەرەتای کاتی نیوەڕۆیە، واتە: پێش هاتنی کاتی‌نیوەڕۆ -ڕەجمی شەیتانەکانی هەمان ڕۆژ- دروست

وَيَخْرُجُ بِغُرُوبِهَا، وَقِيلَ يَبْقَى إِلَى الْفَجْرِ، وَيُشْتَرَطُ رَمْيُ السَّبْعِ وَاحِدَةً وَاحِدَةً،

نابێ ﴿عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه: رَمَى رَسُولُ اللهِ ﷺ الْجَمْرَةَ يَوْمَ النَّحْرِ ضُحىً وَأَمَّا بَعْدُ فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ لە ڕۆژی جەژندا لە کاتی چێشتەنگاودا شەیتانی گەورەی ڕەجم کرد، بەڵام لە ڕۆژەکانی دوای جەژندا، هەر کاتێك ڕۆژ لایدەدا هەرسێك شەیتانەکانی ڕەجمی دەکردن.

(وَيَخْرُجُ بِغُرُوبِهَا) کاتی بژاردەی ڕەجمکردن بە ڕۆژئاوابوونی ئەو ڕۆژە تەواو دەبێ، بەڵام کاتی دروستبوونی ڕەجمکردنی هەرسێك شەیتانەکان لە هەرسێك ڕۆژەکاندا –لە سەر فەرموودەی بەهێزتر– تا ڕۆژئاوابوونی ڕۆژیسێیەمی دوایجەژن دەمێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: ئەگەر لەم ماوەیەدا ڕەجمی شەیتانەکانی نەکرد، ڕەجمەکە دەفەوتێو قەزاش ناکرێتەوە، بەڵکو خوێنی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لەمەو دواش ڕوونی دەکەینەوە، إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَبْقَى إِلَى الْفَجْرِ) تا دەرکەوتنی بەیان کاتی ڕەجمکردن دەمێنێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: لەلای ئیمامی(الحرمين)و ئیمامی(الرافعي)و ئیمامی(الإسنوي) دروستە: پێش (زوال) –واتە: پێش هاتنی کاتینیوەڕۆ– سێ شەیتانەکان ڕەجم بکرێن، هەروەك لە (تحفة)دا ئەو فەرموودەیەی گێڕاوەتەوەو بە بێهێزی داناوە، بەڵام لە بێهێزیدا لەو پلەیە نیە: کە ڕەفتاری پێنەکرێ، هەروەك (الشرواني) فەرموویەتی.

کەوابو:–لە حاڵەتێکی زۆر پێویستدا– بۆ پەیرو بێهێزەکان دروستە: (تَقْلِيد)ی ئەوسێ ئیمامانە بکەنو بۆ خۆیان ڕەفتار بە فەرموودەکەیان بکەنو لە کاتێکی نێوان بەیانو نیوەڕۆدا هەرسێك شەیتانەکان ڕەجم بکەن، چونکە لەو ماوەیەدا قەرەباڵغی نیە، بەڵام بە هیچ جۆرێك دروست نیە لە پێش نیوەڕۆدا لە (مِنَى) بڕواتە دەرەوەو نەشکەڕێتەوە، هەروەك لە ئاگاداریەکەیڕابردوودا ڕوونمان کردەوە، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ تَعَالَى.

﴿ مەرجەکانی دروستبوونی ڕەجمی شەیتانەکان ﴾

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی ڕەجمی شەیتانەکان بە مەرج دادەنرێ:

یەکەم: (رَمْيُ السَّبْعِ وَاحِدَةً وَاحِدَةً) لە ڕۆژیجەژنو لە دوایجەژندا هەر حەفت بەردەکان یەکە یەکە بۆ هەر شەیتانێك بهاوێ، بە بەڵگەی ﴿يُكَبِّرُ عَلَى إِثْرِ كُلِّ حَصَاةٍ﴾یڕابردوو لە حەدیسەکەی(ابن عمر)دا، واتە: پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ هەر بەردێکدا (اللهُ أَكبَر)ێکی دەگوت. کەواتە: ئەگەر دوو بەردان وێکڕا بهاوێ، یان گشتیان وێکڕا بهاوێ، هەر بە یەك جار دەژمێردرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

وَتَرْتِيبُ الْجَمَرَاتِ، وَكَوْنُ الْمَرْمِيِّ حَجَرَاً، وَأَنْ يُسَمَّى رَمْيَاً فَلاَ يَكْفِي الْوَضْعُ، وَالسُّنَّةُ أَنْ يَرْمِيَ بِقَدْرِ حَصَى الْخَذْفِ، وَلاَ يُشْتَرَطُ بَقَاءُ الْحَجَرِ فِي الْمَرْمَى وَلاَ كَوْنُ الرَّامِي خَارِجاً عَنِ الْجَمْرَةِ،

دووەم: (وَتَرْتِيبُ الْجَمَرَاتِ) هەروەها مەرجە: بەو ڕیزەی حەدیسەکەی(ابن عمر)ی ڕابردوو، هەرسێك شەیتانەکان ڕەجم بکا، واتە: یەکەم جار شەیتانەکەی لای مزگەوتی (الْخَيْف)-کە دەکەوێتە لای(عَرَفَة)- ڕەجم بکا، ئینجا شەیتانەکەی ناوەند، ئینجا شەیتانەکەیگەورە-کە دەکەوێتە لای(مكة)- کەواتە: ئەگەر بە پێچەوانەوە ڕەجمیان بکا، تەنها ڕەجمی شەیتانی یەکەمی دروست دەبێ، هەروەها ئەگەر ڕەجمی شەیتانێکی بە تەواوی نەکردبێ، دروست نیە دەست بە شەیتانەکەیتر بکا، هەر چەند تەنها یەك بەردیش مابێ، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە.

سێیەم: (وَكَوْنُ الْمَرْمِيِّ حَجَرَاً) مەرجە: ئەو شتەی بۆ شەیتانەکانی دەهاوێ: بەرد بێ، چونکە لە حەدیسەکەدا ناوی بەرد هاتوە، کەوابو: جیاوازی نیە بەردەکان لە پێشدا ڕەجمیان پێکرابێ، یان نا، بەڵام بە دارو ئاسنو گڵمەت ڕەجمکردن دروست نیە.

چوارەم: (وَأَنْ يُسَمَّى رَمْيَاً) مەرجە: بەردەکان بە هاویشتن بهاوێو بکەونە ناو حەوزی شەیتانەکە، کەوابو: (فَلاَ يَكْفِي الْوَضْعُ) دانانی بەردەکان لە ناو حەوزی شەیتانەکان بەس نیەو دروست نابێ، بەڵام ئەگەر بەردەکانی دەهاویشتو بە کێلەکەی ناو حەوزی شەیتانەکان دەکەوتن، ئینجا دەگەڕانەوە ناو حەوزەکە، ئەو ڕەجمەی دروست دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالسُّنَّةُ أَنْ يَرْمِيَ بِقَدْرِ حَصَى الْخَذْفِ) وەها سوننەتە: شەیتانەکان ڕەجم بکا بەو بەردە بچوکانەی بە ئەنگوست دەهاویشترێن: کە بە قەد دەنکی باقلەیە.

پێنجەم: مەرجە بێگومان بزانێ بەردەکان کەوتونەتە ناو حەوزەکە، واتە: ئەگەر گومانی هەبوو: ئایا بەردێك، یان زیاتر کەوتۆتە ناو حەوزەکە، یان نا، ئەو ڕەجمکردنەی دروست نابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام (وَلاَ يُشْتَرَطُ بَقَاءُ الْحَجَرِ فِي الْمَرْمَى) بە مەرج داناندرێ: بەردەکان-لە دوای لێدان- لە ناو حەوزەکەدا بمێننەوە، واتە: ئەگەر لە دوای وێکەوتن غلۆر بونەوەو هاتنە دەرەوە، زیانی نیە (وَلاَ كَوْنُ الرَّامِي خَارِجاً عَنِ الْجَمْرَةِ) هەروەها مەرج نیە: ئەو کەسەی ڕەجمی شەیتانەکان دەکا لە دەرەوەی حەوزی شەیتانەکەوە لێیبدا، بەڵکو دروستە: لە ناو حەوزەکەدا لێیبدا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە سەر حەوزی شەیتانەکان نهۆمێکیتر دروست کرا، دروستە لەوێشەوە شەیتانەکان ڕەجم بکرێن، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، جا لە

هەر لایەك شەیتانی یەکەمو دووەم ڕەجم بکرێن دروست دەبێ، بەڵام شەیتانیگەورە تەنها لایباشووری ڕەجم دەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: لە هەر لایەکەوە بەردەکان بهاوێتە باشووری شەیتانیگەورە، ڕەجمەکەی دروست دەبێ، هەروەك لە(ڕەجمیشەیتانیگەورە)دا ڕوون کراوە.

﴿ ڕەجمی شەیتانەکان لە جیاتی کەسێکیتر ﴾

(وَمَنْ عَجَزَ عَنِ الرَّمْيِ) هەر کەسێك توانای ڕەجمی شەیتانەکانی نەبو: لە بەر بێهێزی، یان نەخۆشیەکی وەها: کە نەتوانێ بە پێوە نوێژ بکا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، یان لە بەر بەندکردن (اسْتَنَابَ) واجبە: یەکێك بکاتە جێگری خۆی تاکو شەیتانەکانی لە جیاتی ڕەجم بکا، بەم دوو مەرجانە:

یەکەم: هۆیەکەی نەتوانینی بە شێوەیەکی وەها بەردەوام بێ: چاوەڕوان نەکرێ پێش کۆتایی چوارەمین ڕۆژیجەژن هۆیەکە لابچێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: ئەگەر دەیزانی هۆیەکەینەتوانین بەردەوام نابێو لە سێیەمی(أيام التشريق)دا -کە چوارەم ڕۆژیجەژنە- توانای ڕەجمکردنی دەبێ، ئەو کاتە دروست نیە جێگر دابنێ، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی، کەواتە: هەر بەخۆی لە ڕۆژی چوارەمیجەژندا ڕەجمی هەرسێك شەیتانەکان دەکا: بۆ ئەم ڕۆژەیو بۆ ڕۆژەکانیڕابردووش، هەروەك لە دوای ئاگادریەکەیداهاتوودا ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاءَ اللهُ تَعَالَى.

دووەم: مەرجە: لە کاتی ڕەجمکردندا جێگرەکەی دابنێ، هەم مەرجە: جێگرەکەش لە پێشدا ڕەجمی هەرسێك شەیتانەکان بە تەواوی بۆ خۆی بکا، ئینجا بگەڕێتەوەو لەجیاتی بێتوانایەکەش ڕەجمیان بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کرلوەتەوە، بەڵام بە فەرموودەیەکی (المهمات): مەرج نیە هەرسێك شەیتانەکان بۆ خۆی ڕەجم بکا، بەڵکو هەر کاتێك شەیتانییەکەمی بۆ خۆی ڕەجم کرد، دروستە یەکسەر لەجیاتی بێتوانایەکەش ڕەجمی بکا پێش ئەوەی دووەکانیتر بۆ خۆی ڕەجم بکا، جا ئەم فەرموودەی (المهمات)ش بە بەهێز داندراوە، هەروەك (ابن قاسم)و(الشرواني) گێڕاویەتیانەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: دروست نیە بێتوانایەکە لە (مِنَى) بڕواتە دەرەوە، تا جێگرەکە لە دوای نیوەڕۆ هەرسێك شەیتانەکان بە تەواوی لەجیاتیوی ڕەجم دەکا، چونکە ئەگەر جێگرەکە لەجیاتیوی هەرسێك شەیتانەکانی ڕەجم نەکردبن، یان ڕەجمی کردبن بەڵام تەنها بەردێکی ناتەواو بوبێ، یان بێتوانایەکە پێش هاتنی کاتینیوەڕۆ لە (مِنَى) بڕواتە دەرەوە، ئەوە لەو حاڵەتانەدا چوونەدەرەوەی لە (مِنَى) دروست نابێ، هەروەك لە ئاگاداریەکەیڕابردوودا ڕوونمان کردەوە.

وَإِذَا تَرَكَ رَمْيَ يَوْمٍ تَدَارَكَهُ فِي بَاقِي الْأَيَّامِ فِي الْأَظْهَرِ،

ئینجا بزانە: جگە لە ڕەجمی شەیتانەکان لە هیچ کردارێکی‌تری حەجدا دانانی جێگر دروست نیە، واتە: هەر کەسێك کردارێکی‌تری حەج لەجیاتی کەسێکی‌تر بکا، دروست نابێ‌و بە بەر ناکەوێ، هەر چەند عوزرێکی شەرعیشی هەبێ، هەروەك لە (القلیوبی)و (بغیة)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ڕەجمی شەیتانەکان لە شەوێ‌و لە ڕۆژێ‌دا دروستە ﴾

(وَإِذَا تَرَكَ رَمْيَ يَوْمٍ) هەر کاتێك بە سەهوو، یان بە نەزانی، یان بە قەسدی لە ڕۆژێکدا ڕەجمی شەیتانەکانی نەکرد، ئەوە دروستە -لە دوای ڕۆژئاوابوون- لە شەوێ‌دا گشت شەیتانەکان ڕەجم بکا، هەروەك لە (الإیضاح)دا فەرموویەتی.

جا ئەگەر لە شەوێ‌شدا ڕەجمی نەکردن، ئەو کاتە (تَدَارَكَهُ فِي بَاقِي الْأَيَّامِ) لەو ڕۆژانەی ماون شەیتانەکان بە داوی یەکتردا ڕەجم دەکا بەگوێرەی ڕیزی خۆیان‌و ڕۆژەکانیان، جیاوازی ڕۆژی جەژن‌و دوای جەژن نیە (فِي الْأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا ﴿عَنْ عاصمٍ ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَخَّصَ لِرِعَاءِ الْإِبِلِ فِي الْبَيْتُوتَةِ: أَنْ يَرْمُوا يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ يَجْمَعُوا رَمْيَ يَوْمَيْنِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ، ثُمَّ يَرْمُونَ يَوْمَ النَّفْرِ﴾رواه اصحاب السنن بسندصحیح، پێغەمبەر ﷺ ڕێگەی‌دا: شوانی ووشترەکان شەوێ لە (مِنَى) نەمێننەوەو کە ڕۆژی‌جەژن ڕەجمی شەیتانیان کرد، ڕەجمی دوو ڕۆژەکانی دوای جەژن کۆ بکەنەوە، ئینجا لەو ڕۆژەدا کە خەڵك (مِنَى) بەجێ دێڵن، ئەوان ڕەجمی گشت ڕۆژەکان بکەن.

جا بزانە: دروستە هەم لە شەوێ‌دا، هەم لە پێش نیوەڕۆدا، هەم لە دوای‌نیوەڕۆدا: ڕەجمی ڕۆژانی‌ڕابردوو بکا، بەگوێرەی ڕیزی خۆیان، جا ئەگەر لە دوای نیوەڕۆدا ڕەجمی ڕۆژانی‌ڕابردوو بکا، ئەو کاتەش واجبە: ڕەجمی ڕۆژانی‌ڕابردوو لە پێش ڕەجمی ئەمڕۆدا بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بۆ وێنە: ئەگەر ڕەجمی ڕۆژی جەژن‌و دوو ڕۆژەکانی دوای جەژنی نەکردبو و ویستی لە ڕۆژی سێیەمی جەژندا گشت ڕەجمەکان بکا، واجبە: یەکەم جار ڕەجمی شەیتانی‌گەورە لەجیاتی ڕۆژی‌جەژن بکا، ئینجا بڕواتە لای شەیتانی یەکەم‌و لەویەوە دەست بە ڕەجمی هەرسێك شەیتانەکان بکا لەجیاتی ڕۆژی یەکەمی دوای‌جەژن، ئینجا دووبارە بگەڕێتەوەو ئەم جارەش لە شەیتانی یەکەمەوە دەست بە ڕەجم بکاتەوە لە جیاتی ئەم ڕۆژەی دووەمی دوای جەژن، کەواتە: ئەگەر بۆ هەر شەیتانێك چواردە بەرد بهاوێ، ئەوە تەنها ڕەجمی‌دوێنێ‌ی دروست دەبێ‌و ڕەجمی ئەمڕۆی دروست نابێ، چونکە بە ڕیزی ڕۆژەکان ڕەجمەکانی نەکردوون، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

وَلاَ دَمَ، وَإلاَّ فَعَلَيْهِ دَمٌ، وَالْمَذْهَبُ تَكْمِيلُ الدَّمِ فِي ثَلاَثِ حَصَيَاتٍ، وَإِذَا أَرَادَ الْخُــرُوجَ مِنْ مَكَّةَ طَافَ لِلْوَدَاعِ،

(وَلاَ دَمَ) هیچ خوێنێك له سه‌ر ئه‌و كه‌سه نیه: كه ڕه‌جمی ڕۆژانی‌ڕابردوو–به‌گوێره‌ی ڕیزی شه‌یتانه‌كان‌و ڕۆژه‌كان– له ڕۆژانی‌داهاتوودا ده‌كا.

(وَإلاَّ) به‌لام ئه‌گه‌ر هه‌ر ڕه‌جمی شه‌یتانه‌كانی نه‌كرد (فَعَلَيْهِ دَمٌ) ئه‌و كاته خوێنی ڕه‌جم نه‌كردنی له سه‌ر واجب ده‌بێ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: مَنْ نَسِيَ مِنْ نُسُكِهِ شَــيْئاً أَوْ تَرَكَــهُ فَلْيُهْرِقْ دَماً﴾ رواه الإمام مالك والبيهقي بسند صحيح، هه‌ر كه‌سێك واجبێكی حه‌ج له بیر بكا، یان به قه‌سدی نه‌یكا، ده‌بی ئاژه‌ڵێك سه‌ر ببڕێ.

ئینجا بزانه: ئه‌گه‌ر ته‌نها به‌ردێكی ڕه‌جمكردنی ناته‌واو بێ، یه‌ك مست دانه‌وێڵه له خوێن ده‌دا، ئه‌گه‌ر دوو به‌رد ناته‌واو بن، دوو مست دانه‌وێڵه ده‌دا، هه‌م (وَالْمَذْهَبُ) به فه‌رمووده‌ی ڕاستی مه‌زهه‌ب: (تَكْمِيلُ الدَّمِ) خوێنێكی ته‌واوی ده‌كه‌ویته سه‌ر (فِي ثَلاَثِ حَصَيَاتٍ) له ناته‌واوی سێ به‌رد، یان زیاتر، واته: ئه‌گه‌ر ته‌نها سێ به‌ردی له شه‌یتان نه‌دابو، یان ته‌نها شه‌یتانێكی ڕه‌جم نه‌كردبو، یان هه‌ر هیچ شه‌یتانێكی ڕه‌جم نه‌كردبون، واجبه: مه‌ڕێك سه‌ر ببڕێ، یان ده ڕۆژ به‌ڕۆژوو ببێ.

هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر به بێ‌عوزر ته‌نها شه‌وێك له (مِنَى) نه‌ماوه مستێكی دانه‌وه‌ێڵه‌ی له سه‌ر واجب ده‌بێ، ئه‌گه‌ر دوو شه‌و نه‌ماوه دوو مستی له سه‌ر واجب ده‌بن، ئه‌گه‌ر هه‌ر هیچ شه‌وێك نه‌ماوه‌و (مِنَى)ی به‌جێ‌هێشت، ئه‌و كاته واجبه: مه‌ڕێك سه‌ر ببڕێ، یان ده ڕۆژ به‌ڕۆژوو بێ، به‌و جۆره‌ی له خوێنه‌كانی‌حه‌جدا ڕوونی ده‌كه‌ینه‌وه، إنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

ئینجا بزانه: جیاوازی نیه به قه‌سدی له (مِنَى)دا نه‌مابێته‌وه، یان له بیری چوبێ، هه‌روه‌ك له (المجموع)دا فه‌رموویه‌تی.

﴿ باسی (طَوافُ الْوَداعِ)– ته‌وافی‌ماڵئاوایی ﴾

بزانه: هه‌ر كاتێك حاجی ئیحرامی حه‌ڵاڵ بو، واته: شكاندی، دروسته پێی بگوترێ: حاجی، هه‌روه‌ك له‌(المجموع)دا فه‌رموویه‌تی.

ئینجا (وَإِذَا أَرَادَ الْخُرُوجَ مِنْ مَكَّةَ) هه‌ر كاتێك حه‌ج، یان عومره‌ی ته‌واو كردو ویستی له‌(مكة) بڕواته ده‌ره‌وه، واته: بۆ ئه‌ندازه‌ی (قصر)=(٨٠)هه‌شتا كیلومتر له‌(مكة) دوور بكه‌وێته‌وه، ئه‌وه (طَافَ لِلْوَدَاعِ) واجبه: (طَوافُ الْوَداعِ) ته‌وافی ماڵئاوایی بكا ئینجا له (مكة) بڕواته ده‌ره‌وه، جیاوازی نیه: نیه‌تی هه‌بێ له دوای ده‌رچوونه‌كه‌ی بگه‌ڕێته‌وه بۆ (مكه)، یان نا ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أُمِرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْــدِهِمْ بِالْبَيْــتِ إِلاَّ أَنَّــهُ خُفِّفَ عَنِ الْمَرْأَةِ الْحَائِضِ﴾ رواه الشيخان، له لای پێغه‌مبه‌رﷺ فه‌رمان به خه‌ڵك كراوه:

وَلاَ يَمْكُثُ بَعْدَهُ، وَهُوَ وَاجِبٌ يُجْبَرُ تَرْكُهُ بِدَمٍ، وَفِي قَوْلٍ سُنَّةٌ لاَ يُجْبَرُ، فَـإِنْ أَوْجَبْنَـاهُ فَخَرَجَ بِلاَ وَدَاعٍ وَعَادَ قَبْلَ مَسَافَةِ الْقَصْرِ سَقَطَ الدَّمُ، أَوْ بَعْـدَهَا فَـلاَ عَلَى الصَّـحِيحِ، وَلِلْحَائِضِ النَّفْرُ بِلاَ وَدَاعٍ،

کـه ئـاخیر کردەوەیـان تـەوافی (بَیْـت) بـێ، بـەلام بـۆ بارسـوکی ڕێگـە دراوەتـە ئافرەتیحەیزدار: تەواف نەکاو بڕواتە دەر.

(وَلاَ يَمْكُثُ بَعْدَهُ) نابـێ لـە دوای (طَـوافُ الْـوَداع) لـە (مَكَّة)دا بمێنێتـەوە، واتـە: ئەگـەر بـە بێعوزر لە دوای (طَوافُ الْوَداع) مایەوە، یان خۆی خـەریك کرد بـە سـەردان‌و شت کڕین‌و ئەو جۆرە شتانە، واجبە: دووبارە تەوافەکەی بکاتەوە، بـەلام ئەگـەر لـە دوای تەوافەکـەی ئیقامەتی نوێژ کراو جەماعـەتی کـرد، یـان خـۆی بـە کاروبـاری سـەفەر خـەریك کـرد، وەك ڕێکخستن‌و بارکردنی کەلوپەل‌و چاوەڕوانکردنی ڕۆیشتنی کـاروان، ئـەو کاتـە زیـانی نیـەو نایەوێ دووبارەی بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَهُوَ وَاجِبٌ) ئـەو (طَـوافُ الْـوَداع)ە واجبـەو (يُجْبَـرُ تَرْكُـهُ بِـدَمٍ) هـەم واجبـە: نـەکردنی پـڕ بکرێتەوە بە خـوێن، واتـە: بە سـەربڕینی مـەڕێك، یـان بـە دە ڕۆژوو (وَفِـي قَـوْلٍ سُـنَّةٌ) لـە فەرموودەیەکدا (طَوافُ الْوَداع) سوننەتەو (لاَ يُجْبَـرُ) بـە نـەکرنی خـوێن واجب نابـێ (فَـإِنْ أَوْجَبْنَاهُ) جا ئەگەر بە فەرموودەی بەهێزتر بلێین: (طَوافُ الْوَداع) واجبە (فَخَـرَجَ بِـلاَ وَدَاعٍ) ئینجا بێئەوەی (طَوافُ الْوَداع) بکا، لـە (مکـة) چـووە دەرەوەو (وَعَـادَ قَبْـلَ مَسَافَةِالْقَصْرِ) پێش ئەوەی بە ئەندازەی (قصر)=(٨٠) هەشـتاکیلۆمتر بـڕوا، گـەڕاوە نـاو (مکـة)و (طَـوافُ الْوَداع)ی کرد (سَقَطَ الدَّمُ) خوێنەکەی لە سەر لادەچێ (أَوْ بَعْدَهَا) یـان لـە دوای ئـەوەی بـە ئەندازەی(قصـر) ڕۆیشـت، ئینجـا گـەڕاوە (فَـلاَ علىالصَّـحِيحِ) لـە سـەر فـەرموودەی ڕاسـت خوێنەکەی لە سەر لاناچێ، چونکە خوێنەکەی لە ئەستۆدا جێگیر بووە.

(وَلِلْحَائِضِ) بۆ ئافرەتی حەیزدار دروستە (النَّفْرُ بِلاَوَدَاعٍ) بێ ئەوەی (طَوافُ الْـوَداع) بکـا لـە (مکة) بڕواتە دەرەوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو.

﴿ ئاگاداری ﴾: بە فـەرموودەی ڕاسـتتر (طَـوافُ الْـوَداع) بەشـێك نیـە لـە کردەوەکـانی حـەج‌و عومرە، کەواتە: هەر کەسێك-بەو ئەندازەیڕابردوو-لە (مکـة) بڕواتـە دەرەوە، واجبـە: (طَـوافُ الْوَداع) بکا، هەرچەند بۆ حەج‌و عومرەش نەچوبێتە ناو شاری(مکة)، هـەروەك لـە (الإيضـاح)دا ڕوون کراوەتەوە-بە بەڵگـەی حەدیسـەکەیڕابردوو- بـەلام لـە (تحفة)دا فەرموویـەتی: (طَـوافُ الْـوَداع)-بـۆ حـاجی‌و عومرەچـی- پابەنـدی کردەوەکـانی حـەج‌و عومرەیـە. کەواتـە: (طَـوافُ الْـوَداع) بـەر (طَـواف الإفاضَـة)ی ڕوکنیحـەج دەکـەوێ بـۆ ئـەو کەسـەی (طَـواف الإفاضَـة)ی نەکردوە، هەروەك لە پێش حەڵاڵبوونی حەج‌و عومردا ڕابرا.

ئینجا کە (طَوافُ الوَداع)ی تەواو کرد، دوو ڕەکعەت سوننەتی تەواف دەکا، ئینجا سوننەتە: لە لای (المُلتَزم)=نێوان (الحَجَرالأسْوَد)و دەرگەی (بَيْت) ڕاوەستێ و ئەم دوعایە بخوێنێ: (اَللّهُمَّ إنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْعَبْدَ عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أَمَتِكَ حَمَلْتَنِي عَلَى مَاسَخَّرْتَ لِي مِنْ خَلْقِكَ حَتَّى صَيَّرْتَنِي فِي بَلَدِكَ وَبَلَّغْتَنِي بِنِعْمَتِكَ حَتَّى أَعَنْتَنِي عَلَى قَضاءِ مَناسِكِكَ، فَإِنْ كُنْتَ رَضِيتَ عَنِّي فَازْدَدْ عَنِّي رِضًى، وَإلاَّ فَمُنَّ الآنَ قَبْلَ أَنْ تَنَاءَى عَنْ بَيْتِكَ دارِي وَيَبْعُدَ عَنْهُ مَزارِي، وَهَذا أَوانُ إنْصِرافِي إنْ أَذِنْتَ لِي غَيْرَ مُسْتَبْدِلٍ بِكَ وَلاَ بِبَيْتِكَ وَلاَراغِبٍ عَنْكَ وَلاَ عَنْ بَيْتِكَ، اَللّهُمَّ فَأَصْحِبْنِي الْعافِيَةَ فِي بَدَنِي وَالْعِصْمَةَ فِي دِينِي وَأَحْسِنْ مُنْقَلَبِي وَارْزُقْنِي الْعَمَلَ بِطاعَتِكَ مَا أَبْقَيْتَنِي وَاجْمَعْ لِي خَيْرَيِ الدُّنْيا وَالآخِرَةِ، إنَّكَ قَادِرٌ عَلَى ذَلِكَ).

ئینجا سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێدەدا، هەر دوعایەکی تریش حەز دەکا، سوننەتە: بیکا، هەروەها بۆ ئافرەتی حەیزداریش سوننەتە: لە دەرگەی(المَسْجِدالحَرام) ڕاوەستێ و ئەو دوعایەی ڕابردوو بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاوی زەمزەم ﴾

(وَيُسَنُّ شُرْبُ مَاءِ زَمْزَمَ) بۆ گشت کەسێك سوننەتە: ئاوی زەمزەم بخواتەوە ﴿عَنْ ابْنِ عَبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: شَرِبَ النَّبِيُّﷺ مِنْ زَمْزَمَ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ ئاوی زەمزەمی خواردەوە.

هەم سوننەتە: پڕ بە ورگی خۆی بیخواتەوەو پێش خواردنەوەی (بِسْمِ الله) بکاو بڵێ: خوایە بۆ ئەم مەبەستەم ئاوی زەمزەم دەخۆمەوە، چونکە وام پێگەیشتوە: پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿ئاوی زەمزەم بۆ هەر مەبەستێك بخورێتەوە، دەبێ﴾.

هەروەها سوننەتە: ئاوی زەمزەم لەگەڵ خۆیا بباتەوە وولاتی خۆی ﴿عَنْ عائِشَةَرَضِيَ اللهُ عَنْها: أنَّ رَسُولَ اللهِﷺ كَانَ يَحْمِلُ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ﴾ رواه الترمذي وصححه، پێغەمبەرﷺ هەندێك ئاوی زەمزەمی لەگەڵ خۆیا دەبردەوە (مدينة).

هەروەها سوننەتە: لە (مكة)دا زیارەتی ئەم شوێنانە بکا: ئەو ژوورەی پێغەمبەرﷺ تێیدا لە دایك بووە، ماڵی حەزرەتی(خَديجَة)، مزگەوتی خانووی(الأرقم)، ئەشکەوتی (حراء)و ئەشکەوتی(ثَوْر).

ئینجا کە لە (مكة) چووە دەرەوە، سوننەتە: سێ جار بڵێ: (اَللهُ أَكْبَر)، ئینجا بڵێ: (لاَإلَهَ إلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، آيِبُونَ عابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنا حامِدُونَ، صَدَقَ اللهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ).

﴿ زیارەتی گۆڕی پێغەمبەرﷺ ﴾

(وَزِيَارَةُ قَبْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ) بۆ گشت کەسێك سوننەتە: زیارەتی گۆڕی پێغەمبەرﷺ بکا، هەر کەسێکیش بڵێ: سوننەت نیە، خۆی گومڕایەو خەڵکیش گومڕا دەکا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

ئینجا بۆ حاجیەکان وەها سوننەتە: (بَعْدَ فَرَاغِ الْحَجِّ) لە دوای تەواوبوونی حەج زیارەتی گۆڕی پێغەمبەرﷺ بکەن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي﴾رواه ابن خزيمة فيصحيحه، قال السبكي وهو حسن، وصححه ابن حجرالهيتمي، وقال الإمام النواوي: رواه الدارقطني والبيهقي باسنادين ضعيفين. واتە: هەر کەسێك زیارەتی گۆڕەکەم بکا، شەفاعەتی منی بۆ دەبێ.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا مِنْ أَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ إِلاَّ رَدَّاللهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلاَمَ﴾ رواه ابوداود بسندصحيح، هەر کەسێك سەلامم لێبکا، خوای گەورە گوفتارم دەداتەوە تا وەڵامی سەلامی ئەدەمەوە.

جا ئەو حەدیسە بەڵگەیە: کە پێغەمبەرﷺ ئاگای لەو کەسە هەیە: کە زیارەتی دەکا، جگە لەوەش لە حەدیسێکیتردا پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءٌ فِي قُبُورِهِمْ يُصَلُّونَ﴾ رواه أبويعلى قال الإمام المناوي: هو حديث صحيح، پێغەمبەران-عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ- زیندوونە لە گۆڕەکانیاندا نوێژ دەکەن.

ئینجا سوننەتە: بۆ چوونە (مَدِينَة)ی پیرۆز غوسل بکاو پوختەترین بەرگ دەبەر بکاو لە ڕێگەدا زۆر سەلاوات لێبدا، ئینجا کە چاوی بە درەختو خانووەکانی(مَدِينَة) کەوت، زیاتر سەلاوات لێبدا.

ئینجا کە ویستی بڕواتە ناو (حَرَم)ی مزگەوتیپێغەمبەرﷺ، سوننەتە بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ، اَلْحَمْدُ للهِ، وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللهِ، رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ﴾حديث حسن رواه الترمذي إلاّ (التسمية والحمد) فابن السني.

ئینجا بڵێ: (بسم الله)و پێی ڕاستەی پێشدا بنێتە ژوورەوەو نیەتی (إعتكاف) بێنێ، جا بۆ هاتنە دەرەوەش هەمان زیکرو دوعا دەکا، بەڵام ئەم جارە دەڵێ: ﴿وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ﴾و پێی چەپەی پێشدا دەباتە دەرەوە.

ئینجا دانەنیشێ یەکسەر ڕوو بکاتە (اَلرَّوْضَةُ الْمُطَهَّرَة)-کە نێوان گۆڕەکەو مینبەری پێغەمبەرەﷺ-لە وێدا دوو ڕەکعەت (تَحِيَّةُالْمَسْجِد) بکا، چونکە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ﴾ رواه الشيخان، نێوان گۆڕەکەمو مینبەرەکەم مێرگێکە لە مێرگەکانی بەهەشت.

....

ئینجا ڕوو بكاتە گۆڕە پیرۆزەكەی پێغەمبەروﷺ پشت لە قیبلەو ڕوو بكاتە سەری گۆڕەكەی‌و بە دەنگێكی نزم بڵێ:

(اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ الله، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ الله، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَالْخَلاَئِقِ أَجْمَعِينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِكَ وَأَهْلِ بَيْتِكَ وَأَزْوَاجِكَ وَأَصْحَابِكَ أَجْمَعِينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ وَعَلَى سَائِرِالأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ، جَزَاكَ اللهُ -يَا رَسُولَ الله- عَنَّا خَيْرَالْجَزَاءِ وَصَلَّى عَلَيْكَ أَفْضَلَ وَأَكْمَلَ مَا صَلَّى أَحَدٌ مِنْ خَلْقِهِ أَجْمَعِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ الرِّسَالَةَ وَأَدَّيْتَ الأَمَانَةَ وَنَصَحْتَ الأُمَّةَ وَجَاهَدْتَ فِي‌اللهِ حَقَّ جِهَادِهِ، اَللَّهُمَّ آتِهِ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداًالَّذِي وَعَدْتَهُ). ئینجا سەلاواتەكەی دوای تەحیات لێدەدا.

جا ئەگەر نەیتوانی ئەو سەلامكردنە درێژە بكا، با بڵێ: (اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ الله). هەروەها ئەگەر یەكێك سەلامی پێدا ناردبو، دەڵێ: (اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ الله، لەجیاتی فلانكەس). یان بڵێ: (يَا رَسُولَ الله، فلانكەس سەلامت لێدەكا). هەروەك لە (الإيضاح)و (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بە قەد گەزێك بەرەو ڕاستەی دەڕواو سەلام لە ئیمامی(أبوبكر) دەكا، ئینجا بە قەد گەزێكی‌تر بەرەو ڕاستەی دەڕواو سەلام لە ئیمامی(عُمَر) دەكا، چونكە ئەو دوو بەڕێزانەش لە ژوورەكەی گۆڕی‌پێغەمبەرداﷺ نێژراون، ئینجا دەگەڕێتەوە بەرامبەر پێغەمبەرﷺ بۆ هەر كارێكی حەز دەكا بە خاتری پێغەمبەرﷺ لە خوا دەپاڕێتەوە، ئینجا ڕوو لە قیبلە دەكاو تا حەز دەكا: دوعا بۆ خۆی‌و بۆ موسوڵمانان دەكا، بەڵام حەرامە: بە دەورەی گۆڕەكەدا بگەڕێ‌و ناپەسندە دیوارەكەی ماچ بكاو دەستی لێبداو پشت‌و زگی پێوە بنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها سوننەتە: زیارەتی (قُباء)و گۆڕستانی(الْبَقيع)و، گشت شوێنە ناودارەكانی‌تری (مدينة) بكا، سوننەتە: زۆر لە (مدينة)دا بەرۆژوو بێ‌و خێرو چاكە بكاو گشت نوێژەكانی بە جەماعەت لە مزگەوتی پێغەمبەرداﷺ بكا، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِي‌هَذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَاسِوَاهُ إِلاَّالْمَسْجِدَالْحَرَامَ﴾رواه الشيخان، نوێژێك لەم مزگەوتەی‌مندا خێرترە لە هەزار نوێژ لە مزگەوتەكانی‌تردا، تەنها (الْمَسْجِدالْحَرام) نەبێ. واتە: چونكە نوێژێك لە (الْمَسْجِدالْحَرام)دا لە سەد هەزار نوێژی مزگەوتەكانی‌تر خێرترە، هەروەك لە ڕیوایەتی (ابن ماجه)دا هاتوە.

(فَصْلٌ) أَرْكَانُ الْحَجِّ خَمْسَةٌ: اَلإِحْرَامُ، وَالْوُقُوفُ، وَالطَّوَافُ، وَالسَّعْيُ، وَالْحَلْقُ إِذَا جَعَلْنَاهُ نُسُكاً.

﴿ خواحافیزی له (مَدِینَة)ی پیرۆز ﴾

هەرکاتێك ویستی له (مَدِینَة)وه بگەڕێتەوه وڵاتیخۆی، سوننەته: دوو ڕەکعەت نوێژ له مزگەوتی پێغەمبەرداﷺ بکاو هەرچەند پێی خۆشه دوعا بکا، ئینجا بڕواته خزمەت گۆڕی پێغەمبەرﷺو هەمان سەلامو دوعایڕابردووی زیارەت دووباره بکاتەوه، ئینجا بڵێ: (أَللَّهُمَّ لاتَجْعَلْ هَذَا آخِرَالْعَهْدِ بِحَرَمِ رَسُولِكَ وَيَسِّرْ لِيالْعَوْدَ إِلَيالْحَرَمَيْنِ سَبِيلاً سَهْلَةً وَارْزُقْنِي الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِيالدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَرُدَّنَا سَالِمِينَ غَانِمِينَ). ئینجا بەرەو پێشەوه له مزگەوت دەڕواتە دەرەوە–نەك پشتەوپشت–هەروەك له(الإيضاح)دا فەرموویەتی.

﴿پاشکۆ﴾: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ﴾رواه الشيخان، هەر کەسێك بۆ خوا حەج بکاو له حەجەکەیدا قسەی ناشیرینو بێشەرعی نەکا، له گوناهەکانی دەردەچێو پاك دەبێتەوه، وەك ئەو ڕۆژەی له دایکی بووه. کەوابو: ئەی حاجیی ڕێزدار ئەو پاکبوونەوەیە له دەست مەدەو جارێکیتر مەگەڕێوه سەر گوناه کردن.

ئینجا–هەروەك له (المجموع)و(الأذكار)دا فەرموویەتی– ئەو کەسەی پێشوازی له حاجیەکە دەکا، سوننەته دوعای بۆ بکاو بڵێ: ﴿قَبِلَ اللهُ حَجَّكَ وَغَفَرَ ذَنْبَكَ وَأَخْلَفَ نَفَقَتَكَ﴾ حديث غريب رواه إبن السني، خوا حەجت قبوڵ بکاو له گوناهت خۆش بێو ئەوەی سەرفت کردوه خوا لەجیاتیی بتداتەوه.

ئینجا سوننەته: حاجیەکەش دوعای بۆ بکاو بڵێ: (خوا له گوناهی تۆش خۆش بێ)، چونکه پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَاجِّ وَلِمَنِ اسْتَغْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ﴾ رواه الحاكم وقال صحيح على شرط مسلم، خوایه له حاجی خۆش ببەو لەو کەسەش خۆش ببە: که حاجی دوعای لێخۆشبوونی گوناهی بۆ دەکا.

﴿ فَصْلٌ: له باسی ڕوکنو واجبەکانی حەجو عومره ﴾

(أَرْكَانُ الْحَجِّ خَمْسَةٌ) ڕوکنەکانی حەج پێنجن، یەکەم: (اَلإِحْرَامُ) نیەتی ئیحرامبەستنه. دووەم: (وَالْوُقُوفُ) ڕاوەستانه له (عَرَفات). سێیەم: (وَالطَّوَافُ) تەواف کردنه، واته: (طَوافُ الإفاضَة). چوارەم: (وَالسَّعْيُ) هاتوچۆی نێوان سەفاو مەروەیە. پێنجەم: (وَالْحَلْقُ) سەرتاشینه (إِذَا جَعَلْنَاهُ نُسُكاً) هەر کاتێك له سەر فەرموودەی ڕاست: به خواپەرستیی دابنێین.

جا بزانه: مەرجه ئەو ڕوکنانه به ڕیز بکرێن، واته: نیەتی ئیحرامبەستن له پێش گشتیاندابێ، وەستانی (عَرَفات) له پێش (طَوافُ الإفاضَة)و له پێش سەرتاشیندابێ.

وَلاَ تَجْبَرُ بِدَمٍ، وَمَا سِوَى الْوُقُوفِ أَرْكَانٌ فِي الْعُمْرَةِ أَيْضاً، وَيُؤَدَّى النُّسُكَانِ عَلَى أَوْجُهٍ، أَحَدُهَا: اَلإِفْرَادُ بِأَنْ يَحُجَّ ثُمَّ يُحْرِمَ بِالْعُمْرَةِ: كَإِحْرَامِ الْمَكِّيِّ وَيَأْتِي بِعَمَلِهَا.

(وَلاَ تُجْبَرُ بِدَمٍ) ڕوکنەکانیحەج بە خوێن پڕ ناکرێنەوەو هەر دەبی بکرێن، کەواتە: ئەگەر تەنها یەکێك لەو ڕوکنانەی حەج نەکا، یان ڕوکنێکی ناتەواو بێ، حەجەکەی دروست نابێو لە ژێر ئیحرام دەرناچێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾: واجبەکانیحەج پێنجن، یەکەم: ئیحرامبەستن لە میقاتێکیشەرعی. دووەم: ڕەجمیشەیتانەکان لە جەژنو لە دوای جەژندا. سێیەم: مانەوەی شەوێ لە (مزدلفة). چوارەم: مانەوەی شەوێ لە (منَى). پێنجەم: (طَوافُ الْوَداع). جا ئەو واجبانەیحەج جیاوازن لە ڕوکنەکانیحەج، چونکە ئەگەر واجبێك، یان گشت واجبەکان نەکا، حەجی دروست دەبێ، بەڵام بە نەکردنی هەر واجبێك خوێنێکی دەکەوێتە سەر، هەروەك ڕوونمان کردەوەو لە خوێنەکانی حەجدا خوێنەکەش ڕوون دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تعالى.

(وَمَا سِوَى الْوُقُوفِ) جگە لە وەستانی(عَرَفات)، گشت ڕوکنەکانیڕابردوو (أَرْكَانٌ فِي الْعُمْرَةِ أَيْضاً) ڕوکنن لە عومرەدا و مەرجە هەرچواریان بەم ڕیزە بکرێن: ئیحرامبەستن بە عومرە، ئینجا تەوافی ڕوکنیعومرە، ئینجا (سَعْي) سەفاو مەروە، ئینجا سەرتاشین، یان بڕینی موو. جا ئەگەر ئەو چوار ڕوکنانەی بەو ڕیزە بە تەواوی کردن، عومرەکەی تەواو دەبێ، بەڵام ئەگەر تەنها ڕوکنێك لەو چوارانە نەکا، یان ڕوکنێکی ناتەواو بێ، عومرەکەی دروست نابێو لە ژێر ئیحرام دەرناچێ، چونکە بەڵگەکانی ڕوکنەکانیحەج بەڵگەنە بۆ ڕوکنەکانی عومرەش، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: واجبەکانیعومرە تەنها ئیحرامبەستنە لە میقاتیشەرعیو خۆپاراستنە لە قەدەغەکراوەکانی ئیحرام، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

﴿ شێوەی حەجو عومرە کردن: وێکڕا، بە تەنها ﴾

(وَيُؤَدَّى النُّسُكَانِ عَلَى أَوْجُهٍ) حەجو عومرە دەکرێن بە سێ شێوە: (أَحَدُهَا) شێوەییەکەم: (اَلإِفْرَادُ) حەجی تەنهای جیاکراوەیە (بِأَنْ يَحُجَّ) وەك لە پێشدا حەج بکا (ثُمَّ يُحْرِمَ بِالْعُمْرَةِ) ئینجا لە دوای تەواوبوونیحەج، ئیحرام بە عومرە ببەستێ (كَإِحْرَامِ الْمَكِّيِّ) وەك ئیحرامی دانیشتووی(مَكّة)، واتە: بڕواتە دەرەوەی(حَرَمِ مَكّة)و ئیحرام بە عومرە ببەستێو (وَيَأْتِي بِعَمَلِهَا) ئینجا بێتەوە (مَكّة)و کردەوەکانیتری عومرە بکا: کە تەوافو (سَعي)و سەرتاشینە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ، وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ، وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ، وَأَهَلَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْحَجِّ﴾ رواه الشيخان، لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ چوینە حەج: جا هەندێکمان ئیحرامی بە

اَلثَّانِي: اَلْقِرَانُ بِأَنْ يُحْرِمَ بِهِمَا مِنَ الْمِيقَاتِ وَيَعْمَلَ عَمَلَ الْحَجِّ فَيَحْصُلاَنِ، وَلَوْ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ ثُمَّ بِحَجٍّ قَبْلَ الطَّوَافِ كَانَ قَارِناً، وَلاَ يَجُوزُ عَكْسُهُ فِي الْجَدِيدِ. اَلثَّالِثُ: اَلتَّمَتُّعُ بِأَنْ يُحْرِمَ بِالْعُمْرَةِ مِنْ مِيقَاتِ بَلَدِهِ وَيَفْرَغَ مِنْهَا ثُمَّ يُنْشِئُ حَجّاً مِنْ مَكَّةَ،

عومرەی تەنها بەست، هەندێکمان ئیحرامی بە حەج‌و عومرەی وێکڕا بەست، هەندێکمان ئیحرامی بە حەجی تەنها بەست، پێغەمبەرﷺ ئیحرامی بە حەجی‌تەنها بەست.

(اَلثَّانِي) شێوەی‌دووەم: (اَلْقِرَانُ) حەج‌و عومرەی وێکڕایە (بِأَنْ يُحْرِمَ بِهِمَا مِنَ الْمِيقَاتِ) وەك لە مانگەکانی‌حەجدا—لە میقاتی‌حەج— نیەتی ئیحرامی حەج‌و عومرە وێکڕا بێنێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌ڕابردوو، ئینجا (وَيَعْمَلَ عَمَلَ الْحَجِّ) تەنها کردەوەکانی‌حەج بکا (فَيَحْصُلاَنِ) بەو شێوەیە حەج‌و عومرەی هەردووك بۆ دەبن، واتە: عومرەکەی لە ناو حەجدا دێتە جێ‌و بە بەر حەج‌و عومرەی ڕوکنی‌ئیسلام دەکەون ﴿عَنْ عَائِشَةَرضي الله عنها: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قَالَ لَهَا: طَوَافُكِ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ يَكْفِيكِ لِحَجِّكِ وَعُمْرَتِكِ﴾ رواه ابوداود ومسلم، تەوافێکی (بیت)و هاتوچۆیەکی نێوان سەفاو مەروەت بەسە بۆ حەج‌و عومرە.

(وَلَوْ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ) ئەگەر لە مانگەکانی‌حەجدا ئیحرامی بە عومرە بەست (ثُمَّ بِحَجٍّ) ئینجا لە دوای ئیحرامی ئەو عومرەیە ئیحرامی بە حەجیش بەست، واتە: نیەتی هێنا حەج بێنێتە سەر عومرە (قَبْلَ الطَّوَافِ) پێش ئەوەی تەوافی عومرە بکا، ئەوە دروستەو (كَانَ قَارِناً) وای لێدێ: نیەتی حەج‌و عومرەی وێکڕای هێناوە، هەروەك لە (بخاری‌و مسلم)دا لە (عائشة) گێڕدراوەتەوە، بەڵام ئەگەر دەستی بە تەواف کردبێ، ئەو کاتە دروست نیە: نیەتی ئیحرامی‌حەج بێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها (وَلاَ يَجُوزُ عَكْسُهُ) پێچەوانەی‌ڕابردووش دروست نیە، واتە: ئەگەر لە پێشدا ئیحرامی بە حەج بەستبێ، دروست نیە: نیەتی ئیحرامی‌عومرە بێنێ، چونکە عومرە نابردرێتە سەر حەج (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی(الشافعي)دا.

(اَلثَّالِثُ) شێوەی‌سێیەم: (اَلتَّمَتُّعُ) حەجی بە لەززەتی دوای عومرەیە: (بِأَنْ يُحْرِمَ بِالْعُمْرَةِ مِنْ مِيقَاتِ بَلَدِهِ) وەك لە مانگەکانی‌حەجدا لە (میقات)ی وڵاتەکەی‌خۆی ئیحرام بە عومرە ببەستێ‌و (وَيَفْرَغَ مِنْهَا) عومرەکەی تەواو بکا (ثُمَّ يُنْشِئُ حَجّاً مِنْ مَكَّةَ) ئینجا—لە دوای تەواوبوونی عومرە— هەر لە (مكة) ئیحرام بە حەج ببەستێ‌و بڕواتە (عَرَفَات)و حەجەکەش تەواو بکا.

جا بزانە: بۆیە بەم شێوەیە دەگوترێ حەجی بە لەززەت، چونکە لە تەواوبوونی عومرەوە تا ئیحرامی‌حەج، لەززەتی کردوە: کە گشت قەدەغەکراوەکانی لێ‌حەڵاڵ بوینە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَأَفْضَلُهَا الإِفْرَادُ، وَبَعْدَهُ التَّمَتُّعُ وَبَعْدَ التَّمَتُّعِ الْقِرَانُ، وَفِي قَوْلٍ اَلتَّمَتُّعُ أَفْضَلُ مِنَ الإِفْـرَادِ، وَعَلَى الْمُتَمَتِّعِ دَمٌ بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَكُونَ مِنْ حَاضِرِي الْمَسْجِدِالْحَرَامِ، وَحَاضِرُوهُ مَـنْ دُونَ مَرْحَلَتَيْنِ مِنْ مَكَّةَ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ مِنَ الْحَرَمِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَأَنْ تَقَعَ عُمْرَتُهُ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ

(وَأَفْضَلُهَا) لەو سێ شێوەیە خێرترەکەیان (اَلإِفْرَادُ) حەجیتەنهایە، چونکە ئـەو حەدیسـانە زۆرترن: کە پێغەمبەرﷺ حەجیتەنهای کردوە، هەم وەك حەدیسـەکەی یەکەمیڕابردووش

(وَبَعْدَهُ التَّمَتُّعُ) لە دوای حەجیتەنها حەجی بە لەززەتی دوایعومرە خێرترە.

(وَبَعْدَ التَّمَتُّعِ الْقِرانُ) ئینجا حەجیوێکڕا (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (التَّمَتُّـعُ أَفْضَـلُ مِـنَ الإِفْـرَادِ) حـەجی بـە لـەززەتی دوایعـومرە خێرتـرە لـە حەجیتـەنها، چـونکە حـەجی بـە لەززەتی دوایعومرەش لە چەند حەدیسێکی (صحیح)دا هاتوە، وَاللهُ أعْلَم.

(وَعَلَى الْمُتَمَتِّعِ دَمٌ) ئەو کەسەی حەجی بە لـەززەتی دوایعـومرە دەکـا، لـە سـەری واجبـە: خوێن بدا، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَااسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَـدْيِ﴾ هەر کەسێك لەززەتوخۆشیی دیت بە تـەواوبوونیعومرە تـا ئیحرامبەسـتنی حـەج، واجبـە ئەو خوێنە بدا: کە بۆی ئاسانە.

﴿ **ئاگـاداری** ﴾: ئەگـەر لـە پـێش حـەج کردنـدا عـومرە دووبـارەش بکاتـەوە، تـەنها یـەك خوێنی لە سەر واجب دەبـێ، هـەروەك لـە(تحفـە)دا فەرموویـەتی، خوێنەکـەش بـەم چـوار مەرجانە واجب دەبێ:

مەرجییەکەم: (بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَكُـونَ مِـنْ حَاضِرِيالْمَسْجِدِالْحَرَامِ) بـەو مەرجـەی ئـەو کەسـە خـەڵکی (الْمَسْـجِدِالْحَرام) نـەبێ، چـونکە ئـەوان خوێنیـان لـە سـەر نیـە، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِيالْمَسْـجِدِالْحَرَامِ﴾ ئـەو خوێنـە لـە سـەر ئـەو کەسە واجبە: کە دانیشتووی (الْمَسْجِدِالْحَرام) نەبێ.

(وَحَاضِرُوهُ) خەڵکی(الْمَسْجِدِالْحَرام) کە ئەو بڕیارە بیانگرێتەوە (مَـنْ دُونَ مَـرْحَلَتَيْنِ مِـنْ مَكَّةَ) ئەو کەسـەیە: ماڵەکـەی لـە (حَـرَمِ مکـة)دابێ، یـان ماڵەکـەی دوو قۆنـاغ کـەمتر دوور بێ لـە شـاری(مکـة)ی پـیرۆز (قُلْـتُ) ئیمـامی(النـوَوِي) دەفـەرموێ (الأَصَـحُّ) فـەرموودەی ڕاسـتتر ئەمەیـە: (مِـنَ الْحَـرَمِ) ماڵەکـەی دوو قۆنـاغ کـەمتر دوور بـێ: لـە (حَـرَمِ مَكَّـة)، واتـە: هەشتاکیلۆمەتر دوور نەبێ (وَاللهُ أَعْلَم).

مەرجیدووەم: (وَأَنْ تَقَعَ عُمْرَتُهُ فِـي أَشْهُرِالْحَجِّ) نیـەتی ئیحرامیعومرەکـەی بکەوێتـە نـاو مانگەکانیحەج، کەواتـە: ئەگـەر لـە مانگـەکانی پـێش (أشـهُرالْحَجّ)دا عـومرە بکـا، یـان لـە ڕەمەزانـدا نیـەتی عـومرە بێنـێو لـە (أَشـهُرالْحَجّ)دا کردەوەکـانیتری عـومرە تـەواو بکـا، خوێنی ناکەوێتە سەر، چونکە نیەتی عومرەکەی نەکەوتۆتە نـاو (أشـهُرالْحَجّ)، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

مِنْ سَنَتِه، وَأَنْ لاَ يَعُودَ لإِحْرَامِ الْحَجِّ إِلَى الْمِيقَاتِ وَوَقْتُ وَجُوبِ الدَّمِ إِحْرَامُهُ بِالْحَجِّ،

مەرجی‌سێیەم: (مِنْ سَنَتِه) له هەمان ساڵی حەج کردن عومرەکەی بکا، کەواتە: ئەگەر ئەم ساڵ له مانگەکانی‌حەجدا عومرەی کرد بەڵام حەجی نەکرد، خوێنی له سەر نیە ﴿عَنْ سَعيد بن الْمُسَيَّبِ: كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَعْتَمِرُونَ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ فَإِذا لَمْ يَحُجُّوا مِنْ عَامِهِمْ لَمْ يُهْدُوا﴾ رواه البيهقي باسناد حسن، (صحابة)ی‌پێغەمبەرﷺ له مانگەکانی‌حەجدا عومرەیان دەکرد، جا ئەگەر هەمان ساڵ حەجیان نەکردبا، خوێنیان نەدەدا.

مەرجی‌چوارەم: (وَأَنْ لاَ يَعُودَ لإِحْرَامِ الْحَجِّ إِلَى الْمِيقَاتِ) بۆ ئیحرامی‌حەج نەگەڕێتەوە (میقات)ێکی شەرعی: وەك لە دوای تەواوبوونی‌عومرە، له (مکة)دا ئیحرام بە حەج ببەستێ‌و بڕواتە (عَرَفات)، یان هەر له (عَرَفات)دا ئیحرام بە حەج ببەستێ، واتە: چونکە حەج‌و عومرەی بە ئیحرامی دوو (میقات) نەکردون، بەڵکو (میقات)ێکی قازانج کردوە، هەروەك له زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: ئەگەر له دوای تەواوبوونی‌عومرە، گەڕاوە بۆ (میقات)ێکی شەرعی‌و لەوێ ئیحرامی بە حەج بەست، یان له (مكة) ئیحرامی بە حەج بەست، ئینجا بە ئیحرام بەسترلوی–پێش وەستانی(عَرَفات)– گەڕاوە بۆ (میقات)ێکی شەرعی، ئینجا لەوێوەش گەڕاوەو چووە (عَرَفات)، ئەو کاتە خوێنی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)و (حاشية الإيضاح)دا ڕوون کراوەتەوە، واته: چونکە هیچ قازانجی نەکردوە.

ئینجا بزانە: لێرەدا جیاوازی نیە: بگەڕێتەوە هەمان (میقات)ی‌عومرە، یان (میقات)ێکی‌تر، یان ئەندازەی (میقات)ێکی‌شەرعی، هەروەك له سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ کات‌و چۆنیەتی خوێنی حەجی بە لەززەت ﴾

پێشەکی بزانە: مەبەست لە خوێنی نێرەو گشت خوێنەکانی‌تری حەج‌و عومرە: یان مەڕێکە تەمەنی ساڵێك تەواو بوبێ، یان بزنێکە تەمەنی دوو ساڵ تەواو بوبن، یان حەفتێکی ووشترێك، یان مانگایەك، هەروەك له سەرچاوەکاندا فەرموویانەو لە خوێن‌و (فِدْيَة)کانی حەجدا درێژتر ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاءَ اللهُ تعالَى.

ئینجا (وَوَقْتُ وُجُوبِ الدَّمِ) کاتی واجببوونی ئەو خوێنە لە سەر ئەو کەسەی حەجی بە لەززەتی دوای‌عومرەی کردوە (إِحْرَامُهُ بِالْحَجِّ) ئیحرامبەستنیەتی بە حەج، واتە: هەر کاتێك له دوای تەواوبوونی‌عومرە ئیحرامی بە حەج بەست، خوێنەکەی دەکەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر بگەڕێتەوە بۆ (میقات)ێکی شەرعی، ئەو کاتە خوێنەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك تازە ڕوونمان کردەوە.

ئینجا لە فەرموودەی بەهێزتردا: دروستە: هەر لە دوای تەواوبوونی عومرە–پێش ئیحرامبەستنی بە حەج– ئەو ئاژەڵە سەر ببڕێ، هەروەك له سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَالأَفْضَلُ ذَبْحُهُ يَوْمَ النَّحْرِ، فَإِنْ عَجَزَ عَنْهُ فِي مَوْضِعِه صَامَ عَشَرَةَ أَيَّامٍ: ثَلاَثَةً فِـي الْحَجِّ تُسْتَحَبُّ قَبْلَ يَوْمِ عَرَفَةَ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِه فِي الأَظْهَرِ، وَيُنْـدَبُ تَتَـابُعُ الثَّلاَثَـةِ، وَكَذَا السَّبْعَةُ، وَلَوْ فَاتَتْهُ الثَّلاَثَةُ فِي الْحَجِّ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يَلْزَمُهُ أَنْ يُفَرِّقَ فِي قَضَـائِهَا بَيْنَهَـا وَبَيْنَ السَّبْعَةِ،

بەلام (وَالأَفْضَلُ) وەها خێرترە: (ذَبْحُهُ يَوْمَ النَّحْرِ) لە ڕۆژی جەژنی قوربانیدا ئاژەڵەکە سەر ببڕێ، چونکە لە مەزهەبەکانیتردا: پێش ڕۆژی جەژن دروست نیە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە (حَرَمِ مَكَّةَ)دا ئاژەڵی دەست بکەوێ، دروست نیە: بەڕۆژوو ببێ، بەلام (فَإِنْ عَجَزَ عَنْهُ فِي مَوْضِعِه) ئەگەر لە (حَرَم)دا لەو خوێنە بێتوانا بوو: وەك ئاژەڵەکەی دەست نەکەوێ، یان پارەی نەبێ بیکڕێ، یان پارەی هەبێ بەلام بۆ کاری پێویست پارەکەی بوێ، ئەوە (صَامَ عَشَرَةَ أَيَّامٍ) واجبە: لەجیاتی خوێنەکە دە ڕۆژان بەڕۆژوو بێ:

(ثَلاَثَةً فِي الْحَجِّ) سێ ڕۆژان: لە دوای ئیحرامبەستنیحەج بەڕۆژوو دەبێ، جا ئەگەر بگونجێ (تُسْتَحَبُّ قَبْلَ يَوْمِ عَرَفَةَ) وەها سوننەتە پێش ڕۆژی عالفە سێ ڕۆژەکان بەڕۆژوو بێو هەم (وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِه) حەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕاوە بۆ وولاتیخۆی بەڕۆژوو دەبێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەیبەهێزتردا. کەواتە: پێش ئیحرامبەستنیحەج سێ ڕۆژووەکان دروست نابن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ﴾ هەر کەسێك ئاژەڵەکەی دەست نەکەوێ، با سێ ڕۆژان لە حەجدا بەڕۆژوو بێو حەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕانەوە وولاتیخۆتان، ئەوە دە ڕۆژی تەواوە.

کەواتە: دروست نیە لە ڕێگەدا حەفت ڕۆژەکان بەڕۆژوو ببێ، بەلام لە فەرموودەکەیتری ئیمامی(الشافعي)و لە هەرسێك مەزهەبەکەیتردا دروستە: هەر لە دوای تەواوبوونی حەج ئەو حەفت ڕۆژانەش بەڕۆژوو ببێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُنْـدَبُ تَتَـابُعُ الثَّلاَثَـةِ) سوننەتە: سێ ڕۆژەکەیحەج بە دوایيەکتردا بەڕۆژوو بێو دروستە: نێوانیشیان بخاتێ (وَكَذَا السَّبْعَةُ) هەروەها حەفت ڕۆژەکەیتریش سوننەتە: بە دوایيەکتردا بەڕۆژوو بێو بە نێوانیش دروستن.

(وَلَوْ فَاتَتْهُ الثَّلاَثَةُ فِي الْحَجِّ) ئەگەر سێ ڕۆژەکەی لێفەوتانو لە حەجدا بەڕۆژوو نەبو (فَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: واجبە سێ ڕۆژووەکە قەزا بکاتەوە، هەم (أَنَّهُ يَلْزَمُهُ أَنْ يُفَرِّقَ فِي قَضَائِهَا) واجبە: لە قەزاکردنەوەی ئەو سێ ڕۆژانەدا ماوەیەك پشوو بدا (بَيْنَهَا وَبَيْنَ السَّبْعَةِ) لە نێوان سێيەکەو حەفتەکە، پشووەکەش بە ئەندازەی چوار ڕۆژەکەی جەژنو ماوەی ڕۆیشتنی ڕێگەیگەڕانەوە بۆ وولاتیخۆی بێ، واتە:

وَعَلَى الْقَارِنِ دَمٌ كَدَمِ التَّمَتُّعِ، قُلْتُ: بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَكُونَ مِنْ حَاضِرِي الْمَسْجِدِالْحَرَامِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

له ماڵەوە سێ ڕۆژەکە قەزا دەکاتەوە، ئینجا بە قەد ڕۆژانی جەژن و ئەو ڕۆژانەی لە ڕێگەدا ڕۆیشتوە تا گەیشتۆتەوە وولاتی خۆی، پشوو دەدا، ئینجا حەفتەکەی ماڵەوەش بەرۆژوو دەبێ.

﴿ خوێنی حەج و عومرەی وێکڕا ﴾

(وَعَلَى الْقَارِنِ دَمٌ) ئەو کەسەی حەج و عومرەی وێکڕا دەکا، خوێنی لە سەر واجبە (كَدَمِ التَّمَتُّعِ) وەك خوێنی حەجی بە لەززەتی دوای عومرە -کە بە درێژی ڕوونمان کردەوە- چونکە ئەمەش -وەکو ئەو- حەج و عومرەی بە ئیحرامی یەك (میقات) کردوون و (میقات)ێکی قازانج کردوە.

کەوابو: ئەگەر ئەو کەسەی حەج و عومرەی وێکڕا دەکا -لە پێش وەستانی (عَرَفات)دا- بگەڕێتەوە میقاتێکی شەرعی، ئەویش خوێنەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ: هەم (بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَكُونَ مِنْ حَاضِرِي الْمَسْجِدِالْحَرَامِ) بەم مەرجەش خوێنی لە سەر واجب دەبێ: کە خەڵکی (الْمَسْجِدِالْحَرام) نەبێ، کە بە درێژی ڕوونمان کردەوە، واتە: خەڵکی ئەوێ بە هۆی حەج و عومرەی وێکڕا خوێنیان لە سەر واجب نابێ (وَاللهُ أَعْلَم).

جا بزانە: لە ڕۆژووی حەجی بە لەززەتدا نیەتی (فِدْيَة)ی حەجی بە لەززەت دێنێ، لە ڕۆژووی حەجی وێکڕادا نیەتی (فِدْيَة)ی حەجی وێکڕا دێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر ئەو کەسەی حەج و عومرەی وێکڕا دەکا، یان حەجی بە لەززەتی دوای عومرە دەکا، لە حاڵەتی حەج کردندا مرد، یان لە دوای حەج کردن مرد، بەڵام خوێنەکەی سەر نەبڕیبو، ئەوە خوێنەکەی لە ئەستۆدا جێگیر بووەو بە مردن لە سەری لاناچێ. کەوابو: ئەگەر توانای خوێندانی هەبوبێ، واجبە: لە میراتەکەی خوێنەکەی بۆ بدرێ، بەڵام ئەگەر توانای نەبوبێ، ئەو کاتە تێبینی دەکرێ:

ئەگەر بۆی گونجابێ بەرۆژوو بێ و ڕۆژووەکانی نەگرتبێ، ئەوەش وەکو ڕەمەزان: یان (فِدْيَة)ی بۆ دەدرێ، یان خزمێکی لەجیاتیەوی بەرۆژوو دەبێ.

بەڵام ئەگەر بۆی نەگونجابێ بەرۆژوو بێ و مردبێ، ئەو کاتە خوێنەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(بــــابُ مُــــحَــــرَّمــــاتُ الإِحْــــرامِ)

أَحَــــدُهَا: سَــــتْرُ بَعْضِ رَأْسِ الــــرَّجُلِ بِمَا يُعَدُّ سَــــاتِراً إِلاَّ لِحَاجَةٍ، وَلُبْسُ الْمَــــخِيطِ

﴿ بابُ مُحَرَّماتِ الإِحْرامِ: باسی قەدەغەكراوەكانی ئیحرام ﴾

بزانـە: هـەر كاتێك مرۆڤ نیـەتی ئیحرامبەستنی هێنـا -بـە حـەج، یان بـە عومرە- ئـەو شتانەی داهاتووی لێحەرامن:

١- دەبەر كردنی بەرگی دووراو بۆ پیاوان

(أَحَدُهَا) یەكەمیان: (سَتْرُ بَعْضِ رَأْسِ الرَّجُلِ) داپۆشینی بەشێكی سەری نێرینەیە (بِمَا يُعَدُّ سَاتِراً) بە شتێكی وەها: كە بە داپۆشەر دابنرێ، هەر چەند داپۆشەرەكەش ڕەنگی پێستەی سەری تێدا دیار بێ: وەكو شووشە، یان پەڕۆكێكی تەنك، جیاوازی نیە داپۆشەرەكە: دووراو بێ، یان نا، دەورەی لە سەری بدا: وەكو كڵاو، یان نا: وەكو پارچە پەڕۆكێك، هەروەها جیاوازی نیە: لە دوای ئیحرامبەستن سەری داپۆشێ، یان پێش ئیحرامبەستن داپۆشرا بێ‌و لە دوای ئیحرامبەستن داپۆشینەكە بەردەوام بێ، بە گشت ئەو داپۆشینانەی‌ڕابردوو: هەم گوناهبار دەبێ‌و هەم (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ ﴿عَــنْ ابْــنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ فِي الْمُحْرِمِ الَّذِي وَقَصَتْهُ نَاقَتُهُ فَمَــاتَ: لا تُمِسُّــوهُ بِطِيــبٍ وَلا تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ﴾ رواه الشيخان، دەربارەی ئەو پیاوەی لە ووشترەكەی كەوتە خوارەوەو لە ئیحرامدا بوو و مرد، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بۆنی خۆشی لێمەدەن‌و سەری دامەپۆشن.

(إِلاَّ لِحَاجَةٍ) تەنها لە بەر پێویستی نەبێ: وەك سەرما، گەرما، دەرمانكردن، واتە: سەری برینـدار بوبێ‌و پەڕۆكێكی لێبەستبێ، یان پێچەرێكی لە سەر دانابێ، لەو حاڵەتانەدا دروستە: هەمووی، یان بەشێكی داپۆشێ، واتە: گوناهبار نابێ، بەڵام (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

جا بزانـە: ئـەو (فِدْيَة)ی داپۆشینی بـرین تـەنها تایبەتە بە سەری پیاو-نەك ئافرەت- كەواتە: ئەگەر شوێنێكی‌تری لاشەی پیاو بریندار بێ‌و بیپێچێتەوە، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر بە مەبەستی سێبەركردن شتێك لە سەر سەری ڕابگرێ، یان لە بن چادر، یان لە بن بانێك دابنیشێ، یان دەستی‌خۆی لە سەر سەری دابنێ، یان شتێك بە مەبەستی هەڵگرتن لە سەر سەری دابنێ، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب نابێ.

بەڵام ئەگەر بە مەبەستی داپۆشین ئەو دووانە دابنێ، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلُبْسُ الْمَخِيطِ) هەروەها حەرامە لە سەر نێرینە: شتێكی دووراوی وەها دەبەر بكا كە بە هۆی دوورین دەورە لە لاشەی بدا، یان دەورە لە ئەندامێكی بدا: وەكو كراس‌و

أوِ الْمَنْسُوجِ أوِ الْمَعْقُودِ فِي سَائِرِ بَدَنِهِ إلاَّ إذَا لَمْ يَجِدْ غَيْرَهُ،

دەرپێو کەوێ، هەرچەند دەستەکانیشی نەخاتە ناو قۆڵی کەوایەکە (أوِ الْمَنْسُوجِ) یان چنراوێکی وەها دەبەر بکا کە بە هۆی چنین دەورە لە لاشەی بدا، یان دەورە لە ئەندامێکی بدا: وەکو دەستەوانەو گۆرەویو بلوزو پێڵاو (أوِ الْمَعْقُودِ) یان گرێدراوێکی وەها دەبەر بکا: کە بە هۆی گرێدان دەورە لێبدا، یان بە هۆی پێوە لکاندن دەورە لێبدا: وەك جلەکەی ئیحرام لێك گرێ بدا، یان بە قولابو دمبوز، یان بە زنجیر پێکیەوە بلکێنێ (فِي سَائِرِ بَدَنِهِ) لە گشت بەشەکانیلاشەکەیدا ئەوانەیڕابردوو حەرامنو ئەگەر یەکێکیان دەبەر بکا، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، هەر چەند بۆ ماوەیەکی کورتیش بێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَلْبَسْ-أي الْمُحْرِمُ-الْقُمُصَ وَلاَالْعَمَائِمَ وَلاَ السَّرَاوِيلاتِ وَلاَالْبَرانِسَ وَلاَالْخِفَافَ﴾ رواه الشيخان، نابێ پیاوی بە ئیحرام: نە کراسو نە مێزەرو نە دەرپێو نە چەفیەو نە گۆرەوی دەبەر بکا.
(إلاَّ إذَا لَمْ يَجِدْ غَيْرَهُ) مەگەر جگە لەوانەیڕابردوو هیچیتری دەست نەکەوێ، ئەو کاتە دروستە: ئەوانەیڕابردوو دەبەر بکا، جا ئەگەر بۆ داپۆشینی عەورەت دەبەریان بکا، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب نابێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ لَمْ يَجِدْ إزاراً فَلْيَلْبَسْ سَرَاوِيلَ﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك پەشتەماڵی نەبو عەورەتی پێ داپۆشێ، با دەرپێ دەبەر بکا.
بەڵام ئەگەر لە بەر نەخۆشیو سەرماو گەرما دەبەریان بکا، ئەو کاتە (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ كَانَ مِنكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ...﴾ هەر کەسێك لە ئێوە نەخۆش بوو و جلو بەرگی خۆی دەبەر کرد، یان ئازارێك لە سەریدا هەبو و سەری تاشی، واجبە: (فِدْيَة) بدا.
ئینجا بزانە: پیاوی بە ئیحرام بۆی دروست نیە: پێڵاو دەبەر بکا، بەڵام بۆی دروستە: جووتە نەعلێکی وەها دەبەر بکا: کە پاشنەی پێو سەرەپەنجەکانیپێی تێدا دیار بێ، واتە: زیانی نیە نەعلەکان پشتەپێی داپۆشێ، یان بەشێکی پەنجەکانی داپۆشێ، هەروەك لە (تحفة)و حاشیەکانیدا ڕوون کراوەتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إلاَّ أحَدٌ لاَ يَجِدُ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ﴾رواه الشيخان، تەنها یەکێك نەبێ: کە جووتە نەعلێکی دەست نەکەوێ، با جووتە خوففێك دەبەر بکاو لە گوزینگ بەرەو خوارتر لێیان بکاتەوە. واتە: دەبەرکردنی نەعل دروستە.
﴿ **ئاگاداری** ﴾ بۆ پیاوی بەئیحرام دروستە: بە دوو قاتو سێ قات پەشتەماڵەکان لە خۆی وەربپێچێ، هەروەك لە (الإيضاح)دا فەرموویەتی، کەواتە: دروستە بەتانیو لێفەو

ئەو جۆرە شتانە بە سەر خۆی دابداو لە خۆی وەربپێچێ لە بەری پێیەکانیەوە تا بن چەناگەی، بەڵام دروست نیە: بە سەر سەری دابداو سەری پێ دابپۆشێ، چونکە (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، هەروەها دروستە: ئەنگوستیلە بخاتە پەنجەی و هەم بۆی دروستە: تەکبەند لە ناوقەدی ببەستێ و جانتا دەملی بکا، یان لە قەدی ببەستێ.

هەروەها دروستە: پەشتەماڵی لای خوارەوەی لێك گرێ بداو هەم دروستە: قایش، یان داوێکی لە سەر ببەستێ تاکو ڕابوەستێ.

بەڵام دروست نیە پەشتەماڵی لای سەرەوە: نە لێك گرێ بداو نە قولابو دمبوزی لێ بداو نە بە دوگمەو نە بە زنجیر بیبەستێ و نە لە پەشتەماڵی خوارەوەی گرێ بدا، واتە: ئەگەر یەکێك لەوانە بکا، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، چونکە ڕاگرتنی پەشتەماڵی لای سەرەوە گرنگ نیە، بەڵام دروستە لیچکەی پەشتەماڵی لای سەرەوە بخاتە ژێر پەشتەماڵی خوارەوە، تاکو ڕابوەستێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ناوەڕۆکی ئەو ئاگاداریە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ بەرگی ئیحرامی ئافرەت و نێرامووك ﴾

(وَوَجْهُ الْمَرْأَةِ) داپۆشینی ڕووی ئافرەت (كَرَأْسِه) وەکو داپۆشینی سەری نێرینە حەرامە، بەڵام (وَلَهَا لُبْسُ الْمَخِيطِ) بۆ ئافرەت دروستە: گشت جلێکی دوورواو و چنراو دەبەر بکا (إِلاَّ الْقُفَّازَ) تەنها دروست نیە: دەستەوانە دە دەستی بکا (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، کەوابو: ئەگەر لە حاڵەتی ئیحرامدا ئافرەت ڕووی خۆی داپۆشێ، یان دەستەوانە دە دەستی بکا، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ ﴿عَنْ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهما: نَهَى النَّبِيُّ ﷺ النِّساءَ فِي إِحْرامِهِنَّ: عَنِ الْقُفَّازَيْنِ وَالنِّقابِ وَمَا مَسَّ الْوَرْسُ وَالزَّعْفَرانُ مِنَ الثِّيابِ، وَلْتَلْبَسْ بَعْدَ ذَلكَ مَا أَحَبَّتْ مِنْ أَلْوانِ الثِّيابِ: مُعَصْفَراً أَوْ خَزّاً أَوْ حُلِيّاً أَوْ سَرَاوِيلَ أَوْ قَمِيصاً أَوْ خُفّاً﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کرد: ئافرەتان لە حاڵەتی ئیحرامدا دەستەوانە بخەنە دەستیان و ڕوویان داپۆشن و ئەو بەرگەش دەبەر بکەن کە بۆنی خۆشی لێدرابێ، جگە لەوانە هەر بەرگێکی پێی خۆشە با دەبەر بکا: جا ڕەنگکراو بێ، یان ئاوریشم بێ، یان خشڵ بێ، یان دەرپێ بێ، یان کراس بێ.

ئینجا بزانە: دروست نیە: نێرامووك سەرو ڕووی وێکڕا داپۆشێ، کەوابو: ئەویش وەکو ئافرەت ڕەفتار دەکا، واتە: هەر جۆرە جلێك دەبەر بکا دروستەو (فِدْيَة)ی لە سەر واجب نابێ، هەروەها دروست نیە ڕووی داپۆشێ، بەڵام سەری دادەپۆشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

اَلثَّاني: اسْتِعْمَالُ الطِّيب فِي ثَوْبِه أَوْ بَدَنِه وَدَهْنُ شَعْرِ الرَّأسِ أَوِ اللِّحْيَةِ، وَلاَ يُكْرَهُ غَسْلُ بَدَنِه وَرَأْسِه بِخِطْمِيٍّ. اَلثَّالِثُ: إِزَالَةُالشَّعَرِ أَوِالظُّفْرِ،

٢- خۆ بۆنخۆش كردن

(اَلثَّـانِي) دووەم قەدەغـەكراوی ئیحرام: (اِسْتِعْمَالُ الطِّيـبِ) بـەكارهێنانی بۆنیخۆشـە (فِـي ثَوْبِهِ أَوْ بَدَنِه) لە جلو بەرگەكەیدا، یان لە لاشەیدا، هـەر چـەندەش بـە خـۆی هەست بـە بۆنەكە نەكا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيَابِ شَـيْئاً مَسَّـهُ زَعْفَـرانٌ أَوْ وَرْسٌ﴾ رواه الشيخان، هیچ جلێكی وەهـا دەبـەر مەكـەن كـە بـۆنی زەعفـەران، یـان بـۆنی وەرسی لێدرابێ.

جا بزانە: لە حەرامیی بۆنیخۆشدا: جیاوازی ئـافرەتو پیـاو نیـە، هـەروەها جیـاوازی نیـە بۆنـە خۆشـەكە: بخـوا، یـان بـۆنی بكـا، یـان هـەڵیبگرێ، هـەروەها جیـاوازی نیـە بۆنـە خۆشەكە: گیا بێ، یان دار بێ، یان تۆز بێ، شل بێ، یان پەیت بێ، بۆنەكـە لـە خـۆی بـدا، یان خۆی لە بۆنەكە بدا، یـان لـە سـەری دابنیشـێ، یـان بـەرگێكێكی بۆنخۆشـكراو دەبـەر بكا، لە گشت ئەو حاڵەتانەیڕابردوودا (فِدْيَة)ی دەكەوێتە سەر.

بەڵام ئەگەر شتە بۆنخۆشەكە بۆ دەرمانكردنو خـواردنو خۆشـكردنی خواردەمـەنی بـەكار دەهات: وەك پرتەقاڵو سێو و دارچینو بەهاراتو مەڵحەمو ئەو جۆرە شـتانە، یـان لـە لای بۆنفرۆشێك دابنیشێو بۆنی بۆ بێ، یان بۆنە خۆشەكەی لـە نـاو شـتێكیداخراودا هـەڵگرت: وەك شووشـەیەكی سـەر داپۆشـراو، لـەو حاڵەتانـەدا (فِدْيَـة)ی لـە سـەر نیـە، هـەروەك لـە سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

(وَدَهْنُ شَعَرِ الرَّأْسِ أَوِاللِّحْيَةِ) هەروەها حەرامە چـەوركردنی مـووی سـەرو ڕیشو سمێڵ بـە هـەر جـۆرە ڕونێـك، كەواتـە: هـەر مرۆڤێـك مـووی سـەری، یـان ڕیشو سمێڵـی چـەور بكـا (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْحَـاجُّ الشَّـعِثُ التَّفِـلُ﴾رواه الترمذي ورجاله رجال الصحيح، حاجی تۆزاویو بۆن ناخۆشە.

(وَلاَ يُكْرَهُ) ناپەسند نیە (غَسْلُ بَدَنِهِ وَرَأْسِهِ بِخِطْمِيٍّ) سەرو لاشـەی بـە شـتێكی وەهـا بشـوا كـە چـڵك لا ببـا: وەك تایـتو سـابوون، بـەو مەرجـەی مووەكـانی هەڵنەكـەنێ، هـەم سـابوونەكەش بۆنخـۆش نـەبێ، هـەروەك لـە (الشـرواني)دا فەرموویـەتی، واتـە: ئەگـەر سابوونەكە بۆنخۆش بێ، حەرامەو (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، وَاللهُ أَعْلَم.

٣- لابردنی نینۆكو موو

(اَلثَّالِثُ) سـێیەم قەدەغـەكراوی ئیحـرام: (إِزَالَةُالشَّعَرِ) لابردنـی موویلاشـەیەتی (أَوِالظُّفْرِ) یان نینۆكـی دەسـتەكانی، یان پێیەكانی، جیاوازی نیە: لابـردنی بە تاشـین بێ، یان بە

وَتَكْمُلُ الْفِدْيَةُ فِي ثَلاَثِ شَعَرَاتٍ أَوْ ثَلاَثَةِ أَظْفَارٍ، وَالأَظْهَرُ أَنَّ فِي الشَّعْرَةِ مُدَّ طَعَامٍ وَفِي الشَّعْرَتَيْنِ مُدَّيْنِ، وَلِلْمَعْذُورِ أَنْ يَحْلِقَ وَيَفْدِيَ. اَلرَّابِعُ: اَلْجِمَاعُ، وَتَفْسُدُ بِهِ الْعُمْرَةُ،

هەڵكەندن بێ، یان بە سووتاندن بێ، یان بە دەرمان بێ، لە سەرو ڕیشی بێ، یان لە شوێنەكانیتری لاشەی بێ، بە خۆی لایببا، یان یەكێكیتر بە ئیزنی وی لایببا، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَحْلِقُوا رُؤُوسَكُمْ﴾ لە حاڵەتی ئیحرامدا سەرتان مەتاشن.

جا بزانە: نینۆك (قیاس) كراوەتە سەر موو، جا ئەگەر نینۆكی شكاو ئازاری دەدا، دروستە لێی بكاتەوەو (فدیة)ی لە سەر نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر خۆی خوراندو دیتی مووی لێبۆتەوە، بەڵام نەیزانی ئایا بەخۆی هەڵكەندراوە، یان ئەو هەڵیكەندوە، ئەوە (فدیة)ی لە سەر نیە، هەروەها ئەگەر یەكێك بە زۆرلێكردن، یان لە خەودا سەری تاشی، یان مووەكانی سوتاندنو توانای نەبو قەدەغەی بكا، ئەو كاتە (فدیة) لە سەر خۆی نیە، بەڵكو لە سەر تاوانبارەكەیە، بەڵام ئەگەر كەسێكیتر مووەكانیوی لابردنو بە قەسدی ڕێگەی نەگرت، یان ئاگرێك مووەكانی سوتاندنو بە قەسدی خۆی لێلانەدا، لە هەردوو حاڵەتدا (فدیة) لە سەر خۆی واجب دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراونەوە.

(وَتَكْمُلُ الْفِدْيَةُ) واجبە: (فدیة)كی تەواو بدا (فِي ثَلاَثِ شَعَرَاتٍ) بە لابردنی سێ داوەموو، یان زیاتر (أَوْ ثَلاَثَةِ أَظْفَارٍ) یان بە لابردنی سێ نینۆك، یان زیاتر (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ فِي الشَّعْرَةِ) بە لابردنی تەنها یەك داوەموو، یان تەنها یەك نینۆك: (مُدُّ طَعَامٍ) مستێك–واتە: (٦٠٥)غرام– دانەوێڵە لە (فدیة) دەدرێ (وَفِي الشَّعْرَتَيْنِ) بە دوو داوەموو، یان دوو نینۆك: (مُدَّيْنِ) دوو مست دانەوێڵە لە (فدیة) دەدرێن، جا لەو سێ (فدیة)دا جیاوازی نیە: نینۆكێكو داوەمووێكی تەواو بێ، یان پارچەیەكی نینۆكەكەو داوەكە بێ.

(وَلِلْمَعْذُورِ) بۆ ئەو كەسەی عوزرێكی شەرعی هەبێ، دروستە: (أَنْ يَحْلِقَ) مووەكانی خۆی بتاشێ (وَيَفْدِيَ) بەڵام واجبە (فدیة) بدا: وەك نەخۆش بێ، یان برینداربێو بۆ دەرمان كردن پێویستی بە لابردنی مووەكان بێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ﴾ هەر كەسێك لە ئێوە نەخۆش بوو، یان ئازارێك بە سەرییەوە بوو و سەری تاشی، واجبە (فدیة) بدا.

٤- جیماع كردن

(اَلرَّابِعُ) چوارەم قەدەغەكراوی ئیحرام: (اَلْجِمَاعُ) جیماع كردنە، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾ جیماع كردنو گوناهو ململانێ لە حەجدا نیە.

(وَتَفْسُدُ بِهِ الْعُمْرَةُ) بە جیماع كردن عومرەی ژنەكەو مێردەكە تێك دەچێو بەتاڵ

وَكَذَا الْحَجُّ قَبْلَ التَّحَلُّلِ الأَوَّلِ، وَيَجِبُ بِهِ بَدَنَةٌ وَالْمُضِيُّ فِي فَاسِدِهِ وَالْقَضَاءُ وَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ تَطَوُّعاً، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ عَلَى الْفَوْرِ.

دەبێتەوە (وكَذَا الحَجُّ) هەروەها بە جیماع کردن حەجی ژنەکەو مێردەکەش تێك دەچێ‌و بەتاڵ دەبێتەوە، بەو مەرجەی (قَبْلَ التَّحَلُّلِ الأوَّلِ) پێش حەلاڵبوونی‌یەکەمی حەج جیماع بکا، هەم بەو مەرجەش: جیماع کردنەکە بە قەسدی‌و بە خۆشی‌خۆی بێ‌و بێ‌زۆرلێکردن جیماع بکاو بشزانی جیماع کردن لە ئیحرامدا حەرامە، واتە: هەر یەکێك لە ژنەکەو مێردەکە لە بیری چوبێ: کە لە ئیحرامدایەو جیماع بکا، یان نەزانێ جیماع کردن حەرامە، یان لە خەودا، یان بە زۆرلێکراوی جیماع بکا، لەو حاڵەتانەدا حەج‌و عومرەی تێك ناچێ‌و (فِدْيَة)شی لە سەر واجب نابێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: (فِدْيَة)کە تەنها لە سەر پیاوەکە واجب دەبێ‌و لە سەر ژنەکە واجب نابێ، بەلام ئەگەر ژنەکەش بە خۆشی‌خۆی بوبێ‌و زانیبی (جیماع) حەرامە، ئەویش حەجەکەی تێك دەچێ، جا بزانە: ئەگەر ئاوی‌خۆی بە ئەندامێکی‌خۆی، یان بە ئەندامێکی کەسێکی‌تر بێنێتەوە، یان ماچ‌و دەستبازی لەگەڵ ئافرەت بکا، (فِدْيَة)ی بچوکی دەکەوێتە سەر، بەلام حەج‌و عومرەی تێك ناچێ، جیاوازی نیە: بە دەستبازیەکە ئاوی بێتەوە، یان نا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

دووبارە بزانە: لە دوای جیماعی‌یەکەم هەر جارێك جیماع بکا، مەڕێکی لە سەر واجب دەبێ، هەروەها لە نێوان حەلاڵبوونی یەکەم‌و دووەمدا هەر جارێك جیماع بکا، مەڕێکی لە سەر واجب دەبێ، بەلام حەجەکەی تێك ناچێ، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَيَجِبُ بِهِ بَدَنَةٌ) بەو جیماعەی کە حەج‌و عومرە تێك دەدا، ووشترێکی پێنج ساڵە لە (فِدْيَة)دا واجبە، جا ئەگەر نەبو: مانگایەکی دوو ساڵە، ئەگەر نەبو: حەفت مەڕ، هەم واجبە: دەمودەست (فِدْيَة)کە بدا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَالْمُضِيُّ فِي فَاسِدِهِ) هەروەها واجبە: بەردەوام بێ‌و بە حەج‌و عومرەی تێکچوودا بڕواو تەواویان بکا، خوای‌گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ حەج‌و عومرە بۆ خوا تەواو بکەن. (وَالْقَضَاءُ) هەم واجبە: ئەو حەج‌و عومرەیەی بە جیماع تێك چووە، قەزا بکاتەوە (وَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ تَطَوُّعاً) هەر چەند حەج‌و عومرەکەش سوننەت بێ، هەر واجبە تەواویان بکاو قەزاشیان بکاتەوە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أنَّهُ عَلَى الْفَوْرِ) قەزاکردنەوەی حەج‌و عومرەی‌تێکچوو لە سەر تاڵوکەیەو دەمودەستە، واتە: هەر ئێستا عومرەکەی قەزا دەکاتەوەو لە ساڵی

اَلْخَامِسُ: اصْطِيَادُ كُلِّ مَأْكُولٍ بَرِّيٍّ، قُلْتُ: وَكَذَا الْمُتَوَلِّدُ مِنْهُ وَمِنْ غَيْرِهِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

داهاتووشدا حەجەکەی قـەزا بکاتـەوە ﴿عن عمرو بن شعيب عن أبيـه: أَنَّ رَجُـلاً سَـأَلَ الْعَبَادِلَةَ: ابنَ عَمْرٍو وَابنَ عُمَرَ وابنَ عَبّاسٍ ﷺ عَنْ مُحْرِمٍ وَقَعَ بِامْرَأَتِه؟ فَقَالُوا: بَطَلَ حَجُّـكَ، وَاخْرُجْ مَعَ النَّاسِ وَاصْنَعْ مَايَصْنَعُونَ فَإِذا أَدْرَكْتَ قابِلَ فَحُجَّ وأَهْـدِ﴾ رواه البيهقي باسناد صحيح، وفي رواية: ﴿فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْحَـرَ بَدَنَـةً﴾رواه الامام مالك باسناد صحيح، هەرسێك (عبدالله)یەکان پرسیاریان لێکرا: دەربارەی پیاوێك کە جیماعی لەگەڵ ژنی خۆی کردبێ لە حاڵەتی ئیحرامدا؟ فـەرموویان: حەجەکـەی بەتاڵـەو واجبـە: تـەولوی بکـاو لـە ساڵی دا هاتووشدا قەزای بکاتەوەو ووشترێك بکاتە (فدْیَة).

﴿ کافربوون لە حاڵەتی حەج و عومرەدا ﴾

بزانە: حەج و عومرە بە دووشت تێك دەچن و بـەتاڵ دەبنـەوە، یەکەم: بـە جیمـاع کـردن، هەروەك روون کراوە. دووەم: بە کافربوون، واتە: هەر کەسێك لـە حاڵـەتی ئیحرامـی حـەج، یان عومرەدا کوفرێك بکـا، حـەج و عومرەکـەی بـەتاڵ دەبنـەوە، ئەگـەر هـەر ئـەو دەمـیش شادە بێنێ و ببێتەوە موسوڵمان، دروست نیە حەج و عومرەکـەی تـەولو بکـا، واتـە: ئەگـەر تەواویشیان بکـا دروسـت نـابن، بۆیـێ (کفـارة)شـی لـە سـەر نیـە، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە، ئـەوەش وادەگەیـەنێ: واجبـە -لـە دوای ئیسـلامبوونەوە- سەرلەنوێ ئیحرام بە عومرەیەکی‌تر ببەستێ و بـەم ئیحرامـە نوێیـە ئەمسـاڵ عـومرە بکـا، هەم ئەگەر کاتی وەسـتانی (عَرَفَـة)ش مابـێ، ئـەوە سـەرلەنوێ ئیحـرام بـە حەجی ئەمسـاڵ دەبەستێ و بەم ئیحرامە نوێیە ئەمساڵ حـەج دەکـا، بـەڵام ئەگـەر کـاتی وەسـتانی(عَرَفَـة) نەمابێ، واجبە: سـاڵێکی‌تر حەجەکـەی قـەزا بکاتـەوە، هـەروەك لـە (المجمـوع)-لـە باسـی (إحْصار)- دەفـامێتەوە، والله اعلم.

٥- ڕاوکردن

(اَلْخَـامِسُ) پێنجـەم قەدەغـەکراوی ئیحـرام: (اِصْـطِیَادُ کُـلِّ مَـأْکُولٍ بَـرِّيٍّ) ڕاوکردنـی گشـت گۆشت حەڵاڵێکی کێوییە: جا ئاژەڵ بێ، یان باڵندە، خوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَحُـرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾ تا لە ژێر ئیحرامدا بـن، نێچیری کێویتـان لێحـەرام کـراوە. واتە: کوشتنی و گرتنی و بریندارکردنی و ئـازاردانی و ڕەواندنـەوەی (قُلْتُ) ئیمـامی(النـواوی) دەفەرموێ (وَكَذَا الْمُتَوَلِّدُ مِنْهُ وَمِنْ غَيْرِهِ) هەروەها ڕاوکردنی ئەو نێچیرەش حەرامە: کـە لـە نێوان ئاژەڵێکی کێوی و خۆماڵی‌دا لە دایك بوبێ (وَاللهُ أَعْلَم).

ئینجا بزانە: نێچیری ئاوی -کە تەنها لە ناو ئاودا بژێ- حەڵاڵە، بەڵام ئەگـەر لـە نـاو ئـاو و وشکانی‌دا بژێ حەرامە، هەروەها گشت ئاژەڵێك و باڵندەیەکی خۆماڵی -کـە لـە بنچینەی‌دا

وَيَحْرُمُ ذَلِكَ فِي الْحَرَمِ عَلَى الْحَلاَلِ، فَإِنْ أَتْلَفَ صَيْداً ضَمِنَهُ: فَفِي النَّعَامَةِ بَدَنَةٌ، وَفِي بَقَرِ الْوَحْشِ وَحِمَارِهِ بَقَرَةٌ، وَالْغَزَالِ عَنْزٌ، وَالأَرْنَبِ عَنَاقٌ، وَالْيَرْبُوعِ جَفْرَةٌ،

کێوی نەبوبێ- حەڵاڵە، جیاوازی نیە: بە خۆی بیکوژێتەوە، یان کەسێکی‌تر، هەروەها هەر ئاژەڵێکو هەر باڵندەیەکی کێوی: کە گۆشتی نەخورێ، ڕاوکردنی حەرام نیەو ئەگەر بشیکوژێ، (فدْیَة)ی لە سەر واجب نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

جا بزانە: بە فەرموودەی ئیمامی(الماوردي): مرلویو ئەو قازەی نافڕێ، بە نێچیر داناندرێو سزای نیە، هەروەك لە(نهاية)دا فەرموویەتی.

(وَ) هەروەها (يَحْرُمُ ذَلكَ) ڕاوکردنی نێچیری‌کێویی گۆشت حەڵاڵ حەرامە (فِي الْحَرَمِ) لە ناو (حَرَم)دا (عَلَى الْحَلاَلِ) لە سەر ئەو کەسەش کە لە ئیحرامدا نیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَلاَ وَإِنَّهَا مِنْ ساعتِي حَرَامٌ لاَيُخْتَبَطُ شَوْكُها وَلاَيُعْضَدُ شَجَرُها وَلاَيُنَفَّرُ صَيْدُها﴾ رواه الشيخان، ئاگادار بن: (حَرَم)ی(مَكَّة) لەم سەعاتەمەوە حەرامەو ڕێزدارە، نابێ دڕكو گیای بە سەرێکدا بشکێندرێو ببڕدرێو نابێ درەختەکانی ببڕدرێو نابێ نێچیرەکانی تەنگاو بکرێنو بڕەوێندرێنەوە.

کەوابو: (فَإِنْ أَتْلَفَ صَيْداً) هەر کەسێك لە (حَرَم)دا نێچیرێك بفەوتێنێ، هەم هەر کەسێك لە حاڵەتی ئیحرامدا نێچیرێك لە هەر شوێنێکدا بفەوتێنێ (ضَمِنَهُ) تۆڵەی دەکەوێتە سەر، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَاالَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَقْتُلُواالصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾ هۆ ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە، لە حاڵەتی ئیحرامدا نێچیر مەکوژن، هەر کەسێك لە ئێوە بە قەسدی نێچیر بکوژێ، سزای دەکەوێتە سەر: ئاژەڵێکی خۆماڵی وەکو کوژراوەکە لە تۆڵەبدا.

ئینجا بزانە: لە واجببوونی ئەو تۆڵەیەدا جیاوازی نیە: بە قەسدی بیکوژێ، یان بە هەڵە، بزانێ حەرامە، یان نەزانێ، تۆڵەی هەر لە سەرە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ تۆڵەی نێچیرەکان ﴾

ئینجا هەر بە بەڵگەی ئایەتەکەی‌ڕابردوو: (فَفِي النَّعَامَةِ) لە کوشتنی نەعامەیەکدا (بَدَنَةٌ) ووشترێك لە تۆڵەدا واجبە (وَفِي بَقَرِ الْوَحْشِ وَحِمَارِهِ) لە کوشتنی ڕەشەوولاغی کێویو کەرەکێویدا (بَقَرَةٌ) مانگایەك لە تۆڵەدا واجبە (وَالْغَزَالِ) لە کوشتنی ئاسکدا (عَنْزٌ) بزنێك لە تۆڵەدا واجبە (وَالأَرْنَبِ) لە کوشتنی کەروێشکدا (عَنَاقٌ) کارەمێیەك لە تۆڵەدا واجبە (وَالْيَرْبُوعِ) لە کوشتنی جورجەکێویدا (جَفْرَةٌ) کارەمێیەکی چوار مانگی لە تۆڵەدا واجبە.

وَمَا لاَ نَقْلَ فِيهِ يَحْكُمُ بِمِثْلِهِ عَدْلاَنِ، وَفِيمَا لاَ مِثْلَ لَهُ اَلْقِيمَةُ،

هـەروەها لـە تۆڵـەی کۆترێکـدا مـەڕێك واجبـە، چـونکە ئـەو تۆڵانـەی‌ڕابردوو: یـان لـە پێغەمبەرەوەﷺ، یان لە (صحابة)کانەوە پێمان گەیشتون.

(وَمَا لاَ نَقْلَ فِيهِ) ئەو نێچیرەی هیچ تۆڵەی بە ئێمە نەگەیشتوە: نە لە پێغەمبەرەوﷺ نـە لـە (صحابة)کان (يَحْكُمُ بِمِثْلِهِ عَدْلاَنِ) دوو کەسی دادپەروەرو لێزان بڕیـار بـە وێنـەی نێچیرەکە دەدەن: کە لە ئاژەڵی خۆماڵی لە تۆڵەدا بدرێ، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿يَحْكُمُ بِهِ ذَوَاعَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ دوو کەسی دادپەروەر لە ئێوە بڕیـار دەدەن بـە وێنـەی نێچیرەکە، تـاکو لە تۆڵەدا بدرێ.

(وَفِيمَا لاَ مِثْلَ لَهُ) لـەو نێچـیرەدا کـە وێنـەی نـەبێ: لـە ئـاژەڵی خۆمـاڵیدا‌و هـیچ تۆڵەیەکیشمان پێ‌نەگەیشتبێ (اَلْقِيمَةُ) نرخی نێچیرەکە لـە تۆڵـەدا واجبـە، کـەوابو: ئەگـەر نێچیرەکە وەکو کۆتر بوو، یان لە کۆتر گـەورەتر بـوو، یـان بچوکتر بـوو: وەکـو چۆلەکەو کلۆ، ئـەوە نرخەکـەی واجـب دەبـێ، هـەروەك لـە سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە، واتـە: دوو کەسی دادپەروەر نرخەکەی دادەنێن.

﴿ئاگاداری﴾ یەکەم: ئەگـەر نێچیرێك برینـدار بکـاو دەیـەکی نرخەکـەی کـەم بکاتـەوە، واجبە: دەیەکی تۆڵەکەی بدا، بۆ وێنە: ئەگـەر ئاسـکێك برینـدار بکـاو دەیـەکی نرخەکـەی کەم ببێتەوە، واجبە: دەیەکی مەڕێك لـە تۆڵـە بـدا، بـەڵام ئەگـەر بـە هـۆی برینەکـە هێـزی ڕۆیشتن، یان هێزی فڕینی نەما، ئەو کاتە تۆڵەیەکی تەواوی لە سەر واجب دەبێ، واتـە: لـە هەر دوو مەسەلەکەدا ئەگەر برینەکەش چاك ببێتەوە، تۆڵەی لە سەر لاناچـێ، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

دووهەم: ئەو کەسەی دەیەوێ حەج، یان عومرە بکا، ئەگەر نێچیرێکی لـە ماڵـەوە هـەبو: وەك کۆترەکێوی، یان کـەو، یـان ئاسـك، یـان بزنـەکێوی‌و کەروێشـك‌و ئـەو جۆرە شـتانە، واجبـە پێش ئیحرامبەستن: یان بیداتـە کەسـێك، یـان بـەرەڵڵای بکـا، هـەر چـەند نێچیرکەش کـەیی بوبێ، جا ئەگەر بەرەڵڵای نەکردو ئیحرامـی بەسـت، ئـەوە بـە هـۆی ئیحرامبەسـتن نێچیرەکە لە ملکایەتی وی لادەچێ‌و بۆ گشت کەسێکی‌تر حەڵاڵ دەبێ.

جا ئەگەر نێچیرەکەی بەرەڵڵا نەکردو سەری بڕی، یان بـەخۆی مـرد، تۆڵـەی لـە سـەر واجـب دەبـێ، جیـاوازی نیـە: لـە حاڵـەتی ئیحرامـی‌دا نێچـیرەکە بفـەوتێ، یـان لـە دوای حەڵاڵبوونی‌ئیحرام، کەواتە: ئەگەر لە حەج گەڕاوەو نێچیرەکە مـابو، واجبـە: بـەرەڵڵای بکـا، چـونکە ئەگـەر لەمـەودواش بفـەوتێ، تۆڵـەی هـەر لـە سـەر واجـب دەبـێ، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

وَيَحْرُمُ قَطْعُ نَبَاتِ الْحَرَمِ الَّذِي لاَيُسْتَنْبَتُ، وَالأَظْهَرُ تَعَلُّقُ الضَّمَانِ بِهِ وَبِقَطْعِ أَشْــجَارِهِ، فَفِي الشَّجَرَةِ الْكَبِيرَةِ بَقَرَةٌ، وَالصَّغِيرَةِ شَاةٌ، قُلْتُ: وَالْمُسْتَنْبَتُ كَغَيْــرِهِ عَلَى الْمَــذْهَبِ، وَيَحِلُّ إِذْخِرٌ وَكَذَا الشَّوْكُ كَالْعَوْسَجِ وَغَيْرِهِ

سێیەم: ئەگەر یەکێك لە حاڵەتی ئیحرامدا نێچیرێك سەر ببڕێ، یان هەر کەسێکیتر لە (حَرَمِ مَكَّة)دا نێچیرێك سەر ببڕێ، لە هەر دوو مەسەلەدا ئەو سەربڕاوە مردارەو گۆشتەکەی لە سەربڕەکەش حەرامەو لە خەڵکیتریش حەرامە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

چوارەم: هەر نێچیرێك کوشتنی حەرام بێ، هێلکەکەشی حەرامە، کەواتە: ئەگەر باڵندەیەك بفڕێنیو هێلکەکەی تێك بچێ، یان هێلکەی باڵندەیەك بشکێنێ، ئەوە بە نرخی هێلکەکەی تۆڵەی دەکەوێتە سەر، ئینجا بزانە: هەروەك گۆشتی نێچیرەکە حەرامە، ئەوهاش خواردنی هێلکەکەشی حەرامە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ تۆڵەی درەختو گیای (مَكَّة)و(مَدِينَة) ﴾

(وَيَحْرُمُ) لە گشت کەسێك حەرامە (قَطْعُ نَبَاتِ الْحَرَمِ) بڕینو هەڵکەندنی ئەو گیاو درەختەی لە (حَرَم)دا ڕواوە (الَّذِي لاَ يُسْتَنْبَتُ) ئەو جۆرە گیاو درەختەی کە خەڵك نایچێنێ، بەڵکو بە خۆی دەڕوێ (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (تَعَلُّقُ الضَّمَانِ بِهِ) تۆڵە واجب دەبێ بە بڕینو هەڵکەندنی گیای(حَرَم)و هەم (وَبِقَطْعِ أَشْجَارِهِ) تۆڵە واجب دەبێ بە بڕینو هەڵکەندنی درەختیتەڕی (حَرَم)، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو لە باسی نێچیردا.

کەوابو: (فَفِي الشَّجَرَةِ الْكَبِيرَةِ) لە هەڵکەندن، یان بڕینی درەختێکیتەڕی گەورەدا (بَقَرَةٌ) مانگایەك لە تۆڵەی واجبەو (وَالصَّغِيرَةِ) لە درەختێکی بچووکدا (شَاةٌ) مەڕێك واجبە، هەروەها لە بڕینو هەڵکەندنی گیاو درەختی زۆر بچووکدا نرخەکەیان واجبە.

ئینجا بزانە: درەختی ووشك دروستە: هەم ببڕدرێو هەم هەڵبکەندرێ، بەڵام پووش–واتە: گیای ووشك– تەنها دروستە: ببڕدرێ، واتە: دروست نیە هەڵبکەندرێ، چونکە هەر کاتێك ئاو بدرێ، لە سەر ڕنجەکەی دەڕژێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَالْمُسْتَنْبَتُ) ئەو درەختەی ئادەمیزاد دەیچێنێ (كَغَيْرِهِ) وەکو ئەو درەختەیە کە بە خۆی ڕوابێ، واتە: ئەگەر ببڕدرێ، یان هەڵبکەندرێ، واجبە: خوێنی بدرێ (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

بەڵام گیا وەکو درەخت نیە، واتە: ئەو جۆرە گیایەی ئادەمیزاد دەیچێنێ دروستە: ببڕدرێتەوەو هەڵبکەندرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَحِلُّ الإِذْخِرُ) حەڵاڵە: گیای(ئیزخیر) ببڕدرێتەوەو هەڵبکەندرێ، چونکە پێغەمبەرﷺ ئیزنیداوە (وَكَذَا الشَّوْكُ) هەروەها دڕکیش دروستە ببڕدرێ (كَالْعَوْسَجِ وَغَيْرِهِ) وەکو دڕکی

عِنْدَالْجُمْهُورِ، وَالأَصَحُّ حِلُّ أَخْذِ نَبَاتِهِ لِعَلْفِ الْبَهَائِمِ وَلِلدَّوَاءِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَصَيْدُالْمَدِينَةِ حَرَامٌ، وَلاَ يُضْمَنُ فِي الْجَدِيدِ،

عەوسەج‌و ئەو بابەتانە (عِنْدَ الْجُمْهُورِ) لە لای کۆمەڵە زۆرەکەی زانایان (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (حِلُّ أَخْذِ نَبَاتِهِ) حەلاڵە گیاو درەختی (حَرَم) لێبکرێتەوە (لِعَلْفِ الْبَهَائِمِ) بۆ ئالیکی وولاغەکان‌و (وَلِلدَّوَاءِ) هەم بۆ دەرمانکردنیش (وَاللهُ أَعْلَمُ).

هەروەها دروستە: ئاژەڵ لە گیاو درەختی(حَرَم) بلەوەڕێندرێ، هەم دروستە: لکە باریکەکانی دارسیواک‌و بەری گشت درەختێکیش لێبکرێتەوە.

ئینجا بزانە: بە هیچ جۆرێك دروست نیە: بەردو گڵی (حَرَم) ببردرێتە دەرەوەی(حَرَم)، کەواتە: ئەگەر یەکێك گڵ، یان بەردی (حَرَم) لەگەڵ خۆیا بهێنێ، واجبە: بیگەڕێنێتەوە بۆ (حَرَم)، ئەگینا: گوناهبارییەکەی بەردەوام دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

٦- مارەبڕینی ژن

شەشەم قەدەغەکراوی ئیحرام: مارەبڕینی ژن، واتە: ئەگەر ژنەکە، یان مێردەکە، یان (وَلی)ی یەکێکیان لە ئیحرامدابێ، حەرامە: ژنەکە مارە ببڕێ، جا ئەگەر مارە بڕا، مارەبڕینەکەی بەتاڵەو دروست نابێ، بۆیێ (فِدْیَة)ش واجب نابێ، جیاوازی نیە: مێردەکەو (وَلی)یەکە، یان وەکیلەکانیان مارە ببڕن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی‌و لە سەرچاوەکانی‌تریشدا لە باسی مارەبڕین ڕوون کراوەتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَنْكِحِ الْمُحْرِمُ وَلاَيُنْكِحُ وَلاَيَخْطُبُ﴾رواه مسلم واصحاب السنن، نابێ پیاوی بەئیحرام بۆ خۆی مارە ببڕێ‌و نابێ لە خەڵکی‌تریش مارە ببڕێ‌و نابێ ژنیش داخواز بکا.

(وَصَيْدُالْمَدِينَةِ) نێچیری (مدینة)ی پیرۆز، هەم درەخت‌و گیاو بەردو گڵەکەشی، گشتی (حَرامٌ) حەرامە–وەکو (مكة)ی پیرۆز– پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ إِبْراهِيمَﷺ حَرَّمَ مَكَّةَ وَإِنِّي حَرَّمْتُ الْمَدِينَةَ وَما بَيْنَ لابَتَيْها لاَ يُقْطَعُ عَضاها وَلاَ يُصادُ صَيْدُها﴾ رواه مسلم، حەزرەتی (ابراهيم)پێغەمبەرﷺ (مكة)ی حەرام کرد، منیش (مدینة)م حەرام کرد: نێوان هەردوو زەمینەکەی بەردەڕەشەکان‌و نێوان هەردوو کێوەکەی (عیر)و(ثور)، نابێ داری ببڕدرێ‌و نابێ نێچیری ڕاو بکرێ. بەڵام (وَلاَ يُضْمَنُ فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا: تۆڵەی نێچیرو درەختەکانی نادرێ، چونکە شوێنی حەج کردن نیە.

ئینجا بزانە: لەم مەسەلەیەدا فەرموودەی کۆن هەڵبژاردراوە کە دەفەرموێ: ئەو کەسەی نێچیری(مدینة) دەکوژێ، یان درەخت‌و گیایەکەی دەبڕێ، واجبە سزا بدرێ: گشت کەلوپەلێك‌و جلێکی کە لەبەریدایە–جگە لە داپۆشەری عەورەت– هەمووی لێبستێندرێ

﴿عَن سَعْد بن أَبِيوَقَّاص: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قَالَ: مَنْ قَطَعَ مِنْ شَجَرِ الْمَدِينَة شَيْئاً-وَفِي رِوايَـةٍ: مَنْ وَجَدَ أَحَداً يَصِيدُ فِيه- فَلْيَسْلُبْهُ ثِيَابَـهُ﴾ رواه ابوداود، وَنَحوُهُ فـي صـحيح مسلم، هـەر كەسێك درەختێكی (حَرَم)ی(مدينة) ببڕێ، يان ديتی يەكێك نێچيرەكەی ڕاو دەكا، با جلو بەرگەكەی لێ دابڕنێو لێی بستێنێ.

﴿ خوێنو (فِدْيَة)كانی حەجو عومرە ﴾

پێشەكی بزانـە: خوێنـەكانی حـەجو عـومرە چـوار جـۆرن، هـەروەها بزانـە: مەبەسـت لـە خوێنو (فِدْيَة)ی حەجو عومرە سەربڕينی ئاژەڵێكـە-كـە لـە سـەر مرۆڤ واجب دەبـێ- بـە هۆی نەكردنی واجبێك، يان بە هۆی كردنی قەدەغەكراوێك، هەروەها (فِدْيَة) بـەو دانەوێڵـەو ڕۆژووەش دەگوترێ: كە لەجياتی سەربڕينی ئاژەڵەكە واجب دەبێ.

ئينجا بزانە: ئەو ئاژەڵەی لە خوێنو (فِدْيَة)دا واجب بووە، مەرجە: بە قوربانی بچـێ، واتـە: سەلامەت بێ لە گشت ئەو عەيبانەی گۆشت كەم دەكەنەوەو دەبنـە هـۆی دروست نـەبونی قوربانی، هەم ئەگەر مەڕ بوو، مەرجە: ساڵێكی تەواو كردبێ، ئەگەر بزن، يـان مانگـا بـوو، مەرجە: دوو ساڵی تەواو كردبن، ئەگەر ووشتر بوو، مەرجە: پێنج ساڵی تەواو كردبن.

ديسان بزانە: لە نەكردنی واجبەكانی حەجو عومرەدا جياوازی نيە: لـە نێوان ئـەو كەسـەی بە قەسدی نەيكردوە، يان بە نەزانی، يان بە سـەهوو، يـان لـەبيری چـوبێ، واتـە: گشـتيان خوێنيان لە سەر واجب دەبێ، بەلام كردنی قەدەغەكراوەكان دوو جۆرن:

يەكـەم: ئەگـەر قەدەغەكراوەكـە لـەناوبردن بـێ: وەكـو لابردنـی مـوو و نينـۆك، كوشـتنی نێچير، بڕينی گياو درەخت، ئەوەش-وەكو نەكردنی واجب- جيـاوازی نيـە: لـە نێـوان ئـەو كەسەی بە قەسدی قەدەغەكراوەكەی كردبێ، يان بە نەزانی، يان بە سـەهوو، يـان لـەبيری چوبێ كە لە ئيحرامدايە، گشتيان تۆڵەيان لە سەر واجب دەبێ.

دووەم: ئەگەر قەدەغەكراوەكە خۆشیو خۆجوانكردن بـێ: وەكـو داپۆشـينی سـەری پيـاو و ڕووی ئـافرەت، پـێڵاو و جلـیدرواو، خـۆ بۆنخۆشـكردن، جيمـاع كـردن، دەسـتبازیو خـۆ ڕەحـەتكردن، لەوانـەدا تـەنها ئـەو كەسـە خـوێنی لـە سـەر واجـب دەبـێ: كـە بـە قەسـدی وایكردبێو زانيبی حەرامەو بە خۆشیخۆی بوبێ، كەواتە: بەهەڵەداچـوو و نـەزانو زۆرلێكـراو خوێنيان لە سەر واجب نابێ، هـەروەك لـە چـەند شـوێنێكی سەرچـاوەكاندا نـاوەڕۆكی ئـەم پێشەكیيە ڕوون كراوەتەوە، جا خوێنو (فِدْيَة)كانی حەجو عومرە چوار جۆرن:

خوێنیيەكـەم: پـێی دەگـوترێ: (تَخْـيِير وَتَعْـدِيل) سەرپشـكیو قرسـاندن، كـە بـە هـۆی كوشـتنی نێچـيرو بـڕينی گيـاو درەخـت واجـب دەبـێ، كـەوابو: (وَيَتَخَيَّـرُ فِيالصَّـيْدِالْمِثْلِيِّ)

بَيْنَ ذَبْحِ مِثْلِهِ وَالصَّدَقَةِ بِهِ عَلَى مَسَاكِينِ الْحَرَمِ، وَبَيْنَ أَنْ يُقَوِّمَ الْمِثْلَ دَرَاهِمَ وَيَشْتَرِيَ بِهِ طَعَامَاً لَهُمْ، أَوْ يَصُومَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْمَاً، وَغَيْرُ الْمِثْلِيِّ يَتَصَدَّقُ بِقِيمَتِهِ طَعَاماً أَوْ يَصُومُ، وَيَتَخَيَّرُ فِي فِدْيَةِ الْحَلْقِ بَيْنَ ذَبْحِ شَاةٍ، وَالتَّصَدُّقِ بِثَلَاثَةِ آصُعٍ لِسِتَّةِ مَسَاكِينَ، وَصَوْمِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ،

خوێندەرەکە سەرپشکە لە تۆڵەی ئەو نێچیرەی وێنەی هەیە: (بَيْنَ ذَبْحِ مِثْلِهِ) لە نێوان سەربڕینی ئاژەڵێکی خۆماڵی وێنەی نێچیرەکەو (وَالصَّدَقَةِ بِهِ عَلَى مَسَاكِينِ الْحَرَمِ) سەربڕاوەکەش بکاتە خێرو بە سەر هەژارەکانی(حَرَم)دا بەشی بکا (وَبَيْنَ أَنْ يُقَوِّمَ الْمِثْلَ دَرَاهِمَ) یان ئاژەڵە خۆماڵیەکە بە پارە بقرسێندرێ‌و (وَيَشْتَرِيَ بِهِ طَعَاماً لَهُمْ) بەو پارەیەش دانەوێڵە بۆ هەژارەکانی(حَرَم) بکرێ‌و بیانداتێ (أَوْ يَصُومَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً) یان لەجیاتی هەر مستێکی دانەوێڵەکە ڕۆژێك بەڕۆژوو بێ.

هەروەها لە خوێنی‌دڕەختیشدا لە نێوان ئەو سێیانەی‌ڕابردوودا سەرپشکە، هەروەك لە (المجموع)و (شرح المنهج)دا فەرموویانە.

(وَغَيْرُ الْمِثْلِيِّ) لەو نێچیرەی وێنەی نیەو تۆڵەی دیاری نەکراوە لە ئاژەڵی خۆماڵی‌دا، خوێندەرەکە سەرپشکە: (يَتَصَدَّقُ بِقِيمَتِهِ طَعَاماً) یان بە ئەندازەی نرخی نێچیرەکە، یان دڕەختەکە دانەوێڵە دەداتە هەژاران (أَوْيَصُومُ) یان لە جیاتی هەر مستێکی‌دانەوێڵەکە ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبێ، خوای‌گەورە دەفەرموێ: ﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا﴾ تۆڵەی‌نێچیرەکە ئاژەڵێك بێ: بگاتە (حَرَم)و لەوێ سەر ببڕێ، یان بە نرخی ئاژەڵەکە دانەوێڵە بدرێتە هەژاران، یان بە قەد دانەوێڵەکە بەڕۆژوو بێ.

خوێنی‌دووەم: پێی دەگوترێ: (تَخْيِير وَتَقْدِير) سەرپشکی‌و دیارکراو، کە واجب دەبێ: بە هۆی لابردنی موو و نینۆك، بە بەرگی دوورراو، بە داپۆشینی سەری پیاو و ڕووی ئافرەت، بە خۆبۆنخۆشکردن‌و چەورکردن، بە ماچ‌و بە دەستبازی‌و بە خۆ ڕەحەتکردن‌و بە جیماعی جاری دووەم‌و بە جیماعی نێوان هەردوو حەڵاڵبوونەکانی حەج.

کەوابو: (وَيَتَخَيَّرُ فِي فِدْيَةِ الْحَلْقِ) خوێندەرەکە سەرپشکە: لە (فِدْيَة)ی لابردنی موو و لە (فِدْيَة)ی ئەوانەی‌تری تازە ڕابران (بَيْنَ ذَبْحِ شَاةٍ) لە نێوان سەربڕینی مەڕێك، یان بزنێك، گۆشتەکەشی بداتە هەژارەکانی(حَرَم)، (وَالتَّصَدُّقِ بِثَلَاثَةِ آصُعٍ) یان سێ ساع دانەوێڵە بکاتە خێر (لِسِتَّةِ مَسَاكِينَ) بیانداتە شەش هەژاری (حَرَم)–هەر ساعێك (٢٤٢٠) دوو کیلۆو چوارسەدو بیست غرامە–، واتە: هەر هەژارێك نیو ساعی بدلتێ (وَصَوْمِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ) یان سێ ڕۆژان بەڕۆژوو بێ ﴿عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ ﷺ:... أَنَّ الْقَمْلَ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِحْلِقْ رَأْسَكَ، ثُمَّ اذْبَحْ شَاةً نُسُكاً، أَوْ صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ أَطْعِمْ ثَلَاثَةَآصُعٍ مِنْ تَمْرٍ

وَالأَصَحُّ أَنَّ الدَّمَ فِي تَرْكِ الْمَأْمُورِ كَالإِحْرَامِ مِنَ الْمِيقَاتِ دَمُ تَرْتِيبٍ، فَإِذَا عَجَزَ اشْتَرَى بِقِيمَةِ الشَّاةِ طَعَاماً وَتَصَدَّقَ بِهِ، فَإِنْ عَجَزَ صَامَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً، وَدَمُ الْفَوَاتِ كَدَمِ التَّمَتُّعِ، وَيَذْبَحُهُ فِي حَجَّةِ الْقَضَاءِ فِي الأَصَحِّ،

عَلَى سِتَّةِ مَسَاكِينَ﴾ رواه الشيخان، (كعب) ئەسپێی زۆری لە سەریدا بوو، پێغەمبەرﷺ پێی فەرموو: سەرت بتاشەو لە (فِدْيَة)دا: یان مەڕێك سەر ببڕە، یان سێ ڕۆژان بەڕۆژوو ببە، یان سێ ساع قەسپ بدە شەش هەژاران.

خوێنی سێیەم: پێی دەگوترێ: (تَرْتِيب وتَقْدِير) ڕیزو دیارکراو، کە واجب دەبێ: بە هۆی حەجی بە لەززەتو حەجیوێکڕا، نەکردنیڕەجمیشەیتان، نەمانەوەیشەوێ لە (مِنَى)و لە (مزدلفة)، ئیحرام نەبەستن لە(میقات)، نەکردنی(طَوافُ الْوَدَاع)، لەدەستچوونی وەستانی (عَرَفات)، ئەگەر هەر یەکێکی لەو فەرمان پێکرلوانە نەکرد، واجبە: مەڕێك، یان بزنێك سەر ببڕێ، ئینجا ئەگەر دەستی نەکەوت، سێ ڕۆژان لە حەجو حەفت ڕۆژان لە ماڵەوە بەڕۆژوو دەبێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ﴾ هەر کەسێك لەززەتی دیت بە تەواوبوونیعومرە تا ئیحرامبەستنیحەج، واجبە: ئەو ئاژەڵەی ئاسانە لە (فِدْيَة)دا بدا، جا هەر کەسێك ئاژەڵەکەی دەست نەکەوت، واجبە: سێ ڕۆژان لە حەجداو حەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕانەوە بەڕۆژوو بێ، ئەوە دە ڕۆژیتەواوە.

جا بزانە: ئەوەی تازە ڕابرا لە سەر فەرموودەی ڕاستتر بوو، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، واتە: لێرەدا (منهاج) بە فەرموودەی بێهێز ڕەفتاری کردوە، کە دەفەرموێ: (وَالأَصَحُّ أَنَّ الدَّمَ فِي تَرْكِ الْمَأْمُورِ) خوێنی نەکردنی فەرمان پێکراو (كَالإِحْرَامِ مِنَ الْمِيقَاتِ) وەکو نەبەستنی ئیحرام لە (میقات) (دَمُ تَرْتِيبٍ) خوێنی ڕیزو قرساندنە، کەوابو: (فَإِذَا عَجَزَ) ئەگەر ئاژەڵەکەی دەست نەکەوت (اشْتَرَى بِقِيمَةِ الشَّاةِ طَعَاماً) بە نرخی مەڕەکە، یان بزنەکە دانەوێڵە دەکڕێو (وَتَصَدَّقَ بِهِ) دەیکاتە خێر (فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای نەبو: دانەوێڵە بکڕێ (صَامَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً) لە جیاتی هەر مستێك ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبێ.

(وَدَمُ الْفَوَاتِ) خوێنی لە دەستچوونی(عَرَفات)، (كَدَمِ التَّمَتُّعِ) وەکو خوێنی حەجی بە لەززەت وایە: لەو ڕیزو دیارکردنەیڕابردوودا، بەڵام (وَيَذْبَحُهُ فِي حَجَّةِ الْقَضَاءِ) خوێنی لە دەستچوونی (عَرَفات) لە حەجی قەزا کراوەدا سەر دەبڕێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەك لە باسەکەی دوایئێرەدا ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاءَ اللهُ تعالى.

خوێنی چوارەم: پێی دەگوترێ: (تَرْتِيب وتَعْدِيل) ڕیزو قرساندن کە واجب دەبێ: بە هۆی ئەو جیماع کردنەی حەج تێك دەدا، واتە: ئەگەر لە خوێنی جیماعدا ووشتر نەبو و مانگا

وَالدَّمُ الْوَاجِبُ بِفِعْلِ حَرَامٍ أَوْ تَرْكِ وَاجِبٍ لاَ يَخْتَصُّ بِزَمَانٍ، وَيَخْتَصُّ ذَبْحُهُ بِالْحَرَمِ فِـي الأَظْهَرِ، وَيَجِبُ صَرْفُ لَحْمِهِ إِلَى مَسَاكِينِهِ،

نەبو و حەفت مەڕ نەبون، ووشترەکە بە پارە دەقرسێنێو بەو پارەیە دانەوێڵە دەکڕێ بۆ هەژارەکانی(حَرَم)، جا ئەگەر توانای کڕینی نەبو، لەجیاتی هەر مستێکی دانەوێڵەکە ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبێ، هەروەك لە باسی جیماعدا بەڵگەمان هێناوە.

هەروەها خوێنی ڕێلێگرتنی تەواوکردنی حەجیش ئەوهایە: ئەگەر بزن، یان مەڕێکی دەست نەکەوت، دەیقرسێنێو بە ئەندازەی نرخەکەی، دانەوێڵە بۆ هەژاران دەکڕێ، ئەگەر توانای نەبو، لەجیاتی هەر مستێك ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو دوو خوێنانە ئەوها ڕوون کراونەوەو لە باسەکەی داهاتوودا خوێنی ڕێلێگرتن درێژتر ڕوون دەکەینەوە، إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

﴿ کاتو شوێنی سەربڕینی خوێنەکان ﴾

(وَالدَّمُ الْوَاجِبُ بِفِعْلِ حَرَامٍ) ئەو خوێنەی واجب دەبێ: بە هۆی کردنی قەدەغەکراوێکی حەرام (أَوْ تَرْكِ وَاجِبٍ) یان بە هۆی نەکردنی واجبێك (لاَ يَخْتَصُّ بِزَمَانٍ) تایبەت نیە بە هیچ کاتێك، واتە: لە هەر کاتێکدا ئاژەڵیخوێنەکە سەر ببڕێ دروست دەبێ، ئەوهاش سوننەتە: لە کاتی قوربانیدا سەری ببڕێ.

بەڵام (وَيَخْتَصُّ ذَبْحُهُ بِالْحَرَمِ) سەربڕینی ئاژەڵەکەیخوێن تایبەتە بە (حَرَم)، واتە: ئەگەر لە زەمینی(حَرَم)دا سەری نەبڕێ، دروست نابێو بە بەر ناکەوێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ﴾ ئاژەڵی خوێنەکە بگاتە (حَرَم)و لەوێ سەر ببڕێ.

(وَيَجِبُ صَرْفُ لَحْمِهِ إِلَى مَسَاكِينِهِ) واجبە: پێستەو گۆشتی خوێنەکە بداتە گەداو هەژارەکانی (حَرَم)، جیاوازی نیە گەداو هەژارەکان: نیشتەجێی(حَرَم) بن، یان ڕێبوار بن، جا بزانە: واجبە گۆشتەکەش: لایکەم بداتە سێ کەسان، جا ئەگەر لە (حَرَم)دا گەداو هەژار نەبون، واجبە: سەربڕینەکە دوابێخێ تا پەیدا دەبن.

هەروەها واجبە: لە کاتی دابەشکردنیگۆشتەکە، یان لە پێشدا نیەتی خوێنەکە بێنێ، ئیتر جیاوازی نیە: بە پارچەکراوی گۆشتەکەیان بداتێ، یان لاشەیسەربڕاوەکەیان بداتێ، بەڵام دروست نیە: بەخۆی هیچی لێبخوا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە ﴿عَنْ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: لاَ يُؤْكَلُ مِنْ جَزَاءِ الصَّيْدِ وَالنَّذْرِ وَيُؤْكَلُ مَا سِوَى ذَلِكَ﴾ رواه الشيخان، نابێ لە خوێنی سزایڕاوو نەزرکراو بخورێ، جگە لەوانەش دروستە لێی بخورێ.

وَأَفْضَلُ بُقْعَةٍ لِذَبْحِ الْمُعْتَمِرِ الْمَـرْوَةُ، وَلِلْحَـاجِّ مِـنىً، وَكَـذَا حُكْـمُ مَـا سَـاَقَا مِـنْ هَـدْيٍ مَكَانـاً، وَوَقْتُـهُ وَقْـتُ الأُضْـحِيَّةِ عَلَى الصَّـحِيحِ.

(بابُ الإِحْصارِ وَالْفَواتِ)

مَنْ أُحْصِرَ تَحَلَّلَ، وَقِيلَ لاَ تَتَحَلَّلُ الشِّرْذِمَةُ،

ئینجا بزانـە: لـە مەزهـەبی ئیمـامی(حنفـي)دا دروسـتە: دانەوێڵـەو گۆشـتی خوێنـەکان لـە (حَرَم) بگوازرێنەوەو بدرێنـە گـەداو هـەژارەکانی شـوێنەکانیتر، واتـە: تـەنها سـەربڕین لـە (حَرَم)دا واجبە، هەروەك لە (شرح الوجيز)و کتێبەکانی خۆیاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَأَفْضَلُ بُقْعَةٍ لِذَبْحِ الْمُعْتَمِرِ) گـەورەترین شـوێنی(حَـرَم) بـۆ سـەربڕینی ئـاژەڵی ئـەو کەسـەی عومرە دەکا، (اَلْمَرْوَةَ)یە-کە بەرامبـەر (صـفا)یـە- چـونکە لـەوێدا سـەری خـۆی دەتاشـێو عومرەی تەواو دەکا، بەڵام ئێستا (اَلْمَـرْوَةَ) کەوتۆتـە نـاو (الْمَسْجِدالْحَرام)و ناگونجـێ لـەوێدا ئاژەڵ سەر ببڕێ.

(وَلِلْحَاجِّ) گەورەترین شوێنی(حَرَم) بۆ سەربڕینی ئاژەڵی ئەو کەسەی حـەج دەکـا، (مِنَـى)یـە، چونکە لەوێ حەج تـەواو دەبێ، پێغەمبـەرﷺ فەرمویـەتی: ﴿نَحَرْتُ هَهُنا وَمِنَى كُلُّها مَنْحَرٌ﴾ رواه مسلم، من لێرەدا ئاژەڵم سەربڕی، (مِنَى) گشتی شوێنی سەربڕینە.

(وَكَـذَا حُكْـمُ مَـا سَـاقَا مِـنْ هَـدْيٍ) هەروەهایـە بڕیـاری سـەربڕینی ئـەو ئاژەڵـەی حـاجیو عومرەچی بە (هَدْيٍ): بە دیاری هێناویانە بۆ(مَكَّة)، (مَكَانـاً) لـە ڕووی شـوێنەوە: (الْمروة)و (مِنَى)یـە، بـەڵام (وَوَقْتُـهُ) کـاتی سـەربڕینی ئـاژەڵی(هَـدْيِ)-دیـاری (وَقْـتُ الأُضْـحِيَّةِ) کـاتی قوربانی‌یە: کە چوار ڕۆژەکەی جەژنی قوربانە (علىالصَّحِيحِ) لـە سـەر فـەرموودەی ڕاسـت، هەروەك لە باسی ڕەجمی شەیتانیگەورەدا بە درێژی ڕوون کراوە.

﴿ بابُ الإِحْصارِ: باسی ڕێلـێگرتن لە تەواوکردنیحەج و عومرە (وَالْفَواتِ) لەدەستچوونی (عَرَفات)﴾

(مَنْ أُحْصِرَ) هەر کەسێك ئیحرامی بەست، جا لە دوایئیحرامبەسـتن لـە گشـت ڕێگایەکـەوە قەدەغە کرا: حەج، یان عومرە تەولو بکا (تَحَلَّلَ) دروستە: خۆی حـەڵاڵ بکـاو ئیحرامەکـەی بشـکێنێ، واتـە: ئاژەڵێـك سـەر بـبڕێو سـەری بتاشـێ، خوایگـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَـإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَااسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلاَ تَحْلِقُوا رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّـهُ﴾ ئەگـەر لـە گشـت ڕێگەیەکـەوە قەدەغـەکران: حـەج، یـان عـومرە تـەواو بکـەن، ئـەو ئاژەڵـەی بۆتـان ئاسانە سـەری بـبڕن، بـەڵام سـەرتان مەتاشـن تـا ئاژەڵەکـە دەگاتـە شـوێنی خـۆی، واتـە: سەردەبڕێ. (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (لاَ تَتَحَلَّلُ الشِّرذِمَةُ) کۆمـەڵێکیوەها: کـە

تەنها ئەوان قەدەغە کراین، دروست نیە خۆیان حەلاڵ بکەن، بەلام بە فەرموودەی ڕاستتر: گشت قەدەغەکراوێك بۆی دروستە، جا یەك کەس بێ، یان زیاتر.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە تەواوکردنی عومرە قەدەغە کرا، بەلام دەیزانی پێش سێ ڕۆژان قەدەغەکردنەکەی نامێنێ، یان دەگونجا لە ڕێگایەکی تر عومرەکەی تەواو بکا، ئەوە واجبە: خۆی لە ئیحرامدا ڕابگرێو عومرەکەی تەواو بکاو دروست نیە خۆی حەلاڵ بکا، بەلام ئەگەر لە تەواوکردنی حەج قەدەغە کرا، ئەوە چوار حاڵەتی هەنە:

یەکەم: ئەگەر گومانی بەهێز بوو: پێش وەستانی(عَرَفَة) قەدەغەکردنەکەی نامێنێ، یان دەگونجا لە ڕێگایەکی تر حەجەکەی تەواو بکا، ئەوە واجبە: خۆی لە ئیحرامدا ڕابگرێ: بۆ ئەوەی حەجەکەی تەواو بکا، واتە: دروست نیە خۆی حەلاڵ بکا تا ئەو کاتەی لە فەوتانی وەستانی(عَرَفَة) دەترسێ.

دووەم: ئەگەر گومانی بەهێز نەبو، بەلام ئومێدی هەبو: پێش وەستانی(عَرَفَة) قەدەغەکردنەکەی نەمێنێو کاتێکی بەرفراوانیش مابو بۆ وەستانی(عَرَفَة)، ئەو کاتە سوننەتە خۆی لە ئیحرامدا ڕابگرێ، تا ئەو کاتەی لە فەوتانی وەستانی(عَرَفَة) دەترسێ.

سێیەم: ئەگەر کاتەکە بەرتەنگ بوو و لە فەوتانی وەستانی(عَرَفَة) دەترسا، یان هیچ ئومێدێکی نەبو: قەدەغەکردنەکەی نەمێنێ، ئەوە سوننەتە: بە پەلە خۆی حەلاڵ بکا؟ چونکە لەم حاڵەتەدا ئەگەر هەر لە ژێر ئیحرامدابێو وەستانی(عَرَفَة)ی لێبفەوتێ، قەزاکردنەوەی لە سەر واجب دەبێ، هەم دوو خوێنیشی لە سەر واجب دەبن: خوێنێکی فەوتانی (عَرَفَة)و خوێنێکی خۆحەلاڵکردن.

چوارەم: ئەگەر بە هۆی قەدەغەکردن–یان عوزرێکیتر– خۆی حەلاڵ کرد، بەلام لە دوای خۆحەلاڵکردنەکە کاتێکیبەرفراوان مابو بۆ وەستانی(عَرَفَة)، لەم حاڵەتەدا ئەوها باشترە: سەرلەنوێ ئیحرام بە حەجی ئەمساڵ ببەستێو هەر لەم ساڵەیدا حەج بکا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ناوەڕۆکی ئەم ئاگادارییە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئیحرام شکاندن بە هۆی نەخۆشیو عوزرەکانیتر ﴾

(وَلاَ تَحَلُّلَ بِالْمَرَضِ) خۆحەلاڵکردن دروست نیە بە هۆی نەخۆشی، ئەگەر مەرجی دانەنابێ، بەڵکو واجبە: خۆی ڕابگرێ تا چاك دەبێتەوە، بەلام (فَإِنْ شَرَطَهُ) ئەگەر لەگەڵ نیەتی ئیحرامبەستندا مەرجی دانابو: هەر کاتێك نەخۆش ببێ، یان عوزرێکیتری ببێ، خۆی حەلاڵ بکا (تَحَلَّلَ بِهِ) ئەو کاتە دروستە: بە هۆی نەخۆشیو شکستو برینداربوونو عوزرەکەیتر خۆی حەلاڵ بکا (عَلَى الْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب

وَمَنْ تَحَلَّلَ ذَبَحَ شَاةً حَيْثُ أُحْصِرَ، قُلْتُ: إِنَّمَا يَحْصُلُ التَّحَلُّلُ بِالذَّبْحِ وَنِيَّةِ التَّحَلُّلِ وَكَذَا الْحَلْقُ إِنْ جَعَلْنَاهُ نُسُكاً،

﴿عَنْ عائشةَ رضي الله عنها: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَى ضُبَاعَةَ فَقَالَتْ: يارَسُولَ اللهِ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ وَأَنَا شاكِيَةٌ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: حُجِّي وَاشْتَرِطِي: أَنَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي﴾ رواه الشيخان، (ضباعة) گوتی: دەمەوێ حەج بکەمو گیانیشم بە ئازارە، پێغەمبەرﷺ پێی فەرموو: ئیحرام بە حەج ببەستەو مەرج دابنێو بڵێ: لە هەر شوێنێك بە هۆی نەخۆشی ڕاگیرام، لەوێ خۆم حەڵاڵ بکەم.

ئینجا بزانە: ئەگەر بە مەرجی دانابێ: بە بێخوێندان خۆی حەڵاڵ بکا، ئەو کاتە خوێنەکەشی لە سەر واجب نابێ، ئەگینا: واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: دروستە–لەگەڵ نیەتی ئیحرامبەستنیحەج– بە مەرج دابنێ: حەجەکەی بگۆڕێو ببێتە عومرە، هەر کاتێك نەخۆشی، یان عوزرێکیتری وەکو نەخۆشی لێیڕوودا، جا لە کاتی پەیدابوونیعوزرەکە، حەجەکەی دەبێتە عومرەو بەر عومرەی ڕوکنیئیسلام دەکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَنْ تَحَلَّلَ) هەر کەسێك ویستی خۆی لە ئیحرام حەڵاڵ بکاو ئیحرام بشکێنێ: بە هۆی قەدەغەکردن، یان نەخۆشی، یان عوزرێکیتر (ذَبَحَ شَاةً) واجبە: مەڕێك، یان بزنێك سەر ببڕێ، بە بەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو (حَيْثُ أُحْصِرَ) سەربڕینەکەشی لەو شوێنە بێ: کە لێیەوە قەدەغە کراوە–جا (حَرَم) بێ، یان دەرەوەی(حَرَم)– بە بەڵگەی حەدیسەکەی داهاتوو، واتە: شوێنیقەدەغەکردن–دەرهەقیقەدەغەکراوەکە–وەکو (حَرَم)ی لێدێو سەربڕینەکەی لە شوێنێکیتری جگە لە شوێنیقەدەغەکردنەکە دروست نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: واجبە: گۆشتەکەش بداتە گەداو هەژارەکانی ئەو شوێنەی لێیەوە قەدەغەکراوە، جا ئەگەر گەداو هەژاری لێنەبون، دەیگوازێتەوە نزیکترین شوێنو دەیداتە هەژارەکانی ئەوێ، هەروەك لە (تحفه)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ: (إِنَّمَا يَحْصُلُ التَّحَلُّلُ) حەڵاڵبوون لە ئیحرام نایەتە جێ، تەنها (بِالذَّبْحِ) بە سەربڕینی ئاژەڵەکەو هەم (وَنِيَّةِ التَّحَلُّلِ) بە نیەتی خۆحەڵاڵکردن لە کاتی سەربڕینی ئاژەڵەکەداو (وَكَذَا الْحَلْقُ) هەروەها بە سەرتاشینیش (إِنْ جَعَلْنَاهُ نُسُكاً) ئەگەر بە خواپەرستیی دابنێین.

ئینجا واجبە: سەرتاشینەکە بکەوێتە دوای سەربڕینی ئاژەڵەکە، بە بەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو، هەم ﴿عَنْ ابنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: خَرَجْنا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ مُعْتَمِرِينَ فَحالَتْ كُفَّارُ

فَإِنْ فُقِدَ الدَّمُ فَالأَظْهَرُ أَنَّ لَهُ بَدَلاً وَأَنَّهُ طَعَامٌ بِقِيمَةِ الشَّاةِ، فَإِنْ عَجَزَ صَامَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً، وَلَهُ التَّحَلُّلُ فِي الْحَالِ فِي الأَظْهَرِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

قُرَيْشٍ دُونَ الْبَيْتِ فَنَحَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بُدْنَهُ وَحَلَقَ رَأْسَهُ -أَيْ بِالْحُدَيْبِيَةِ-﴾ رواه البخاري، لەگەڵ پێغەمبەرﷺ بۆ عومرە چوینە (مكة)، بەڵام كافرەكان رێگەیان لێگرتینو نەگەیشتینە (بَيْت)، ئینجا پێغەمبەرﷺ لە (الْحُدَيْبِيَة)دا ووشترەكانی سەر بڕینو سەری خۆی تاشی. واتە: (الْحُدَيْبِيَة) لە دەرەوەی زەمینی (حَرَم)ە.

ئینجا (فَإِنْ فُقِدَالدَّمُ) ئەگەر لە شوێنیقەدەغەكردندا ئاژەڵی خوێنەكە نەبو، یان پارەی نەبو، یان رێگەی نەدرایێ بیكڕێ (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّ لَهُ بَدَلاً) لەجیاتی خوێنەكە (فِدْيَة) هەیە (وَأَنَّهُ طَعَامٌ) ئەو (فِدْيَة)یەش دانەوێڵەیە (بِقِيمَةِالشَّاةِ) بە ئەندازەی نرخی مەڕەكە، یان بزنەكە لەو شوێنەدا، واتە: دانەوێڵەكە دەداتە هەژارەكانی ئەو شوێنە، ئینجا سەری دەتاشێ، هەم واجبە: لەگەڵ بەشكردنیدانەوێڵەو سەرتاشیندا نیەتی حەڵاڵبوون بێنێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای دانەوێڵەی نەبو: وەك دەستی نەكەوێ، یان پارەی نەبو بیكڕێ (صَامَ عَنْ كُلِّ مُدٍ يَوْماً) واجبە: لەجیاتی هەر مستێكی دانەوێڵەكە رۆژێك بەرۆژوو بێ، جا لە هەر شوێنێكدا بەرۆژوو بێ دروست دەبێ، ئینجا (وَلَهُ التَّحَلُّلُ فِي الْحَالِ) لە حاڵەتی رۆژووگرتندا بۆی دروستە: هەر ئەودەم خۆی حەڵاڵ بكا، واتە: پێش دەست پێكردنی بەرۆژووبوون سەری بتاشێو لەگەڵ سەرتاشیندا نیەتی حەڵاڵبوون بێنێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەموودەی بەهێزتردا (وَاللهُ أَعْلَم).

﴿ ئاگاداری ﴾ بە فەرموودەیەكیتری ئیمامی(الشافعي): ئەگەر لە شوێنیقەدەغەكردندا ئاژەڵیخوێنەكە نەبو، ئەوە لەجیاتیئاژەڵەكە دە رۆژان بەرۆژوو دەبێ: وەك دە رۆژووەكانی خوێنی(تَمَتُّع)-حەجی بە لەززەت، جا بەم فەرموودەیەش-وەك فەرموودەكەی بەهێزتر- بۆی دروستە: هەر ئەو دەم پێش رۆژووگرتن خۆی حەڵاڵ بكا، هەروەك لە (المجموع)و حاشیەی (عُمَيرة)دا روون كراوەتەوە.

كەوابو: ئەو كەسەی ئیحرامی بەستوەو رێگەی نادەن حەجو عومرە تەواو بكاو یەكسەر لە فڕۆكەخانەكانو خاكی(حجاز) دەیگەڕێننەوە، مۆڵەتیشی نادەن دابەزێو (فِدْيَة) سەر ببڕێ، دروستە: بۆ خۆی (تَقْلِيد)ی ئەم فەرموودەیە بكاو بە نیەتی حەڵاڵبوون-پێش رۆژووگرتن- سەریخۆی بتاشێو لەگەڵ سەرتاشیندا نیەتیحەڵاڵبوون بێنێ، ئینجا دە رۆژەكان بە نیەتی(فِدْيَة) بەرۆژوو بێ، والله أعلم.

وَإِذَا أَحْرَمَ الْعَبْدُ بِلاَ إِذْنٍ فَلِسَيِّدِهِ تَحْلِيلُهُ، وَلِلزَّوْجِ تَحْلِيلُهَا مِنْ حَجِّ تَطَوُّعٍ لَمْ يَأْذَنْ فِيهِ، وَكَذَا مِنَ الْفَرْضِ فِي الأَظْهَرِ، وَلاَ قَضَاءَ عَلَى الْمُحْصَرِ الْمُتَطَوِّعِ، فَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ فَرْضاً مُسْتَقِرّاً بَقِيَ فِي ذِمَّتِهِ، أَوْ غَيْرَ مُسْتَقِرٍّ اُعْتُبِرَتْ الأَسْتِطَاعَةُ بَعْدُ،

(وَإِذَا أَحْرَمَ الْعَبْدُ بِلاَ إِذْنٍ) هەر کاتێك کۆیلە بێئیزنی گەورەکەی ئیحرامی بەست: بە حەج، یان بە عومرە (فَلِسَيِّدِهِ تَحْلِيلُهُ) بۆ گەورەکەی دروستە: ئیحرامەکەی پێ حەڵاڵ بکا، واتە: فەرمانی پێبکا: سەری بتاشێو نیەتی حەڵاڵکردنی ئیحرامیش بێنێ، ئینجا لە (فدیّة)ی ئیحرام شکاندنەکەدا کۆیلەکە بەرۆژوو دەبێ، هەروەك لە (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلِلزَّوْجِ) هەروەها بۆ مێرد دروستە: (تَحْلِيلُهَا) ئیحرام بە ژنەکەی حەڵاڵ بکا (مِنْ حَجِّ تَطَوُّعٍ) لە حەجو عومرەی سوننەت، کە (لَمْ يَأْذَنْ فِيهِ) مێردەکە ژنەکەی ئیزن نەدابێ: حەج سوننەتەکە، یان عومرە سوننەتەکە بکا.

(وَكَذَا مِنَ الْفَرْضِ) هەروەها بۆ مێردەکە دروستە: ئیحرامی حەجو عومرەی واجبیش بە ژنەکەی حەڵاڵ بکا، ئەگەر ئیزنی نەدابێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە حەرامە: ژن بە بێئیزنی مێردەکەی حەج بکا، هەروەك لە سەرەتای حەجدا ڕوونمان کردەوە، کەوابو: واجبە ژنەکە مەڕێك سەر ببڕێو نیەت بێنێو مووی سەری کورت بکا، جا ئەگەر ئاژەڵی دەست نەکەوت، ئەو کاتە وەکو قەدەغەکراوی‌ڕابردوو ڕەفتار دەکا، وَاللهُ أعلم.

(وَلاَ قَضَاءَ) قەزاکردنەوەی حەجو عومرە واجب نیە (عَلَى الْمُحْصَرِ) لە سەر ئەو کەسەی قەدەغەکراوە حەجو عومرە تەواو بکا (الْمُتَطَوِّعِ) کە حەجو عومرەکەی سوننەت بێ ﴿چونکە لە (الحديبية)دا هەزارو چوارسەد (صحابة) لەگەڵ پێغەمبەرﷺ قەدەغە کران لە عومرە تەواوکردن، بۆ ساڵی داهاتووش تەنها دەوری حەفتسەد (صحابة) لەگەڵ پێغەمبەرﷺ هاتنەوە بۆ عومرە کردن﴾. هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەڵام (فَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ فَرْضاً مُسْتَقِرّاً) ئەگەر حەجو عومرەکەی واجبێکی جێگیربوو بێ لە ئەستۆیدا: وەك لە پێش ئەم ساڵەیدا لە سەری واجب بوبێ، ئەوە (بَقِيَ فِي ذِمَّتِهِ) لە ئەستۆیدا هەر دەمێنێو واجبە: حەجو عومرەکە لە مەودوا بکا.

(أَوْ غَيْرَ مُسْتَقِرٍّ) یان ئەگەر حەجو عومرەکە واجبێکی جێگیربوو نەبێ: وەك هەر لەم ساڵەیدا حەجو عومرەی لە سەر واجب بوبێ، ئەوە (اُعْتُبِرَتِ الأَسْتِطَاعَةُ بَعْدُ) ڕەچاو دەکرێ لەمەودوا توانای حەج کردنی ببێ، ئینجا لە سەری واجب دەبێتەوە حەجو عومرەکە بکا.

وَمَنْ فَاتَهُ الْوُقُوفُ تَحَلَّلَ بِطَوَافٍ وَسَعْيٍ وَحَلْقٍ، وَفِيهِمَا قَوْلٌ، وَعَلَيْهِ دَمٌ وَالْقَضَاءُ.

﴿ له دەستچوونی وەستانی(عَرَفات)﴾

(وَمَنْ فَاتَهُ الْوُقُوفُ) هەر کەسێك وەستانی(عَرَفات)ی لێفەوتا، واتە: وێڕانەگەیشت بچێتە (عَرَفات) تا بەیانیی ڕۆژی جەژن دەرکەوت، جیاوازی نیە: عوزری هەبوبێ، یان نا، لە گشت حاڵەتێکدا (تَحَلَّلَ) واجبە: یەکسەر ئیحرامیخۆی حەلاڵ بکا؟ چونکە ئیحرامیسالێك بۆ ساڵێکیتر نابێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

جا ئەگەر بگونجێ، ئەوە واجبە بە کردەوەکانیعومرە خۆی حەلاڵ بکا، واتە: (بِطَوَافٍ وَسَعْيٍ وَحَلْقٍ) بە تەواف کردنو هاتوچۆی نێوان سەفاو مەروەو سەرتاشین.

بەلام ئەگەر نەگونجا تەوافو (سَعْي) بکا، ئەو کاتە-وەك قەدەغەکراویڕابردوو-خۆی حەلاڵ دەکا: بە سەربڕینی ئاژەڵو نیەتی خۆحەلاڵکردنو سەرتاشین، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا بزانە: ئەم کردەوانەیعومرە-کە بە هۆی لەدەستچوونی وەستانی(عَرَفات) دەکرێن-بەر عومرەی ڕوکنیئیسلام ناکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، (وَفِيهِمَا قَوْلٌ) دەربارەی (سَعْي)و سەرتاشین فەرموودەیەك هەیە: کە بۆ حەلاڵبوونی ئیحرام پێویست نینە.

(وَعَلَيْهِ دَمٌ) ئەو کەسەی وەستانی(عرفات)ی لەدەست چووە، خوێنی لە سەرە، هەم (وَالْقَضَاءُ) واجبە: حەجەکەشی قەزا بکاتەوە، جیاوازی حەجی واجب و سوننەت نیە، هەروەك لە (شرح المَحلِّي)و (شرح المَنْهَج)دا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەو خوێنەی فەوتانی(عرفات) لە ساڵی قەزاکردنەوەی حەجەکەدا دەدرێ، بەم جۆرە: هەر کاتێك ئیحرامی بە حەجیقەزاکراوە بەست، واجبە: مەڕێك، یان بزنێك سەر ببڕێ، جا ئەگەر دەستی نەکەوت، دە ڕۆژان بەڕۆژوو دەبێ: سێ ڕۆژان لە حەجی قەزاکراوەدلو حەفت ڕۆژیش کە لە حەجیقەزاکراوە گەڕاوە، بە بەڵگەی:

﴿عَنْ سُلَيْمانَ بن يَسارٍ ﷺ: جاءَ هَبّارُ بن الأَسْوَدِ يَوْمَ النَّحْرِ فَقالَ: يا أَميرَالْمُـؤْمِنينَ أَخْطَأْنـا الْعِدَّةَ كُنّا نَظُنُّ أَنَّ هَذاالْيَوْمَ يَوْمُ عَرَفَةَ؟ فقال: عُمَرُ ﷺ: اذْهَبْ إِلى مَكَّةَ فَطُـفْ أَنْـتَ وَمَـنْ مَعَكَ، وَاسْعَوْا بَيْنَ الصَّفا وَالْمَرْوَةِ وَانْحَرُوا هَدْياً إِنْ كانَ مَعَكُمْ، ثُمَّ احْلقوا أَوْ قَصِّـرُوا، ثُـمَّ ارْجِعُوا، فَاذا كانَ عامٌ قابِلٌ فَحُجُّوا وَأَهْدُوا، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيامُ ثَلاثَةِ أَيامٍ فِي الْحَجِّ وَسَـبْعَةٍ اذا رَجَعَ﴾ رواه الامام مالك باسناد صحيح وروى نحوه الامام الشافعي والبيهقي باسنادين صحيحين، (هبار) لە ڕۆژی جەژنیقوربانىدا هاتە لای ئیمامی(عُمَر)و گوتی: لە ژمارەی ڕۆژەکاندا هەڵەمان کردبو، وامانەدەزانی ئەمڕۆ ڕۆژی عالفەیە-واتە: وەستانی (عَرَفات)

....

فەوتا- جا ئیمامی (عُمَر) فەرمووی: خۆتو هاورێکانت بڕۆنە (مَكّة)، تەواف بکەنو (سَعْي) نێوان سەفاو مەڕوە بکەنو ئەگەر ئاژەڵی دیاریتان پێیە سەری ببڕن، ئینجا سەری خۆتان بتاشن، یان مووەکانی کورت بکەن، ئینجا بگەڕێنەوە وولاتی خۆتان، جا هەر کاتێك ساڵیداهاتوو کاتی حەج هات، وەرنەوە حەج بکەنو ئاژەڵێك لەو حەجەدا سەر ببڕن، جا هەر کەسێك ئاژەڵەکەی دەست نەکەوت، با سێ ڕۆژان لەو حەجەدا بەڕۆژوو بێو حەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕاوە بۆ وولاتیخۆی...کۆتایی.

الحمد لله، لێرەدا-بە تەواوبوونی پەرتووکی حەجو عومرە- بەرگی نووەمی ﴿ ڕووناکی (رَبِّ الْعالَمِين) ڕوونکردنەوەی (مِنْهاجِ الطَّالِبِين)﴾ کۆتایی هات، لە شەوی پێنج شەممە (١٦)ی (محرم)ی ساڵی (١٤٢١)ی کۆچی، إن شاء الله، بەرگی سێیەمی بەدوادا دێ: کە بە (كِتابُ الْبَيْعِ: پەرتووکی کڕینو فرۆشتن) دەست پێدەکا، لە خوایگەورە دەپاڕێمەوە: هێزو توانام بداتێ بۆ تەواوکردنی ڕوونکردنەوەی هەموو (مِنْهاج)ی ئیمامی (النَّوَوِي) رحمه الله تعالى، منیش بەندەی بێچارەو گوناهبار: (عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی)م، خودا لە خۆمو لە دایکو باوکمو لە خۆشەویستەکانم خۆش ببێ، آمين، وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أجْمَعِين وَالْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعالَمِين وَلاحَوْلَ وَلا قُوَّةَ الاّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيم

هەولێر- کوردستان

١٦ ی محرم- ١٤٢١ی کۆچی.

٣١ ی خاکەلێوە- ٢٧٠٠ی کوردی.

٢٠ ی نیسان- ٢٠٠٠ی زایینی.

شارەزاكردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر كاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشيخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.

*رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.

* هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، یان ڕوون كراوەتەوە، مەبەستی ئەم چوار كتێبەنە:

١ -(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).

٢ -(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهيتمي).

٣ -(نهايةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).

٤ -(مغنيالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطيب الشربيني).

جا ئەگەر یەكێك لەو چوارانە لەگەڵدا نەبێ، ئەو كاتە دەڵێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویستو ڕێزدار، تكایە:

١- پێشەكیەكەلە بەرگی یەكەمدا بە بیرلێكردنەوەیەكی ورد بخوێنەوە.

٢- بۆ تێگەیشتنی ئەم كتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بەڵكو لە لای مامۆستایئایینی بیخوێنە، چونكە چەند پێناسەو زاراوەیەكی شەرعی هەتە، لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

*دانراوەكانیتری دانەر:

١ - هـۆنـراوەی ﴿ ئیمان و ئیسلام ﴾

٢ - ڕوونكردنەوەی ﴿ الأربعين النواوية ﴾

٣ - ﴿ عـەقـیدەی ئیسـلامـی ﴾

٤ - ڕوونكردنەوەی ﴿ العقيدةالطحاوية ﴾

٥ - چەند گوڵێك لە ﴿ گوڵزاری ئیسلام ﴾

٦ - ڕوونكـردنەوەی ﴿ متن فتح القريب ﴾

٧ - ڕوونكردنەوەی ﴿ قطرالعارض في علم الفرائض ﴾

٨ - چۆنیەتی ﴿ حەج و عومرە ﴾

ناوەڕۆکی بەرگی دووەمی ﴿ ڕووناکی(رَبُّ الْعالَمين)﴾